

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**27 MAYIS 1960' dan 12 MART 1971'e TÜRKİYE'DE KEMALİZM
TARTIŞMALARI**

Doktora Tezi

Yaşar ÖZKANDAŞ

ANKARA-2016

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ**

**27 MAYIS 1960' dan 12 MART 1971'e TÜRKİYE'DE KEMALİZM
TARTIŞMALARI**

Doktora Tezi

Yaşar ÖZKANDAŞ

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI**

ANKARA-2016

ONAY SAYFASI

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRK İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

27 MAYIS 1960' dan 12 MART 1971'e TÜRKİYE'DE KEMALİZM
TARTIŞMALARI

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Kurtuluş KAYALI

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

Prof. Dr. Ayten KURTULUŞ (Başkan)

Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı

Prof. Dr. Biçe LÜKAN

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN

Prof. Dr. Mehmet Sıyit denlioğlu

Tez Sınavı Tarihi 16.11.2016

Prof. Dr. Temuçin F. ERTAN
Enstitü Müdürü

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile birlikte gelişen süreçte kuramsal olanla pratik olanın birbirini etkilemesi sonucu ortaya çıkan Kemalizm, Türk toplumunun çağdaş toplumların yaşam seviyesine ulaşması için siyasal, ekonomik ve sosyal düzende gerçekleştirilmesi zorunlu köklü yapısal değişikliklerin temel prensiplerini saptayan bir düşünce sistemini ifade etmiştir. Kemalizm'in çağdaş bir topluma giden yolun prensiplerini gösteren bir düşünce sistemi olması, ona zaman ve tarih üstü bir statü kazandırmıştır. Bu bağlamda Kemalizm, bütün Türkiye tarihi boyunca toplumu çağdaş uygarlığın seviyesine çıkarmayı amaçlayan farklı politik çevrelerin programlarını üretirken başvurdukları vazgeçilmez bir referans noktasını teşkil etmiştir. Ancak durum yalnızca bununla sınırlı kalmamıştır. Türkiye'nin yakın dönem tarihinde yerini alan birçok politik akım, Kemalizm'e dönük referanslarda bulunurken aynı zamanda da Kemalizm'i kendi ideolojileri ışığında yorumlayan farklı tezlere de hayat vermiştir.

Bu çalışma, Türkiye'deki farklı politik çevrelerin 27 Mayıs 1960 darbesinden 12 Mart 1971 muhtırasına uzanan tarihsel kesitte Kemalizm'e dair yorumlarını incelemiştir. Bu kapsamda 27 Mayıs 1960 darbesini hazırlayanların ve onlarla bütünleşen çevrelerin darbenin gerekçesini Kemalizm'le nasıl ilişkilendirdiklerine eğilmiştir. 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin ve benimseyenlerin Kemalist devrimin kazanımlarının korunması ve daha ileriye taşınması hususunda öngördükleri politik strateji modellerini ve bu aşamada ortaya koydukları farklı Kemalizm tanımlarını incelemiştir. 27 Mayıs'la birlikte etkinliğini artıran sol düşünceye mensup siyasal grupların Kemalizm yorumlarını resmetmeye çalışmıştır. 27 Mayıs 1960'a bir tepkinin ifadesi olarak varlık kazanan Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi gibi siyasal kurumların kendi programları ile Kemalizm arasında nasıl bir sentez yarattıklarını ve Kemalizm'e hangi kanallar üzerinden eklemlediklerini tartışmıştır.

Türkiye'de 1965 sonrasında siyasetin kurucu unsurlarının yaşadığı değişimi incelemeye çalışmıştır. CHP'nin ortanın solu ideolojisini benimsemesinin ardından Kemalizm'e dönük değerlendirmesindeki değişime ve bu değişimin CHP içinde yarattığı gerilime değinmiştir. CHP dışındaki solun Kemalizm yorumundaki farklılaş-

mayı ve bu çerçevede ortaya çıkan Kemalizm eleştirisini gözlemlemiştir. Türk sağı tarafından Kemalizm'in sol yorumları karşısına verilen tepkiye ve Türk sağıının Kemalizm'i sol ideolojilere kapatan değerlendirmelerine yoğunlaşmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, Sol Kemalizm'e karşı menfi tutumuna ve bu tutum çerçevesinde Türk sağı ile yaşadığı yakınlaşmaya dikkatleri çekmiştir.

Anahtar Kelimeler: 1961 Anayasası, Adalet Partisi, Atatürkçülük, Cumhuriyet Halk Partisi, Kemalizm, Marksizm, Mustafa Kemal Atatürk, Sosyalizm, Liberalizm, Türk İnkılâbı.

ABSTRACT

Kemalism which had occurred as a result of interaction between theoretical and practical in the process developed by collapsed of Ottoman Empire is a thought system which detects basic principles of essential, radical structural changes required to be performed in political and economical life of Turkish society to reach the level of contemporary societies. As a thought system defining the principles of the way required for modern society, has been adding Kemalism timelessness and transhistorical higher value. In this context, Kemalism has been a reference point which had been applied by different political environments throughout Turkey's history which had aimed to increase the level of society to the level of modern civilization. Even these are not all. There is quite a lot more about Kemalism. Many political currents in Turkey's recent history vitalise of different thesis reviewing Kemalism in the light of their own ideology while taking as reference Kemalism.

This study examines interpretation of Kemalism's different circles in Turkey in the historical section extending from 27 May 1960 coup to 12 March 1971 coup. In this context it tends to how they who prepare the grounds of 27 May 1960 coup and its environment integrated with them associate the reason of the coup to Kemalism. It examines political strategy models which had been predicted by executors and adopters of 27 May coup and their different definitions of Kemalism put forward at this stage on the way of protecting the achievement of Kemalist revolution and carrying it forward. It tries to portray the Kemalism interpretations of the leftist political groups which had increased their strength by 27 May coup. It discusses how political institutions such as Adalet Partisi (Justice Party) and Yeni Türkiye Partisi (The New Turkey Party) which had existed as a reaction of 27 May coup had created synthesis between Kemalism and their own programmes and how they had been articulated to Kemalism which channels through.

It tries to examine changes experienced of the constituent elements of politics after 1965 in Turkey. It touches on the changes of evaluation of CHP relating to Kemalism after it adopted the left of centre ideology and the tension in CHP created by these changes. It observes the differentiations of comments of left except CHP and the criticism of Kemalism emerged in this context. It concentrate upon the reac-

tion of Turkish right about left comments of Kemalism and focus on assessments which closes Kemalism to leftist ideology. And it points out the negative attitude of Turkish Armed Forces towards the left Kemalism and convergence to Turkish right within the framework of this attitude.

Key Words: Justice Party, Kemalism, Republican People's Party, Marxism, Mustafa Kemal Ataturk, Socialism, Liberalism, Turkish Revolution

ÖNSÖZ

Kemalizm'in 27 Mayıs 1960 darbesiyle başlayan ve 12 Mart 1971 muhtırasıyla sonuçlanan dönemi üzerine yapılan değerlendirmeler ağırlıklı bir biçimde onun sol ile kurduğu ilişkiye odaklanmıştır. Gökhan Atılğan'ın “*Yön-Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar*”, Hikmet Özdemir'in “*Sol Kemalizm*”, Mustafa Şener'in “*Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset*” gibi oldukça kapsamlı bir biçimde hazırlanmış akademik çalışmaları bu yönde ilk akla gelen örneklerdir. Bunun yanında Melek Zorlu'nun “*TKP'den TİP'e Sol Kemalizm: MDD örneği*” ve Feryat Bulut'un “*68 Kuşağı Düşünce Yapısında Atatürk ve Atatürkçülük*” gibi yüksek lisans tezleri burada anılabilir. “*27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971'e Türkiye'de Kemalizm Tartışmaları*” başlığını taşıyan bu tezimiz ise, Kemalizm'in 27 Mayıs'tan 12 Mart'a uzanan tarihi üzerine yapılan genel değerlendirmelerin dışında bir mantıktan hareket ederek ilk defa Kemalizm'in sağ ve sol politik akımlarla ve düşünce gruplarıyla kurduğu ilişkiye odaklanmıştır. Bu bağlamda hem Türk solunun hem de Türk sağının hangi kanallar üzerinden Kemalizm'e bağlandığını, siyasal ve toplumsal hayata yön veren düşüncelerinin Kemalizm'le hangi noktalarda uzlaştığını hangi noktalarda ayrı düştüğünü ve Kemalizm algılarının zaman içinde ne türlü bir değişim geçirdiğini incelemeye çalışmıştır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmuştur. “*Kemalizm: Çağdaş Türkiye'nin Var Oluş Siyaseti*” başlığını taşıyan birinci bölüm, iki alt başlıktan meydana gelmiştir. Birinci alt başlık, Türkiye'nin yakın dönem tarihinin siyasal ve toplumsal yapısını dönüştürmeyi amaç edinmiş politik bir tavır ve felsefi bir düşünceyi ifade eden Kemalizm'in varlık kazandığı ve geliştiği döneme bakmıştır. Bu çerçevede öncelikle Kemalizm'in bir terim olarak ilk defa ne zaman, kim tarafından ve hangi maksatla kullanıldığı sorusuna cevap aramıştır. Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1927, 1931 ve 1935 tarihlerinde toplanan kongrelerini, kongreler sonunda kabul olunan parti programlarını ve dönemin entelektüellerinin yapıtlarını temel alarak Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yöneten ve cumhuriyeti kuran kadroların Kemalizm'i nasıl tanımladıklarını ve ona hangi nitelikleri yüklediklerini incelemiştir. İkinci alt başlık, yine Cumhuriyetçi kadronun gözünden Kemalizm'in seküler-ulusal değerlere dayalı siyasal ve toplumsal bir düzen tasavvurunun dayanaklarını saptayan Altı Ok'u incelemiştir. Böylelikle “*Kemalizm: Çağdaş Türkiye'nin Var Oluş Siyaseti*” başlığını taşıyan birinci bölüm, 1930'ların Kemalizm algısı ile 27 Mayıs'tan 12

Mart'a uzanan süreçte ağırlık kazanan Kemalizm algısı arasında bir karşılaştırma yapılmasını kolaylaştırmayı amaçlamıştır.

“*Türkiye'nin Siyasal Hayatında Bir Meşruiyet Kaynağı Olarak Kemalizm*” başlığını taşıyan ikinci bölüm, Adalet, Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Milliyet, Öncü, Tercüman, Ulus ve Yeni İstanbul gazetelerini, Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisini, Millet Meclisi Tutanak Dergisini ve siyasal partilerin yayımlarını temel alarak Kemalizm'in 27 Mayıs 1960'dan 12 Mart 1971'e, uzanan siyasal süreç üzerindeki belirleyiciliğini incelemeye çalışmıştır. Bölüm iki alt başlıktan oluşmuş ve kronolojik çizgiyi gözetmeye özen göstermiştir. Bu bağlamda birinci alt başlık, 27 Mayıs 1960'dan başlamış ve 10 Ekim 1965 Genel Seçimleriyle bitmiştir. Bu çerçevede 27 Mayıs'ı gerçekleştiren askerlerden oluşan güç merkezinin ve bu güç merkeziyle bütünleşen toplumsal sınıfların ve grupların Kemalizm'le kurdukları ilişkiyi değerlendirmiştir. Aynı zamanda 27 Mayısçı çevrelerde MBK ya da Talat Aydemir örneklerinde olduğu gibi yaşanan bölünme üzerine ortaya çıkan farklı Kemalizm tanımlarını incelemiştir. Koalisyon hükümetlerinin politik ve sosyo ekonomik uygulamalarının Kemalizm'le olan ilişkisini sorgulamıştır. 27 Mayıs'ın dışında kalan farklı toplumsal kesimleri temsil etmeye soyunan AP, YTP ve CKMP gibi partilerin Kemalizm'le kurduğu ilişkinin niteliğine yanıt aramıştır. İkinci alt başlık, Adalet Partisi'nin tek başına iktidarıyla başlamış ve Birinci Erim Hükümeti'nin istifasıyla tamamlanmıştır. CHP'nin ve AP'nin politikalarında yaşanan değişimi ve bu değişimle koşut olarak her iki partinin Kemalizm'e dönük değerlendirmelerindeki farklılaşmayı takip etmiştir. TSK'nın Kemalizm'i sosyalizmle anlamlandırmaya çalışan akımlara dönük menfi yaklaşımına ve Kemalizm'i sola karşı bir ideoloji olarak tanımlayan siyasal kurumlarla yaşadığı yakınlaşmaya dikkatleri çekmiştir. 12 Mart sonrası dönemin Kemalizm açısından neyi ifade ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır.

“*Kemalizm'in Siyasal, Kültürel ve Sosyo Ekonomik Önergelerinin Türk Düşüncesinde Kazandığı Anlamlar*” başlığını taşıyan üçüncü bölüm bir önceki bölümde incelenen gazetelere ek olarak Devrim, Forum, Kemalizm, Meydan, Sosyal Adalet, Türk Dili, Türk Kültürü, Türk Yurdu, Varlık ve Yön dergileri ile 27 Mayıs 1960 sonrası sosyal bilimler çalışmalarını etkileyen aydınların yapıtlarını temel alarak sağ ve sol politik çevrelerin düşünce coğrafyalarındaki Kemalizm yorumuna gündelik siyasetin dışından bakmaya çalışmıştır. Bu bağlamda birinci alt başlık, Mustafa Kemal Atatürk'ü onaylayan ve yücelten yaklaşımları ve bu yaklaşımlara muhalif düşünceleri incelemiştir. Ke-

malizm, 1960'ların entelektüelleri için Tanzimat'tan itibaren başlayan tarihsel bir sürekliliği mi yoksa tarihsel bir kırılmayı mı ifade ediyor? Sorusuna yanıt aramıştır. Türk sağının ve Türk solunun kendi meşruiyetini Kemalizm'de aramasını, anlamlandırmasını ve bu yöndeki çabalara karşı yükselen tepkileri değerlendirmiştir. Kemalizm ve parlamenter demokrasi arasındaki ilişkinin niteliğine dair yaşanan tartışmaları ayrıntılı bir biçimde incelemiştir. Türk solunun Mustafa Kemal Atatürk'ün veya Kemalizm'in milliyetçilik anlayışına dönük yorumlarını ve Türk sağının bu yorumlar karşısında ortaya koyduğu alternatif değerlendirmeleri tartışmıştır. Kemalist olarak tanımlanan çevrelerin laik prensibine yaklaşımına ve Türk sağındaki milliyetçi-mukaddesatçı uçların laiklik prensibi üzerinden gerçekleştirdikleri Kemalizm eleştirisine bakmaya çalışmıştır. İkinci alt başlık, 1960'lı yıllardaki mevcut Kemalizm tartışmalarının en dinamik noktalarından biri olan altyapı ve üstyapı devrimleri meselesine odaklanarak 1960 dönemini aydınlarının Kemalizm'in alt yapı devrimlerini gerçekleştirmede başarısız olduğunu öne süren görüşlerini ve bu görüşlere yönelen itirazları incelemiştir. Türk solunun Kemalizm'in halkçılık ve devletçilik prensiplerini altyapı devrimlerinin tamamlanması gerekçesiyle yeni yorumlara tabii tutmasını irdelemiştir. Bu bağlamda Kemalizm'le yaşadığı yol ayrımına dikkatleri çekmiştir.

Bunun yanında tezin hazırlık aşamasında ve yazım sürecinde katkısı olanlara teşekkür etmek isterim. Tez izleme komitesi üyeleri Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan ve Prof. Dr. Bige Sükan hocalarıma tez izleme komiteleri esnasındaki değerli tavsiyeleri ve katkıları dolayısıyla teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın pek çok aşamasında sorduğum bütün sorulara samimi ve içten yaklaşımıyla cevap veren arkadaşım Evren Küçük'e teşekkürlerimi sunarım. Bu süreçte benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen ve üzerimde çok büyük emekleri olan aileme minnettar olduğumu belirtmek isterim. Bütün bunların yanında Türk düşünce tarihi konusundaki engin birikimi ile tezimi büyük bir titizlikle okuyan, verdiği dönütlerle tezin biçimlenmesine eşsiz katkılar sunan, karamsar zamanlarımda motive eden ve hatalarımı sabırla gösteren hocam Prof. Dr. Kurtuluş Kayalı'ya ne kadar teşekkür etsem yetersiz kalır.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
TARİHSEL ARKA PLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMALİZM: ÇAĞDAŞ TÜRKİYE’NİN VAROLUŞ SİYASASI

A. Kemalizm’in Türkiye Tarihi’ndeki Konumu ve Temel Nitelikleri.....	12
1. Kemalizm’in Tarihsel Arka Planı ve Gelişim Evreleri.....	12
2. Kemalizm’in Temel Nitelikleri Üzerine.....	14
3. Kemalizm’in İki Temel Prensibi “İstiklâli Tam” ve “Hâkimiyeti Milliye” ...	19
4. Bir Kırılma Noktası Olarak Kemalizm’in Tarihsel Konumu.....	23
B- Altı Ok: Kemalizm’in Ana Prensipleri.....	26
1. Siyasal Egemenliğin Ulusa Aktarılması: Cumhuriyetçilik.....	26
2. Siyasal ve Toplumsal Düzenin Modern Temeli: Ulusçuluk.....	30
3. Siyasal Demokrasi ve Toplumsal Dayanışma Kültürü: Halkçılık.....	34
4. Siyasal ve Sosyal Yapıyı Dönüştürücü Dinamik: Laiklik.....	37
5. Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Adalet Mekanizması: Devletçilik.....	40
6. Altı Ok’un Muhafaza Edilmesi ve Daha İleriye Taşınması: Devrimcilik.....	42

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN SİYASAL HAYATINDA BİR MEŞRUIYET KAYNAĞI

OLARAK KEMALİZM

A. 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri’ne.....	46
1. Milli Birlik Komitesi, Geçici Anayasanın İlanı ve 14’ler Krizi.....	46
2. Kurucu Meclis, 1961 Anayasası ve 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri.....	53
3. Askeri Müdahalelerin Gölgesinde Sivil Siyaseti Yaşatma Çabaları.....	69

4. Türk Siyasetinde Sağ-Sol Kutuplaşması ve 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri	83
B. Parlamenter Demokrasiden Ara Rejime Doğru	101
1. Adalet Partisi Hükümeti ve Yükselen Kemalist Reaksiyon	101
2. Artan Radikalizm ve 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri	141
3. Parlamenter Sistemin Bunalımı ve Rejim Dışı Çözüm Arayışları	156
4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Ara Rejimin İlk Hükümeti Olarak I. Nihat Erim Kabinesi.....	165

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KEMALİZM'İN SİYASAL, KÜLTÜREL VE SOSYO EKONOMİK ÖNERMELERİNİN TÜRK DÜŞÜNÇESİNDE KAZANDIĞI ANLAMLAR 1960-1971

A. Kemalizm'in Siyasal ve Kültürel Önergelerine Dair	175
1. Bir Tarihsel Portre Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Kemalizm	175
2. Kemalizm'in Siyasal Teorisinin Pratiğe Yansımalarına Dair Yorumlar.....	207
3. Mustafa Kemal Atatürk ve Milliyetçilik Özdeşliği Üzerine Görüşler.....	220
4. Laiklik Prensi ve Milliyetçi- Muhafazakâr Geleneğin Laiklik Eleştirisi	226
B. Kemalizm'in Sosyo Ekonomik Önergelerine Dair.....	232
1. Türk Solu'nun Altyapı Devrimleri Üzerinden Kemalizm Eleştirisi	232
2. Halkçılık Prensiğini Yeni Baştan Anlamlandırma Çabaları.....	241
3. Bir Kalkınma Modeli Olarak “ <i>Yeni Devletçilik</i> ” Tartışmaları.....	247
4. Kemalizm'in Devingen Niteliği Devrimcilik	257
SONUÇ.....	263
KEMALİZM'İN TÜRK SİYASAL HAYATI İLE DÜŞÜNÇESİ ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİLİĞİNE VE GEÇİRDİĞİ EVRELERE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME	263
KAYNAKÇA	275
EKLER.....	300
Ek-1. Karikatür	300
Ek-2. Karikatür	301
Ek-3. Karikatür	302

Ek-4. Karikatür	303
Ek-5. Karikatür	304
Ek-6. Karikatür	305

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
ABD.	: Amerika Birleşik Devletleri
ARMHC.	: Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyeti
AP.	: Adalet Partisi
Bkz.	: Bakınız
BM.	: Birlemiş Milletler
CENTO	: Central Treaty Organization/ Merkezi Anlaşma Teşkilatı
CHF.	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP.	: Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP.	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
DEV-GENÇ.	: Devrimci Gençlik
DHO.	: Deniz Harp Okulu
DİSK.	: Devrimci İşçi Sendikası Konfederasyonu
DZKK.	: Deniz Kuvvetleri Komutanlığı
DP.	: Demokrat Parti
HHO.	: Hava Harp Okulu
HVKK.	: Hava Kuvvetleri Komutanlığı
KKK.	: Kara Kuvvetleri Komutanlığı
MBK.	: Milli Birlik Komitesi
MGP.	: Milli Güven Partisi
MHP.	: Milliyetçi Hareket Partisi
MP.	: Millet Partisi

MTTB.	: Milli Türk Talebe Birliği
NATO	: North Atlantic Treaty Organization/ Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
SBF.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi
SKB.	: Silahlı Kuvvetler Birliği
SSCB.	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM.	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGMT.	: Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı
TMTF:	:Türkiye Milli Talebe Federasyonu
TİP.	: Türkiye İşçi Partisi
TSK.	:Türk Silahlı Kuvvetleri
YTP.	: Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

TARİHSEL ARKA PLAN VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Batı Avrupa, 13. yüzyıldan itibaren içine girdiği ekonomik değişme sancılarının yoğunluk kazandığı dönemden itibaren pazar ilişkilerini ön plana çıkararak yeni bir üretim sisteminin kapılarını aralamıştır. Önceleri ticari nitelikte olan ve sonradan kapitalizm adıyla anılacak olan bu yeni tarz, 15. ve 16. yüzyıllardaki Rönesans hareketlerinin meydana getirdiği bilimsel devrimle de birleşerek bir sınaî kapitalizm şeklini almaya başlamıştır. Oluşmakta olan bu yeni üretim tarzı, doğası gereği üretim hacmini genişletmek zorunluluğunu duymuştur. Üretim hacmini genişletmek ise daha önceki üretim tarzlarında olduğunun aksine yatay olarak değil dikey olarak büyümeyi gerektirmiştir. Bunun anlamı, üretim birimi başına verimliliğin artması, yani sermayenin büyümesi olmuştur. Bu da ancak teknolojik gelişmeye sağlanabilmiştir. Çok genel hatlarıyla anlatılan bu sürece ulus devletlerin ortaya çıkması, Rönesans hareketleri sonunda bireyin özgürleşmesi, Reform hareketleri neticesinde evrensel kilisenin tezlerinin çözülmesi ve coğrafi keşiflerle birlikte sömürgeciliğin başlaması da eklenince Batı Avrupa, dünyanın geri kalanı karşısında üstün bir konuma gelmiştir.¹

Batı'nın her alandaki bu ilerleyişi karşısında, kuvvetler dengesinin kendisi aleyhine değiştiğini hissederek Osmanlı İmparatorluğu, bu durumun nedenini, önceleri Batı'nın askeri üstünlüğünü göstererek cevaplamıştır.² Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçek anlamdaki ilk ıslahat teşebbüsleri, Batılı uzmanların yönlendirilmesinde ve Batılı modeller örnek alınarak, askeri kurumlarda başlamıştır. Bu doğrultuda, I. Mahmut, III. Mustafa ve I. Abdülhamit (1730-1789) dönemlerinde başlayan

¹ Mehmet Ali Kılıçbay, “ *Osmanlı Batılaşması* ”, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 147, 148.

² Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı uygarlığı adını verebileceğimiz kültür bütünüyle ilişkisini hiçbir zaman kesmemiştir. Ancak, imparatorluğun yükselme döneminde Osmanlılar, kendi uygarlıklarını Batı'nın uygarlığından üstün saymışlardır. Bu nedenle Batı'nın bir model olarak izlenmesi sorunu gibi bir sorun ortaya çıkmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemeye başlamasıyla birlikte niçin gerilediği sorusu, önce devlet yönetiminde bozulduğunu ileri sürülerek daha sonra da Batı'nın askeri üstünlüğü gösterilerek cevaplanmıştır. Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları, 19. Baskı, İstanbul, 2009, s. 10.

askeri kurumların yeniden düzenlenmesine yönelik çalışmalar³ III. Selim (1789-1807) döneminde de devam etmiştir. Selim, “*Nizâm-ı Cedid*” adıyla yeni bir askeri teşkilat kurmuştur. Harp sanayiini yeni baştan düzenlemiştir. Osmanlı ordusunun teknik sınıfını oluşturan humbaracı, lağımcı ve topçu ocakları için ayrı kanunlar çıkarmıştır. 1773’de açılmış bulunan “*Mühendishâne-i Bahrî-i Hümayûn*” un daha iyi bir seviyeye çıkarılması için çalışmalar yapmıştır. Bunun yanında 1794 tarihinde “*Mühendishâne-i Berrî-i Hümayûn*” adlı okulu kurmuştur. III. Selim, ıslahat teşebbüslerini askeri kurumların yanı sıra siyasi ve iktisadi alanlardaki kurumlara da yaymıştır. Anadolu ve Rumeli topraklarını 28 eyalete ayırmıştır. Devlet parasının korunması için önlemler almıştır. İstanbul’da bir zahire nazırlığını tesis etmiştir. Bunlardan daha da önemlisi Avrupa’da sürekli elçilikler açmıştır.⁴

III. Selim’den sonra tahta çıkan II. Mahmut (1808-1839) , ayanlık sorununa kurumsal bir çözüm getirmek amacıyla hükümet ile ayanlar arasındaki görüşmelerin sonunda ortaya çıkan “*Sened-i İttifak*”la göreve başlamıştır. Ayanlarla geçici olarak sağladığı bu uzlaşının ardından “*Sekban-ı Cedid Ocağı*” adıyla anılan yeni bir ordu kurmuştur. Alemdar Vakası ve bu olayın bir neticesi olarak “*Sekban-ı Cedid Ocağı*”nın lağv edilmesi nedeniyle ıslahat teşebbüslerine ara vermek zorunda kalan II. Mahmut, 1826 yılında Yeniçeri ocağının ilga edilmesiyle ıslahat teşebbüslerine yeniden başlamıştır. Bu kapsamda “*Muallem Asakir-i Mansure-i Muhammediye*” adıyla yeni bir ordu kurmuştur. Avrupa başkentlerine, kara ve deniz Harp okullarında eğitim almaları için öğrenciler göndermiştir. 1827’de yeni ordu için hekimler yetiştirmek amacıyla “*Tıbhane*” adlı askeri bir tıp okulu açmıştır. 1834’te “*Mekteb-i Ulûmu Harbiye*”yi kurmuştur.⁵

II. Mahmut, askeri kurumlarda gerçekleştirdiği atılımların yanı sıra devletin merkez teşkilâtında ve diğer kurumlarda da değişikliklere gitmiştir. Avrupa’nın kabine sistemini kabul ederek nezâretler ihdas etmiştir. Sadrâzamlığı başvekilliğe, def-

³ Söz konusu Padişahlar döneminde yapılan ıslahat çalışmaları için bkz Enver Ziya Karal, “*Tanzimatın evvel garplılaşma hareketleri*” **Tanzimat I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 20-24.

⁴ III. Selim dönemi ıslahatları için bkz Ahmet Cevat Eren “*Selim III.*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 441-457. ; Stanford J. Shaw- Ezel Kuran Shaw, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, (Çev. Mehmet Harmancı), Cilt: 1, Eren Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2006.

⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), 9. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2007, s. 84, 85. ; Sina Akşin “*Siyasal Tarih (1789-1908)*” **Osmanlı Devleti 1600-1908**, (Haz. Sina Akşin), Cem Yayınevi, 8. Basım, İstanbul 2005, s. 93-114.

terdarlığı maliye nazırlığına, sadâret kethüdâlığını dâhiliye nâzırlığına dönüştürmüştür. Bunların yanında askeri işlerin görüşülüp karara bağlanması için “*Dâr-ı Şurây-i Askeri*”yi ve memurların muhakemesi, hükümet ile halk arasındaki davaların görüşülmesi gibi önemli meseleler için “*Meclisi Vâlâyı Ahkâm-ı Adliye*”yi kurmuştur. Memurları dâhiliye ve hâriciye olmak üzere iki sınıfa ayırmıştır. Bir Tercüme Odası oluşturmuştur. Devletin idari mekanizmasındaki bu yeniliklere ek olarak posta teşkilatı kurmuştur. Karantina usulünü kabul etmiştir. İltizam usulünün kaldırılması için tetkikler yapmıştır. İlk resmi gazete olan, “*Takvim-i Vekayi*”yi yayımlamıştır.⁶

Osmanlı İmparatorluğu’nu tanzim edici bu teşebbüsler, XIX. yüzyılın başlarından itibaren hızlanan imparatorluğun dağılma sürecini durdurmada yetersiz kalmıştır. Sırplar, şiddetli isyanlarla (1804-1815) bazı imtiyazlar elde etmişlerdir. Sonrasında Yunanlılar, imparatorluğu temelinden sarsan “*Rum Fetret*” ini çıkarmışlardır. Avrupalılar, bu zamanlardan itibaren “*Şark Meselesi*” tabirini kullanmaya başlamışlardır. Ruslar da, bütün bu fırsatlardan istifade edip Osmanlı İmparatorluğu’na savaş açmışlardır. İmparatorluk yönetimi, bu savaşın sonunda imzalanan Edirne Muahedesiyle (1829) Yunanistan’ın imparatorluktan ayrılma isteğini kabul etmek zorunda kalmıştır. (1830). Aynı muahedeyle Sırbistan, muhtariyetini daha da genişletmiştir. Bütün bu gelişmeler karşısında Osmanlı İmparatorluğu için, reayayı tamim etmek, onları bahane eden yabancı devletlerin istila emellerini önlemek bir zorunluluk haline gelmiştir. Nihayet, garp yöntemini benimseyen Mısır paşasının galibiyetleri karşısında mukadderatı başka ülkelere bırakmaya zorlandığı bir sırada Osmanlı İmparatorluğu, “*Gülhan Hatt-ı Hümayunu*”nu ilan etmiştir (1839). Daha sonra bu sürecin ikinci bir merhalesi olarak da “*Islahat Fermanı*”nı yayımlanmıştır (1856).⁷

Mustafa Reşit Paşa tarafından okunan “*Gülhan Hatt-ı Hümayunu*” kudretli ve canlı bir geçmişe saygılı bir atfın ardından Müslümanlarla gayri Müslimlerin aynı haklara sahip olduklarını vurgulamıştır. Bu doğrultuda, Müslüman ve Hıristiyan bütün tebaanın ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanmasına, vergilerin düzenli bir usul ve ilkeye göre toplanmasına ve askeri mükellefiyetlerin eşit bir biçimde düzenlenmesine dönük maddeleri sıralamıştır. Padişah tarafından verilen bu iltifatın bütün

⁶ Enver Ziya Karal, “*Mahmud II*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 169.

⁷ Halil İnalçık, “*Tanzimat Nedir?*”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012, s. 48.

tebaayı kapsayacağını bildirmiştir. İmparatorluğa iyi bir idarenin faydalarını sağlamak için yeni kurumlardan bahsetmiştir. ⁸

Tanzimat ve Islahat Fermanları, ciddi tepkileri de beraberinde getirmiştir. Türk aydın sınıfının ilk organize topluluğu olarak ortaya çıkan Yeni Osmanlılar, “*Gülhane Hatt-ı Hümayunu*”nun Batılı devletlere verilen bir taviz olduğunu öne sürmüşlerdir. Fermanın, şeriat prensipleriyle sınırlandırılmamasını eleştirmişlerdir. Osmanlıların Batı kültürünün bünyesi ve Batılı müesseslerin temelinde yatan düşünce ile hiçbir benzerliği olmadığı halde Fermanın, Batılı müessesleri örnek almasına itiraz etmişlerdir. Bu durumun bürokratik işlerde karışıklığa ve kaosa sebep olacağını öne sürmüşlerdir. Memurların, yapılan düzenlemelerin hangi konuda olduğunu bile anlamadıklarını ifade etmişlerdir. ⁹

Yeni Osmanlıların siyasi alanda reform talebi yani meşruti bir idare isteği, padişah ve çevresinin Yeni Osmanlılık siyasetini gerçekleştirmeye dönük arzusu ve yabancı devletlerin bu yöndeki baskısı, II. Abdülhamid’in (1876-1909) 23 Aralık 1876 tarihinde ilk Osmanlı Kanun-i Esasisi’ni ilan etmesini sağlamıştır. 1876 Kanun-i Esasisi, vatandaşlara birtakım bireysel haklar tanımıştır. Mebusan ve Ayan Meclisi’nden meydana gelme bir parlamento sistemi kurmuştur. Bunun yanında padişahın yetkilerine hiç dokunmamıştır. Padişah, parlamentoyu istediği zaman toplayıp, istediği zaman dağıtabilme ve yürütme organının üyelerini istediği gibi atayabilme veya görevden alabilme yetkisini sahip olmuştur. Gerçekten de Padişah, çalışmalarına 19 Mart 1877’de başlayan Meclis-i Mebusan’ı 1876 Kanun-i Esasisi’nin kendisine verdiği yetkiden hareketle, Şubat 1878’de kapatmış ve mutlak bir hükümet şekline avdet etmiştir. ¹⁰

⁸ Engelhardt, **Tanzimat ve Türkiye**, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 44. ; Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, s.108. ; Tanzimat Dönemi’nde devlet yönetimi, hukuk ve eğitim alanında yapılan çalışmalar için bkz. Halil İncelik, “*Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri*” **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İncelik, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012, s.169-197. ; Selçuk Akşin Somel, “*Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler*”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İncelik, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012, s. 683-711.

⁹ Şerif Mardin, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, 11. Baskı, İstanbul, 2013, s. 11, 185.

¹⁰ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 99. ; Ahmet Hamit Ongunsu, “*Abdülhamid II*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 77.

II. Abdülhamid'in, 1878'de Meclis-i Mebusan'ı dağıtması Yeni Osmanlı muhalefeti tekrar canlandırmıştır. İshak Sükûti, Mehmet Reşit, Abdullah Cevdet, İbrahim Temo ve Hüseyinzade Ali, daha sonra "*İttihat ve Terakki Cemiyeti*" adını alacak olan "*İttihad-ı Osmanî Cemiyeti*"ni kurmuşlardır. Çeşitli ülkelere dağılan ve kendi içinde gerilimler yaşayan bu protest hareket, bu gerilimleri aşmak için 4 Şubat 1902 tarihinde Paris'te toplanan Birinci Jön Türk Kongresi'nin sonunda ikiye bölünmüştür. Prens Sabahaddin ve çevresindekiler "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*"'nden koparak 1906 da "*Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*"ni kurmuşlardır. Ancak 1907'de toplanan İkinci Jön Türk Kongresi'nin sonunda "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*" ile "*Teşebbüs-i Şahsi ve Adem-i Merkeziyet Cemiyeti*" yeniden bir birlik sağlamıştır. Aynı yıl, "*Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*" de "*Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti*"'ne katılmıştır.¹¹

II. Abdülhamid'in mutlakıyetçi yönetimine karşı gelişen bu muhalefet 1908 Haziran'ından itibaren askeri bir ayaklanma niteliğini almıştır. Manastır ve Selanik'te başlayan hareket hızla büyümüştür. Bu durum karşısında II. Abdülhamid, 23 Temmuz 1908'de Anayasa'nın tüm maddelerini yeniden yürürlüğe koyduğunu ilan etmiştir. II. Meşrutiyet olarak adlandırılan bu yeni dönemin başlarında İttihat ve Terakki, ülke yönetimini doğrudan doğruya devralmamış ancak 1908'deki seçimlerin ardından bu tutumunu değiştirmiştir. Kendi üyelerinden Sait Halim Paşa'yı hükümetin başına getirmiştir. 13 Nisan 1909'daki "*31 Mart Vakası*"nın ardından da muhalefete karşı tutumunu radikalleştirmiştir. 21 Kasım 1911 de kurulan "*Hürriyet ve İtilaf Fırkası*"yla şiddetli çatışmalar yaşamıştır. 1912'de "*Halaskar Zabitan*" adlı grubun baskısıyla iktidarını geçici olarak kaybetmiştir; ancak 1913 yılında bir hükümet darbesiyle iktidarı yeniden ele geçirmiş ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar ülke yönetiminde kalmıştır.¹²

¹¹ Sina Akşin, "*Jön Türkler*" **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 832-840. ; İttihat ve Terakki Cemiyeti için ayrıca bkz. Ernest Edmondson Ramsour, **Genç Türkler ve İttihat Terakki**, Etkin Yayınevi, 3. Baskı, İstanbul, 2013; Sina Akşin, **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 2009. ; Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, Cilt: 3, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

¹² Karpata, **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, s. 102, 103, 104. Engin Akarlı, "*II. Abdülhamid*", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1294. ; II. Meşrutiyet dönemi siyasal gelişmeleri için bkz. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki 1908-1914**, Kaynak Yayınları, 7. Baskı, İstanbul, 2007.

II. Meşrutiyet dönemiyle birlikte, Türkiye tarihinde rastlanılan en geniş fakat en anarşik hürriyet havasına girilmiştir. Bu dönemde aydınlar bir araya gelerek ve çeşitli yayın organlarında birleşerek en kritik anlarını yaşayan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasını önlemek için çareler aramışlar ve “*Bu devlet nasıl kurtarılabilir?*” sorusuna en iyi cevabı vermeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda da Garpcılık, İslâmcılık, Türkçülük ve Sosyalizm gibi siyasi fikir akımlarının doğmasına ortam hazırlamışlardır. Ancak bu fikir akımlarının ortaya attığı tezler, birbirini reddeden, birbiriyle kaynaşamamış, iğreti ve muhafazakâr formüller şeklinde kalmıştır. Türk tarihi için mukadder olan laik ve hürriyetçi bir devleti öngörememiştir. Bu bakımdan Osmanlı İmparatorluğu'nu yaşatmaktan çok yeni bir devletin kuruluşu için laboratuvar görevini yerine getirmiştir.¹³

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bu reformist çabalar, uluslararası ticaret antlaşmaları yüzünden sanayi ve zanaat dallarının Batı karşısında çöküşüyle, gitgide artan ve ödenemeyen dış borçların yarattığı mali iflasın sonunda kurulan Düyun-u Umumiye idaresiyle ve Batı'nın denetimine terk edilen sonucu belli fakat amacı belirsiz savaşlarla ve bu gelişmelerin bir neticesi olan Sevr Antlaşmasıyla sonuçlanmıştır.¹⁴ Bu çöküntü durumu, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının, emperyalist devletlere karşı verdikleri Ulusal Kurtuluş Savaşının sonunda imzalanan Lozan Barış Antlaşmasıyla terse döndürülmüştür. Bu sürecin sonunda anayasal ve siyasi kurumlarıyla yeni bir ulus devlet doğmuştur.¹⁵

İşte bu sürecin dayandığı ideolojik temel Kemalizm olarak anlamlandırılmıştır. Örneğin Tarık Zafer Tunaya, emperyalist bir dünyaya karşı ilk defa ulusal planda gerçekleştirilmiş olan bir kurtuluş savaşını içeren ve Türk devrimi olarak nitelenen bu sürecin ideolojisine önceleri Kemalizm daha sonraki tanımıyla Atatürkçülük adı-

¹³ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2010, s. 66, 67, 85. ; II. Meşrutiyet dönemindeki fikir akımları için ayrıca bkz. Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Gelişmeler (1876-1938)**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2009.

¹⁴ Taner Timur, “*Osmanlı Mirası*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Haz. İrvin C.Schick, E.Ahmet Tonak), Belge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006, s. 20.

¹⁵ Bülent Tanör, Osmanlı İmparatorluğu'nun 1918 sonlarında siyasi ve anayasal bir çöküşle karşılaştığını 1922 sonlarında ise Mustafa Kemal Paşa ve Kemalist önderliğin siyasi ve anayasal kurumlarıyla yepyeni bir devlet kurduğunu belirtir. Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları, 24.Baskı, İstanbul, 2014, s. 225.

nın verildiğini söylemiştir.¹⁶ Hamza Eroğlu ise, Atatürkçülüğün Türk milletinin ülküsü ve geleceği olduğunu, Türk devriminin fikriyatı ve ideali anlamına geldiğini yazmıştır. Atatürkçülüğün, İstiklal mücadelesi ile başladığını, millet haklarını tanıma ve tanıtmaya olduğunu ifade etmiştir. Atatürkçülüğün, millet egemenliğinin ifadesi olduğunu, bir kurtuluş ve milletçe bağımsızlığa kavuşma anlamına geldiğini vurgulamıştır. Atatürkçülüğün çağdaş uygarlık seviyesine ulaşma ve batılılaşma olduğunu söylemiştir.¹⁷ Yakut Irmak ise, Kemalizm'i Batı'lı sömürgeci devletlerin yıkıcı ve çözücü saldırıları altında bulunan Türk toplumunun, geleneksel ve prekapitalist bir aşamadan çağdaş bir aşamaya geçişi sırasında, yani bir sosyal değişme süreci içinde, somut problemlere çözüm bulmak üzere doğmuş anti emperyalist ve anti kapitalist bir ideoloji olarak ifade etmiştir.¹⁸ Ya da Şerif Mardin, Atatürkçülüğü, Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma bazı temel yapısal sorunları değiştirip, bunların yerine çağdaş uygarlığa gidişte ilk adım sayılan Batı uygarlığından esinlenen bir topluluğu kurmak amacına yönelen görüş olarak kabul etmiştir. Bu görüşün rölövesini ise, kişilerin otoritesi üstüne kurulu bir onur anlayışından yasalar ve kurallar üzerine kurulu bir onur anlayışının benimsenmesi, evren düzeni bağlamında din olgusunu yerine pozitif bilimin kabul edilmesi, avam ve havas ayrılıkları üzerine kurulu bir topluluk yerine halkçı bir topluluğun kurulması ve ümmet topluluğundan ulus devlete geçilmesi olarak saptamıştır.¹⁹

¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, “*Atatürkçülük*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s.89. ; Çalışmamızda Kemalizm ve Atatürkçülük terimlerinin aynı anlamı karşıladığı inancından hareketle hem Kemalizm hem de Atatürkçülük terimini kullanmayı uygun bulduk. Türk aydınının büyük bir bölümü de Kemalizm tanımı yerine Atatürkçülük tanımını benimsemiş ve kullanmıştır. Ancak istisnalarda yok değildir. Attilâ İlhan, Kemalizm'in yerine Atatürkçülüğün kullanılmasına şiddetle karşı çıkmıştır. İlhan, Kemalizm teriminin Atatürkçülükten farklı olduğunu; Kemalizm'in adını 20'li yılların emperyalist öfkesinden aldığını, Müdafaa-i Hukuk mücahidi, Türkçü, antiemperyalist ve Bolşevik dostu anlamına geldiğini, yazmıştır. Atatürkçülük tanımının, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın, vefatının ardından ortaya çıktığını ve İnönü Cumhuriyeti'nin, Türkçülüğün yerine Yunan/ Latin söylemini tercih eden, Bolşevik Rusya ile kara gün dostluğunu sona erdiren ve ant-i emperyalizmi es geçen siyasal ve sosyal tavrına uygun bir etiket olduğunu söylemiştir. Bu kapsamda İlhan için, Kemalist terimi, aynen Mustafa Kemal Atatürk gibi Türkçü, ant-i emperyalist ve solcudur. Atatürkçülük terimi, Batıcı, kapitalist/ kompradordur. Anadolu İhtilali'nin içinden geçenler Kemalist'tir, onu tek yönlü ve ilkel bir irticaa düşmanlığına indirgeyenler, Atatürkçü'dür. Attilâ İlhan, “*Kemalizm: Müdafaa-ı Hukuk Doktrini*”, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 527, 528.

¹⁷ Hamza Eroğlu, **Gerçek Yönüyle Atatürkçülük**, Kardeş Matbaası, Ankara, 1965, s.39.

¹⁸ Yakut Irmak, “*Çağdaş Atatürkçülük*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10- 14 Aralık 1973, İstanbul)**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975, s. 314, 319.

¹⁹ Şerif Mardin, **Türkiye'de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2010, s.181, 205. ; benzer Kemalizm veya Atatürkçülük tanımları için bkz, Sulhi Dönmezer, “*Atatürk İnkılapları ve Sosyal Değişme*”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004,

Kemalizm'in veya Atatürkçülüğün siyasal bir ideoloji olduğu onun üzerine yapılan değerlendirmelerde belirginleşen nokta olmuştur. Buna göre, ideoloji, "*kişinin kafasında sistemleşmiş bir dünya görüşü olarak tanımlanırsa*" Kemalizmde, fazla bir sistemleşme olmamakla birlikte, farklı bir dünya görüşü getirmesi yönüyle bir ideoloji olarak ele alınmıştır. Doktrin de, "*eyleme dönük bir ideoloji olarak tanımlanırsa*" Kemalizm'in aynı zamanda doktrin olduğu da kabul edilmiştir.²⁰ Ancak İsmet Giritli, Kemalizm'i değişmez bir dünya görüşünü aksettiren totaliter ve dogmatik bir ideoloji olarak tanımlamamıştır. Kemalizm'i mutlak gerçek yerine aklın ve bilimin gözlem ve bulgularına dayanan ve dolayısıyla da gerçeklerin zaman içinde değişebileceğini varsayan bir düşünceye dayanan, pragmatik ve demokratik bir ideoloji olarak anlamlandırmıştır.²¹

Anıl Çeçen için de, Kemalizm, katı ve kesin kurallara dayanan bir düşünce ya da siyasal sistem olmamıştır. Ortaya çıkan koşullarda güncellik kazanan sorunların çözüme kavuşturulması amacıyla değişken ve esnek bir düşünsel yapılanma oluşturulmuştur. Çeçen'in anlatisına göre, öncelikle düşmanın saldırılarından kurtulmak ve emperyalizmin egemenliğinden kurtulmuş bağımsız yeni bir siyasal yapılanmanın yaratılması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda hem dünyanın tüm sistemleri hem de ideolojileri araştırılarak o dönemin koşullarında yeni ve çağdaş bir ulus nasıl meydana getirilebilecek ise ve yeni bir devlet sistemi çağdaş gelişmelerle koşut olarak nasıl gelişebilecek ise buna uygun yeni bir yaklaşım geliştirilmiştir. Bu süreçte ideolojik arayışın tarafsız ve nesnel olmasına dikkat edilmiştir. Büyük ülkelerin ve siyasal güçlerin etkisinde kalınmamaya özen gösterilmiştir. Böylelikle tam bağımsızlık amacına giden yolda ideolojik bir bağımsızlık çizgisinin de varlık kazanmasına dikkat edilmiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk'ü veya Kemalizm'i tek bir düşünür ya da siyasal akım etkilememiştir. Türkiye'nin gelecekte bağımsız ve güçlü bir devlet olarak dünya ulusları arasındaki hak ettiği güçlü yerde olabilmesi için tüm düşünsel çalışmalar büyük bir titizlikle geliştirilmeye çalışılmıştır ve Türkiye gibi

s. 13-27. ; Suna Kili, **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Yayınları, 11.Baskı, İstanbul, 2008. ; Utkan Kocatürk, "*Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri* ", **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 1-13.

²⁰ Toktamış Ateş, "*Atatürkçülük Bir ideoloji midir* ", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 91.

²¹ İsmet Giritli, "*Kemalist İdeoloji ve nitelikleri*", **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984, s. 293, 297.

ezilen milletlerin bağımsızlığını sağlayacak anti emperyalist bir siyasal çizgi şekillendirilmek için uğraşmıştır.²²

Suna Kili de Kemalizm'i pratik ile teorinin iç içe geçtiği bir ideoloji olarak da kabul etmiştir. Buna göre Kemalizm bir ideoloji olarak cumhuriyet yıllarında gelişmiştir. Ancak Kemalizm'in ana prensipleri hareketten ve olaylardan doğmuştur. Kurtuluş Savaşı, devrimler süreci, irtica ile mücadele, çeşitli uğraşlar, bir dizi faaliyetler ve olaylar, Kemalist ideolojinin ilk yıllarındaki gelişimine yön vermiştir. Bununla birlikte Atatürk ve arkadaşları, olayları onlara göre anlamlandırdıkları ve hareket ettikleri temel siyasal görüşlere de sahip olmuşlardır. Bunlar esas itibariyle, tam bağımsızlığın sağlanması, ulusal egemenliğin topluma benimsetilmesi, tam anlamıyla bir modernleşmenin başarılması, Türk devletinin milli kimliğinin geleneksel Osmanlı İmparatorluğu'ndan modern cumhuriyete aktarılması anlamında düşünceler olmuştur. Bu nedenle Kemalizm, fikirlerin, hareketlerin, ulusal özlem ve amaçların bileşiminden oluşmuş, "*ülkü ve gerçeği içeren bir*" ideoloji olarak öne çıkmıştır.²³

Kemalizm, kuramsal açıdan mutlaklaştırılmış bir doğruyu tarif etmeyip içinde bulunulan koşullarına göre doğrular üreten bu pragmatist niteliğiyle ve siyasal düşünce akımlarına özgü karakteriyle diğer politik akımların ilişki kurabildikleri bir egemen bir ideoloji olmuştur.²⁴ Her dönemde Türk siyasetinin asgari meşruiyetini belirleyen bir gücü simgelemiş ya da farklı siyasal söylemlerin mümkünlik koşulunu veya meşruiyet parametresini meydana getirmiştir. Bir başka deyişle Kemalizm'e herhangi bir gönderme yapılmaksızın ve onunla belirli oranda ilişki kurulmaksızın siyasal bir proje üretmek imkânsız bir noktaya gelmiştir. Diğer yandan toplumsal hayatın derinlerine kadar nüfuz etmiş haliyle, kapsayıcılığıyla ve değişik biçimde anlamlandırılmasıyla Kemalizm, farklı gelecek tasarımlarının ve siyasal projelerin kendisi aracılığıyla ifade edilmesine müsait bir yapı arz etmiştir.²⁵ Buna göre Kemalizm, CHP'nin 1950 seçimlerinde aldığı yenilgiye rağmen 1930'larda olduğu gibi genel bir siyasi programın başat ideolojisi olmamakla birlikte Batılı, ulusal ve sekü-

²² Anıl Çeçen, **100 Soruda Kemalizm**, Kilit Yayınları, 9. Baskı, Ankara, 2012, s. 25, 26.

²³ Suna Kili "*Tarih Açısından Kemalizmin Özünü ve Oluşumu*", **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10-14 Aralık 1973, İstanbul)**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975, s. 23.

²⁴ Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.13-15.

²⁵ Gökhan Atılgan, **Yön- Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasından Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 59.

ler bir devletin/ toplumun yaratılmasına dönük felsefesiyle Türk siyasetinde bir genel gösteren olarak mevcudiyetini korumuştur ve siyasetin asgari zemini tarif eden ilkeleri üretmeye devam etmiştir.²⁶ Zira çok partili hayata geçiş aşamasında hazırladıkları parti programını önce Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye gösteren²⁷ Demokrat Parti yönetimi de, Kemalizm'in ilkeleri olarak kabul edilen çerçevenin içinde düşünmüş ve hatta Tek Parti döneminin keyfi uygulamalarıyla yozlaştırıldığını ileri sürdüğü Kemalizm'i restore etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede Celal Bayar, kendisini Atatürk'ün çok yakını ve bir emaneti olarak takdim etmenin ilerisinde Demokrat Parti'ye ve şahsına Atatürk'ün izinde ilerleyip onun eserini tamamlama veya Atatürk'ün davasını tam manasıyla tahakkuk ettirme misyonunu yüklemiştir.²⁸ DP iktidarı 1955 ekonomik krizinin etkisiyle, ama özellikle 1957 seçimlerindeki siyasi kaybı sonrasında artan bir otoriteleşme eğilimine girmiştir. Örneğin meclis çoğunluğuna dayanarak soru önermelerini, cevaplarını ve aleyhte konuşmaları sınırlandırmıştır. Bürokrasiden DP'ye sadakat beklemiştir. Bunun üzerine DP iktidarının demokratik kurum, kural ve ideallerden sapmasına tepki duyan gençlik de²⁹ mücadelesini Kemalizm ile demokratik yönetim arasında bir özdeşlik yaratarak parlamenter demokrasi istikametine gerçekleştirmiştir. Bir başka ifadeyle DP iktidarına yönelen tepkilerin başta gelen motiflerinden birini "*Atatürk ilkelerine sahip çıkmak*" oluşturmuştur. Bu çerçevede 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler, 27 Mayıs'ı Kemalizm adına ideolojileştirmeye, anlamlandırmaya dönük bütüncül bir hazırlığa ve yaklaşıma sahip olmamakla birlikte darbenin gerekçesini "*Atatürk ilkelerine bağlılık*" vurgusuyla anlamlandırmışlardır.³⁰ Doğal olarak Kemalizm 27 Mayıs sonrasında da Türk siyase-

²⁶ Mesut Yeğin, "*Kemalizm ve Hegemonya*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 63, 64

²⁷ Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 50.

²⁸ Tanıl Bora- Yüksel Taşkın, "*Sağ Kemalizm*", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 531.

²⁹ Mehmet Öznur Alkan, "*Darpsız, Darbesiz Demokrasi...*", **Toplumsal Tarih**, Sayı: 273, Eylül 2016, s. 4.

³⁰ Nurşen Mazici "*27 Mayıs, Kemalizmin Restorasyonu mu?*" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 565. ; 27 Mayıs 1960 sabahı hayatını kaybeden Teğmen Ali İhsan Kalmaz'ın 26 Mayıs gecesi günlüğüne yazdıkları 27 Mayıs'ı gerçekleştirenlerin Atatürk sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. " Türk tarihinde yeni bir sayfa başlamak üzere. Saat 22.45'te memleketin mukadderatını emin ellere tevdi etmeye hazırlanan, tarihte ikinci defa (birincisi Kurtuluş Savaşı olsa gerek) şerefli bir vazifeye çağırılan Harbiye'nin genç teğmenlerine yirmişer mermi verildi. Kader gülerse memleket de yarın mübarek Cuma namazı kalplerde huzur, gönüllerde imanla kılınacak. Hepimiz daha yeni bıyığı terleyen en genç mensuplarıyla, başta inandığımız kumandalarımızla şerefli sancağımızı Harp Okulu kulesinden Çankaya sırt-

ti üzerindeki belirleyiciliğini sürdürmüştür. Buna göre 27 Mayıs'tan duyulan mağduriyet hissiyle ve bu harekete karşı olanları bir araya getirme arzusuyla 11 Şubat 1961'de kurulan Adalet Partisi, Kemalizm'e belirli açılardan eleştiri yöneltmekle birlikte onun siyasal/ toplumsal idealini bütünüyle reddetmemeye ve onunla ciddi bir çatışma yaşamamaya özen göstermişken³¹ Türk Solu da Kemalizm'in varyantı olan bir sosyalizmi savunmuştur.³²

larına taşımaya hazırlanıyoruz. Aldığımız irfan, Kahraman Atatürk'ün Harbiye'nin giriş yerinde mermer üzerinde değil de kalbimize hakettiği Gençliğe Hitabesi."dir. Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, s. 353.

³¹ Tanel Demirel, Adalet Partisi geleneğinin Kemalizm'e hangi noktalarda eleştiriler yönelttiğini inceleyen her hangi bir siyasal ve toplumsal idealin toptan reddedilmesiyle onunla ciddi bir anlaşmazlık içinde olmamakla birlikte ideal olana nasıl gidileceği hususunda farklı düşünmenin ayrı şeyler olduğunu belirtir. Tanel Demirel, **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 28, 158, 159.

³² Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s. 93.

BİRİNCİ BÖLÜM

KEMALİZM: ÇAĞDAŞ TÜRKİYE’NİN VAROLUŞ SİYASASI

A. Kemalizm’in Türkiye Tarihi’ndeki Konumu ve Temel Nitelikleri

1. Kemalizm’in Tarihsel Arka Planı ve Gelişim Evreleri

Kemalizm, Kurtuluş Savaşı yıllarından itibaren Cumhuriyet devriminin pratiğine verilen bir isim olmuştur. “*Kemalist*” terimi, ilk defa 1919 tarihli İngiliz raporlarında kullanılmıştır.³³ Kemalist terimi, bu raporlarda Amerikan Kurtuluş Savaşı’nda ihtiraslı bir lidere çıkar ilişkileriyle bağlanmış bir grup çete demek olan “*Washingtonist*” kavramı gibi Türk milliyetçilerini küçültücü bir anlamı karşılamıştır ve bu çerçevede “*Kemal ve çetesi*” şeklinde yaygınlık kazanmıştır. Toynbee de, Kemalist teriminin ilk başlarda birkaç üyesiyle birlikte askeri bir maceracının terör ve göz boyama yoluyla Anadolu içlerinde üslenmesi ve gerçek olmayan bir eylemi başlatması anlamına geldiğini söylemiştir.³⁴ Fransız kamuoyunun bir bölümü de, bu anlamı benimsemiş olmalı ki Mustafa Kemal ve çevresindekileri “*dağ başındaki haydutlar ve Kemalciler*” olarak tanımlamıştır.³⁵

Mustafa Kemal Paşa, yukarıdaki nedenlerle olsa gerek Kemalist terimine mesafeli durmuştur. Ankara’da bulunan İngiliz gazeteci Grace M.Ellison, Mustafa Kemal Paşa’nın, “*Kemalist*” terimini işitmekten hoşlanmadığını söylemiştir. Onun “*Meclis bir tek adam değildir. Ben yalnızca meclisin başkanıyım... Bu kelime hareketin ruhunu anlatmıyor. Ben ölsem de canlı da kalsam hareket devam edecektir.*” dediğini aktarmıştır.³⁶ Ancak Mustafa Kemal Atatürk ve çevresindekiler, Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın ardından Kemalist kavramsallaştırmasına karşı tutumlarını değiştirmişlerdir, Yeni Türkiye’nin yöneticileri ve aydınları, Türkiye’nin çehresini değiştiren

³³ Doğu Perinçek, **Kemalist Devrim -5 Kemalizm’in Felsefesi ve Kaynakları**, Kaynak Yayınları, Ankara 2008. s. 9.

³⁴ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi, 1838’den 1995’e**, Cilt: I, Tekin Yayınevi, İstanbul 1977, s. 129.

³⁵ Selâhaddin Çiller, **Atatürk için diyorlar ki**, Varlık Yayınları, İstanbul 1981, s. 49.

³⁶ Grace M. Ellison, **Kuva-i Millîye Ankarası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1973, s.165.

devrimlere temel olan fikirlerin anlamlandırılması noktasında Kemalist terimiyle bütünleşmeye başlamışlardır. Ahmet Cevat Emre, bu süreçte yazdıkları itibariyle öne çıkmıştır. Emre, Mustafa Kemal'in siyasal, toplumsal, ekonomik ve kültürel tercihlerini desteklemek amacıyla çıkardığı Muhit dergisinin 1930 tarihli nüshasında “*Kemalizm*” deyimini ilk defa kullanarak Türk devriminin ideolojisinin adını belirlemiştir.³⁷

Cumhuriyet Halk Partisi'nin kongreler süreci de, Kemalizm'in varlık kazanmasında önemli bir rol oynamıştır.³⁸ Buna göre, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Üçüncü Büyük Kongresi (10-18 Mayıs 1931), Kemalizm'in Altı Ok'la simgeleşen ana prensiplerini ilk defa bir araya toplamıştır. Üçüncü Büyük Kongre, onayladığı programda “*Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Ana Vasıfları*” başlığı altında fırkanın “*A-Cumhuriyetçi, B-Milliyetçi, C-Halkçı, Ç-Devletçi, D- Lâik, F- İnkılâpçı*” olduğunu belirtmiştir.³⁹ Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı (9 -16 Mayıs 1935), bu altı prensibi “*Parti'nin güttüğü bütün bu esaslar Kamalizm Prensipleri*” dir şeklinde adlandırmıştır. Bu prensiplerin yalnız birkaç sene için değil geleceği de kapsayan tasavvurlar olduğunu belirtmiştir.⁴⁰

Parti Genel Sekreteri Recep Peker, Cumhuriyet Halk Partisi'nin Dördüncü Büyük Kurultayı'nda geleceği de kapsayan tasavvurlar vurgusunu, daha somutlaştırıcı bir konuşma yapmıştır. Buna göre, üzerinde çalışılan ve benimsenen programın, Cumhuriyet Halk Partisi'nin varlığı ile devlet varlığını daha sıkı bir biçimde birbirine yaklaştırdığını ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin ana vasıfları olan “*cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, devrimcilik ve laiklik*” prensiplerinin yalnızca partinin ana vasıfları olmadığını “*yeni Türkiye devletinin de*” vasıfları halini aldığını belirtmiştir. Parti'nin, yıllardan itibaren kendisine çizdiği bu ana vasıfları devlete aktarmış olmakla ulusun yaşama azmini koruma yolunda en doğru adımı attığını vurgulamıştır.⁴¹

Bu çerçevede Altı Ok, 5 Şubat 1937 tarihinde Teşkilâtı Esasiye Kanunu'ndaki yerini almıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 5 Şubat 1937 tarihli meclis

³⁷ Temuçin Faik Ertan, “*Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm'de Öncü Bir Dergi: Muhit*”, **Kebikeç**, Yıl: 2, Sayı: 5, 1997, s. 23, 25, 26.

³⁸ Kili, **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, s. 179.

³⁹ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931, s. 30, 31.

⁴⁰ **C.H.P. Programı**, Ulus basımevi, Ankara 1935, s. 2, 6-12.

⁴¹ **C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935**, Ulus Basımevi, Ankara 1935, s. 45.

oturumundaki konuşmasında, Peker'in düşüncelerini tekrarlamıştır. Kaya, “*cumhuriyetçilik, ulusçuluk, halkçılık, devletçilik, devrimcilik ve laiklik*” prensiplerinin bir parti programında sıralanan kaideler olmasından ziyade yeni Türk devletinin varlıksal temelini saptayan prensipler olduğunu vurgulamıştır. Atatürk'ün, Türk istiklalini kurtardıktan sonra Türk'ü bir daha böyle tehlikelere ve badirelere döndürmeyecek bir devlet sistemi kurduğunu ve bu devlet sisteminde uygulanacak prensipleri, vazıh, açık ve müspet bir program dâhilinde tespit ettiğini ve uygulamasını Cumhuriyet Halk Partisi'nin mesuliyetine verdiğini söylemiştir. Bu prensiplerin, Türk'ün tarihine, âlicenaplığına, gururuna ve seciyesine, muvafık modern bir devlet yaratmayı hedeflediğini belirtmiştir.⁴² Bu konuşmadan sonra 3115 sayılı kanun, 1924 Teşkilâtı Esasiye'sinin 2.maddesini “ *Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makkari Ankara şehridir.*” şeklinde değiştirerek⁴³ Kemalizm'i Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojisi haline getirmiştir.

2. Kemalizm'in Temel Nitelikleri Üzerine

Mustafa Kemal Atatürk ve yakın çevresi, Kemalizm'e dönük değerlendirmelerinde onu bir ideoloji veya doktrin olarak işlememişlerdir. Kemalizm'i, tarihsel ve toplumsal gerçekliklerle iç içe geçmiş ve güncel problemler karşısında esneklik arz edebilen devrimci bir reaksiyon olarak tanımlamışlardır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun “*Paşam, bu her bakımdan bir İnkılâp Partisidir. İnkılâp Partisi ise bir doktrine dayanmaksızın yürüyemez.*” serzenişi karşısında Mustafa Kemal Atatürk'ün “*O zaman donar kalırız.*” şeklindeki cevabı bilinen bir gerçektir.⁴⁴ Atatürk, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Üçüncü Devre çalışmalarının açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmasında bu yaklaşımını daha da somutlaştırmıştır: ⁴⁵

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 16, Otuz Üçüncü İnikad, s. 59.

⁴³ Kanunlar Dergisi, Cilt:17, s. 184.

⁴⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Atatürk'ün İdeolojisi*”, **Milliyet**, 13 Kasım 1970.

⁴⁵ **Ulus**, 2 Sontesrin 1937.

“ bizim devlet idaresindeki ana programımız, Cumhuriyet Halk Partisi’nin programıdır. Bunun kapsadığı prensipler, idare ve siyasette bizi aydınlatıcı ana hatlardır. Fakat bu prensipleri gökten indiği sanılan kitapların doğmalarıyla asla bir tutmamalıdır. Biz, ilhamlarımızı, gökten ve gaipten değil doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz.(alkışlar)

Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk milleti ve birde milletler tarihinin bin bir facia ve ızdırıp kaydeden yapraklarından çıkardığımız neticelerdir.”

CHP Genel Sekreteri Recep Peker de, Altı Ok’la simgeleşen prensiplerin “*Kamâlizm*” olarak tanımlandığı Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Dördüncü Büyük Kongresi’nde, Atatürk ile benzer bir konuşma yapmıştır. Peker, partinin takip ettiği bütün prensipleri ve baştan bugüne kadar kovaladığı ve kurduğu yolları “*nazariyecilikten değil hayattan ve hayatın kendinden ve bizi etraflayıp kuşatan, kaplıyan özel ve genel şartların heyeti umumiyesinden*” aldığını ve tespit ettiğini söylemiştir. CHF’nin, “*Büyük bir ilgi ile dünyanın fikir, kültür, politika ve ekonomi âlemi içindeki gidişi göz önünde*” tutarak, kendi yolunu kendine göre çizdiğini ifade etmiştir.⁴⁶

Tekinalp de, “*Kemalizm*” isimli çalışmasında Kemalizm’in, yalnızca var olanı gerçekliği, temel devrimleri ve büyük bir önderin gerçekleştirdiği yenileşme hareketlerini anlatan belli belirsiz bir deyim olmadığını Türk ulusunun, ideallerine ulaşmak için gelecekte izlemek kararında olduğu bir yol anlamına geldiğini söyleyerek bu yolda “*hayalin, vehmin, kuruntunun*” yerinin olmadığını ifade etmiştir. Kemalizm’in asla durup dinlenmeden birbirini izleyen ve hepsi olumlu, yüce ve pratik bir karakter taşıyan kesinliklerden meydana geldiğini belirtmiştir.⁴⁷

Sadri Etem için de, fikir adamlarının veya devlet işlerini teorilere uyarlayan insanların durumu, bir manzarayı tespit eden fotoğraf objektifinden farksızdır. Onların vazifesi olanı yansıtmaktır. Hukuk tarihi, özellikle anayasa hukuk tarihi emrivakilerin toplamından ibarettir. En fazla teoriye dayanan ve filozofların ihtilali denilen Fransız İhtilali’nde de “*hayat teoriye daima hâkim olmuştur.*” Türkiye’nin toplumsal hareketleri veya ihtilali de bir filozofun ya da bir fikir adamının hatırı için meydana gelmiş bir ihtilal değildir.⁴⁸

⁴⁶ **Ulus**, 14 Mayıs 1935.

⁴⁷ Munis Tekinalp, **Kemalizm**, Cumhuriyet Gazetesi Matbaası, İstanbul, 1936, s. 18,19.

⁴⁸ Sadri Etem, **Türk İnkılâbının Karakteri**, İstanbul Devlet Matbaası, Ankara, 1933, s. 6.

Kemalizm’i, pratik olanın teorik olana baskın geldiği bir yol olarak niteleyen bu yaklaşım, aynı zaman da onu, siyasal ve toplumsal dönüşümleri kabul edebilen ve kendisini bu dönüşümlere göre revize edebilen esnek bir sistem olarak da tanımlamıştır. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Kemalizm’in “*hiçbir alanda olanı ve yapılanı son ideal*” saymadığını ve her daim, daha güzele, daha doğruya ve daha iyiye doğru yükselmeyi, dinamik canlılığının ve amacının bir gereği olarak kabul ettiğini söylemiştir.⁴⁹

Cumhuriyetin temellerini atan kadrolar, bir yandan Kemalizm’i, Türkiye’nin tarihsel ve toplumsal koşullarının birbirini etkilemesi sonucunda ortaya çıkmış ve bir siyasal tavır olarak ele alırken diğer yandan da onu çağdaşı politik akımlardan bağımsızlaşmış özgün bir hareket olarak değerlendirmişlerdir. Mustafa Kemal’in “*Bakanlar Kurulunun Görev ve Yetkisini Belirten Kanun Teklifi*” nedeniyle Büyük Millet Meclisi’nde verdiği söylev, Bu yöndeki yaklaşımların temel dayanağı veya referans noktası olmuştur. Mustafa Kemal, 1 Aralık 1921 tarihli bu konuşmasında Türk Kurtuluş Savaşı’nın temelindeki yatan felsefeyi, liberal ve sosyalist ideolojilerden şöyle soyutlamıştır:⁵⁰

“ Efendiler! Biz bu hakkımızı mahfuz bulundurmak, istiklâlimizi emin bulundurabilmek için heyet-i umumiyemizce, heyet-i milliyemizce bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı heyet-i milliyeye mücadeleyi caiz gören bir mesleği takip eden insanlarız. Binaenaleyh bu ve bu gibi teşvikatla ve izahatla hükümetimizin istinadettiği esasın, ilmi içtimaiye müstenit bir esas olduğunu bâriz bir surette görürüz! Fakat ne yapalım ki demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş! Efendiler, biz benzememekle ve benzetmemekle iftihar etmeliyiz! Çünkü biz bize benziyoruz efendiler! ”

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Peker de rejimlerin asla kopya edilemeyeceğini savunmuştur. Peker, İnkılâbın doğduğu İngiltere’yle ona yakın bir mesafede olan Fransa’daki inkılâp arasında farklılıklar bulunduğunu yazmıştır. İki ulusun anlama farkı, kan farkı ve kültür farkı gibi nedenlerle her bir inkılâbın kendi genel şartlarına uygun sonuçlar verdiğini ifade etmiştir. Fransız İnkılâbının, her yerde yaptığı aydınlatıcı tesirler faydalı olmakla birlikte neredeyse her yerde bu inkılâbı hemen kopya etmek arzusu duyulduğunu, ancak bir ulusa ait inkılâbı hazır

⁴⁹ Cumhuriyet, 26 Mayıs 1935

⁵⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, Atatürk Araştırma Merkezi, 5.Baskı, Ankara, 2006, s. 211, 212.

elbise gibi giymek arzusunun, bunu yapan uluslar için çok kötü neticeler doğurduğunu belirtmiştir. Bu sebeptendir ki, Türk İnkılâbı'nın hiçbir açıdan kopya olmadığını orijinal olduğunu vurgulamıştır. Türk İnkılâbı'nın hürriyet inkılâbı suretinden bir inkılâp olmakla birlikte, sarayı yıkarken ve dinin devlet üzerindeki tesirini bertaraf ederken, liberalizmin serbest ticaret uygulamasının kötü neticelerinden ve parlamentarizmin “*muhtelif partilerin her birini bir tarafa çeken tatbikatından ve tahribatından*” yeni Türkiye'yi uzak tuttuğunu iddia etmiştir. Bunun yanı sıra Türk İnkılâbı'nın, bir sınıf ihtilali de olmadığını ulusun içersindeki her hangi bir sınıfın ve mesleğin bir diğer sınıfla ve meslekle çatışmasını men ettiğini beyan etmiştir.⁵¹

Recep Peker, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Dördüncü Büyük Kurultayı'nda da, Türk İnkılâbı'nın farklılığının altını çizmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Peker, İsviçre'deki referandum sisteminin demokrasinin en ileri uygulaması olmasına rağmen Fransa'nın, bunu kendi ülkesinde uygulanmasına imkân bulamadığı için benimsemiş olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin de kendi şartlarına göre hareket etmek zorunda olduğunu ve demokrasinin bir ayet olmadığını bir espri, bir mana ve ruh olduğunu vurgulamıştır. Yapılan işlerin akıl denilen bir süzgeçten geçirildikten ve muhit denilen bir icaba uydurulduktan sonra kök tuttuğunu ifade etmiştir. “*Zigana dağının üzerine portakal ağacı*” dikilemeyeceğinin altını çizmiştir. CHF'nin, filan yerde böyle yaptıkları için aynısını uygulayalım diyenlerden olmadığını, memlekete uygun olanı, ulus işine elvereni takip ettiğini ve prensiplerini sola ve sağa ayrılmadan dümdüz bir yoldan ilerlettiğini söylemiştir.⁵²

Mahmut Esat Bozkurt da, Kemalizm'in, komünist, nasyonal sosyalist, faşist ve klasik demokratik rejimlerden hiçbirisi olmadığını savunmuştur. Bozkurt için, komünizmde teori olarak Rus yoktur, uluslararasılık vardır. Kemalizm'de “*her şey ve her şey önce Türk milleti içindir.*” Komünizm, bütün ülkeleri komünist federasyon halinde yaşatmayı amaçlar, emperyalizmin bir başka şeklidir. Türk ihtilali, her millete bağımsızlık tanır. Komünizm, proleter diktatörlüğünü benimser. Türk rejimi diktatörlüğü reddeder. Nasyonal sosyalizmde milliyetçilik, ırkçıdır. Türk rejimiyse, ırkçı değildir. Kana değil, kültüre ve dile önem verir. Atatürk, “*Kanını taşıyandan başkasına inanma*” dese de bu öğüt tatbikatta yerini kültür ve dil birliğine bırakır. Nasyo-

⁵¹ Recep Peker, **İnkılâp Dersleri**, Ulus Basımevi, Ankara, 1936, s. 23, 24, 26, 54.

⁵² **C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935**, s. 45, 51,52.

nal sosyalizm, emperyalisttir. Türk rejimi bunu kabul etmek bir yana, temelden reddeder ve bu gibi eğilimleri mahkûm eder. Nasyonal sosyalizm, Hitler diktatörlüğüne dayanır. Türk rejimi, ulus egemenliğine dayanır. Faşizm, korporasyonlar devletidir. Gücünü buradan alır. Ulus bu kurumlarca temsil edilir. Türk rejiminde, ulus, kendi kendini temsil eder. Faşizm, hükümdarlığı uygular. Kemalizm, cumhuriyetçidir.⁵³

Edirne Milletvekili Şeref Aykut da, Türk devrimini, Marksist, faşist rejimlerle ve ideolojilerle izaha çalışmanın fazla bir iş olduğunu, Kemalizm'in, bu ideolojilerin üzerinde yalnız yaşamak dinini aşıladığını söylemiştir. Türk devriminin, tarihten alınan sonuçlarının yürüyen hayatın gerekleriyle karşılaştırılarak çıkarsamalara ulaşılan bir düzen ve düzey yaratma işi olduğunu, belirtmiştir.⁵⁴

Yeni Türkiye'nin kurucuları, Kemalizm'i, Türkiye'ye özgü şartlardan ve Türk ulusunun gerçeklerinden doğmuş özgün bir sistem veya bir rejim şeklinde değerlendirirken ona otarşik bir karakter atfetmemişlerdir. Onu evrensel bir değer olarak aşkınsallaştırmaya çalışmışlardır. Mustafa Kemal Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en ateşin günlerinde Anadolu'daki Türk varlığı ile sömürge ve yarı-sömürge topluluklar arasında bir kader birlikteliği kurmuştur. Anadolu'da verilen savaşı, emperyalizmi ve onun içerideki bağlarını bütün coğrafyalarda akamete uğratacak öncü ve azametli bir mücadele olarak betimlemiştir.⁵⁵

“Türkiye'nin bugünkü mücadelesi yalnız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur ve daha çabuk bitebilirdi. Türkiye azîm ve mühim bir gayret sarfediyor. Çünkü müdafaa ettiği bütün mazlum milletlerin, bütün Şarkın davasıdır ve bunu nihayete getirinceye kadar Türkiye, kendisiyle beraber olan Şark milletlerinin beraber yürüyeceğinden emindir Türkiye şimdiye kadar mevcut tarih kitaplarının icabatını değil, tarihin hakiki icabatını takip edecektir. Filhakika mevcut tarihlerin kaydettiği hâdisat milletlerin hakikî efkâr ve amali, harekâtı değildir. Şark milletleri kendi iradeleleri, kendi hisleriyle hareket etmiyorlardı. Onların başında bir takım müstebit, keyfî hareket eden Çarlar, Hüdavendler vardı... Biz onların hepsini yırtacağız, yeni bir tarih yapacağız.”

Türk Kurtuluş Savaşı ile birlikte tüm ulusal kurtuluş savaşlarını bilimsel temelde açıklamaya çalışan ve Türk devriminin nesnel yasalarını ve ideolojisini yarat-

⁵³ Mahmut Esat Bozkurt, **Atatürk İhtilali**, Burhaneddin Matbaası, İstanbul, 1940, s. 370-374.

⁵⁴ Şeref Aykut, **Kamâlizm**, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1936, s. 3.

⁵⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, Atatürk Araştırma Merkezi, 5.Baskı, Ankara, 2006, s. 44.

mayı amaçlayan Kadro çevresi de⁵⁶ Mustafa Kemal Atatürk'ün, 7 Temmuz 1922 tarihli bu söylevinde olduğu gibi, Türk İnkılâbı'nı "*mazlum milletler*" için tarihi bir dönüm noktası kabul etmiştir. Şevket Süreyya Aydemir, "*kendi ideolojisini tedvin*" etme yolunda ilerleyen Türk İnkılâbı'nı keyfiyet ve mahiyeti açısından harp sonucuyla başlayan tarih döneminin en önemli ve dikkate değer hadiselerinden biri olarak kabul etmiştir. Türk ulusunun, geleceğine istikamet verici bir hareket olmasının yanında aynı zamanda da ulusal kurtuluş mücadelesine giren veya bu mücadele safhasına doğru ilerleyen uluslar için de karakteristik bir örnek arz eden evrensel bir olay olduğunu belirtmiştir.⁵⁷

Kadro çevresine göre farklı bir yerde duran Saffet Engin de, Kemalizm'in evrenselliğini ve öncülüğünü vurgulamıştır. Engin, Türk İnkılâbı'nın yalnız Türkiye'yi canlandıran değil aynı zamanda da bütün dünyaya yol gösteren, rehber olan bir inkılâp olduğunu belirtmiştir. Türk İnkılâbı'na, insanlık tarihinde ilk defa rastlanıldığını öne sürmüştür. İlk defa İslam camiasının önemli bir bölümünün muasır medeniyete dâhil olduğunu ve bu aşamadan sonra da uykuda kalan büyük şark topluluklarının Türk İnkılâbı'nı izleyeceklerini iddia etmiştir.⁵⁸

3. Kemalizm'in İki Temel Prensibi "İstiklâli Tam" ve "Hâkimiyeti Milliye"

Mustafa Kemal, 17 Şubat 1923 tarihinde toplanan Türkiye İktisat Kongresi'ni açış söylevinde, İmparatorluğun son dönem tarihinin anatomisini yapmıştır. Bu anatomi, Osmanlı İmparatorluğu'nun "*hakikatte ve fiilen mahrumu istiklâl bir hale* " getirildiğini, kendi vatandaşlarına vazettiği bir vergiyi yabancı uyruklara vazedemediğini, gümrük vergilerini, milletin ve memleketin ihtiyaçlarına göre tanzim edemediğini ve yine yabancı uyruklar üzerinde hakkı kazasını tatbikten mahrum bir halde bulunduğunu söylemiştir. İmparatorluğun ve milletin yaşamına gerçekleşen müdahalelerin bu kadarla da sınırlı olmadığını doğrudan doğruya milletin hayati ihtiyacı

⁵⁶ Temuçin Faik Ertan, **Kadrocular ve Kadro Hareketi, (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 88.

⁵⁷ Şevket Süreyya Aydemir, **İnkılâp ve Kadro**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, Ankara, 1932, s. 2, 5.

⁵⁸ M.Saffet Engin, **Kemalizm İnkılâbının Prensipleri**, Cilt: I, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938, s. 25, 26.

olan, mesela fabrika yapmak için, demiryolu yapmak için ve her şey yapmak için devletin serbest bulunmadığını ifade etmiştir. Osmanlı ülkesinin, yabancıların serbest bir müstameresinden başka bir şey olmamasını ve Osmanlı halkı içindeki Türk milletinin de tamamen esir bir vaziyete bulunmasını gözler önüne sermiştir. Böyle bir manzaranın temelinde yatan nedenin, milletin kendi iradesine ve kendi hâkimiyetine sahip olamamasından ve onun irade ve hâkimiyetinin şunun bunun elinde istimal edile gelmiş olmasından ileri geldiğini teşhis etmiştir.⁵⁹

İşte Kemalizm, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu tarihine karşı şiddetli bir isyandan doğmuştur.⁶⁰ Bu sebeptendir ki, tam bağımsızlık olgusu ve kayıtsız şartız milli egemenlik prensibi, Kemalizm'in tözünü yaratmıştır. Atatürk'e göre, İtilaf devletlerinin, Osmanlı devletini yıkarak Türk milletini de imha etmek istemeleri karşısında millet, “*yeni bir iman ve kat'i bir azmi milli ile yeni bir devlet*” kurmuştur. Bu yeni devletin dayandığı esaslar “*İstiklâli tam*” ve “*Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye*” olmuştur.⁶¹

Bağımsızlık olgusu, “*İstiklâli tam*” olarak kavramsallaştırılmış ve Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ana temasını ve yegâne amacını meydana getirmiştir. Yani, “*İstiklâl-i tam*” deruhte edilen vazifenin “*ruhu aslisidir.*” O, yalnızca siyasal bağımsızlığı değil ekonomik, kültürel, askeri ve adli alanlardaki bağımsızlığı da niteleyen ve bir zincirin halkaları gibi bunların hepsini birbirine bağlayan bütüncül bir kavramı ifade etmiştir. Buna göre Atatürk, “*İstiklâl-i tam denildiği zaman, bittabi siyasî, malî,iktisadî, adlî,askerî, harsî ve ilâ... her hususta istiklâl-i tam ve serbesti –i tam*” ın anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu alanlardan her hangi birinde istiklalden yoksun olmanın “*millet ve memleketin mana-yı hakikisiyle bütün istiklalinde*”n mahrum olduğu anlamına geldiğini beyan etmiştir.⁶²

Bunun yanında bağımsızlık olgusu, Türk milletinin varlık temelini veya bir diğer deyişle yaşam iksirini yaratmıştır. Çağdaş ve refah bir toplum olabilmenin ön koşulunu meydana getirmiştir. Atatürk, Türk milletinin şerefli ve haysiyetli bir millet olarak yaşayabilmesi “*istiklâl-i tamme malikiyetle temin olunabilir.*” Bir millet ne kadar müreffeh ve zengin olursa olsun istiklâlden mahrumsa “*beşeriyet-i mütemeddi-*

⁵⁹ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 108, 109.

⁶⁰ Taner Timur, “Osmanlı Mirası”, s.20.

⁶¹ a.g.e., s. 96.

⁶² Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu, 9.Baskı, Ankara, 2012, s. 832, 834.

ne muvacehesinde uşak olmak mevkiinden yüksek bir muameleye kesb-i liyakat edemez” derken bağımsızlık olgusunun söz konusu önemine dokunmuştur.⁶³

Egemenliğini tanrısal bir kaynağa dayandıran saltanat ve hilafet kurumları karşısında Türk ulusunun bağımsızlığını temin eden ve onun politik varlığının alamet-i farikasını oluşturan “*Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye*” olgusu, Kemalizm’in her türlü tartışmanın üzerinde tuttuğu bir diğer büyük prensibi, eylemi olmuştur. “*Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye*” de “*İstiklâli tam*” gibi ulusun geleceği adına hayati bir önem arz etmiştir. Çünkü Atatürk’e göre, “*şimdiye kadar milletin başına gelen bütün felaketler kendi talih ve mukadderatını başka birisinin eline terk etmesinden neş’et*” etmişti. Örneğin Harb-i Umûmîye girilmesi milletin iradesine göre olmamıştı. Muharebeye girilmesinin ardından ordularımızın, Makedonya’da, Romanya’da ve Kafkas dağlarında perişan edilmesinde milletin iradesi yoktu. Mütareke devresinde, İstanbul’a ve Çanakkale’ye düşman girdiğinde ve İzmir, Yunanlıların saldırısına maruz kaldığında millet hâkimiyetine malik değildi. Millet hâkimiyetini gasp edenler, “*milletin iradesini değil, kendi iradelerini tatbik*” etmişlerdi.⁶⁴

Kemalizm, Türk milletinin bunca acı tecrübeden sonra hâkimiyetinin bir şahsa verilmesini kat’iyyen mümkün görmeyerek ve hiç kimsenin muvaffakiyetine lüzum duymadan ve muvaffak etmeyenlere karşı isyan ederek elde ettiği hâkimiyeti milliye olgusunu⁶⁵ devredilemez ve bölünemez bir nitelikte formüle etmiştir. Buna göre, Teşkilat-ı Esâsiye Kanunu’nun birinci maddesinin ilk fırcası, “*Hâkimiyet bilâ kayd ü şart milletindir*” ikinci fırcası da, “*idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir*” demiştir. Atatürk, ikinci fırcayla birlikte “*mukadderat-ı millete yalnız ve ancak*” milletin egemen olduğunu tescillendiğini vurgulamıştır. Millet Meclisinin milleti temsil eden irade-i milliyeyi, millet adına, belirli bir zaman için manevi şahsında tecelli ettirse de en nihayet millet tarafından tecdide maruz bulunduğunu ve asl olanın millet olduğunu beyan etmiştir.⁶⁶

Kemalizm “*İstiklâli tam*” ve “*Bilâkaydüşart Hâkimiyeti Milliye*” prensiplerinin elde edilmesinden sonra en önemli meseleyi bu prensipleri savunacak ve daha

⁶³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu, 9.Baskı Ankara, 2012, s. 18.

⁶⁴ Arı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, Türk Tarih Kurumu, 2. Basım, Ankara, 1996, s. 29-31.

⁶⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: I, s. 217.

⁶⁶ Arı İnan, *Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları*, s. 29-31.

ileriye taşıyacak bir toplumsal yapının kurulması olarak görmüştür. Bunun için de Mustafa Kemal “*beynelmilel umumi mücadele sahasında sebebi hayat ve sebebi kuvvet olacak iklim ve vasıtanın muasır medeniyette bulunabileceğini bir hakikati sabite*” olarak kabul eden Türk milletinin,⁶⁷ “*medenî bir heyet-i içtimaiye*” olmasını zorunlu saymıştır. Dünyada her kavmin mevcudiyetinin kıymetinin hürriyet ve istiklal hakkının sahip olduğu ve yapacağı medenî eserlerle mütenasip olduğunu savunmuştur. “*Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetinden mahrum olan*” kavimlerin *hürriyet ve istiklallerinden tecrit olunmaya*” mahkûm olduklarını ve bütün insanlık tarihinin, baştanbaşa bunu teyit ettiğini dile getirmiştir.⁶⁸

Kemalizm, bu noktada, medeniyet kavramı ile Batılılaşma arasında bir özdeşlik kurmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, “*Memleketimizi asrîleştirmek istiyoruz, Bütün mesaimiz Türkiye’de asrî ve binaenaleyh garbî bir hükümet vücuda getirmektir. Medeniyet’e girmek arzu edip de garba teveccüh etmemiş millet hangisidir.*”⁶⁹ derken kurulan bu özdeşliği işaret etmiştir. Ancak Kemalizm’in, Batı’ya dönük bu tutumu, bir Batı hayranlığı veya Batı’nın teslimiyetçi bir biçimde benimsenmesi şeklinde olmamıştır. Batı’nın ilerleme yolundaki yönteminin ve zihniyetinin benimsemiştir. Atatürk, “*Biz batı medeniyetini bir taklitçilik yapalım diye almıyoruz onda iyi olarak gördüklerimizi kendi bünyemize uygun bulduğumuz için dünya medeniyet seviyesi içinde benimsiyoruz.*”⁷⁰ cümlesiyle bu gerçeğin altını çizmeye çalışmıştır.

Kemalizm’in medeniyet kavramı ile Batılılaşma arasında yarattığı özdeşlikten ulaşmak istediği asıl nokta, Batı’lı toplumlar da olduğu gibi Türk toplumunun da çağdaş ulusal bir kültüre sahip olması olmuştur.⁷¹ Kemalizm, elde edilen kazanımların korunmasının ve daha ileriye taşınabilmesinin ancak bu şekilde mümkün olduğuna inanmıştır. Mustafa Kemal, 16 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif Kongresi’nin açılış söylevinde Kemalizm’in bu inancını şu sözlerle somutlaştırmıştır:⁷²

⁶⁷ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 249.

⁶⁸ a.g.e., s. 187.

⁶⁹ a.g.e., s. 91.

⁷⁰ Afet İnan, **M. Kemal Atatürk’ten Yazdıkları**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1998, s. 46.

⁷¹ Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. Atilla İlhan, **Hangi Atatürk**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.

⁷² Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 19,20.

“Bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafatından ve evsafı fitriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciyei milliye ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehayı millîmizin inkişafı tamı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettâyin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muhrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür (Haraseti fikriye) zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyesidir.

Çocuklarımız ve gençlerimiz yetiştirilirken onlara bilhassa mevcudiyeti ile, hakkı ile, birliği ile tearuz eden bilûmum yabancı anasır-ıla mücadele lüzumunu ve efkârı milliyeyi kemali istiğrak ile her mukabil fikre karşı şiddetle ve fedakârane müdafaa zarureti telkin edilmelidir. Yeni neslin bütün kuvayı ruhiyesine bu evsaf ve kabiliyetin zerki mühimdir. Daimî ve müthiş bir cidal şeklinde tebarüz eden hayatı akvamın felsefesi, müstakil ve mesut kalmak isteyen her millet için bu evsafı kemali şiddetle talep etmektedir.”

4. Bir Kırılma Noktası Olarak Kemalizm’in Tarihsel Konumu

Yeni bir devletin temellerini atan öncü kadrolar, Türk inkılâbı adını alan devrimci dönüşümlerin ve bu dönüşümlerin felsefî temelini oluşturan Kemalizm’in büyük bir tarihsel kırılmayı simgelediğini düşünmüşlerdir. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki reformcu adımların Türk inkılâbı üzerinde hiçbir belirleyiciliği olmadığına inanmışlardır. Buna göre Mustafa Kemal, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki reformist hamleleri bağımsızlık erdeminden yoksun bir dizi uygulamalar olarak kabul etmiştir. O, II. Mahmut dönemindeki ıslahat hareketlerinin ve Mustafa Reşit Paşa’nın yönlendirmesiyle gerçekleşen Gülhane Hattı Hümayunu’nun “*memlekette isyan ocağını körüklemekte olan anasır-ı gayrı müslimeyi memnun etmek zaruretinden bunların memnuniyetini iltizam eden Avrupa’nın ve garbın karşısında bir şey*” yapmış olmak arzusundan tecelli ettiğini söylemiştir. Bu reformları takiben “*Sultan Aziz zamanında Âli ve Fuat Paşaların himmetiyle bazı ıslahat-ı adliye*” nin yapıldığını; fakat bunların hiçbirisinin “*ağyar-ı tatmin*” etmediğini bunun üzerine “*matuf bir ferman-ı hümayun daha*” çıkartıldığını ancak dâhilde isyanın hariçte tazyikin durmadığını belirtmiştir. İşte o zaman, bir paşanın tahtı riyasetinde üçü Hıristiyan olmak üzere on altı memur, on ulema ve iki askerden mürekkep bir heyettin, Kanun-u Esasi’yi hazırladığını fakat

bu kitabında milletin arzu ve âmal-i hakikîyesini değil “*düşmanlarımızı muvakkaten olsun memnun etmek gayesini*” gözettiğini ifade etmiştir.⁷³

Mustafa Kemal ve arkadaşlarının tahayyülünde Türk inkılâbı, Osmanlı'nın bu tarihini geride bırakan ve onunla arasında her hangi ünsiyet bulunmayan bambaşka bir evreni nitelemiştir. Bu kapsamda Mustafa Kemal, geçmişte İstanbul'da bir sultan ve hükümetin bulunduğunu ancak bu hükümetin, millete hahişkâr olduğu istiklâl ve hürriyeti vermeğe yeterli olmadığını belirterek bunun üzerine varlık kazanan “*Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alâkası*” bulunmadığını ifade etmiştir.⁷⁴

İsmet İnönü de, Türk İnkılâbı'nı Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformcu çabalardan farklı ve özgün bir davranış kalıbı olarak nitelemiştir. İnönü “*Türk milletini ecnebi istilâsına ve esaretine kadar*” sürükleyen Osmanlı düzeninin son asırlardaki fennî ve içtimai terakkilere karşı kendisini dört duvarı kalın bir hücre içine kapattığını ve Osmanlı ıslahatçılarının tamamının bu hücre içinde çalıştığını söylemiştir. Bütün ıslahat teşebbüsleri, muvaffak olanlarıyla birlikte bu hücrenin duvarları arasındaki sahaya münhasır kaldığını ve bu sebeple Türk inkılâbının, Osmanlı ıslahat ve hatta ihtilal çabalarının bir tekâmülü olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında Türk İnkılâbının imparatorluğun kuvvet karşısındaki teslimiyetçi tutumunun aksine ret ve mücadele kararı olduğunu vurgulamıştır.⁷⁵

Sadri Etem de, Türk İnkılâbı'nın, geçerliliğini yitirmiş bir siyasal ve toplumsal düzeninin devamını amaçlayan Osmanlı reformizminden farklılaştığını düşünmüştür. O, Tanzimat'ı ve Meşrutiyet'i meydana getirenlerin, ihtilalinin temelindeki teorilere açıklık veren Montesquieu, Rousseau, Voltaire ve Diderot ile mukayese edilemeyeceğini ve Tanzimat ile Meşrutiyet dönemlerinin Fransız ihtilalinde olduğu gibi burjuvazinin kral etrafında toplanması ve kuvvetlenmesi hareketini ifade etmediğini söylemiştir. Tanzimat'ın, burjuvaziye hayat hakkı tanımaktan ziyade yaşamak isteyen saltanatın son eseri olduğunu ve ortaçağ özgü, teokratik bir imparatorluğun yeni gelir kaynakları bulmak için Avrupa'nın liberal-demokratik burjuvalarıyla anlaşma çabasını simgelediğini belirtmiştir. Bu sebeple Tanzimat'ın, dini sisteme bağlı bir devlet siyasetini ve halifelik kurumunu devam ettirdiğini, realite yerine kıyasa

⁷³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, s. 220, 221.

⁷⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: III, Atatürk Araştırma Merkezi, 5.Baskı, Ankara, 2006, s. 72.

⁷⁵ Cumhuriyet, 21 Mart 1934.

dayanan medrese ilmine bağlılığını koruduğunu, eğitim sisteminde, siyasette, edebiyatta, felsefede dogmatizme veya soyut kavramlara dayanmayı sürdürdüğünü ve Doğu vilayetlerde feodal hukuk ilişkilerini muhafaza ettiğini söylemiştir. Türk İnkılâbı'nın ise, bunların hepsini Türkiye Cumhuriyet'inin bünyesinde tasfiye ettiğini ve Ortaçağ özgü kavramlara hayat veren müesseselerin tamamını ortadan kaldırdığını belirtmiştir.⁷⁶

Kemalizm'in "*hiç kuşkusuz, bir diriliş ve yenileşme eylemi*" olduğunu yazan Tekinalp ise, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki Osmanlı rejiminin "*tevekkül ve teslimiyet*" Kemalist rejimin en belirgin özelliğininse kahramanca mücadele olduğunu belirtmiştir. Tanzimat ve meşrutiyet dönemlerinin Türk ulusunun kültürel ve toplumsal yaşamında ve onun özgürlüğü üzerinde önemli katkıları olsa bile Kemalizm'e öncü hareketler olarak değerlendirilemeyeceklerini ifade etmiştir.⁷⁷ Bu teorisini Ziya Gökalp örneği üzerinden somutlaştırmaya çalışan Tekinalp, "*benzeri olmayan toplum bilimci*" ve Türkçülük akımının yaratıcısı Gökalp'in, Türkçülüğü "*Türk milletine, İslam Ümmetine, Avrupa Medeniyetine mensubum*" diyerek, bir çeşit üçlemeden meydana getirdiğini belirtmiştir. Bu Türkçülükte, Türk'ün ulusal vicdanını uzun asırlar boyunca, esaret altında tutan şeriatın varlığını sürdürdüğünü ve Türk ulusal vicdanını henüz "*embriyon durumunda iken, ilk olanakta boğmaya hazır*" beklemeye devam ettiğini belirtmiştir. Gökalp'in, her türlü egemenlik haklarına haiz, bağımsız bir Türk toprağı düşünse de geleneksel boş inançlardan arınmış ve şeriat kafasını bir yana bırakmış bir Türk ulusu ile bir Türk hükümeti tasarlayamadığından yakınmıştır. Oysaki Kemalizm'in ilk hamlesini teokrasiye karşı yaptığını ve bu kapkaranlık gücü bir darbeye yıktığını ve yalnızca ulusallık aşkına bağlandığını söylemiştir. Bu sebeplerden dolayı Kemalizm'in, Atatürk'ün, Samsuna çıktığı 19 Mayıs 1919'la birlikte başladığını ifade etmiştir.⁷⁸

⁷⁶ Etem, **Türk İnkılâbının Karakteri**, s. 21, 51.

⁷⁷ Tekinalp, **Kemalizm**, s. 25, 27.

⁷⁸ a.g.e., s. 28, 30, 31, 36.

B- Altı Ok: Kemalizm'in Ana Prensipleri

1. Siyasal Egemenliğin Ulusa Aktarılması: Cumhuriyetçilik

Cumhuriyet, Arapça “*cumhur*” kelimesinden gelir. Halk, ahali, büyük kalabalık anlamında kullanılmıştır. Cumhur, toplu halde bulunan kavim demektir. Cumhuriyet devlet ise, iktidarın millet topluluğuna ait olduğunu ön gören devlet şeklidir. Cumhuriyet'in, Fransızcadaki karşılığı, “*la Republique*”, İngilizcedeki karşılığı ise “*the Republic*” dir. Kelime, Latince kökenlidir ve “*Res publica*” kelimesinden gelmiştir. Kavram, kamuya ait şey veya kamu malı anlamında kullanılırken, daha sonra siyasal gelişmelerin etkisiyle demokratik temelde kamu ve halk hizmetlerin görüldüğü bir devlet yönetimini belirlemek için kullanılmıştır. Seçim, bu yönetim biçiminin esas kuralı kabul edilmiştir. Cumhuriyet, en büyüğünden en küçüğüne kadar devletin bütün idari mekanizmalarında veraset usulünü reddetmiş yerine seçim ve tayin usulünü getirmiştir.⁷⁹

Cumhuriyet terimi, Yeni Osmanlılarla birlikte Türk düşün hayatına girmiştir. Söz konusu aydın çevre açısından, halk egemenliği olarak tanımlanan Cumhuriyet, Osmanlı İmparatorluğu için tehlikeli kabul edilirken onun yerine Meşrutiyet rejimi benimsemiştir. II. Meşrutiyet'te gelindiğinde, halk egemenliği yani hâkimiyet-i milliye kavramı, Osmanlı Demokrat Fırkası ve Ahali Fırkası gibi siyasal partilerin programlarında yerini almıştır. Aynı dönemde, Fransız devrimini çok iyi inceleyen Mustafa Kemal ise, demokrasi kavramını da içeren bir biçimde cumhuriyet terimini benimsemiştir. O, Sofya Ateşemiliterliğine gitmeden önce, Kazım Özalp'e, Enver Paşa'nın, Napoleon gibi Osmanlı hanedanlığını yönetmeye çalıştığını, bunun çıkar yol olmadığını devletin temelini cumhuriyete göre hazırlamak gerektiğini söylemiştir.⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, Mazhar Müfit Kansu'ya da “*açıkça söyleyeyim: Şekli hükümet zamanı gelince, Cumhuriyet olacaktır.*” demiş⁸¹ ve Ulusal Kurtuluş Sava-

⁷⁹ Hamza Eroğlu, “*Atatürk ve Cumhuriyet*”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s. 27.

⁸⁰ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi**, Cilt: III/ 2, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 2005, s.17-19.

⁸¹ Mazhar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt: I, Türk Tarih Kurumu, 5.Baskı, Ankara, 2009, s. 74.

şı'nda atılan bütün adımları, cumhuriyet kavramının yerine kullandığı hâkimiyet-i milliye olgusuna dayandırmıştır. 28 Aralık 1919 tarihli konuşmasında milli mücadelede “*Kuvayı Milliye'nin âmil ve iradei milliyenin hâkim*” kılındığını, teşkilatın “*köyden ve mahalleden ve mahalle halkından yani fertten*” başladığını, fertlerin, mukadderatıyla bizzat alakadar olması gerektiğini ve “*Aşağıdan yukarıya, temelden çatıya doğru yükselen*” bir müessesenin rasin olacağını vurgulamıştır.⁸² Bu düstur, Amasya Genelgesi'nde “*Milletin İstiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.*” şeklinde ifade edilmiştir. Erzurum Kongresi sonunda yayımlanan bildiri de “*kuvayı milliyeyi âmil ve iradei milliyeyi hâkim kılmak esastır.*” formülasyonu ile karşımıza çıkmıştır.⁸³ Sinop Mebusu Şeref Bey, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında, milletin “*dâhili ve harici tam bağımsızlık dâhilinde mukadderatını bizzat üstlenmeye ve idare etmeye başladığını*” ilan etmiştir.⁸⁴ 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasi'ye Kanunu'nun birinci maddesinde de “*hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.*” denilmiştir.⁸⁵ Bütün bu gelişmelerin bir tek anlamı vardır, o da, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi rejiminin fiilen sona erdiğiidir. TBMM, 1 Kasım 1922'de “*Türkiye Büyük Millet Meclisininin hukuku hâkimiyet ve hükümlerininin mümessili hakikisi olduğuna dair*” 308 numaralı kararı alarak söz konusu fiili duruma resmiyet kazandırmıştır. Karara göre “*Türkiye halkı, hâkimiyeti şahsiyeye müstenit olan İstanbul'daki şekli Hükümeti 16 Mart 1336'dan itibaren ve ebediyen tarihe müntakil*” addeylemiştir.⁸⁶

Bu noktadan sonra Mustafa Kemal, cumhuriyetin bir yönetim biçimi olarak kabul edilmesine dönük çalışmalara hız vermiştir. O, Cumhuriyetin yeni devletin siyasi rejimi olarak kabul edilmesini üç nedenle zorunlu görmüştür. Birincisi, saltanattan ve halifelikten yana olanların, boş kabul ettikleri devlet başkanlığı makamı üzerinde bunalım yaratmalarını engellemektir. İkincisi, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerinde yabancı devletlerin, Türkiye'de siyasi rejimin istikrara kavuşmamış oldu-

⁸² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 11.

⁸³ Atatürk, Nutuk, Cilt: I, s. 42, 88.

⁸⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışında en yaşlı üye sıfatıyla Sinop Mebusu Şeref Bey'in, yapmış olduğu bu konuşma, Mustafa Kemal tarafından kaleme alınmıştır. Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 8, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002, s. 25.

⁸⁵ Suna Kili, A.Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, s. 91.

⁸⁶ Kanunlar Dergisi, Cilt: I, s. 488.

ğu yolundaki şüphelerini gidermektir. Üçüncüsüye, dinsel bir örgüt olarak yaşamakta olan halifelikten gelebilecek direnmeleri kırmaktır. Mustafa Kemal, bu nedenlerden hareketle, 1923 Eylülü'nden itibaren kamuoyunu hazırlayıcı çalışmalara girmiştir. İlk başta, 24 Eylül 1923' te “*Nöye Fraye Presse*” adlı Viyana gazetesine verdiği demeçte “*Türkiye’de bugün olduğu kadar ileride de daha demokratik bir cumhuriyet kurulacak ve bu cumhuriyet hiçbir suretle Batı cumhuriyet ilkelerinden farklı olmayacaktır*” demiştir. Mustafa Kemal’in, cumhuriyetin kabul edileceğine dönük bu çıkışı, muhalefette bir gerginliğe ve mecliste bir hükümet bunalımına neden olmuştur. Bu olay, cumhuriyetin ilanını hızlandırmıştır.⁸⁷

Hükümet bunalımı 24 Ekim’de, Vekiller Heyeti Başkanı Ali Fethi Okyar’ın ikinci görevi olan İçişleri Bakanlığı’ndan Ali Fuat Cebesoy’un da Meclis İkinci Başkanlığı’ndan çekilmeleriyle başlamıştır. Boşalan yerler için, Mustafa Kemal’e muhalif kimselerin adaylığı kararlaştırılmıştır. Atatürk, bu durum karşısında Vekiller Heyeti Başkanı Ali Fethi Okyar’a ve bakanlara, hükümetten çekilmelerini ve yeni seçilecek hükümete de girmemelerini bildirmiştir. Bunun üzerine Vekiller Heyeti, 27 Ekim’de, istifa etmiştir. Milletvekilleri, bu istifayla yeni bir hükümet kurmak için çalışmalara başlamışlar ama yeni bir hükümet listesi için anlaşamamışlardır. Bu gelişme karşısında Mustafa Kemal, 28 Ekim de, Fethi (Okyar)’a, Kâzım (Özalp)’e, Ruşen Eşref (Ünaydın)’a ve İsmet (İnönü)’ye, cumhuriyetin duyurulacağını bildirmiştir. Ardından da İsmet (İnönü) ile birlikte Anayasa’da yapılacak değişiklik üzerine bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Tasarı, Cumhuriyet Halk Fırkası grubunda görüşüldükten sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sevk edilmiştir.⁸⁸ Meclis, C.H.F. grubundan gelen ve bir anayasa değişikliğini öneren bu tasarıyı, 29 Ekim 1923 tarihinde, “*Teşkilâtı esasiye kanununun bazı mevaddının tanzihane tadiline dair kanun*” başlığı altında kabul etmiştir. Bu kanunun birinci maddesiyle “*Hâkimiyet, bilâkaydüşart milletindir, idare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfil idare etmesi esasına müstenittir. Türkiye Devletinin şekli Hükümeti, Cumhuriyettir.*” ilkesi kabul olunmuştur.⁸⁹

⁸⁷ Enver Ziya Karal, **Atatürk ve Devrim**, ODTÜ Yayıncılık, 2. Baskı, Ankara, 2003, s. 38, 40.

⁸⁸ **a.g.e.**, s. 40, 41, 43.

⁸⁹ **Kanunlar Dergisi**, Cilt: 2, s. 125.

Kemalizm, cumhuriyet ile demokrasi arasında bir anlam bitişmesi de yaratmıştır. Afet İnan'ın aktardığına göre, Atatürk için, demokrasi, ulusun tamamının yöneten durumda bulunmasını ifade etmiştir. Devletin son iradesinin, yalnızca ulusun tarafından belirlenmesini nitelemiştir. Cumhuriyet ise, demokrasinin bu prensibini, en mantıklı ve çağdaş bir biçimde uygulayan yönetim biçiminin adı olmuştur. Atatürk'e göre Cumhuriyet'te, millet, egemenliğini ve devlet yönetimine katılmayı oyunu kullanmakla sağlamıştır. Meclisi oluşturan vekilleri, iktidara belirli bir zaman için getirmiştir. Onları, görevlerini kötüye kullandıkları takdirde, belirli zamanların sonunda başkalarıyla değiştirmiştir. Hükümete güven duyar ya da onu düşürmüştür. Cumhuriyet yönetiminde, son söz, millet tarafından seçilmiş meclisin olmuştur. Meclis her türlü kanunu millet adına yapmıştır.⁹⁰

Ancak, Kemalizm, demokrasiye sınıf çatışmalarına dayanan klasik ya da liberal anlamlar yüklememiştir. Biz bize benzeriz esprisinin içinden hareket etmiştir. Örneğin Tekinalp, alt kesimlerin, ulusu sanayi işçisi olarak kabul ettiği, üst kesimlerinde buna cevap olarak "*hayır, ulus kapitalist girişimcidir*" diye karşılık verdiği toplumlarda iktidarda bulunanların, sürekli olarak birbirilerine karşı etkiler altında ve seçim kaygılarıyla bocaladıklarını yazmıştır. Bu tarz davranışın ve hükümet şeklinin adına demokrasi denilmekle birlikte Kemalizm'in, bu düşünceyi benimsemediğini belirtmiştir. Kemalizm'in, demokrasinin bir kişinin, bir sınıfın, bir zümrenin ve bir kategorinin çıkarlarının değil yalnızca toplumun çıkarlarının gözetildiği yerde hayat bulunduğuna inandığını söylemiştir.⁹¹

Kemalizm, cumhuriyeti, yalnızca hâkimiyet-i milliyenin veya demokratik bir yönetimin devlet yönetiminde ve hayatında, egemen kılınması olarak değil Türk devriminin tamamını kuşatan bir değer olarak da kabul etmiştir. Kemalizm, Türk devriminin atacağı bütün adımların cumhuriyetçilik prensibiyle uyum içinde atılmasını istemiştir. Atatürk, 15 Ekim 1927 tarihinde toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İkinci Büyük Kongresi'ni açış söylevinde, "*gelecek senelerde icraatlarımızın cumhuriyet ve halkçılık idaresi altında memlekete yeni saadetler ve yeni şerefler kazandıracığına itimadım vardır.*" sözleriyle⁹² bu gerçeğe dokunmuştur. Atatürk'ün bu saptama-

⁹⁰ Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, Cilt: I, Devlet Matbaası, Ankara, 1931, s. 29, 30.

⁹¹ Tekinalp, **Kemalizm**, s. 217, 218.

⁹² **Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongre Zabıtları**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara 1927, s. 1.

ması, kongre sonunda kabul olunan nizamnamede daha da belirginleşmiştir. Nizamname, “*Türk milletini mevk-i itibara ve refaha mütemadiyen yükseltmekte olan ve her türlü istibdat ve tagallüp idaresi imkânını kapayan yegâne şekl-i idare-i devletin, hâkimiyet-i milliyenin aksa-ı tekâmülü olan «cumhuriyet» olduğunu...*” kabul etmiştir.⁹³

Buraya kadar izah etmeye çalıştığımız bütün bu görüşler, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931 ve 1935 tarihli programlarıyla resmîyet kazanmıştır. Buna göre 1931 Programı, “*cumhuriyetin, milli hâkimiyet mefkûresini en iyi en emin surette temsil ve tatbik eder devlet şekli*” olduğunu yazmıştır.⁹⁴ 1935 Programı ise, partinin “*ulus egemenliği ülküsünü en iyi ve sağlam surette imseleyen ve taplayan devlet şeklinin Cumhuriyet olduğuna*” kanığ bulunduğunu ve “*bu sarsılmaz kanağatla cumhuriyeti her tehlikeye karşı bütün araçlarla*” koruduğunu ifade etmiştir.⁹⁵

2. Siyasal ve Toplumsal Düzenin Modern Temeli: Ulusçuluk

Ulus, aynı tarihsel kökten gelen, gelenek ve kültür ortaklığı gösteren, genellikle aynı topraklarda ve aynı ekonomik üniteye yaşayıp aynı dili veya ortak bir dili konuşan insan topluluğudur. Toplumların uluslaşma süreci üç aşamalı bir gelişim izlemiştir. Birinci aşamada, kapitalizm ve yerli burjuvazi doğmuş ve ulusal pazar birliği yaratılmıştır. İkinci aşamada, feodal parçalanmışlıklardan merkezi ulus devletlere geçilmiştir. Üçüncü aşamadaysa, dil birliği temelinde kültürel bütünleşme sağlanmıştır. Klasik burjuva demokratik devrimi olarak tanımlanan bu modelde İngiltere ve Fransa’nın ululaşmaları hayat bulmuştur. Bir diğer uluslaşma modeli ise, sömürgeciliklere karşı mücadeleden doğan uluslaşmalar olmuştur. Latin Amerika’da, Portekiz ve İspanyol sömürgeciliklerine karşı mücadeleden doğan uluslaşmalar bu tür modelleri meydana getirmiştir. Türkiye’nin de uluslaşma süreci, sömürgeciliğin tasfiyesiyle doğan uluslaşma modellerine örnek teşkil etmiştir.⁹⁶ Bu gelişmelerin bir neticesi olarak ortaya çıkan ulusçuluk ise, çağdaş toplumların birlik ve beraberliklerinin temelinde yatan ve yetke iddialarını meşrulaştıran siyasal bir inancı ifade etmiş-

⁹³ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, Ankara, 1927, s. 3.

⁹⁴ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 31.

⁹⁵ **C.H.P. Programı**, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 6, 7.

⁹⁶ Bülent Tanör, **Kurtuluş Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları, 10.Baskı, İstanbul, 2010. s. 235, 236.

tir. Bir başka tanımla ulusçuluk, uyrukların siyasal haklarının bulunmadığı ve onların feodal beylere sadakat duygularıyla bağlandığı bir toplumsal düzenden sonra gelen ve halkçı olan bir ideolojiyi tanımlanmıştır. Ulusçulukta, halkın büyük çoğunlunun en yüksek sadakati ulus devlete odaklaşmıştır. Sınıfa bakılmaksızın halkın birliği ve bu birliğin başka uluslara göre taşıdığı özgünlükler vurgulanmıştır.⁹⁷

Kemalizm, Türkiye'nin uluslaşma süreci de bir bağımsızlık hareketi temelinde şekillendiği için olsa gerek ulusçuluk prensibini dünyanın diğer uluslarıyla eşit şartlarda ve barış içinde yaşamayı amaçlayan bağımsızlıkçı ve anti emperyalist bir yoruma tabii tutmuştur. Buna göre, Atatürk, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın esas amacının “*Türk milletinin hasiyetli ve şerefli bir millet olarak*” yaşaması olduğunu belirtmiştir. Ne kadar zengin ve müreffeh olursa olsun istiklalden yoksun olan bir milletin “*beşeriyet-i mütemeddine muvacehesinde uşak olmak mevkiinden*” ileriye gidemeyeceğini söylemiştir.⁹⁸ Türk milletinin, uluslararası ilişkilerde kabul edilen ve en yüce ve en soylu bir fikir olan “*her milletin kendi mukadderatına kendisini hâkim olması*” hakkını yeryüzünde yaşayan bütün uluslar için kabul ettiğini ve Türklerinde bu hakkının bilâkaydû şart tanınması gerektiğini ifade etmiştir.⁹⁹

Kemalizm, bunun yanında, ulusçuluk prensibini içe kapanmacı muhafazakâr bir değer olarak değil evrensel bir değer olarak kabul etmiştir. Atatürk'e göre, milliyetçilik, milletin, öteki milletlere kıyasla doğal ya da kazanılmış özel karakterlere sahip olması, öteki milletlerden değişik organizma oluşturması ve onlardan ayrı; ancak onlara paralel gelişmede emeğinin bulunduğu bir prensibi ifade etmiştir. Türk milliyetçiliği de, ilerleme yolunda ve uluslararası ilişkiler de bütün çağdaş milletlerle bir ahenkte yürümekle birlikte Türk sosyal topluluğunun özel karakterini ve kimliğini korumayı amaçlamıştır.¹⁰⁰ Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya için de, Kemalist milliyetçilik, inhisarcı olmamıştır. Medeni beşeriyet içinde, onun esaslı bir unsuru olarak insanlığın tealisine ve “*bütün dünyayı mesud ve müreffeh yaşatmaya matuf bir millicilik*.” olmuştur.¹⁰¹

⁹⁷ Sina Akşin, “*Türk Ulusçuluğu*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 1941.

⁹⁸ Atatürk, **Nutuk**, Cilt: I, s. 18.

⁹⁹ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, s. 251.

¹⁰⁰ İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, s. 18.

¹⁰¹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 4, İçtima: 2, Cilt: 16, Otuz Üçüncü İnikad, s. 60.

Kemalizm'in ulusçuluk anlayışı, realist ve anti emperyalist karakterinin bir gereği olarak irredantist eğilimleri reddetmiş ve yayılcılığa karşı çıkmıştır.¹⁰² Atatürk, hem Turanî hem de İslami bir siyasetin muhakkak arzu edilir bir siyaset olduğunu ancak dünyada elde edilmesi mümkün olmayan amaçlara yürümenin birçok insanı aldattığını ve hayatın, hayallere değil maddelere dayandığını söylemiştir. Dünyanın içinde bulunduğu koşulların ve insanların düşüncelerinde ortaya çıkan değişikliklerin, tüm İslam âleminin şu ana kadar vehim edildiği bir noktadan idaresine imkân bırakmadığını ifade etmiştir.¹⁰³ Bu durum karşısında izlenebilecek tek siyasetin “*hudud-ı milliyemiz dâhilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin*” gerçek mutluluğu için çalışacak olan milli bir siyaset olduğunu beyan etmiştir.¹⁰⁴

Kemalizm'in ulusçuluk anlayışı, irredantist eğilimleri reddeden tutumuyla koşut bir biçimde, millet olgusunu ırk ve kan birlikteliği temelinde değil kültür birlikteliği temelinde ele almıştır. Atatürk, “*Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türkiye halkına Türk milleti*” denildiğini belirtmesinin ardından millet kavramından ne anlaşılması lazım geldiğini izah etmiştir. Bu kapsamda, milletlerin oluşumunda milli bir fikri, milli bir ahlâkı, milli bir duyguyu yaratan ortak bir geçmişin, ya da bir başka deyişle birlikte şekillendirilmiş bir tarihin ve zihinler ile vicdanları doğrudan doğruya birleştiren ortak bir dilin etkili olduğunu söylemiştir. Millet, zengin bir tarihsel mirasa malik olan, bu mirasın korunmasında hususunda müşterek bir irade sergileyen ve birlikte yaşama hususunda ortak bir arzu gösteren insanların bir araya gelmesiyle oluşan bir topluluk olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁵

Tekinalp de, Kemalist ulusçuluğun, hem ırk hem de din ortaklığını reddeden niteliğiyle laik bir ulusçuluk olduğunu düşünmüştür. Kemalist ulusçulukta, aynı ulustan olmak için aynı ırktan ve aynı dinden olmanın değil aynı dili konuşmanın, aynı

¹⁰² Nejat Kaymaz için, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, ideolojik bir tutku değildir. Tam aksine, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak amacıyla yanlış ve yapay uygulamaların sonuçlarından ders çıkararak, eleştirici ve gerçekçi bir akıl yürütmeye yani bilimsel bir temele dayalıdır. Nejat Kaymaz, “*Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği*” **Bellekten**, Cilt: XL, Sayı: 160, Ekim, 1976.

¹⁰³ Borak, **Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2007, s. 162.

¹⁰⁴ Atatürk, **Nutuk**, Cilt: II, s. 586.

¹⁰⁵ İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, s. 7, 16, 17.

kültüre ve ideale sahip olmanın ön koşul olduğuna inanmış ve bu inancı Recep Peker'e referansla şöyle ifade etmiştir: ¹⁰⁶

“ Partimizin anladığı ulusalcılığın, siyasal kaderleri bizden aynı olan kitlelerle ilişkisi yoktur. Aynı ayrı dinlerden olan ve vatanımızın sınırları dışında yer yer ya bağımız devletler kurmuş veya başka devletlerin uyuğu durumunda bulunmuş olan Türkler hakkında sıcak bir sevgi ile dolu ilgimizi koruruz. Ancak, gittikçe tarihsel gerçeklere göre sayıları büyük toplamlar tutan bu kimselerle aramızdaki kan akrabalığını ve tarihsel akrabalığı bugünkü siyasal uğraşımızın dışında bir bilim konusu olarak görürüz. Bugünkü Türk ulusu siyasal ve toplumsal topluluğu içinde kendilerine Kürtlük, Çerkeslik ve hatta Lazlık ve Pomaklık gibi düşüncelere aşılabilir olan vatandaşlarımızı kendimizden sayarız.”

Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreteri Recep Peker ise, ulusçuluk ilkesinin laiklik ilkesiyle bütünleşmesinin yanı sıra halkçılık ilkesiyle de bütünleşmesi gerektiğine inanmıştır. Peker, Türk Milliyetçiliği'nin, sosyalist, anarşist, faşist, hilafetçi ve beynelmilelci propagandalar karşısında bir paratoner işlevi gördüğünü ve vatanın sınırları içinde, dil birliği, kültür birliği ile mazinin hatıralarına ve gelecek zamanın ülkülerine bağlılıkta birleşme yaptığını belirtmiştir. Ancak, ulus kitlesinin, bu birleşmeye rağmen içindeki sınıf ve imtiyaz çatışmalarını ortadan kaldıramazsa, yani halkçı bir duygu ile donanmazsa hak ve şerefte eşit bireylerden kurulmuş bir birlikteğin yaratılamayacağını ve bu nedenle ulusçuluğun aynı zamanda halkçı da olması gerektiğini beyan etmiştir.¹⁰⁷

Buraya kadarki bu değerlendirmeler, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 ve 1935 tarihli programlarında, somut bir biçimde tezahür etmiştir. Fırkanın 1931 tarihli programı ulusçuluk konusunda Fırka'nın “*terakki ve inkişaf yolunda beynelmilel temas ve münasebetlerde bütün muasır medeniyetlere muvazi ve onlarla bir ahenkte yürümekle beraber Türk içtimai heyetinin hususi seciyelerini ve başlı başına müstakil hüviyetini mahfuz tutmayı esas*” saydığını belirtmiştir.¹⁰⁸ Partinin 1935 yılında kabul ettiği program ise, ulusçuluk prensibi bahsinde “*Parti ilerleme ve gelişme yolunda ve arsulusal değerlerde ve ilgilerde Türk sosyetesinin çağdaş uluslarla yan yana ve bir uyumda yürümekle beraber, ikinci madde de izah olduğu üzere kendine özgü ıralarını ve erkin benliğini korumağı esas sayar.*” demiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Tekinalp, **Kemalizm**, s. 303, 304, 305.

¹⁰⁷ **C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935**, s. 46.

¹⁰⁸ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931 s. 31.

¹⁰⁹ **C.H.P. Programı**, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 7.

3. Siyasal Demokrasi ve Toplumsal Dayanışma Kültürü: Halkçılık

Rusya’da 1870 yıllarında gelişen “*Narodnichestvo*”, yani halkçılık olarak tanımlanan hareket, önceleri aydının halka gitmesi ve onu aydınlatması anlamında kullanılırken daha sonra aydının halkı aydınlatması değil, aydının halkı tanınması, halktan toplumun meselelerini öğrenmesi anlamına dönüşmüştür. Halkçılık, üç dolaylı yoldan Türk aydınları arasında yayılmıştır. Bunlardan birincisi, Balkan ve özellikle Bulgar aydınlarıdır. İkincisi, Rusya’dan gelen Türklerdir. Örneğin, Petersburg Üniversitesi’nde okuyan Hüseyinzade Ali, İstanbul’a gelip, Tıp Fakültesi’ne kayd olunca birkaç arkadaşıyla birlikte, Narodnik modeli üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti’ni kurmuştur. Üçüncüsü, Ermeni aydınların başlattığı Hınçak hareketidir. İşte bu üç dolaylı yoldan gelen etkiler, ilk anda Ömer Seyfettin’in yazılarında kendini göstermiştir.¹¹⁰

Halkçılık, 1911’den sonra, dilde sadeleşme ülküsü temelinde, aydın ile halk arasında ki uçurumun giderilmesine odaklanmıştır. Daha sonra Balkan Savaşları’nın ve İttihat ve Terakki politikalarının da etkisiyle Türkçülüğe dönüşmüştür. Birinci Dünya Savaşı’nda ise daha farklı bir boyut kazanmıştır. Buna göre, Fransa da, kapitalizmin yarattığı yoksullaşmaya bir tepki olarak ortaya çıkan solidarizm, İttihat ve Terakki Partisi’nin, ulusal bir burjuva sınıfı yaratma politikasının ve Birinci Dünya Savaşı’nın etkisiyle kötüleşen hayat koşullarının bir neticesi olarak Türkiye’nin de gündemine yerleşmiş ve halkçılık düşüncesini etkilemeye başlamıştır.¹¹¹

Kemalizm’in halkçılık prensibi, II. Meşrutiyet döneminin bu halkçılık anlayışından derin izler taşımıştır. Kemalizm, öncelikle halk olgusuyla millet olgusunu özdeşleştirmiş, ona yüceltici bir bakışla yaklaşmış ve onu attığı her adımın meşruiyet temeli olarak öne çıkarmıştır. Örneğin, Atatürk, başta kendisi olmak üzere Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın başında bulunanların “*milletin kendini kurtarmak, kendi meşru hakkını müdafaa etmek için çıkardığı sese iştirak*” ettiklerini ve mücadelenin bu yönüyle “*bir halk harekâtı*” olduğunu söylemiştir.¹¹²

¹¹⁰ Niyazi Berkes, **Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimleri**, Kaynak Yayınları, 3.Baskı, İstanbul, 2007, s. 81,82.

¹¹¹ Temuçin Faik Ertan, “*Atatürk İlkeleri*”, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed. Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011, s. 246.

¹¹² **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: III, s. 11, 20.

Kemalizm, halkı, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın taşıyıcı unsuru olarak görmesinin yanında Osmanlı İmparatorluğu'nun geleneksel siyasal rejimini tasfiye edecek olan devrimci bir güç ve yeni rejimin temeli olarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda, Atatürk, Türkiye halkının, hâkimiyetine bilâkaydüşart sahip olmak için bütün varlığı ile mücadele ettiğini, etmekte bulunduğunu ve edeceğini belirtmiştir.¹¹³ Amaçlarının, “*kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka*” verilmesi olduğunu ve hâkimiyetin halka verilmesi prensibini “*dünyanın en kuvvetli bir esası*” olarak kabul ettiklerini söylemiştir.¹¹⁴

Kemalizm, siyasal meşruiyetin temeline yerleştirdiği halkı, II. Meşrutiyet dönemindeki solidarizmde etkisiyle¹¹⁵ tek bir sınıfı ya da toplumun bir kesimini temsil eden bir olgu olarak görmemiştir. Halk kavramına toplumun bütün sınıflarını ve gruplarını kapsayan, kuşatan bir anlam yüklemiştir. Atatürk, “*bizim halkımız menfaatleri yekdiğerinden ayrılır sunuf halinde değil; bilakis mevcudiyetleri ve muhassalai mesaisi yekdiğerine lâzım olan sınıflardan ibarettir.*” sözleriyle bu gerçeği işaret etmiştir.¹¹⁶ Recep Peker de, sınıf kavramını yadsımış ve toplumu çeşitli meslek gruplarına ayrılmış ve uyum içinde çalışan bir organizma olarak kabul etmiştir. Halkçılığın da, ulus içinde hiçbir üstünlük ve imtiyaz kabul etmeyen ve her bireyi öteki kadar şeref ve hak sahibi kabul eden, ekonomik alanda birini ötekine, işçiyi patrona, patronu işçiye esir etmeyen, “*müstehliki, müstahsilin eline düşürecek vaziyetlere müsaade etmeyen*” bir olgu olduğunu söylemiştir.¹¹⁷

Kemalizm, dönemin tek partiye dayanan siyasal panoramasını da bu yaklaşım ekseninde çizmiştir. Buna göre Atatürk, Türkiye topraklarında “*menfaati ızzar edilecek*” büyük çiftlik ve arazi sahibi olmadığını, belki bir kesim arazi sahiplerinin diğer çiftçi ve köylülere nispetle daha iyi olduğunu ancak; bu çiftlikleri bölmektense, köylülerin arazisinin tevsi' edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun yanında kasabalarda ve şehirlerde, erbâb-ı sanayinin bulunduğunu ve yalnız köylülerin menfaatini te'min ederek erbâb-ı sanayi menfaatinin ihlal edilemeyeceğini belirtmiştir. Bunların birbirleri için elzem ve birbirlerinden ayrılmaz sınıflar olduğunu ifade etmiştir. Aynı şekil-

¹¹³ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s.23.

¹¹⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: I, s. 102.

¹¹⁵ Bu konuda kapsamlı bir çalışma için bkz. Zafer Toprak, **Türkiye'de Popülizm (1908-1923)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

¹¹⁶ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: III, s. 116.

¹¹⁷ Peker, **İnkılâp Dersleri**, s. 54.

de tüccarın da köylü ve halk için gerekli bir sınıf olduğunu vurgulamıştır. Bu nedenlerden dolayı “*sunuf-ı muhtelifinden bir veya iki veya üçünü alıp da diğerlerinin zararına olarak yalnız o sunufun te'min-i menafi'i ile iştigal eden bir fırka-i siyasiye(nin) bizim memleketimiz ve milletimiz için*” zararlı olduğunu beyan etmiştir. Kurulacak olan siyasal fırkanın “*milletin bilâtefrik menfaatini ve esbâb-ı siyânetini, saâdetini te'min etmeyi vazife*” sayan bir fırka olmasını istemiştir.¹¹⁸

Kemalizm'in, bütün bu değerlendirmeleri, resmi bir biçimde ilk olarak Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1923 tarihli nizamnamesinde yerini almıştır. Nizamname, fırkanın görevini “*milli hâkimiyetin halk tarafından ve halk için icrasına rehberlik etmek ve Türkiye'yi asri bir devlet haline yükseltmek*” olarak tanımlamıştır. Halk mefhumunun, her hangi bir sınıfa münhasır olmadığını belirtmiştir. Hiçbir imtiyaz iddiasında bulunmadığını ve umumiyetle kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden tüm fertleri halktan saydığını ifade etmiştir.¹¹⁹ 1927 tarihli nizamname de “*Kanun nazarında mutlak bir müsavata kabul eden ve hiçbir ailenin ve hiçbir sınıfın, hiçbir cemaatin hiçbir ferdin imtiyazlarını tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak*” kabul ettiğini beyan etmiştir.¹²⁰ Bu tanımlar, CHF'nin 1931 tarihli programında aynen korunmuştur. Buna göre program, halkçılık prensiyle ilgili bölümde, irade ve hâkimiyetin kaynağının millet olduğunu belirttikten sonra “*kanunlar önünde mutlak bir müsavat kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiç bir sınıfa, hiç bir cemaate imtiyaz tanımayan fertleri halktan ve halkçı olarak kabul ederiz.*” demiştir.¹²¹ Bu tanım, 1935 Programında ise öz Türkçe olarak ve daha genişletilmiş bir biçimde karşımıza çıkmıştır. Buna göre, program, halkçılık prensibi tanımlanırken, öncelikle, iradenin ve egemenliğin kaynağının ulus olduğunu belirtmiştir. Bu irade ve egemenliğin, devletin vatandaşa ve vatandaşın devlete karşı olan ödev ve yükümlülüklerini tamamıyla yerine getirmek için kullanılmasının partinin başlıca prensiplerinden olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra, “*Kanun karşısında salt bir eşitlik kabul eden ve hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir klasa, hiçbir cemaata ayrılık tanımayan yurddaşları halktan ve halkçı olarak*” kabul ettiğini belirtmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan topluluğu “*ayrı ayrı klaslardan karşıt değil, fakat ferdiğ ve sosyal hayat için, iş*

¹¹⁸ Arı İnan, **Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, s. 119, 120.

¹¹⁹ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, Ankara, 1923, s. 1.

¹²⁰ **Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi**, Ankara, 1927, s. 4.

¹²¹ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 31.

bölümü bakımından, türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete” saydığı söylemiştir. Bütün bu tanımlardan amaçlananın “*klas kavgası yerine, soysal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve asıglar arasında, birbirlerine karşıt olmayacak surette uyum kurmak*” olduğu belirtmiştir.¹²²

4. Siyasal ve Sosyal Yapıyı Dönüştürücü Dinamik: Laiklik

Laiklik kavramı, Yunanca laikos sözcüğünden gelmiştir. Laos, halk, kitle kalabalık, laikos ise halka ait, kalabalığa ait demektir. Latinceye, Laicus olarak geçen kelime, dinsizlik ya da din karşıtlığı anlamında değil kiliseye ve ruhban sınıfına mensup olmayan anlamında kullanılırken daha sonra, kilisenin, güncel yaşamdan, sanata ve sanattan eğitime kadar birçok alandan çekilmesi anlamını kazanmıştır. Bu anlamıyla, Fransızcaya laic ve laique şeklinde geçen kelime, Türkçeye de buradan aktarılmıştır.¹²³

Kemalizm, ilk anda laiklik kavramına dini otoritenin tamamen siyasal alanın dışına çıkarılmasına dönük bir anlam yüklemiştir. Çünkü Kemalizm, dinsel otoritenin siyasal otoriteyi egemenlik altına almasını, Türk ulusunun varlık temeline yönelmiş en büyük tehdit olarak algılamıştır. Örneğin, Mustafa Kemal Atatürk, Muaviye ile Hz. Ali'nin karşı karşıya geldiği ve Muaviye askerlerinin mızraklarına Kuran-ı Kerim sayfalarını taktıkları Sıffin Vakasından sonra bütün müstebit hükümdarların dini âlet edindiklerini “*ihritas ve istibdatlarını terviç için hep sınıfı ulemaya müracaat*” ettiklerini ve muvafıkı dindir diye fetvalar hazırlattıklarını söylemiştir. Osmanlı hükümdarlarının da aynı şeyi yaptıklarını aynı hüd'alardan istifade ettiklerini ve Vahdettin'in emriyledir ki ölüme götürülen milletli kurtarmak isteyenleri asi ilan ettiklerini beyan etmiştir. Vahdettin'in emriyle “*millet ve vatani kurtarmak için kan döken aziz ordumuzun bağiler sürüsü olduğuna dair fetvalar veren ulema kiyafetli*” kimse-lerin ortaya çıktıklarını ve hazırladıkları fetvalarını Yunan uçaklarıyla ordumuzun için atarak Türk milletini itaat ettirmek istediklerini anlatmıştır. Böylelikle, halife ordusu adı altında üzerimize saldıran idraksiz sürüleri bertaraf etmek ve halifenin milletin içinde tutuşturduğu nifak ve fesat yangınlarını bastırmak zorunluluğunda kalındığına

¹²² C.H.P. Programı, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 8, 9.

¹²³ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, Cilt: III/ 2, s.40. , Ertan, “*Atatürk İlkeleri*”, s. 252.

işaret etmiştir.¹²⁴ Bütün bunlardan dolayı, İslami halife heyulası ile işgal ve iğfal gayretinde bulunanların “*yalnız ve ancak ehl-i islâmın ve bilhassa Türkiye'nin*” düşmanları olduğunu ifade etmiştir.¹²⁵

Kemalizm, bu tarihsel gerçeklik nedeniyle Büyük Zafer'in ferdasından hemen sonra, saltanat kurumunu hilafet kurumundan ayırmış ve hilafet kurumu siyasetsiz bırakarak devlet sisteminin laikleştirilmesi yolunda önemli bir adım atmıştır. 3 Mart 1924 tarihinde de çıkarılan 431 sayılı yasayla halifelik kurumunu ilga etmiştir. Aynı gün, Şer'îye ve Evkaf Vekâleti de kaldırmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunuyla da öğretimi birleştirmiştir. Ancak, bunlar son adımlar olmamıştır. Kemalizm, 1928 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle, devletin dinini, ahkâm-ı şer'îyeyi ve İslami nüanslarla süslü yemin metnini “*Muasır medeniyet hukuk-u ammesinde, milletin hâkimiyetinin tecellisine medar en müttekâmil devlet şeklinin laik ve demokratik cumhuriyet olduğu müsellimattandır.*” gerekçesiyle anayasadan çıkarmıştır. 1937 yılında da laiklik umdesini anayasa aktarmıştır.¹²⁶

Kemalizm laiklik prensibi, dini otoritenin tamamen siyasal alanın dışına çıkarılmasına dönük bir işlevi yerine getirmenin yanı sıra toplumun her türlü batıl ve dogmatik düşünceden arındırılmasını da amaçlamıştır.¹²⁷ Bu kapsamda Atatürk, şeyhlerin irşadiyle maddi ve manevi saadeti arayacak kadar iptidai olanların Türkiye'nin medeni camiasında asla yeri olmadığını söylemiştir.¹²⁸ Toplumsal hayatın akıl ve mantıktan âri, bir takım ananelerle meşbu olursa mefluç olacağını ifade etmiştir.¹²⁹ Bu sebeple, safsataların hurafelerin kafalardan çıkarılması gerektiğini belirterek her tekammüle müsait olan milletin içtimai ve fikri inkılâp hatvelerini kısaltmak isteyen mânilerin biran önce bertaraf edilmesini öğütlemiştir.¹³⁰

¹²⁴ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 149, 150, 213.

¹²⁵ Atatürk, Nutuk, Cilt: II, s.1133.

¹²⁶ Tanör, Kurtuluş Kuruluş, s. 272, 273, 274. ; Tarih IV, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941), Kaynak Yayınları, 5.Baskı, İstanbul, 2014, s. 211.

¹²⁷ Kurtuluş Kayalı, Cumhuriyet'in temel amaçlarının gerisinde, rasyonel ve bilimsel bir birey tipinin yaratılması olduğunu belirtmiştir. Bu sebeptendir ki, Cumhuriyet döneminde çok önem atfedilerek değiştirilen kurumların başında eğitim kurumları gelmiştir.Tarih ve dil alanındaki çalışmalarda benimsenen görüşler de arzulanan birey ve toplum tipinin yaratılması doğrultusunda olmuştur. Kurtuluş Kayalı, Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s. 74, 75.

¹²⁸ Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt: II, s. 225.

¹²⁹ a.g.e., s. 47.

¹³⁰ a.g.e., s. 188.

Kemalizm, laiklik olgusunu toplumun dogmatik düşüncelerden arındırılmasının temel enstrümanı görmekle birlikte ona din karşıtlığı bir işlev yüklememiş aksine vicdan hürriyetinin sağlanmasının bir vasıtası kabul etmiştir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyet’inde bir taraftan falcılık, büyücülük ve türbedarlık gibi gericilik ve bağnazlık kaynaklarının kapatıldığını ifade etmiş diğer taraftan da Türkiye Cumhuriyet’inde her erginin dini seçmekte hür olduğunu söylemiştir. Dini ayin hürriyetinin güvence altında olduğunu ifade etmiştir. Her bireyin istediğine inanmakta, istediğini düşünmekte, kendine özgü siyasal bir fikre sahip olmakta, bağlı bulunduğu bir dinin gereklerini yapmak veya yapmamakta özgür olduğunu söylemiştir.¹³¹

Şükrü Kaya da, laikliği, din karşıtı bir olgu değil dini kurumlar ile siyasal kurumlar arasındaki bağı koparmaya yönelik bir değer olarak anlamlandırmıştır. Kaya, Türk milletinin son asırlarda karşılaştığı bütün felaketlerin sebebinin, gayri merî menba ve vasıtaların hazırladığı kanunlar altında, iş görülmesinden kaynaklandığını belirterek “*Mademki deterministiz, mademki icraatta pragmatik maddeciyiz*” kendi kanunlarımızı “*her türlü lahutî hayallerden müberra olarak*” bugünün ihtiyaçlarını ve gereklerini göz önünde tutarak yapmalıyız demiştir. Laikliğin benimsenmesinin nedeninin bu olduğunu asla şahısların vicdan hürriyetlerine müdahaleyi ön görmediğini beyan etmiştir.¹³²

CHF’nin 1931 tarihli programı, buraya kadarki yapılan tahlillerin doğrultusunda, laiklik prensibini “*fırka devlet idaresinde bütün kanunların, nizamların, usullerin, ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul etmiştir.*” Dine dönük anlayış vicdani olduğundan “*fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür.*” sözleriyle tarif etmiştir.¹³³ CHP’nin 1935 tarihli programı ise, laiklik ilkesini, öz Türkçeleşme akımına koşut olarak “*parti, bütün kanunları, tüzüklerin ve usullerin yapılışında ve taplanışında en son ilim ve teknik esasları ile asrın ihtiyaçlarına uyulmasını prensip olarak kabul etmiştir. Din bir vicdan işi olduğundan, parti, dini,*

¹³¹ Afet İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, s. 70, 71, 72.

¹³² **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 4, İçtima: 2, Cilt:16, Otuz Üçüncü İnikad, s. 60, 61.

¹³³ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 31.

dünya ve devlet işleri ile siyasadan ayrı tutmağı, ulusumuzun çağdaş medeniyet yolunda ilerlemesi için başlıca şartlardan sayar."¹³⁴ cümleleriyle tarif etmiştir.

5. Ekonomik Kalkınma ve Sosyal Adalet Mekanizması: Devletçilik

Devletçilik, ekonomiye dönük birçok faaliyetin devlet tarafından düzenlendiği ve özel girişimin ilgilenmediği, başarılı olamadığı ya da kamu yararıyla ilgili alanlarda devletin doğrudan doğruya ekonomik girişimde bulunduğu müdahaleci bir iktisat politikasını olarak tanımlanmıştır. Bu politika, Cumhuriyet'in en başından itibaren var olmakla birlikte, 1923-1930 yıllarında özel girişimin, ekonomik kalkınmada güçlü ve yeterli bir etken olamaması ve liberal uygulamaların 1930 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle gözden düşmesi üzerine, 1931'de resmi bir siyasa olarak benimsenmiştir.¹³⁵

Yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı üzere devletçilik prensibi de Kemalizm'in diğer prensipleri gibi doktriner bir arayışla değil Türkiye'nin gerçeklerinden ve ihtiyaçlarından doğmuştur. Buna göre Atatürk, cumhuriyetin henüz çok genç olması ve cumhuriyete kalan mirasın, zamanın hayati derecedeki önemli işlerini karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle "*siyasî ve fikrî hayatta olduğu gibi iktisadi işlerde de fertlerin teşebbüslerinin neticesini*" beklemenin doğru olmadığını belirtmiştir. Önemli ve büyük işlerde devletin bütün teşkilatına ve kuvvetine isnat edilmesinin gerekli olduğunu ve hükümetin mümkün olduğu kadar önemli ve büyük yatırımları üzerine alıp başarmasının lazım geldiğini ifade etmiştir. Bu sistemin, Türkiye'nin içinde bulunduğu hallerden, şartlardan ve mevcudiyetlerden doğduğunun altını çizerek "*bütün istihsal ve tevzii vasıtalarını fertlerden alarak milleti büsbütün başka esaslar dâhilinde tanzim etmek*" gayesinde olan sosyalizm ya da Komünizm gibi "*ferdi iktisadi teşebbüs ve faaliyete imkân bırakmayan bir sitem*" olmadığını belirtmiştir.¹³⁶

¹³⁴ C.H.P. Programı, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 11, 12.

¹³⁵ Kili, *Atatürk Devrimi Bir Çağdaşlaşma Modeli*, s. 203. , Korkut Boratav, "*Türkiye'de Devletçilik* ", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984, s. 412.

¹³⁶ Afet İnan, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*, s. 58, 59.

İsmet İnönü de, devletçilik prensibinin Türkiye'nin tarihsel şartlarından hayat bulduğunu ve ferdi teşebbüsü gözetilen bir niteliğe sahip olduğunu düşünmüştür. Bu kapsamda İnönü, fertlerin iktisaden verimli ve kudretli olmasına dayanan bir cemiyeti aramanın Türkiye için uzun bir yol olduğunu ve bu sebeple milli yükseliş ve kurtuluş davası olan ve vatandaşların iktisadi ihtiyaçlarının temin edilmesini temel vazife sayan Türk İnkılâbı'nın, ferdi faaliyetlere saha açmak için devleti vazifeli saydığını ifade etmiştir.¹³⁷ Atatürk ve İnönü gibi Recep Peker de, devletçilik prensibini devlet ile ferdin ekonomik faaliyetlerinin bileşimine dayalı karma bir ekonomi politik olarak tanımlamış ve bu politikanın özgünlüğüne vurgu yapmıştır. Peker, 1931 tarihli parti programının "*hususî teşebbüs serbesttir, devlet de iktisadî bakımdan istediği şeyleri yapmakta serbesttir.*" cümlesinden hareketle koyu liberallerin, ikinci cümleyi almadan devlet benden ne hesap sorabilir ne de beni kontrol edebilir dediklerini ifade etmiştir. Marksistlerin ise her şeyi devletin yapacağını ve hususî teşebbüse hiçbir şey bırakılmayacağını söylediklerini belirtmiştir. Oysaki bu iddiaların hiçbirisinin hakikat olmadığını devletçilik prensibinin hususî teşebbüsü serbest kabul etmekle birlikte kamu yararı noktasında gerekli olan her ekonomik teşebbüsü devletin salâhiyetine açık tuttuğunu vurgulamıştır.¹³⁸

Devletçilik prensibi, ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve onlara yön veren bir iktisat politikası olmanın yanında kamunun yararını gözetilen ve sosyal yardımlaşmayı sağlayan bir işlevi de yerine getirmiştir. Atatürk, devletin, muntazam ve büyük bir idareyi gerektiren ve özel teşebbüs elinde tekelleşme tehlikesi arz eden veya kamunun ihtiyacına tekabül eden demir yolları, deniz taşımacılığı faaliyetleri ile su, gaz ve elektrik dağıtımını gibi işleri üzerine alabileceğini çünkü devletçiliğin milli, içtimai ve ahlaki bir yönünün olduğunu belirtmiştir.¹³⁹ Mahmut Esat Bozkurt da, devletçilik prensibinin sosyal adaleti sağlayıcı bir boyutu olduğuna inanmıştır. Kemalist devletçiliğin ferdin fert tarafından sömürülmesinin önünü alacak olan bütün tedbirlerle donatılmış bir sistem olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁰

CHF'nin 1931 tarihli programı, buraya kadar ki düşüncelerin ışığında devletçilik prensibini, "*ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber, mümkün olduğu ka-*

¹³⁷ Cumhuriyet, 21 Mart 1934.

¹³⁸ C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, s. 45.

¹³⁹ Afet İnan, Vatandaş İçin Medeni Bilgiler, s. 56, 57.

¹⁴⁰ Bozkurt, Atatürk İhtilali, s. 230.

dar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için milletin umum ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde –bilhassa iktisadi sahada- Devleti fiilen alâkadar etmek mühim esaslarımızdandır.” şeklinde tarif etmiştir.¹⁴¹ CHP’nin 1935 tarihli programı ise, aynı düşünceleri, şöyle tekrarlamıştır, “özel kınav ve çalışma esas olmakla beraber imkân olduğu kadar az zaman içinde ulusumuzu genliğe ve yurdu bayındırlığa eriştirmek için genel ve yüksek asığların gerektirdiği işlerde, hele ekonomik alanda devleti fiili surette ilgilendirmek başlıca esaslarımızdandır.”¹⁴²

6. Altı Ok’un Muhafaza Edilmesi ve Daha İleriye Taşınması: Devrimcilik

Bu alt başlıkta öncelikle Türkçede “*révolution*” kelimesinin karşılığı olarak kullanılan devrim terimi ile ihtilâl tabirleri arasındaki farka bakılmalıdır. Bu kapsamda İhtilâl kelimesi enerjik ve canlı bir hareketin ifadesi olmakla birlikte devrimin yalnızca bir safhasını veya bir başka ifadeyle tamamlanmamış durumunu ifade etmiştir. Devrim ise, mevcut olanın zorla yıkılması, o güne kadarki gerçek ve geçer olanın değiştirilmesi anlamında kullanılmıştır. Devrimde yalnız yıkıcılık değil aynı zamanda yapıcılıkta esas şartlardan birini meydana getirmiştir. Bu çerçevede düşünsel cevheri sönmüş olduğu için yıkılması arzulanan mevcut nizamın ve değerinkazını da bir malzeme şeklinde ve gerektiği oranda kullanarak yeni bir değer ve yeni bir nizam yaratılmıştır. Yani devrimde mevcut durumdaki nizam veya kıymet zorla yıkılarak onun yerine yeni ve çağdaş bir fikre dayanan bir nizam ve değer meydana getirilmiştir.¹⁴³

Bir başka tanımlamayla devrim, ihtilâlin zorunlu bir sonucu olmuştur. İhtilal ise, devrimin sebebi, başka bir ifadeyle ilk safhasını meydana getirmiştir. İhtilal belirli şartların olgunlaşması sonunda meydana gelmiştir. Bir toplum içindeki iktisadi ve sosyal denge bozulmuş ve yöneticilerin aldığı tedbirler bu durumu düzeltememiş ve bunu üzerine ortaya çıkan huzursuzluk ihtilal denilen patlamayı yaratmıştır. Bu süreç kısa süreli ve sert bir eylemi ifade etmiştir. İhtilali yönetenler zaman kaybet-

¹⁴¹ C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 31.

¹⁴² C.H.P. Programı, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 9, 10.

¹⁴³ Yavuz Abadan, Türk İnkılâbı Tarihi Notları, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1956, s.5, 6.

menin kendi açısından büyük bir zara olduğunu bildikleri için ihtilali en kısa sürede amaca ulaştırmaya çalışmışlardır. Bu nedenle de ihtilâlin şiddetini arttırmışlardır. İhtilal sonucu yıkılan düzenin yerine yenisi koymak zorunluluğu doğmuştur. Bu yeni düzen ihtilâlin başarısı için eskiyi büyük oranda inkâr etmiş ve bir önceki düzene göre daha ileri bir nitelikte olmuştur. İşte ihtilâlin ardından ortaya çıkan bu yeni düzen o toplum için bir devrimi ifade etmiştir.¹⁴⁴

Mustafa Kemal Atatürk de, Türk İnkılâbına dönük değerlendirmelerinde onu ihtilali de içinde taşıyan bir devrim süreci olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Atatürk, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin açılışında yapmış olduğu konuşmasında Türk inkılâbının ne olduğunu izah ederken inkılâp kelimesinin “ *ihtilâl manasından başka, ondan daha vâsi bir tahavvülü* ” ifade ettiğini belirtmiştir. Atatürk'ün düşüncelerinde inkılâp kelimesi köktenci bir değişimi karşılamıştır. Zira Atatürk aynı konuşmasını devamında Türk inkılâbının Türk toplumunun bünyesinde yarattığı köklü değişime dikkatleri çekmiştir. Atatürk'e göre Türk inkılâbıyla birlikte “ *Milletin, idamei mevcudiyeti için efradı arasında düşündüğü rabıtai müstereke, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini tebdil etmiş, yani millet, dini ve mezhebi irtibat yerine, Türk milliyeti rabıtasiyle efradını toplamıştır.* ”¹⁴⁵ Ayrıca Atatürk, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Dördüncü Büyük Kurultayı'nın açılışında da Türk devrimini bünyesinde ihtilâl sürecini de kapsayan bir olgu olarak şöyle izah etmiştir:¹⁴⁶

“ Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... yıllarca süren savaş... ondan sonra, içerde ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet (sürekli alkışlar) ve bunları başarmak için arsız, devrimler... işte Türk genel devriminin bir kısa diyemi...”

Bunun yanında Mustafa Kemal Atatürk, devrimcilik prensibini var olan düzenin seri bir biçimde değiştirilmesi olarak da ele almıştır. Bu kapsamda Atatürk, ortaçağdan çağdaş dünyaya veya imparatorluktan cumhuriyete geçiş aşamasında reformcu bir düzelticiliği değil köklü bir devrimciliği benimsemiştir. Devrimciliği, var olan kurumların zorla dönüştürmek biçiminde anlayan Mustafa Kemal, geçmişin kurumlarını seri bir biçimde yıkmış ve onların yerine genç cumhuriyetin yeni kurumlarını inşa etmiştir. Modernlik ve gelenekçilik arasında uzun asırlar boyunca bocala-

¹⁴⁴ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 1974, s. 2.

¹⁴⁵ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: II, s. 249.

¹⁴⁶ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt: I, s. 398.

yan bir toplumu gelenekçilikten modern dünyaya taşıırken devrimci bir tutumu benimsemiştir.¹⁴⁷ Bu çerçevede Mustafa Kemal Atatürk, “Benim elime büyük bir yetki ve güç geçerse ben sosyal hayatımızda istenilen inkılâbı bir anda bir coup ile yapacağımı zannederim. Zira, ben, bazıları gibi, halkı ve ulemayı yavaş yavaş benim görüşlerimi görmeye ve düşündürmeye alıştırmak suretiyle bu işin yapılabileceğini kabul etmiyorum...”¹⁴⁸ sözleriyle devrimci tutumunu benimsediğini açık bir biçimde ortaya koymuştur.

Kemalizm için devrimcilik yalnızca ihtilâl olgusunu da içinde taşıyan bir yıkma ve yeniden yapma eylemi olmamıştır. Devrimcilik, aynı zamanda mevcudun korunmasının da ifadesi olmuştur. Sadri Etem, bizzat inkılâbın kendisi olan yeni Türkiye’nin, inkılâbını koruması da her canlının kendi hayat hakkını koruması kadar doğal olduğunu yazmıştır.¹⁴⁹ Bu sebeplerdir ki Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931 tarihli programı inkılâpçılık prensibi bahsinde “*Fırka, milletimizin bir çok fedakârlıklarla yaptığı inkılâplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar*” demiştir.¹⁵⁰ CHP’nin 1935 tarihli programı ise, devrimcilik prensibini öz Türkçe bir ifadeyle şöyle tanımlanmıştır, “*parti devlet yönetiminde tedbir bulmak için derecel ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz. Ulusumuzun sayısız özverilerle başarmış olduğu devrimlerden doğan ve olgunlaşan prensiplere bağlı kalmak ve onları korumak parti için esastır.*”¹⁵¹

Bütün bunların yanında Kemalizm devrimcilik prensibini yalnızca var olanın korunması anlamında da ele almamış aynı zaman devrimcilik prensibine temel prensiplere sadık kalarak sürekli değişimci bir ruh olarak bakmıştır. Tekin Alp, laikliğin, cumhuriyetçiliğinin veya halkçılığının herhangi bir yozlaşmaya karşı korunması için partinin tutuculaşmasını ya da muhafazakârlaşmasını isteyenlerin Kemalizm’in ruhundan hiçbir şey anlamadıklarını yazmıştır. Kemalizm’in, isteklerine ve amaçlarına ermiş ve rejime kararlılığını vermiş olsa da ve artık deri değiştirilmesi ya da kültür ve anlayış değiştirilmesi söz konusu olmasa da hareket noktasını oluşturan parolaya sadık kalarak her zaman ileriye doğru yürüyeceğini belirtmiştir. Bunun normal

¹⁴⁷ Çeçen, **100 Soruda Kemalizm**, s. 125.

¹⁴⁸ **Mustafa Kemal Atatürk’ün Karlsbat Hatıraları**, (Haz. Afet İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991, s. 23.

¹⁴⁹ Etem, **Türk İnkılâbının Karakteri**, s.130, 131.

¹⁵⁰ **C.H.F. Nizamnamesi ve Programı**, TBMM Matbaası, Ankara, 1931, s. 31.

¹⁵¹ **C.H.P. Programı**, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 12.

bir yürüyüş olmayacağını dev adımlarla bir sıçrama olacağını savunmuştur. Kemalizm'in gözünde ilerici hareketleri durdurmanın gerilemek veya gericilik etkilerine ya da geçmişin tehlikeli saldırılarına maruz kalmak demek olduğunu belirtmiştir.¹⁵²

¹⁵² Tekinalp, **Kemalizm**, s. 336, 338, 339.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN SİYASAL HAYATINDA BİR MEŞRUIYET KAYNAĞI OLARAK KEMALİZM

A. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri'ne

1. Milli Birlik Komitesi, Geçici Anayasanın İlanı ve 14'ler Krizi

Demokrat Parti'nin 14 Mayıs 1950 tarihinde başlayan iktidarı 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen bir askeri darbe ile son bulmuştur.¹⁵³ 1960 yılının Nisan ve Mayıs aylarında yaşanan bir dizi gelişme, bu askeri müdahaleyi hızlandırıcı nitelikte olmuştur. Bu gelişmelerden ilki, Kayseri valisinin 2 Nisan 1960'da Himmetdede İstasyonu'nu kapatarak İsmet İnönü'nün Kayseri'ye yaptığı geziye engel olmak istemesiyle yaşanmıştır.¹⁵⁴ İkinci önemli gelişme, Demokrat Parti Meclis Grubu'nun, 12 Nisan 1960'da Cumhuriyet Halk Partisi hakkında meclis içtüzüğü'nün 177. maddesi gereğince meclis tahkikatı açılması yönünde bir karar almasıyla ortaya çıkmıştır.¹⁵⁵ Buna göre DP Grubu, 15 Nisan'da yaptığı ikinci toplantıda Denizli Milletvekili Baha Akşit ile Bursa Milletvekili Mazlum Kayalar'ın hazırladığı ve meclis tahkikatının açılmasını meclis başkanlığından talep eden önergeyi kabul etmiştir. Önerge, CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek için silahlı bir hücre örgütü kurduğunu iddia etmiş ve bunların soruşturulması için on beş kişilik bir komisyonun kurulmasını istemiştir. Tahkikat Komisyonu çalışmalarına, önergenin kabul edildiği tarih olan 18 Nisan 1960'da başlamıştır.¹⁵⁶ Böylelikle daha da gerginleşen bu siyasal atmosfer, İstanbul ve Ankara'daki öğrenci olaylarına ve bu öğrenci olayları da, sıkıyönetimin ilan edilmesine neden olmuştur.¹⁵⁷

¹⁵³ Demokrat Parti'nin 1950'den 1960'a kadar devam eden iktidarı için bkz. Cem Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi, 4.Baskı, Ankara, 2003.

¹⁵⁴ **Cumhuriyet**, 3 Nisan 1960.

¹⁵⁵ **Ulus**, 13 Nisan 1960.

¹⁵⁶ Eroğul, **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, s. 241.

¹⁵⁷ **Milliyet**, 29 Nisan 1960.

Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel, gerilimin en üst düzeye ulaştığı bu tablo karşısında Savunma Bakanı Etem Menderes'e Bayar'ın Cumhurbaşkanlığından çekilmesini ve yerine Adnan Menderes'in getirilmesini talep eden, 3 Mayıs 1960 tarihli bir mektup göndermiştir.¹⁵⁸ Ancak, genç subaylar ve kurmaylar, mektuptan bir sonuç alınamaması üzerine, 27 Mayıs 1960'da, gerçekleştirdikleri bir askeri darbeyle Demokrat Parti hükümetini devirmişlerdir.¹⁵⁹ Askeri darbeyi gerçekleştiren subayların oluşturduğu Milli Birlik Komitesi,¹⁶⁰ İzmir'de bulunan emekli Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Cemal Gürsel'i, MBK başkanlığına getirmiştir. Bunun yanında, Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında, Tarık Zafer Tunaya, Naci Şensoy, İsmet Giritli, Tahir Taner, Vasfi Raşit Sevig ve Ragıp Sarıca gibi hukukçu üyelerden oluşan bir komisyonun yeni bir anayasa hazırlayacağını ilan etmiştir. 28 Mayıs'ta da Cemal Gürsel'i, MBK başkanlığına ek olarak başbakanlığa, vekâleten Milli Savunma Bakanlığına ve Başkomutanlığa getirmiştir. Orgeneral Cemal Gürsel'de, vakit kaybetmeden 2'si askeri komite üyesi, 3 General ve 15 siviliden oluşan ve 6 Ocak 1961'e kadar görev yapacak olan I. Gürsel Hükümetini kurmuştur. Aynı gün, Sıddık Sami Onar başkanlığındaki Anayasa Komisyonu 27 Mayıs'ın hukuki yönünü açıklayan raporunu Milli Birlik Komitesine sunmuştur.¹⁶¹

27 Mayıs 1960 darbesi, her derin bunalımda gözlerin orduya çevrilmesini bir alışkanlık haline getirmekle birlikte aynı zamanda askeri yönetimin geçici olması gerektiğine dönük bir gelenek de yaratmıştır.¹⁶² Kurmay Albay Alparslan Türkeş, okuduğu bildiri de, silahlı kuvvetlerin "*partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında... serbest seçimleri yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçimi kazananlara*" teslim etmek amacıyla müdahalede bulunduğunu söylemiştir.¹⁶³

¹⁵⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi, 16. Basım, İstanbul, 2015, s. 387, 389.

¹⁵⁹ Şevket Süreyya Aydemir, **İhtilâl'in Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi, 7. Basım, İstanbul, 2000, s. 306, 307.

¹⁶⁰ Hikmet Özdemir, "*Siyasal Tarih (1960-1980)*" **Çağdaş Türkiye, 1908-1980**, (Haz. Sina Akşin), Cilt: 4, Cem Yayınları, 10. Basım, İstanbul, 2008, s. 230.

¹⁶¹ Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 215-216. , Özdemir, "*Siyasal Tarih (1960-1980)*", s. 233.

¹⁶² Cem Eroğul, "*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71*", **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Haz. İrvine C. Schick, E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006, s. 133.

¹⁶³ Bildirinin tam metni şöyledir: "Sevgili Vatandaşlar, Bugün demokrasimizin içine düştüğü buhran ve son müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Si-

27 Mayıs 1960'ı gerçekleştirenler, darbeye yükledikleri bu demokratik niteliğin yanı sıra onu Kemalizm'le de anlamlandırmaya çalışmışlardır. Böylelikle Kemalizm ile demokrasi arasında bir özdeşlik ortaya çıkartırken DP iktidarını da Kemalizm karşıtı ve ant-i demokratik, hegemonyacı bir siyasal hareket olarak resmetmişlerdir.¹⁶⁴ Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, DP'lilerin "*kapıldıkları politika ihtirasının şuurlarına verdiği bozukluk dolayısıyla*" çıkardıkları kanunlarla ve izledikleri yöntemlerle "*Türk Milletini hissiz bir sürü olarak kabul*" ettiklerini ve onu zincire vurmak amacıyla olduklarını söylemiştir.¹⁶⁵ MBK'nın diğer üyeleri içinse, DP'nin, siyasal teorisi ve pratiği Atatürk Devrimleri'ne karşı bir başkaldırıcı ifade etmiştir. Alparslan Türkeş, DP döneminde Atatürk İnkılâplarının "*Din, kıyafet ve en mühimi zihniyet sahasında*" gerilediğini ifade etmiştir. Çarşafın kapkara bir yangın halinde bütün yurdu sardığını söylemiştir. DP'lilerin, Atatürk'ün bu millete en büyük ve en faydalı hediyelerinden biri olan Türkçeye rağmen ezanı Arapça okutmakla ihanete başladığını vurgulamıştır.¹⁶⁶

Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel başta olmak üzere MBK üyeleri, 27 Mayıs 1960'ı Kemalizm'e ihanet eden DP parantezini kapatmak ve Kemalizm'i kemale erdirmek için gerçekleştirdiklerini söylemişlerdir. Cemal Gürsel,

lahlı Kuvvetleri memleketin idaresini eline almıştır. Bu hareketle, silahlı kuvvetlerimiz partileri içine düştükleri uzlaşmaz durumdan kurtarmak ve partiler üstü tarafsız bir idarenin nezaret ve hakemliği altında en kısa zamanda adil ve serbest seçimler yaptırarak idareyi hangi tarafa mensup olursa olsun seçim kazananlara devir ve teslim etmek üzere girişmiş bulunmaktadır. Girişilmiş olan bu teşebbüs hiçbir şahsa ve zümreye karşı değildir. İdaremi hiç kimse hakkında şahsiyete müteallik tecavüzkar bir fiile teşebbüs etmeyeceği gibi edilmesine de asla müsaade etmeyecektir. Kim olursa olsun ve hangi partiye mensup bulunursa bulunsun her vatandaş kanunlar ve hukuk prensipleri esaslarına göre muamele görecektir. Bütün vatandaşların partiler üstünde, aynı milletin aynı soydan gelme evlatları olduklarını hatırlayarak ve kin gütmeden birbirlerine karşı hürmetle ve anlayışla muamele etmeleri, ıstıraplarımızın dinmesi ve milli varlığımızın selameti için zaruri görülmektedir. Kabineye mensup şahsiyetlerin Türk silahlı kuvvetlerine sığınmalarını rica ediyoruz. Şahsi emniyetleri kanun teminatı altındadır. Müttfiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün " yurtta sulh, cihanda sulh" prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadığız. NATO'ya ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız." Sabahat Erdemir, **Milli Birliğe Doğru I**, Türk Devrim Ocakları 29 Ekim Beyazıt Ocağı Yayınları, Ankara, 1961, s. 293.

¹⁶⁴ William Hale göre, bildiri hem söyledikleriyle hem de söylemedikleriyle önemlidir. Buna göre Alparslan Türkeş'in okuduğu bildiri, bir taraftan iç kargaşayı önleme ve siyasi kördüğümü çözmeye gereğine işaret ederek darbeyi haklı gösterir. Diğer taraftan da Mendres'i demokrasi dışı davranmakla ya da Atatürk devrimini zayıflatmaya suçlamakla itham eder. William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları, 1 Basım, İstanbul, 2014, s. 159.

¹⁶⁵ **Cumhuriyet**, 28 Mayıs 1960. Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in, 27 Mayıs'ı takiben yaptığı radyo konuşmaları için bkz. Sabahat Erdemir, **Milli Birliğe Doğru I**, s. 315, 325, 326.

¹⁶⁶ **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1960.

müdahaleden iki gün sonra “Atatürk’ün kapanmak üzere olan yolunu açmak için” harekete geçtiklerini ifade etmiştir.¹⁶⁷ MBK’ nın en atak isimlerinden Yarbay Orhan Kabibay da, Ecvet Güresin’le yaptığı bir röportajda 27 Mayıs’ın son on yıl içinde tertipli bir biçimde yok edilmek istenilen “Atatürk İnkılâbının korunması ve kurtarılması” adına yapıldığını belirtmiştir.¹⁶⁸ Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ da, 27 Mayıs 1960 ile Kemalizm arasında bir ünsiyet kurmuştur. Konuşmasında, İkinci Kuvvayi Milliye nesli olduklarını, Atatürk İnkılâplarının izinde yürüdüklerini ve Atatürk devrimlerini temelleştirmeyi vazife edindiklerini söylemiştir.¹⁶⁹

27 Mayıs’ı benimseyen aydın grubu da MBK’nın değerlendirmeye örtüşen değerlendirmelerde bulunmuştur. Çetin Altan, yıllar ve yıllar boyu, tarihlerden örnekler verilerek ve hukuk prensipleri sıralanarak yapılan uyarılar karşısında “Kafasında en küçük bir izan fırdası bulunan bir insan bile bu ihanet yolunun geçit veremeyeceğini” görerek geri döneceğini ancak DP’nin Anayasayı çiğnemeye, hürriyetleri kesmeye ve hukuk dışı komisyonlar kurmaya devam ettiğini söylemiştir. Atatürk’ün gençliğe hitabesini ve Nutuk’un tefrika halinde yayımlanması suç saydığını ve Atatürk’ün kurduğu İnkılâp Türkiye’sinin Cumhuriyeti’ne “beyefendi saltanatı halinde çöreklenmek ve memleketi basınsız, Üniversitesiz ve hatta meclisiz olarak idare etmek” istediğini belirtmiştir. 27 Mayıs’ın “büyük Ata’nın yıllar arkasından akseden manevi direktifi ile” yapıldığını ve gafillere verdiği unutulmaz dersle tarihe geçtiğini yazmıştır.¹⁷⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu da, “27 Mayıs zaferinin ilk gününden itibaren Ulus’un bütün yazılarında yeni bir Atatürk çağına kavuşmanın” sevincinin görüldüğünü yazmıştır.¹⁷¹ Falih Rıfkı Atay, ordunun anayasayı ve insan haklarını görmezden gelen bir partizanlık diktasının ve “Atatürk Türkiye’sinin ufuklarını karrantan, büyük” bir tehlikenin önüne geçtiğini ve milli şeref ile itibarı kurtardığını beyan etmiştir.¹⁷² Hasan Âli Yücel de, 27 Mayıs’ın Atatürk ve devrimlere dayandığını belirterek İstiklal savaşının bir devamı olduğunu yazmıştır.¹⁷³ Cihad Baban, büyük Ata’nın “Rasattepedeki mezarında uzun zamandan beri hasret çektiği derin bir

¹⁶⁷ Cumhuriyet, 29 Mayıs 1960.

¹⁶⁸ Cumhuriyet, 27 Temmuz 1960.

¹⁶⁹ Cumhuriyet, 15 Eylül 1960.

¹⁷⁰ Çetin Altan, “Bugün Canım Yazı Yazmak İstiyor”, Milliyet, 28 Mayıs 1960.

¹⁷¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Atatürk Çağı”, Ulus, 5 Temmuz 1960.

¹⁷² Falih Rıfkı Atay, “Ordu Vazife Başında”, Dünya, 28 Mayıs 1960.

¹⁷³ Hasan Âli Yücel, “İstiklâl Savaşını Sonu”, Cumhuriyet, 30 Ağustos 1960.

nefes” aldığı; çünkü Atatürk gibi Türk milletinin efendiliğine iman etmiş olan Atatürk çocuklarının, DP’nin demagoji çukuruna sürüklediği demokrasiyi kurtardığını söylemiştir.¹⁷⁴ Benzer değerlendirmeler dış basında da yapılmıştır. Orta doğu üzerine çalışan Edouard Sabiler, Pierre Rondot, Wilhelm Fernau gibi uzmanlar Türkiye’nin Paris Basın Ataşeliği’nin düzenlediği konferansta dağıtılan “*Bir Memleket, Bir Millet, Bir Devrim*” başlıklı broşürde 27 Mayıs 1960’ın ana temelini “*Atatürk devrimlerine sadakat*” olduğunu ifade etmişlerdir. 27 Mayıs’ı kesintiye uğramış olan Yeni Türkiye idealinin devamını sağlayacak Neo Kemalist bir hareket olarak nitelmişlerdir.¹⁷⁵

Anayasa Komisyonu, Hüseyin Nail Kubalı, Muammer Aksoy, Numan Esin ve Muzaffer Özdağ’ın çalışmalarıyla hazırlanan Geçici Anayasa’yı, 12 Haziran 1960’da kamuoyuna açıklamış ve iki gün sonrada yürürlüğe koymuştur. Geçici Anayasa, Milli Birlik Komitesi’ne Büyük Millet Meclisi’nin tekrar yönetimi devralmasına kadar egemenlik hakkını Türk milleti adına kullanma yetkisini vermiştir. MBK’nın yasama yetkisini doğrudan, yürütme yetkisini Devlet Başkanı’nın atadığı ve MBK’nın onayladığı bakanlar kurulu vasıtasıyla kullanacağını belirtmiştir. MBK’ya, ölüm cezalarını onaylama ya da veto etme yetkisini de tanımıştır.¹⁷⁶ MBK, ulus adına egemenliği kullanan en yetkili otorite haline gelmesinden kısa bir süre sonra 32 sayılı tebliğini yayımlamıştır. Doğrudan doğruya CHP’yi hedef alan söz konusu tebliğ “*Milli İnkılâp hareketini kendi partilerine mal ederek vatandaşlar arasında propaganda yapmakta ve diğer parti mensupları üzerinde baskıya*” yeltenenlerin olduğunu ancak; Milli İnkılâbın “*hiçbir şahsın, hiçbir zümrenin lehine*” yapılmadığını belirtmiştir. Milli İnkılâbın, yalnızca köylünün ve işçilerin demokrasiye kavuşmasını, hak ve hürriyetlerin teminatını ve iktisadi kalkınmayı amaçladığını vurgulamıştır.¹⁷⁷

MBK üyeleri ve bazı siyasetçiler, bu tebliğin yarattığı gerginlik devam ederken seçimlerin artık üç ay içinde yapılamayacağı, en azından 1961’in beklenmesi

¹⁷⁴ Cihad Baban, “*Atatürk’ün Ruhu*”, **Ulus**, 28 Mayıs 1960.

¹⁷⁵ M.Perlman, “*Bir Memleket, Bir Millet, Bir Devrim*”, **Milliyet**, 21 Haziran 1961.

¹⁷⁶ Şerafettin Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi, 1. Basım, Ocak 2002, Ankara, 26. ; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, 4.basım, İstanbul, 2010, s. 211.

¹⁷⁷ Metin Toker, **Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi, 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 84.

gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁷⁸ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, bu gelişmeler karşısında Cumhuriyet Gazetesi Yazı İşleri Müdürü Cevat Fehmi Başkut'a "*Seçimlerin bir an önce yapılmasında, sayılamayacak kadar çok milli menfaat*" olduğunu söylemiştir. Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel de, İnönü ile aynı gün "*seçimler için daha epeyce zamana ihtiyaç*" olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁹ Anayasa Komisyonu Başkanı ve İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar da, Gürsel gibi "*seçimlerin çabuk yapılması kadar hatalı bir iş*" olamayacağını ifade etmiştir.¹⁸⁰ MBK, bu tartışmalı ortam içinde bir yandan 35 general ve amiral ile çeşitli rütbelerdeki 4000 subayı emekliye sevk ederken¹⁸¹ diğer yandan da ordinaryüs profesör, profesör, doçent ve asistan olmak üzere 147 öğretim üyesini üniversiteden ihraç etmiştir.¹⁸²

Bütün bu yaşananlar, 27 Mayıs 1960'a eklenmiş aydın muhalefetiyle Milli Birlik Komitesi arasındaki ilk çatışmayı ortaya çıkarmıştır.¹⁸³ Aydınlar, Milli Birlik Komitesi'nin bu kararlarını Kemalizm ile demokrasi olgusu arasında bir anlam bitişmesi yaratarak tartışmaya açmışlardır. Bülent Ecevit, gericilerin kendi amaçları için demokrasiden umut kesip ona sırt çevirmelerinin "*Cumhuriyet Türkiyesinde devrimler(in) artık ancak halk iradesine karşı gelen bir rejimle yıkılmağa kalkışılabilir kadar*" toplum tarafından benimsenmesinin önemli bir göstergesi olduğunu ve demokrasiye düşman olanlar ile devrimlere düşman olanların artık aynı zeminde bulunduğunu yazmıştır.¹⁸⁴ Yakup Kadri Karaosmanoğlu ise, Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in, Atatürk Üniversitesi'nin açılışında dile getirdiği "*Bütün milletçe bilmeliyiz ki Türk milletinin kurtuluşu Atatürk'ün yolunda ve onun izinde gitmektir. Bundan ayrıldığımız zaman karanlıklara gider, yollarımızı kaybeder, felaketlere sürükleniriz.*"¹⁸⁵ şeklindeki sözleri karşısında Atatürk yolunun özü itibarıyla aşağıdan

¹⁷⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, Cilt:3, Remzi Kitapevi, 6.Basım, 2000, s. 481.

¹⁷⁹ **a.g.e.**, s .483.

¹⁸⁰ **Cumhuriyet**, 11 Temmuz 1960.

¹⁸¹ Ahmad ve Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 221.

¹⁸² **Cumhuriyet**, 29 Ekim 1960.

¹⁸³ Kurtuluş Kayalı, 147 öğretim üyesinin üniversiteden uzaklaştırılmasının, 27 Mayıs sonrasında darbeyi gerçekleştiren güçlerle benimseyenler arasındaki ilk anlaşmazlığı çıkardığını ifade eder. Kurtuluş Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart 1961**, s.73.

¹⁸⁴ Bülent Ecevit, "*Devrimlerle Demokrasinin Düşmanı Birdir* ", **Ulus**, 16 Temmuz, 1960.

¹⁸⁵ **Ulus**, 27 Ekim 1960.

yukarıya doğru yükselen bir demokrasi olduğunu Gürsel'e şu ifadelerle hatırlatmıştır:

186

“ Atatürk, bütün ömrü boyunca yâr ve ağyara karşı kendi şan ve şerefini değil Türk milletinin prestijini üstün tutmak gayretini sarf etmiştir. Onun içindir ki en çok inandığı siyasi prensip < Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.> düsturu idi. Buna sadakatten bir an ayrılmadığı ve bütün inkılâpları millet iradesine dayanarak gerçekleştirdiği ise bir tarihi vaka olarak herkesçe malum bulunmaktadır. Demek oluyor ki, Atatürk'ün açtığı yol milletten gelen ve millete giden bir yoldur.”

Bütün bu tartışmaların arifesinde, yani 8 Haziran 1960'da “*Le Monde*” gazetesi, Milli Birlik Komitesi'nin ılımlılar ve radikaller olmak üzere iki farklı gruba bölündüğü duyurmuştur. Gürsel'in liderliğindeki ılımlıların, en yakın zamanda iktidarı sivillere bırakmak istediğini; Albay Alparslan Türkeş'in başkanlığındaki radikallerin ise, askeri yönetimi bir süre daha devam ettirerek bu süreçte yeni Atatürkçü bir devrimin yapılmasını öngördüğünü yazmıştır.¹⁸⁷ Bu iki anlayış arasındaki ilk çatışma, radikal kanadı temsil eden Orhan Erkanlı, Numan Esin, Kadri Kaplan, Sami Küçük, Sezai Okan ve Şefik Soyyüce'nin imzasıyla MBK'ya sunulan “*Ülkü ve Kültür Birliği*” yasa tasarıyla yaşanmıştır. Tasarı, “*Ülkü ve Kültür Birliği Genel Başkanlığı*” adlı bir kurum aracılığıyla Türkiye'nin kültürel kalkınmasının politika dışında ve partiler üstü bir biçimde gerçekleştirilmesini ön görmüştür. Devletin, kurum üzerinde idari ve inzibatı yetkisinin olmamasını önermiştir.¹⁸⁸ MBK içindeki ikinci çatışma “*Kurucu Meclis*” oluşturulması meselesiyle yaşanmıştır. MBK'nın iktidarda kalmasını isteyen radikaller “*Kurucu Meclis*”in oluşturulmasına karşı çıkmışlardır. Ancak buna rağmen Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, Turan Feyzioğlu'nu “*Kurucu Meclis*” için bir yasa taslağı hazırlamağa davet etmiş ve kamuoyuna “*hedefimiz demokrasidir ve bizi bu yoldan kimse önleyemeyecektir*” cümleleriyle seslenmiştir. 13 Kasım 1960 tarihinde de Milli Birlik Komitesi'nin dağıtıldığını ve 23 üyeli yeni bir komitenin kurulduğunu ilan etmiştir.¹⁸⁹

Aydın Yalçın, Milli Birlik Komitesi'ndeki bölünmenin kesinlik kazandığı günlerde “*Atatürk ve Demokrasi*” başlığını taşıyan yazısıyla, askeri yönetimin sürdü-

¹⁸⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*Atatürk'ün Yolu*”, *Ulus*, 28 Ekim 1960.

¹⁸⁷ Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 217.

¹⁸⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, İmge Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2013, s. 93, 94.

¹⁸⁹ Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980*, s. 215-216.

rülmesi gerektiğine inanan ve toplumun bu yönetimin idaresinde dönüştürülmesini savunan radikalleri eleştirmiştir. Yalçın, başta Adnan Menderes olmak üzere Atatürk'ün zihniyetine ve prensiplerine ihanet ettiği halde onun millet nezdinde ki prestijinden istifade etmeye çalışanların bulunduğunu ve kendi istibdat arayışlarını Atatürk'le anlamlandırmaya çalıştıklarını yazmıştır. Hürriyet ve demokrasi mücadelesine ilham veren Atatürk ile geri bir ülkenin sıçrama yapmasının kendilerinin enerjik liderliği altında imkân bulacağını iddia eden diktatörler arasında hiçbir bağının olmadığını belirtmiştir. Atatürk'ün, bütün hayatında aşırı ve müfrit fikirlere karşı durduğunu, ırkçılık, şoven milliyetçilik, faşizm ve komünizm gibi totaliter görüşleri bütünüyle reddettiğini ifade etmiştir.¹⁹⁰ Nadir Nadi de, Atatürkçülüğün sağa ve sola, ileriye ve geriye doğru çektiirildiğini ancak Atatürk'ün, dikta rejimlerinden daima nefret ettiğini, zekânın mutlak gücüne inandığını, akla ve mantığa sığmayan hiçbir harekete girişmediğini belirterek 14'lerin tasfiyesinin duyduğu memnuniyeti şu ifadelerle dile getirmiştir:¹⁹¹

“ Atatürk Haftasının tam ortasında 27 Mayıs devrimini hedefinden şaşdırtmak isteyen bir tehlike atlattık. Devlet Başkanı Sayın Cemal Gürsel, tam zamanında müdahale ederek en asil niyetlerle başlanan bir hareketin soysuzlaşmasını önledi. Bunu Atatürkçülük ülküsünün yarını bakımından hayırlı bir işaret saysak yeridir. Geç kalırsa idi belki de düzeltilmesi ağır fedakârlıklara bağlı hataların ortasında millete yuvarlanmaktan kurtulamayacaktık.”

2. Kurucu Meclis, 1961 Anayasası ve 15 Ekim 1961 Genel Seçimleri

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yeni bir anayasa hazırlamak üzere oluşturulan Anayasa Komisyonu, hazırladığı ön tasarımı 18 Ekim 1960'ta MBK'ya sunmuştur. Bu esnada Siyasal Bilgiler Fakültesi İdari İlimler Enstitüsü de, ikinci bir anayasa taslağı hazırlamıştır. MBK, hazırlanan bu tasarıların hangi organ aracılığıyla yürürlüğe konulacağını kendi içinde tartışmaya açmıştır. Türkiye ve çevresindekiler, taslağın komite de görüşüp kesinleşmesini isterken MBK, onay görevini yerine getirecek bir meclisin toplanmasına karar vermiştir. Cemal Gürsel, 31 Ekim 1960'da Turhan Feyzioğlu'na gönderdiği bir yazıyla 20 gün içinde söz konusu meclisin yetkilerini ve çalışma biçimini belirleyen bir yasa tasarsı hazırlamasını istemiştir. MBK, kısa bir

¹⁹⁰ Aydın Yalçın, “Atatürk ve Demokrasi”, **Öncü**, 12 Kasım 1960.

¹⁹¹ Nadir Nadi, “Kazanan Yine Atatürk”, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1960.

süre sonra Turhan Feyizoğlu, Süyehp Derbil, İlhan Arsel, Bahri Savcı ve Muammer Aksoy'dan oluşan bir komisyonun hazırladığı ve MBK ile Temsilciler Meclisi adını taşıyan iki organlı bir Kurucu Meclisi ön gören tasarımı kabul etmiştir.¹⁹²

Kurucu Meclis'in çalışmaları 6 Ocak 1961'de başlamıştır. Meclis, öncelikli görevi olan yeni bir anayasa ve seçim yasası hazırlamak üzere Temsilciler Meclisi'nin kendi içinden seçtiği 20 kişilik bir Anayasa Komisyonu kurmuştur. Anayasa Komisyonu, İstanbul Bilim Kurulu'nun ve Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin metinlerini esas alarak hazırladığı anayasa taslağını 9 Mart 1961'de Temsilciler Meclisi Genel Başkanlığı'na göndermiştir. Temsilciler Meclisi Genel Başkanlığı da, anayasa tasarımı üzerinde gerekli incelemeleri yaptıktan sonra anayasa tasarısını Temsilciler Meclisi'ni Genel Kurulu'na göndermiştir. Burası da, anayasa tasarımı üzerine gerçekleşen görüşmelerin ardından tasarımı Milli Birlik Komitesi'ne sunmuştur. MBK, anayasa tasarısının başlangıç bölümünde ve 17 maddesinde değişikliklere gidilmesi yönünde görüş beyan etmiştir. Bu durum üzerine oluşturulan "*Karma Kurul*", anayasa tasarısına son şeklini vermiştir. Kurucu Meclis, son şekli verilen bu anayasa tasarısını 27 Mayıs 1961'de 260 evet 2 çekimsiz oyla kabul etmiştir. Kurucu Meclis'in kabul ettiği metin, 9 Temmuz 1961'de yapılan halk oylamasında seçmenlerin oyunun % 61,5'ni alarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni anayasası olmuştur.¹⁹³

1961 Anayasası, bir başlangıç olmak üzere 6 bölüm, 157 esas, 22 geçici maddeden oluşmuştur.¹⁹⁴ 1961 Anayasası, egemenlik anlayışın noktasında 1924 Anayasası'ndan ciddi bir şekilde ayrılmıştır. 1924 Anayasası "*Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin yegâne ve hakiki mümessili olup, millet namına hakkı hâkimiyeti istimal eder*" derken 1961 Anayasası "*millet egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır*" demiştir. Bu yönüyle, 1961 Anayasası, sınırsız bir meclis üstünlüğüne dayalı demokrasi anlayışı yerine sınırlandırılmış bir iktidar anlayışı üzerine kurulu "*demokratik devlet ilkesini*" getirmiş ve 1924 Anayasası'nın "*güçler birliği*" ilkesinden kesin bir biçimde ayrılmıştır.¹⁹⁵ Ancak 1961 Anayasası,

¹⁹² Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 48, 49.

¹⁹³ Tanör, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, s. 373-376.

¹⁹⁴ 1961 Anayasası'nın tam metni için bkz. Suna Kili, Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri, Senedi İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.

¹⁹⁵ Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, "*Türkiye'de Anayasalar*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 30, 31.

yasama organının adında bir değişiklik yapmamıştır. Değişiklikleri daha çok parlamen-
tonun içyapısı ve yetkileriyle sınırlı tutmuştur. Buna göre Türkiye Büyük Millet
Meclisi'ni yasama organı olarak bırakmakla birlikte onu, Millet Meclisi ve Cumhuri-
yet Senatosu olmak üzere iki meclisli bir parlamentoya dönüştürmüştür. Millet Mec-
lisi'nin genel oyla seçilen dörtyüzeli milletvekilinden oluşmasını, Cumhuriyet Sena-
tosu'nun ise genel oyla seçilen yüz elli üyeden başka Cumhurbaşkanı'nca seçilen on
beş üye ve tabii üyelere oluşmasını öngörmüştür.¹⁹⁶ Yürütme organının yasamanın
türevi olma niteliğini korumuştur. Buna göre bir tarafta devletin bütünlüğünü, süre-
liliğini ve bağımsızlığını sembolik şekilde temsil eden cumhurbaşkanı, diğer tarafta
da yürütme işlerinin politik sorumluluğunu taşıyan başbakan ve bakanlardan meydana
gelen bakanlar kurulunu tanımaya devam etmiştir.¹⁹⁷ Yargı organlarının bağımsız-
lığına ve yargı yetkisinin düzenlenmesine ciddiyetle eğilmiştir. Yasama ve yürütme-
nin bütün eylem ve işlemlerini yargısal denetime açmıştır. Yargı yetkisini, Türk mil-
leti adına bağımsız mahkemelere vermiş, mahkemelerin bağımsızlığını, yargıçların
güvencesini sağlamış ve mesleğin temel sorunlarına çözüm getirmiştir.¹⁹⁸ Bütün bun-
ların yanında bireyin temel hak ve özgürlüklerini daha ileri noktalara taşımış ve sos-
yal devlet vurgusu yapmıştır. Bu çerçevede, 1924 Anayasası, devletin temel nitelikle-
rini “*Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, devletçi, lâik ve devrimci*”
olarak tanımlarken¹⁹⁹ 1961 Anayasası, devletin temel niteliklerini “*Türkiye Cumhuri-
yeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan milli, demokra-
tik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir*” şeklinde tanımlamıştır.²⁰⁰

Temsilciler Meclisi, 1961 Anayasasının hazırlanış sürecinde anayasa tasarısı
üzerinde yaptığı çözümler ve değerlendirmelerin önemli bir bölümünde, tasa-
rının Atatürk, Atatürkçülük ve Kemalizm gibi kavramlar ile kurduğu ilişkinin niteli-
ğine odaklanmıştır. Bu tartışmalarda iki farklı yaklaşım öne çıkmıştır. Bu yaklaşımlar-
dan birinci olanı, anayasa tasarısını Kemalizm ile anlamlandırırken ikinci yakla-

¹⁹⁶ Mümtaz Soysal, **Anayasaya Giriş**, İmge Kitabevi, 3.Baskı, Ankara, 2011, s. 276,277.

¹⁹⁷ a.g.e., s. 297.

¹⁹⁸ a.g.e., s. 307.

¹⁹⁹ Şeref Gözübüyük, **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi, 5.Baskı, Ankara, 2005, s.52.

²⁰⁰ Kili, Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri, Senedi İttifaktan Günümüze**, s. 111,172.

şım, anayasa tasarısını Kemalizm'e mesafeli duran bir açılım olarak değerlendirmiştir.²⁰¹

Birinci gruptaki değerlendirmeler kapsamında Anayasa Komisyonu Başkanı Enver Ziya Karal'ın konuşması verilebilecek ilk örnektir. Karal, konuşmasına Osmanlı İmparatorluğu'ndaki anayasal gelişmeleri özetleyerek başlamış ve anayasanın birinci niteliğinin, 27 Mayıs'ın getirmiş olduğu yeni bir dönemin ve zihniyetin mahsulü olması ve *"Atatürk İnkılâplarını ele alarak onlara gerçek değerini,"* vermesi nedeniyle inkılâpçılık olduğunu söylemiştir.²⁰² Anayasa Komisyonu sözcüsü Tarık Zafer Tunaya ise konuşmasına, *"41 yıl önce, yine Nisan ayında « salahiyeti fevkalâdeyi haiz » Türkiye Büyük Millet Meclisi bu kahramanlık havası içinde çalışmıştır. Bizde bu yapıcı ve Atatürkçü havayı teneffüs ederek"* çalışmaktayız sözleriyle başlamıştır. Tunaya, konuşmasının devamında, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, 1920'de Batı'lı devletlerle mücadele etmesine rağmen Batı demokrasisini benimsediğini ve böylelikle *"Atatürk Devrimi'nin ilk devresi"* nin başlamış olduğunu belirtmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 1961 yılında da Batı demokrasi dünyasına ve *"Batı demokrasi prensiplerine dayanan"* yeni bir anayasa vücuda getirmek için çalıştığını ifade etmiştir.²⁰³

Devlet Başkanı Temsilcisi Alp Kuran da, Tarık Zafer Tunaya'nın vurguladığı nokta üzerine odaklanmıştır. Kuran, *"büyük insan, büyük milliyetperver"* olan Atatürk'ün, Türk milletinin istiklalinin ve mevcudiyetinin ancak düşmanın siyasi rejiminin benimsenmesiyle mümkün olduğunu görerek Batı'nın siyasi rejimini benimsediğini belirtmiş ve üzerinde tartışılan anayasa tasarısının da Batı demokrasisinin en ileri aşamasını benimseyen niteliğiyle *"Atatürk prensiplerine tamamen"* uygun olduğunu vurgulamıştır.²⁰⁴ Anayasa Komisyonu adına söz alan Muammer Aksoy, Tunaya'nın ve Kuran'ın düşüncelerini daha da somutlaştırmaya çalışmıştır. Aksoy, Batı'nın 1789'dan çok ileri bir yerde olduğunu bu noktada sosyal devlet prensibinin Batı demokrasisinin değişmez prensiplerinden biri haline geldiğini ve bu nedenle sosyal dev-

²⁰¹ Mümtaz Soysal'a göre, milliyetçilik, laiklik ve sosyal devlet ilkeleri en çok tartışılan konulardır. Soysal, *Anayasaya Giriş*, s. 226, 251, 257.

²⁰² *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: II, Otuz dördüncü Birleşim, s. 366.

²⁰³ *a.g.e.*, s. 500, 501.

²⁰⁴ *Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi*, Cilt: II, Otuz beşinci Birleşim, s. 410,411.

let esasının Anayasa tasarısına dâhil edildiğini uzun uzadıya izah etmesinin ardından bu durumun Atatürkçü bir tavır olduğunu şöyle savunmuştur: ²⁰⁵

“ Acaba biz sosyal devlet esasını Anayasa projesinde ilân etmekle inkılâbın prensiplerinden ayrılmış mı bulunuyoruz? Hattâ ona sırt mı çeviriyoruz? Muhterem arkadaşlarım komisyonumuz bu kanaatte değildir. Yalnız komisyonumuzdan çıkan tasarıda değil, İnkılâptan sonra yapılmış her üç projede de, yani Siyasal Bilgiler Fakültesinin projesinde, İstanbul Anayasa Komisyonunun yapmış olduğu projenin birinci maddesinde de < hep sosyal devlet > prensibi yer almıştır. O komisyonlar da bizim gibi İnkılâbın umdelerine sadık kaldıklarına kaanidirler. İnkılâp, Atatürk umdeleri için olmuştur. O halde nedir Atatürk’ün bu memlekete telkin ettiği, müdafaa ettiği ana fikir? < Batı medeniyetine, muasır Batı medeniyeti seviyesine ulaşmak ve Batı kültürü istikametinde gitmek! > Her münasebetle Atatürk ifade etmiştir ki < Biz, Batı medeniyetinin bir parçasıyız > Demek ki, Batı medeniyetinin müşterek malı olan ve bugün ittifakla kabul edilen prensipleri benimsemek, aynı zamanda İnkılâbı yaratan fikirleri hâkim kılmanın ta kendisidir ve İnkılâp istikametinde gitmek demektir.”

Temsilciler Meclisi Devlet Başkanlığı Temsilcisi Behçet Kemal Çağlar ise, bütün bu tartışmaların dışında anayasa tasarısının siyasal otorite üzerinde kurduğu denetim mekanizmasına dikkatleri çekmiş ve bunun Kemalist prensipleri koruyacağını düşünmüştür. Çağlar, “*Atatürk devrimlerinin korunmasını Türk Devletinin ayakta kalabilmesinin, Türk milletinin hür ve müreffeh yaşabilmesinin*” ön koşulu kabul edenlerin hazırladığı anayasanın, devrimleri, tavizli iktidarlara ve gerici davranışlara karşı koruyacağını, “*Artık hiçbir şaşırılmış iktidarın hiçbir şaşkın başbakanı(nın) böyle kürsülerden, siz isterseniz hilafeti de getirirsiniz,*” diye hezeyan dolu ifadeler savuramayacağını belirtmiştir.²⁰⁶

Bütün bu görüşlere mukabil bir diğer yaklaşım, Kemalist umdelerin anayasa tasarısına yansımalarının yeterli olmadığını öne sürmüştür. Temsilciler Meclisi Konya İl Temsilcisi Fakih Özfakih, anayasa tasarısının ferdiyetçiliği esas aldığını devlette, harp sanayi, ağır sanayi ve enerji santralleri gibi alanlarda yeterli vazifelerin verilmediği oysaki Türkiye’nin bugün yakaladığı kalkınma seviyesini köklerinin Birinci Cumhuriyetin temelini oluşturan devletçilik prensibine uzandığını ifade etmiştir. Özfakih, devletçiliğin yanında laiklik umdesinin yeteri kadar izah edilmediğini düşünmüştür. “*Cumhuriyet’in dayandığı temeller hüküm altına*” alınırken laiklik ilkesinin “*Türkiye Cumhuriyeti demokratik ve laiktir diye,*” tek bir cümleyle formüle edil-

²⁰⁵ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz yedinci Birleşim, s. 521.

²⁰⁶ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz altıncı Birleşim, s. 467.

mesinin yeterli olmadığını, yaşanan tecrübelerin vicdan ve din hürriyetinden ne kastedildiğinin izahını zorunlu kıldığını belirtmiştir.²⁰⁷

Cumhuriyet Halk Partisi Temsilcisi Şefik İnan da Fakih Özfakih gibi laiklik ilkesi üzerine odaklanmıştır. İnan, dinin emrinde zorlamanın olmadığını bu nedenle dinin bizatihi kendisinin laik olduğunu ve Atatürk İnkılâpları'nın da laiklik umdesiyle dine bu hakiki hüviyetini kazandırdığını söylemiştir. Bu umdede, hiç kimseyi jandarma zoruyla öğle ve ikinci namazına götürmenin olmadığını, devletin, vatandaş ile Tanrı arasına girmesinin yasaklandığını ve herkesin öteki dünyasından, kendisinin sorumlu olduğunu belirterek anayasa tasarında laikliğin bu niteliklerinin yeteri derece de açıklanmadığını ve sadece üç satırla izah edildiğini vurgulamıştır.²⁰⁸

Devlet Başkanlığı Temsilcisi Rauf Gökçen eleştirilerini milliyetçilik prensibinin anayasada yer almaması üzerine bina etmiştir. O, ümmetçilikten milliyetçiliğe dönüşümü perçinleyen ve anayasamızın şuuru mesabesinde duran milliyetçilik vasfının terk edilmesinin anlaşılır bir yanı bulunmadığını ifade etmiştir. Milliyetçilikten vazgeçmemize imkân olmadığını bunun aksi bir hareketin beynelmilelcilik veya bir nevi beynelmilelcilik olan ümmetçilik olduğunu belirtmiştir. Gökçen, konuşmasını devamında Kemalist milliyetçiliğin anti faşist niteliğinin de altını çizmiştir. Bu kapsamda milliyetçilik anlayışımızın Atatürk'ün vazettiği modern anlamda milliyetçilik olduğunu, sınırlarımız içinde yaşayan insanları ırk, din ve mezhep farkı gözetmeden onların refah, saadet ve huzurunun temin edilmesini gaye edindiğini, ırkçılık ve Turancılık gibi milleti maceralara sürükleyen militarist bir anlayışa sahip olmadığını belirtmiştir.²⁰⁹ Fakih Özfakih de, anayasanın Türk milletinin anayasası olabilmesi için gerçek müesseselerin hüviyetine sahip olması lazım geldiğini ve bu iki müesseseden birinin milliyetçilik diğerinin de devrimcilik olduğunu ve devrimciliğe de Türk milliyetçiliğine de gereği gibi yer verilmediğini belirtmiştir. Anayasada Atatürk'ün sesinin kısıldığını vurgulamıştır.²¹⁰

Devletçilik umdesinin terk edilmesini eleştiren bir diğer isim de Temsilciler Meclisi Cumhuriyet Halk Partisi Temsilci Cemil Said Barlas olmuştur. 27 Mayıs ihtilalinin “*Atatürk'ün kurduğu cumhuriyetin temadisinde bir merhale ve Türk mille-*

²⁰⁷ a.g.e., s. 455.

²⁰⁸ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz dördüncü Birleşim, s.388.

²⁰⁹ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz altıncı Birleşim, s. 458, 459.

²¹⁰ a.g.e., s. 456.

tinin hayatiyetinde, tarihi gelişmesinde” önemli bir kademe olduğunu belirten Barlas, anayasanın fertçi niteliğinin, “*memleketin bünyesine tam manasıyla*” uymadığını ve “*memleketin ihtiyaçlarını*” karşılamadığını söylemiştir. Türkiye’nin iktisadi açıdan geri kalmış bir ülke olduğunu ve “*İktisaden geri kalmış bir memleketin, ferdiyetçi prensiplerden ziyade Devletçi prensiplere dayanması*” lazım geldiğini ifade etmiştir. Bu nedenle anayasanın “*gerek kültür bakımından, gerek sosyal bakımdan, gerek, iktisadi bakımdan, umumi gidiş bakımından Devletçi bir rejim*” olarak direktifler veren hükümlere ihtiyaç duyduğunu izah etmiştir.²¹¹

Bütün bu tartışmalar, basında da devam etmiştir. Bu çerçevede de 27 Mayıs 1960’la bütünleşebilen ve Kemalist olarak niteleyebileceğimiz aydınlar, anayasa tasarısını benimsemişlerdir. Örneğin, Falih Rıfkı Atay, milliyetçiliğin Turancı bir siyasa doğru evrilmesinden dolayı duyduğu rahatsızlığı ifade ederek anayasa milliyetçilik prensibinin yer almamasını bu yönüyle kısmen savunmuştur. O, eski okullarda, gençlik yıllarında Osmanlı olarak yetiştiklerini, o dönemlerde Türk’üm demenin küçük bir idealist azınlığa dâhil olma anlamında algılandığını ve bu durumun Atatürk dönemine kadar devam ettiğini belirterek cumhuriyetin ilk yıllarında CHP’nin milliyetçilik prensibini benimsemesinin doğru olduğunu belirtmiştir. Ancak, bugün kendisine Türk demeyen hiçbir Türkiye Türk’ü kalmadıktan sonra milliyetçiliğin ırkçılığa doğru evirilerek yeni bir taassup akımı haline gelme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu ifade etmiştir.²¹²

İsmet Giritli’nin de yaklaşımı, Falih Rıfkı Atay’ın yaklaşımıyla örtüşür. Giritli, 1960’ların dünyasında, milliyetçilik görüşünün müsamahalı ve geniş açıdan telakki edilmediğini daha çok “*sert, dar ve mutaassıp*” bir biçimde izah edilerek neo-faşist bir nitelik kazandığını belirtmiştir. Anayasa tasarını hazırlayanların da “*Turancılıktan başlayarak kısmi bir Anadoluculuğa kadar değişen görüşlerin memleketimiz yönünden sakıncalarını göz önünde*” tutarak milliyetçilik prensibini, milli mücadeleden itibaren devlet yapımızı teşkil eden milli hâkimiyet prensibe dayandırdıklarını ifade etmiştir.²¹³ Nadir Nadi de, milliyetçilik umdesinin, anayasa tasarısının üçüncü ve

²¹¹ **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz beşinci Birleşim, s. 405

²¹² Falih Rıfkı Atay, “*Milliyetçilik Deyimi Üzerine*”, **Dünya**, 6 Nisan 1961.

²¹³ İsmet Giritli, “*Anayasa ve Milliyetçilik*”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1961. ; İsmet Giritli, milliyetçilik prensibinin anayasa tasarısının dördüncü maddesinde hayat bulduğunu, düşünür. Anayasa tasarısının dördüncü maddesi şöyledir, “*Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir ve Anayasanın koyduğu*

dördüncü maddelerinde mevcut olduğunu ve ayrı bir madde olarak ele alınıp izah edilmesinin anayasayı “*bir parti programına*” çevireceğini düşünmüştür. Milliyetçilik prensibinin her yöne çekilmeye müsait niteliği nedeniyle anayasa tasarısında yer almamasını şöyle savunmuştur:²¹⁴

“ Milliyetçilik de böyle yuvarlak bir deyimdir, anlayışa göre değişir. Devlet başkanımız Cemal Gürsel şüphesiz bir milliyetçidir, bunun aksini kimse aklından geçirmez. Fakat emekli Albay Alpaslan Türkeş de milliyetçidir... Albay Alparslan Türkeş'in milliyetçiliği ile Devlet Başkanımızunki arasında derin bir uçurum bulunduğu da tartışma kabul etmez bir gerçek sayılsa yeridir. O halde, bu yuvarlak deyimini ikinci maddeye sokmakta ne fayda vardır? Bu olsa olsa bulanık suda balık avlamayı meslek edinen kelime hokkabazlarının işine yarayacak ve memleket aydınlarını Anayasa üzerinde zararlı tartışmalara sürükleyecektir. Kaldı ki tasarının üçüncü ve dördüncü maddeleri ortaya koyduğu kesin esaslarla Atatürk milliyetçiliğinin kesin anlamını bütün açıklığı ile göstermektedir.”

Falih Rıfki Atay, anayasa tasarısını, siyasal islamın önünü alacak bir belge niteliğinde olmasından dolayı da savunmuştur. Atay, tasarı üzerinde tartışmalar devam ederken “*yeni Anayasa'da demagoji kaçamaklarına elverişli gedikler açmağa*” hevesli olanların bulunduğunu ancak anayasa tasarısının getirdiği disiplin sayesinde sokak demagojilerine izin vermeyeceğini ifade etmiştir. Bu anayasa tasarısıyla birlikte, Büyükdoğu'nun irtica bayrağı açmasına, milletvekili seçimlerinde Atatürk devriminin dinsizlikle suçlamasına, köy çeşmelerinde abdest alma sahtekârlığıyla oy toplanmasına ve kız çocuklarının ilköğretimine mani olan kanunlar çıkarılmasına imkân olmadığını vurgulamıştır.²¹⁵

Kemalizm'e yakın duran bir diğer aydın grubu ise, anayasa tasarısını Kemalizm adına eleştirmiştir. Örneğin, Öncü gazetesinden Muzaffer Aşkın, milliyetçiliğin hangi tarafı ele alınırsa alınsın “*onu Atatürk kadar geniş bir anlayışla ve kavrayışla benimsemiş ve kabullenmiş bir fikir ve politika*” adamı zor bulunacağını ve bütün devrimlerin, çıkış noktasının, özünün ve ereğinin milliyetçilik olduğu söylemiştir. Atatürk'ün politik bakımdan milliyetçi, kültür açısından milliyetçi, coğrafya ve tarih

esaslara göre, yetkili organlarca kullanılır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sosyal sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse, merci veya organ kaynağını Anayasadan almıyan bir devlet yetkisi kullanamaz.”, Anayasa Tasarısı metni için bkz. **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz dördüncü Birleşim.

²¹⁴ Nadir Nadi, “*Milliyetçilik Üzerine*”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1961. ; Anayasa tasarısının üçüncü maddesi şöyle demektedir, “*Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmi dil Türkçedir. Başkent Ankara'dır.*”, **Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: II, Otuz dördüncü Birleşim.

²¹⁵ Falih Rıfki Atay, “*Birde Ona Uygun Kafa!*”, **Dünya**, 18 Nisan 1961.

açısından milliyetçi olduğunu ifade etmiştir. Ancak milliyetçiliği Atatürk gibi anlamlandıranların yanında, son yıllarda, kan bağıllığını ve biyolojik özellikleri milletin temeli olarak kabul edenlerin, mistisizme saplanmış bir tarih görüşüne özenenlerin de görülmeye başlandığını ve milliyetçilik olgusuna “*ileriye değil geriye bakıcı, devrimci değil durdurucu, birleştirici değil ayırıcı*” nitelikler yüklendiğini belirtmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen milliyetçiliğin, bütün açıklığıyla anayasada bulunması gerektiğini savunmuştur.²¹⁶ Kemal Karpat da Muzaffer Aşkın ile benzer düşünce sergilemiştir. CHP’den, “*Atatürk prensiplerinin çerçevesi içinde*” kalınmasını hususunda muhafazakâr olmasını talep eden Karpat,²¹⁷ cumhuriyet ve devrimlerin, 1924 Anayasası’yla tam ifadelerini bulduğunu 1924 Anayasası’nın Türkiye gerçeklerine en uygun Anayasa olduğunu ve yeni anayasanın 1924 ruhundan uzaklaşmaması gerektiğini belirterek yeni anayasa da Altı Ok’un yer almasının gerekli olduğunu şöyle savunmuştur:²¹⁸

“ Devrimlerimiz bilindiği gibi altı ilke şeklinde ortaya çıkmıştır. Kökleri yenilik tarihimizde olan bu altı ilke toplumumuzun ruhuna uygun olarak gelişmiştir. İleri bir devletin doğumun hazırlayan ilkelerdir bunlar. Tatbikatta uzun zaman varlık göstermişlerdir. Sonra 1931 de Halk Partisi programına 1937 de anayasaya girmişlerdir. 1924 yılı anayasasının diğer birçok maddeleri zaten bu altı ilkenin gereklerini yerine getirmişti. Altı ilke tatbikatta yürütülen bir devrimin tarifini yaparak ona yeni bir ruh ve kimlik vermek istemiştir. Yani altı ilkenin anayasaya geç girmesi bunların çoktan var olduğunu unutturmaz. Devrim ilkeleri, tarihimizde ilk olarak geçmişten ders alarak geleceği düzenleme yolunu tutmuştur. Öz düşüncemizin malı olarak meydana gelmişler ve Cumhuriyetimize dünyada eşi olmayan bir kimlik vermişlerdir.”

Milliyetçi- mukaddesatçı sağın önde gelen ideologu Ahmet Kabaklı da, Tercüman’daki köşesinde anayasa da milliyetçilik prensibinin bulunmamasına dair eleştirilerini sıralamıştır. Kabaklı, anayasada milliyetçilik değil ama sosyal devlet gibi bir umdenin fazla olduğunu çünkü demokratik bir devletin yapısında zaten hem hürriyet hem de sosyal kavramların bulunduğunu belirtmiştir. Fakat bunun yanında, demokrasi, laiklik ve milliyetçilik gibi üç umdenin ise “*çağdaş bir anayasanın üç temel*” sü-tunu olduğunu ve birinin yıkılması durumunda çatının sağlam olmayacağını ifade etmiştir. Bu gerçeğe rağmen anayasaya milliyetçilik prensibini eklemeyen komisyon üyelerinin, milli kurtuluşumuzun, Misak-ı Milli ilkesi ile Kuva-i Milliye ruhuna da-

²¹⁶ Muzaffer Aşkın, “*İki Türü Milliyetçilik*”, **Öncü**, 16 Nisan 1961.

²¹⁷ Kemal Karpat, “*C.H.P ve Devrimler*”, **Öncü**, 28 Aralık 1960.

²¹⁸ Kemal Karpat, “*İkinci Cumhuriyet mi Atatürk Cumhuriyeti mi?*”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1960.

yandığını ve “*Tek dişi kalmış canavar şeklinde bizi yutmaya gelen*” Batı’ya karşı, milliyetçik ilkesine sığındığımızı unutmış olabileceklerini belirtmiştir.²¹⁹

Milli Birlik Komitesi, 12 Ocak 1961 tarihinde siyasal faaliyetlere önce sınırlı ölçüde izin vermiş sonrada Nisan ayı başlarında bu yoldaki çalışmalarını serbest bırakmıştır. Böylelikle, bir taraftan Cumhuriyet Halk Partisi, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Sosyalist Parti gibi varlıklarını devam ettiren partiler yeniden siyasal arenaya dönerken diğer taraftan da yeni siyasi partiler de kurulmuştur.²²⁰ Adalet Partisi, yeni kurulan siyasal partilerin en önemlilerinden biridir. Adalet Partisi, Ragıp Gümüşpala (emekli orgeneral) ve Şinası Osma (emekli kurmay albay) tarafından, kuruluş dilekçesinin verildiği 11 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur.²²¹ Parti, 27 Mayıs’tan duyulan mağduriyet hissini harekete geçirmeyi, bu harekete karşı olanları bir araya getirmeyi ve dolayısıyla da DP tabanına seslenmeyi ve onun mirasını devralmayı amaç edinmiştir.²²² Adalet Partisi’nin programı, “*çağdaş Garp medeniyeti hukukuna ve İnsan Hakları Evrensel beyannamesinde ifadesini bulan zihniyete uygun bir cemiyet düzeni*” tasavvur ettiğini belirtmiştir. Türkiye’yi, ulaştığı terakki aşamasından geriye götürecektir, her türlü siyasi ve içtimai zihniyeti reddettiği gibi milletin bir an önce muasır medeniyet seviyesine ulaşması için de “*lüzumlu hamlelerin devamlı olarak yapılmasını zaruri*” gördüğünü belirtmiştir. Devletçiliği “*şahsi teşebbüsün bittiği yerde*” ve “*zaruret halinde tatbik*” edeceğini, laikliği, “*din aleyhtarlığı şeklinde*” anlamadığını, devletin laik olmasının, vatandaşların dinleriyle alakalarını kesmek olmadığını ifade etmiştir. Milliyetçiliği, Türk milletinin insanlık camiasında, müstakil bir varlık ve şahsiyet sahibi olarak yaşayabilmesinin zorunlu şartı kabul etmiştir.²²³

Adalet Partisi yönetimi, parti programında Mustafa Kemal Atatürk veya Atatürkçülük gibi kavramlara doğrudan doğruya referans yapmamakla birlikte, partinin

²¹⁹ Ahmet Kabaklı, “*Milliyetçilik ve Anayasa*”, **Tercüman**, 1 Nisan 1961.

²²⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 66. ; Şerafettin Turan, MBK’nın, siyasal faaliyetlere 13 Ocak 1961’de izin verdiğini belirtse de, MBK siyasal faaliyetlere 12 Ocak 1961’de izin vermiştir. Bkz. **Ulus**, 13 Ocak 1961. ; MBK, siyasal faaliyetlere kısmen verdiği bu izini, 1 Nisan 1961 tarihiyle birlikte daha da genişletir. **Milliyet**, 1 Nisan 1961.

²²¹ Adalet Partisi’nin yanı sıra, Memleketçi Parti, Cumhuriyetçi Meslek Islahat Partisi, Çalışma Partisi, Mutedil Liberal Parti, Türkiye İşçisi Partisi ve Çiftçisi Partisi de 11 Şubat 1961’de kurulur. **Milliyet**, 12 Şubat 1961

²²² Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, s. 28.

²²³ **Adalet Partisi Programı**, Orijinal Matbaa, Ankara 1961, s. 3, 4, 5, 6.

Atatürkçü bir parti olduğunu çeşitli platformlarda dile getirmiştir. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala, Yuvarlak Masa görüşmelerinin kamuoyuna açıklandığında AP'nin 27 Mayıs ruhunu tam manasıyla tatbik eden Atatürkçü bir parti olduğu görülecektir demiştir.²²⁴ AP Genel Başkan Yardımcısı Şinasi Osma, 15 Ekim 1961 seçimleri dolayısıyla yaptığı radyo konuşmasında Adalet Partisi'nin "*Atatürk devrimlerine bağlı ve komünizme karşı müşterek bir cephe kurulması zaruretini ortaya koyan yegâne*" topluluk olduğunu söylemiştir.²²⁵

Yeni Türkiye Partisi, Ekrem Alican, Raif Aybar, İrfan Aksu, Aydın Yalçın ve Hikmet Belbez'in, kuruluş dilekçesini teslim ettiği tarih olan 13 Şubat 1961'de kurulmuştur. Parti'nin kuruluş dilekçesinin Ankara Valisi İhsan Orgun'a teslim edilmesinin ardından bir basın toplantısı düzenleyen Ekrem Alican, iktisadi kalkınmada özel teşebbüsü temel ve esas kabul ettiklerini, devletin ise, özel teşebbüsün faaliyet gösterdiği alanlarda ona, para, yatırım ve maliye politikasıyla yardımcı olmaktan başka bir işlevi olmayacağını ifade etmiştir.²²⁶ Bunun yanında YTP'nin tüzüğü, partinin gayesini, "*Atatürk devrimlerine sadık kalarak Türk milletinin dünyadaki yerini almasını*" temin etmek, milliyetçi, Batılı, laik ve demokratik bir hayat tarzını yaratmak, iktisadi bünyemizi modernleştirmek, sanayileşmeyle ve şehirleşme yoluyla milli geliri artırmak olarak ilan etmiştir. YTP'nin programıysa, programın esasının "*Atatürk devrimlerinin bugün içinde bulunduğumuz şartlar ve ihtiyaçlara göre yorumlanması, işlenmesi ve daha da geliştirilmesi*" olduğunu belirtmesinin ardından Türk milletinin modern dünyadaki yerini alabilmesinin "*Atatürk devrimlerine sadık kalarak ve onların yerleşmesine ve gerçekleşmesine çalışılarak*" mümkün olabileceğini vurgulamıştır. Milliyetçiliği, ırk, dil, kültür ve mahalli cereyanları reddeden bir olgu ve kendini bir millet olarak kabul eden vatandaşların müşterek arzusu ve manevi tesanütü olarak tanımlamıştır. Laikliği, "*temelini ilim ve serbest düşünceden alan*" ve milli iradenin tecellisinde her türlü manevi ve maddi baskıyı reddeden demokratik ve batılı bir hayat tarzının tabii neticesi olarak anlamlandırmıştır. Devletçiliği, iktisadi kalkınmanın süratle gerçekleştirilmesi için özel teşebbüsü esas ve temel tutmakla

²²⁴ **Cumhuriyet**, 30 Eylül 1961.

²²⁵ **Milliyet**, 3 Ekim 1961.

²²⁶ **Cumhuriyet**, 14 Şubat 1961.

birlikte devleti özel teşebbüse yardımcı olmakla mükellefe sayan bir politika olarak izah etmiştir.²²⁷

YTP yönetimi de, tıpkı AP yönetiminin yaptığı gibi Atatürkçülüğü, soğuk savaş terminolojisiyle bezenmiş bir milliyetçilik düşüncesiyle anlamlandırmaya çalışmıştır. Aydın Yalçın, Türkiye'nin son yıllardaki tarihi tecrübeleri, içtimai değişme ve gelişme yolunda aldığı mesafelerin Türkiye'ye kendine güvenme hissi vererek komünizmin bütün cazibesini ortadan kaldırdığını belirtmiştir. Komünizmin “*Atatürk'ün, yerli malı olarak Türk milletine gösterdiği hedeflerden daha cazip bir istikbal*” vaat edemeyeceğini öne sürmüştür. Türkiye'nin Atatürk devrimlerine sadık kaldıkça ve “*milliyetçilik*” hissi diye tanımlanacak bir zihniyete sahip oldukça komünizme karşı daima emniyet altında olacağını ifade etmiştir.²²⁸

Kemalizm'in veya Atatürkçülüğün, antikomünist ve Batı'lı bir siyasal sistem ve felsefi bir düşünce olarak tarif edildiği bir dönemde Türkiye İşçi Partisi bambaşka bir ses olarak Türk siyasetine katılmıştır. TİP 12 sendikacı tarafından 13 Şubat 1961 tarihinde kurulmuştur.²²⁹ Türkiye İşçi Partisi'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün 1 Aralık 1921'deki söyleviyle başlayan tüzüğü, partinin meşruiyetini Kemalizm'den alacağını ve Kemalizmi anti emperyalist bir temelde yorumlayacağını ilk işareti olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk söz konusu söylevde şöyle demiştir:²³⁰

“ Biz hayatını, bağımsızlığını korumak için çalışan emekçileriz, zavallı bir halkız. Ne olduğumuz bilelim. Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmak zorunda olan bir halkız! Bundan dolayı her birimizin hakkı vardır, yetkisi vardır. Fakat çalışmakla bir hakkı elde edebiliriz. Yoksa sırt üstü yatmak ve hayatını çalışmadan geçirmek isteyen insanların bizim toplumumuz içerisinde yeri yoktur, hakkı yoktur! O halde söyleyiniz efendiler! Halkçılık nizami içtimasini, emeğine, hukukuna dayandırmak isteyen bir sosyal doktrindir. Efendiler! Biz bu hakkımız korumak, bağımsızlığımızı güven altında bulundurabilmek için, toptan, milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı, milletçe savaşmayı uygun gören bir doktrini izleyen insanlarız.”

Türkiye İşçi Partisi'nin programı ise, hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün, yukarıdaki söyleviyle hem de 18 Kasım 1920'de yayımlanan Büyük Millet Meclisi Beyannameyiyle başlamıştır. Program, Kurtuluş Savaşı Türkiye'sinin bir yönüyle ilerici aydınların eseri olduğunu ve Türkiye tarihinde ilk defa aydınların halka iş ve kader

²²⁷ **Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı**, 1967, s. 3, 38, 39, 40.

²²⁸ Aydın Yalçın, “*Bizde Komünizm Tehlikesi*”, **Öncü**, 25 Mayıs 1961.

²²⁹ Ahmad ve Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s.

²³⁰ **Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü**, İstanbul Matbaası, İstanbul, 1962.

birliği yaparak Atatürk'ün önderliğinde Cumhuriyet Türkiye'sini kurduklarını belirtmiştir. Ancak Cumhuriyet'in ilanından sonra işçi sınıfının hem meslek alanından hem de politik alandan dışlandığını, Atatürk'ün ölümüyle birlikte hür düşüncenin baskı altına alındığını ve her türlü toplumcu akımın yasaklandığını ifade etmiştir. Aydınların ve Atatürkçü gençlerin 1960'ların Türkiye'sinin kurtuluşunu sağlayacaklarını vurgulamıştır. Atatürkçü aydınların emekçi kitlelerle işbirliği yapmasını yurt kalkınmasını biricik anahtarı gördüğünü beyan etmiştir.²³¹

TİP programı, yeni bir Kurtuluş Savaşı vurgusu yanında Kemalizm'in prensiplerini de yeniden tanımlamıştır. Program, halkçılığı emekçi toplumun itici gücü, yönetici ve düzenleyici kuvveti ve emekçi kitleleri bir numaralı yurttaş durumuna yükseltecek bir prensip olarak kabul etmiştir. Sömürgeciliğin her türlüsüne karşı olmak şeklinde tanımlamıştır. Demokrasiyi gerçekleştirmek, toprak ağalığını, yabancıya aracılık eden ticaret ağalığını durdurmak olarak anlamlandırmıştır. Demokrasinin ise, sosyal adalet ve güvenliği geriletici ve tutucu güçleri engellemek anlamına geldiğini ve devlet ve hükümet şekli olarak cumhuriyeti benimsek olduğunu vurgulamıştır. Devrimciliği, geri kalmış bir toplumu ileri bir toplum haline getirmek için durmadan daha çok ilerletmek ve bilimin öncülüğünde köklü reformlar yapmak olarak tanımlamıştır. Hayatın yaratıcılığına ayak uydurmak, gericilikle ve tutuculukla savaşmak şeklinde anlamlandırmıştır. Milliyetçiliği, yarı sömürge olarak yaşamış bir halkın yabancı boyunduruğuna ve sömürgeciliğe karşı tepkisinin ideolojik plandaki ifadesi olarak nitelemiştir. Kişiliğini Kurtuluş Savaşı'nda bulan milliyetçiliğin, mil-

²³¹ Büyük Millet Meclisi Beynamesi şöyle demektedir : “Emperyalist Devletlerin, Devlet ve milletimizin hayatına açıkça kasetmeleri neticesinde meşru müdafaa için toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi, şimdiye kadar muhtelif vesilelerle sarahaten veya zımnem ilân ettiği maksat ve mesleğini bir kere daha bütün cihana arz için şu beyannameyi neşreylemeğe lüzum görmüştür. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli hudutlar dâhilinde hayat ve istiklâlini temin... ahdiyle teşekkül etmiştir. Binaenaleyh hayat ve istiklâlini, yegâne ve mukaddes emel bildiği Türkiye halkını, emperyalizm ve kapitalizm tahakküm ve zulmünden kurtararak irade ve hâkimiyetinin sahibi kılmakla gayesine vâsıl olacağı kanaatindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, milletin hayat ve istiklâline suikast eden emperyalist ve kapitalist düşmanların tecavüzlerine karşı müdafaa ve bu maksada aykırı hareket edenleri tedip azmiyle kurulmuş bir orduya sahiptir. Emir ve kumanda salâhiyeti Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, halkın ötedenberi mâruz bulunduğu sefalet sebeplerini yeni vasıtalar ve teşkilât ile kaldırarak yerine refah ve saadet getirmeyi başlıca hedefi addeder. Binaenaleyh toprak, maarif, adliye, maliye, iktisat ve evkaf işlerinde ve diğer meselelerde, sosyal yardımlaşma ve kardeşliği hâkim kılarak, halkın ihtiyaçlarına göre yenilikler ve tesisler vücuda getirmeğe çalışacaktır. Bunun için de siyasi ve içtimaî umdelerini milletin ruhundan almak ve tatbikatta milletin temayüllerini ve ananelerini gözetmek fikrindedir. Binaenaleyh, Türkiye Büyük Millet Meclisi, memleketin idarî, iktisadî, içtimaî umum ihtiyaçlarına müteallik hükümleri peyderpey tetkik ve kanun şeklinde tatbik mevkiine koymaya başlamıştır” , **Türkiye İşçi Partisi Programı**, Karınca Matbaası, İstanbul 1964, s. 9, 10, 42, 46, 57.

letlerin “özgür ve kardeşçe dayanışma içinde” yaşamalarının esası olarak benimsenmesi olduğunu ifade etmiştir. Irkçılığın ve ona bağlanan bütün gerici, tutucu düşüncelerin reddedilmesi olduğunu belirtmiştir. Cumhuriyet’in dayandığı temel bir devrim olan laikliği gericilik ile savaşta “yeni Türkiye’nin vazgeçilmez bir ilkesidir.” cümleleriyle tanımlamıştır. Dinin, devlet işlerinin temeli olmaktan çıkarılması, dine vicdanlardaki kutsal ve gerçek yerinin verilmesi olarak yorumlamıştır. Devletçiliği özel teşebbüsün yararına işleyen bir devlet kapitalizmi biçimi değil halk yararına ve halkın denetimi ile işleyen emredici bir planlama olarak değerlendirmiştir. Emekçilerin denetiminde ve yürütümünde yer aldığı ve kamunun esas özel sektörünün yardımcı olduğu “kapitalist olmayan kalkınma” yolunun ifadesi şeklinde tarif etmiştir.²³²

CHP ve ona bağlı aydın grubu, Adalet, Yeni Türkiye ve Türkiye İşçi Partileri’nin siyasal teorilerini Kemalizm veya Atatürkçülük üzerinden anlamlandırmaya çalışmaları karşısında CHP dışındaki her hangi bir siyasal oluşumun Kemalizm’i temsil kapasitesini tartışmaya açmıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Atatürk’ün 24. Ölüm Yıldönümü dolayısıyla yapmış olduğu radyo konuşmasında Atatürk’ün, devlet idaresinde “istiklalci, cumhuriyetçi ve demokratik rejimci” olduğunu ve iktisadi alanda da “özel teşebbüsü esas saymakla birlikte, mutedil devletçiliği” benimsediğini belirtmiştir. Konuşmasının sonlarına doğru ise “Atatürkçülük namı altında sağ veya sol kanatta dikta rejimi kurmak, sosyal ıslâhat namı altında ifrat yollarını aramak temayülleri Atatürkçülüğün tam zıddı” olduğunu vurgulamıştır.²³³

Bülent Ecevit, ırkçıların, komünistlerin ve sosyal adaleti reddeden kapitalistlerin bir cephede bir araya geldiğini, bunların fikirleri ve istekleri birbirinden farklı da olsa düşüncelerinin darlığıyla ve demokrasi aleyhtarlıklarıyla benzeştiklerini ve birleştiklerini belirtmiştir. Bu grupların içinde bulunan “Atatürk devrimlerini benimsemeyen gericiler” kadar, “Atatürk devrimini yeteri kadar ileri bulmayan sözde ileriler” inde devrimlerin düşmanı olduğunu ifade etmiştir.²³⁴ Falih Rıfkı Atay ise, MBK’nın siyasi faaliyetlere izin vererek Cumhuriyet Halk Partisi’nin 1945 yılında yaptığı hatayı tekrarladığını ifade etmiştir. CHP dışındaki eski yeni bütün partilerin

²³² **Türkiye İşçi Partisi Programı**, Karınca Matbaası, İstanbul 1964, s. 64, 78, 79, 80, 81, 103.

²³³ **Cumhuriyet**, 11 Kasım 1962.

²³⁴ Bülent Ecevit, “Birliğe Karşı Birlik”, **Ulus**, 26 Temmuz 1961.

siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasıyla birlikte 1946 yılında olduğu gibi “*Atatürk devri düşmanlığı gütmekle*” işe başladıklarını söylemiştir.²³⁵

Devlet ve Hükümet başkanı Cemal Gürsel, siyasi faaliyetlerin serbest bırakılmasından sonra siyasi partilerin uymakla yükümlü olacağı asgari şartları belirlemek amacıyla parti temsilcilerini 31 Ağustos 1961’de Çankaya köşkünde bir araya toplamıştır.²³⁶ Tarihe “*Yuvarlak Masa Toplantısı*” adıyla geçen bu görüşmelerin sonunda MBK üyelerinin de hazır bulunduğu bir ortamda Ragıp Gümüşpala, İsmet İnönü, Ahmet Oğuz, Enver Adakan ve Ekrem Alican, “*Milli Anlaşma*” belgesini imzalamışlardır.²³⁷ Partiler, bu belgeyle Türkiye’nin siyasal hayatını verimsiz ve zararlı tartışmalara sürüklemeyeceklerini, Atatürk devrimlerini koruyacak ve devrimler aleyhinde her türlü davranışın karşısında duracaklarını ve anayasal teminat altına alınmış olan din ve vicdan hürriyetine saygı göstereceklerini beyan etmişlerdir.²³⁸

Yüksek Adalet Divanı, Yuvarlak Masa toplantılarından çok kısa süre sonra 14 Ekim 1960’da başlayan Yassıada Duruşmaları hakkındaki kararını açıklamıştır.²³⁹ Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Refik Koraltan, Baha Akşit ve Rüştü Erdelhun gibi isimler başta olmak üzere 15 sanık ölüm cezasına, 31 sanık müebbet hapse ve 408 sanık da çeşitli hapis cezalarına mahkûm edilmiştir. MBK, 75 numaralı kararla idam cezalarından Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan’ın cezalarını tasdik ederken sâkıt Reiscumhur Celal Bayar’ın idam cezasıyla birlikte diğer 11 idam cezasını müebbet hapse tahvil etmiştir.²⁴⁰

Türkiye, Yassıada yargılamalarından çıkan sonuçların gölgesinde 15 Ekim 1961 Pazar günü Senato ve Milletvekilliği Genel Seçimlerine gitmiştir. Seçimlerin sonunda Adalet Partisi, 70 senatörlük ve 158 milletvekilliği kazanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, 36 senatörlük ve 173 milletvekilliği kazanmıştır. Yeni Türkiye Partisi,

²³⁵ Falih Rıfkı Atay, “*Başlangıçta Bir Tutum Hatası*”, **Dünya**, 27 Haziran 1961.

²³⁶ **Ulus**, 1 Eylül 1961.

²³⁷ **Milliyet**, 6 Eylül 1961.

²³⁸ **Ulus**, 6 Eylül 1961.

²³⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 72.

²⁴⁰ **Cumhuriyet**, 16 Eylül 1961.

28 senatörlük ve 65 milletvekilliği kazanmıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 16 senatörlük ve 54 milletvekilliği kazanmıştır.²⁴¹

Seçim sonuçları Kemalizm'in geleceğine dair tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Buna göre eski MBK üyelerinden Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer, Figaro gazetesine verdikleri demeçte Türkiye'yi ekonomik, kültürel ve sosyal bakımdan Batı Avrupa'nın seviyesine ulaştırmak için siyasi demokrasiden önce sosyal demokrasinin kurulmasının gerektiğini ve Atatürkçülük adına bunun zorunlu olduğunu söylediklerini ve seçim sonuçlarının kendilerini haklı çıkardığını belirtmişlerdir. Eski MBK üyeleri gibi The Economist dergisi de, seçim sonuçlarını Kemalizm açısından bir kriz hali olarak değerlendirmiştir. The Economist, subayların ve Kemalist münevverlerin Batı'lı bir demokrasiye angaje olduklarını ve kendilerini bu amaç için hasrettiklerini ancak Adalet, Yeni Türkiye ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partileri'nin ve hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Türkiye'yi Atatürk'ten uzaklaştıran bir çizgide olduğunu yazmıştır. Seçim kampanyaları boyunca Atatürk adının anılmaması ve CHP'nin 56 sayfalık seçim beyannamesinde Atatürk adının hiç geçmemiş olmasını manidar bulmuş ve okuyucuya "*Kemalizm harcanmış bir kuvvet midir?*" sorusunu yöneltmiştir.²⁴²

Çetin Altan ise, gericilerin çoğunlukta ve Kemalist'lerin azınlıkta olduğu ve gerek Menderes'in gerekse de ondan sonra ortaya çıkan partilerin başarılarının gerici çoğunluğun oylarıyla mümkün olduğuna dönük değerlendirmelerin "*Türkiye'nin durumunu anlamak için*" yeterli olmadığını ve "*pek satıhta*" kaldığını belirterek Kemalizm'in içine düştüğü bunalımın nedenini iktisadi temelde açıklamıştır. Kemalistlerin, laikliği ve Batılı anlayışı savunarak Atatürk'ün sadece medeniyetçi yönünü ele aldıklarını sosyal ve iktisadi yönünü görmediklerini oysaki ikincisinin ihmal edilerek birincisinin gerçekleştirilemeyeceğini söylemiştir. İktisadi bir kalkınmışlığı yakalanmadan lâiklik prensibinin savunulmasıyla halkın dinsel dogmalardan ve istismarlardan kurtarılamayacağını altını çizmiştir. Kemalistlerin davanın bu açıdan ruhunu fark edemediklerini ve ahlak düzelirse, işler düzeler türünden bir anlayışla "*Kemaliz-*

²⁴¹ Erol Tuncer, **Osmanlıdan Günümüze Seçimler**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2002, s. 324. ; Ahmad ve Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 239; ayrıca bkz. Şirin Tekeli, "*Cumhuriyet Döneminde Seçimler*", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

²⁴² **Milliyet**, "*Kemalizm'e Karşı Oy*", 27 Ekim 1961.

min medeniyetçi prensiplerini savunurlarsa gericiliğin istismarı ortadan kalkar diye” düşündüklerini ifade etmiştir. Oysaki işler düzelirse ahlâkın düzeleceğini ve istismar sebepleri ortadan kalkarsa Kemalizm’in medeniyetçi prensiplerinin yerine oturacağını belirtmiştir.²⁴³

Bülent Ecevit ise Alparslan Türkeş, Orhan Kabibay, Orhan Erkanlı ve İrfan Solmazer’in Figaro gazetesine verdikleri demeç üzerine “*Dönüşü Olmayan Yol*” başlıklı bir makale kaleme almıştır. Ecevit, burada Türk toplumunun artık hiçbir meslede demokrasi dışı yollara girmeyeceğini belirtmiştir. Demokrasiden vazgeçildiği takdire, Türk toplumunun Atatürk çağının mutluluğuna, yaratıcılığına, dinamizmine yeniden kavuşabileceği düşüncesinin boş bir hayal olduğunu dile getirmiştir. Demokrasi ülküsünü kaybetmiş olarak Atatürk çağına dönüşün, Atatürk’ü inkâr etmek anlamına geleceğini ifade etmiştir. Bu şekilde bir dönüşün Atatürkçüler için bir yenilgi ve Atatürkçülük için ölüm demek olacağını söylemiştir. “*Atatürk çağına ruh katan Atatürk çağına mutluluğunu yaratıcılığını dinamizmini veren başlıca*” etkenin devrim hareketinin demokrasiye doğru hızlı bir ilerleyiş olduğunu savunmuştur.²⁴⁴

3. Askeri Müdahalelerin Gölgesinde Sivil Siyaseti Yaşatma Çabaları

Milli Birlik Komitesi ve onun arkasında duran Silahlı Kuvvetler Birliği, 15Ekim 1961 tarihinde gerçekleşen seçimlerin sonunda ortaya çıkan tablo karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştır.²⁴⁵ Zira Cumhuriyet Halk Partisi, 450 sandalyeli Millet Meclisi’nde 173 milletvekilliği ve 36 senatörlük kazanırken Adalet Partisi 158 milletvekilliği ve 70 senatörlük kazanmıştır. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi ise geriye kalan sandalyeleri paylaşmak zorunda kalmıştır. Böylece Demokrat Parti’nin izinde gittiği düşünülen Adalet Partisi’nin de içinde olacağı bir koalisyon hükümeti olasılığı ortaya çıkmıştır. Bu durum karşısında SKB, harekete geçmiştir. Talat Aydemir ve arkadaşları, sonuçların “*milli iradeyi tam yansıtmadığını*” ve müdahale edilmesi gerektiğine karar vermişlerdir. Ancak müdahaleden yana olanlar, hemen bir darbe isteyenler ve yeni hükümetin yetersizliğini gösterinceye

²⁴³ Çetin Altan, “*İngiliz Dergisindeki İnceleme*”, **Milliyet**, 28 Ekim 1961.

²⁴⁴ Bülent Ecevit, “*Dönüşü Olmayan Yol*”, **Ulus**, 3 Kasım 1961.

²⁴⁵ Toker, **Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, s. 301.

kadar beklemekten yana olanlar olmak üzere ikiye bölünmüşlerdir. Birinci grup tartışmayı kazanmıştır. 7 General, 4 Amiral ve 27 Albay, 21 Ekim Protokolü olarak bilinen belgeyi imzalamak üzere İstanbul Yıldız'daki Harp Akademisinde bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda imzalanan 21 Ekim Protokolü, ordunun, iktidarın milletin hakiki ve ehliyetli müesseselerine devredilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanmadan önce, yani 25 Ekim 1961'de duruma müdahale etmesini ve bir müddet bütün siyasi parti faaliyetlerinin yasaklanmasını kararlaştırmıştır.²⁴⁶

Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, bu gelişmeler karşısında siyasi parti lideriyle, Milli Birlik Komitesi'nden kabine üyeleriyle ve nihayetinde de kuvvet komutanlarıyla bir görüşmelerde bulunmuştur.²⁴⁷ Gürsel, siyasi parti liderlerine ordunun temel şartlarını kabul etmeleri durumunda 21 Ekim Protokolü'nün uygulanmayacağını bildirmiştir. Gürsel, parti liderlerinin bu sözün verilmesini kabul etmeleri üzerine de Çankaya'da bir araya gelen kuvvet komutanlarını durumdan haberdar etmiştir. Komutanlar ise, kendi aralarında aldıkları kararları bir liste halinde Gürsel'e sunmuşlardır.²⁴⁸ Böylelikle Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel'in ev sahipliğinde gerçekleşen 24 Ekim tarihli toplantıda CHP, AP, CKMP ve YTP liderleri, cumhurbaşkanlığı için aday göstermeyeceklerini, Yassıada hükümlülerine dönük bir affi gündeme getirmeyeceklerini beyan eden bir protokolü imzalamışlardır.²⁴⁹

Millet Meclisi, atmosferin yumuşaması üzerine 25 Ekim 1961'de çalışmalarına başlamıştır.²⁵⁰ Millet Meclisi'nin ilk gündemi, cumhurbaşkanının belirlenmesidir. Adalet Partisi'nin aşırı kanadının, Ali Fuat Başgil'i cumhurbaşkanı adayı göstermek istemesine rağmen AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala ve çevresindekiler, Cemal Gürsel'in adaylığını desteklemişlerdir.²⁵¹ Böylelikle Devlet ve Hükümet Başkanı Cemal Gürsel, 607 oydan 437'sini alarak Türkiye'nin dördüncü cumhurbaşkanı olmuştur.²⁵² Cumhurbaşkanlığı seçiminden sonra koalisyon hükümetinin hangi partile-

²⁴⁶ William Hale, **Türkiye'de Ordu ve Siyaset**, Alfa Tarih, İstanbul, 2014, s. 190. ; Toker, **Yarı Silahlı Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, s. 304. ; 21 Ekim Protokol metni ve bu metnin altında imzası bulunanlar için bkz. Bedii Faik, **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, Dünya Yayınları, İstanbul, 1967, s. 172, 173.

²⁴⁷ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1961.

²⁴⁸ Metin Toker, **İsmet Paşayla 10 Yıl**, Cilt: III, Akis Yayınları, İstanbul, 1967, s. 229, 32,233

²⁴⁹ **Cumhuriyet**, 25 Ekim 1961.

²⁵⁰ **Cumhuriyet**, 26 Ekim 1961.

²⁵¹ Ahmad ve Ahmad **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 235,239.

²⁵² **Cumhuriyet**, 27 Ekim 1961.

rin katılımıyla kurulacağı tartışması başlamıştır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, her şeyden önce kendisine ülke yönetiminde engel teşkil etmeyecek bir başbakan istemiştir. Bu sebeple CHP lideri İsmet İnönü'nün başbakanlığı için olumsuz bir tutum ve tavır takınırken YTP lideri Ekrem Alican'ın başbakanlığına sıcak bakmıştır. Ancak TSK, İsmet İnönü'nün yalnızca CHP Genel Başkanı değil aynı zamanda rejimi bunalımdan çıkararak bir devlet adamı olduğu düşüncesiyle Cumhurbaşkanı Gürsel'den, İnönü'yü derhal hükümeti kurmakla görevlendirmesini istemiştir.²⁵³ Böylelikle CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 20 Kasım 1961 tarihinde Türkiye'nin ilk koalisyon hükümetini Adalet Partisi ile kurmuştur.²⁵⁴

Başbakan İsmet İnönü, CHP-AP koalisyon hükümetinin programını 27 Kasım 1961'de Millet Meclisi'ne sunmuştur. 27 Mayıs 1960'ın temel söylemlerinden biri olan Kemalizm ve demokrasi özdeşliği programın temelini oluşturmuştur. Program, hükümetin “*Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde*” kararlı olduğu ve “*demokratik rejimin prensipleri üzerinde görüş birliğinde*” bulunduğu vurgusuyla başlamıştır. Ardından “*hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanmasını*” amaçladığını belirtmiştir. Bunun içinde devletin ve özel teşebbüsün mümkün olan en geniş biçimde yatırım yapmasının gerekliliğine değinmiştir. Devletin yaptığı yatırımların etkin olabilmesi için siyasi iktidarın plan fikrine yatkın olmasının zorunlu olduğunu söylemiştir. Devlet Planlama Teşkilatı'nın çalışmalarından ciddi anlamda faydalanılacağına altını çizmiştir. Enflasyon tehlikesine düşülmeden, ekonomiyi durgunluktan çıkararak önlemlerin alınacağını belirtmiştir. Bunun içinde, sanayi sektöründeki, bütün teşekküllerden tam kapasite faydalanılacağını ifade etmiştir. Küçük sanayi ve el sanatlarıyla ilgilenileceğini belirtmiştir. Ticari hayatta, huzur ve güvenin tesis edileceğini ifade etmiştir. Tarımda, toprak reformunun, Anayasa'nın ve ekonomik ve zirai bünyemizin ruhuna uygun bir biçimde gerçekleştirileceğine değinmiştir. Yer altı kaynaklarının değerlendirileceğini ifade etmiştir. Yabancı sermayenin teknik ve teşebbüs kabiliyetinden yararlanılacağını vurgulamıştır. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi için gerekli adımların atılacağını belirtmiştir. Eğitim alanında teknik öğretim ve mesleki eğitime ağırlık verileceğini söylemiştir. Kültür ve sanat faaliyetlerinde en geniş halk kitlelerine ulaşılması gerektiğine değinmiştir. Vatandaşın din ve

²⁵³ Metin Toker, **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ankara, 1992, s. 14, 15.

²⁵⁴ **Cumhuriyet**, 21 Kasım 1961.

vicdan hürriyetinin korunacağını vurgulamıştır. Dış politikada “*Yurtta Sulh Cihanda Sulh*” ilkesinin temel olacağını ve “*Atatürk devrimleri neticesinde yalnız siyasi alanda değil her alanda*” kuvvetli bağlar kurulan NATO ile ilişkilerin, egemenlik ve eşitlik esası içinde devam edeceğini belirtmiştir.²⁵⁵

CHP-AP Koalisyonu programı üzerine görüşmelerin odak noktası, hükümetin “*Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde*” kararlı olduğunu ve “*demokratik rejimin prensipleri üzerinde görüş birliğinde*” bulunduğunu vurgulayan cümlesi olmuştur. AP adına söz alan Burhan Apaydın, hükümet programında “*Atatürk ıslahatının ilkeleri üzerinde*” gösterilen kararlılık cümlesiyle, hükümetin hayatiyetini ancak yüksek meclisin varlığından alacağını, devamlı olarak milli iradeye bağlı kalacağını, faaliyetlerinin inkişafında ve seyrinde anayasadaki hudut dışında başka bir hudut tanımayaçağının vurgulanmak istediğini ifade etmiştir.²⁵⁶ Cumhuriyet Halk Partisi adına konuşan Edirne Milletvekili Fahir Giritöğlü, yeni hükümetin bütün manasıyla ve mutlak suretle Atatürkçü olduğunu beyan etmiştir. İstanbul Milletvekili Reşit Ülker, programın Atatürk devrimlerini benimseyen Türk ulusunun hiçbir kesintiye mahal vermeksizin o ilkeler, o prensipler ve o devrimler üzerinde yürüyeceğini vurgulandığını belirtmiştir.²⁵⁷

Parlamento dışından aydınlar ise, 15 Ekim 1961’den sonraki sürecin Kemalist bir nitelik arz etmesini demokrasinin geleceğın adına bir zorunluluk saymışlardır. Nadir Nadi, 1946’dan itibaren kurulan her partinin, hürriyet rejimini yaşatabilmek için Atatürk ilkelerini ortaklaşa kendilerine prensip yapmaları lazım gelirken, oy toplamak için devrim ilkelerine sırt çevirdiklerini ve neticede 27 Mayıs 1960’ın geldiğini belirterek Türkiye’de gerçek demokrasinin ancak Atatürk ilkelerine sarılarak kurulabileceğini vurgulamıştır.²⁵⁸ Çetin Altan ise üst tonlarda bir uyarı yapmıştır. Altan, Türkiye’nin “*Atatürk’ün yoğurduğu mayadan çok*” uzaklaştığını belirterek yaşamak için Atatürk’ün yolundan gitmeye mecbur olduğunu ifade etmiştir. Bu yoldan ne kadar sapıtılmışsa dönüşünde o kadar kuvvetli olacağını ve bu dönüşün zorluğuna dayanamayanların mutlaka yok olacağını ifade etmiştir. Atatürk’ü ve Atatürkçülüğü

²⁵⁵ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: I, On üçüncü Birleşim, s. 118, 119, 120, 121, 122 123.

²⁵⁶ **a.g.e.**, s. 154.

²⁵⁷ **a.g.e.**, s. 163, 165.

²⁵⁸ Nadir Nadi, “*Onsuz Olmaz*”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1961.

inkâr edenlerin nasıl çarpıldıysa bundan sonrakilerinde akıbetinin farklı olmayacağı-
nı vurgulamıştır.²⁵⁹

CHP-AP Koalisyonu, 78 çekimser ve 4 güvensizlik oyu karşısında 269 milletvekilinin güvenoyu alarak 2 Aralık 1961 tarihinde göreve başlamıştır.²⁶⁰ Hükümet içindeki ilk kriz, Yassıada hükümlülerinin affi meselesiyle ortaya çıkmıştır. Buna göre Başbakan Yardımcısı Akif İyidoğan, 12 Aralık 1961’de kendi partisinin grup toplantısında hükümetin iki üç ay içinde af tasarısını Millet Meclisi’nin gündemine getireceğini söylemiştir. YTP milletvekili ve Yassıada avukatı Ertuğrul Akça da, af konusunu sözlü bir soruyla koalisyonun önüne getirmiştir. Başbakan İsmet İnönü, 25 Aralık 1961 de Ertuğrul Akça’nın sözlü sorusuna, huzur sağlanmadan hiçbir şey yapılamayacağını, hükümetinde huzuru sağlamaktan başka hiçbir şeyi düşünmediğini ve siyasi affi da huzurun şartı saymadıklarını belirterek af tartışmasını gündemden çıkarmaya çalışmıştır.²⁶¹ Yassıada hükümlülerinin affi meselesiyle ortaya çıkan bu gerilim, eski Bayındırlık Bakanı Tevfik İleri’nin 2 Ocak’taki cenaze töreninde af isteyen kalabalıkların polisle çatışması üzerine daha da tırmanmıştır.²⁶² Bu olayı, Atatürk’ün Samsun’a geçmeden önce vatani kurtarma hazırlıklarını yaptığı ev olan İnkılâp Müzesi’ndeki yangın izlemiştir.²⁶³

Bütün bu gelişmeler, TSK içindeki radikal subaylarda ve onlara yakın çevrelerde yeni bir askeri müdahalenin zorunluluğuna olan inancını güçlendirmiştir. Örneğin, Tabii Senatör Mucip Ataklı, 27 Mayıs’ın, tarih boyunca hak ve hürriyeti için savaştan Türk milletinin insan haklarına tecavüzü bir zevk sayanlara ve dini inançlarını kirli siyasi emellerine alet edenlere karşı yapıldığını belirterek bu tarz fırsatçılara “*Atatürk ideallerinin muhafızı ve yürütücüleri*” olan zinde kuvvetlerin izin vermeyeceğini söylemiştir. İhtilali yapan kuvvetlerin, milli bünyemizi bir güve gibi tahrip edenleri ve suçüstüne suç işleyen zalimleri, mağdur göstermeye ve onlar için affi bir hak diye kabul ettirmeye çalışanlara “*aynı akıbeti ve hatta daha korkuncunu*” yaşatmakta tereddüt etmeyeceğini vurgulamıştır.²⁶⁴ Gerçekten de Ataklı’nın bahsettiği

²⁵⁹ Çetin Altan, “*Atatürk*”, **Milliyet**, 10 Kasım 1961.

²⁶⁰ **Milliyet**, 3 Aralık 1961, s.1.

²⁶¹ Toker, **İnönü’nün Son Başbakanlığı 1961-1965**,s. 40, 41, 42.

²⁶² Ahmad ve Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 243.

²⁶³ **Milliyet**, 10 Ocak 1962.

²⁶⁴ **Cumhuriyet**, 21 Aralık 1961.

akibeti yaşatmak için, ordu içerisindeki radikal gruplar hummalı bir çalışma içine girmişlerdir. Kara Harp Okulu komutanı Albay Talat Aydemir, İstanbul Valisi Kor-general Refik Tulga ve Tümgeneral Faruk Güventürk gibi isimlerinden oluşan albay ve daha rütbeli 59 subay 9 Şubat 1962’de İstanbul Balmumcu Askeri Kışla’sında bir araya gelmişler ve müdahalenin çerçevesini çizen bir protokol imzalamışlardır. Buna göre, gerçekleşecek darbenin ardından 25 kişilik bir Güvenlik Konseyi’nin kurulması ve konseyin kabineyi atama yetkisine sahip olması ve bir müddet devam edecek olan geçiş döneminden sonra bir Milli Meclis’in oluşturulması kararlaştırılmıştır.²⁶⁵ Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, 9 Şubat 1962 tarihli bu protokole karşı çıkmıştır. Talat Aydemir’in anlatısına göre, Genelkurmay Başkanı Sunay, 19 Şubat’ta Talat Aydemir’i yanına çağırılmış ve Aydemir ile Albay Selçuk Atakan’a bu isteklerinin, İnönü’nün ölümü ya da görevden çekilmesi durumunda uygulanabileceğini söylemiştir.²⁶⁶ Ancak Talat Aydemir, 22 Şubat 1962’de harekete geçerek, Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’den meclisi fesh etmesini istemişse de ordunun çok büyük bir bölümünün hükümete sadık kalması üzerine başarısız olmuştur.²⁶⁷ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, Aydemir ve grubunun elimine edilmesi üzerine ulusa sesleniş konuşmasında “*Türk ordusunun daima meşruluğun yanında*” olduğunu ve bu tarihe kadar da “*hiçbir gününde macera vasıtası*” olmadığını ifade etmiştir. Genelkurmay Başkanı Sunay da, 27 Mayıs ruhunun 27 Mayıs gayesine aykırı bir dikta rejimiyle korunamayacağını belirterek ordunun “*Atatürk’ün kurduğu cumhuriyeti ve demokrasiyi her türlü iç ve dış tahrike karşı*” koruyacağını vurgulamıştır.²⁶⁸

22 Şubat Hareketine ve bu hareketi sahiplenen kesimlere karşı olanlar, bu karşıtlıklarını Kemalizm veya Atatürkçülük gibi kavramlar ile milli irade, meclis üstünlüğü ve demokrasi kavramları arasında bir bütünlük yaratarak meşrulaştırmaya çalışmışlardır. Başbakan İsmet İnönü, ordu içindeki dalgalanmaların hat safhaya ulaştığı günlerde yaptığı radyo bir konuşmasında demokrasiden ve Atatürk ilkelerinden asla vazgeçilmeyeceği mesajını vermiştir. Buna göre Atatürk ilkelerinin ancak kapalı rejimde savunulacağını düşünmenin büyük bir hata olduğunu bir milletin ha-

²⁶⁵ Talat Aydemir, **Hatıratım**, Yapık Kredi Yayınları, İstanbul 2010. s. 88-96. ; Dündar Seyhan, **Gölgedeki Adam**, Hür Dağıtım, Ankara, 1966, s. 175, 176, 177.

²⁶⁶ Talat Aydemir, **Hatıratım**, s. 96.

²⁶⁷ **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1962. ; Ahmad ve Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 245

²⁶⁸ **Cumhuriyet**, 23 Şubat 1962.

yatında kapalı rejim içinde yapılmış olan büyük bir inkılâbın yaşayabileceğine ancak açık rejime geçtikten sonra gelecek fırtınalara dayanmasına göre hüküm verilebileceğini ifade etmiştir. Demokratik rejime geçilmeseydi Atatürk inkılâplarının da yaşayıp yaşamayacağını bilinemeyeceğini vurgulamıştır. Oysaki demokratik rejim içinde, Atatürk inkılâpları üzerinde türlü tartışmaların olduğunu ve on yedi senelik demokratik rejimde, Atatürk İnkılâpları'nın bu memlekette yerleştiğinin kesin olarak kanıtlandığını ve bundan dolayı Atatürk İnkılâplarının “*en geniş hürriyet nizami içinde dahi daima başarıyla bu memlekette müdafaa*” olunacağını söylemiştir.²⁶⁹

Ulus Gazetesi'nden Agâh Sırrı Levend içinde Atatürkçülük ve demokrasi arasında mutlak anlamda bir özdeşlik bulunmuştur. Levend, 1960'ların Türkiye'sinde demokrasinin en iyi rejim olduğunu kabul etmekle birlikte demokrasi için önce ortamın hazırlanması ve “*milletin bu yola alıştırılması gerektiğini ileri sürenler*” in bulunduğunu belirterek bu düşüncüyü savunanların yalnızca, demokrasinin ve Atatürk ilkelerinin çürütülmesine hizmet ettiklerini ifade etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün amacının önce ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak daha sonra ise zararlı bir hale gelmiş bulunan saltanatı kaldırarak milli egemenlik esasına dayalı yeni bir devlet kurmak olduğunu belirtmiş ve Halk Fırkası'nı bunun için kurduğunu ve Serbest Fırka denemesine bu amaçla giriştiğini ifade etmiştir.²⁷⁰

TSK içindeki radikal oluşumlar farklı politik grupları ortak noktalara taşımıştır. Örneğin AP Balıkesir Milletvekili Gökhan Evliyaoğlu da, 22 Şubat hareketinin arifesinde yayımladığı “*Atatürk'ü Kurtarmak*” başlıklı yazısıyla Atatürk ile demokrasi olgusu arasındaki özdeşliğinin altını çizmiştir. Ona göre, Atatürk'ün bir müze binasına sığdırılmış hatıralarından daha büyük hatırası Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Onda tecelli eden millet iradesidir. Bütün dünyada, bir alev dalgası gibi dolaşan parlamentarizm aleyhtarlığı Türkiye'yi tutuşturacak “*gazlı yürekler*” ararken Atatürk'ün en yakın arkadaşlarıyla ve Türk milletiyle birlikte kurduğu TBMM'yi, korumak için daha dikkatli olunmalıdır. Atatürk'ün Meclisi ve o meclisteki milli irade tutuşursa, ne Atatürk müzesi kalır ne de Atatürk. O, nasıl Türk milletini kurtar-

²⁶⁹ **Ulus**, 18 Ocak 1962.

²⁷⁰ Agâh Sırrı Levend, “*Demokrasi Yolunda*”, **Ulus**, 29 Ocak 1962.

dıysa, şimdi de Türk milleti, Atatürk'ü “*onun dostu görünmek isteyen maskeli istismarcılardan kurtarmalıdır.*”²⁷¹

Aydın gurupların, demokratik yönetimin işlerliğinin ön şartını hazırlama gerekçesi ile temel hak ve özgürlükleri belirli bir süre için sınırlanabileceği yönündeki mantığı 1960 sonrasında da devam etmiştir.²⁷² Bu kapsamda CHP'li ve partisiz aydınların bir bölümü, yukarıdaki görüşlere mukabil Atatürkçü bir düzenin güvencesinin ordu olduğunu düşünmüştür. Falih Rıfkı Atay, Demokrat Parti kapansa da yerine Adalet ile Yeni Türkiye Partileri'nin kurulduğunu ve her iki partideki çoğunluk milletvekillerinin Demokrat Parti devrini benimsediklerini ilan etmekten çekinmediklerini belirtmiştir. 27 Mayısın bir suç olduğunu ifade ettiklerini ve yeni anayasanın devrimci temellerini ortadan kaldıracak kanunlar hazırladıklarını savunmuştur. Bu kesimlerin tek korkularının ise askeri müdahale korkusu olduğunu eğer bu korku da olmasa 27 Mayıs öncesi rejimin daha da felaketlisinin ortaya çıkacağını vurgulamıştır.²⁷³

Bedii Faik ise, açık rejimin Atatürk devrimlerini makasladığını savunmuştur. Ona göre, Atatürk devrimlerinin yaşayıp yaşamayacaklarını ancak bir açık rejimle ölçülebilmek doğru olmakla birlikte fakat en az bunun kadar doğru bir başka şeyde, açık rejimin devrimlere bir taş dahi eklememesidir. Atatürk devrimleri sonu alınmış bir inkılâp olsaydı şüphesiz ki mesele yoktu. Bu çerçevede “*devrimler açık rejimin mehenginde gradolarını verirler*” ve yetmişmiş kadrolar, ters bir yorumlama ve davranış varsa, bu yapıyı korurlardı. Ama ne yazık ki mesele bu şekilde değildir. Mesele, Atatürk devrimlerinin açık rejimde de devam etmesi hem de bu defa daha fazlaşmış sıklaşmış kadroların desteğiyle devam etmesiyle olmayan, olamayan ve olabileceğine dairde en ufak işaret göstermeyen bir hal almıştır. Başbakan, Atatürk devrimlerini açık rejimde tartarken, kefenin devrimler açısından ağırlığını da gösterebilmeliydi; ancak İnönü, bu imkâna malik değildir ve olmadığı içindir ki meseleyi sadece devrimlerin yaşayıp yaşamayacağı noktasında bağlamıştır. Bugüne kadar güçlükçe

²⁷¹ Gökhan Evliyaoğlu, “*Atatürk'ü Kurtarmak*”, **Yeni İstanbul**, 11 Ocak 1962.

²⁷² Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart 1961**, s. 105.

²⁷³ Falih Rıfkı Atay, “*Bir mânevi Anarşi İçindeyiz*”, **Dünya**, 12 Şubat 1962.

korunan devrimleri “«*kifafi nefis*» ettirmeği bir marifet sayan bir açık rejim, aslında ağzı açık karalığın ve karanlığın ta kendisidir!”²⁷⁴

Bir aydın hareketi olarak beliren sol düşüncenin ilk önemli çıkışı yaptığı Yön dergisi de ²⁷⁵ Türkiye’nin tarihsel şartları açısından askeri bir yönetimi ön görmüştür. Örneğin, Doğan Avcıoğlu’na göre, İsmet İnönü’nün, çok partili rejimi içten gelen ve tesirli bir biçimde savunması, Adnan Menderes’in şiddet tedbirlerine övgüler düzen çevrelerce alkışlanmakla birlikte Atatürkçü çevreler üzerinde beklenen etkiyi yapmamıştır. Bunun sebebi “*Atatürk ilkeleriyle çok partili hayat arasında kendisini gittikçe daha çok hissettiren bir çelişmedir.*” Çok partili rejimle birlikte, halk değil eşraf iş başına gelmiştir, devrimci zümreler ve fikirler tasfiye edilmiştir. Batı’lı ülkelerde en ileri reformlara imkân veren siyasi mekanizma, ülkemizde muhafazakârlığın savunucusu olmuştur. Rejim, bu haliyle iktisadi ve sosyal kalkınmamızı sağlamaktan²⁷⁶ ve hükümet ile parti liderleri de, cesur hamlelerle ve köklü reformlarla milletçe kalkınmanı yolunu açmaktan çok uzaktadır. Bu sebeptendir ki “*Atatürk devrinde de memleketin hızla ileri gitmesi için liderlik yapan Ordu, bugünde en sağlam*” kuvvet olarak öne çıkmaktadır.²⁷⁷

CHP-AP koalisyonu içindeki gerginlik 22 Şubat 1962’den sonra da devam etmiştir. İsmet İnönü, 22 Şubat hareketine katılanlara, kan dökülmesine yol açmadan hareketlerinden vazgeçmeleri halinde, haklarında soruşturma açılmayacağına, askeri mahkemede yargılanmayacaklarına ve yalnızca emekliye sevk edileceklerine dair verdiği taahhüt²⁷⁸ doğrultusunda 22 Şubat, hareketine katılan subaylar hakkında “*cezai takibat yapılmaması için Büyük Meclis’e bir kanun tasarısı sevk edeceğini*” belirtmiştir.²⁷⁹ Bunun üzerine AP Grubundaki milletvekilleri ve senatörlerin bir bölümü “*22 Şubat olaylarıyla ilgili Af Kanunu ile birlikte siyasi affında çıkarılmasını*” gündeme getirirken AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala da, “*sadece subaylara teşmil edilen bir af tasarısını imzalamayacağını*” ifade etmiştir.²⁸⁰ Fakat Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın “*Ordu affı ile diğerini karıştırmak çirkin harekettir.*” sözlerin-

²⁷⁴ Bedii Faik, “*Devrimler Bitmedi ki!*”, **Dünya**, 19 Ocak 1962.

²⁷⁵ Kayalı, **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart 1961**, s. 120.

²⁷⁶ Doğan Avcıoğlu, “*İnönü’nün konuşmaları*”, **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962, s. 3.

²⁷⁷ Doğan Avcıoğlu, “*Rejim Buhranı*”, **Yön**, No: 10, 21 Şubat, 1962, s. 3.

²⁷⁸ Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi, 2.Baskı, Ankara, 2003, s. 410.

²⁷⁹ **Cumhuriyet**, 1 Mart 1962.

²⁸⁰ **Milliyet**, 6 Nisan 1962. ; **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1962.

den ²⁸¹ sonra AP, geri adım atarak 22 Şubat olaylarıyla ilgili Af Kanunu Tasarısı'na beyaz oy vereceğini açıklamıştır.²⁸² Böylelikle Millet Meclisi, söz konusu tasarımı 30 Nisan 1962 tarihinde onaylamıştır.²⁸³ Başbakan İsmet İnönü, bütün bu yaşananlardan hareketle CHP-AP ortak hükümetinin uyum içinde çalışmasına ve birlikte iş görmesine olanak kalmadığına kanaat getirerek 30 Mayıs 1962'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifasını sunmuştur. Cumhurbaşkanı Gürsel, yeni kabineyi kurma görevini bir defa daha CHP Genel Başkanı'na vermiştir.²⁸⁴ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü de yeni kabineyi 25 Haziran 1962 de YTP ve CKMP ile kurmuştur.²⁸⁵

Türkiye'nin ikinci koalisyon hükümeti 7 Temmuz 1962 tarihinde 259 oyla meclis güvenini alarak göreve başlamıştır.²⁸⁶ The Economist, ikinci koalisyonu feodal toprak ağalığının, güçlü iş adamlarının ve dinsel fanatizmin temsil edildiği bir kabine olarak tanımlamış ve anayasada ön görülen reformları gerçekleştirmesinin güç olduğunu yazmıştır.²⁸⁷ Gerçekten de CHP-YTP-CKMP koalisyonu sosyal devlet ilkesinin tam aksi yönünde adımlar atmıştır. Örneğin MBK yönetiminin doğudan sürdürdüğü 55 toprak ağasının dönmesine izin veren bir kanunu 10 Eylül 1962 tarihinde çıkararak toprak reformu uygulanmasını ortadan kaldırmıştır. Bunun yanında Beş Yıllık Kalkınma Plânı'nı hazırlamakla görevli uzmanları topluca istifaya zorlamıştır.²⁸⁸

CHP-YTP-CKMP koalisyonun aldığı bu kararlar, CHP içinde ayrışmaları da beraberinde getirmiştir. Parti içinden bir grup, CHP yönetimini Kemalist bir biçimde eleştirmeye başlamıştır. CHP'nin, 22 Eylül 1962 tarihindeki grup toplantısında ise, Ferda Güley "*İnönü hakkında umumi bir kanaat var, o olmazsa bu rejim yürümez deniliyor. Bu kanaati silmemiz lazımdır. Benim teklifim şudur: İsmet İnönü, acil kanunlar, bu arada Plan Kanunu çıktıktan sonra CHP Genel Başkanlığından istifa etmelidir.*" demiştir. Güley'den sonra söz alan Avni Doğan da "*İnönü'nün sadece kendi teşkilatından bir şeyler istediğini fakat kendisinin hiçbir şey vermediğini*" ifade

²⁸¹ Cumhuriyet, 24 Nisan 1962.

²⁸² Cumhuriyet, 25 Nisan 1962.

²⁸³ Cumhuriyet, 1 Mayıs 1962.

²⁸⁴ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 97, 98.

²⁸⁵ Cumhuriyet, 26 Haziran 1962.

²⁸⁶ Cumhuriyet, 8 Temmuz 1962.

²⁸⁷ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s.269.

²⁸⁸ Cem Eroğul, "*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71* ", s. 142.

etmiştir. İsmet İnönü ise, “*cemiyetin beni sorumlu kıldığı görevi yapar ve sonuç alırım. Bu sonucu alıncaya kadar ne tökezlerim, ne de acayip davranışlara kıymet veririm*” diyerek genel başkanlıktan çekilmeyeceğini ilan etmiştir.²⁸⁹

Manisa Milletvekili ve Ulus Başyazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bu gelişmelerden kısa süre sonra yani 14 Ekim 1962’de CHP’den istifa etmiştir. Karaosmanoğlu, Cumhuriyet gazetesine yaptığı açıklamalarda Atatürk ilkelerinin en başında, medenilik ve insanlık şiarı olduğunu belirtmesinin ardından CHP’nin birçok konuda Atatürk ilkelerinden tavizler verdiğini, ayrıldığını ve partinin esas umdeleri ile geleneklerine aykırı bir davranış içinde bulunduğunu ifade etmiştir.²⁹⁰ İsmet İnönü’nün, Türk kadınlarının siyasi haklarını kazandıkları o büyük günün 28.yıldönümünde “*oy avcılığı yapıldıkça devrimler gerilemiştir.*” dediğini ancak İnönü’nün böyle bir cümle kurmaya hakkı olmadığını belirtmiştir. Kadınların siyasi haklarının, Atatürk’ün vefatından itibaren CHP idarecilerinin biçmekte oldukları veya İnönü’nün deyişiyle “*rötuş*” yaptıkları devrimlerden biri olduğunu vurgulamıştır. CHP’nin son seçimlerde, bir tane kadın milletvekili ve senatör bırakmamak suretiyle bu devrime son tırpanı vurduğunu iddia etmiştir. İsmet İnönü’nün hem 1945’de hem de 1950’de karşılaştığı zorlukları aşmak için tavizler verdiğini ve her tavizde CHP’yi biraz daha zayıflattığını savunmuştur.²⁹¹

Parti içerisindeki bu çatışma, 21 Ekim de gerçekleşen İstanbul İl Kongresi’nde daha da derinleşmiştir. İsmet İnönü, Nihat Erim’i, 1954’den sonra Demokrat Partiye hizmet etmekle, Kasım Gülek ve Avni Doğan’ı, 22 Şubat hareketine destek olmakla ve 14’lerle temas içinde bulunmakla itham etmiştir.²⁹² İnönü’nün bu çıkışının ardından Nihat Erim, Turgut Göle, Kasım Gülek ve Avni Doğan ihraç talebiyle Haysiyet Divanına verilmişlerdir.²⁹³ Bunun üzerine bu dört isim, mücadelelerinin Cumhuriyet Halk Partisi’nin Atatürkçü yörüngeden uzaklaşmasını durdurmak için olduğunu vurgulayan açıklamalarda bulunmuşlardır. Örneğin Nihat Erim, mücadelelerinin bir partizanlık savaşı olmadığını, “*Yeni heveslerle Atatürk ilkelerinin ve parti varlığının terk edilmesi endişelerinin*” yüreklerini burktuğunu belirterek partinin

²⁸⁹ Cumhuriyet, 23 Eylül 1962, s.1.

²⁹⁰ Cumhuriyet, 15 Ekim 1962, s.1.

²⁹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “*İnönü’nün şaşkıncu sözleri*”, Dünya, 11 Aralık 1962.

²⁹² Hikmet Bila, CHP Tarihi, Doruk Matbaacılık, Ankara, s. 364.

²⁹³ Cumhuriyet, 7/ 8 Aralık 1962.

“Atatürk ilkelerinde ve devrimlerinde hiçbir rötüş yapmayacağını” garanti etmesini istemiştir.²⁹⁴ Kasım Gülek de, CHP’nin Atatürk ilkelerine sadık kalmasının icap ettiğini ve kendileri için temel ilkenin Atatürk ilkeleri olduğunu ve bu “*ilkelere taviz, rötüş başlarsa değil belirtileri bile görülse*” mücadelenin partililer için bir görev olduğunu ifade etmiştir. CHP’nin Atatürk partisi olarak kalacağını ve Atatürk ilkelerini milleti medeniyete taşıyan yol olarak gördüklerini ve “*bunda taviz ve rötüşü kabul*” etmediklerini vurgulamıştır.²⁹⁵ Avni Doğan da, ne CHP’nin zayıflamasını ne de İsmet İnönü’ye çatmak istemediklerini, istedikleri şeyin yarım iktidar için parti ideallerinden vazgeçilmemesi olduğunu belirtmiştir. Atatürk ilkeleri üzerinde bir rötüşa gerek olmadığını ve Atatürk gençliğinin onları günün politik, ekonomik ve sosyal problemlerine göre geliştireceğini ve ilerleteceğini savunmuştur. Buna mani olmanın Atatürk’e ihanet olduğunu belirtmiştir.²⁹⁶ Bütün bu toz duman içinde Falih Rıfki Atay da, 9 Aralık 1962’de İsmet İnönü’ye çektiği telgrafta “*Hiç sarsılmaksızın Atatürk’e bağlı kaldığım için Atatürk’çülüğe ihanet edenlerin baskısı ile bir gün savunma hakkımı bile kullanamayarak partiden kovulmak pek acı geleceğinden şimdiden Allahausmarladık.*” diyerek 10 Aralık 1962’de CHP den istifa etmiştir.²⁹⁷

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı İsmet İnönü, bütün bu iddialara partisinin 14-16 Aralık 1962’de toplanan 16. Kurultayında cevap vermiştir.²⁹⁸ İnönü, CHP aleyhinde içerden ve dışarıdan haksız ithamlara maruz kaldıklarını ve Atatürk ilkeleri ile parti ideallerinden taviz vermekle suçlandıklarını belirtmiştir. Devrimlere inanmamakla itham edildiklerini ifade etmiştir. Bu iddiaların demokratik rejim düşmanlığına dayandığını öne sürmüştür. Bu iddiaları dile getirenlerin “*görüyor musunuz demokrasiye kalkışıldı mı CHP bile İnönü bile devrimlerden taviz vermek zorunda kalıyor. Netice? Demokratik rejim bize göre değil*” demek istediklerini söylemiştir. Bu iddialarda bulunan hiç kimsenin “*Atatürk devrimlerine riayette, bağlılıkta, sadakatte ve ideallerden taviz vermemekte*” CHP ile yarışamayacağını altını çizmiştir.²⁹⁹

²⁹⁴ **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1962.

²⁹⁵ **Cumhuriyet**, 8 Aralık 1962.

²⁹⁶ **Dünya**, 9 Aralık 1962.

²⁹⁷ **Dünya**, 11 Aralık 1962.

²⁹⁸ **Ulus**, 15/17 Aralık 1962.

²⁹⁹ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1962. ; **Ulus**, 15 Aralık 1962.

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, CHP'nin 16. Kurultayı'nın sonunda 1165 delegeden 1092'sinin oyunu alarak yeniden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı'na seçilirken Kemal Satır da yeniden Genel Sekreterliğe getirilmiştir.³⁰⁰ Kasım Gülek, Nihat Erim, Avni Doğan ise bir yıl süreyle partiden uzaklaştırılmışlardır.³⁰¹ Ancak CHP içerisinde sular durulmamıştır. 3 Ocak 1963 tarihinde, Altındağ CHP Gençlik Kolu yönetim kurulu "*Atatürk ilkelerine yüz çeviren halktan uzaklaşan*" CHP "*saflarında daha fazla kalmanın ve sorumluluğa katılmanın*" tahammül edilmez bir durum olduğunu belirterek istifa etmiştir.³⁰²

Adalet Partisi ise, 30 Kasım-2 Aralık 1962 tarihleri arasında Büyük Kongresi'ni toplamıştır. AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala konuşmasında, demokrasilerin yeni zaferler arifesinde olduğunu söyleyerek düşüncelerinden dolayı zindanlarda siyaset adamı bulundurulmasının artık sona ermesi gerektiğini ve "*milli arzunun sar-saklanması devam ederse*" yaraların derinleşeceğini belirtmiştir. Konuşmasının devamında, AP'nin "*Atatürk aleyhtarlığı ile itham*" edildiğini belirterek "*Atatürk'ü inhisar altına almağa kimsenin hakkı*" olmadığını ifade etmiştir. Atatürk devrimlerinin iktidarlara göre değişen iğreti devrimler olmadığını vurgulamıştır.³⁰³ Kongre'nin sonunda Ragıp Gümüşpala yeniden AP Genel Başkanlığı'na seçilirken³⁰⁴ Merkez Yönetim Kurulu seçimlerini ise, müfritler kazanmıştır. Buna göre müfritlerin listesinden 19 ismi Merkez Yönetim Kurulu'na girmiştir.³⁰⁵

Abdi İpekçi, AP Kongresi'nden sonra oraya çıkan bu tablo karşısında, TSK'yı Kemalizm'in korunmasında hayati öneme sahip bir kurum olarak tasvir etmiştir. İpekçi, Demokrat Parti'nin iktidara kısa yoldan gelebilmek adına şeyhlere, hocalara yakınlık gösterdiğini ve seçim propagandalarında Allah adını anmaya dikkat ettiğini ve iktidara gelir gelmezde ezanın Arapça okunmasını serbest bırakarak Atatürk devrimlerine karşı olduğunu belirtmiştir. DP'nin Atatürkçülüğe aykırı bu gidişinin 27 Mayıs'la durdurulduğunu ve 27 Mayıs'ın Atatürkçülüğe bir dönüş olduğunu belirtmiştir. Daha sonra kurulan AP'nin de 27 Mayıs'a karşı gelmenin sonuçlarını

³⁰⁰ Bila, **CHP Tarihi**, s. 368, 370.

³⁰¹ Suna Kili, **1960-1975 Dönemlerinde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 153.

³⁰² **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1963.

³⁰³ **Milliyet**, 1 Aralık 1962.

³⁰⁴ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1962.

³⁰⁵ **Milliyet**, 4 Aralık 1962.

gören kesimleri partiden tasfiye ettiğini, milli irade söylemiyle salt oy hesabı yaptığını ve Atatürkçü kesimleri azınlık olarak nitelediğini ifade ederek Atatürkçü veya Neo Kemalist olarak tanımlanan 27 Mayıs'ın ve zinde güçlerin, AP'nin bu tutumunu boşa çıkaracağını vurgulamıştır.³⁰⁶

Fernand Fernau da Milliyet gazetesinde yayımlanan “*İkinci Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Akımlar*” başlığını taşıyan makalesinde İpekçi ile benzer şeyler söylemiştir. Bu kapsamda Fernau, Neo Kemalizm'in yalnızca ordu ile bağlı gruplar arasında varlığını sürdürdüğü iddia etmiştir. 1960-1961 yıllarının ihtilalcı hamlesinin ardından parlamentonun yeniden çoğunluk olarak muhafazakâr ve reaksiyoner unsurları bünyesine topladığını belirtmiştir. CHP'nin de programında ki 6 Kemalist prensipten dolayı Kemalizm'e yakın bir parti gibi görülse de bu kimliğini kaybettiğini yazmıştır. Neo Kemalizm'in yalnızca 14'lerin, mecliste senatör olarak bulunan eski MBK üyelerinin ve 22 Şubatçıların arasında yaşadığını belirtmiştir.³⁰⁷

CHP'nin Atatürkçü bir çizgiden uzaklaştığına dair bu iddialar, AP Kongresi'nden müfritlerin büyük bir zaferle çıkması ve nihayetinde de 22 Mart 1963'te Celal Bayar'ın “*meşruten*” tahliye edilmesi ve Büyük Millet Meclisi önünde kalabalık bir toplulukça karşılanması³⁰⁸ ordudaki radikal kanadın, Kemalist bir iktidarın demokratik yollarla gerçekleşmeyeceğine dair inancını perçinlediği muhakkaktır. Bu çerçevede Yüksek Askeri Şura, “*27 Mayısın ruhunu zedelemeye matuf olayların*” varlığına işaret ederek, hükümetten tedbir almasını istemiştir.³⁰⁹ Bunun yanı sıra Muhtar Ataklı da, “*hukuki bir ihtilal*” yapılmasını gündeme getirmiştir. Ataklı, anayasa ve seçim kanunda yapılacak değişikliklerle bir müddet siyasi faaliyetlerine son verilmesini ve böylelikle Kemalist düşünceler dışındaki zihniyetlerin tasfiye edilmesini istemiştir. Muhtaç olunan reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir.³¹⁰ Ataklı'nın bu açıklamalarıyla hemen neredeyse aynı günlerde Cumhuriyet Senatosun Diyarbakır Üyesi İhsan Hamit Tigrel, “*Türkiye Cumhuriyeti Genç Kemalistler Ordusu*” tarafından hazırlanan anti demokratik bir bildirin Senatö Başkanlığı'na gönderildiğini beyan ederek Atatürk ilkelerinin tabii neticesinin ve felsefesinin demokratik

³⁰⁶ Abdi İpekçi, “*Son olayların aydınlattığı bir gerçek*”, **Milliyet**, 30 Mart 1963

³⁰⁷ Fernand-Wilhelm Fernau, “*İkinci Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Akımlar*”, **Milliyet**, 19 Ocak 1963.

³⁰⁸ **Milliyet**, 23/ 24 Mart 1963.

³⁰⁹ **Milliyet**, 24 Mart 1963.

³¹⁰ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 232.

bir rejim olduğunu vurgulamıştır. Atatürk ilkelerinden bahsederek beyanname dağıtanların “*Atatürk ilkelerine suikast*” düzenlediklerini ifade etmiştir.³¹¹

“*Türkiye Cumhuriyeti Genç Kemalistler Ordusu*” bildirisinin Cumhuriyet Senatosu’na gönderilmesinden yaklaşık bir hafta sonra yani 20 Mayıs 1963 gecesi saat 23.30’da Talat Aydemir’in darbesi başlamıştır. Harekete katılanlar, radyo evini ele geçirerek “*Silahlı Kuvvetler Devrimci Genel Karargâhı*” adına bildirimlerini okumuşlardır. Bildiri, “*bugünkü rejimin Türkiye’yi Atatürk yolundan ayırmış olması dolayısıyla*” ordunun yönetimi devralmaya mecbur kaldığını, Büyük Millet Meclisi’nin fesh edildiğini ve her türlü siyasi faaliyetin yasaklandığını duyurmuştur. Ancak Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay’ın, ordunun hükümetin emrinde olduğunu açıklayan ve Talat Aydemir’in mutlaka hüsrana uğrayacağını duyuran bildirisiyle ve buna ek olarak Eskişehir’den kalkan jetlerin baskısıyla Aydemir’in isyanı 21 Mayıs 1963’de bastırılmıştır.³¹²

17 Kasım 1963 tarihinde gerçekleşen yerel seçimlerin sonunda CKMP ve YTP’nin oy oranlarındaki düşüş, CHP-YTP-CKMP koalisyonunu dağılmasını hızlandırmıştır. Başbakan İsmet İnönü’nün, 22 Kasım günü uğradığı bir silahlı saldırı sonucu öldürülen Başkan J.Kennedy’nin cenaze töreninde bulunmak üzere Washington’a gittiği günlerde koalisyon ortakları, seçim sonuçlarını büyük bir yenilgi olarak kabul edip İnönü’nün dönmesini beklemeden hükümetten çekilmeye karar vermişlerdir. İlk adımı CKMP atarak 27 Kasım’da hükümetten çekilmiştir. 28 Kasım’da da YTP hükümetten çekilmiştir. Bunun üzerine İsmet İnönü de 2 Aralık 1963’te hükümete istifasını sunmuştur.³¹³

4. Türk Siyasetinde Sağ-Sol Kutuplaşması ve 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala’nın yeni bir kabinenin kurulması için hayır demesi üzerine bir defa daha yeni kabineyi kurma

³¹¹ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt: XI, Altmışüçüncü Birleşim, s. 161, 162, 163.

³¹² Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, s. 212,213. ; **Cumhuriyet**, 21/ 22 Mayıs 1963.

³¹³ Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği**, s. 419, 420.

görevini 14 Aralık 1963'te İsmet İnönü'ye vermiştir.³¹⁴ CHP parti meclisi ve senato grupları da, İnönü'ye yeni hükümeti kurma konusunda tam yetki vermişlerdir. Bunun üzerine İnönü, siyasal temayüller çerçevesinde önce CKMP ve YTP'ye ortaklık önerisinde bulunmuştur. CKMP'nin ve YTP'nin, yetkili kurullarının genel başkanlarının görüşleri doğrultusunda koalisyona girmeme kararı üzerine İnönü, yeni kabineyi 25 Aralık 1963 tarihinde bağımsızların desteği ile kurmuştur.³¹⁵ Başbakanlık görevini İsmet İnönü'nün ve Başbakan Yardımcılığı görevini Kemal Satır'ın yaptığı ³¹⁶ CHP-bağımsızlar koalisyon hükümetinin programı 30 Aralık günü mecliste okumuştur.

İsmet İnönü'nü, programın okunmasından önce 27 Mayıs'ın kazanımlarına değinmiştir. İnönü, 27 Mayıs'la birlikte yargı bağımsızlığının ülke temellerine yerleştiğini ve kurulan Anayasa Mahkemesiyle 27 Mayıs'ın ülkülerinin ve Atatürk devrimlerinin korunduğunu belirtmiştir. Devlet radyolarının tarafsız tutumunun hukuki teminata ve basının iktidarı ve idareyi denetleme ve tenkit bakımından geniş hürriyetlere kavuştuğunu ifade etmiştir. *“Atatürk devrimlerinden geriye dönmeyeceği ve Türk milletinin ancak bu devrimler yönünde giderek ilerleyebileceği şuuru”* nun daha da kökleştiğini vurgulamıştır. 27 Mayıs'la birlikte Türk halkının, kendisine zorla kabul ettirilmek istenen bütün aşırı ve eskimiş doktrinleri iterek *“Atatürk'ün deneyci, gerçekçi ve halkçı sosyal ve ekonomik tutumuna sarsılmaz bağlılığını ve inanışını”* bir defa daha gösterdiğini savunmuştur.³¹⁷

CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü, 27 Mayıs'ın Atatürkçülük için büyük bir kazanım ve diriltici bir dokunuş olduğunu vurgulamasına rağmen CHP müşterek Grupları ile Parti Meclisindeki konuşmalarında, toprak reformu ihtiyacına birinci ve ikinci koalisyon döneminde değinildiği; ancak, koalisyon ortakları arasında ihtilaf çıkmaması adına *“bunların uyutulmasından başka çare”* kalmadığını söylemiştir.³¹⁸ CHP içindeki muhalif kanat, İsmet İnönü'nün bu konuşmasının kamuoyunda duyulması üzerine İnönü'yü Kemalizm adına eleştirmeye devam etmiştir. Dünya'dan Bedii Faik, *“Atatürk reformcuymdu, İnönü ise kloroformcu”* diyen Fransız yazarının haklı çıktığını söylemiştir. Faik, iktisadi ve sosyal reformun başı kabul edilen

³¹⁴ **Milliyet**, 15 Aralık 1963.

³¹⁵ Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği**, s. 421.

³¹⁶ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1963.

³¹⁷ **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri (1960-1978)** , Cilt: 2 Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1978, s.58, 59.

³¹⁸ *“ İşte, 1963 Yılı ”*, **Akis**, sayı: 494, Cilt: XXVIII, Yıl: 10, 14 Aralık 1963, s.12.

toprak reformunu ihtilaf çıkmasının endişesiyle uyutmanın vatan menfaatlerini koalisyon girdabında boğmak olduğunu yazmıştır. AP sessiz kalmaya devam etmiş olsaydı ya da YTP ve CKMP hükümetten çekilmemiş olsaydı İnönü'nün radikal reformları uyutma şartıyla “*Şimdi uyuşturuculuğunu açıkladığı aynı koalisyon*” nu devam ettireceğini belirtmiştir.³¹⁹

CHP- bağımsızlar koalisyon, 4 Ocak 1964'te 225 güvenoyu alarak göreve başlamıştır.³²⁰ Göreve başlar başlamazda Kıbrıs Sorununa odaklanmak zorunda kalmıştır. Zira Kıbrıs'taki Rum kesiminin lideri Makarios, 30 Kasım 1963'de Türk toplum liderlerine, Türkiye'ye, Yunanistan'a ve İngiltere'ye verdiği bir muhtırayla Anayasanın değiştirilmesini önermiştir. Bu öneri, Türk toplumunun Anayasa ile güvenlik altına alınan hak ve çıkarlarının ortadan kaldırılması amaçlamıştır. Türkiye ise, 6 Aralık 1963'de Makarios'un yaptığı önerileri reddetmiştir. Bunun üzerine Rum kesimi, Türk tarafına saldırmaya başlamıştır. Türk jetleri, bu saldırıları durdurabilmek için 25 Aralık 1963'de uyarı uçuşları yapmıştır. Bu gelişme karşısında İngiltere'nin önerisiyle 15 Ocak 1964'de Londra'da ilgili üç devlet ile iki toplumun temsilcilerinin hazır bulunduğu bir konferans düzenlemiştir. Ancak konferans, Makarios'un uzlaşmaz tutumu üzerine bir sonuç alamadan dağılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise, olayların Kıbrıs Türkleri lehine devam etmesi üzerine 4 Mart 1964'te, beş geçici üyesinin hazırladığı tasarıyı kabul etmiştir. Bu tasarıya göre, adada bir barış gücünün kurulması kararlaştırılmıştır. Söz konusu bu güç 27 Mart'ta Kıbrıs'ta göreve başlamıştır. Ancak Kıbrıs'ın güvenliğini yine sağlayamamıştır.³²¹ İsmet İnönü, bu gelişmeler karşısında, Time Dergisi'ne verdiği demeçte “*Müttefiklerin tutumunu değiştirmedeği takdirde Batı ittifakının yıkılacağını*” söyleyerek bu durumda, yeni şartlarda yeni bir dünyanın kurulacağını ve “*Türkiye'nin bu yeni dünyada kendisine yer bulacağını*” ifade etmiştir.³²² İnönü'nün bu açıklamasının ardından Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin de 5 Haziran 1964'te “*Eğer Rumlar hareketlerine devam ederlerse, günün birinde Kıbrıs'a gitmemiz mukadderdir...*” çıkışını yapmıştır.³²³ Erkin'in bu açıklaması üzerine Amerikan Büyükelçisi Raymond Hare, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'e Amerikan Başkanı Jhonson'un Türkiye'nin Kıbrıs'a

³¹⁹ Bedii Faik, “*Hazin itiraflar*”, **Dünya**, 15 Aralık 1963.

³²⁰ **Milliyet**, 5 Ocak 1964, s.1.

³²¹ Rıfat Uçarol, **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 1985, s. 569, 570, 571.

³²² **Milliyet**, 16 Nisan 1964, s.1.

³²³ Uçarol, **Siyasi Tarih**, s, 571.

askeri bir müdahale yapamayacağını vurgulayan mektubunu vermiştir.³²⁴ Ancak bu mektuba rağmen Türk Hava Kuvvetleri 8-9 Ağustos 1964 tarihinde Kıbrıs'taki Rum mevziilerini bombalamakta bir tereddüt yaşamamıştır.³²⁵

CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü'nün dış politikada bir tutum değişikliğine gidilebileceği yönündeki söylemi Atatürk'ün dış politika anlayışına referansla eleştirilmiştir. Buna göre Millet Meclisi'nin 5 Mayıs 1964 tarihli oturumunda AP Grubu adına söz alan Faruk Sükan, Büyük Atatürk'ün, Türkiye'nin istiklal ve bekası için galip devletlerle mücadele ederken “*Sovyet Rusya ile kurduğu iyi dostluk münasebetlerini hüsnüniyete müstenit, iyi komşuluk münasebetlerinden daha ileriye hiçbir zaman*” götürmediğini belirtmiştir. Türkiye'nin “*Garp devletleri arasındaki yerini, daha Garp devletleriyle mücadele etmekte olduğu sırada hazırlamaya*” başladığını ifade etmiştir. Atatürk'ün başladığı işin tamamlanması ve onun izinde yürünmesi isteniyorsa her şeyden önce ülkenin sosyal ve siyasi yapısının müttefiklerine daha ziyade benimsetilmesinin bir zorunluluk olduğunu vurgulamıştır. Hükümetin, Kıbrıs meselesinden dolayı dış politikada bir değişiklik yapmaya kalkmasının hata olacağını belirtmiştir.³²⁶

Aydın gruplarının bir bölümü ise, hükümetin Kıbrıs Meselesinde takındığı tutumu Türk dış politikasının yeniden Kemalist bir mevziye girmesi olarak değerlendirmiştir. İlhan Selçuk, öncelikle “*Eğer Türkiyede İkinci Dünya Savaşından sonra dünya politikasının gittiği istikameti hesaplayabilen bir devlet adamı olsaydı ve eğer Atatürk ihtilâlinin ve devrimlerinin şuuruna varmış yöneticiler bulunsaydı bugünkü çıkmazlara saplanmayacaktık.*” tespitini yapmıştır.³²⁷ Son yaşanan gelişmelerin, Türk dış politikasının sil baştan yeniden ele alınmasını zorunlu hale getirdiğini ve Türk insanının da dış politikada yeni gerçeklere doğru açılmaya başladığını söylemiştir.³²⁸ Çetin Altan ise, İsmet İnönü'nün demecinin, uzun yıllardan itibaren sürüp gelen “*Emredersiniz Efendim*” li bir sünepelik politikasına son verdiğini belirtmiştir. Uzun yıllardan sonra ilk defa Türkiye'nin başındaki bir devlet adamının “*Türkiye*

³²⁴ Cüneyt Arcayürek, **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960 1965**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1984, s. 274, 275.

³²⁵ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2010, s. 945.

³²⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: XXX, Doksanyedinci Birleşim, s. 231, 232.

³²⁷ İlhan Selçuk, “*Niçin mahkûm olduk?*”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1964.

³²⁸ İlhan Selçuk, “*Kıbrıs Bakışlar*”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1964.

Cumhuriyetinin yeni kurulduğu yıllardaki bir dinamizm ile” konuştuğunu söylemiştir.³²⁹ Fethi Naci, yaşananların bağımsızlık bilincinin gelişmesi adına umut verici olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Buna göre Naci, Atatürk’ün ölümünden sonraki yılların siyasi, mali, iktisadi istiklalden tavizler vererek ve dış yardımlarla Amerika’ya bağlanarak geçtiğini belirtmiştir. 1947’den itibaren, her gün biraz daha milli bağımsızlığımızı kaybetmenin acısı ve öfkesi içinde karşıladığımız 29 Ekim 1964’ün ise ayrı bir önemi olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu kutlamalarda “*Ankara ve İstanbul sokaklarından yükselen « Yankee! Go home »*” haykırıışlarının yüz kızartıcı bağımlılık yıllarından sonra bağımsızlık bilincinin yeniden dirilmesi adına umut dolu olduğunu yazmıştır.³³⁰ Doğan Avcıoğlu ise, İnönü’nün Time dergisine verdiği demeci Atatürk’e referansla meşrulaştırmak adına Atatürk’ün Dış İşleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras’la bir görüşme gerçekleştirmiştir. Aras, bu görüşmede şunları söylemiştir:³³¹

“ Kominterne girme teşebbüsümüzü soruyorsunuz. Anlatayım. Ben o zaman Kastamonuda İstiklâl Mahkemesinde görevliydim Yusuf Kemal Tengirşenk başkanlığında bir heyet, Rusyaya gidiyordu. Atatürk, beni acele Ankaraya çağırtrtı ve heyete katılmamı istedi. Atatürk bana şunları söyledi: «Bir Komünist Partisi kurdurdum. Ben partiye girmedim. İsmet, Ali Fuat ve Fevzi paşalar partiye girdiler.» Kurtuluş Savaşının ilk günlerinde zayıftık. Hilâfet de, Enverciler de karşımızdaydı. Batı ülkeleri bize hayat hakkı tanımıyordu. Atatürk «bizi dünya tanımazsa, komünistlerle birlik olur, kurulan yenedün-yada yerimizi alırız. Fakat memlekete yabancı eli sokmayız. Görüşümüzde samimiyiz, bu bir oyun değildir. Ama ne olursak biz oluruz, asla yabancı eli karıştırmayız » diyordu.”

Türk dış politikasının, yeniden Kemalizm’in prensiplerine doğru ilerlediğine dönük bu tartışmaların ortasında radikal gelişmelerde görülmüştür. Buna göre Mesut Suna isimli bir şahıs 21 Şubat 1964 tarihinde İsmet İnönü’ye bir suikast girişiminde bulunmuştur.³³² Hükümete yakın basın çevreleri, suikastı Atatürk’e ve 27 Mayıs 1960’a karşı işlenmiş olarak değerlendirmişlerdir.³³³ Bu gelişmeyi, İstanbul Şehir Tiyatrolarının Tepebaşı bölümünde sahnelenen Bertold Breht’in “*Sezuan’ın İyi İnsa-*

³²⁹ Çetin Altan, “ *Bulduğumuz İsmet Paşa* ”, **Milliyet**, 17 Nisan 1964.

³³⁰ Fethi Naci, “ *Bağımsızlık Bilincine Doğru* ”, **Yön**, No: 83, 30 Ekim 1964, s.7.

³³¹ Doğan Avcıoğlu, “ *Atatürk’ün Dış İşleri Bakanı Anlatıyor* ”, **Yön**, No: 83, 30 Ekim 1964, s. 5.

³³² **Ulus**, 22 Şubat, 1964.

³³³ **Ulus**, 23 Şubat, 1964.

ni” adlı oyununun komünist propagandası yapıyor gerekçesiyle saldırıya uğraması izlemiştir.³³⁴

Bütün bu yaşananlar, Kemalist çevreler üzerinde büyük infial yaratmıştır. Çetin Altan, İsmet İnönü’nün şahsına yapılan suikast girişimini 31 Mart’tan Menemene uzanan grafiğin yeni bir yükseliş çizgisi olarak tanımlamıştır. Ankara’da patlayan tabancanın İnönü’ye doğrultulmuş olsa da gerçekte, bütün aydınları, üniversite öğrencilerini ve Atatürkçüleri hedeflediğini ifade etmiştir. Patlayan tabancanın “*ilme, mantığa, dürüstlüğe dayanan kutsal bir heyecanın yaratılmasını isteyenlere*” çevrildiğini yazmıştır.³³⁵ Tarık Zafer Tunaya, devrimlerin yerleşip yerleşmediği konusunu tartışmaya açmıştır. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde düzenlenen “*Atatürk devrimleri*” konulu konferansta devrimlerin 30 uncu yılının idrak edildiği bir dönemde “*kadınların bacakları görülürse cehennemlik olacağız*” şeklindeki yazıların devrimlerin tam anlamıyla yerleşmediğini gösterdiğini söylemiştir. Partizan kimselerin oy kaygısı nedeniyle Atatürk devrimlerinin son yıllarda ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya kalmış olduğunu oysaki devrimlerin partiler üstü bir biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.³³⁶ Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu tarafından düzenlenen toplantıda Halk Evleri Genel Başkanı Tahsin Banguoğlu ise, Türkiye’de “*üzerinde ilerleyebileceğimiz sağlam bir Atatürk ve Atatürkçülük platformu*” olduğunu, sağ ve sol ayrılıkları yaratanların bu platformun dışında yürümek istediklerini söylemiştir. Toplantının sonunda yayımlanan “*Atatürkçü Dernekler Ortak Bildirisi*” ise, 200 yıldır süregelen batılılaşma ve modernleşme çabalarına rağmen gerici zihniyetin henüz yok edilmediğini, dini ve manevi değerleri kendi menfaatleri için sömüren politikacıların Atatürk ilkelerine ihanet ettiklerini vurgulamıştır. Bu durum karşısında bütün Atatürkçü teşekküllerin “*gerici kaynakları kurutmak ve Türkiye’nin demokrasi ve çağdaş uygarlık kapılarını kesin şekilde açmak için*” mücadeleye karar verdiklerini belirtmiştir. Bütün Atatürkçülülere, bu uygarlık savaşında görev alamaya çağırmıştır.³³⁷

Cumhuriyet Halk Partisi 16 -18 Ekim 1964 tarihleri arasında XVII. Kurultayını toplamıştır. CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü, kurultayı açış ko-

³³⁴ Cumhuriyet, 23 Mart 1964.

³³⁵ Çetin Altan, “31 Mart, Menemen ve nihayet Ankara”, Milliyet, 24 Şubat 1964.

³³⁶ Milliyet, 29 Mart 1964.

³³⁷ Ulus, 8 Nisan 1964.

nuşmasında, 16 Kurultay'dan sonra kurulan koalisyon hükümetlerinin faaliyetlerine değinmiş ve rakip partilerin dini duyguları istismar ettiğini vurgulamıştır. Buna göre İnönü, rakip partilerin CHP'ye karşı çalışmalarında ve propaganda faaliyetlerinde inkılâp hareketlerinin CHP'ye getirdiği aleyhtarlıktan faydalanmak istediklerini ifade etmiştir. Anayasanın her partiye karşı yasakladığı dinsel propagandaların CHP'ye reva görüldüğünü belirtmiştir. CHP'nin demokrasiyle birlikte, açık ve çok kazançlı bir propaganda silahı gibi kullanılan haksız ithamlardan ve isnatlardan telaş etmediğini, “Cumhuriyetin temeli olan prensipleri, Türkiye'yi ilerletecek medeniyet ve eğitim temellerini dikkatle korumayı” vazife saydığını ve “Atatürk inkılâplarının kesin kararlar” bekçisi olduğunu vurgulamıştır. CHP mensuplarının devletin bünyesini oluşturan esaslar aleyhinde herhangi bir çıkar uğruna asla kayıtsızlık göstermeyeceklerini belirtmiştir.³³⁸

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kurultay çalışmalarının sonunda 1317 mu-teber oydan 1255'ni alarak yeniden CHP Genel Başkanı seçilmiştir.³³⁹ Bunun yanında CHP, “İleri Türkiye Ülkümüz” adıyla bir bildiri yayımlamıştır. Bildiri, CHP'nin, Atatürk'ün Yurtta Sulh Cihanda Sulh sözünde ifadesini bulan insanlık ilkesinden, halkçı tutumundan, kurduğu ve koruduğu demokrasi ilkesinden ve Atatürk devrimle-rinden ayrılmadan çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmış bir ileri Türkiye ülküsünü ger-çekleştirmek için halkın hizmetinde olduğunu belirtmiştir. İleri Türkiye ülküsüne CHP'nin devrimci ve halkçı yoluyla ulaşabileceğini ve bu yolun Türkiye'yi sağ ve sol diktatörlüklerin uçurumundan koruyan, Türkiye'nin sınıf ayrımlarına ve çatışma-larına sürüklenmesi önleyen, yoksulluğu değil refahı yaygınlaştıran ve sosyal adaleti sağlayan bir yol olduğunu ifade etmiştir. CHP'nin Türkiye'de okulsuz çocuk, işsiz vatandaş, hâkimsiz ve yolsuz yurt köşesi kalmaması için, gerekli kaynakların adil bir biçimde sağlanabilmesi adına bir vergi reformunu ön gördüğünün altını çizmiştir. Topraksız köylüyü, yeter toprağa kavuşturmak ve verimi düşürücü toprak bölün-me-lerini önlemek için bir toprak reformunu ön gördüğünü ve insan onuruna ve mutlulu-ğuna değer veren bir sosyal düzen kurmayı amaçladığını ifade etmiştir. Bütün yurt-

³³⁸ **Ulus**, 17 Ekim 1964.

³³⁹ **Ulus**, 19 Ekim 1964.

taşlarının sosyal güvenliğe sahip olmasını hedeflediğini ve Türk köylüsünü, uygarlığın nimetlerinden daha çabuk yararlandırmayı amaçladığını belirtmiştir.³⁴⁰

“İleri Türkiye Ülküsü” bildirisini, bu hedeflerin yanında Devletçiliği, tekelci ve özel teşebbüsü sınırlayıcı değil “*özel teşebbüse öncülük ve önderlik edici, özel teşebbüsün yatırımlarını tamamlayıcı*” ve yurdun ve yurttaşın ihtiyaçlarına ve sosyal adalet prensiplerine uygun demokratik bir ilke olarak saptamıştır. Laikliği, din aleyhtarlığı olarak değil inanç ve düşünce özgürlüğü olarak kabul etmiştir. Dinin siyasete alet edilmesini önlemek için “*önleyici demokratik, hukuki ve eğitsel tedbirleri*” gerekli görmüştür. Milliyetçilik prensibini, Türk milletinin “*bağımsız dünya milletleri ailesinin eşit ve şerefli bir üyesi olarak*” kendine özgü benliği ile ilerlemesini amaçlayan bir ilke olarak tanımlamıştır. Ulusal bütünlüğümüzü sarsabilecek her türlü bölücü akımı reddeden “*toplayıcı, birleştirici ve yüceltici Atatürk milliyetçiliği*” olarak isimlendirmiştir.³⁴¹

Yön kadroları, CHP’nin XVII. Kurultayı’na özel bir önem atfetmişlerdir. Örneğin, Cemal Reşit Eyüboğlu, CHP’nin 4 Eylül 1919’da, Sivas Kongre’sinde Atatürk’ün başkanlığında kurulan “*Anadolu ve Rumeli Müdafaaı Hukuk Cemiyeti*” (ARMHC) nin devamı olduğunu belirterek iki büyük liderin önderliğinde ilerici ve devrimci bir toplum görüşü içinde en çetin zamanlarda büyük hizmetler yaptığını ifade etmiştir. YTP gibi bir partinin bile “*ticaretin ve bankaların*” devletleştirilmesinden bahsettiği bir dönemde CHP’nin de Kemalizm’in altı büyük ilkesi yönünde yeni bir dinamizm ve inançla, “*bütün askıdaki milli davalara el*” koyabilmesi gerektiğini vurgulamıştır.³⁴²

Mehmet Kemal ise, CHP’nin temelde halkçı ve devletçi olduğunu ancak; her iki prensibini de unutarak ne gerçekten devletçi ne de gerçekten halkçı olmadığını ve ilerici sloganları uygulamaya aktaramadığını belirtmiştir. CHP’nin 1964 yılında bir dönüm noktasıyla karşı karşıya bulunduğunu ifade etmiştir. CHP’nin “*Ya tarihi başlangıcında olduğu gibi Atatürk ilkelerine gerçekten sarılarak halkçılığa ve devletçiliğe*” yöneleceğini “*yahut da halkçı ve devletçi bir akımın karşısında gücünü*

³⁴⁰ **Ulus**, 18 Ekim 1964.

³⁴¹ **Ulus**, 18 Ekim 1964.

³⁴² Cemal Reşit Eyüboğlu, “*CHP KURULTAYI*”, **Yön**, No: 81, 16 Ekim 1964, s. 5.

yitirerek muarızı partiler gibi «statükocu» olarak yoluna devam edeceğini söylemiştir.³⁴³

Ancak, Yön açısından CHP'nin XVII. Kurultayından beklentiler boşa çıkmıştır. Fethi Naci, “İleri Türkiye’ye giden yol” un kapitalist olmayan bir kalkınma yoluna yönelmesi ve yabancıya değil kendi öz halkına ve kendi öz kaynaklarına dayanması gerektiğini belirterek CHP’nin bunun aksine temel ekonomik görüşünü “demokratik devletçilik” olarak tanımladığını, özel teşebbüs yatırımlarını besleyici ve özel teşebbüse hizmet eden bir devletçilik anlayışını benimsediğini ifade etmiştir. Bu durumun da gayet doğal olduğunu çünkü CHP’nin toplumun bütün üyelerine imkân eşitliği ve insanca yaşam hakkı tanıyacağını söylediğinde ve demokratik hakları yeterli bir biçimde kullanabilme imkânını topluma sunacağını ifade ettiğinde ne derece gülünç oluyorsa belirli sosyal kuvvetlerin hizmetinde ve elindeyken de kapitalist olmayan bir kalkınma yolundan söz ettiği zaman öyle gülünç olduğunu belirtmiştir.³⁴⁴

Dünya gazetesinden Hayri Alpar ise, CHP’yi altyapı devrimlerinde yetersiz olmakla değil laiklik savunusunda yetersiz olmakla suçlamıştır. Alpar, CHP’nin, ülkenin hiç biri sorunu yokmuşçasına ve sanki milli eğitimin tek meselesi borçlu sınıf geçememiş gibi iki gün boyunca bu işe odaklandığını Atatürk devrimine ve devrine dil uzatanları görmezden geldiğini yazmıştır. CHP’nin, Atatürk’ün diktatör olarak suçlanmasına ve tek parti döneminin dini yıkmakla itham edilmesine rağmen kılını bile kıpırdatmadığını ifade etmiştir. CHP’nin şeriatçıları ve ırkçıları savunduğunu iddia etmiştir. CHP’nin Atatürkçülükle ve devrimcilikle bir ünsiyetinin bulunmadığını savunmuştur.³⁴⁵

Cumhuriyet Halk Partisi’nin XVII. Kurultayı’nın takiben Adalet Partisi’nin İkinci Büyük Kongresi 27 -29 Kasım 1964 tarihleri arasında toplanmıştır.³⁴⁶ Kongre, 5 Haziran 1964 tarihinde vefat eden Ragıp Gümüşpala’nın yerine Süleyman Demirel’i, 1072 oyla Adalet Partisi Genel Başkanlığına seçmiştir.³⁴⁷ 27 Mayıs’la ve Ke-

³⁴³ Mehmet Kemal, “C.H.P’nin son kozu”, **Yön**, No: 81, 16 Ekim 1964, s. 6.

³⁴⁴ Fethi Naci, “İleri Türkiye’ye giden yol”, **Yön**, No: 82, 23 Ekim 1964, s. 6.

³⁴⁵ Hayri Alpar, “İleri ülkücülük bu mudur?”, **Dünya**, 20 Ekim 1964.

³⁴⁶ **Cumhuriyet**, 27/29 Kasım 1964.

³⁴⁷ Diğer adayların aldıkları oy sayısı şöyledir, Sadettin Bilgiç, 572, Tekin Arıburunu, 39, Ali Fuat Başgil, 4, boş oy sayısı ise 12’dir. **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1964.

malizm'le bütünleşen çevreler, Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı olmasını olumlu bir açıdan değerlendirmiştir. Örneğin Cemal Gürsel, Demirel'in Atatürkçülüğünden hiç şüphe etmediğini AP'nin başına geçerse Türkiye'nin kurtulacağına inandığını söylemiştir.³⁴⁸ Falih Rıfki Atay ise, AP içindeki bir grubun, Gümüşpala'nın sağlığında parti yönetimini eline alan Başgilleri, Evliyaoğullarını ve Bilgiçleri tasfiye ederek koyu milliyetçilik veya gelenekçilik maskesi altında partiye sızan ırkçı ve şeriatçı geriliği engellendiğini düşünmüştür.³⁴⁹

Abdi İpekçi de Falih Rıfki Atay ile benzer bir düşünce içinde olmuştur. İpekçi, Demirel'in AP Genel Başkanı olmasıyla birlikte partinin müfrit kuvvetlerin hâkimiyetinde olduğu düşüncesinin kamuoyundan silineceğini savunmuştur. Demirel'in çevresindeki isimlerin partinin başarısı için oy toplamanın yeterli olmadığına bunun yanında ordu, üniversite ve basın gibi kurumların güvenini kazanmanın da gerekli olduğuna inanmış kimseler olduğunu yazmıştır. Bunların, Demirel'i siyasal huzurun sağlanması için lüzumsuz direnişler yerine gerçekçi adımlar atmanın faydasına inanmış bir lider olarak gördüklerini ve bu nedenle seçtiklerini belirtmiştir.³⁵⁰

Süleyman Demirel'in ilk icraatı, CHP- bağımsızlar koalisyon hükümetini düşürmek olmuştur. Erken bir genel seçim konusunda ısrarlı olan AP, hükümeti düşürmek adına bütçe oylamasında hayır oyu vereceğini açıklamıştır. CHP Genel Başkanı ve Başbakan İsmet İnönü ise, AP'nin diğer muhalefet partilerinin desteğini kazanması üzerine bütçenin kabul edilmemesi durumunda istifa edeceğini açıklamıştır.³⁵¹ Bu kapsamda İnönü, 13 Şubat günü gerçekleşen oylamada bütçe tasarısının 197'ye karşı 225 oyla reddedilmesi üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'e istifasını sunmuştur.³⁵² Cumhurbaşkanı Gürsel ise, 16 Şubat 1965'de Kayseri Senatörü Suat Hayri Ürgüplü'den yeni kabineyi kurmasını istemiştir.³⁵³

Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, 26 Şubat 1965'de yeni kabinenin programını mecliste okumuştur. Program, "*Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs meşru temeline dayanan ve milli iradenin mahsulü olan*" Anayasayı metni ve ruhu ile hâkim kılmayı hü-

³⁴⁸ Cihad Baban, **Politika Galerisi**, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1971, s. 265.

³⁴⁹ Falih Rıfki Atay, "*Sağ Sol Tuzakları*", **Dünya**, 26 Aralık 1964.

³⁵⁰ Abdi İpekçi, "*Demirel'in seçilmesinin taşıdığı anlam*", **Milliyet**, 30 Kasım 1964.

³⁵¹ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 290.

³⁵² **Milliyet**, 14 Şubat, 1965.

³⁵³ **Cumhuriyet**, 17 Şubat 1965.

kümet üyelerinin vazgeçilmez hedef kabul ettiklerini belirtmiştir. Hükümetin Atatürk devrimlerini demokratik rejimin ve Türk devletinin temeli kabul ettiğini vurgulamıştır. Bu inancın sürekli savunulacağını ve uygulanacağını beyan etmiştir. İktisat politikasında, karma ekonomi düzenini ve planlı kalkınmayı savunduğunu ve özel teşebbüse ve devlet teşebbüslerine eşit önem verdiğini belirtmiştir. Ticaret politikasında eşitlik ve şeffaflık ilkesini gözeteceğini vurgulamıştır. Sanayi alanında, istikrarı ve emniyeti sağlamayı ve sosyal adaleti gözeteceğini ifade etmiştir. Topraksız köylünün toprağa sahip olmasının ve modern tekniklerle ziraat yapılabilmesi için başarıyla uygulanacak bir toprak reformunun gerekliliğini belirtmiştir. Toprak reformu hususunda, “*evvelce hazırlanıp son zamanlarda Meclise intikâl ettirilmiş bulunan Toprak Reformu kanun tasarısının*” gecikmelere uğramadan müzakere edilmesini amaçladığını ifade etmiştir. Atatürk’ün dış politikaya verdiği millilik vasfını ve bu politikanın şahsiyetli olması ilkesini daima gözetileceğini belirtmiştir. Milli menfaatlerle katıldığımız NATO ittifakıyla yapıcı bir şekilde işbirliğine devam etmeyi amaçladığını beyan etmiştir.³⁵⁴

Millet Partisi Genel Başkanı Osman Bölükbaşı, hükümetin programı üzerine görüşmelere geçildiğinde hükümetin aşırı sağ ve sol akımlarla mücadele noktasında soldan komünizmin kastedildiğinin açık olduğunu; ancak aşırı sağdan neyin kast edildiğinin anlaşılamadığını ifade etmiştir. Aşırı sağ akım tanımlamasının ölçüsü belli olmayan bir tanımlama olduğunu ve gericilik isnadının gölgesinde din ve mukaddesat düşmanlığına yol açabileceğinin altını çizmiştir. MP olarak “*Türkiye’yi laik Cumhuriyet esasından ve Atatürk ilkelerinden ve devrimlerinden ayıracak ve onu Ortaçağ karanlıklarına ve müesseselerine sürükleyecek*” teşkilatı bir tehdidin varlığına inanmadıklarını aksini iddia etmenin 42 yıllık cumhuriyet döneminin iflası anlamına geleceğini belirtmiştir.³⁵⁵

Daha sonra CHP adına söz alan İsmet İnönü, hükümet programının “*Atatürk ilkelerini, devrimlerini ve 27 Mayıs meşru temelini*” esas almasından dolayı hükümeti tebrik ettiğini belirtmiştir. Her hükümetin, bu esasları samimi olarak benimsediği sürece Türkiye’nin daima ileriye gideceğinden ve her güçlükten başarıyla çıkacağından şüphe olmadığını altını çizmiştir. Hükümetin toprak reformunu ciddi olarak

³⁵⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 36, 65. Birleşim, s. 496, 497, 498, 500, 501, 502.

³⁵⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Cilt: 37, 66. Birleşim, s. 6.

benimsemesinden dolayı bahtiyar olduğunu vurgulamıştır. Türk gençliğinin, cumhuriyetin başından itibaren, özel bir dikkatle yetiştirilmeye çalışıldığını ve “*türlü içtimai ve siyasi geçitlerden geçerek bir olgunluk ve şahsiyet*” kazandığını ve Atatürk’ün hitabelerindeki öğütleri kendisine ödev sayan bir zihniyete ulaştığını belirtmiştir.³⁵⁶

AP Grubu adına konuşan Edirne Milletvekili Talat Asal ise, Atatürk ve demokrasi özdeşliğini ön plana çıkarmıştır. Asal, dünyanın en son olarak büyük Atatürk’ün ihtilaline şahit olduğunu ve onun devrimlerinin en büyüğünün ise kutsal elleleriyle yurda getirdiği demokrasi olduğunu belirterek AP’nin, “*Atatürk ıslahatının bütün prensipleri üzerinde, bu prensiplerin eksiksiz, tavizsiz tatbikinde, müdafaasında ve muhafazasında*” ve anayasanın mutlak olarak hâkimiyetinin sağlanmasında kararlı olduğunu vurgulamıştır.³⁵⁷

Suat Hayri Ürgüplü kabinesi, 4 Mart 1965 tarihinde 200 güvensizlik oyuna karşılık 231 güvenoyuyla göreve başlamıştır.³⁵⁸ Yeni kabine, göreve başlamasının ardından Türkiye’yi, Ekim ayı içerisinde yapılacak olan seçimlere götürmek ve yeni bir bütçe hazırlamak için çalışmalara başlamıştır. Bunun yanında sol eğilimli düşünce guruplarıyla da mücadeleyi gündemine almıştır. Örneğin Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, TİP hakkında Türk işçisini ordu aleyhinde kışkırttığı gerekçesiyle soruşturma açılmasını istemiştir. Başbakan Yardımcısı Süleyman Demirel de, Türkiye’de sınıf kavgasına müsaade etmeyeceklerini söyleyerek hasta fikirlere karşı birleşme zamanı geldiğini söylemiştir.³⁵⁹

Türkiye’de aydın gurplara dayanan ve bu gurpların düşüncelerini değiştirmeyi amaçlayan sol, ikinci koalisyon hükümeti döneminden itibaren ülkeye yeni sayılabilecek düşünceler sunduğundan, fakat daha da önemlisi, çoğu kişiye yeni görünen önerilerde bulunduğundan Türk toplumunun problemlerini çözmeye bir çıkış yolu olarak görülmeye başlanmıştır. İşte böyle bir ortamda CHP, oy potansiyelini korumak amacıyla ve kendi dışında da bir alternatifini önlemek için toplumsal ve ekonomik

³⁵⁶ a.g.e., s. 9, 11, 14.

³⁵⁷ a.g.e., s. 21.

³⁵⁸ Cumhuriyet, 5 Mart 1965.

³⁵⁹ Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s. 122.

konulara öncelik veren “*Ortanın Solu*” politikasını benimsemeye başlamıştır.³⁶⁰ Orhan Erkanlı, Orhan Kabibay ve İrfan Solmazer’in Mayıs 1965 tarihinde CHP’ye katılmasıyla hızlanan bu süreç daha sonra bölünmeyle sonuçlanacak olan parti içi tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Konu, 13 Mayıs günü toplanan CHP grubunda gündeme gelmiştir.³⁶¹ Buna göre Amasya Milletvekili Kemal Karan, “*partinin sola kaydığını*” iddia etmiştir. 14’lerden Erkanlı, Kabibay ve Solmazer’in, partiye katılmalarını kast ederek “*solcuların partiye davet edildiğini*” ileri sürmüştür. CHP’nin savunduğu devletçilik anlayışının sınırlarının çizilmesi gerektiğini belirtmiştir. CHP’nin “*bu konuda açık fikirlerini kamuoyuna duyurmasını*” istemiştir.³⁶² Böyle bir talep üzerine olsa gerek CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Milliyet gazetesi Genel Yönetmeni Abdi İpekçi ile yaptığı röportajda büyük bir ekonomik ihtiyaç karşısında ve çetin bir kalkınma çabası içinde bulunduğunu bu durumun muhafazakâr tedbirlerle değil zor tedbirlerle başarılacağını ve normal tedbirler dışında alınan tedbirlerinde “*ortanın solunda sıfatı*” taşıyacağını vurgulamıştır.³⁶³ İnönü, “*Ortanın Solu*” politikasının Kemalizm’le özdeşliğine dikkat çekebilmek içinde CHP’nin kırk yıldır devletçi olduğunu söylerken aslında “*Ortanın Solu*” nda olduğunu, kendisine laik dediği günden itibaren “*Ortanın Solu*”nda olduğunu ve halkçılığı benimsediği için “*Ortanın Solu*”nda olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁴ Nihat Erim de, CHP’nin kurulduğu andan itibaren altı umdesiyle ortanın solunda yürüdüğünü belirtmiştir. Parti’nin, gelenekçi değil akılcı olduğunu yeniliklere sürekli açık bulunduğunu ve aklın uygun gördüğü her yeni buluşu benimsemek istediğini ifade etmiştir. Saltanatın yerine cumhuriyetçiliği ve hilafetin yerine laisizmi, ümmetçilik yerine laikliği, bırakınız yapınlar bırakınız geçsinler ekonomik anlayışı yerine devletçiliği ve halkçılığı benimsediğini ve bunları yaptığı için devrimci olduğunu vurgulamıştır. CHP’nin bütün bu niteliklerinden dolayı yurdu aşırı sağ ve sol akımlara karşı koruyan bir parti olduğunun altını çizmiştir.³⁶⁵

³⁶⁰ Kayalı, **Ordu Siyaset 27 Mayıs-12 Mart**, s.124.

³⁶¹ Ahmad ve Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 290.

³⁶² **Cumhuriyet**, 14 Mayıs 1965.

³⁶³ **Milliyet**, 29 Temmuz 1965.

³⁶⁴ **İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967**, (Haz. İlhan Turan), TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu, Ankara, 2004, s. 85.

³⁶⁵ Nihat Erim, “ *Ortanın solu ve CHP* ”, **Milliyet**, 4 Eylül 1965.

CHP, 10 Ekim 1965 seçimlerine bu tartışmalar içinde hazırlanmıştır. Bu çerçevede seçim kampanyasını “*Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor*” sloganı temelinde Atatürk vurgusuyla başlatmıştır. CHP’nin, devletçilik ve halkçılık ilkelerini esas alarak bu ilkelerin öncülüğünde ekonomik ve kültürel meselelerimize çözümler bulmayı amaçladığını ve “*Atatürk’ün çizdiği yolda yürüyen, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve Devrimci bir parti olduğu*” ve Türkiye’yi hür, müreffeh ve geleceğine güvenle bakan insanların ülkesi yapmaya kararlı olduğunu belirtmiştir.³⁶⁶ Seçim kampanyalarında ise “*Ortanın Solu*” politikasının ne anlama geldiğini seçmenlerine izah etmeye çalışmıştır. İsmet İnönü, partisinin Samsun Mitingi’nde CHP’nin halkçı ve plana dayanan sosyal adaletçi yönüyle ortanın solunda yer aldığını ve ülkenin geleceği için en büyük teminat olduğunu belirtmiştir. Ortanın solu politikasının, Türkiye’yi komünizme de faşizme de götürmeyecek tek politik anlayış olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁷ İnönü, 7 Ekim tarihli radyo konuşmasında ortanın solunun; vergi adaletinin sağlanması, topraksız köylünün toprak sahibi olması, Türkiye’nin petrol kaynaklarının en iyi şekilde korunması, çalışanların kazançlarının adalet ölçüsünde ve işvereni sarsmayacak şekilde düzenlenmesi, hürriyet içinde iş güvencesi ve soldan sağa bütün aşırı akımların önlenmesi olduğunu belirtmiştir.³⁶⁸

Türkiye İşçi Partisi’nin seçim bildirgesinde ise, Atatürkçülük teması öne çıkmıştır. TİP’in seçim bildirgesi “*Atatürkçü Toplumcu Aydınlarla*” ve “*Tüm Emekçilere*” hitaben başlamıştır. Milli Kurtuluş Savaşı’ndan tam 43 yıl sonra 35 milyon metre kare vatan toprağının Amerikan İşgali altında olduğu vurgulamıştır.³⁶⁹ Bu şartlar altında Türk halkının birinci vazifesinin, yurdu yabancı hâkimiyetinden kurtarmak olduğunu ve Amerikan’ın hangi yoldan geldiyse o yoldan dışarı atılacağı belirtmiş ve Türkiye İşçi Partisi’nin izlemeyi taahhüt ettiği politikanın, “*Kurtuluş Savaşının Atatürk politikasına*” dönüş olduğu vurgulamıştır. Bu çerçeve de komşu devletlerle ve SSCB ile ilişkilerin düzeltileceği belirtmiştir. Milli iradeye ve demokrasiye bağlılığın ancak; anayasa ve Atatürk devrimlerine sadakat hattının ilerisinde söz konusu olaca-

³⁶⁶ *Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor*, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965, s. 3.

³⁶⁷ *Ulus*, 5 Ekim 1965.

³⁶⁸ *Ulus*, 8 Ekim 1965.

³⁶⁹ Mehmet Ali Aybar, seçimlerin hemen öncesinde, Yön’de yayımlanan “herşeyden evvel ve her şeyin üstünde istiklâl” başlıklı makalesinde de, bağımsızlık vurgusu yaparak, Sovyetler Birliği’nin muhtemel bir saldırı tehdidine karşılık Türkiye’yi, Amerika’ya teslim etmenin gerekli olmadığını, Sovyet saldırısı durumunda, Amerika’nın zaten menfaatleri açısından harekete geçeceğini ifade eder. *Yön*, No: 127, 3 Eylül 1965.

ğının altını çizmiştir. ³⁷⁰ Bunların yanında Köy Enstitülerinin açılacağını, Petrol Kanununun kaldırılacağını, Toprağı olmayan köylüye toprak dağıtılacağını ve Toprak ağalarının elinde 500 dönümden fazla toprak bırakılmayacağını, Yabancı Sermayeyi Teşvik yasasının ilga edileceğini belirtmiştir. ³⁷¹

Türkiye İşçi Partisi'nin seçim bildirisi yayımladığı dönemler de partinin milletvekili adayları Çetin Altan da "*Atatürk'ün Sosyal Görüşleri*" adlı çalışmasını yayımlamıştır. Altan, Mustafa Kemal Atatürk'ün, yüzü sosyalizme dönük bir lider olduğunun altını çizmeye çalışmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün herşeyden önce, yüzyıllar boyunca geri kalmış ülkeleri sömüren ve bütün dış politikalarını buna dayatarak refah içinde yaşayan Batılı devletlere karşı "*ilk defa cephe almış bir halk*" lideri olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün toplumsal olayların temelinde iktisadi nedenlerin etkili olduğunu düşündüğünü ifade etmiştir. Atatürk'ün, tarihi olayları ilk defa iktisadi bir bakış açısıyla izah etmeye çalıştığını ve bu yönüyle halkçı olduğu kadar maddeci de olduğunun da altını çizmiştir. ³⁷²

Adalet Partisi'nin seçim beyannamesi, "*Vatan İçin El Ele Verelim*" sloganını benimsemiştir. Atatürkçülük ile Batılı bir demokrasi ve toplumsal düzen arasında bir anlam bitişmesi yaratmıştır. Büyük Atatürk'ün Türkiye'ye emanet ettiği demokratik cumhuriyetin "*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*" temeli üzerine yükseldiğini vurgulamıştır. Hürriyetin nimetlerinden faydalanılmasının, emniyetli, rahat ve korkusuz bir hayat sürülebilmesinin demokratik rejim içinde mümkün olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle hürriyetlerin arasız bir biçimde işlemlerini bütün meselelerin düğümlendiği nokta olarak kabul etmiştir. AP'nin en önemli ilham kaynağının Atatürk devrimlerinin özü olan hür batılı ve medeni bir toplum düzeni olduğunu belirtmiştir. ³⁷³

Adalet Partisi'nin seçim mitinglerindeki hâkim söylem ise, sol, sosyalizm veya komünizm gibi politik akımları hedef almıştır. Bu kavramların Atatürkçü düşünce sistemine taban tabana zıt bir anlam taşıdığını vurgulamıştır. Süleyman Demirel, AP'nin İstanbul Miting'inde sol akımların, Türkiye'nin, maddi ve manevi bütün kıymetlerine taarruz ettiğini, Türk milletinin oturduğu temelleri kökünden sarstığını

³⁷⁰ **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1965, s. 3, 4, 6.

³⁷¹ **Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi**, s. 3, 4, 6, 22, 23.

³⁷² Çetin Altan, **Atatürk'ün Sosyal Görüşleri**, dönem yayınları, İstanbul, 1965 s. 64.

³⁷³ **Adalet Partisi Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, 1965, Ankara, s. 4.

ifade etmiştir. Onların açacağı maceracı yolun, Türk milletini esarete götüreceğini vurgulamıştır. Bir sınıfın mutlak hâkimiyetiyle başlayacak bu esaretin, İstanbul için nasıl bir gelecek hazırlayacağını “*Deli Petro’nun siyasi vasiyetleri arasında*” bulmanın mümkün olduğunu ifade etmiştir.³⁷⁴ Bursa Mitingi’ndeysen, rejimin sosyal sınıflar arasında hiç birisine üstünlük vermeyen herkesi bütün menfaatleriyle hak ve hukuk çerçevesi temelinde birbirine kaynaştıran bir idare olmasına rağmen ihtilalcı sosyalizme kendini kaptırmış olanların “*hür, müstakil ve demokratik memleketi bir kızıl diktatörlük*” altına sokmak istediklerini ifade etmiştir. CHP’nin komünizm baskısı altında bulunduğunu belirtmiştir. Bunların karşısında, Atatürk’ün “*komünizm her görüldüğü yerde ezilmelidir.*” sözünün bir bayrak gibi dalgalandırılması gerektiğini söylemiştir.³⁷⁵

AP Genel Başkan Yardımcısı Talat Asal ise, Atatürk, Türkiye’deki sol akımlar tarafından istismar edildiğini vurgulamaya çalışmıştır. Solun, Atatürk felsefesine ve teferruatına karşı bir akım olduğunu belirtmiştir. Solun, Atatürk hukukunun ve devriminin dışında olduğunu söylemiştir. Solun yapmak istediği şeyin, Atatürk’ün eserlerini yıkmak olduğunu beyan etmiştir.³⁷⁶ Aydın Yalçın da, Cumhuriyet Halk Partisi’nin ve onun himayesindeki Marksistlerin Atatürk’ün başlıca prensiplerini tahrip etme yolunda olduklarını söylemiştir. Atatürk’ün iç politikada en çok üzerinde durduğu konunun ordunun politika dışında kalması olduğunu belirterek CHP’nin ise azınlık olmasına karşılık iktidarda kalabilmek için devamlı bir biçimde şantaj ve yıldırma yöntemine başvurduğunu ifade etmiştir. CHP’nin kendi çıkarları için Türk ordusunu sürekli istismar ettiğini belirtmiştir. CHP’nin Atatürk’ün devletçilik prensibini Atatürk’ün düşüncelerinden çok daha ilerilere götürerek mülkiyet düşmanı ve yabancı sermaye karşıtı bir prensip haline getirdiğini belirtmiştir. Bunların yanında CHP’nin Atatürk’ün dış politika hedeflerini de tahrip ettiğini savunmuştur. Memleket çıkarlarından uzak ve ana hedefini yitirmiş dış politika anlayışı yüzünden Türkiye’de ilk defa Batı aleyhtarlığının ve Amerikan düşmanlığının yükselişe geçtiğini belirterek CHP döneminde NATO’dan çıkılma seslerinin duyulmaya başladığını ifade etmiştir.³⁷⁷

³⁷⁴ **Milliyet**, 6 Ekim 1965.

³⁷⁵ **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1965. ; **Adalet**, 7 Ekim 1965.

³⁷⁶ **Milliyet**, 8 Eylül 1965.

³⁷⁷ **Dünya**, 28 Eylül 1965.

Son olarak CKMP' nin seçim bildirisi de Atatürkçülük vurgusu açısından örnek verilebilir. “Atatürkçülüğü, barışa, hürriyete, insan değerine sevgi, Türklüğe, aşk, ilmin önderliğine inanış olarak ” gören bildiri, Türkiye'nin geri kalmış bir ülke olduğunu, milli ekonomisinin, istihsal imkânlarının, çalışma ve yaşam şartlarının dünya ölçütlerinin gerisinde olduğunu yazmıştır. Türkiye'nin içinde bulunduğu bu hal ve şartların nedeninin 46 yıl öncesine kadar uzandığını ifade etmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ve Atatürk İnkılâpları'nın esaret ve geri kalmışlık şartlarını yenmek, medeni dünyada güvenli ve şerefli bir yer almak ve güçlü bir Türkiye kurmak için yapıldığını belirtmiştir. 30 Ağustos'ta elde edilen neticenin Atatürk'ün, önceden görüp işaret ettiği gibi iktisadi, kültürel ve teknik zaferle teyit edilemediği için kuvvetli Türkiye'nin gerçekleşmediğini iddia etmiştir.³⁷⁸

Türk sağının, Kemalizm ile sol akımlar arasına ördüğü duvar karşısında Bülent Ecevit verdiği tepkiyle solun hissiyatına tercüman olmuştur. Ecevit, Türk sağının Atatürkçülük ya da Kemalizm karşıtlığını anti sol bir söylemle perdelemeye çalıştığını savunmuştur. Cumhuriyete, Atatürk ve 27 Mayıs devrimine ve Atatürk milliyetçiliğine karşı olanların kısacası nelere karşı olduklarını açık bir biçimde ifade edemeyecek olanların, nelere karşı olduklarını açıktan söyledikleri takdirde “*Cumhuriyet kuşaklarının en sert tepkisini*” üzerine çekecek olanların bu karşıtlıklarını “*Komünizmle mücadele*” bayrağı altında dile getirdiklerini söylemiştir. Komünizm'le mücadelenin İsmet İnönü'nün dediği gibi “*çok mâsuni ve cazibeli kıyafetlere bürünerek*” faşistlerin, vurguncuların sanatı olduğunu yazmıştır.³⁷⁹

10 Ekim 1965 tarihinde gerçekleşen Genel Seçimlerin sonunda Adalet Partisi, 240, Cumhuriyet Halk Partisi, 134, Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, 11, Millet Partisi, 31 Türkiye İşçi Partisi, 15 ve Yeni Türkiye Partisi, 19 milletvekiliği kazanmıştır.³⁸⁰ AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, seçim sonuçlarının ardından yaptığı ilk açıklamalarında hem ordu çevresine mülayim görünmek³⁸¹ hem de askerinin olası bir müdahalesini illegal sınırlara hapsedebilmek adına elde edilen zaferin bütünüyle

³⁷⁸ Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi, s. 3,10.

³⁷⁹ Bülent Ecevit, “*Maskeliler*”, *Milliyet*, 19 Temmuz 1965.

³⁸⁰ Tuncer, *Osmanlıdan Günümüze Seçimler*, s. 325. ; 1965 Genel Seçimleri'nin sonuçları üzerine kapsamlı bir çalışma için bkz. Nermin Abadan, *Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.

³⁸¹ Kurtuluş Kayalı, AP'nin 1965 seçimlerinde yüzde 52 oranında oy almasına rağmen etkin çevrelere mülayim görünme çabası içinde olduğunu ifade eder. Kayalı, *Ordu ve Siyaset*, s. 132.

millete ait olduğunu, millete olan itimatlarında haklı çıktıklarını, hiç kimseye kırgın olmadıklarını ifade etmiştir. Sonuçları, “*demokratik bir oy ihtilali olarak kabul eder misiniz?*” sorusuna ise, ihtilal kelimesini kabul etmediklerini, sonuçların milletin kendilerine olan inancı gösterdiğini ve Atatürk gibi kendilerinin de millete dönülürse doğru yolun bulunacağına inandıklarını belirtmiştir.³⁸²

Süleyman Demirel’in açıklamaları paralelinde, Adalet gazetesi de, Atatürk’ün en güçlü cephesinin Türk milletini herkesten iyi tanması ve ona güven beslemesi olduğunu ve onun başarılarındaki sırrın temelinde bu gerçeğin yattığını yazmıştır. Adalet’e göre, Mustafa Kemal Atatürk’ün millet sevgisi, milletin de ona olan sevgisi, Atatürk’ün toplumla kucaklaşmasını sağlamıştır. Oysaki İsmet İnönü “*eski çağlar monarşilerinin başında bulunanlar gibi halka daima tepeden bakan*” bir insan olarak devam etmiş ve milletinle arasında samimi bir duygu bağı kuramamıştır.³⁸³

AP İstanbul Milletvekili Aydın Yalçın’ın bakış açısına göre, seçim sonuçları “*gericilerin yenilgisidir.*” Yalçın’a göre, AP, “*Atatürkçülük idealine bağlı bir teşekkül olarak*” gerçek ilericiğin temsilcisi halinde halkın huzuruna çıkmış ve Atatürk’ün bize örnek olarak gösterdiği Batı modelini ve yaşam felsefesini benimsediğini her fırsatta tekrar etmiştir. CHP’nin ve Marksistlerin şoven bir anlayışla yabancı düşmanlığına savrulmaları karşısında AP, medeni ve ölçülü bir milliyetçiliği temsil etmiştir. CHP’liler ve Marksistler Atatürkçülüğü tanınmaz hale getirirken AP “*Atatürkçülüğün taşıdığı edilmemiş örneğine sâdik kalan tek*” teşekkül olmuştur. Seçim sonuçları, AP içinde yaşı kırkı geçmeyen Atatürkçü neslin bir zaferini ifade etmiştir.³⁸⁴

İlk kuşak Kemalist’lerden Falih Rıfkı Atay da seçim sonuçlarından memnun olanlar arasındadır. Atay’a göre, giden meclis umut verici değil umut kırıcı bir meclis olmuştur. Bu çerçeve de toplumun bir kesimi, gericilerin güdümüne giren AP’den ve yolunu şaşırarak CHP’den umudunu kesmiştir. Toplumun bir diğer kesimi de cumhuriyet ordusunu bir siyasi parti gibi görmeye başlamış ve orduyu kışkırtma çabasına girmiştir. Tam bu anda hiç hatıra yokken “*Süleyman Demirel gibi başarılı ve gericilikle, geçmişle ilgisiz bir genç liderin AP başına geçmesi pek çok kötümserlere ferah-*

³⁸² **Milliyet**, 12/ 13 Ekim 1965.

³⁸³ **Adalet**, “*Milletin Büyük Dersi*”, 14 Ekim 1965.

³⁸⁴ Aydın Yalçın, “*Neyin Seçimi Yapıldı*”, **Milliyet**, 15 Ekim 1965.

lık” vermiştir. Demirel, komünistlere ve onlarla ağız birliği eden CHP solcularına karşı başarılı bir mücadele sergilemiştir.³⁸⁵

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise, seçim sonuçlarının netleşmeye başlamasının hemen ardından, yaptığı açıklama da “*CHP olarak bünyemize giren prensiplerimizde hiçbir sarsıntı yoktur. Sağlam, sarsılmaz bir haldeyiz.*” diyerek³⁸⁶ ortanın solu politikasından yana tavır almıştır. CHP Genel Sekreteri Kemal Satır da, CHP’nin fikirlerini savunmaya devam etmekte kararlı olduğunu ve toplumun on beş-yirmi yıl sonra da olsa mutlaka CHP’nin fikirlerini benimseyeceğini çünkü CHP’nin savunduğu düşüncelerin milletin menfaatine olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁷ CHP İstanbul Milletvekili Coşkun Kırca ise, seçim sonuçları üzerine Atatürk’ünde bütün devrimlerini ve demokratik rejimi küçük bir azınlık gurubuyla başardığını ifade ederek CHP’nin azınlığı çoğunluğa çevirecek bir güce sahip olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁸

B. Parlamenter Demokrasiden Ara Rejime Doğru

1. Adalet Partisi Hükümeti ve Yükselen Kemalist Reaksiyon

Millet Meclisi ikinci dönemin ilk toplantısını, 10 Ekim 1965 Genel Seçimleri’nin kesin sonuçlarının alınmasının ardından Orhan Seyfi Orhon’un başkanlığında 22 Ekim 1965 tarihinde gerçekleştirmiştir. İlk günkü oturumda AP İstanbul Milletvekili Ferruh Bozbeyli, ikinci turda CHP’lilerinde desteğini alarak 354 oyla Meclis Başkanı seçilmiştir. Aynı gün Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, yeni kurulacak hükümete başarılar dileyerek Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’e istifasını sunmuştur.³⁸⁹ Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel, hükümeti kurma görevini AP Genel Başkanı Süleyman Demirel’e vermiştir.³⁹⁰ Süleyman Demirel, bakanlar kurulunu 27

³⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, “*Acı Gerçekler Üzerine*”, **Dünya**, 13 Ekim 1965.

³⁸⁶ **Ulus**, 12 Ekim 1965.

³⁸⁷ **Ulus**, 14 Ekim 1965.

³⁸⁸ Coşkun Kırca, “*Seçimden Sonraki Türkiye ve Partiler*”, **Milliyet**, 14 Ekim 1965.

³⁸⁹ **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1965.

³⁹⁰ **Cumhuriyet**, 24 Ekim 1965.

Ekim 1965 tarihinde kamuoyuna açıklamıştır.³⁹¹ 3 Kasım günü de yeni kabinenin programını hem Cumhuriyet Senatosuna hem de Millet Meclisi'ne sunmuştur.³⁹²

Süleyman Demirel'in seçim sonuçlarının ardından Atatürk'e bağlılık vurgusuyla sergilediği rasyonel tutumunu hükümet programında da sürdürmüştür. Demirel, her şeyden önce, hükümetin “*Atatürk ilkelerine ve 27 Mayıs inkılâbına dayanan ve milli iradenin tasvibine mazhar olan*” anayasanın ruhunu hâkim ve metnini hâkim kılmayı şaşmaz hedef olarak benimsediğini vurgulamıştır. Demokratik rejimin ve Türk devletinin temeli olan Atatürk devrimlerini bütün yönleriyle korumayı en önde gelen bir ödev saydıklarını ifade etmiştir. Atatürk devrimlerinin özü olan, Batı'lı bir toplum düzeninin kurulabilmesi hedefini kendilerine ilham olarak seçtiklerini belirtmiştir.³⁹³ Hükümet programı Kemalist çizgiye mümkün olduğunca yakın durmaya çalışmasına rağmen bu durum Kemalizm'le tam anlamıyla bir buluşma olmamıştır. Program, muhtemelen parti içinde dini eğilimleri daha baskın olan kesimlerin tepkisini de dengelemek amacıyla laiklik ilkesine, din fikirlerinin dünya ve siyaset işlerinden ayrı tutulmasından ziyade vicdan ve ibadet özgürlüğü temelinde yaklaşmıştır. Laikliğin “*vatandaşın dinî ihtiyaçlarını baskı altında tutan, din ve ibadet hürriyetini, din eğitimini kısıtlayan bir çerçeve içinde*” değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmiştir. İktisadi ve kültürel alanlarda hızlı bir dönüşüm yaşayan Türkiye'nin “*manevi inanç ihtiyacını karşılayacak*” bir din eğitimine ağırlık verileceğinin altını çizmiştir.³⁹⁴ Program, ekonomiye dönük vaatlerini sıralarken “*refah devleti*” vurgusu yapmıştır. Modern Türk devletinin “*refah devleti*” ne ulaşmak için izleyeceği ekonomi politiğin, 19.yüzyıl kapitalizminin terk edilmiş metotlarından farklı ve otoriteryan özellikleri içinde barındıran sosyalist ve komünist sistemlerinden bambaşka bir yol olduğunu belirtmiştir. Bu çerçeve de Türkiye'nin iktisadi bünyesinin “*karma ekonomi esasına*” dayanmasından ilham alındığının altını çizmiştir. Buna göre, devlet faaliyetini ve kamu sektörünü, vatandaşın mutluluk ve refaha ulaşması çabasında yardımcı olarak gördüğünü vurgulamıştır. Karma ekonomiyi “*tam bir devletçilik ve kolektivistliğe geçişin bir safhası*” olarak değerlendirenlerin karşısında olduğunu ifade

³⁹¹ Cumhuriyet, 28 Ekim 1965.

³⁹² Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Dönem:1, Cilt: 31, 3.ncü Birleşim s.17-40, Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt:1, 5.Birleşim, s. 74-97.

³⁹³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt:1, 5.Birleşim, s. 75.

³⁹⁴ a.g.e., s. 77,78.

etmiştir.³⁹⁵ Program, dış politikaya dönük stratejisini de Atatürkçülük meşru temeline dayamaya çalışmış ve bu alanda her hangi bir radikal değişim yaşanmayacağını göstermiştir. Dış politikada takip edilecek istikametın “Atatürk’ün çizdiği esaslardan mülhem” olacağını vurgulamıştır. Atatürk’ün yalnızca sözleriyle değil aynı zamanda icraatlarıyla da gösterdiği prensipler doğrultusunda Türkiye’nin milli menfaatlerinin diğer milletlerin milli menfaatleri ile örtüşecek şekilde korunmasına ve idame ettirilmesine ve herşeyden önce Türkiye’nin kendi gücüne güvenmekle birlikte kolektif güvenlik tedbirlerinden de faydalanılmasına dikkat edileceğini ifade etmiştir. Bu kapsamda NATO ve CENTO ittifaklarına bağlı kalınacağı; ama bunun yanında Sovyetler Birliği, Balkan ve Orta Doğu ülkeleriyle de ilişkilerde yeni açılımlarla gidileceği belirtmiştir.³⁹⁶

Muhalefet, hükümet programını, Kemalizm’in ana prensiplerini yeteri kadar yansıtmamakla, tam anlamıyla benimsenmemekle ve kimi zaman da bu prensiplerle doğrudan doğruya çatışma halinde olmakla veya daha kesin bir ifadeyle Kemalist muhakemenin reddedilmesinden başka bir anlam taşımamakla eleştirmiştir. Örneğin, CHP Grubu adına söz alan Turhan Feyzioğlu “Atatürk ilkelerini ve 27 Mayıs Anayasasını, ruhu ve metni ile hâkim” kılınmasının, bütün partilerin ortak sorumluluğunda olduğunu belirtmiştir. Daha sonra “Dudaktan 27 Mayıs’a ve Atatürk ilkelerine bağlılık ifade edip, el altından fırsat buldukça 27 Mayıs düşmanlığı ” yapanların ve yurttaşların saygı ile siyaset alanının dışında tutulması gereken “dini inançlarını siyasi yükselme basamağı halinde istismar ” edenlerin ülke huzuruna kastettiğini söylemiştir. Muhalefet görevini yerine getiren CHP’nin bu tarz saldırılar karşısında da yılmadan mücadele edeceğini vurgulamıştır.³⁹⁷ Turhan Feyzioğlu’nun, hükümet programında eleştirdiği ve AP iktidarını Kemalist düşünce sisteminin karşısına düşürmeye çalıştığı bir diğer nokta ise Cumhuriyet Halk Partisi’nin izlediği ekonomi politikasının geçerliliğini kaybetmiş doktrin bir politika olarak tanımlamasıdır. Buna göre Feyzioğlu, CHP’nin, Atatürk’ün yeri geldiği zaman yabancı sermaye hayranı gibi gösterilmesine ve yeri geldiği zaman da komünizmin meddahi gibi sunulmasına karşı olduğunu belirtmesinin ardından hükümet programında devletçilik prensibinin yanlış anlamalara neden olacak şekilde izah edildiğini söylemiştir. İktisadi devletçiliğin, Türkiye’yi

³⁹⁵ a.g.e., s. 80.

³⁹⁶ a.g.e., s. 93, 94.

³⁹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, 6.Birleşim, s. 108.

geri kalmış bir ülke konumundan kurtarmak için uygulanan bir ilke olduğunu belirtmiştir. “Atatürk’ün daha 1936 yılında belirttiği gibi, 19.uncu yüzyıl nazariyelerinden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değil, Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş bir” sistem olduğunu vurgulamıştır. Atatürk Devletçiliği olarak da tanımlanan bu modelin demokratik hürriyetler çerçevesinde bir yandan özel teşebbüsün milli menfaatlere ve sosyal gerçeklere uygun bir biçimde faaliyet göstermesini hedeflerken diğer yandan da özel teşebbüsün yetersiz kaldığı noktalarda devleti görevli saydığını belirtmiştir.³⁹⁸ Feyzioğlu, bu tarz bir devletçilik anlayışının komünizmle ve sosyalizmle yan yana getirilmeye çalışmasının tarihsel bir meşruiyeti ve dayanağı bulunmadığını da vurgulamaya çalışmıştır. CHP’nin benimsediği devletçiliğin “Marksizmden, bir başka dogmadan mülhem” olmadığını belirtmiştir. CHP’nin, Kemalist olduğunu ve “memlekete Bolşevikliği sokmayan, madenlerimizi, musluktan akan içme sularımızı, evimizdeki elektriğin hepsini” yabancı şirketlerin sömürmesine son verip milli sanayi kurmuş olan Mustafa Kemal Atatürk’ün yolunda ilerlediğini ifade etmiştir.³⁹⁹

Türkiye İşçi Partisi de eleştirilerinde Kemalizm’den hareket etmiş ve hükümet programı ile Atatürk’ün savunduğu düşüncelerin ve onun döneminde gerçekleştirilen icraatların yan yana gelmezliğini izah etmeye çalışmıştır. TİP adına konuşan Mehmet Ali Aybar, hükümet programının petrol üretiminin ve dağıtımının ne suretle gerçekleştirileceği konusunda açık olmadığını, bugün Türkiye’de yabancı petrol şirketlerine tanınan yüksek dereceli imtiyazların Atatürk devri Türkiye’sinin “yer altı kaynaklarımızın yalnızca devlet eli ile işletilebileceği” prensibine aykırı olduğunu belirtmiştir. Hükümetin bu konuda açık ve kararlı tedbirler sunmaktan aciz olduğunu savunmuştur.⁴⁰⁰

TİP Genel Başkanı, bu açıklamalarından sonra hükümet programı ile Kemalizm arasındaki kopukluğu daha da somutlaştırmak adına dış politika alanına yönelmiştir. Aybar, Atatürkçü dış politikanın en doğru ve en kısa tanımının “Türkiye’de her hangi bir yabancı nüfuzuna, yabancı sultasına meydan vermeyecek bir politika” izlemek olduğunu belirtmiştir. Kurtuluş Savaşı’nın tarihsel nedeninin ve bütün Atatürk devrimlerinin temel hedefinin bağımsızlığı sağlamak olduğunu vurgulamıştır.

³⁹⁸ a.g.e., s. 117, 118.

³⁹⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, 8.Birleşim, s. 233, 234.

⁴⁰⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem: 2, Cilt: 1, 7.Birleşim, s. 169.

Türkiye'nin Atatürk'ün ölümünden sonra gittikçe hızlanarak Batı dünyasının nüfuzu altına girdiğini ve onun uydusu haline geldiğini belirtmiştir. Böyle bir politikanın “*Atatürk'çülükle hiçbir ilgisi bulunmadığı, tersine Atatürk'çülüğe karşı bir hareket*” olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin 35 milyon m²lik toprağının A.B.D.nin egemenliği altında bulunduğunu söylemiştir. Hükümetin Atatürk politikasına sadakat göstereceğini vurgulamasına rağmen bu gerçeğe değinmediğini gibi tam tersine bugünkü bağlantıların sürdürüleceğini ifade ettiğini belirterek bu sebeple hükümet programının sözlerle öz arasında çeliştiğini söylemiştir.⁴⁰¹

Bütün bu eleştirileri cevaplamak üzere AP adına söz alan Aydın Yalçın, Mustafa Kemal Atatürk'ün ekonomi alanında özel teşebbüsçü olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Yalçın, dar, muhayyilesiz ve kısır düşünceler içinde Türk iş dünyasının gerçek kalkınma potansiyelini görmeyen imkânsız olduğunu ifade etmiştir. Bu milletin tarihinin cesur, radikal ve ilerici adımlarla dolu olduğunu belirtmiştir. Bu çerçevede “*Atatürk'ün engin muhayyilesi, realist kafası ve cömert gönlünün bütün izlerini taşıyan 1927 tarihli Teşviki Sanayi Kanununun daha o devrelerde Türk müteşebbislerine getirmiş olduğu*” yeniliklerin hatırlanmasını istemiştir.⁴⁰²

AP Grubu adına söz alan bir diğer isim İstanbul Milletvekili Muhiddin Güven ise, konuşmasında Atatürk'ün sol düşünceyle yan yana gelmezliğini vurgulamış ve Atatürk ilkelerini milliyetçi-muhafazakâr romantizmden hareketle Türk toplumun değerlerinin taşıyıcısı olarak tanımlamıştır. Güven, Atatürk'ün prensiplerinin onun ölümünden 27 sene sonra “*maksatlı davranışlar uğrunda ve bu maksatları örtülemek niyetiyle bir kalkan gibi*” kullanıldığını söylemiştir. Atatürk prensiplerinin “*komünizmi sempatik göstermek için alet haline*” getirildiğini ifade etmiştir. AP'nin Atatürk ilkelerini “*kendi öz medeniyetimizi, Batı medeniyeti seviyesinin üstüne çıkarmak için büyük insan tarafından uzak görüşle vaz'edilen hamle*” taşları olarak kabul ettiğini belirtmiştir.⁴⁰³

Hükümet programı üzerine son olarak söz alan AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, öncelikle Türkiye İşçi Partisi'nin açıklamalarını eleştirmiştir. Demirel, Atatürk'ün temelini milli hâkimiyet ve Batı medeniyetçiliği harcıyla kardiği

⁴⁰¹ a.g.e., s. 176.

⁴⁰² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 1, 8.Birleşim, s. 214.

⁴⁰³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 1, 8.Birleşim, s. 201.

Cumhuriyet'in Türk milletinin en büyük varlığı olduğunu belirterek bu büyük varlığın hiçbir zaman hiç kimsenin uydusu da peyki de olmadığını ifade etmiştir. Demirel, Atatürk'ün "*Türkiye'nin kendi şartlarına ve imkânlarına has bir iktisadi sistemle kalkınacağını*" belirten sözlerine referansla hükümetin ekonomi politikasının Türkiye'nin şartlarından mühlhem olduğunu vurgulamıştır. Konuşmasının devamında CHP'nin, Atatürk ilkelerinin savunulması noktasında AP'nin samimiyetini sınamasını da eleştirmiştir. Turhan Feyzioğlu'nun "*Atatürk ilkeleri ve 27 Mayıs Devrimine karşı her davranışı önlemek üzere muhalefet partisi olarak bize düşen bekçilik görevini tam bir yeterlilik ve yılmaz bir cesaretle yerine getirmeye kararlı bulunuyoruz.*" sözlerine cevap olarak bu bekçilik görevinin bütün milletin görevi olduğunu söylemiştir. Feyzioğlu'nun "*Atatürk ilkelerine bağlılık ifade edip fakat el altından ve fırsat buldukça 27 Mayıs düşmanlığı yayanlar*" şeklinde ithamlarının AP'yi ilgilendirmediğini, bunların faali meçhul olduğunu ve bunları da kim yaparsa yapsın bekçilik görevi içerisinde bulunan bütün milletin görevini layıkıyla yerine getireceğini ifade etmiştir.⁴⁰⁴

Adalet Partisi hükümetinin programının mecliste tartışıldığı günler de bir büyük tartışma da CHP içinde yaşanmıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nü parti meclisinde bütün ülkenin baştan aşağı sola gittiği bir dönemde memleketi aşırı istikamete gitmekten alı koymak için ortanın solundan dönmeyeceğini ima etmiştir.⁴⁰⁵ İnönü'nün bu konuşmasını takiben partiden istifalar gündeme gelmiştir. Buna göre, CHP Manisa Senatörü Emin Acar, CHP'nin Atatürk ilkelerine aykırı bir biçimde solculuğa devam etmesi gerekçesiyle partisinden istifa etmiştir.⁴⁰⁶ Aynı toplantının ikinci günkü oturumunda Emin Paksüt de, Türkiye'de sol kelimesinin komünist anlamına geldiğini ve partinin Altı Ok'un arasında yerinin bulunmadığını ve bulunmasına da gerek olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁷ CHP Parti Meclisi'ndeki on gün boyunca tekrarlanan bu tartışmaların sonunda yayımlanan bildiri, seçimlere ortanın solunda

⁴⁰⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem: 2, Cilt: 1, 9. Birleşim, s. 273, 280, 292.

⁴⁰⁵ **İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967** (Haz. İlhan Turan), s. 184.

⁴⁰⁶ **Dünya**, 20 Kasım 1965

⁴⁰⁷ **Milliyet**, 21 Kasım 1965

siyasetiyle girildiğini ve yeni dönemde de CHP'nin muhalefet görevini temel görüşlerine sadık kalarak yerine getireceğini vurgulamıştır.⁴⁰⁸

CHP Parti Meclisi'nin toplantı halinde olduğu günler de Dünya gazetesi de, CHP'nin Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu ile yaptığı söyleşiyi sayfalarına taşımıştır. Banguoğlu her şeyden önce solculuğun Atatürk'ün halkçılık prensibinin dışında pembeden kızıla kadar uzanan bir doktrin olduğunu söylemiştir. Bu doktrinin aşırı uçlarının kanun dışılıklarını perdelemek için kendilerini halkçı olarak tanımladıklarını belirtmiştir.⁴⁰⁹ Atatürkçülüğün ise, “*sosyal adaletçilik*” olarak tanımlanabilecek bir fikir akımı olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün, ülkenin şartlarını, topluluğun bünyesini ve milletin ülkülerini göz önüne alarak tayin ettiği rejimin halkçı bir demokrasi olduğunu vurgulamıştır. Atatürk'ün, Batı Avrupa'daki sınıf kavgalarının ve Rusya'daki sınıf diktatörlüğünü acı sonuçlarını gördüğünü ve milleti bu felaketlerden korumak istediğini belirterek bunun içinde Türk milletini sınıfsız bir millet olarak tanımladığını ve halkı oluşturan büyük zümreleri, çiftçiyi, esnafı ve işçiyi birlikte kalkındırmak istediğini söylemiştir. Ancak, Atatürk'ün halkçılık prensibinin tam anlamıyla bir programını yapamadan ölmesi nedeniyle ondan sonra gelenlerin halkçılığın sadece edebiyatını yaptığını ifade etmiştir.⁴¹⁰

Edirne Senatörü Tahsin Banguoğlu'nun ortanın solu ile Kemalizm'in iç içe geçmesinin imkânsızlığına vurgu yapan bu konuşmasına Ulus Gazetesi'nden, Nurbaki, “*Ortanın Solu*” başlıklı makalesiyle cevap vermiştir. Nurbaki, Atatürk, yeni Türk devletini kurarken, o zamanın bütün gerçeklerini görerek kararını ortanın solundan yana verdiğini ifade etmiştir. Bu gerçeğe rağmen, Atatürk'ün ortanın solunda olmadığını iddia edenleri işaret etmiştir. Bunların ya reformist bir insanın ortanın solunun dışında bulunamayacağını anlayamayanlar ya da günün modasından hareketle ortanın solunu izmli bir yol sanan dar düşünceli kişiler olduğunu ifade etmiştir. Devrimleri yapan, millileştirme ve devletçilik hareketini bizzat organize eden Yüce Ata'yı “*ortanın solundan, ortaya çekmeye*” çalışmanın “*Atatürkçülüğe en büyük*” ihanet olduğunu yazmıştır.⁴¹¹

⁴⁰⁸ **Ulus**, 30 Kasım 1965

⁴⁰⁹ “*Banguoğlu ile Bir Görüşme*”, **Dünya**, 21 Kasım 1965

⁴¹⁰ “*Banguoğlu ile Bir Görüşme III*”, **Dünya**, 23 Kasım 1965.

⁴¹¹ Nurbaki, “*Ortanın Solu*”, **Ulus**, 24 Kasım 1965.

Tartışmalar, CHP'nin 7 Aralık 1965 tarihinde toplanan Ortak Grubu'nda da devam etmiştir. Nevşehir Milletvekili Selahattin Hakkı Esatoğlu, Atatürk ilkeleri gibi ortanın solunu da ilerici bir hamle olarak değerlendirmiştir. Ortanın solunun, Türkiye'yi hızla kalkındıracak, milli geliri arttıracak ve artan gelirin adil ölçülerde dağıtılmasına imkân vererek sosyal adaleti sağlayacak bir ekonomik sistemin adı olduğunu belirtmiştir. CHP'nin başından itibaren köylünün ve işçinin yanında, sömürücülerin ise karşısında olduğu için ortanın solunda bir parti olduğunu ifade etmiştir. Atatürk ilkeleri uygulanırken nasıl yadırgandıysa bugün de ortanın solu söyleminin yadırgandığını ancak bu kavramdan korkulmaması gerektiğini belirtmiştir.⁴¹² Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal da, konuşmasında Atatürk ile İnönü'nün düşüncelerindeki hâkim unsurun ortanın solu olduğunu ve İnönü'nün ortanın solu deyişiyle CHP'nin yerini ümit verici bir biçimde saptadığını, iktisadi ve kültürel kurtuluş savaşının yeni bir noktasını işaret ettiğini belirtmiştir.⁴¹³ Sivas Milletvekili Mustafa Kemal Palaoğlu ise, Atatürkçülük ve onun altı ilkesinin yanında neden ortanın solu gibi yeni bir slogana ihtiyaç var diye soranların Atatürkçülüğü statik manada yorumladıklarını ve Atatürkçülüğü anlayamadıklarını ifade etmiştir. Ortanın solunun Altı Ok'un yetmezliğinden değil büyüklüğünden doğduğunu ve yeni bir ses, yeni bir yorum olduğunu ve Atatürkçü politikanın aslını oluşturduğunu belirtmiştir.⁴¹⁴

Bülent Ecevit de, seçimlerde alınan yenilgiye rağmen ortanın solundan dönülmemesi gerektiğini eğer böyle bir yola girilirse bunun stratejik açıdan büyük bir hata olacağını ifade etmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Ecevit, partinin programını meydana getiren ortanın solunun ilmen batılı demokrasilerin ölçülerinde bir hareket olduğunu ve bundan da geri dönmenin yerinin olmadığını söylemiştir. Ortanın solunun CHP'yi silindirle ezdiği farz edilse bile geriye dönülürse bu silindirin CHP'yi bir defa daha ezeceğini iddia etmiştir.⁴¹⁵

AP hükümeti, 11 Kasım 1965'de 172 güvensizlik oyuna karşın 252 güvenoyuyla ⁴¹⁶ göreve başlamıştır ve öncelikle dış politikaya odaklanmak zorunda kalmıştır. Çünkü BM Genel Kurulu, 17 Aralık 1965 tarihinde Makarios'un desteklediği bir

⁴¹² **Ulus**, 8 Aralık 1965.

⁴¹³ **Ulus**, 11 Aralık 1965.

⁴¹⁴ **Ulus**, 12 Aralık 1965.

⁴¹⁵ **Cumhuriyet**, 15 Aralık 1965.

⁴¹⁶ **Milliyet**, 12 Kasım 1965.

tez olan bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'ne hiçbir şekilde müdahale edilemeyeceği kararını almıştır.⁴¹⁷ 51'i çekimsiz olmak üzere 47 oyla kabul edilen bu karar, ⁴¹⁷ Türkiye'nin Kıbrıs politikasını ve uluslararası arenadaki yerini bir açmaza sürüklemiştir. Türkiye'nin uluslararası arenada yalnızlığını gösteren bu karar karşısında, hem sol hem de sağ çevrelerin bir bölümü benzer değerlendirmelerde bulunmuştur. Her iki kesimde, bu durumun nedeninin Atatürkçü dış politikanın terk edilmesi ve bu bağlamda Üçüncü Dünya Uluslarıyla köprülerin atılması olarak değerlendirmiştir. Örneğin, Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Kıbrıs meselesine ait politikalar tayin edilmeye çalışılırken dünyadaki değişimler ekseninde ele alınması gerektiğini söylemiştir. Bu bağlamda 1945, 1957, 1958 yıllarına gelindiği zaman dünyada birçok değişiklikler yaşandığını belirterek bu değişikliklerin en önemlisinin esir milletlerin kurtuluş savaşları olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün bu kurtuluş savaşlarını 1923'lerde sezinleyerek "*mazlum milletlerin mutlaka zalimlerin pençesinden kurtulacaklarına işaret*" ettiğini vurgulamıştır. Ancak Türkiye'nin, Atatürk'ün bu işaretini izlemediğini ve dış politikasını bu doğrultuda ilerletmediğini savunmuştur. Türkiye'nin Atatürk'ün Türkiye'si olmaktan çıktığını ve kurtuluş savaşı veren halkların yanında değil karşısında yer aldığını belirtmiştir. Türkiye'nin felaketinin o gün başladığını iddia etmiştir.⁴¹⁸

Millet Partisi de meseleye anti Batıcı ve anti emperyalist bir söylemle yaklaşmıştır. MP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'na göre, Türk hükümetleri, zamanında mazlum milletlere örnek olduğunu unutarak "*her meselede müttefiklerimizin ağzına bakmış ve onları memnun etmek düşüncesiyle, prensiplerinden ve şahsiyet şartlarından uzak kalmıştır.*" Türkiye, haklının yanında değil zenginin ve güçlünün yanındadır kanaatinin doğmasına neden olmuştur. "*Bugün Türkiye'nin karşılaştığı manzara ve hak yolunda yalnız kalışı*" bu acı gerçeğin bir sonucudur.⁴¹⁹

CKMP'den Muzaffer Özdağ için de, Kurtuluş Savaşımız fiili hedefleriyle, milli manası ve tesiriyle evrensel bir savaşı ifade etmiştir. Mustafa Kemal bu durumu, "*« Anadolu ve müdafaasıyla yalnız kendi hayatına ait bir vazifeyi ifa etmiyor belki de bütün şarka müteveccih hücumlara bir set çekiyor. Efendiler bu hücumlar*

⁴¹⁷ Cumhuriyet, 18 Aralık 1965.

⁴¹⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: 2, 28. Birleşim, s. 29, 30, 32.

⁴¹⁹ a.g.e., s. 16.

elbette kırılacaktır, bütün tasallutlar mutlak nihayet bulacaktır. İşte ancak o zaman Garpte ve bütün cihanda hakiki sükûn, hakiki refah ve insaniyet hüküm sürebilecektir.»” sözleriyle açıklamıştır. Bu sebeptendir ki, bugün üçüncü dünya denilen ve sömürgecilikten kurtulmaya çalışan uluslar ve ülkeler, Mustafa Kemal Atatürk’ün dünyası olmuş, Türk milletinin dünyası olmuş ve “*Türk İnkılâbının yarattığı*”, dünya olmuştur. Ancak, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonraki olayların gelişimdeki hız, Türkiye’yi yönetenlerin idrak kabiliyetini aşmış ve Türkiye Üçüncü Dünya’ya karşı olmuş, bu dünyayı unutmuş ve üçüncü dünya da Türkiye’yi unutmuştur.⁴²⁰

Adalet Partisi’ne göreyse, bütün bu söylemler, bunu Millet Partisi’nin ya da CKMP’nin de ifade etmesi önemli değildir, Atatürkçülük adı altında Türkiye’nin dış politikasını komünist bloğa doğru sürüklemeyi amaçlamaktadır. Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Üçüncü Dünyaya iltihak etmek suretiyle Türk dış siyasetini yürütmenin bir görüş olduğunu ve her fikir gibi de önemli olduğunu belirtmiştir. Ancak Böyle bir politikanın “*Atatürk’ün dış politikasına dönelim*” şeklinde ifade edilmesinin yanlış olduğunu çünkü Atatürk’ün dış politikasının nerede görülürse başı ezilmesi istenilen komünist bloğa avdet olmadığını ifade etmiştir.⁴²¹

Söz konusu bu tartışmalar, parlamento dışında da devam etmiştir. Bu yöndeki ilk sesin Kıbrıs Bunalımının hemen öncesinde üniversiteden yükseldiğini söylemek mümkündür. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakülteleri ile Orta Doğu Teknik Üniversitesinden, 40 profesör, doçent ve asistan 28 Kasım 1965 tarihinde yayımladıkları ortak bildiri Türkiye’nin “*Bağımsızlıkları için savaşan ulusların karşısında değil tamamen yanında olması gerektiğini*” ifade etmişlerdir. Türkiye’nin “*ilk kurtuluş savaşını vererek bütün esir milletlerin saygısını kazanmış*” bir ülke olmakla birlikte son yıllarda bu uluslara karşı tamamen kayıtsız kaldığını ve Batı’nın bir uydusu görünümü verecek kadar Batı taraftarı bir dış politika izlediğini savunmuşlardır.⁴²² Ankara Üniversiteleri’nden yayımlanan bu bildirinin ardından İstanbul Üniversite’sinden 80 öğretim üyesi de, Ankara’daki meslektaşlarının son davranışlarını tasvip ettiklerini ifade eden bir bildiri yayımlamışlardır.⁴²³

⁴²⁰ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: 2, 32. Birleşim, s. s. 252, 253.

⁴²¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt:3, 50. Birleşim, s. 596, 597.

⁴²² Ulus, 29 Kasım 1965.

⁴²³ Milliyet, 2 Aralık 1965.

Bildiriye imza atan öğretim üyelerinden Bahri Savcı, Türk dış politikasının emperyalizmin uyduluğundan kurtulması gerektiğini, emperyalizme karşı savaşılan milletlerin yanında yerini almasının zorunlu olduğunu ve onların desteğini kazanma prensibine dayanması gerektiğini belirterek bunların Atatürk'ün koyduğu ilkeler olduğunu ve bu ilkelere dönüştürülen başka çare olmadığını söylemiştir.⁴²⁴ İstanbul Üniversitesi'nden Tarık Zafer Tunaya'ya ise, 1965 yılında dünya sorunlarını bir kenara bırakarak iç çekişmelerin ön plana alındığını, II. Meşrutiyet sahnelerini daha da derinleştiren sahneler yaşandığını ve Türk Devrimin kurucu politikası olan Doğu-Batı arasındaki bağımsız ve istikrarlı davranışlardan vazgeçişimizin büyük sıkıntılar yarattığını ifade etmiştir. Atatürk'ün yarım asır önce adlandırdığı “*mazlum milletler*” in bugün bir üçüncü dünya olmasına rağmen Türkiye'nin onların hiç birisine el uzatmadığını belirtmiştir. 1966 yılına “*Atatürkçü, itibarlı bir dış politikanın*” zaruriliğinin anlaşılabilir şekilde girilmesi gerektiğini ifade etmiştir.⁴²⁵ Cumhuriyet'ten İlhan Selçuk ise, mazlum milletlerin Türk Kurtuluş savaşından sonra ayaklandığını ve bu nedenle Türkiye'nin yerinin emperyalist bloğun dışında olduğunu belirterek Ankara Üniversitesi'lerinden yayımlanan bildirinin “*Atatürk Türkiyesinde bağımsız ve haysiyetli bilim*” adamlarının sesi olduğunu yazmıştır.⁴²⁶

Başta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi olmak üzere çeşitli üniversitelerin fakültelerinden Türk sağını temsil eden 101 öğretim üyesinin 31 Ocak 1966 tarihinde yayımladığı bildiri ise, olaya farklı bir açıdan yaklaşmıştır. Tahsin Özgüç, Bahaeddin Ögel, Zeki Velidi Togan, Faruk Sümer ve Mümtaz Turhan gibi isimlerin imzaladığı bildiri, Türkiye'nin, dış siyasette Atatürk'ten yadigâr kalan istiklal ve toprak bütünlüğünün yaşatılmasını esas aldığını her gün bir başka değişiklik gösteren gelişmelerin etkisinde kalmadığı vurgulamıştır. Türkiye'nin hiçbir devletin peyki olmadığını, girdiği ittifaklar içinde şerefli bir müttefik olarak yerini aldığını ve Türkiye'nin dış siyasetini tehlikeli yönlere kaydırmaya çalışanların bu faaliyetlerine son vermesi gerektiğini belirtmiştir.⁴²⁷

⁴²⁴ Bahri Savcı, “*Kurtuluş Yolu*”, **Milliyet**, 7 Aralık 1965.

⁴²⁵ Tarık Zafer Tunaya, “*İşçiler, Kıbrıs, Seçim, Petrol*”, **Milliyet**, 1 Ocak 1966.

⁴²⁶ İlhan Selçuk, “*Güzel bir davranış*”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1965.

⁴²⁷ **Dünya**, 1 Şubat 1966.

Siyasi mahkûmların affi meselesi ile seçim kanunun değiştirilmesi, Türkiye'nin dış politikasında yaşanan bu gelişmelerle aynı dönemde gündeme gelmiştir. Buna göre, Adalet Bakanı Hasan Dinçer, 11 Aralık 1965'te en kısa sürede Af Kanun Tasarısı ile Seçim Kanunu Tasarısının tamamlanarak hükümete sunulacağını ifade etmiştir.⁴²⁸ Bu çerçevede hazırlanan tasarı, Celal Bayar dâhil olmak üzere Yassıada mahkûmlarının hepsinin affını ve 27 Mayıs esnasında yurt dışında bulunan sonra Türkiye'ye dönememiş olan eski DP milletvekillerinden Muzaffer Kurbanoğlu ile Rıza Çelebi ve yurt dışına kaçan Reşat Akşemsettinioğlu ile Zeki Eratman da bu kandan yararlanmasını öngörmüştür. Yassıada hükümlülerinin tamamının siyasi partilerde faaliyet gösterememekle birlikte amme haklarının bütününden yararlanmaları uygun bulunmuştur.⁴²⁹

Söz konusu tasarı siyasi arenada büyük tartışmalar yaratmıştır. Örneğin İsmet İnönü, 19 Ocak 1966 tarihli CHP parti meclisi toplantısında durumun kaygı verici olduğunu, ancak “*rejimin başına bir şey gelirse bunun*” tahrik ve teşvikçisinin Cumhuriyet Halk Partisi olmaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴³⁰ CHP parti meclisi de, yayımladığı bildiri de Adalet Partisi'nden bu gidişe bir an önce son vermesi istemiştir.⁴³¹ CHP'nin meclis grubu ise, Af Kanunu Tasarısı üzerine gerçekleştirdiği görüşmelerde, AP'nin Atatürk devrimlerinin zedelenmesi, düşünce özgürlüğünün kaldırılması, vurgunculuk, partizancılık ve yağmacılık devrine dönüş özleminde olduğunu vurgulamıştır. Af Kanunu Tasarısı'nın Atatürk'e hakaret ettikleri için mahkûm olmuş şer kuvvetlerini içerden çıkaracak bir Truva atı olduğunu, Derviş Vahdetileri, Dürri-zadeleri, kısacası irticanın kendisini af etmeyi amaçladığını belirtmiştir.⁴³²

CHP'den yükselen bu seslerin yanında Genel Başkan İsmet İnönü de Başbakan Süleyman Demirel'le 7 Şubat 1966 tarihinde bir görüşme gerçekleştirerek af ve seçim kanunu tasarıları ile hükümetteki yer değiştirme olaylarının neden olduğu huzursuzluğu dile getirmiştir. Ancak hükümet, 2 Mart günü Seçim ve Af Kanunu tasarılarını muhalefetin cepheleştiği bir Meclis oturumuna getirmiştir.⁴³³ Bu gelişmeden

⁴²⁸ **Adalet**, 12 Aralık 1965.

⁴²⁹ **Cumhuriyet**, 17 Ocak 1966.

⁴³⁰ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1966.

⁴³¹ **Ulus**, 20 Ocak 1966.

⁴³² **Ulus**, 4 Şubat 1966.

⁴³³ Ahmad ve Ahmad **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 306, 308.

yalnızca iki gün sonra “*Milli Kurtuluş Komitesi*” adlı bir grup dağıttığı bildiriye, hükümetin ulusal çıkarlarla bağdaşmayan davranışları karşısında “*Büyük Atatürk’ün kutsal emanetlerinin bekçiliğini yapan, asil Türk*” ordusunun milletin emrinde olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁴

Adalet gazetesi, CHP’nin tutumu karşısında en sert çıkışı yapmıştır. Turhan Dilligil tarafından kaleme alınması imkân dâhilinde olan makale, CHP’nin siyasal affa karşı çıkmasının nedeninin düşünüldüğü gibi ne mahkûmların seçimlerde Adalet Partisi’ne oy vermelerinden duyduğu endişeden ne de sosyal düzene bir yararı olmayacağına inanmasından ileri gelmediğini belirtmiştir. Bu karşı duruşun köklerinin, partinin kuruluşunda ve gelişmesinde hâkim olan çarpık ve katı zihniyete dayandığını yazmıştır. 1925 yılının 8 Ekiminde Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya’nın verdiği bir takrir üzerine CHP’nin aldığı kararda “*Büyük Millet Meclisi namına icrayı kaza eden İstiklal Mahkemelerinin mehabet ve kudretini idame için verdikleri hükümlerin temyize tâbi olmadıktan başka affa da mazhar olmaması elzemdir.*” şeklinde bir hükme ulaştığını belirterek meselenin esasının “*CHP’nin zihniyet mayasında kendi belli*” ettiğini öne sürmüştür.⁴³⁵

Ulus gazetesi, Adalet gazetesinde yayımlanan bu makaleye “*Cumhuriyet suikastçılarında*” başlıklı makaleyle karşılık vermiştir. Söz konusu makale, Adalet Partisi Genel Başkanına yakınlığıyla bilinen kimselerin yayın organları ve bunların sayıp sövmelerine çarşaf vazifesi gören gazetelerin “*bizzat Genel Başkanları’nın fikirlerini dile*” getirdiklerini belirtmiştir. AP’nin tamamen bunların hâkimiyeti altında olduğunu yazmıştır. Asıl üstünde durulması gereken noktanın bu olduğunu ifade etmiştir. Bu çevrelerin, “*Serbest fırka niçin kapatılmış? İsyancılar niçin tepelenmiş? Atatürk’e suikast hazırlayanlar niçin asılmış? Cumhuriyet devrindeki bütün irticaa hareketleri niçin tepelenmiş?*” gibi sorularla Adalet Partisi’ni irticaa ve yurt bütünlüğünü parçalamak isteyenlerin davacısı yapmaya çalıştıklarını yazmıştır.⁴³⁶

Bütün bu gelişmelerle aynı dönemde Süleyman Demirel’in, 23 Ocak 1966 tarihinde Bayram Gazetesi’nde yayımlanan makalesi kamuoyunda yoğun bir laiklik tartışmasını başlatmıştır. Demirel, dinsel terminolojiye çok yoğun bir biçimde gön-

⁴³⁴ **Cumhuriyet**, 5 Mart 1963.

⁴³⁵ “*CHP, affın karşısında*”, **Adalet**, 7 Şubat 1966.

⁴³⁶ “*Cumhuriyet suikastçılarında*”, **Ulus**, 24 Şubat 1966.

derme yaptığı bu makalesinde maddi yoksulluklar, sıkıntılar, acılar ve çaresizlikler karşısında akl-ı selimini kaybetmeyen Türk Milleti'nin kendisine tek vasî'yi yine kendisini tayin ederek maneviyatına ve mukaddesatına saygı gösterilmesinden emin bir bayram kutladığını belirtmiştir.⁴³⁷

Süleyman Demirel'in bu makalesinin hemen ardından Adalet Partisi'nin, dini ritüelleri siyasasal açıdan işlevsel bir araç olarak kullanılıp kullanmadığı tartışması başlamıştır. Örneğin MP Genel Başkan Osman Bölükbaşı, Süleyman Demirel'in açıkça din istismarı yaptığını düşünmüştür. Bölükbaşı, her birey istediğine inanmakta ve inandığını açıklamakta hür olmakla birlikte “*bir insanın kendi inanışlarını siyaset pazarlarında bozdurup harcamaya kalkışması*”nın kabul edilemez olduğunu belirterek Başvekilin bayram mesajının doğrudan doğruya bir istismar örneği olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁸ Cumhuriyet Halk Partisi'nden Turhan Feyzioğlu ise, Anayasa'nın 19. maddesinin, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetini sağladığını ve tüm ibadetleri ve dini ayinleri serbest bıraktığını, din ve vicdan hürriyetini berrak kelimeler ışığında tarif ettiğini ve dini değerlerin şahıslar ile siyasi partilerin menfaatlerinin peşinde sürüklenmelerini yasakladığını belirtmiştir. Buna rağmen devlet işlerinde ve siyasette din sömürücülüğünü devam ettirmenin Atatürkçülüğe sırt çevirmek olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁹ YTP'den Ekrem Alican'ın ise, meseleye MP'den ve CHP'den daha farklı yaklaşmıştır. Alican, Türkiye'de siyasetin dinsel değerlerden hareketle kurulmaya çalışmasının genele sirayet etmiş bir rahatsızlık olduğunu ve bu nedenle yalnızca Adalet Partisi'nin din istismarıyla suçlanmasının bir haksızlık olacağını vurgulamıştır. Süleyman Demirel'in söz konusu makalesiyle dini istismar ettiğini; fakat seçim propagandaları boyunca Süleyman Demirel'in mason olduğuna dair belgeler dağıtanların da aynı istismarı yaptıklarını belirtmiştir.⁴⁴⁰

Bütün bu iddialar karşısında söz alan Başbakan Süleyman Demirel'e göre, Türk siyasal hayatında laiklik temelli tartışmaların biricik nedeni, ilahi yasaların siyasal ve toplumsal düzenine hâkim olacağı endişesiyle laikliğin oldukça dar, katı ve din aleyhtarlığı biçiminde yorumlanmasıdır. Oysaki laiklik din aleyhtarlığı şeklinde değil de din ve vicdan özgürlüğü temelinde ele alınsa Türkiye'nin siyasal gündemin-

⁴³⁷ http://www.yeniasya.com.tr/nurullah-dag/bir-bayram-mesaji_347311.

⁴³⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: IV, 58.Birleşim, s. 754.

⁴³⁹ **a.g.e.**, s. 736.

⁴⁴⁰ **a.g.e.**, s. 748.

de laiklik üzerinden yaşanan tıkanmaların önü açılacaktır. Demirel bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: ⁴⁴¹

“ Türkiye’de Atatürk’ün kurduğu laik devletin esaslarını kimse değiştiremez. Çünkü gücü yetmez. Atatürk’ün kurduğu bu büyük ve muhteşem devletin bütün müesseseleri teşekkül etmiş ve bu müesseseler işler vaziyettedir. Bu itibarla Türkiye’de ne şeriatı isteyenler çıkabilir; çıkabilir diyorum, yani getirmeye muktedir olabilir demiyorum, buna imkân ve ihtimal yok ne şeriatı isteyenler çıkabilir ne devletin nizamını değiştirmek isteyenler çıkabilir ne de lâikliğe aykırı kanun getirenler çıkabilir. Bu itibarla, Batı medeniyetçiliğinin anladığı mânada, yalnız lâikliği deminde söylediğim gibi, bir baskı bir korku unsuru olarak kullanmaya devam ettiğimiz müddetçe, bir takım şikâyetlerde de bulunmaya devam edeceğiz. Ama lâikliği, Anayasanın tarif ettiği mânada din ve vicdan hürriyeti mânasında anladığımız müddetçe de bu şikâyetler çok geniş çapta, çok kısa zamanda ortadan kalkacaktır. Bunları, bu anlayışı, irticaa taviz vermek şeklinde, din istismarı şeklinde kıymetlendirmek, en azından insafsızlıktır, muhterem arkadaşlarım.”

Ankara Üniversitesi’ne bağlı öğretim üyeleri, 28 Ocak 1966 tarihinde yayımladıkları bildiri de bazı kuruluşların, gerici yayınların ve kişilerin “*siyasi hayatımızı ve toplumumuzu, vicdan hürriyetini sistemli olarak baskı altına alıcı ve devrimlerimizi baltalayıcı yöne sürükleme çabası*” içinde olduğunu belirtmişlerdir. Anayasaya ve kanunlara aykırı bir gidişe herkesten önce karşı durmakla görevli olanların bu durumu teşvik edici bir tavır içinde bulunmalarının asıl vahim olan noktayı teşkil ettiğini ifade etmişlerdir. Bu çerçevede Başbakan Süleyman Demirel’in yansıttı zihniyetin umut kırıcı olduğunun altı çizmişlerdir.⁴⁴² İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesine mensup öğretim üyeleri de, 2 Şubat 1966 tarihinde yayımladıkları bildiri de, Atatürk devrimlerinin anayasanın temel dayanağı olduğu gibi laikliğinde çağdaş uygarlığa ulaşılabilmesinin mutlak şartı ve devrimlerin ortak temeli olduğunu belirtmişlerdir. Bu tartışma götürmez uygarlık şartını hiçe sayan gerici zihniyetin devlet idaresinde yeniden yaşam bulmaya başladığını ifade etmişlerdir. Laik Türkiye Cumhuriyeti’nin temsil eden ve “*kişisel dini duyguları ile resmi sıfatını titizlikle ayırma*” sorumluluğunda bulunan Başbakan Süleyman Demirel’in bunları bilmezden geldiğini belirterek bu durumun “*büsbütün üzücü ve gelecek hakkında ciddi kaygılar*” uyandırıcı nitelikte olduğunu vurgulamışlardır.⁴⁴³

⁴⁴¹ a.g.e., s. 802.

⁴⁴² **Ulus**, 29 Ocak 1966.

⁴⁴³ **Cumhuriyet**, 3 Şubat 1966, s. 1.

Cumhuriyet'ten İlhan Selçuk, eleştirisini Adalet Partisi'nin anayasal sınırları ihlal ettiği savına dayandırmıştır. Ona göre, Süleyman Demirel Bayram gazetesinden yayımlanan bildirisiyle Atatürk Türkiye'sinin halk eliyle onaylanmış anayasasının laiklik ilkesine aykırı hareket etmiştir. Oysaki siyasi konumu ne olursa olsun hiç kimse Türkiye Cumhuriyeti devleti kanunlarına aykırı hareket edemez. Böyle bir imtiyazın ona tanınması demek “*hukuk devleti kavramını silmek ve devleti anarşiye sürüklemek demektir.*”⁴⁴⁴

Mümtaz Soysal ise, yaşananları Türkiye'yi kuşatan bir tehlikenin başlangıç noktası olarak işaretlemiştir. Soysal, Süleyman Demirel'in makalesiyle birlikte din olgusunun Türkiye'yi ekonomik bağımsızlığa taşımak isteyen ve Türk halkının sömürülmesine karşı mücadele veren kesimlerin karşısına önleyici bir bariyer olarak çıkarılmak istendiğini yazmıştır. Bu durumu, Vahdettin'in, İngilizleri memnun edebilmek için Mustafa Kemal'in üzerine softa ordularını göndermesinin 1966 Türkiye'sinde bir tekrarı olarak değerlendirmiştir.⁴⁴⁵

Türk sağ basını ise, CHP ve sol kesim, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü istismar ettiğini öne sürmüştür. Bu durumdan da en büyük zararı “*Kutsiyet değerinde topluma mal olmuş mefhumlardan*” biri olan Atatürk gördüğünü vurgulamıştır. Fatin Fuad, günün politika mütegallesine göre Atatürkçü ya göğsüne altı ok takacak yahut da alnın ortasına orak çekiç dövülecektir demiştir. İş bu noktaya gelince de “*Türk Milletinde « Ben Atatürkçüyüm » diyene karşı bir şüphe «Bu Atatürk düşmanıdır » denilene karşı da tam zıddında bir güven» itiyadının haklı olarak*” belirlediğini söylemiştir.⁴⁴⁶

Yeni İstanbul gazetesi de yaşananların CHP'nin gereksiz hassasiyetinden kaynaklandığını iddia etmiştir. Gazete, “*milleti mürteci görmek ve rakiplerini müzmin bir nakarat halinde irticaa taviz vermekle itham etmek*” hastalığının CHP liderinde ve onunla benzer bir düşünüş içinde olanlarda “*pek eski ve yerleşmiş bir*” illet olduğunu ifade etmiştir. Rauf Orbay'ın meclis kürsüsünden İsmet İnönü'yü ve vekillerini işaret ederek “*Bu toprağın insanları mürteci değildir, ama bu memlekette siz re'si kârda oldukça irtica diye bir mesele daima bulunacaktır. Zira milletin boynuna mür-*

⁴⁴⁴ İlhan Selçuk, “*Yasalara Saygı*”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1966.

⁴⁴⁵ Mümtaz Soysal, “*Komprador Dinciliği*”, **Yön**, No:149, 4 Şubat 1966, s. 3.

⁴⁴⁶ Fatin Fuad, “*Kaos, asıl işte bu*”. **Adalet**, 8 Şubat 1966.

teci tabelasını asan sizlersiniz.” sözlerinin bu iddiayı somutlaştırdığını savunmuştur.⁴⁴⁷

The Times’in Türkiye Muhabiri David Hotham, 1965 Genel Seçimleri sonrasında Türk siyasal hayatının alacağı şekil üzerine değerlendirme yaparken AP iktidarının komünizmle mücadele gerekçesiyle Kemalizm’e dönük bir tasfiye içinde bulunabileceğini vurgulamıştır. Bu çerçevede Hotham, farklı ideolojik kutupları birbirine bağlayan tespitinde Cumhuriyet Halk Partisi’ne oy verenler de dâhil olmak üzere, Türkiye’nin komünistleşmesi ihtimalinden tedirgin olan çok geniş bir toplumsal kitle bulunduğunu belirterek bu kitlenin İkinci Demirkırat’ı Türkiye’nin bütün geleneklerine yabancı bir ideolojiye karşı en önemli koruma kalkını olarak görebileceğini ifade etmiştir. Böyle bir durumda da İkinci Demirkırat’ın, Atatürk devrimlerini ve 27 Mayıs’ı aşma yönünde önemli bir kazanım elde edebileceğini yazmıştır.⁴⁴⁸

David Hotham’ın bu tespiti, Kemalist çevrelerin 1966 yılından itibaren Adalet Partisi’ne yönelttiği temel eleştirilerden biri olmuştur. Gürbüz Şimşek isimli öğrencinin “*Atatürkü dünyanın büyük liderleriyle kıyaslayalım*” konulu kompozisyon ödevinde komünizm propagandası yaptığı gerekçesiyle tutuklanması,⁴⁴⁹ Mehmet Ali Aybar’ın SBF’deki “*Osmanlı İmparatorluğundan bugüne ve bundan sonraki rejim sorunu*” konulu konferansında meydana gelen olaylar⁴⁵⁰ ve sağ eğilimli öğrenciler tarafından Türkiye Milli Talebe Federasyonu binasının işgali⁴⁵¹ bu eleştirilerin başlangıç noktası olmuştur. Örneğin TMTF, bütün bu gelişmeler karşısında yayımladığı bildiride, hızla gelişen irticaa tehdidini gölgelemek, Kıbrıs meselesini emperyalist emeller uğruna ötelemek, hızla artan enflasyon gerçeğini halktan gizlemek, Atatürkçü dış politikaya dönüş özlemlerini unutturmak, Atatürkçü, milliyetçi ve özgür düşüncüyü boğmak için “*komünizmle mücadele kisvesi altında bir zulüm gayretkeşliği*” başladığını yazmıştır.⁴⁵²

Cumhuriyet’ten Ecvet Güresin de komünizmle mücadele adı altında Kemalist değerlerin hedef alındığı düşünmüştür. O, 1966 Türkiye’inde yeni soyut tehlikeler

⁴⁴⁷ “*İrticadan Bahsedilenler*”, **Yeni İstanbul**, 18 Şubat 1966.

⁴⁴⁸ David Hotham, “*İkinci Kırat Ne Yapacak*”, **Milliyet**, 5 Ocak 1966.

⁴⁴⁹ **Cumhuriyet**, 9 Mart 1966.

⁴⁵⁰ **Cumhuriyet**, 16 Mart 1966.

⁴⁵¹ **Ulus**, 18 Mart 1966.

⁴⁵² **Ulus**, 18 Mart 1966.

ve efsaneler yaratılmaya çalışıldığını savunmuştur. Komünizm korkusuna paralel bir biçimde Turancılık efsanesine ümmetçilikle ve şeriatçılıkla bağlanmak istenen suni akımların son zamanlarda geliştirilmesine çalışıldığını ve bu çabaların çeşitli kaynaklardan desteklendiğini belirtmiştir.⁴⁵³ Bu davranışların Atatürk devrimlerine başından itibaren dış bileyen akımların karşısındaki demokratik düzene bağlı bütün ilerici unsurları kızılılıkla damgalayıp zıt noktalara doğru sürüklemeyi amaçladığını vurgulamıştır.⁴⁵⁴

Türk Sağı ise, bütün bu iddialar karşısında Türkiye’de hızla büyüyen bir komünizm tehlikesinin olduğunu savunmuştur. Örneğin Ahmet Kabaklı, komünizm yasak bir ideoloji olmasına rağmen Marks’ın ve Lenin’in kitaplarının, hayat hikâyelerinin ve boyluca resimlerinin Prav’dan daha çok Türkiye’deki kitapçılarda görüldüğünü yazmıştır. 1960’ların Türk çocuğunun Fatih Sultan Mehmet’i anmadan sosyalist bir romantizme kapılarak Lenin’e yüceltici anlamlar yüklediğini ifade etmiştir.⁴⁵⁵ Adalet gazetesi ise, böylesi bir ortamda, hem hükümetin hem de MTTB’ne mensup öğrenci gruplarının komünizmle enerjik bir biçimde mücadeleye girmesini Atatürk’ün direktifinin yerine getirilmesi ve sabrı tükenen Türk milletinin şaha kalkması olarak değerlendirmiştir.⁴⁵⁶

Falih Rıfki Atay ise, “*Atatürkçülüğün yerini(nin) ne Leninciliğe ne de Vahdetçiliğe*” verilmeyeceğini belirterek Kemalizm’i sağ-sol ikilemi içinde ele alan bu yaklaşımların, aslında Kemalizm’in Türkiye tarihinden çekildiğinin bir işareti olarak değerlendirmiştir. Bu çerçevede Atay, fakültelerin, törenlerin ve hatta şehitliklerin sağ sol şeklinde ayrılmasının anlamının Türkiye’nin siyasal yapısında Atatürk’ün olmaması manasına geldiğini yazmıştır. Atatürk’ün, hem sağ hem de solda olmadığını ve yaşarken ikisine de karşı çıktığını belirtmiştir. Türkiye’nin, içinde bulunduğu bu kargaşalıktan yalnızca samimi bir anayasacılık ile ve onun karma ekonomisi kadar eğitim birliğine ve lâiklik prensiplerine bağlı bir gidişle çıkılabileceğini işaret etmiştir. Türkiye’nin ne Hicaz gericiliğine ne de Mısır’ın ve Cezayir’in solcu despotluğuna sürüklenmemesi gerektiğini belirtmiştir.⁴⁵⁷

⁴⁵³ Ecvet Güresin, “*Nasıl Mücadele bu?*”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1966.

⁴⁵⁴ Ecvet Güresin, “*Yaratılan Çatışmalar*”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966.

⁴⁵⁵ Ahmet Kabaklı, “*Bir Çocuk*”, **Tercüman**, 14 Mart 1966.

⁴⁵⁶ “*Kızulların Çöküşü*”, **Adalet**, 18 Mart 1966.

⁴⁵⁷ Falih Rıfki Atay, “*İki Uçurum Ortasında*”, **Dünya**, 22 Mart 1966.

Türkiye, bu tartışmaların ortasında Cemal Gürsel'in rahatsızlanarak Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmesi üzerine⁴⁵⁸ yeni Cumhurbaşkanı'nın kim olacağı meselesiyle karşılaşmıştır. Buraya kadarki tartışmalarda da görüldüğü gibi siyasal atmosferin olabildiğince ağırlaştığı bir dönemde Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanlığı seçimini ordu ile bir çatışmaya neden olmadan atlatabilmek için Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın adını Cumhurbaşkanlığı için öne çıkarmıştır.⁴⁵⁹ Yapılan gerekli temasların neticesinde Sunay'ın üzerinde görüş birliği sağlanmıştır. Ancak, Cumhurbaşkanı TBMM üyeleri arasından seçilmesi gerektiğinden, Sunay öncelikle Kontenjan Senatörü yapılmış 28 Mart 1966 tarihinde de TBMM tarafından 461 oyla Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁴⁶⁰

Falih Rıfki Atay, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın Cumhurbaşkanlığı'na getirilmesini Atatürkçülük adına önemli bir kazanım kabul etmiştir. Atay, Anayasanın Atatürkçü prensipler temelinde şekillendiğini belirterek Atatürkçülüğün "*layisizm ve eğitim birliği ışığı altında Türk milletini batı medeniyetleri arasına katmak ve hürriyet içinde kalkındırmak*" demek olduğunu yazmıştır. Cevdet Sunay'ın anayasayı sağ ve sol tehlikeye karşı korumak için bu göreve getirildiğini vurgulamıştır.⁴⁶¹

Abdi İpekçi ise, Genelkurmay Başkanı Sunay'ın tercih edilmesini AP'nin Atatürkçü bir çizgiye doğru ilerlemesinin önemli bir işareti olarak görmüştür. İpekçi, toplumun genelinde AP hükümetinin "*Atatürk ve 27 Mayıs devrimlerine aykırı davranışların*" odağı olduğu, din adamlarına verilen tavizlerle laiklik hukuk düzeninin temelinden sarsıldığı, 27 Mayıs'ın siyasal ve sosyal sonuçlarının tasfiye edildiği şeklinde bir kanaatin hâkim olduğunu yazmıştır.⁴⁶² AP'nin böyle bir ortamda Ali Fuat Başgil'in adını anmadan 27 Mayıs'ın ve Atatürk devrimlerinin korunması noktasında Cemal Gürsel kadar hassasiyet sergileyen Cevdet Sunay'ın adaylığını desteklemesinin ve Atatürkçü bir lidere rıza göstermesinin önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu

⁴⁵⁸ **Milliyet**, 4 Şubat 1966.

⁴⁵⁹ Tanel Demirel, **Adalet Partisi, İdeoloji ve Politika**, s. 47.

⁴⁶⁰ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 132.

⁴⁶¹ Falih Rıfki Atay, "*Sayın Sunay'la bir konuşma*", **Dünya**, 29 Mart 1966.

⁴⁶² Abdi İpekçi, "*İhtiyacımız ve Ümidimiz*", **Milliyet**, 29 Mart 1966.

durumu AP'nin Atatürkçülüğe yaklaşımında önemli bir gelişmenin işareti kabul etmiştir.⁴⁶³

Cumhuriyet'ten Nadir Nadi ise, Abdi İpekçi'nin tespitlerine katılmamıştır. Nadi, İpekçi'nin düşüncelerinin abartılmış bir iyimserlik taşıdığını ima eden makalesinde Sayın Sunay üzerinde oybirliğine varmakla statükocuların, gericilerin ve 27 Mayıs'a dış bileyen kimselerin “*Atatürkçülerle, ilericilerle ve 27 Mayısçılarla hemen sarmaş dolaş oluvereceklerini nasıl aklımızdan geçiririz.*” demiştir. Aksine kısa süre içinde eski kısır çekişmelerin ve rejimi soysuzlaştırıcı tartışmaların yeniden başlayacağından hiç kimsenin şüphe duymamasını söylemiştir.⁴⁶⁴

Nadir Nadi'nin öngördüğü bu büyük tartışma 8 Nisan 1966 tarihinde İzmir Atatürk Anıtı'na gerçekleşen saldırıyla başlamıştır. Büyük bir infiale neden olan bu olayı protesto etmek üzere İstanbul da toplanan öğrencilerin yürüyüşüne izin verilmemesi üzerine siyasal atmosfer daha da ağırlaşmıştır.⁴⁶⁵ Başbakan Süleyman Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay ile gerçekleştirdiği görüşmenin ardından yaptığı açıklamada İzmir'deki Atatürk Anıtına karşı gerçekleşen saldırıyı “*basit bir zabıta*” olayı olarak değerlendirmiştir. Yetkili makamların kanunlar çerçevesinde ne gerekiyorsa onu yapacağını belirtmiştir. Bunun yanında İçişleri Bakanı Faruk Sükan da, bütün gerekenlerin yerine getirileceğini belirtmesinin ardından “*Büyük Atatürkün eserlerine karşı koymaya kimsenin*” gücünün yetmeyeceğini, Türk Hükümeti'nin Türk Milleti ile beraber, Atatürk'ün eserlerini koruyacağını ifade etmiştir. Sunay'ın yerine Genel Kurmay Başkanlığı'na getirilen Orgeneral Cemal Tural ise, yaşanan olayı aklını kaybetmiş cahil bir kimsenin eylemi olarak değerlendirmiştir.⁴⁶⁶

Tartışmaların parlamento ayağına bakıldığında ise İçişleri Bakanı Faruk Sükan, “*Atatürk'ün büstünün kırılması ve Bayrağımızın yırtılması olayı ile ilgili*” gündem dışı söz alarak “*Büyük Atatürk'e, millet huzurunu bozacak tarzda anarşist hareketlerde bulunmak isteyenler*” in çıkmasının muhtemel olduğunu, ancak hiç kimsenin

⁴⁶³ Abdi İpekçi, “*Sunay ve AP*”, **Milliyet**, 30 Mart 1966.

⁴⁶⁴ Nadir Nadi, “*Başarılar dilerken*”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1966.

⁴⁶⁵ **Ulus**, 9/ 10 Nisan 1966.

⁴⁶⁶ **Cumhuriyet**, 10 Nisan 1966.

alçak emeller ve kasıtlı tertipler uğrunda milletin büyüklerini ve Büyük Atatürk'ü kullanamayacağını ifade etmiştir.⁴⁶⁷

CHP açısından ise, yaşananların nedeni Adalet Partisi iktidarının sergilediği anti laik davranışlardır. CHP ortak grubunda konuşan hatiplere göre, CHP'ye ve onun liderine yapılan dinsizlik ithamlarından sonra sıra Atatürk'e gelmiştir. Atatürk'ün heykelleri tecavüze uğramaktadır. Hükümet vazifeye sahip çıkmıyorsa muhalefet olarak CHP üzerine düşeni mutlaka yapacaktır. Hükümet böyle hareket etmeye devam ederse yakın bir gelecekte “*Ben Atatürkçüyüm, demek suç olacaktır.*”⁴⁶⁸

CHP grubunun yanı sıra Genel Başkan İsmet İnönü de, Adalet Partili İhsan Ataöv'ün bazı kesimlerin İnönü'yü son peygamber ilan ettiğini ifade etmesi üzerine yaptığı konuşma da Adalet Partisi yönetimini irtica göz yummakla ve destek vermekle itham etmiştir. İnönü bu konuda irticanın kuvvetli olduğunu, hafif görülmemesi gerektiğini ve irtica rüşvet verilmemesi gerektiğini söylemiştir. İrticanın masum bir adam şeklinde gelerek, irticanın büyük bir gazete şeklinde gelerek, İrticanın milletvekili olarak gelerek ve kürsüye çıkarak “*« İşte son peygamberiniz » diye hitap etmek cesaretini*” bulabileceğini belirtmiştir. Bu gidişin sonunun fena olduğunu ifade ederek irtica heves edilmemesini ve irticanın teşvik edilmemesini söylemiştir. İrticanın komünizmden daha az tehlikeli görülmemesi gerektiğini belirtmiş ve hangisinin daha tehlikeli olduğunu zamanın göstereceğini söylemiştir.⁴⁶⁹

Türkiye İşçi Partisi'nin değerlendirmelerindeyse, Türkiye'nin politik gündeminde ordunun etkin olmasını isteyen aydın eğilimini görmek mümkündür. T.İ.P Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, Atatürk Anıtı'na yönelik saldırının “*bir zâbita vakası*” olarak değerlendirilmesinin kabul edilemeyeceği görüşündedir. Aybar, basına yaptığı açıklamada Adalet Partisi'nin bu tür söylemlerle Türkiye'yi Demokrat Parti döneminde izlenen yola bağlamak istediğini, ancak o yolun Türkiye'yi bir açmaz, kendisini izleyenleri de hayırsız bir adaya götürdüğünü iyi hatırlaması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷⁰ Aybar'ın bu açıklamasıyla benzer tonda bir diğer açıklama da Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Refet Ülgenalp tarafından yapılmıştır. Ülgenalp, Türkiye'de sakal, sarık ve tespihin yeniden öne çıkarılmaya çalışıldığını be-

⁴⁶⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: V, 80.Birleşim, s. 867.

⁴⁶⁸ **Ulus**, 13 Nisan 1961.

⁴⁶⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: V, 80.Birleşim, s. 885.

⁴⁷⁰ **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966.

lirtmiştir. Gerici, unsurların halkı zehirlediğini ve ülkenin toplumsal yapısının ke-
çisakallılar tarafından kemirildiğini ifade etmiştir.⁴⁷¹

Kemalizm’i temsil eden aydınlar da sivil-asker bürokrasiyle benzer bir yakla-
şım içinde olmuştur. Örneğin Nadir Nadi için, komünizmden ziyade asıl büyük tehli-
ke iktidarın 27 Mayıs’ın getirdiklerini yok etmeye ve Türkiye’yi hemen neredeyse
1919 şartlarına geri götürmeye dönük stratejisidir. Nadi, 27 Mayıs sabahı “*Atatürk
devrimlerini delik deşik ederek yurdumuzu yarı sömürge haline getiren hırçın ve
akılsız*” bir siyasal iktidarın sonlandığı sanılsa da “*bütün gücünü din sömürücülü-
ğünden alan, bütün umudunu eski devri ihya etmeye bağlayan bir politika*” ekibi ye-
niden ortaya çıktığını belirterek bu durumun kısır bir çember halini aldığını yazmış-
tır. Ancak bununla birlikte umulmadık bir zamanda çıkacak bir fırtınanın bu çemberi
kırmasının da mümkün olduğunu ifade etmiştir.⁴⁷²

Milliyet’ten Abdi İpekçi de, Adalet Partisi’nin “*laisizm anlayışından tedirgin
olan kitlelerden yararlanmak için*” kendinden önceki Terakkiperver Cumhuriyet Fır-
ka, Serbest Cumhuriyet Fırka ve Demokrat Parti gibi din odaklı siyaset izlediğini
belirtmiştir. Cahil ya da fanatik bir vatandaşın, Türkiye’yi yönetenlerin Atatürk dev-
rimlerini hedef alan sözler söylemeye devam ettikçe mutlaka baltasını eline alıp Ata-
türk’ün heykelini yıkmaya çalışacağını savunmuştur. Bu nedenle onu tutuklamanın
gerçekçi bir tedbir olmadığını ve Türkiye’de bu gibi hareketlerin önlenmesi isteni-
yorsa öncelikle “*Atatürk devrimlerinin dokunulmazlığını tanımayan politikacılar
için*” tedbir alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁴⁷³

Cihad Baban açısından da, meselinin temelinde yatan neden daha fazla oy
için popülist bir politika izlenmesidir. Baban, Türkiye’de mutaassıp insan sayısı İs-
met İnönü döneminde de çok fazla olmakla birlikte hiç kimsenin heykellere saldır-
mayı aklından geçirmediklerini ancak DP iktidarında ezanın Arapça okunmasıyla
birlikte mutaassıp kesimlerin de umutlanmaya başladığını belirtmiştir. Adalet Parti-
si’nin de aynı çevrenin oyunu toplamak için din istismarına devam ettiğini ifade ede-

⁴⁷¹ **Cumhuriyet**, 21 Nisan 1966.

⁴⁷² Nadir Nadi, “*Kısır Çember*”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1966.

⁴⁷³ Abdi İpekçi, “*Son Olay Üzerine*”, **Milliyet**, 10 Nisan 1966.

rek oy avcılığı nedeniyle Atatürk'e karşı kalkan baltanın yarın kimin başına ineceğinin belli olmadığını Başbakan Süleyman Demirel'in bilmesi gerektiğini yazmıştır.⁴⁷⁴

Türk Sağı'nın önde gelen fikir adamları açısından ise yaşananların nedeni siyasal stratejisini askeri bir müdahale üzerine bina eden sol muhalefetin bu müdahalenin şartlarını hazırlayabilmek için Türkiye'yi kaotik bir ortama sürüklemeye çalışmasıdır. Bu çerçevede Adalet Gazetesi, "büyük kurtarıcının resmi pullardan, paralarından, ismi kitaplardan ve portreleri dairelerden" kaldırıldığı günlerde şimdi "deli taşlamayı marifet" sayanlar nerededeydiler? diye sormuştur.⁴⁷⁵ Ahmet Kabaklı ve Osman Yüksel Serdengeçti açısından da yaşananlar, yeni bir ihtilal arayışı içinde olanların Atatürk'ü istismar etmesinden başka bir şey değildir. Bu kapsamda Ahmet Kabaklı, yeni bir ihtilal söylemini hatırlatırcasına sokağa dökülenlerin ve bu işe ön ayak olanların "Atatürk heykeline saldıran ipsiz kadar ağır şekilde" cezalandırılmalarını istemiştir.⁴⁷⁶ Serdengeçti de, bir akıl hastasının Atatürk Anıtı'na saldırısını istismar eden inkılâp yobazlarının ve maskeli komünistlerin gençliği tahrik ederek "Milletin, memleketin huzuruna kast edecek, hükümeti müşkül mevkie düşürecek" bir amaç içinde olduklarını yazmıştır.⁴⁷⁷

Gerilimin en üst düzeyde olduğu bu siyasal ortamda eski Harp Okulu Komutanı ve Senatör Sıtkı Ulay, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde saldırıya uğramıştır.⁴⁷⁸ Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bu gelişme karşısında 12 Mayıs'ta siyasi parti liderleriyle, 13 Mayıs'ta da bağımsız senatörlerle ve komutanlarla bir görüşme yapmıştır.⁴⁷⁹ Görüşmeler de, AP iktidarının anayasaya aykırı davranışlar sergilediği, memleketin acil sorunlarını bir kenara bırakarak seçim kanununa odaklaştığı, partizanlığın yükselişe geçtiği ve "irtica hareketlerinin örneklerinin sayılamayacak kadar çoğaldığı" vurgulanmıştır.⁴⁸⁰

Abdi İpekçi, bu tablonun saatin 12'ye doğru ilerlediğini gösterdiğini savunmuştur. Buna göre İpekçi, Adalet Partisi iktidara geldiği andan itibaren 27 Mayıs Anayasa'sının ruhuna ve 27 Mayıs devriminin tamamına karşı davranışların çok ra-

⁴⁷⁴ Cihad Baban, "Oy Avcılığının Bilediği Balta", **Ulus**, 10 Nisan 1966.

⁴⁷⁵ "Moskof Kompradorları", **Adalet**, 13 Nisan 1966.

⁴⁷⁶ Ahmet Kabaklı, "Ne oluyor yine?", **Tercüman**, 11 Nisan 1966.

⁴⁷⁷ Osman Yüksel Serdengeçti, "Vur Abalya", **Yeni İstanbul**, 17 Nisan 1966.

⁴⁷⁸ **Milliyet**, 7 Mayıs 1966.

⁴⁷⁹ **Milliyet**, 13/14 Mayıs 1966.

⁴⁸⁰ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1966.

hat bir biçimde yüzeye çıktığını ve hızla yayıldığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün heykeline yönelik saldırıyla başlayan hareketlerin Atatürk'ün kişiliğini ve devrimlerini hedef alır bir noktaya geldiğini, toplumda düşmanca bölünmeler ve çatışmalar yarattığını ifade etmiştir. Adalet Partisi'nin bu havanın yumuşatılmasına çalışmaması ve muhalefettin de hükümete yardımcı olmaması durumunda “*olağanüstü bir müdahale*” nin gerekeceğini vurgulamıştır.⁴⁸¹

Kemalizm'le bütünleşen blok, İpekçi'nin öngörüsünün gerçekleşmemesi için Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan otoriter bir irade sergilemesini beklemiştir. Oysa ki Sunay, parti lideriyle ve komutanlarla yaptığı görüşmeler de tarafsızlık vurgusu yapmıştır. Nadir Nadi, Cevdet Sunay'ın bu tutumunu, Atatürk'ün Serbest Fırka denemesinde sergilediği tavrını hatırlatarak eleştirmiştir. Bu bağlamda Nadi, Mustafa Kemal Atatürk'ün 1930 yılında Serbest Fırka denemesi tehlikeli bir durum alınca ve rejimde bir çıkmaza doğru sürüklenince Yunus Nadi'ye verdiği bir demeçte “*Ben tarafsız değilim. Partinin başındayım. Yaşadığım kadar onun savunduğu temel ilkelerin daima savunucusu kalacağım*” dediğini yazmıştır. Nadi, Atatürk'ün bu sözlerinin Devlet Başkanı'na düşen tarafsızlık görevinin niteliğini ve sınırını belirlediğinin altını çizerek bir partinin 27 Mayıs'ı öç alınması gereken bir felaket günü gibi gösterdiği bir ortamda Devlet Başkanının “*Ben tarafsızım hiçbir partiyi tutmuyorum*” gerekçesiyle gelişmeleri kayıtsızca seyredemeyeceğini ifade etmiştir.⁴⁸²

Ahmet Kabaklı ise Nadir Nadi'nin yazısına Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını savunarak cevap vermiştir. Kabaklı, Atatürk'ün Serbest Fırka'nın başlarında tarafsızlığını beyan ettiğini ancak sonrasında kısır politik çekişmeler içinde bulunanların araya girerek Atatürk'ü o tarafsız duruşundan vazgeçirdiklerini ve Türkiye'nin demokrasiye geçmesini 1950'ye kadar geciktirdiklerini ifade etmiştir. Bugünde Atatürk'ün, Serbest Fırka'yı kapatırken başkalarının doldurduğu bir sinirle söylediği taraflılık ifadelerini 1966 yılında Cumhurbaşkanı'na hatırlatma cüretinde bulunanların Sunay'ın sokakta polisle çatışanların önünde yürümesini ve zamanı geldiğinde de “*sesini yükselterek düzen koruyacak yüksek organları*” göreve çağırmasını istediklerini vurgulamıştır.⁴⁸³

⁴⁸¹ Abdi İpekçi, “SAAT 12 ye GELMEDEN”, **Milliyet**, 10 Mayıs 1966.

⁴⁸² Nadir Nadi, “*Nasıl Tarafsız*”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1966.

⁴⁸³ Ahmet Kabaklı, “*Sunay'a İhtar*”, **Tercüman**, 18 Mayıs 1966.

Atatürk, Atatürkçülük ve laiklik eksenli tartışmalar, Kısmi Senato Seçimleri'nin propaganda sürecinde de devam etmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nü, Uşak mitinginde CHP'nin komünistlikle suçlandığını ve bu suçlamayı zamanında Vahdettin de yaptığını, ancak sonunda perişan olduğunu söylemiştir. CHP'nin, komünizmi yasaklayan bir parti olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında Adalet Partisi'nin dini değerleri istismar ettiğini ve bu istismar üzerinden CHP'yi dinsizlikle suçladığını ifade etmiştir. Adalet Partisi'nin laiklik karşıtı politikalarının, Atatürk'ü ağza alınmayacak ifadelerle kötüleyen Said Nursi'ye dayandığını belirtmiştir.⁴⁸⁴

Başbakan Süleyman Demirel ise, İnönü'nün bu sözlerine benzer bir üslupla yanıt vermiştir. Partisinin Kayseri Mitingi'nde konuşan Demirel, Türkiye'de artık *“değil 57 yıl önce ölmüş Derviş Vahdeti (nin), CHP Genel Başkanı (nın) bile 20 yıl önceki değişmez Genel Başkan, Milli Şef hüviyetiyle ortaya”* çıkamayacağını ifade etmiştir. *“Türk milletine Derviş Vahdeti'nin torunları gibi”* bakmanın günah olduğunu söylemiştir. Türk milletinin rahatsızlığının temelinde *“laiklik prensibinin din düşmanlığı, gelenek düşmanlığı”* ve milli varlığı tahrip edici bir anlayışla ele alınması olduğunu belirtmiştir. Halkın inkılâplardan değil inkılâplar adına yapılan baskılardan rahatsız olduğunu söylemiştir.⁴⁸⁵

Adalet Partisi, 5 Haziran 1966'da gerçekleşen Kısmi Senato Seçimleri'nde % 56.29'luk oy oranıyla önemli bir başarı elde etmesi üzerine Yassıada mahkûmlarının affının ön gören tasarımı gündeme almıştır. Millet Meclisi, söz konusu tasarımı 14 Temmuz 1966 tarihinde Cumhuriyet Senatosu ise, 3 Ağustos 1966 da kabul etmiştir. Tasarı 9 Ağustos'ta da resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ancak Yassıada da hüküm giymiş DP'lileri kapsayan Af Yasası, DP'lilerin siyasi hakları geri vermemiştir.⁴⁸⁶

Af Yasası, Adalet Partisi içindeki huzursuzluğu da gün yüzüne çıkarmıştır. AP içerisinde Saadetin Bilgiç, Osman Turan, Osman Yüksel Serdengeçti ve Önel Şakar gibi daha milliyetçi ve mukaddesatçı kabul edilen milletvekillerinin, 163.

⁴⁸⁴ **Ulus**, 31 Mayıs 1966.

⁴⁸⁵ **Milliyet**, 1 Haziran 1966.

⁴⁸⁶ 5 Haziran 1966'da gerçekleşen Kısmi Senato Seçimleri'nde, CHP, %29.98, MP, % 5.9, TİP, % 3.92, YTP, % 2.25 CKMP, %1.91 oranında oy alır. Ahmad ve Ahmad **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 313. ; Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s. 141.

madde kapsamındaki laikliğe aykırı suçların da affedilmesini istemişlerdir. Ancak, Aydın Yalçın, Sadık Perinçek, Nuri Bayar ve Mesut Erez'in öncülüğünde ki 67 milletvekili ise, laikliğe aykırı suçların af kapsamı dışında bırakılmasını istemişlerdir. Fethi Tevetoglu'nun başkanlığındaki grup toplantısında yaşanan sert tartışmaların sonunda 163 maddenin af kapsamı dışında bırakılmasını ön gören öneri 36'ya karşı 107 oyla kabul edilmiştir.⁴⁸⁷

Abdi İpekçi, bu durumu Kemalist saiklerden hareket eden kesimin İslami eğilimleri ağır basan kesim karşında elde ettiği önemli bir başarı olarak değerlendirmiştir. İpekçi, Aydın Yalçın ve arkadaşlarının, 163'üncü maddeye göre mahkûm olanların affın kapsamına alınmamaları için verdikleri önerinin büyük bir çoğunlukla kabul edilmesinin yalnız AP açısından değil "*memlekete hesabına da sevinilecek bir*" sonuç olduğunu yazmıştır. AP içinde yaşanan bu tartışmanın "*gericilerle Atatürkçülerin ilk önemli*" çatışması olduğunu ve Atatürkçü cephenin dünkü gibi daima galip gelmesi durumunda AP'nin, gerici unsurların temizlenerek modern muhafazakâr bir parti hüviyeti kazanacağını ifade etmiştir.⁴⁸⁸

Abdi İpekçi, AP içinde laik bir damarın güçlendiğini vurgulasa da tam tersini düşünenler de vardır. Yargıtay Birinci Başkanı İmran Öktem, 6 Eylül 1966 günü Adalet yılının açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada AP Hükümeti'ni irticai faaliyetlere destek olmakla itham etmiştir. Nurculuk gibi Müslümanların büyük bir bölümü tarafından İslam kuralları ile bağdaştırılması mümkün olmayan gerici ve sağcı akımların çok tehlikeli bir noktaya geldiğini vurgulamıştır. Said Nursi'nin Türkiye'nin batılılaşmasına, milli bilincinin uyanmasına ve Atatürk'ün inkılâpçı hareketlerine yazılarıyla ve tavırlarıyla muhalefet eden birisi olduğunu belirtmiştir. Çoğu saf ve temiz insanın Allah'a inanma duygusuyla "*din bezirgânlarının*" ağına düştüğünü söylemiştir. Öktem, konuşmasını Atatürk'ün "*Türk genci, inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir... Bunları zayıf düşürecek en küçük bir kıpırtı ve hareket duydu mu (bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır) demeyecektir. Hemen müdahale edecektir.*" cümleleriyle başlayan Bursa Nutku'yla tamamlamıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁷ **Milliyet**, 15 Temmuz 1966.

⁴⁸⁸ Abdi İpekçi, "*AP'de Gericilere Direniş*", **Milliyet**, 15 Temmuz 1966.

⁴⁸⁹ **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1966.; **Milliyet**, 7 Eylül 1966.

Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in konuşması, Kemalizm'i sahiplenen kesimlerce olumlu karşılanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul İl Kongresi'nde konuşan Genel Başkan İsmet İnönü, gericilik cereyanlarının Tanzimat'tan itibaren başlayan reformcu ve ilerici bütün olayları ve Milli Mücadele ile Atatürk devri reformlarını ve nihayet 27 Mayıs'ı yerdiklerini ve bunların hepsi aleyhinde açık cephe almaya cüret edebildiklerini belirtmiştir. Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in konuşmasının Türk milletinin bütün sorumlularına ciddi bir hitap olduğunun altını çizmiştir. Atatürk'ün en hakiki mürşit kabul ettiği ilmin “ *yetkili ve kudretli bir temsilcisinin* ” uyarısı olduğunu vurgulamıştır. “ *1966 senesinde Atatürk ilkelerine sahip çıkanların arasında birinci itibar mevkiini İmran Öktem adındaki büyük* ” hâkimin kazandığını söylemiştir.⁴⁹⁰

Fikret Ekinci'nin değerlendirmelerine göreyse, Yargıtay Başkanı'nın konuşması “ *ülke üzerine bir kefen gibi örtülmek istenen gericiliğin zulmünü yırtan Cumhuriyet müessesinin sesidir.*” Atatürk'ün Cumhuriyetini, devrimleri olarak tanımladığımız devlet düzenini ve milli mücadelenin neticelerini, nurcularla birlikte kazanılan bir seçim sonucuyla hükme bağlamak isteyenlere yönelmiş bir cumhuriyet müessesinin açıklamasıdır. Bu konuşma “ *vatansızların ve milli mücadelede dökülen kanların üstünde eğlenenlerin keyfine terk edilen cumhuriyete, bir müessesenin sahip çıkışıdır.*”⁴⁹¹ Çetin Altan'a göre, Türkiye'de Amerikan ajanları için raporlar hazırlayanlar, adına sahte isimle bildiri dağıtanlar, deprem bölgesindeki binaların çimentolarını çalanlar ve Türk halkının canını peşinen satanlar bulunmaktadır. İmran Öktem, bunların hepsine göğüsleri “ *iftiharla kabartan bir kükreyişle Mustafa Kemal'in Bursa Nutku ile* ” cevap vermiştir.⁴⁹²

Türk sağından hükümet adına açıklama yapan Başbakan Süleyman Demirel ise, “ *Türk milletinin kaderinin sokakta tâyin*” edilemeyeceğini belirterek hürriyetlerin hiçbir zaman hürriyetleri yaşatan temel düzeni tahrip edecek bir noktaya götürülemeyeceğini ifade etmiştir. Bu yönden her türlü aşırı fraksiyonun karşısında olduklarını söylemiştir.⁴⁹³ Basından Ahmet Kabaklı ise, bir hukuk devletinde 1966-67 adalet

⁴⁹⁰ İsmet İnönü, *Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri 1965-1967*, (Haz. İlhan Turan), s. 295.

⁴⁹¹ Fikret Ekinci, “ *Yargıtayın sesi, Cumhuriyetin sesidir* ”, *Ulus*, 8 Eylül 1966.

⁴⁹² Çetin Altan, “ *Yargıtay Başkanı İmran Öktem* ”, *Akşam*, 8 Eylül 1966.

⁴⁹³ *Adalet*, 14 Eylül 1966.

yılıni açılışında Yargıtay Başkanının ağırbaşlı, üsluplu, kanun ve barış cümleleriyle konuşacağı yerde “*Merhum Atatürk’ün ağzından uydurulmuş cümlelerle Türk gençliğini anarşiye*” sürüklediğini, onlara ilhak-ı hakkı öğütlediğini ve kaba kuvvet olmaya zorladığını ifade etmiştir. “*Mustafa Kemal gibi, Osmanlı Türkü’nün « devlet-i ebed müddet » düşüncesi içinde yetişmiş nizam sever bir liderin böyle sözler edebilmiş olmasına ihtimal*” bulunmadığını belirtmiştir. Böylesine yıkıcı cümleleri değil Atatürk, Kral Faruk gibi rastgele kimselerin de söylemeyeceğini vurgulamıştır.⁴⁹⁴

Bu tartışmalar, Bornova Savcılığı’nın 22 Eylül 1966 tarihinde Ege Üniversitesi Fikir Kulübüne bağlı öğrencilerin Bursa Nutkunu dağıtmaları üzerine “*halkı kanunlara karşı gelmeye teşvik etmek*” suçundan açtığı davayla⁴⁹⁵ daha da derinleşmiş, kemikleşmiştir. Yön dergisi, Bornova Savcılığı’nın başlattığı soruşturmayı devrim-karşı devrim çatışmasını geldiği en ileri nokta olarak tanımlamıştır. Demokrat Parti iktidarının da Bursa Nutku’na karşı tepkili olmakla birlikte onun döneminde hiçbir savcı Mustafa Kemal Atatürk’ün “*sözlerini suç sayıp dava açmaya cür’et*” edemediğini belirtmiştir. Demirel iktidarı döneminde Bornova Savcısı’nın himmetiyle Atatürk’ün sözlerinin suç kabul edildiğini iddia etmiştir. Bu durumun nasıl bir yöne doğru ilerlediğini yüzlere çarpan en sert tokat olduğunu yazmıştır. Suçlanan genç Ahmet Çelikel’un aslında kendisini değil Atatürk’ü savunduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁶

Fikret Ekinci ise, Amerika Birleşik Devletleri’nin propaganda sistemiyle Vietnam da halkın benimseyeceği ve etrafında toplanacağı tek bir isimi ortada bırakmadığını, idealleri, ülküleri, milli kahramanları lekelediğini, kirlettiğini ve yerle bir ettiğini ve benzer şeyleri Türkiye içinde de yapmaya çalıştığını iddia etmiştir. Bornova Savcısı’nın Amerika’nın bu politikasının aleti haline geldiğini iddia etmiştir. Amerika’nın Bornova Savcısı’nın elleriyle Atatürkçülüğü törpülemeye çalıştığını belirtmiştir. Bornova Savcısı’nın Bursa Nutku’nun Atatürk’e ait olmadığını öne sürerken ve onu komünistlerin sözleriymiş gibi tartışma konusu yaparken Vietnam da

⁴⁹⁴ Ahmet Kabaklı, “*Bir Yargıtay Başkanı*”, **Tercüman**, 10 Eylül 1966.

⁴⁹⁵ **Cumhuriyet**, 23 Eylül 1966.

⁴⁹⁶ “*Atatürk Yargılanıyor*”, **Yön**, No: 189, 11 Kasım 1966, s. 4

olduğu gibi milletimizi başsız ve inançsız bırakmayı amaçlayanlara hizmet ettiğini öne sürmüştür.⁴⁹⁷

Bahri Savcı da Fikret Ekinci ile benzer bir düşünce içinde olmuştur. Savcı, Atatürk'ün Bursa Nutku'nun rejimin ve laik düzenin bir tehlike içine düştüğü zaman kimlerin ne şekilde davranması gerektiğini gösteren bir direktiftir olduğunu ve “*Ön görülen davranışlarda nizam kırıncılık değil, nizam koruyuculuk*” bulunduğunu ifade etmiştir. Onu dış ideolojilere mal edenlerin Atatürk'ü lekeleyerek çürütmeyi “*Türk halkını lâik ve müspet bilimli önder görüşten yoksun*” bırakmayı ve “*Atatürk'ü Türk toplumundan yoksun*” kılmayı amaçladıklarını vurgulamıştır.⁴⁹⁸

Bütün bu iddialar karşısında Başbakan Süleyman Demirel, Atatürk'ün Bursa Nutku'nun gerçek olmadığını ima eden bir açıklama yapmıştır. Demirel, Milli hâkimiyetin, müesses nizamın, kanun ve hukuk devletinin koruyucusu ve müdafî olan Büyük Atatürk'ü ölümünün 28. yıldönümünde anarşinin savunucusu olarak gösterme gayretlerinin büyük bir üzüntü kaynağı olduğunu belirtmiştir. Atatürkçülüğün anarşi değil medeniyetçilik olduğunu, milletin bütünlüğü ve beraberliği olduğunu belirtmiştir. “*İlhamların, dogmalardan ve gaiplerden alınması değil doğrudan doğruya hayat-tan, memleketin şartlarından ve büyük milletimizin dertlerinden ve ıstıraplarından alınması*” demek olduğunu ifade etmiştir. Atatürk'ün ölümünden 28 sene sonra milleti ve halkı inkılâplar için bir tehlike ve tehdit kaynağı gibi göstermenin “*Türk Milletini tanımamak ve ona güvenmemek*” olduğunu belirtmiş ve bu durumun “*bizzat Atatürk'ü var eden sebeple tezat*” teşkil ettiğini öne sürmüştür.⁴⁹⁹

Fikret Ekinci'nin ve Bahri Savcı'nın, Türk sağının milliyetçi mukaddesatçı kesimini Bursa Nutku üzerinden Atatürk'ün meşruiyeti ortadan kaldırmayı amaçlamakla itham etmeleri karşısında Ahmet Kabaklı da, Türk solunun, milli bir kahraman olan Mustafa Kemal'i halkın gözünden düşürmek için Lenin yoldaşı, din düşmanı ve düzen bozucu gibi göstermeye çalıştığını ve onu kendi amacı için bayraklaştırdığını yazmıştır. Yargıtay Başkanı'nın yaptığı konuşmada, bir karakol onbaşının dahi söylemeyeceği sözleri Atatürk'ün ağzından Bursa Nutku diye yaymasını bu durumun

⁴⁹⁷ Fikret Ekinci “*ve Bornova Savcısı*”, **Ulus**, 7 Ekim 1966.

⁴⁹⁸ **Cumhuriyet**, 3 Aralık 1966.

⁴⁹⁹ **Adalet**, 13 Kasım 1966.

somut bir tezahürü olarak değerlendirmiştir.⁵⁰⁰ Kabaklı, bir diğer yazısında da solun, Atatürk'ü Türk toplumunun nezdinde itibarsızlaştırmak için Kurtuluş Savaşı'nı emperyalizme karşı direniş sloganıyla anlattığını, kurulan cumhuriyeti bir ihtilal olarak nitelediğini, laikliği dinsizlik olarak bile değil doğrudan doğruya İslam düşmanlığı şeklinde tarif ettiğini ve nihayetinde de Stalin'in eşkıyalık söylevini “*Ata'nın Bursa Nutku*” diyerek Yargıtay Başkanı'na okuttuğunu yazmıştır.⁵⁰¹ Fatin Fuad ise, son senelerde Atatürk mefhumunun ve Atatürkçülük fikrinin törpülüne törpülüne bambaşka şekillere sokulmaya çalışıldığı ifade etmiştir. Solcuların, Atatürk'ü tam bir solcu, komünistlerin ise, Lenin'in de ötesinde bir komünist ve İhtilal heveskârlarının da, her türlü isyan ve darbenin evleviyetle taraftarı gibi göstermeye çalıştıklarını belirtmiştir. “*Atatürk'ü, ebedi istirahatgâhında rahat bırakmayan bu sefil*” tecavüzlerin bütün Türk milletinde derin bir üzüntü yarattığını yazmıştır.⁵⁰²

Bütün bu tartışmaların ortasında Adalet Partisi, Üçüncü Büyük Kongre'sini 27 Kasım 1966 tarihinde toplamıştır.⁵⁰³ Süleyman Demirel, kongreyi açış konuşmasında Mustafa Kemal Atatürk'ü şahsi meseleleri için istismar edenlerin olduğunu ve Atatürk'ü, devlet anlayışı ile kanun hâkimiyetini yıkmayı ve asayışı ortadan kaldırmayı öğütleyen lider olarak ilan etmek isteyenlerin bulunduğunu belirtmiştir. Atatürk'e ait olduğu son derece şüpheli bir belgenin varlığının ispatlanması gerektiğini ve ispatlanması durumunda da bu konuşmanın hangi şartlar altında söylendiğinin ve tam olarak neyi ifade etmek istediğinin beraberce tespit edilmesinin lazım geldiğini belirtmiş ve böyle bir beyanın hukuk devletiyle bağdaşıp bağdaşmayacağını Türk hukukçularının tartışmasını istemiştir.⁵⁰⁴

Adalet Partisi'nin Üçüncü Büyük Kongresi'nde üzerinde durulması gereken asıl nokta, AP içindeki merkeze yakın kanatla milliyetçi- mukaddesatçı kanat arasındaki gerilimin daha da öne çıkmasıdır. Örneğin, Kongre'nin ilk gününde söz alan Osman Turan, hükümetin yeteri kadar faal olmadığını ve bu yüzden hükümet raporuna şerh koyduğunu; ancak bu şerhin, raporun basımı sırasında çıkarıldığını ifade etmiştir. Turan, AP yönetiminin, bakanların değiştirileceğini vaat etmesine rağmen

⁵⁰⁰ Ahmet Kabaklı, “*Atatürk'ü Sömürenler*”, **Tercüman**, 6 Ekim 1966.

⁵⁰¹ Ahmet Kabaklı, “*Atatürk ve Lenin*”, **Tercüman**, 22 Kasım 1966.

⁵⁰² Fatin Fuad, “*Bambaşka bir acı*”, **Adalet**, 10 Kasım 1966.

⁵⁰³ **Adalet**, 27 Kasım 1966.

⁵⁰⁴ **Adalet**, 28 Kasım 1966.

bunu gerçekleştirmediğini, gençler ile münevverler arasında bölünme yarattığını söylemiştir.⁵⁰⁵ Kongrenin ikinci gününde söz alan Kayseri Milletvekili Feyyaz Köksal ise, milliyetçiyim ve Müslüman'ım demekten çekinilmemesi gerektiğini, Türkiye'deki Müslüman olmayan azınlıkların Müslümanlardan daha fazla ibadet hürriyetine sahip olduğunu ifade etmiştir. Konuşmasını, Diyanet İşleri Başkanlığı'na muhtariyet verilmesini talep ederek bitirmiştir.⁵⁰⁶ Bütün bu eleştiriler karşısında ise AP yönetimi, din tartışmalarının gündemden çıkarılması gerektiğini ve milliyetçi mukaddesatçı kesimin din istismarcılığı içinde bulunduğunu ve teokratik bir düzeni arzuladıklarını savunmuştur. Bu çerçevede Devlet Bakanı Refet Sezgin, kongrede yaptığı konuşmada şöyle demiştir: ⁵⁰⁷

“ Lâik devlet vicdanlara baskı yapmayan devlettir. İktidara geldiğimiz günden beri bu hava içinde hareket ediyoruz. Medeniyetçi, Müslüman Türk milletinin bizden istediği şunlardır: Yol, su, okul, çocuklarına dini terbiye verilmesidir. Türk milleti şariatçı, teokratik devlet isteyen anlayışın karşısındadır. Hariçten gazel okumayınız... Bize «milliyetçi-mukaddesatçı cepheyi yıktınız» deniyor. Milliyetçi mukaddesatçı cepheyi yıkan biz değiliz. Yıkanelar, Müslüman doğup büyüyenlere Hıristiyan diyenlerdir.”

Kongrenin sonunda Süleyman Demirel oyların 1239'nu alarak yeniden Adalet Partisi'nin Genel Başkanlığı'na seçilmiştir.⁵⁰⁸ Bu sonucun ardından AP yönetimi, parti içersindeki milliyetçi-mukaddesatçı kanatın tasfiyesi için harekete geçmiştir. Parti yönetimi, Yeni İstanbul gazetesinin Genel İdare Kurulu üyesi Profesör Osman Turan ile partiyi ağır bir biçimde tenkit eden Osman Yüksel Serdengeçti'nin partiden ihraç edileceğini belirtmiştir.⁵⁰⁹ Bu kapsamda, 4 Ocak 1967'de Adalet Partisi Antalya Milletvekili Osman Yüksel Serdengeçti ve yaklaşık bir yıl sonra da Trabzon Milletvekili Osman Turan partiden ihraç edilmiştir.⁵¹⁰

Kemalizm'le bütünleşen çevreler, Adalet Partisi'nin Üçüncü Büyük Kongresi'nden çıkan bu sonucu Kemalizm adına iki farklı şekilde değerlendirmişlerdir. Nadir Nadi, kongrede umduğu sonucu elde edemeyen aşırı kanatın Atatürk ilkelerine ve vicdan hürriyetine karşı çıkan kesimlerle ve ümmet devrine geri dönmeyi arzulayan parti dışındaki gruplarla bütünleşerek mücadele edeceğini yazmıştır. Bu durum karşı-

⁵⁰⁵ **Yeni İstanbul**, 28 Kasım 1966.

⁵⁰⁶ **Yeni İstanbul**, 29 Kasım 1966.

⁵⁰⁷ **Cumhuriyet**, 29 Kasım 1966.

⁵⁰⁸ **Adalet**, 30 Kasım 1966.

⁵⁰⁹ **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1966.

⁵¹⁰ **Yeni İstanbul**, 5 Ocak/ 31 Ekim, 1967.

sında ise AP yönetiminin mukaddesatçı çevreden gelen eleştirileri karşılayabilmek için anayasal sınırlar içinde faaliyet gösteren sol çevrelere karşı daha sert önlemler almaya gideceğini ve başta ümmetçilik olmak üzere laikliğe aykırı her türlü akımın faaliyetlerini sürdürmesine sessiz kalacağını belirtmiştir.⁵¹¹

Falih Rıfki Atay ise, Türk siyasal hayatında ortaya çıkan bu tabloyu demokratik rejimin sürdürülebilmesi adına umut verici olarak değerlendirmiştir. Atay, Atatürk'e "*İzmir'de denize dökülen Yunanlılardan daha fazla sövenlerin ve akıllarınca Anayasanın devrimci karakterini*" ortadan kaldırmak isteyenlerin, dini ve milli mukaddesat sömürücülerinin ve AP'nin medeniyetçi aydın kesimini gölgeleyenlerin partiden tasfiye edilmesini demokratik rejim adına olumlu bir gelişme olarak değerlendirmiştir. Çünkü Atay'a göre her 31 Mart 1909, Hareket Ordusunun ve her 27 Mayıs 1960 öncesini arayış, yeni bir ihtilalin nedeni olmuştur.⁵¹²

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 18. Kurultayı, AP'nin 3. Büyük Kongresi'nden yaklaşık bir ay önce, yani 18 Ekim 1966 tarihinde toplanmıştır. Kongre'nin ana gündemi ortanın solu siyasetinin Kemalizm'le olan ilişkisi olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kongreyi açış konuşmasında Kemalizm ile ortanın solu kavramı arasında mutlak bir bağ olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu kapsamda İnönü, "*Cumhuriyet Halk Partisi'nin programı(nın) dünyada mevcut partilerden herhangi birinin programının, doktrinin kopyası veya taklidi*" olmadığını CHP'nin programının Türkiye'nin ihtiyaçlarından ve sorunlarından doğmuş tedbirler olduğunu söylemiştir. Bu sebeple, sosyal ve halkçı prensiplerini ve davranışlarını öne alarak CHP'yi sosyalist bir parti olarak tanımlamanın son derece gerçekten uzak olduğunu vurgulamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin laik, cumhuriyetçi, devletçi ve halkçı vasıfları ile sosyal ve insani tedbirlerin tatbikçisi ve takipçisi bir parti olduğunu savunmuştur. Cumhuriyet Halk Partisi'nin bu sınırlar içinde ve "*altı okuna bağlı ortanın solunda bir*" olduğunu ifade etmiştir.⁵¹³

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün konuşmasının ardından kurultay başkanlığını belirleyecek seçimlere geçilmiştir. Ortanın solu karşıtları Sırrı Atalay'ı Yeni Hareketçiler ise Muammer Aksoy'u aday göstermişlerdir. Seçimlerin sonunda

⁵¹¹ Nadir Nadi, "*Aşırdan Aşırıya*," **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1966.

⁵¹² Falih Rıfki Atay, "*Sağ Kol Kışkırtıcıları*," **Dünya**, 3 Aralık 1966.

⁵¹³ **Ulus**, 19 Ekim 1966.

Atalay 566 oy Aksoy ise 640 oy alarak başkan seçilmiştir.⁵¹⁴ Başkanlık seçiminin ardından CHP Parti Meclisi raporu üzerine başlayan görüşmeler de Turhan Feyzioğlu ortamı soluna karşı olanları, Turan Güneş ise ortanın solunda olanları temsil etmiştir. Feyzioğlu konuşmasın da, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de vurguladığı gibi ortanın solu politikasının parti programının ve seçim bildirgelerinin çizdiği sınırlar içinde hayat bulacağını belirtmiştir. Kurultayın, Türkiye'yi Ortaçağ karanlığına götürmek isteyen aşırı sağ ve aşırı sola karşı bir şahlanmış kurultayı olması gerektiğinin altını çizmiştir.⁵¹⁵ Turan Güneş ise, CHP'nin bir sınıf partisi olmamakla birlikte toplumun her sınıfından oy alınamayacağını da anlaşılması gerektiğini ifade etmiştir. Ortanın solu siyasetinin derin bir analizinin ortaya konulmasını ve ilerci bir tavır temsil ettiğinin netlik kazanmasını istemiştir.⁵¹⁶

Kurultayın üçüncü gününde söz alan Bülent Ecevit de konuşmasında Ortanın solu siyasetinin Kemalizm'in bir gereği ve doğal bir sonucu olduğunu izah etmeye çalışmıştır. Ecevit konuşmasına *“ortanın solu bu partiyi Atatürk'le birlikte kurmuş olan İnönü'nün CHP'nin ıslahı döneminde uygun bulduğu bir deyimdir. Buna karşı olanların kendilerini Atatürkçülükle vasıflandırmaları bir çelişme olarak gözükmektedir.”* sözleriyle başlamıştır. Daha sonra Ortanın solunda büyük bir yenilik olmadığı düşüncesinin yanlış olduğunu söylemiştir. CHP delegelerin gösterdiği heyecanın yeni bir şeylerin habercisi olduğunu belirtmiştir. CHP'nin devrimci bir parti olarak şapka ve alfabe devrimlerini yaptığını bunları ortanın solunda olmadan da yapabildiğini ancak CHP'nin, toprak reformunu gündemine alınca, grev hakkını sağlayınca, petrolün millileştirilmesine teşebbüs edince ortanın solunda yer aldığını söylemiştir.⁵¹⁷

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 18. Kurultayı 21 Ekim 1966 tarihinde çalışmalarını tamamladığında İsmet İnönü 929 oyla yeniden Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı'na seçilirken ikinci aday Kasım Gülek ise 230 oy almıştır.⁵¹⁸ Ortanın solu grubu da, Cumhuriyet Halk Partisi Parti Meclisi üyelikleri seçimlerin de 40 üyeliğin 23'ünü kazanmış⁵¹⁹ ve Bülent Ecevit'i CHP Genel Sekreterliği'ne getirmiştir.⁵²⁰

⁵¹⁴ Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği**, s. 442.

⁵¹⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1966.

⁵¹⁶ **Milliyet**, 20 Ekim 1966.

⁵¹⁷ **Cumhuriyet**, 21 Ekim 1966.

⁵¹⁸ **Milliyet**, 22 Ekim 1966.

⁵¹⁹ **Milliyet**, 23 Ekim 1966.

⁵²⁰ **Milliyet**, 25 Ekim 1966.

CHP'nin 18. Kurultayı'nda ortanın solu ile Kemalizm arasında ilişkiye vurgu yapılırken Baha Arıkan da, Cumhuriyet gazetesinde bu vurguyu güçlendirici yazılar kaleme almıştır. Arıkan'a göre, CHP'nin ortanın solunda olduğunu anlamak için partinin ilk kuruluş yıllarına, yani Mustafa Kemal'in, Atatürk soyadını almadan önceki sürece bakılmalıdır. Buna göre, ilk defa Sivas Kongresi'nde siyasi parti ile karışık bir hükümet sistemi ortaya çıkmasıyla ve heyeti temsiliyenin bütün Türkiye'yi temsil edeceğinin kabul edilmesiyle birlikte saltanatçı ve hilafetçi yani sağ çizgi terk edilmiştir. Bu sağdan ayrılış Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin teşrii ve idari yetkilerine haiz olduğunun kabul edilmesiyle devam etmiştir. Daha sonrasında Mustafa Kemal, bu sağdan ayrılış doğrultusunda Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Cemiyeti'nden (ARMHC) bir grup teşkil etmiştir. Bundan sonra 1 Kasım 1922'de Saltanatı ilga ederek sağın önemli bir kilit noktasını daha ortadan kaldırmıştır.⁵²¹ Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte sağdaki kuvvetler daha ataklaşmıştır. Halifenin İstanbul'dan Ankara'ya getirilmesini ve kendisine icrai yetkilerin verilmesini istemiştir. Mustafa Kemal, sağın bu isteğine “*unvanı halife olsun, ne olursa olsun, hiç kimse bu milletin mukaddesatına iştirak sahibi olamaz*” sözleriyle cevap vermiş ve “*milli hâkimiyetin halk tarafından halk için icrasına rehberlik*” edecek Halk Fırkasını kurmuştur. Fırka, halk kavramından proletarya manasının anlaşılmasına büyük önem vermiştir. Halk mefhumunu sınıfa münhasır bir biçimde ele almamıştır. Böylelikle kendini, bir taraftan komünizme kapatmış diğer taraftan da ortanın solunda konumlandırmıştır. Mustafa Kemal, halifeye yetki vermek isteyen şeriatçılar ile şahsi menfaatlerinden dolayı sağcılarla birleşenlere karşı çetin mücadelelerin sonunda cumhuriyeti ilan etmiştir.⁵²² Cumhuriyet'in ilanından sonra sağın, halifelik makamının ayakta kalması için gösterdiği çabalar karşısında halifelik meselesini tarihe karıştırmıştır. Ardından Arap harflerinin terki, tekke ve zaviyelerin kapatılması ve öğrenimin birleştirilmesi gibi Türk inkılâbını tespit eden kanunlarla CHP'nin sağ ile olan ilişkisini tamamen kesmiştir.⁵²³

1967 yılı Türk siyasetinin yapısının önemli ölçüde değişime uğradığı bir yıl olmuştur. Bu tarihten itibaren Adalet Partisi daha bürokratik bir nitelik kazanmaya başlarken Cumhuriyet Halk Partisi ise, kısmide olsa bürokratik eğilimlerinden uzak-

⁵²¹ Baha Arıkan, “*Mustafa Kemal'in Partisi Nerede Olmak Zorundadır*”, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1966.

⁵²² Baha Arıkan, “*Halk Fırkası*”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1966.

⁵²³ Baha Arıkan, “*Halifeliğin kalkması ve ötesi*”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1966.

laşmaya başlamıştır.⁵²⁴ Bu değişim doğrultusunda TSK'nın yüksek komuta kademesi Adalet Partisi'yle arasındaki makası kapatırken Cumhuriyet Halk Partisi'yle ve CHP dışındaki sol kesimlerle bir yol ayrımına gelmiştir. Bu saptamamızı somutlaştırmak adına gelişen bir dizi olaya bakılmalıdır. Bu gelişmelerden ilki, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın Türk Silahlı Kuvvetleri'ne hitaben yayımladığı ve 1967 yılının ilk aylarındaki siyasal tartışmaların merkezine yerleşen “*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*” adlı bildirisidir. 21 Kasım 1966 tarihinde bütün askeri birliklere gönderilen bildiri, Türkiye'deki Nurculuk, irtica ve gericilik hareketlerinin Moskova'dan yönlendirildiğini, komünizmin Türk milletini “*32 milyonluk taş yığını yapmak*” istediğini belirterek “*Atatürk'ün vasiyetine hürmet borçlu olan ve Cumhuriyeti emanet alan*” Türk milletine ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne komünizmi boğması için mücadeleyi öğütlemiştir.⁵²⁵

Adalet Partisi iktidarı, bildiriye bütünüyle desteklemiştir. Başbakan Süleyman Demirel, “*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*” adlı bildirinın hükümetin bilgisi dâhilinde hazırlandığını belirtmiştir. Adalet Partisi Meclis Grubu da anarşist faaliyetlere karşı bir önlem olarak bildiriye sahiplenerek Genelkurmay Başkanı'na yönelik eleştirilerin son bulması gerektiğini ifade etmiştir⁵²⁶ ve bu bağlamda “*Temel Hak ve Hürriyetlerin Korunması Kanunu*”nun Meclis gündemine alınmasını kararlaştırmıştır.⁵²⁷

Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar ve 7 arkadaşı, “*Anayasa karşı zihniyet tutum ve davranışların son zamanlarda büsbütün yoğunlaşmış olduğu iddiasıyla*” hükümet hakkında gensoru açılmasına dair önerge vermişlerdir. Önerge, hükümetin iktisadi durgunluğu önleyememesi ve daha da artmasına sebep olması karşısında anayasanın öngördüğü köklü dönüşümleri uygulamak isteyen ve Amerikan emperyalizmine karşı ikinci milli kurtuluş mücadelesi veren unsurların komünist ihtilaline hazırlanmakla ve anarşi yaratmakla itham ettiğini belirtmiştir. Demokrat Parti'nin mirasçısı olduğunu iddia eden ve başından itibaren 27 Mayıs'a ve Türk Silahlı Kuvvetlerine intikamcı bir duyguyla yaklaşan AP'nin, son aylarda TSK'yı da kendi paralelinde göstermeye çalıştığını ifade etmiştir. Bu durumun somut

⁵²⁴ Kurtuluş Kayalı, Adalet Partisi'nin 1965 seçimlerinden önce bürokratikleşmeye başlarken CHP'nin de Ortanın Solu siyaseti doğrultusunda değiştiğini ifade eder. Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, s. 128, 142.

⁵²⁵ **Milliyet**, 23 Ocak 1967.

⁵²⁶ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 251.

⁵²⁷ **Cumhuriyet**, 1 Şubat 1967.

tezahürünün Genelkurmay Başkanı tarafından yayımlanan emirname olduğunun altını çizmiştir. Hükümetin bu emirnameyi bütünüyle tasvip ederek ve TSK'nin tümünün bu bildirisinin altında imzasının olduğunu ima ederek TSK'yı "*Atatürkçü ve toplumcu akımlarla bütün ilerici kuvvetlerin karşısına koymayı ve böylece Anayasa dışı zihniyet tutum ve davranışlarına güçlü bir destek*" bulmayı amaçladığını beyan etmiştir. Önerge, "*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*" bildirisinin, Amerikan emperyalizmiyle mücadeleyi ve ikinci milli kurtuluş hareketini Batı düşmanlığı ve Doğu hayranlığı olarak nitelemesinin ve "*şeref mücadelesini komünist kışkırtması*" olarak tanımlamasının Birinci Milli Kurtuluş Mücadelesiyle açıkça çeliştiğini vurgulamıştır.⁵²⁸

Cumhuriyet Halk Partisi de, Türkiye İşçi Partisi gibi cepheden karşı çıkmamakla birlikte Genelkurmay Başkanı Tural'ın emirnamesine mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir. CHP Grubu adına konuşan İsmet İnönü, hükümete karşı verilmiş olan gensoru önergesinin reddi yönünde oy kullanacaklarını belirtmekle birlikte Tural'ın davranışını İlhamı Sosyal'in darp edilmesi olayını da ima ederek tasvip etmediklerini ifade etmeye çalışmıştır. İnönü, ordunun kanun içinde kalmak ve ordu dışındaki vatandaşların haklarına ve haysiyetlerine saygılı olmak zorunda olduğunu belirtmiştir. Bu esasın cumhuriyet ordusunun bir geleneği olduğunu söylemiştir. Orduyu, şahsi maksatlar için kullanmaya imkân olmadığını ve Türk ordusunun hiçbir suç veya zan nedeniyle hiçbir vatandaşa ceza verme yetkisine sahip olmadığını ifade etmiştir. Türk ordusunun anayasa bağlı, bugünkü anayasal düzenin ve demokratik rejimin dayanağı olduğunu vurgulamıştır. Türk Ordusu'nun, bu vasfını 27 Mayıs 1960'ın ardından milletin seçim hakkını hızla vererek ispat ettiğini belirtmiştir.⁵²⁹

Kemalizm ile sol arasında bir birliktelik yaratmaya çalışan öğrenci hareketleri de Genelkurmay Başkanı Tural'ın emirnamesini sert ifadelerle karşılamışlardır. Örneğin Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı Genel Sekreteri Salim Yavuz, bütün kurum ve kuruluşların anayasa ve yasalar çizgisinde hareket etmesi gerektiğini ve hiçbir kurumun Kemalist gençlik hareketlerini komünizmle nitelendirmeye hakkı olmadığını belirtmiştir. TMGT'nin, gençlik ve orduyu birbirinden ayırmaya dönük bu tarz teşeb-

⁵²⁸ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 12, 49. Birleşim, s. 393, 395, 397, 399.

⁵²⁹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 12, 50. Birleşim, s. 447, 448.

büslerin Türk Silahlı Kuvvetleri içinden de tepkiyle karşılandığına inandığını vurgulamıştır.⁵³⁰

Adalet Partisi Erzurum Milletvekili Cevat Önder ise, Atatürkçülük ile komünizm arasındaki uçurumları göstermeye çalışmıştır. Önder, Komünistler hiçbir zaman ihtilal yapamadıklarını ve yapılan ihtilâleleri ele geçirmek için gayret gösterdiklerini ifade etmiştir. 1917 Rus İhtilâli'nin, Sosyal Demokratlar tarafından yapılan daha sonra Lenin'in Bolşevikleri tarafından ele geçirilen bir ihtilâl olduğunu ve bu tehlikeyi sezen Atatürk'ün Milli Kurtuluş Savaşı'nda İkinci Milli Kurtuluş Savaşı yaptığını iddia eden kimseleri elinin tersi ile ittiğini belirtmiştir. 27 Mayıs'ın en çok onaylanacak tarafının ve Atatürk'ün inkılâbına uygunluğunun 27 Mayıs ihtilalini ele geçirmek isteyen kızılları zamanında fark ederek Atatürk gibi elinin tersiyle hepsini itmesi olarak değerlendirmiştir.⁵³¹ AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel ise, komünizmle mücadelenin Atatürkçülüğe karşı bir gidiş olmadığını tam aksine Atatürkçülüğün bir gereği olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bunun içinde Büyük Sovyet Ansiklopedisinin Mustafa Kemal'e dair yorumlarından parçalar okumuştur. Demirel'in aktardığına göre, söz konusu ansiklopedi, Mustafa Kemal'in, toprak ağalarının, zenginlerin ve gericilerin başkanı ve lideri olduğunu ve iç siyasette halk tarafından benimsenmeyen bir politika izlediğini belirtmiştir. Mustafa Kemal'in Türkiye Komünist Partisi ve diğer işçi teşekküllerini kapattığını ifade etmiştir. Sovyet Rusya ile dostane ilişkileri devam ettirmek istediğine dair açıklamalar yapmasına rağmen esasta emperyalist devletlere yaklaşma politikası güttüğünü yazmıştır.⁵³²

CHP'nin Kemalist bir çizgiden ayrıldığı iddiasıyla mücadele eden CHP içindeki muhalif kanadın sözcüsü durumundaki Dünya gazetesi de, "*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*" bildirisini kararlı ifadelerle desteklemiştir. Örneğin Bedii Faik, Atatürk gençliği kelepçeleniyor iddialarının gerçeği yansıtmadığını, kelepçelenen gençliğin Atatürk'ün düşündüğü gençlikle hiçbir ilgisinin bulunmadığını söylemiştir. Kelepçelenenlerin değil cumhuriyetin "*bir çingene mahallesinin bekçisi bile*" olamayacaklarını belirtmiştir. Kitabı elinde, dersinin ve sınavının başında gelecek günler için ha-

⁵³⁰ Cumhuriyet, 2 Şubat 1967.

⁵³¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: 12, 50. Birleşim, s. 450,451.

⁵³² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: 12, 50. Birleşim, s. 463.

zırlanan “*gerçek Atatürkçü*” gençlik ile çeşitli partilerin aktardıkları kalıpların şekillerini almış şahsiyet yoksunlarını bir tutmanın haksızlık olduğunu ifade etmiştir.⁵³³

Türkiye'nin siyasal gündemini etkisi altına alan bu gerilim yükü hava CHP içinde de kendisini olanca ağırlığı ile hissettirmiştir. Bu çerçevede, ilk önemli gelişme 22 Aralık 1966 da Tahsin Banguoğlu'nun partiden ihraç edilmesi olmuştur.⁵³⁴ Banguoğlu bu ihraç kararı karşısında, Mendres ile Köprülü'nün 1945 yılında Tan gazetesindeki makaleleri nedeniyle ihraç edilmeleri gibi kendisinin de Dünya gazetesindeki makaleleri nedeniyle ihraç edildiğini ifade etmiştir. Ortanın solunun Atatürkçülükle bir ilgisi olmadığını üzeri örtülü bir sosyalizm olduğunu söylemiştir. Atatürkçü olduğunu ve İnönücü olmayı reddettiğini vurgulamıştır.⁵³⁵ CHP Genel Başkanı İsmet İnönü ise, Banguoğlu'nun ihracından sonra, yani 25 Aralık 1966 tarihinde toplanan parti meclisinde solculuk ithamlarına “*40 yıldır devletçiyim. Devletçilik solculuktur diyorlar. Böyle ise evet solcuyum. Halkçılık solculuksa evet böyleyim*” sözleriyle cevap vermiştir.⁵³⁶

Turhan Feyzioğlu, Emin Paksüt, Osman Öztrak, Ferit Melen, Fehmi Alpaslan, Turan Şahin ve Süreyya Koç, hem Banguoğlu'nun ihracı hem de İnönü'nün açıklamaları üzerine CHP'nin “*sosyalist bir parti hüviyetine getirileceğine dair endişeleri(n)*” giderilmediğini belirtmişlerdir. Hiçbir partilinin, Altı Ok şeklinde özetlenen ilkelerin, parti programının, tüzüğünün ve kurultay kararlarının dışına çıkamayacağını ifade etmişlerdir. CHP'nin Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu ve 1936'da “*ne liberal ne de sosyalist olmadığını açıkça tescil ettiği*” bir parti olduğunu ve CHP'nin 19. yüzyılın sınıf mücadelelerinden değil “*Müdafaa-i Hukuk ve Misak-ı Milli'den bu yana gelişen Atatürkçülükten kuvvet*” aldığını beyan etmişlerdir.⁵³⁷

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Feyzioğlu ve arkadaşlarının bu bildirisi üzerine “*hareket bana karşıdır, gereğini yapacağım.*” şeklinde bir açıklamasında bulunmuştur. CHP'de, sosyalist partilerin programlarını çağrıştıran ilkelerin olabileceğini bunların kimisinin yapıldığını kimisinin yapılmadığını belirtmiştir. Hatta kimisinin bir sosyalist partinin yapacağından daha ileri bir şekilde yapıldığını ifade

⁵³³ Bedii Faik, “*Hangi gençlik?*”, **Dünya**, 26 Ocak 1967.

⁵³⁴ **Dünya**, 23 Aralık 1966, s.1.

⁵³⁵ **Dünya**, 24 Aralık 1966.

⁵³⁶ Bila, **CHP Tarihi**, s. 419.

⁵³⁷ **Cumhuriyet**, 3 Ocak 1967.

etmiştir.⁵³⁸ CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, sosyalizmin bugün çeşitli tarifleri olduğunu bu nedenle bugünkü haliyle CHP'ye sosyalist diyenler olabildiği gibi sosyalist değil diyenlerinde olduğunu ifade ederek CHP'nin yönünü değişken bir kavramla açıklamanın hatalı olduğunu belirtmiştir. CHP'nin gerçek yönünün ortanın solu olduğunu ve sosyalizmin çağın gerçeklerine uymayan tek ve katı bir tarifinden hareketle CHP'nin sosyalist olduğuna dair yapılan yorumlara cevap dahi verilmemesi gerektiğini vurgulamıştır.⁵³⁹

Bütün bu açıklamalar karşısında Turhan Feyzioğlu ise, CHP'nin “*Atatürkçü hüviyetine sadık kalarak ileri hamleler yapan reformcu bir parti olması için*” çalıştığını ve CHP'yi “*Atatürkçü zeminden uzaklaştırıp Sosyalistlerin sürüklediği bir kata-ra vagon gibi eklemek çabalarına karşıda*” mücadele ettiğini ifade etmiştir. Atatürk devletçiliğinin ve halkçılığının sosyalizmin her hangi bir türünden daha çok Türkiye'nin gerçeklerine uyduğunu vurgulamıştır.⁵⁴⁰

CHP içindeki bu bölünmeyi köşesine taşıyan Cihad Baban ise, Turhan Feyzioğlu'nu ve çevresindekileri samimiyetsizlikle itham etmiştir. Cihad Baban'a göre, sınıf mücadelesini kabul etmeyen ve sosyal adaletin sağlanması için tedbirler arayan Bülent Ecevit, Marksist, aynı şeyleri dile getiren Feyzioğlu ve Atay, Atatürkçüdür. Toprak reformunu isteyen Bülent Ecevit, Marksist, toprak reformu kanunu hazırlayan Turhan Şahin, Atatürkçüdür. Atatürk devrimlerine bütün kuvvetiyle hayat kazandırmak isteyen ortanın solu Marksist, aynı şeyleri savunan 8'ler Atatürkçüdür. Böyle bir şey mümkün değildir. İki tarafında savunduğu fikirler arasında bir ayrılık yoktur. Ancak bir ihtilaf varmış gibi gösterilmesinin temel nedeni, Bülent Ecevit'i ve arkadaşlarını dış tahriklerle daha sola sürüklemek ve “*ortanın solunda ondan açılan yeri*” doldurmak çabasıdır.⁵⁴¹

Cumhuriyet Halk Partisi'nin IV. Olağanüstü Kurultayı, bu tartışmalar içinde toplanmıştır. 28 Nisan da çalışmalarına başlayan Kurultay, 8'ler hareketinin değerlendirilmesi ve bir sonuca bağlanmasına odaklanmıştır.⁵⁴² Bu çerçevede CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, öncelikle CHP'nin sağın karşısında ve devrimleri yapan parti

⁵³⁸ **Cumhuriyet**, 4 Ocak 1967.

⁵³⁹ **Ulus**, 15 Ocak 1967.

⁵⁴⁰ **Dünya**, 17 Ocak 1967.

⁵⁴¹ Cihad Baban, “*Kurultay öncesi durumun tahlili*”, **Ulus**, 25 Nisan 1967.

⁵⁴² Kili, **1960-1975 Dönemlerinde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, s. 237.

olduğunu aynı zamanda aşırı solunda yani komünizminde karşısında olan bir parti olduğunu da ifade etmiştir. Bu sebeple aşırı sağcılar kadar aşırı solcuların da CHP'nin ortanın solu politikasından rahatsız olduğu belirtmiştir. Parti içinde bir grubun CHP'yi sosyalist Halk Partisi veya Kemalist Halk Partisi olarak bölmeye çalıştığına değinmiştir. Önce gizli bir biçimde yapılan bu çalışmaların bugün aşikâr bir biçimde yapıldığını ve özellikle 8 isimin CHP'yi sosyalist olmaktan kurtarma görüntüsü altında faaliyetlerini zirveye taşıdıklarını ifade etmiştir.⁵⁴³ İnönü'nün bu açıklamaları üzerine Turhan Feyzioğlu ise, sınıf kavgasının kışkırtılarak halkın ayaklandırılmasının karşısında olduklarını ve Türkiye'nin kurtuluşunu milliyetçilikte gördüklerini ifade etmiştir. “Atatürk'ün izinde, Anayasanın emrinde ve Kurultay kararlarının sınırı içinde olduklarını” belirterek Atatürk'ü sosyalist gibi göstermeye çalışanların ise kimin emrinde olduklarını bilmediklerini ifade etmiştir.⁵⁴⁴

8'ler ve onlara yakın çevreden 48 milletvekili ve senatör, IV. Olağanüstü Kurultay'ın sonunda, yani 30 Nisan 1967'de CHP'den istifa etmişlerdir.⁵⁴⁵ Turhan Feyzioğlu, bu istifaların nedenini Cumhuriyet Halk Partisi'nin Atatürk tarafından gösterilen temel prensiplerden uzaklaşması, git gide sola kayması ve millik vasfını kaybetmesi olarak açıklamıştır.⁵⁴⁶ Bu açıklamasından yaklaşık bir hafta sonra 12 Mayıs 1967'de Güven Partisi'nin kurmuştur.⁵⁴⁷ 12 Mayıs günü yürürlüğe girdiği belirtilen parti programı, “toplayıcı, birleştirici, yüceltici Atatürk milliyetçiliğini, kalkınmamızı sağlayacak ilham kaynağı ve şaşmaz rehber” saydığını vurgulamıştır. Atatürk'ün “Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesine ulaştırma çabasında, memleketimizin şartlarına uygun olmayan sosyalizmi de liberalizmi de açıkça” reddettiğini belirtmiştir. Sınıf kavgası körüklemelerinin milli bütünlüğü bozarak aşırı sola yol açtığını aşırının solunda aşırı sağ beslediğini bu iki yönlü tehlikeden kurtulabilmenin tek yolunun ise “Atatürk'ün bütün vatandaşları millet potasında kaynaştıran, sınıf kavgasını reddeden milliyetçi ve ıslahatçı ” tutumu olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴³ **Milliyet**, 29 Nisan 1967.

⁵⁴⁴ **Dünya**, 29 Nisan 1967.

⁵⁴⁵ **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1967.

⁵⁴⁶ **Dünya**, 8 Mayıs 1967.

⁵⁴⁷ **Cumhuriyet**, 13 Mayıs 1967.

⁵⁴⁸ **Güven Partisi Programı**, s. 3, 4, 9.

2. Artan Radikalizm ve 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri

Türk siyasetindeki bu gerilim yüklü hava 1968 yılında devam etmiştir. TBMM, 1 Mart 1968’de Milli Bakiye usulünü kaldıran yeni bir seçim kanunu kabul etmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, gidişatın endişe verici olduğunu vurgularken TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar da, bu kanunun çıkması durumunda Türkiye’de huzursuzluğun daha da artacağını ifade ederek bu kanunun geri çekilmesini hükümetten rica etmiştir. Aksi durumunda “*demokrasinin başına geleceklerden*” Adalet Partisi iktidarının sorumlu olacağını ifade etmiştir.⁵⁴⁹ Gerçekten de demokrasi tehlikeye atacak toplumsal şiddet olayları ve öğrenciler arasındaki kamplaşmalar 1968 yılında hızla yükselmeye başlamıştır. Buna göre Türk gençliği, 1960’lı yıllarda birçok başka ülke gençliğinin de olduğu gibi sosyal ve politik katılım dalgasına kapalı kalmazken onun sadece bir öykünmesi olmaktan öteye geçerek çok söylenen bir gençlik kültürünü yaratmış ve toplumsal yaşamın belirli alanlarına hâkim kılmıştır.⁵⁵⁰ Bu yöndeki ilk hareketlenmeler, 1964’te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde görülmüştür. Öğrenciler, harçların her yıl artırılmasını ve sınavlarda başarısız belge alan öğrencilerin sayısının çoğalmasını protesto etmişlerdir. 1966-1967 öğretim yılında yine aynı nedenlerle eylemler tekrarlanmıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencisi Hatice Babacan’ın başörtüsüyle derslere katılmak istemesi nedeniyle üniversitelerdeki ilk boykot eylemi başlamıştır.⁵⁵¹ Türk sağ bu gelişmeyle aynı günlerde Ankara’da “*İkinci Şahlanış Mitingi*”ni düzenlemiştir. Bu gelişmeler karşısında, 27 Mayıs Milli Devrim Derneği, Türkiye Öğretmenler Dernekleri Milli Federasyonu, Türkiye Milli Talebe Federasyonu ve Disk gibi kuruluşlar ise, Atatürk devrimlerini ve 27 Mayıs Anayasası’nı korumak ve bu yolda halkı uyarmak için yeterli bir işbirliği çerçevesinde birlikte çalışmaya karar verdiklerini kamuoyuna duyurmuşlardır.⁵⁵²

Kısmî Senato Seçimleri, Türkiye’nin hızla kutuplaştığı bir atmosferde gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi, sola doğru açılma siyasetine uygun olarak seçim

⁵⁴⁹Ahmad ve Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 342.

⁵⁵⁰Jacob M. Landau, *Türkiye’de Aşırı Akımlar*, Turhan Kitabevi, 1. Baskı, Ankara 1978, s.45.

⁵⁵¹Turan, *Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)*, s.181,182.

⁵⁵²*Milliyet*, 31 Mart 1968, s.1,7.

kampanyasını Bülent Ecevit'in "*Bu Düzen Değişmelidir*" isimli çalışmasına göre kurgulamıştır. Söz konusu çalışmaya göre, toplumdaki ekonomik, kültürel ve sosyal yönlerden yaşanan bütün aksaklıklar düzen bozukluğunun belirtileridir. Tutucu bir parti olan AP bu düzen bozukluğunun köklerine inmemektedir ve Türkiye'yi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarma umudu da verememektedir. Türkiye bu darboğazdan ancak kurulu olmayan anayasa düzenini kuracak bir düzen değişikliği ile çıkılabilecektir.⁵⁵³

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, söz konusu çalışmalarındaki saptamalarını seçim kampanyası boyunca tekrarlamıştır. Bolu Mitingi'nde, CHP'nin vatandaşlardan sosyal ve ekonomik düzeni değiştirme yetkisi almış olarak iktidara geldiği zaman "*toprakta, ormanda yeni bir düzen*" kuracağını ifade etmiştir.⁵⁵⁴ Denizli Mitingi'nde ise, Türk toplumunun dinamiğinin ve gücünün kendi kendisine yetebilmesinin başlıca nedeninin fırsat eşitliği olduğunu; ancak son zamanlarda kasıtlı olarak "*Türkiye'de keskin sınıf ayrılıklarına dayalı bir toplum yapısı*" kurulduğunu vurgulamıştır.⁵⁵⁵ Radyo konuşmalarında ise, yoksul ve toplaksız köylülerin hayatlarını toprak ağalarına bağladıklarını, ürünlerine hak eden değer verilmediği için başkalarına borçlandıklarını ve mülklerine el konulduğu zaman ise haksız olduğu için değil "*hak aramağa maddi güçleri yetmediği için mahkemelere*" gidemediklerini belirtmiştir. Böyle bir düzende demokrasinin yaşayamayacağını vurgulamıştır.⁵⁵⁶

Adalet Partisi Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel ise, 19 Mayıs tarihli İzmir Mitingi'ndeki konuşmasında CHP'nin temsil ettiği ve savunduğu akımın Atatürk'e ve Atatürkçülüğe karşı ideolojik bir hat olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Bu çerçevede Demirel, CHP'nin kendi kendini inkâr eden bir parti olduğunu belirtmiştir. CHP'nin kendi kurduğu ve 30 sene idare ettiği düzeni değiştireceğini ifade etmesinin onu altından kalkamayacağı büyük bir mesuliyetin içine sürüklediğini söylemiştir. Düzenin "*ana hatları ile Atatürk'ün kurduğu düzen*" olduğunu Halk Partisi'nin hem düzen değişikliğini savunup hem de Atatürkçü olamayacağını ifade etmiştir. Hem aşırın solun hem de ortanın solunun Atatürk ilkeleriyle bağdaşmayacağını ve bu ilkelere karşı olduğunu belirtmiştir. CHP'nin ortanın solunu benimsediği zaman

⁵⁵³ Bülent Ecevit, **Bu Düzen Değişmelidir**, Ekin Yayınevi, Ankara, 1968, s. 4.

⁵⁵⁴ **Ulus**, 14 Mayıs 1968.

⁵⁵⁵ **Ulus**, 16 Mayıs 1968.

⁵⁵⁶ **Ulus**, 21 Mayıs 1968.

kendi kendini fesh ederek “yeni bir hüviyetle, altı oksuz, Atatürk’ün himayesinde olmaksızın, halkın karşısına” çıkması gerektiğini söylemiştir.⁵⁵⁷

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, Demirel’e şöyle cevap vermiştir, Türkiye’nin bugünkü düzeninde mutlaka Atatürk’ün de payı vardır. Ama bu düzenin bütünü değildir. Onun kurduğundan bugüne kadar yozlaştırılmamış iyi kalmış ne varsa hepsi Atatürk’ündür. Başbakan, bugünkü düzen Atatürk’ün kurduğu düzendir derken ulusal egemenlik ilkesine dayanan laik ve halkçı bir cumhuriyeti anlıyorsa Cumhuriyet Halk Partisi, bu düzene herkesten daha çok sahip çıkar. Ama şayet bugünkü düzenden anladığı bugünkü var olan ekonomik ve sosyal yapı ise bu yapının da daha ileri ve çağdaş bir yapıyla değiştirilmesi de yine “Atatürk devrimciliğinin kaçınılmaz bir gereğidir.”⁵⁵⁸

Bu tartışmaların altında gerçekleşen 2 Haziran 1968 Senato kısmî, Belediye, İl Genel Meclisi ve boş bölgelerdeki milletvekili seçimlerinde Adalet Partisi, 30, Cumhuriyet Halk Partisi, 13, Millet Partisi, 1 ve Güven Partisi, 1 senatör kazanmıştır.⁵⁵⁹ Öğrenci olayları Kısmî Senato Seçimleri’nin sonrasında da Türkiye’deki güncelliğin korumaya devam etmiştir. Bu çerçevede öğrenciler, reform talebiyle 10 Haziran 1968’de Dil – Tarih ve Coğrafya Fakültesini işgal etmişlerdir.⁵⁶⁰ Bu işgali Altıncı Filo’nun İstanbul’a gelmesi üzerine yaşanan olaylar izlemiştir. Sonrasında öğrenci toplulukları, Beyazıt Meydanında Amerikan emperyalizmine karşı geniş katılımlı bir miting düzenlenmiştir.⁵⁶¹ Türk Sağ, bu gelişmeler karşısında tepki eylemleri gerçekleştirmiştir. 23 Temmuz’da Konya’da Yeni Konya gazetesinin bürosu, içkili lokantalar ve TİP İl Binası tahrip edilmiştir.⁵⁶² MTTB yöneticilerinden Nurettin İspir, sol faaliyetlere karşı önlem alınmadığı takdirde Konya hadiselerine benzer olayların yaşanacağını ifade etmiştir.⁵⁶³

Deniz Harp Okulu Subay Taburu öğrencileri, bu kaotik ortama 2 Kasım 1968’de yayımladıkları bir bildiriyle katılmışlardır. Öğrenciler, İstanbul’da yayımla-

⁵⁵⁷ **Cumhuriyet**, 27 Mayıs 1968.

⁵⁵⁸ Bülent Ecevit, “*Kişi Haddini Bilmek Gerek*”, **Ulus**, 28 Mayıs 1968.

⁵⁵⁹ Ahmad ve Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 347.

⁵⁶⁰ **Milliyet**, 11 Haziran 1968.

⁵⁶¹ **Milliyet**, 16/ 21 Temmuz 1968.

⁵⁶² Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 349.

⁵⁶³ **Milliyet**, 4 Ağustos 1968.

nan bir gazetenin HHO'nun Kültür Yıllığı olan Gksenin dergisini hedef alması üzerine yayımladıkları bildiride, halkın ve Atatürk'ün ordusu olduklarını, hiçbir zaman hiçbir zümrenin fikirlerine ve çıkarlarına alet olmadıklarını, yalnız ve yalnız Atatürk'ün emrinde ve Türk milletinin hizmetinde olduklarını ifade etmişlerdir. Köşe başlarında “*yeni Kubilaylar bekleyen gözü dönmüş*” sapıkların, halktan yana devrimlerden yana ve “*Atatürk'ten yana her Şeye karşı*” çıktıklarını vurgulamışlardır. Türk halkının, Türk gençliğinin ve Türk ordusunun, bu sapkınlıklara izin vermeyeceğini belirtmişlerdir.⁵⁶⁴

Kemalist olarak tanımlayabileceğimiz çevrelerin bir bölümü, Deniz Harp Okulu Subay Taburu'nun yayımladığı bildiriye olumlu yaklaşmıştır. Örneğın, Tabii Senatör Ahmet Yıldız, Deniz Harp Okulu Subay Taburu'na gönderdiği tebrik telgrafında Harbiye'nin yeni çağrısına gözyaşları içinde katıldığını belirtmiştir. 27 Mayıs Milli Devrim Derneğı Başkanı Mucip Ataklı da, Atatürk ordusunun kutsal kaynaklarına hayâsızca saldıranlara devrimci ve halkçı harp okullarının asil bir davranış içinde karşılık verdiğini ifade etmiştir.⁵⁶⁵ TMGT Genel Başkanı Kazım Kolcuoğlu, genç subayların bildirisinin Atatrki, halkçı ve milliyetçi kurumlara karşı savaş açanlara verilmiş bir cevap olduğunu belirtmiştir.⁵⁶⁶ İlhan Selçuk ise, Vahdettin'i büyük sultan, Abdülhamit'i ulu hakan, Mustafa Kemal'i Selanik'ten gelen bir bela gibi kavramlarla tanımlayan mürteci sözlüğünün zenginleŐtiğı bir dönemde Deniz Harp Okulu Subay Taburu'nun yayımladığı bildirinin reflekslerini kaybetmiş topluma anlamlı bir ders verdiğini yazmıştır.⁵⁶⁷

CHP ve onu temsil eden aydın bloğı ise, konuya daha farklı bir açıdan bakmıştır. Bu kapsamda hem ğrenci hareketlerine hem de yayımlanan bildiriye dönük değerlendirmelerinde demokratik rejimin korunması hususunu ne çıkarmıştır. CHP MYK'sı, gençlik hareketlerinin bütün Dünyada önem kazandığını ve Türk gençliğinin de ağdaŐ gençlik oluŐumları içerisinde özel bir yeri olduğunu belirtmiştir “*Atatürk'ün devrimleri emanet ettiğı*” genliğın “*Cumhuriyet kurulduğundan beri, Türkiye'de ağdaŐlaŐma akımını etin engellere karşı sürdürmenin sorumluluğunu omuzlarında*” Şerefle taşıdığını vurgulamıştır. İktidarın, Atatürk devrimlerine karşı kayıt-

⁵⁶⁴ **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1968.

⁵⁶⁵ **Milliyet**, 4 Kasım 1968.

⁵⁶⁶ **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1968.

⁵⁶⁷ İlhan Selçuk, “*Harbiye Konuştu*”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1968.

sızlığı karşısında, böyle bir gençliğin duyarlılık göstermesinin gayet doğal olduğunu ifade etmiştir. Fakat “*Atatürk devrimlerinin ancak demokratik rejim içinde*” kökleşebileceğinin unutulmamasını istemiştir. Bu çerçevede Türk gençliğine, halktan uzaklaşmalara yol açabilecek ve demokrasi düşmanlarının harekete geçmesine imkân verecek her türlü davranıştan kaçınmalarını öğütlemiştir.⁵⁶⁸

CHP, demokrasinin her şart altında korunması noktasındaki hassasiyetini DHO'nun bildirisine karşı da sergilemiştir. Ulus gazetesinden Özcan Ergüder, Türkiye Cumhuriyetinin yeteri kadar bekçisi olduğunu ve bunlar içinde ordunun da önemli bir yeri olduğunu belirtmekle birlikte “*Cumhuriyet bekçiliğinde onların gerisinde kalmayan*” gazetelerin ve siyasi kuruluşların varlığına da işaret ederek müsterih olunmasını istemiştir.⁵⁶⁹ Cumhuriyet'ten Nadir Nadi ise, Atatürkçü ve ilerici gençlere komünist damgası vurularak demokratik özgürlüklerin işlemez hale getirilmeye çalışıldığını ifade etmiştir. Üniversitelerin bir defa karışması durumunda toplumsal yapının sarsıntıya uğrayacağını ve bir kör dövüşü ortasında kalan vatandaşın anarşiye son verileceği umuduyla kurtarıcı bir güç beklemeye başlayacağını belirtmiştir. Totaliter sistemlerin dünyanın her yerinde bu metotla kurulduğunu ifade etmiştir. Atatürkçü gençlikten bu konuda hassas olmasını istemiştir.⁵⁷⁰

TSK'nın yüksek komuta kademesi ile AP iktidarı ise, DHO'ndan yayımlanan bildiri için benzer sertlikle bir tepki ortaya koymuştur. Buna göre, TSK, söz konusu bildiri için soruşturma başlatırken⁵⁷¹ Başbakan Süleyman Demirel de, dağıtılan çeşitli beyannameler de Türkiye'nin bir kurtuluş savaşı atmosferinde gösterildiğini ve beyannameyi dağıtanların kurtarıcı edasında takdim edildiğini ifade ederek “*memleketi kimden kurtaracaklardır, kiminle kurtaracaklardır*” bu noktaların meçhul olduğunu söylemiştir. Aziz milletin “*Cumhuriyete ve devrimlere karşı bir tehdit gibi*” gösterilmesinin izan ile telif olunamayacağını ifade etmiştir. Herkesin kendi işine bakması gerektiğini ve eğer devlet kanunlarının suç saydığı bir durum varsa bunları vazifesi olmayanların değil vazifesi olanların takip edeceğini vurgulamıştır.⁵⁷²

⁵⁶⁸ **Ulus**, 8 Kasım 1968.

⁵⁶⁹ Özcan Ergüder, “*Cumhuriyet'in Bekçisi Çoktur*”, **Ulus**, 5 Kasım 1968.

⁵⁷⁰ Nadir Nadi, “*Fikir ve Yumruk*”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1968.

⁵⁷¹ **Milliyet**, 5 Kasım 1968.

⁵⁷² **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1968.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin 19. Kurultayı bu tartışmaların ortasında 18 Ekim 1968'de çalışmalarına başlamıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, kurultayı açış konuşmasında 1965'den itibaren Cumhuriyet Halk Partisi'nin sosyal alandaki görevlerini ortanın soluyla ifade ettiğini söylemiştir. Bu nedenle parti içinde fikir ayrılıkları yaşandığına ancak 1967 yılındaki ayrılmadan sonra her gün daha iyiye doğru gidildiğini ifade etmiştir. CHP içerisinde aşırı solcuların varlığından bahsedildiğini söyleyerek, hiç kimsenin aşırı solculuğundan tedirgin olmadıklarını ve bunun yanında parti içinde ortanın solunu benimsememiş hiç kimsenin kalmadığını belirtmiştir.⁵⁷³

CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, kurultayın ikinci günü yaptığı konuşmada, CHP'nin devrimci bir parti olduğunu, sürekli devrimi benimsediğini ve Atatürk ile Altı Ok'a bağlı olduğunu vurgulamıştır. Ortanın soluna bir sınırının çizilmesi gerekiyorsa bu sınırın demokrasi olduğunu ifade etmiştir. Ortanın solunun katı doktrinlerin yıkılmakta olduğu bir dünyada aşırı sola kapalı olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁴ Kongrenin son günü olan 20 Ekim 1968'de İsmet İnönü, bir defa daha CHP Genel Başkanlığı'na seçilmiştir. Aynı gün yayımlanan "*Cumhuriyet Halk Partisi Sosyal ve Ekonomik Temel Amaçlar Bildirgesi*" ise, Türkiye'nin gerçeklerine uygun ulusal bir kalkınma yolunun hedeflendiğini belirtmiştir. Bu yolun, kalkınmanın nimetlerini ve külfetlerini gelir grupları, kuşaklar ve bölgeler arasında eşit bir biçimde dağıtan, ekonomik ve sosyal sorunları birlikte çözen ve vatandaşı içinde yaşadığı topluma yabancılaştırmayan bir yol olduğunu altını çizmiştir. Bu yolun "*Kurtuluş Savaşı ile dünyanın mutsuz uluslarına siyasal bağımsızlık akımının öncülüğünü yapmış olan Türkiye'yi şimdi de ekonomik kurtuluşların öncülüğüne götürecektir*" yol olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁵

Kurultay üzerine bir yazı kaleme alan Ecvet Güresin, Atatürk ile birlikte Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirenlerin kitleye dayanan ve kitleyi sahiplenen CHP'yi kurduklarını ifade etmiştir. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın asker kadrosunun CHP ile sivilleştiğini vurgulamıştır. CHP'nin kuruluşundan itibaren sosyalizm kervanına katılmadan Batı'lı pozitivist bir anlayışı benimsediğini dile getirmiştir. Le-

⁵⁷³ **Ulus**, 19 Ekim 1969.

⁵⁷⁴ **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1968.

⁵⁷⁵ **Ulus**, 21 Ekim 1968.

nin'in de, Atatürk'ün tutumunun Sovyet Rusya'nın sistemiyle bağdaşamayacağını söylediğini belirtmiştir. Ancak CHP'nin sosyalist olmamakla birlikte sosyal bir espriye sahip olduğunu ve 1965 yılıyla birlikte ortanın solunu benimseyerek yeni bir aşamaya geçtiğini savunmuştur. Ancak bu politikanın Atatürk'ün ve İsmet İnönü'nün varlığı sayesinde asla sosyalizme bağlanmayacağını vurgulamıştır.⁵⁷⁶

Adalet Partisi'nin IV. Büyük Kongresi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kongresinden hemen sonra toplanmıştır. AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, 29 Kasım 1968'de çalışmalarına başlayan kongrenin açılış konuşmasında iç barışı ve milli itibarı artırmaya çalıştıklarını ve demokratik hukuk devletinin eşitliği öngördüğünü belirtmiştir. AP'nin, polis devleti algısını değiştirdiğini vurgulamıştır. Hürriyetlere tahammül edilmesi gerektiğine inandıklarını ancak hürriyetin suiistimal edilmesine de karşı olduklarını ifade etmiştir. Demokrasinin, milleti gruplara ayırmak olmadığını ve devletin bütünlüğünü hedefleyenlere hürriyet hakkının tanınmaması gerektiğini vurgulamıştır. Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Türkiye'nin gurur ve şeref kaynağı olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁷ Süleyman Demirel, kongre'nin son gününde yani 1 Aralık 1968'de gerçekleşen oylamanın sonunda yeniden Adalet Partisi Genel Başkanlığı'na getirilmiştir. İlimleri temsil eden "Yeminliler" grubu da Genel İdare Kurulu seçimlerinde çoğunluğu elde etmişlerdir.⁵⁷⁸ Ancak AP'nin IV. Büyük Kongresi'nde yaşanan asıl önemli gelişme ise, eski Demokrat Partililere siyasi haklarının geri verilmesine dönük bir anayasa değişikliğinin kabul edilmesi olmuştur. Buna göre, Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy, Nermin Ağaoğlu ve 439 delegenin imzaladığı eski Demokrat Partililere siyasi hak tanınması yolundaki önerge, Başbakan Süleyman Demirel'in ve bakanların katılmadığı oylamanın sonunda kabul edilmiştir. Dört maddelik önergenin dördüncü maddesi, Yassıda Adalet Divanı kararlarına maruz kalanları hedef alan Anayasa'daki seçilme yetersizliği sınırlamalarında söz edilen şahsiyetlerin müstesna tutulmalarını temin edecek yasama fonksiyonunun yerine getirilmesini öngörmüştür.⁵⁷⁹

Alınan bu karar Kemalist çevrelerin bir bölümünde büyük bir infial yaratmıştır. Abdi İpekçi, AP'nin IV. Büyük Kongresi üzerine yaptığı değerlendirmeler de,

⁵⁷⁶ Ecvet Güresin, "Sürpriz değil", **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1968.

⁵⁷⁷ **Adalet**, 30 Kasım 1968.

⁵⁷⁸ **Milliyet**, 2 Aralık 1968.

⁵⁷⁹ **Milliyet**, 1 Aralık 1968.

kabul edilen önerenin 1961 anayasasının ruhunu teşkil eden başlangıç kısmını değiştirmeyi amaçladığını ve böylelikle 27 Mayıs'ın, gayri meşruluğunun tescillenmeye çalışıldığını yazmıştır. Eski durumun ihyasını öngören bu belgenin, büyük siyasi dalgalanmalara neden olacağını belirtmiştir. Meselenin rövanşist bir biçimde ele alınmasını sakıncalı bulmuştur.⁵⁸⁰ Milli Birlik Grubu ise, 3 Aralık 1968'de yapmış olduğu açıklamada AP'yi idare eden ve meşru düzeni tahrip edecek nitelikteki kararları aldırarak gerçek gücün Türkiye'nin siyasal hayatında çok ciddi bir aşamaya geçildiğini gösterdiğini ifade etmiştir. Anayasada 27 Mayısın anlamını ve devlet düzeninin dayandığı felsefeyi belirten başlangıç kısmının anayasadan çıkarılması için alınan bu kararın AP'nin meşruluk temelini yok ettiğini savunmuş ve anayasayı korumakla sorumlu kurumlardan bu duruma ciddiyetle eğilmelerini istemiştir.⁵⁸¹

Türkiye, 1969 yılını yükselen öğrenci olaylarıyla karşılamıştır. Bu çerçevede Amerikan Büyükelçisi Robert Kommer'in 6 Ocak'ta Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne gerçekleştirdiği ziyaret esnasında arabası protestocu öğrenciler tarafından yakılmıştır. Bunu yanında Amerikan Deniz Kuvvetleri'ne ait 6. Filo'nun İstanbul'a gelmesini protesto eden öğrenciler ile polis arasındaki çatışmalar çıkmıştır. Yine 6. Filo'nun protesto edilmesi için 16 Şubat'ta düzenlenen mitingde karşıt görüşlü grup arasında çatışmalar çıkmıştır.⁵⁸²

Muhalefet kanadı bütün bu gelişmelerden hükümeti sorumlu tutmuştur. Nihat Erim, 16 Şubat günü yaşananlardan hükümetin kanun çerçevesinde gösterileri ve yürüyüşleri düzenlemesi gerekirken saldırıları kolaylaştırıcı ve başarıya götürücü bir tutum içinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁸³ Bülent Ecevit ise, AP iktidarının yönetici kadrosunun “*Atatürkçü gençliğin karşısına, çağdaş gençliğin karşısına bir Ortaçağ gençliği*” çıkarmak istediğini söylemiştir. Bir medrese gençliği, bir yapma gençlik, bir sözde gençlik, bir ihtiyar gençlik çıkarmak istediğini ifade etmiştir. Türk bağımsızlığını korumak isteyen gençliğin karşısına, yabancılarla işbirliği içindeki bazı sermaye gruplarının beslediği bir gençlik çıkarmak istediğini vurgulamıştır.⁵⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu'ndan Mucip Ataklı da, hükümetin emrindeki toplum polisinin ve ye-

⁵⁸⁰ Abdi İpekçi, “*AP'nin başına açılan dert...*”, **Milliyet**, 3 Kasım 1968.

⁵⁸¹ **Milliyet**, 4 Aralık 1968.

⁵⁸² Ahmad ve Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 361,363.

⁵⁸³ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 35, 64 ncü Birleşim, s. 35, 36.

⁵⁸⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 34, 62 nci Birleşim, s. 927.

teneksiz amirlerin, gerçekten milliyetçi ve devrimci ve ne SSCB ne de ABD yardakçısı olmayan Atatürkçü kuşaklara yönelik gerçekleşen bıçaklı ve taşlı sopalı saldırıları organize ettiğini ifade etmiştir.⁵⁸⁵

Türk sağı ise bu eleştirilere benzer tonlarda yanıt vermiştir. Milliyetçi Hareket Partisi lideri Alparslan Türkeş⁵⁸⁶, iki yıla yakın bir zamandır, üniversitelerin özerkliğinden yararlananların ve bu özerkliği kötüye kullananların olduğunu belirtmiştir. Üniversite içersinde komünist akımları besleyenlerin olduğunu ifade etmiştir. Bu kesimlerin, anayasayı, nizamları ve Türk töresini ayaklar altında çiğnediklerini söylemiştir. Profesörlerine en ağır hakaretleri savurdıklarını, bayrak yaktıklarını, otomobilleri tahrip ettiklerini ve Beyazıt kulesine kızıl bayrak çektiklerini dile getirerek “*Bunlar mıdır Atatürk gençliği?*” Bu gençlik midir? Türkiye’nin bağımsızlığını savunan sorunu sormuştur.⁵⁸⁷ MHP Genel Başkanı’nın yanı sıra AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel de, hiç kimsenin Atatürk’ün gölgesine sığınmaması gerektiğini belirtmiştir. Özel mülkiyeti kabul etmeyenlerin, özel teşebbüsü tanımayanların, serbest ticarete inananların ve endüstri kurma serbestisini kabul etmeyenlerin Atatürkçülükle ilgisinin olamayacağını vurgulamıştır. Atatürk’ün, ülkeyi idare ettiği dönemde özel teşebbüse dokunmadığını, bankacılığı ve ticareti devletleştirmedini belirterek Atatürk’ün Türkiye’si ile sosyalist Türkiye’nin bağdaşmayacağını savunmuştur.⁵⁸⁸

Türkiye’nin siyasal hayatına hâkim olan bu gerilimli hava Yargıtay Başkanı İmran Öktem’in cenaze töreninde yaşanan olaylarla daha da ağırlaşmıştır. Buna göre, gerici çevrelere karşı sert çıkışı ile tanınan İmran Öktem’in cenaze töreninden bir gün önce Milli Türk Talebe Birliği tarafından, dinsiz olduğu ve bu yüzden cenaze namazı kılınmayacağına dair açıklama yapılmıştır. Bu açıklamayı takiben Yargıtay Başkanı Öktem’in naşı Maltepe Camiine getirildiğinde büyük bir kargaşa başlamıştır. Bu esnada cenaze namazının mezarlıkta kılınması önerilmiştir. Ancak, İsmet İnönü “*Namaz burada kılınacak kılınmadan gitmem.*” demiştir. Bunun üzerine cenaze namazı Maltepe Camii de kılınmıştır. Fakat cenaze namazının kılınmasının ardından

⁵⁸⁵ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt: 51, 36 ncı Birleşim, s. 977.

⁵⁸⁶ 8-9 Şubat 1969 tarihleri arasında toplanan CKMP Kongresinde partinin adı Milliyetçi Hareket Partisi olarak değiştirilir ve Alparslan Türkeş yeniden genel başkanlığa seçilir. Ahmad ve Ahmad, **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 362, 363.

⁵⁸⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 34, 62 nci Birleşim, s. 946, 947.

⁵⁸⁸ **a.g.e.**, s. 962.

İnönü'nün, camiden ayrılması esnasında kargaşa daha da artmıştır. İsmet İnönü'nü, yanında bulunan bir Tümgeneralin tabancasını kalabalığa yöneltmesi sayesinde camiden çıkabilmiştir.⁵⁸⁹

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, yaşananlardan hemen sonra yaptığı açıklamada olayın her yönüyle “*kesin ölçüde bir 31 Mart*” vakası olduğunu, parlamentonun meseleye el koyması, devlete ve anayasaya sahip çıkması gerektiğini belirtmiştir.⁵⁹⁰ Bu açıklamayı takibinde hükümetin “*Yargıtay Başkanının cenaze töreninde meydana gelen irticaa olayının sorumlusu olduğu*” na dair bir soru önergesini Millet Meclisi'ne sunmuştur. Önerge, Öktem'in cenazesinde meydana gelen olayların bir irticaa hareketinin sınırlarını aşarak din ve ibadet hürriyetine yönelmiş açık bir saldırı olduğunu ve aynı zamanda da devleti ve anayasayı temelden yıkmayı amaçlayan tertiplerin bir belirtisi olduğunu iddia etmiştir.⁵⁹¹

İsmet İnönü, gensoru önergesinin görüşüldüğü, 6 Mayıs 1969 tarihli oturumda 3 Mayıs günü Türkiye'de Müslümanlığa ve laik cumhuriyete meydan okuyan ve hepsini tahrip etmek isteyen bir irtica olayı yaşandığını söylemiştir. Hükümetin bu zamana kadar önleyici tedbirleri almadığı ve çıkan olayları önemsemediği için sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki irtica olaylarının daima hükümet karşı olduğunu ancak; şimdi hükümetin himayesinde geliştiğini belirtmiştir. CHP'nin, camileri ambar yaptığına dair ortada dolaşan söylemlerinden duyduğu rahatsızlığını dile getirmiştir. Seferlerde, askerlerin camilerden yararlanmış olabileceğini fakat hiçbir zaman camilerin, milletin bütünlüğüne ve devletin temellerine kast eden yığınak yerleri olmadığını ancak; böyle bir durumun ilk defa AP iktidarı döneminde yaşandığını vurgulamıştır.⁵⁹²

Türkiye İşçi Partisi'nden Mehmet Ali Aybar ise, Adalet Partisi'nin, uyguladığı iktisat politikası nedeniyle halkın hızlı bir tempo ile bilinçlenmesi ve bilinçlendiği oranda da AP'yi oylarından mahrum etmesi olasılığı karşısında ilk günden itibaren gerici ve tutucu akımlara ışık tuttuğunu söylemiştir. Bu durumun bir neticesi olarak Konya olaylarının, İstanbul'da kanlı Pazar'ın ve Yargıtay Başkanı Öktem'in cenaze

⁵⁸⁹ Birand, Dündar, Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, s. 172.

⁵⁹⁰ **Ulus**, 5 Mayıs 1969.

⁵⁹¹ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 36, 87 nci Birleşim, s. 132, 133.

⁵⁹² **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 2, Cilt: 36, 88 nci Birleşim, s. 196, 197.

merasiminde yaşananların ortaya çıktığını belirtmiştir.⁵⁹³ Cumhuriyet Senatosu'ndan Ahmet Yıldız, durumun pervasızlığı bakımından 31 Mart ve Kubilay vakalarından daha üzüntü verici olduğunu ifade etmiştir. “Atatürk'ün Türk gençliğine haber verdiği ve hazır bulunmasını öğütlediği durum bütün belirtileri ile” ortaya çıkmış olduğunu vurgulamıştır. Toplumdan, Atatürk bugün aramızda olsaydı nasıl davranırdı sorusuna kendi vicdanında vereceği yanıtta kalkarak hareket etmesini istemiştir.⁵⁹⁴

Yargıtay Başkanı Öktem'in cenaze merasiminde yaşananlara tepkiler, parlamento dışında da devam etmiştir. Yargıtay yaptığı açıklamada, Türkiye Cumhuriyeti anayasası gereğince Türk ulusu adına yargı yetkisini kullanan Yargıtayın Birinci Başkanı Öktem'in cenaze töreni nedeniyle onun şahsında devletin yargı kuvvetine, Türk milletinin anayasasına, özellikle başta laiklik ilkesi olmak üzere Atatürk ilkelerine tecavüz edildiğini belirtmiştir.⁵⁹⁵ Nadir Nadi ise, AP iktidarının irticai çevrelere karşı gösterdiği müsamaha nedeniyle dini kanaat ve kuralların hukukun üstüne çıktığını ve hukuk devleti vasfının farkında olmadan yitirildiğini belirtmiştir. AP iktidarının, Nurcularla, Süleymancılarla ve Nakşibendîlerle girdiği ortaklıkta ipleri elinde tutacağını sanmasına rağmen kontrolü tamamen kaybettiğini ve meşru bir yetkisi bulunmayan dini iktidarı siyasal otoriteye ortak yaptığını ifade etmiştir. Öktem'in cenaze töreninde yaşananların, din partizanlarının siyasal iktidarın yetkilerine açıktan açığa meydan okuyacak bir güce ulaştığını gösterdiğini savunmuştur.⁵⁹⁶ İlhan Selçuk ise, AP iktidarının açtığı imam-hatip okullarıyla, beslediği mürteci derneklerle ve Öktem'in cenaze namazına engel olmak isteyenlerle iş birliği içinde Atatürk Cumhuriyeti'nin cenaze namazına hazırlandığını düşünmüştür.⁵⁹⁷

Bütün bu tepkilere bir yanıt olarak Başbakan Süleyman Demirel ise, polis in meseleyi kontrol altına aldığını, kimsenin en ufak bir şekilde zarar görmediği belirtmesinin ardından yaşanan olaylarda muhalefeti sorumlu tutmuştur. Ona göre, cenaze bir kenara bırakılmış “*Biz Atatürkçüler, biz ulusal kurtuluş savaşını devam ettiren devrimci gençlik ve ordu eleleyiz...*” şeklinde siyasal nutuklar atılmıştır. Demirel, bu

⁵⁹³ a.g.e., s. 207, 208.

⁵⁹⁴ Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, Cilt: 53, 56 ncı Birleşim, s. 231.

⁵⁹⁵ Milliyet, 6 Mayıs 1969.

⁵⁹⁶ Nadir Nadi, “*Hodri Meydan*”, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1969.

⁵⁹⁷ İlhan Selçuk, “*Buyrun Cenaze Namazına*”, Cumhuriyet, 5 Mayıs 1969.

açıklamalarını 31 Mart Vakasının iddia edildiği gibi irticai bir kalkışma olmadığını vurgulamaya çalışarak şöyle sonlandırmıştır:⁵⁹⁸

“ 31 Mart Vakası ne ise zaman zaman tekrarlanıp durmaktadır; milletin bu şaibeden kurtulması lazımdır. Kurtarılması lazımdır. Ben o vazifeyi ifa edeceğim. 31 Mart üzerinden 61 seneye yakın zaman geçmiş. 31 Mart vakasının, tarihler, halka ve millete dayanan bir irtica hadisesi olmadığını yazıyor. Tarihler, Türk tarihinin hiçbir devrinde Türk Milletinden irtica geldiğini kaydetmiyor. İsyanlar vardır, Osmanlı tarihi isyanlarla doludur. İhtilâleler vardır. Osmanlı tarihi ihtilâlelerle doludur, ama 31 Mart hadisesini yaratanların, kendilerine, ne asker ne de sivil içerisinde tanınmış bir baş bulamadığını ve Hamdi Çavuş namında, Selanik'ten getirilmiş avcı taburlarından bir zatı bu işe memur ettiklerini ve avcı taburlarının 11 gün İstanbul'u kasıp kavurduğunu yazıyor. 31 Mart bu.”

Bu tartışmalarla hemen neredeyse aynı dönemde cezalarında yapılan indirimlerle büyük bir kısmı cezaevlerinden çıkmış olan Yassıada hükümlüsü eski DP'lilere siyasi haklarının iade edilmesi meselesi hem siyasi partiler içinde hem de kamuoyunda yeni tartışmalar yaratmıştır. Buna göre Başbakan Süleyman Demirel ve arkadaşları, silahlı kuvvetlerin böyle bir affa taraftar olmaması, affın gerçekleşebilmesi için bir anayasa değişikliğinin zorunlu olması ve Bayar'ın AP'ye hâkim olması kaygısı gibi nedenlerle çekingen bir tavır takınmışlardır. Bunun üzerine Bayar, İsmet İnönü'ye yönelmiş ve sorunu onunla birlikte çözmeye çalışmıştır. İsmet İnönü'nü, bu konuda kendisini eleştirenlere de “*kuyuya düşmüş birisini kuyudan kurtaracağım*” sözleriyle cevap vermiştir. 9 Mayıs 1969 tarihinde de CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit'le birlikte, düzenlediği basın toplantısında, 1961 Anayasası'nın getirdiği düzenin ve kurumların korunması şartıyla DP'lilere siyasi haklarının geri verilmesi için çalışacağını söylemiş ve 14 Mayıs 1969'da da Celal Bayar ile Pembe Köşk'te bir görüşme gerçekleştirmiştir.⁵⁹⁹ Bu görüşmeden bir gün sonra da DP'lilere siyasi haklarını iade eden anayasa değişikliği Meclis'te kabul edilmiştir. Ancak TSK, bu anayasa değişikliğine şiddetle karşı çıkmıştır. Komutanlar, Cumhurbaşkanı Sunay'a durumdan duydukları rahatsızlığı dile getirmişlerdir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da, bu görüşmeyi takiben 19 Mayıs 1969'da “*Anayasa değişikliğinde bir isabet*” olmadığını ifade etmiştir. Başbakan Süleyman Demirel de, 21 Mayıs'ta AP senatörlerine anayasa üzerine yapılacak değişiklik teklifini reddetmelerini ve bu durumu gelecek

⁵⁹⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 2, Cilt: 36, 88 nci Birleşim, s. 213, 214.

⁵⁹⁹ Turan, Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980), s.164,165.

bir tarihe bırakmalarını söylemiştir. Bunun üzerine Cumhuriyet Senatosu, anayasa tasarısı değişikliğini geri çekmiştir.⁶⁰⁰

Ortaya çıkan bu tablo, Kemalizm'den hareketle siyaset üreten gruplar arasında ciddi bir düşünce ayrılığına neden olmuştur. Bu bağlamda CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit, il başkanları toplantısında yaptığı konuşmada, kendisine karşı şüpheli başkasına karşı da müsamahalı olamamanın aydınlara değil yobazlara ait bir nitelik olduğunu ve tasarıya direnenlerin Türk aydınının bir kısmının ne kadar katı olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir. Cumhuriyet Senatosu'ndan çıkan kararın TSK'nın parlamento üzerindeki baskısının bir sonucu olduğunu ima etmek adına artık meselinin birkaç eski Demokrat Parti'linin affından çıkıp demokrasinin yaşayıp yaşayamayacağı ve parlamentonun haysiyetinin korunup korunamayacağı noktasında düğümlendiğini belirtmiştir. Bunun yanında konuşmasında, hem TSK'nın hem de aydınların tutumunun Kemalist bir duruştan ne kadar uzaksa CHP'nin tavrının da bir o kadar Kemalist duruşa yakın olduğunu şu cümlelerle ifade etmeye çalışmıştır:⁶⁰¹

“ Atatürk ile İnönü'nün siyasal hayatında Kurtuluş Savaşı'na karşı çıkmış ve hatta ihanet etmiş buldukları için yurt dışına sürülmüş bulunan 150'liliklerin yurda almışları vardır. Bunlar hem insanı davranışın belirtileridir hem de rejimin kökleştigiğine inancın belirtisidir. Atatürk ve İnönü biliyordu ki, Cumhuriyet birkaç siyaset adamının yeniden memleket ve siyasal hayata dönmeleri ile yıkılamayacak kadar kökleşmiştir. Son durumda da İnönü biliyordu ki 27 Mayıs Devrimi DP'li milletvekillerinin yeniden seçilebilir Parlamento'ya girmeleri ile çökmeyecek yıkılmayacak kadar kökleşmiştir.”

Ecevit'in bu düşüncelerine mukabil Milliyet'ten Abdi İpekçi, ordunun tutumun demokratik sınırlar içinde olduğunu ve Atatürk devrimlerinin yegâne koruyucu olduğunu savunmuştur. İpekçi'ye göre, uzun zamandır ordu içerisinde bazı çevrelerin bir darbe teşebbüsünde olduğu spekülasyonu yapılsa da son olayda buhranın gideriliş biçimi, silahlı kuvvetler mensuplarının böyle bir ihtiras içinde bulunmadığını göstermiştir. Ordu, hassas olduğu ve kendi içinde büyük huzursuzluklar yaratmak istidatı taşıyan bir konuda parlamentoyu ve iktidarı uyarmakla yetinmiştir. Bu durum “cumhuriyetin, Atatürk ve 27 Mayıs Devrimlerinin ve demokratik rejimin korunmasında en büyük” teminatın Silahlı Kuvvetler olduğunu göstermiştir.⁶⁰²

⁶⁰⁰ Ahmad ve Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, s. 368.

⁶⁰¹ *Ulus*, 22 Mayıs 1969.

⁶⁰² Abdi İpekçi, “Sona Eren Buhran ve Alınan Yaralar”, *Milliyet*, 22 Mayıs 1969.

Türkiye, 12 Ekim 1969 Seçimlerine bu tartışmaların ortasında hazırlanmıştır. CHP yönetimi, partililere gönderdiği genelgede, seçim çalışmalarına katılacak olan partililerden, din ve laiklik gibi konulardan uzak durmalarını, demokratik rejimi savunmalarını, ilerici- gerici eksenli kısır tartışmalara girmemelerini bunun yerini ekonomik ve sosyal açıdan devrimcilik tezini işlemelerini istemiştir.⁶⁰³ Seçim beyannamesinde ise “*İnsanca Bir Düzen Kurmak İçin Halktan Yetki İstiyoruz*” başlığını kullanmıştır. Beyannamenin ön sözünde Türkiye’nin düzeninin bozuk olduğunu, adaletsiz olduğunu ve hızla gelişmeyi engellediğini belirtmiş ve aydın- halk birlikteliğiyle bu bozuk düzenin değiştirilmesi için halktan yetki talep etmiştir.⁶⁰⁴ CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit de, 8 Ekim 1969 günü yapmış olduğu radyo konuşmasında Atatürk’ün ve İnönü’nün amacının halkı ezilmekten, sömürülmekten, yoksulluktan kurtarmak için daha köklü devrimler yaptığını söylemiştir. Cumhuriyetçilik ilkesiyle, devlet biçimini değiştiren, laiklik ilkesiyle, din ve devlet ayrımı gerçekleştiren, milliyetçilik ilkesiyle Türk toplumunu ümmet yapısından millet yapısına geçiren CHP’nin “*halkçılık ve devrimcilik ilkeleriyle de üretim biçimini halk yararına değiştirmeyi, Türk toplumunda bir alt yapı devrimi yapmayı*” öngördüğünü söylemiştir.⁶⁰⁵

Türkiye İşçi Partisi’nin seçim bildirisi ise, Adalet Partisi’nin maddi baskı araçları yanında dini değerleri de saygısızca sömürü politikasına alet ettiğini belirtmiştir. Adalet Partisi’nin, iktidarı boyunca irticanın alabildiğine güçlenmesine hizmet ettiğini ve ilhamı Amerikalı emperyalistlerden aldığına şüphe bulunmayan örgütlü ve her biri yeni 31 Mart hareketi provası olan hareketleri desteklediğini ifade etmiştir. Düzen değiştireceğim söylemini kullanan Cumhuriyet Halk Partisi’nin ise Adalet Partisi ile “*bu bozuk düzeni « ben yöneteceğim*»” çekişmesine girdiğini iddia etmiştir. Türkiye İşçi Partisi’nin ise tam bağımsızlığı bütün problemlerin çözümü için temel şart saydığını söylemiştir. Bundan dolayı tam bağımsızlığın haysiyetli bir varlık olarak yaşamanın temel şartı olduğu kadar ekonomik kalkınmanın da temel şartı olduğunun altını çizmiştir. Bu durumu “*Kurtuluş Savaşının Atatürk politikasına*” dönüş olduğunu savunmuştur.⁶⁰⁶

⁶⁰³ *Cumhuriyet*, 11 Ağustos 1969.

⁶⁰⁴ *CHP nin Düzen Değişikliği Programı*, Ulus Basımevi, Ankara, 1969, s. 3.

⁶⁰⁵ *Ulus*, 9 Ekim 1969.

⁶⁰⁶ *Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi*, Çınar Matbaası, İstanbul, 1969, s.4, 5, 7, 9.

Adalet Partisi, 1969 Genel Seçimlerine kendi içinde yaşadığı Atatürkçülük tartışmalarıyla hazırlanmıştır. Buna göre, yönetimine karşı muhalefetiyle öne çıkan İstanbul Milletvekili Sadettin Bilgiç, kendisini Atatürkçü olarak tanımlayan arkadaşlarından çok daha fazla Atatürkçü olduklarını söylerken,⁶⁰⁷ AP Grup Başkan Vekili Tekinel ise, Atatürk ilkelerini savunduklarını, ancak bu ilkelerin herkes tarafından farklı anlamlarda kullanılmasına karşı olduklarını ifade etmiştir. Seçim kampanyasında da Atatürk'ün anayasaya uygun olan gerçek düşünce ve görüşlerini savunacaklarını belirtmiştir.⁶⁰⁸ AP, Tekinel'in bu açıklaması doğrultusunda, bir taraftan, Mustafa Kemal Atatürk'ün, adalet, sosyalizm, milli hâkimiyet, mülkiyet, milliyetçilik, devletçilik, demokrasi, bağımsızlık ve komünizmle ilgili sözlerinden oluşan bir seçim dosyası hazırlamıştır.⁶⁰⁹ Diğer taraftan da, seçim beyannamesinde, siyasi mücadelenin rejime karşı değil rejim içinde yapılması gerektiğine inandığını ve hukuk devletinin usullerinden ayrılmadan Türk anayasasının bütün haklarını koruma azminde olduğunu, belirtmiştir. “*Cumhuriyete, Atatürk ilkelerine, ülkenin bölünmezliğine ve milletin bütünlüğüne*” sadakatini vurgulamıştır.⁶¹⁰

Güven Partisi'nin seçim beyannamesinde de hâkim vurgu Atatürkçülük olmuştur. Beyanname, Güven Partisi'nin Türk milletinin bağımsız ve hür yaşamını ve ülkenin bütünlüğünün korunmasını başta gelen ödev saydığını ifade etmiştir. Güven Partisi'nin milliyetçi, toplayıcı, yüceltici, birleştirici Atatürk milliyetçiliğini birliğimizi ve kalkınmamızı sağlayacak bir ilham kaynağı ve yanılmaz bir rehber saydığını vurgulamıştır. Güven Partisi'nin sınıf ve zümre partisi olmadığını belirtmiştir. Güven Partisi'nin mülkiyete, hür teşebbüse ve kazanca saygılı olduğunu altını çizmiştir. Güven Partisi'nin karma ekonomiye bağlı olduğunu vurgulamıştır.⁶¹¹

Seçimler, 12 Ekim 1969 günü gerçekleşen Genel Seçimlerin sonunda Adalet Partisi, 256 milletvekilliği kazanmıştır. Bağımsızlar, 12 milletvekilliği elde etmiştir. Birlik Partisi, 8 milletvekilli çıkarmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi, 143 milletvekilline

⁶⁰⁷ **Milliyet**, 31 Ağustos 1969.

⁶⁰⁸ **Milliyet**, 30 Ağustos, 1969.

⁶⁰⁹ **Milliyet**, 20 Eylül 1969.

⁶¹⁰ **Adalet Partisi 1969 Seçim Beyannamesi**, Doğu Matbaacılık, Ankara 1969, s.68. ; 12 Ekim 1969 Genel seçimleri sırasında Milliyet Gazetesi Genel Yayın Müdürü, Abdi İpekçi, AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel ile yaptığı röportajda, Demirel, 1960'da diktaya gidiyor diye memleketi allak bullak edenlerin “*Yahu, en iyisi diktaymış*” noktasına gelmelerinin aklın ve mantığın alacağı bir iş olmadığını söyleyerek hürriyetten önce kalkınma tezini öne süren Devrim çevresini eleştirir. Abdi İpekçi, **Liderler diyor ki**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s. 6,52.

⁶¹¹ **Güven Partisi Seçim Beyannamesi**, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969, s.10.

sahip olmuştur. Güven Partisi, 15 milletvekilliği ve Milliyetçi Hareket Partisi, 1 milletvekilliği kazanmıştır. Türkiye İşçi Partisi, 2 milletvekilliği elde ederken Yeni Türkiye Partisi ise, 6 milletvekilliği kazanmıştır.⁶¹²

3. Parlamenter Sistemin Bunalımı ve Rejim Dışı Çözüm Arayışları

Millet Meclisi, üçüncü dönem çalışmalarına en yaşlı üye olan CHP Genel Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün başkanlığında 22 Ekim 1969'da başlamıştır. Millet Meclisi, milletvekillerinin yemin töreninden sonra aynı gün Ferruh Bozbeyle'yi 340 oyla yeniden meclis başkanlığına seçmiştir.⁶¹³ AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de, meclisin çalışmalarına başlamasını takiben 3 Kasım'da yeni kabineyi açıklamış ve birkaç gün sonra da yeni kabinenin programını hem Millet Meclisi'ne hem de Cumhuriyet Senatosu'na sunmuştur.⁶¹⁴

Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel, sunmuş olduğu hükümet programında, bir düzen değişikliğinden ziyade mevcut düzenin sol akımlara karşı korunmasının Atatürkçülüğün bir gereği olduğunu ima etmiştir. Programa göre, 1961 Anayasası'nın kesin çizgilerle açıklamış olduğu düzen, bölünmez bir bütün şeklinde milli şuur ve ülküler etrafında toplanmıştır. Türk milliyetçiliğinden hız almıştır. Egemenliğin kayıtsız ve şartsız Türk milletine ait olduğuna inanmıştır. Milli, laik ve sosyal hukuk devletini gözetmiştir. Barışçı ve Atatürk devrimlerinin şuuruna sahip, büyük Türkiye Cumhuriyeti'ni simgelemiştir. Bu nedenledir ki, 1961 Anayasası'ndan hak alarak, bu düzeni değiştirmeye ve yıkmaya çalışmanın hukuki bir dayanağının olmadığını kabul etmiştir.⁶¹⁵

Program üzerine görüşmelere geçildiğinde CHP Grubu adına konuşan Kemal Satır, 1961 anayasasının kurduğu ileri hukuk düzenin yaşama şartının, herkese insanca bir yaşam düzeyini sağlayacak ekonomik ve sosyal bir düzenin kurulmasına bağlı olduğunu ve Atatürkçülüğün temel ilkesi olan devrimciliğin bu düzenin kurulabilmesi adına yaşatılmasının gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk devrimciliğinin yurdun az gelişmişlik çemberini kırarak yapısal tedbirlerin alınabilmesindeki önemine işaret

⁶¹² Tuncer, *Osmanlı'dan Günümüze Seçimler 1877-1999*, s.326.

⁶¹³ *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1969.

⁶¹⁴ *Adalet*, 4/ 8 Kasım 1969.

⁶¹⁵ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem 3, Cilt: 1, 4.ncü Birleşim, s. 51.

etmiştir.⁶¹⁶ AP Grubu adına konuşan Başbakan Süleyman Demirel ise, CHP'yi Atatürk'ün sol akımlara karşı korunması meselesinde birlikte çalışmaya davet etmiştir. Demirel; Sayın Satır, Atatürk etrafında birleşelim dediler. Bu en ufak münakaşa kabul etmeyen bir şeydir. Ama Mustafa Kemal Atatürk'ü de doğru anlayalım. Bir takım insanların, Atatürk'ün gölgesine sığınıp “sosyalist Türkiye” şarkıları söylemesini de birlikte göğüsleyelim demiştir. Atatürk'ün getirdiği sistemde sınıf kavgasının olmadığını, fakiri zengine, köylüyü şehirliye düşman etmenin bulunmadığını ve sınıf kavgası yerine sınıflar arası dengeyi öğütlediğini ifade etmiştir.⁶¹⁷

TRT, Başbakan ve AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in bu konuşmayı yaptığı gün dünyaca ünlü Rus yönetmen Eisenstein'in 1933 yılında hazırladığı “*Türkiye'nin Kalbi Ankara*” adlı filmini yayımlamıştır.⁶¹⁸ Bunun üzerine Ankara Cumhuriyet Savcılığı, komünizm propagandası yapıldığı gerekçesiyle soruşturma başlatmıştır. TRT Genel Müdürü Öztrak, TV Dairesi Başkanı Mahmut Tali Öngören'e görevden el çektirmiştir. Başbakan Süleyman Demirel de, Enformasyon Başkanı Turhan Bilgi'ni, olayı araştırması için görevlendirilmiştir.⁶¹⁹ Adalet Gazetesi'ne göre, TRT, Atatürk'ü anma maksadıyla yaptığı bu yayınlara, Atatürk'ü tamamen bambaşka bir kişi olarak göstererek komünizm propagandası yapmış ve Atatürk'ü öldürmeye çalışmıştır. Milli ve manevi değerleri hedef almış, cumhuriyeti küçültmüştür, komünizme övgü yarışı yapmış, Türk Milleti'ne ihanet etmiş ve komünizmin megafonu haline geldiğini kanıtlamıştır. Bu olay, bir hata sonucu meydana gelmemiş TRT çalışanlarınınca isteyerek, bilerek tertiplenmiştir.⁶²⁰

Adalet Partisi hükümeti, bu tartışmalar içinde, 165 güvensizlik oyuna karşı 263 güvenoyu ile göreve başlamıştır.⁶²¹ Başbakan Süleyman Demirel, iktidarı bir defa daha elde etmiş olmasına rağmen parti içi iktidar mücadelesinde muhalifler üzerindeki denetimini kaybetmiştir. Buna göre AP'nin Meclis ve Senato grupları, hükümet programının görüşülmesi için ortak toplandığında 146 muhalif üye toplantıya katılmayı reddetmiştir. Bunun yanında Meclis Başkanı Ferruh Bozbeyleli'nin gelecek

⁶¹⁶ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 3, Cilt: 1, 5.nci Birleşim, s. 102, 104.

⁶¹⁷ **a.g.e.**, s. 150.

⁶¹⁸ Ahmad ve Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, s. 379.

⁶¹⁹ **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1969.

⁶²⁰ **Adalet**, 12/ 13 Kasım 1969.

⁶²¹ **Cumhuriyet**, 13 Kasım 1969.

kongrede genel başkanlık için aday olacağı söylentisi yayılmıştır. Bütün bunlara ek olarak muhalifler, Demirel'in bütçe tasarısına hayır oyu vererek hükümeti düşürmüşlerdir. Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, hükümeti kurma görevini yeniden Demirel'e vermiştir. Demirel, istifa etmek zorunda kalan kabinedeki isimlerle, yeniden bir kabine kurmasına rağmen, sürekli hükümetin düşmesi gibi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Muhalifler, bu gelişmelerden yaklaşık bir yıl sonra, yani 18 Aralık 1970'de Demokratik Parti'yi kurmuşlardır.⁶²²

Adalet Partisi gibi Cumhuriyet Halk Partisi de ciddi tartışmalarla sarsılmaktadır. Kemal Satır ve Nihat Erim gibi bazı Parti Meclisi üyeleri, hem 1969 seçim bildirgesinde yer alan “*toprak işleyen su kullananın*” prensibini hem de Bülent Ecevit'in Atatürk'e üzerinde düşüncelerini eleştirmişlerdir. “*CHP gibi Atatürk'ün kurduğu bir partide, CHP Genel Sekreteri Atatürk'ü eleştiremez*” görüşünü savunmuşlardır.⁶²³ Bülent Ecevit ise, kendisine yöneltilen eleştirileri Atatürk devrimlerini statik bir biçimde düşünmek doğru değildir. Mustafa Kemal Atatürk'ü bir Tanrı olarak ele almamak gerekir. Çünkü sağ olsaydı kendi devrimlerini daha da ileriye taşırdı sözleriyle yanıtlamıştır.⁶²⁴

Parti içi iktidar mücadelesinin, Adalet Partisi'nde ve CHP'de en üst düzeye ulaştığı bu süreçte lise ve üniversite boykotları, öğrenci olayları ve ölümleri sıklaşmıştır.⁶²⁵ Bunun yanında Türkiye İşçi Partisi'nin, seçim sistemi nedeniyle 1965'e göre parlamentoda daha az milletvekiliyle temsil edilmesi ve eski DP'lilere siyasi haklarını iade eden anayasa değişikliğinin kabulü aydınların demokratik rejim dışında çözüm arayışlarını tetiklemiştir.⁶²⁶ Örneğin Doğan Avcıoğlu'na göre, Türkiye'nin bugün geldiği noktanın sorumlusu “*1945 yılındaki toprak kanuna bir tepki ve emperyalizme kapılanma çabası olan*”⁶²⁷ ve ön seçimlerde millet iradesinin açık artırmaya çıkarıldığı mebus pazarlarının kurulduğu “*cici demokrasi*” dir.⁶²⁸ Türkiye'nin politik, ekonomik ve toplumsal bunalımının giderek yoğunlaştığı 1969'ların sonunda “*cici*

⁶²² Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 307.

⁶²³ Kili, **1960-1975 Dönemlerinde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, s. 252.

⁶²⁴ **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1969.

⁶²⁵ **Milliyet**, 16/ 17 Aralık 1969.

⁶²⁶ Kurtuluş Kayalı için, 12 Mart 1971 Muhtırası'nın en önemli nedeni 1969 seçim sonuçlarıdır. TİP'in, seçim sistemi nedeniyle 1965'e göre parlamento daha oranda temsil edilmesi, bir kısım aydını rejim dışı arayışlara yönlendirir. Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, 151.

⁶²⁷ “*Atatürk, Devrimcilik ve Ecevit*”, **Devrim**, No: 38, 7 Temmuz 1970, s. 1.

⁶²⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Cici Demokrasi Üzerine*”, **Devrim**, No:26, 14 Nisan 1970, s. 1.

demokrasi” artık iflasın eşiğine gelmiştir. Aydınlar, sivil demokrasiye olan inançlarını yitirmiştir. Anayasa değişikliğiyle ormanda yeni bir düzen hedeflenmiştir. Ortanın solu, AP’ye dönük bir muhalefet yerine devrimci gençlikle uğraşmayı kendisine amaç yapmıştır. CHP, zinde güçlerin ümidi olmaktan çok uzak bir noktaya sürüklenmiştir.⁶²⁹ Bu aşamada, yüz yıllık Türk tarihinin gerçeği olan “*devrimci ordu gücü*” bu kaotik durumu sonlandıracak ve Kemalist devrimi bütün amaçlarına ulaştıracak yegâne unsur olarak öne çıkmıştır.⁶³⁰

Bu düşünceler doğrultusunda Doğan Avcıoğlu ve arkadaşlarıyla Emekli General Cemal Madanoğlu ve Albay Osman Köksal, başarılı bir devrimin sivillerle silahlı kuvvetler arasında bir işbirliğini gerekli kıldığı düşüncesini geliştirmişlerdir. Buna uygun olarak Doğan Avcıoğlu’nun “*Türkiye’nin Düzeni*” adlı çalışmasının etkisinde bulunan darbe yanlısı askerler ile bağlantı kurmuşlardır.⁶³¹ Bu bağlantıdan sonra Madanoğlu ve arkadaşları, “*Devrim Genel Kurulu*” adını verdikleri bir kurul oluşturmuşlardır. Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi isimlerden oluşan “*Devrim Genel Kurulu*” nun başkanı Cemal Madanoğlu ve genel sekreteri de Doğan Avcıoğlu olmuştur. Kurul, devrim öncesi hazırlıkları ve devrimi gerçekleştirme yolunda alınacak kararları belirlemiştir.⁶³²

69 Deniz Subayı, Madanoğlu Cuntası’nın hazırlandığı günlerde, daha önce Deniz Harp Okulu Subay Taburu’nun yaptığı gibi, hem CHP’yi hem de AP’yi hedef alan çok sert bir bildiri yayımlamışlardır. Bildiri, Atatürkçü olduğunu söyleyip devrimci katliamına seyirci kalanlar Atatürk’ün şu sözlerini çok iyi öğrenmelidirler ki “*Devrim kanunu mevcut kanunların üstündedir.*” Bizi öldürmedikçe, bizim düşüncelerimizi boğmadıkça Devrim bir an olsun durmayacaktır, gibi oldukça sert ifadelerle yazılmıştır. Mustafa Kemal’in devri bitse de devrimlerinin bitmeyeceğini ve sürüp gideceğini vurgulamıştır. Devrimin yüz binlerce gencin havaya kalkan yumruğunda, on binlerce öğretmenin hak arayan sesinde, askerinin mermilerinde yükseleceğini beyan etmiştir. Ordunun, Erzurum Kongresi’nde üniformasını bırakan Mustafa Ke-

⁶²⁹ Doğan Avcıoğlu, “*İflasın Eşiğinde*”, **Devrim**, No:31, 14 Mayıs 1970, s. 1,7.

⁶³⁰ Doğan Avcıoğlu, “*Devrimci Ordu Gücü*”, **Devrim**, No: 35, 16 Haziran 1970, s. 1,7.

⁶³¹ Hale, **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, s. 232.

⁶³² **Madanoğlu Cuntası**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 42, 43.

mal'in yolunda olduğunu, gün 24 saat halkın kurtuluşu işinde olduğunu, Mustafa Kemal'in izinde ve milli kurtuluşun yolunda ilerlediğini belirtmiştir.⁶³³

Deniz Subayları'nın 17 Aralık 1969 tarihli bildirisıyla aynı gün, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Millet Meclisi'nde yaptığı konuşmada memlekette büyük bir bunalım olduğunu belirterek memleketi aslı bilinmeyen meçhul hedeflere götürecek bir ihtilâl rejimini tahakkuk ettirmek amacıyla olan ve demokratik bir rejimi istemiyen bir akımın olduğunu ifade etmiştir. Memleketin huzurunun aşırı solun irticacı ve aşırı sağın irticacı karşısında müdafaasız bir halde olduğunu vurgulamıştır. Atatürk adına hareket eden bu akımların hiç birinin Atatürkçü olmadığını ve başarılı oldukları takdirde de Atatürk'ün prensiplerinden zerre bırakmayacaklarını ifade etmiştir.⁶³⁴ Cumhuriyet Halk Partisi Danışma Kurulu Sekreteri ve SBF Öğretim Üyesi Haluk Ulman da "*bu iş demokrasiyle olmaz*" diyenlerin fazla uzağa gidemeyeceğine ve Atatürk devrimlerinin demokrasiyle ileri taşınacağına inanmıştır. Ulman'a göre, Türkiye, başta Atatürk gibi bir önder bulunduğu halde tek parti döneminde ekonomik açıdan ve geniş kitlelerin yaşantısı bakımından çok fazla yol almış değildir. Toplum, bunu unutmadığı için ve demokrasiyi, adil ve hızlı olmasa da bir kalkınma yarattığı için benimsemiştir. Unutulmamalıdır ki, halkın desteği alınmadan yapılan hareketlere devrim değil darbe denilmektedir ve darbeleri yapanlarında alt yapı değişiklikleri getirmediği görülmemiştir.⁶³⁵

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yüksek komuta kademesi de 69 Deniz Subayı'nın ortak bildirisinden rahatsızlık duymuştur. Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, yaptığı açıklamada ve daha sonra yayımladığı bildiride TSK'nın, en üst kademesindeki komutanından en astına kadar bütün personelinin Atatürk'ün çizdiği yolda her türlü politik davranışın dışında ve aşırı cereyanların karşısında olduğunu ifade ederek bildiriye yayımlayan subaylar hakkında yasal işlemlerin başlatılacağını söylemiştir.⁶³⁶ TSK'nın yanı sıra Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay da, yeni yıl münasebetiyle yayımladığı mesajında, Türkiye'nin aşırı sağ ve aşırı sol akımların tehlikesiyle

⁶³³ **Devrim**, No: 10, 23 Aralık 1969, s. 1, 7.

⁶³⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Dönem 3, Cilt: 1, 3.ncü Birleşim, s. 23, 26.

⁶³⁵ Haluk Ulman, "*Sağlıklı Gelişmeler*", **Milliyet**, 4 Ocak 1970.

⁶³⁶ **Cumhuriyet**, 18 Aralık 1969.

karşı karşıya bulunduğunu ve aşırı solun Türkiye'yi bir diktatörlüğe götürmek istediğini söylemiştir.⁶³⁷

Emekli General ve Senatör Cemal Madanoğlu, bütün bu çıkışlar karşısında 69 Deniz Subayı'nın bildirisine sahip çıkmıştır. Madanoğlu'na göre, Türkiye'de ülkenin çağdaş uygarlığa ulaşmasına, sosyal denge içinde hızla ilerlemesine karşı duran ve bağımsızlığı birkaç dolara satan tutucular ile Atatürk devrimcilerinin savaşı vardır. Aşırı sağ, Vahdettin'in, Mustafa Kemal'i Bolşeviklikle suçlaması gibi Atatürkçüleri sosyalistlikle suçlamaktadır. Gençliği horlayanlar, tutucu güçlerin koşutuna düşüklerini anlamak istememektedirler. Gençlerin giriştikleri eylem, aşırılık değil, Atatürkçülüktür. "*Ulusçulukta aşırılık, yurtseverlikte aşırılık, bağımsızlıkta aşırılık Atatürkçü bir aşırılıktır.*" Atatürkçü gençliğin kurşunlanması; öğretmen kıyımı ve Harbiyeli kıyımı çıkar yol değildir. Tarihten ders almayanların da sonu bellidir.⁶³⁸

Türkiye'nin ekonomik durumu, bu tartışmalar yaşanırken hızla kötüleşmeye devam etmiştir. Ekonomistler, 1970 yılının bir kriz yılı olacağını belirtmiştir. Buna göre 1965 yılından itibaren sürekli yükselen fiyatlar 1969 daha da yükselmiştir. 1965'ten sonraki 4 yıl içinde peynir fiyatları % 11, tereyağı % 9, ekmek % 3 ve et % 11 artış göstermiştir. 9 Ağustos 1970' de ise, büyük bir devalüasyona girilmiştir. Türk lirasının değeri % 66 düşüş yaşamıştır. Bir yıl içinde kira fiyatları % 26, balık %107, et % 60 yükselmiştir.⁶³⁹ Bu olumsuz gelişmelere ek olarak AP hükümeti, DİSK'in önderlik yaptığı siyasal sendikacılığı hükümet yanlısı Türk-iş lehine bir yasa çıkarıp değiştirmeye karar vermiştir. Bunun üzerine işçiler 15-16 Haziran 1970'te geniş ve daha çok kendiliğinden gelişen bir gösteriyle yasayı protesto etmişlerdir. İstanbul- Marmara bölgesinde hayat tam anlamıyla felç olmuştur. Hükümet, düzeni ancak askeri güçle ve bütün fiziksel ulaşım yollarını keserek sağlamıştır. Bu olay, gösteriyi "*devrim provası*" olarak betimleyen rejim için bardağı taşıran son damla olmuştur.⁶⁴⁰

⁶³⁷ **Cumhuriyet**, 1 Ocak 1970.

⁶³⁸ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi**, Cilt: 56, 31 nci Birleşim, s. 144.

⁶³⁹ Turan, **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, s.209.

⁶⁴⁰ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, 8. Basım, İstanbul, 2009, s. 174.

Böylesi bir atmosferde CHP, 20. Kurultayı'nı 3 Temmuz 1970'de toplanmıştır. Genel Başkan İsmet İnönü, parti içinde yeni bir bölünmenin endişelerini açıklamış ve bölünme olmamasını istemiştir. Genel Sekreterin rahatça çalışabileceği bir Parti Meclisi'nin oluşmasını talep etmiştir. CHP'nin sosyalist bir parti olmadığı ve olmayacağı görüşünü tekrarlamıştır.⁶⁴¹ CHP Genel Sekreteri Bülent Ecevit ise, CHP'nin yönünün Atatürk tarafından çizildiğini belirtmesin ardından Atatürkçülükten saptığına dair kendisine yöneltilen eleştirilere cevap vermiştir. Ecevit, Prof Dr. Nihat Erim'in, Parti Meclisi'ndeki eleştirilerinden sonra kendisinin Atatürk devrimlerinin karşısında olduğu gibi bir algının yayıldığını ifade etmiştir. Atatürk eleştirelmez sözüne ilk önce büyük önder Atatürk'ün karşı çıkacağını çünkü Atatürk'ün yeryüzündeki, bütün tabuları yıkan sayılı devrimcilerden biri olduğunu söylemiştir. Ecevit, konuşmasının devamında Atatürk devrimlerinin başarılması için halka gidilmesi gerektiğini de vurgulamıştır. Buna göre, kadın haklarına ilk karşı çıkanların köylüler değil aydınlar olduğunu belirterek aydınların kendi günahlarını köylülere yıkmaya haklarının olmadığını söylemiştir. Atatürk'ün milli mücadelenin önce devrimleri yapabilmek için üzerindeki üniformayı çıkardığını ve halka koştuğunu vurgular ve şimdi de devrim yapmak isteyenlerin, halka koşması gerektiğini söylemiştir. Bunların bir Atatürk eleştirisi olmadığını altını çizmiştir. Kendisini eleştirenlere de “*Atatürk ve Devrimcilik*” adlı yapıtını okumalarını önermiştir.⁶⁴² Bülent Ecevit'in bu konuşmasından sonra seçimlere geçilmiştir. Alınan sonuçlar da CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 1126 oyla yeniden genel başkan seçilmiştir. Genel başkanlık seçimlerinin ardından Parti Meclisi seçimlerindeyse, Ecevit'in listesi kesin bir zafer kazanmıştır. Ecevit'in listesiyle Kemal Satır'ın listesi arasındaki fark bin oya yakın olmuştur. Buna göre, Kemal Satır'ın listesinden sadece Kemal Satır ve Kemal Demir, parti meclisine girebilmiştir.⁶⁴³

Devrim gazetesi, CHP'de yaşanan bu gelişmeleri ve önceki tartışmaları CHP'nin Kemalizm'den ayrılması olarak okumaya devam etmiştir. Örneğin Doğan Avcıoğlu, CHP'nin 20. Kurultayı'ndan yaklaşık bir yıl önce Ecevit'in kurultay konuşmasına cevap verici mahiyette bir yazı kaleme almıştır. Avcıoğlu'nun bu yazısına göre, CHP, seçimlerde halkı kazanmak gibi bir gerekçeyle aydın bürokratlar diye

⁶⁴¹ Kili, **1960-1975 Dönemlerinde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, s. 258,259.

⁶⁴² **Ulus**, 6 Temmuz 1970.

⁶⁴³ Bila, **CHP TARİHİ**, s. 467, 469.

küçümsedikleri zinde güçlerden uzak durmuş ve onları “*Devrim Yobazları*” ya da “*Sözde Devrimciler*” gibi ifadelerle küçümsemiş, öğrencilerin kurşunlanmasını ve Kanlı Pazar’ları görmezden gelmiştir. Halkçılığı, halk dalkavukluğu sanan CHP, Demokrat Parti’leşme özlemine tutulmuştur. Aydın-bürokrat ve halk çelişmesi gibi kavramlarla Kemalist güçlerle halkı karşı karşıya getirmiştir. Böylelikle, Kemalist çizgiden tamamen bambaşka bir yöne savrulmuştur.⁶⁴⁴ Avcıoğlu’nun bir başka yazısına göreyse Ecevit, oy goygoyculuğun ibaret halk dalkavukluğunu halkçılık sanmış bunu halkçılık ve devrimcilik etiketiyle sunmuştur. Tutucu unsular yararına işleyen sandıkçılığı halkçılıkla eş anlamda kullanmıştır. Halk düşmanlarını tedirgin ettikleri için devrimcilerden ve öğrencilerden uzak durmuştur. Nurcu ve Süleymancı saldırıları ve Taylan Özgür cinayetlerini görmezden gelmiştir. Ecevit, böyle bir tutumla, sandıktan çıkarak “*Atatürk’ün başaramadığı büyük devrimleri başarmak*” iddiasında bulunmuştur. Ancak Ecevit, bu tutumuyla özlediği halk devrimine ulaşamadığı gibi Kemalizm’den ve gerçek devrimcilikten daha fazla uzaklaşma yoluna girmiştir.⁶⁴⁵

Bu tartışmaların devam ettiği günlerde askeri müdahale düşüncesi de iyice ağırlık kazanmaya veya belirginleşmeye başlamıştır. Bu çerçevede dört yöntem öne çıkmıştır. Bunlardan birincisi, alttan bir müdahaleyle yönetime bütünüyle el koyulmasını ön görmüştür. İkincisi, alttan yapılan bir örgütlenmeyle birkaç komutanın başta bulanacağı bir müdahaleyi tasarlamıştır. Üçüncüsü, Silahlı kuvvetlerin komuta düzeni içinde yönetime el koyması düşüncesini benimsemiştir. Dördüncüsü, komuta düzeni içinde müdahaleyle durumun düzeltilmesini savunmuştur. Birinci grubu oluşturan Doğan Avcıoğlu ve çevresinin de içinde bulunduğu Madanoğlu Cuntası’nın görüşlerini Kemalizm’le ilişkisi olmamakla ve “*Atatürk’ün ruhunu muazzep*” etmekle itham eden ve kendisine sunulan Devrim Konseyi fikrini benimsemeyen Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur,⁶⁴⁶ bu gelişmeler üzerine emir komuta zincirinin dışında gelişecek bir müdahaleyi önlemek için harekete geçmiştir. Buna göre Batur, 21 Kasım 1970’de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a yazdığı mektupta, hükümet ve parlamentonun hızla kuvvet ve itibarını yitirmesi ve düzeni değiştirmek için var olanın da yıkılmak istenmesinin, kamuoyunda rahatsızlığın yükselttiğini yazmıştır. Buna ek olarak silahlı kuvvetler içinde, en çalışkan, en akıllı ve en ehil kimselerin Tür-

⁶⁴⁴ Doğan Avcıoğlu, “*Gidiş Nereye*”, **Devrim**, No: 3, 4 Kasım 1969, s. 1, 7.

⁶⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, “*Ecevit’in Atatürkçülüğü*”, **Devrim**, No:8, 9 Aralık 1969, s. 1, 7.

⁶⁴⁶ Muhsin Batur, **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları, 1985, s. 217, 224.

kiye'nin mevcut sisteminden umudu keserek teşkilatlanmakta olduklarını belirtmiştir. İdari, ekonomik ve sosyal reformların tartışılması ve önünün açılması için partiler arası bir yuvarlak masa toplantısı önermiştir. Ancak Sunay, Batur'a, "*en fena hükümet, hükümeteşizlikten iyidir*" şeklinde bir cevap vermiştir.⁶⁴⁷

TSK'nın yüksek komuta kademesi de Cumhurbaşkanı Sunay gibi yaşanan krize mevcut siyasi yapı içinde bir çözüm bulmaya çalışmıştır.⁶⁴⁸ Örneğin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 1971 yeni yıl mesajında bir yandan üniversitede tırmanan şiddet hakkında, bütün bu eylemlerin tek menfi hedefinin "*milli bütünlüğümüzü, Cumhuriyeti ve Atatürk devrimlerini tümüyle*" yıkmak olduğunu ve TSK'nın "*Atatürk'ün en büyük armağanı olan bu mübarek yurda uzanan elleri*" kıracağından hiç kimsenin şüphe duymamasını ifade etmiştir. Diğer yandan da TSK'nın, bütün bu sürüp giden şiddetin durdurulması ve huzurun yeniden sağlanması noktasında anayasal kurumlara güvendiğini ve "*demokratik rejime ve Anayasa'ya bütün varlığı ile bağlı*" olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴⁹ 22 Ocak 1971 tarihli MGK toplantısının sonunda yayımlanan bildiri de, yurt bütünlüğünü bozmaya yönelik zararlı faaliyetlerin aşırı uçlardan geldiğini ve bu faaliyetlere karşı "*demokratik esaslara uygun olarak gerekli tedbirlerin alınmasını*"nın uygun görüldüğünü ifade ederek demokratik düzene bağlılık vurgusunu tekrarlamıştır.⁶⁵⁰ Bütün bunların yanında Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, üç kuvvet komutanlığına mensup subaylarla yaptığı 3 Mart 1971 tarihli toplantıda da silahlı kuvvetler olarak günlük politikanın dışında kalınacağını, vaziyetin çok vahim olmadığını ve subayların komutanlarına bağlı kalması gerektiğini ifade etmiştir.⁶⁵¹

Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç vaziyetin çok kritik olmadığını söylemesine rağmen Türkiye'de güvenlik durumu hızla kötüleşmiştir. Buna göre Deniz Gezmiş ve Mahir Çayan gibi önderlerin yönetiminde Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu gibi örgütler silahlı stratejilerden hangisinin Türkiye'yi kısa yoldan devrime taşıyabileceğini kamuoyu önünde açık seçik tartışacak noktaya ulaşmışlardır.

⁶⁴⁷ a.g.e., s. 191, 193, 199, 200, 201.

⁶⁴⁸ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 259.

⁶⁴⁹ **Milliyet**, 1 Ocak 1971.

⁶⁵⁰ **Milliyet**, 23 Ocak 1971, s.9. ; Muhsin Batur, kamuoyunun ve askerinin bildirimini hükümeti desteklemek için yayımlandığını düşündüğünü ve böyle düşünmekle de haklı olduğunu, yazar. Batur, **Anılar ve Görüşler**, s. 271.

⁶⁵¹ Batur, **Anılar ve Görüşler**, s. 277, 278.

Bunun yanında Ocak 1971’de ideolojik amaçlı ilk banka soygunu yapılmıştır. Şubat 1971’de bir Amerikalı çavuş kaçırılmış ve yine aynı dönemlerde eylemler öylesine tırmanması nedeniyle İstanbul Üniversite’sinde tüm fakülteler süresiz olarak kapatılmıştır. Mart 1971’e gelindiğinde ise dört Amerikan askeri görevlisi kaçırılmıştır. Artık toplum, kamu yetkesinin tamamen ortadan kalktığını düşünmeye başlamıştır.⁶⁵² Bu koşullar karşısında Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç’ın başkanlığında gerçekleşen ve kuvvet komutanları ile bunların yanı sıra, KKK’dan 19, HVKK’dan 5 ve DZKK’dan 3 amiralin katıldığı, 10 Mart 1971 tarihli “*Genişletilmiş Komutanlar Konseyi*” toplantısında, komutanların tamamı, bir general hariç hükümetin, anayasanın ve seçim kanununun değiştirilmesine ve bir takım reformların uygulanması ön gören bir müdahaleye karar vermişlerdir.⁶⁵³

4. 12 Mart 1971 Muhtırası ve Ara Rejimin İlk Hükümeti Olarak I. Nihat Erim Kabinesi

Genişletilmiş Komuta Konseyi’nde alınan karar doğrultusunda hazırlanan ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Celal Eyicioğlu’nun imzaladığı muhtıra metni 12 Mart 1971 günü Cumhurbaşkanı’na ve Meclis Başkanlığı’na sunulmuştur:⁶⁵⁴

“ 1.Parlâmento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatlarıyla yurdumuzu, anarşi ve kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluk içine sokmuş, Atatürk’ün bize gösterdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini yitirmiş ve Anayasanın ön gördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyetinin geleceği, ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2.Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partilerüstü bir anlayışla Meclisimizce değerlendirilmesi, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.

⁶⁵² Eroğul, “*Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71*”, s. 155.

⁶⁵³ Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, s. 235, 238.

⁶⁵⁴ *Milliyet*, 13 Mart 1971.

3. Bu husus sür'atle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek, idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilgilerinize,”

12 Mart Muhtırası metni ikili bir karaktere sahip olmuştur. 9 Mart'ta gerçekleşmesi planlanan radikal girişimin üst makamların müdahalesiyle yumuşatılması üzerine hazırlanmış ve iki ayrı grubun eğilimini yansıtmıştır. Muhtıra metninin bu niteliği, Türkiye'deki tüm siyasal örgütleri geleneksel bürokratik doğrultuda etkilemiştir. AP, muhtırayı anayasa ve hukuk dışı olarak nitelese de meclisi kapattırmamak için tümüyle menfi bir tavır takınmamıştır. Ne kadar millet iradesini savunursa savunsun orduyu manipüle etme arzusunu dışa vurmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, ilk anda muhtıranın demokratik bir idareyle bağdaştıramayacağını belirtmesine karşılık daha sonra muhtıraya karşı anlayışlı bir tavır takınarak konumunun AP'den farklı olmadığını ortaya koymuştur. Sol da genel itibarıyla 12 Mart Muhtırası'nı desteklemiştir. Ancak solun bir kesimi müdahalenin kısa zamanda demokratik bir yönetimi tesis etmesi gerektiğini düşünürken bir diğer kesim ise, parlamenter idareye mesafeli durarak müdahalenin doğrudan doğruya askeri bir yönetime geçişin ilk aşaması olmasını arzulamıştır.⁶⁵⁵

Bu tespitin somutlaştırılması adına öncelikle AP'ye bakılabilir. AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, muhtırayı Devlet Bakanı Hasan Dinçer, Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu, Adalet Bakanı Yusuf Ziya Önder ve Devlet Bakanı Turhan Bilgin ile birlikte radyondan dinledikten sonra istifa etmiştir. Demirel, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderdiği istifa mektubunda “*Türk kamuoyuna da duyurulan muhtıra ile Anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygı ile arz ederim*” demiştir.⁶⁵⁶

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, ilk anda, 12 Mart 1971 muhtırasına karşı mesafeli yaklaşmıştır. Bütün dikkatinin demokratik rejimin normal işlemesi üzerine olduğunu ve bunu temenni ettiğini belirtmiştir. CHP Merkez Yönetim Kurulu da, yayımladığı genelge de demokratik rejimin normal işleyişine ve bütün sorunların demokratik rejim içinde çözülmeye çalışılmasına devam edilmesi gerektiğini ifade

⁶⁵⁵ Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, s. 181, 182, 183.

⁶⁵⁶ **Milliyet**, 13 Mart 1971.

etmiştir. Partililerin bu yönde dikkatli olmasının Türk ulusunun bu dar geçitten çıkarılması ve rejimin kesintiye uğramadan ilerlemesi adına önemli olduğunu vurgulamıştır.⁶⁵⁷ Ancak İsmet İnönü, birkaç gün sonra CHP'nin ortak grup toplantısında 12 Mart'a dönük tutumunu değiştirerek müdahaleyi destekleyici bir konuşma yapmıştır:

658

“ Geçen 24 saat memleket için çok önemli bir devreydi. Fakat size kalp huzuruyla söyleyebilirim ki, bu geçen 24 saat zarfında Türkiye millet olarak bünyesindeki sarsılmaz metanetinin bir defa daha örneğini vermiştir. Bulanık suda balık avlamak isteyecekler her memlekette bulunabilir. Bizde bulunanların ümitlerinin bu geçen 24 saat zarfında arttığı tasavvur edilemez. Bu iyimser sözlerimin sebebi şudur: Gerek müdahale etmiş olan ordunun tutumunda, gerek siyasi partilerin ayrı ayrı hepsinin tutumunda, memleketin umumi hayatının sorumluluk hissine ve memlekete sahip olmak ve bu önemli çıkmazdan şerefle vatandaşlarımıza zarar gelmeden çıkmak isteği hâkim olarak yaşamaktadır.”

CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, Amerikan UPI ajansına verdiği demeçte de, önemli bir 24 saat geçirildiğini ve bu 24 saatin sonunda durum ümit verici olduğunu, söylemiştir. “*Teşebbüse geçmiş olan ordunun uzun zamandan beri devam eden ihtiyacın ve bunalımın*” çaresizliği içinde harekete geçtiğini ifade etmiştir. TSK'nın ve siyasi partilerin, biran önce memlekette demokratik kuruluşun işlemlerini arzu ettiklerini, belirtmiştir. Bugünün pratik zorluğun hükümetin teşkil edilmesi olduğunu ve Cumhurbaşkanının bunda muvaffak olmasıyla herşeyin yoluna gireceğini ve bu iyimserliğinin memleketin umumi havasından kaynakladığını beyan etmiştir.⁶⁵⁹

Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, bu açıklamaların yapıldığı günlerde CHP, DP, MGP, AP ve Senato'daki Milli Birlik Grubu'nun kabul edebileceği bir başbakan bulmak için parti lideriyle görüşmelere başlamıştır. Süleyman Demirel'in ve İsmet İnönü'nün, bu görüşmelerde, kurulacak olan koalisyona destek vereceklerini beyan etmeleri üzerine Nihat Erim'den hükümet kurmasını istemiştir.⁶⁶⁰ Bu doğrultuda çalışmalarına başlayan Nihat Erim, 26 Mart 1971'de kabinesini ilan etmiş ve 2 Nisan'da

⁶⁵⁷ **Milliyet**, 13 Mart 1971. ; **Ulus**, 14 Mart 1971.

⁶⁵⁸ Metin Toker, İsmet İnönü'nün, 12 Mart 1971 muhtırasına karşı tutumundaki değişikliğin nedenini, İnönü'nün, 9 Mart ile 12 Mart arasındaki farkı öğrenmesine, yani, 12 Mart'ın demokratik parlamenter rejime karşı yapılmadığını aksine demokratik parlamenter rejime karşı gelen bir grup askeri durdurmak adına yapıldığını öğrenmesine bağlar. Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İsmet Paşa'nın Son Yılları**, s. 221, 225.

⁶⁵⁹ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İsmet Paşa'nın Son Yılları**, s. 221.

⁶⁶⁰ Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, s. 356. ; Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İsmet Paşa'nın Son Yılları**, s. 221.

da “*Ara Rejim*”in ilk hükümet programını Millet Meclisi’ne sunmuştur.⁶⁶¹ Program “*Atatürk ilkelerinin ve devrimlerinin tüm olarak*” uygulanacağını “*laiklik ilkesinin tam olarak*” gözetileceğini, ekonomik ve siyasal bağımsızlığın korunarak kalkınma olanaklarının hızlandırılacağını, idari ve ekonomik yapının modernleştirileceğini ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi konusunda kararlı adımların atılacağını beyan etmiştir.⁶⁶² Ecevit ve altı milletvekilinin dışında CHP, yine altı milletvekili dışında AP ve MGP grupları ile TİP milletvekili Mehmet Ali Aybar’ın oylarıyla 321 güvenoyu alan ⁶⁶³ hükümet programı üzerine gerçekleşen görüşmeler de CHP, muhtıranın bir zorunluluğun gereği olduğuna dair düşüncelerini tekrarlamıştır. CHP grubu adına konuşan İsmet İnönü, hükümetin Atatürk reformları çerçevesindeki reform vurgusunu olumlu karşılamış ve askeri müdahalenin millete karşı hiçbir silah kullanmadan, parlamento dışından hiçbir kimseyi incitmeden sadece radyodan okunmakla tahakkuk etmesini toplumsal meşruiyetinin bir işareti saymıştır.⁶⁶⁴ MGP grubu adına söz alan Turhan Feyzioğlu, öncelikle Türkiye’de “*sapık totaliter ideolojilerin esiri olmuş gençlik kuruluşlarının*” bulunduğunu ve milliyetçi Atatürkçü öğretim üyelerinin ve gençlerin büyük bir maddi ve manevi baskı altında olduğunu belirtmiştir. 12 Mart’la birlikte başlayan sürecin Atatürk Türkiye’sinin temellerine dinamit koyan, cumhuriyet rejimini ve milli varlığı tehdit eden ve laik devlet ilkesini görmezden gelerek anayasanın dışına çıkan istismarcılara karşı en etkili mücadeleyi gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Hükümetin, Atatürk ilkelerinden sapıtan sağ ya da sol bir diktatöryaya veya anarşiye izin verilmeyeceğine dair teminatını olumlu bulduklarını ifade etmiştir. Bu vaadin yerine getirilmesi durumunda bütün Atatürkçülerin ve milliyetçilerin hükümetin bu icraatına destek olacağını altını çizmiştir.⁶⁶⁵ AP grubundan Orhan Dengiz ise, Atatürkçülük ile demokrasi arasında bir özdeşlik kurmuş ve Atatürkçülüğün bir kesim inhisarında olmadığı söylemini öne çıkarmıştır. Bu çerçevede Dengiz, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olması ilkesine aykırı davranışların itibar görmesi halinde rejim buhranlarının önünün alınamayacağını ve bunun ise uzun vadede ülkeye büyük zararlar getireceğini ifade etmiştir. Atatürk’ün, egemenli-

⁶⁶¹Erimin kabinesinde, 5 AP’li, 3 CHP’li, 1 MGP’li, 1 Milli Birlik Grubu üyesi ile parlamento dışından 14 teknisyen görev alır. **Cumhuriyet**, 27 Mart/ 3 Nisan 1971.

⁶⁶² **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri**, Cilt: II, Başbakanlık Yayınevi, Ankara 1978, s. 210.

⁶⁶³ Suavi Aydın, Yüksel Taşkın, **1960’tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2015, s. 221.

⁶⁶⁴ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi**, Cilt: 12, 81 nci birleşim, s. 409.

⁶⁶⁵ **a.g.e.**, s. 415, 416, 426.

ğın kayıtsız şartsız millete ait olması ilkesine herşeyden fazla önem verdiğini ve bu prensibi düşman ordularının Ankara'ya dayandığı günlerde dahi terk etmediğini vurgulamıştır. Atatürkçü olmanın temel şartının da bu ilkeye sıkı sıkıya bağlanmak olduğunu ifade etmiştir. Atatürkçülüğün ve Atatürk ilkelerinin “*her hangi bir ideoloji ve doktrine bağlı bulunmayan; her zaman canlı, bütün yaşama sürecine ışık tutucu*” bir güç olduğunu ve dar ya da geniş hiçbir zümrenin tekelinde bulunmadığını vurgulamıştır.⁶⁶⁶

Parlamento dışına bakıldığı zaman ise yukarıda belirtildiği üzere Türk aydınının ve solunun hemen neredeyse tamamı 12 Mart Muhtırasını desteklemekle birlikte ikili bir ruh hali içinde olmuştur. Buna göre bir kesim, kısa süre içinde demokratik bir idareye döneceği umuduyla 12 Mart'ı desteklemiştir. Örneğin Nadir Nadi, TSK'nın yayımladığı ultimatununun Atatürk devrimlerini boş veren ve laik cumhuriyetin ilkelerini görmezden gelen Süleyman Demirel'i tasfiye etmekle kalmayıp ön görülen reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak bir hükümetin zorunluluğa vurgu yapmasını oldukça önemsemekle birlikte⁶⁶⁷ mevcut parlamentonun Atatürkçü kararlar alacağı konusunda kaygılı bir yaklaşım sergilemiştir. Nadi, meclis kürsüsünden hükümet programını okuyan Başbakan Nihat Erim'in yanlış anlaşılmaya yer bırakmayacak bir açıklıkla “*Atatürk ilkelerinin yurdumuzda tam olarak uygulanacağından*” bahsetmesinin “*taviz üstüne taviz vaadleri duymaya alışkın*” kulaklar için umut verici bir müjde olduğunu belirtmiştir. Ancak Başbakan Erim'in toprak reformu, vergi reformu, eğitim reformu gibi sosyal ve ekonomik reformların Atatürkçü ilkeler ışığında düzenleyeceğine dair umut verici sözlerini parlamentonun buz gibi bir soğukla dinlediğini ifade etmiştir. 12 Mart bildirisinin hedefindeki bu tutucu güçlerin ya Atatürk'ün izinde demokrasiye ulaşmanın yolunu samimiyetle arayacakların ya da bir şekilde çekilip gitmek zorunda kalacaklarını yazmıştır.⁶⁶⁸ Bahri Savcının da değerlendirmesi Nadi'nin saptamalarıyla benzer niteliktedir. Savcı'nın da bakış açısında 12 Mart 1971 muhtırası Adalet Partisi'nin ve parlamentonun sorumlu olduğu mevcut anarşik, kavgalı ve huzursuz ortamın cumhuriyete yönelttiği tehlikeyi bertaraf etmek için yayımlanmıştır ve hem Atatürkçü hem de demokratik bir espriyi yan-

⁶⁶⁶ a.g.e., s. 435, 437.

⁶⁶⁷ Nadir Nadi, “*Devrimci Ordunun Sesi*”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

⁶⁶⁸ Nadir Nadi, “*Son Şans da Kaçarsa*” **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1971.

sıtmıştır.⁶⁶⁹ Çetin Altan da, güm diye inen şahmerdanın anayasasının mutlak bir şekilde uygulanmasını ve bilimci kalkınma reformlarının “*demagoji ve şantajla ört bas edilmesine*” izin vermeden hayata geçirilmesini sağlayacağını yazmıştır.⁶⁷⁰ TİP Genel Başkanı Behice Boran’ın değerlendirmeleri buraya kadar yapılan değerlendirmelerden farksızdır. Boran, müdahaleyi demokratik bir yönetime geçiş için önemli bir şans saymıştır. AP iktidarının son zamanlar da teröre dayanan bir yönetime yöneldiği, böyle bir yönetimin parlamentodan geçirmeye hazırlandığı ve hukuk devletinin gereklerini yerine getiremediği için bugünkü politik buhrana düştüğünü belirtmiştir. Seçim sisteminde temsili sağlayacak değişikliklerin gerçekleştirilerek biran önce seçimlere gidilmesini ifade etmiştir.⁶⁷¹

Solun bir diğer bölümü ise, 12 Mart’tan parlamenter rejim dışında bir çözüm sunmasını beklemiş ve bu beklentisi gerçekleşmediği nispette 12 Mart’a dönük eleştirilerini sıralamıştır. Örneğin TÖS, Devrimci Avukatlar Derneği, TMGT, Dev-Genç ve Üniversite Asistanları Sendikası gibi kuruluşlar, 12 Mart’ı desteklemek için yayımladıkları bildiriye parlamenter sistemi köktenci bir biçimde eleştirmişlerdir. Buna göre bildiri, emperyalizmin egemenliğindeki iş birlikçi iktidar tarafından uzun yıllardır uygulanan gerici parlamentoculukla ülkenin yoksul bırakılarak sosyal ve ekonomik açıdan bir bunalıma sürüklendiği ve bunalımdan ancak olağanüstü uygulamalarla kurtarılacak bir duruma sokulduğunu belirtmiştir. İşçilerin, köylülerin ve emeğiyle geçinenlerin gün geçtikçe yoksullaştığını, işsizliğin ve hayat pahalılığını arttığının altını çizmiş ve bütün bu yaşananların sorumlusunun parlamento olduğunu vurgulamıştır. Mebus pazarları kuran parlamentonun anayasayı kendi çıkarları için kullanarak Türkiye’yi geri kalmışlığın bataklığına gömdüğünü belirtmiştir. Ülkenin kurtuluşunun emperyalizmle her hangi bir bağlantısı bulunmayan Atatürkçü tam bağımsız bir dış politikanın gerçekleştirilmesine, emekçi halkın yönlendirmesinde temel reformların yapılmasına ve insanın insana kul olmadığı yeni bir düzenin kurulmasına bağlı olduğunu savunmuştur.⁶⁷²

Devrim gazetesi de “*Ordu anti Kemalist gidişe « artık dur » dedi*” manşetiyle 12 Martı desteklemesine rağmen partiler üstü bir kabinenin oluşturulmasına

⁶⁶⁹ Bahri Savcı, “*Muhtıranın Anatomisi*”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

⁶⁷⁰ Çetin Altan, “*Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda*”, **Akşam**, 14 Mart 1971.

⁶⁷¹ **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

⁶⁷² **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971.

dönük çalışmaları şiddetle eleştirmiştir. Doğan Avcıoğlu, siyasi partilerin ve parlamentonun ordudan destek görmesine rağmen 27 Mayıs anayasasının ön gördüğü reformlardan hiç birisini gerçekleştiremeyeceğini yazmıştır. Toprak Reformu Kanunu'nun 1945 yılında çıkarıldığını ve bu kanunun yapılan değişikliklerle etkisizleştirildiğini ve bugünde yürürlükte olduğunu belirtmiştir. Fakat ne CHP'nin ne DP'nin ne de AP'nin bu kanunu bir türlü uygulayamadığını ve bu durumun nedeninin ise Atatürkçü reformlara karşı bir tepki olarak doğan “*cici demokrasi*” olduğunu yazmıştır. Sonrada “*Şimdi bu Kemalizm cellâtları « partiler üstü bir anlayışla birleşseler, ne değişecektir?» sorusunu sormuştur.*⁶⁷³

Uğur Mumcu da, mevcut siyasi partilerin şimdiye kadar anayasadaki reformları Atatürkçü bir anlayışla ele alamadıklarını örnek göstererek partiler üstü bir reform hükümetinin gelecek vaat etmediğini vurgulamaya çalışmıştır. “*Nihat Erim, Allah Kerim*” anlayışının idareyi maslahatçı bir tutum olduğunu ifade etmiştir. Bu siyasi partilerle devrim yapmanın deveye hendek atlatmaktan daha zor olduğunu ve Türk siyasi hayatının “*tabiatı eşyasının*” bu partilerle devrim yapılamayacağını kanıtladığını yazmıştır. “*Bir eli devlet kesesinde kredi yağmalarında dolaşan, öteki eli devrimcilerin kanına*” bulan Demirel hükümetinin desteğine muhtaç olan Erim kabinesinin Atatürkçü bir anlayışla hareket etmesinin imkânsız olduğunu vurgulamıştır. “*Bu düzenin suçlularından yarınki düzenin kurulmasını*” bekleyenlerden olmadıklarını “*Mustafa Kemal'in devrimci aydınlığı ile ışıl ışıl*” olan bir yola inandıklarını yazmıştır.⁶⁷⁴

İlhan Selçuk da, çözümün partiler üstü bir reform kabinesinde aranmasına tepkilidir. Selçuk, 12 Mart'ın hasım güçlerinin “*Atatürk inkılâplarının uygulamayan ve Anayasanın öngördüğü reformları yapmayan*” ve “*bir ayağı toprak mütegalibesine, bir ayağı kompradora dayalı*” siyasi iktidar olduğunu belirterek müdahaleyi gerçekleştirenlerin bu tutucu çevrelerden yapamayacağı işleri beklediğini yazmıştır. Bu durumun aşılması için, Atatürkçü gençlikten, aydınlardan, öğretmenlerden ve devrimci kitlelerden Atatürkçülük ve 27 Mayıs doğrultusunda atılmış ilerici bir adım olan 12 Mart'ın derinleştirilmesi adına orduya yardımcı olmalarını istemiştir.⁶⁷⁵

⁶⁷³ Doğan Avcıoğlu, “*Teşhis ve Tedavi*”, **Devrim**, No: 73, 16 Mart 1971, s. 1, 7.

⁶⁷⁴ Uğur Mumcu, “*Nihat Erim Allah Kerim*”, **Devrim**, No: 75, 30 Mart 1971, s. 2.

⁶⁷⁵ İlhan Selçuk, “*12 Mart Muhtırası*”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971.

Ancak 12 Mart 1971, İlhan Selçuk'un beklentilerinin aksi bir istikamette derinleşir. I. Nihat Erim Hükümeti, 16 Mart 1971'de Türkiye Halk Kurtuluş Ordusu'nun lideri Deniz Gezmiş'in yakalanması rağmen THKO'nun eylemlerinin artarak sürmesi üzerine 26 Nisan 1971'den itibaren Adana, Ankara, Diyarbakır, Eskişehir, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Sakarya, Siirt ve Zonguldak'ta sıkıyönetim ilan etmiştir. Ayrıca 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nun bazı maddelerini de ağırlaştırıcı hükümler ihtiva edecek biçimde değiştirmiştir. Sıkıyönetim çerçevesinde Dev-Genç, Türkiye Öğretmeler Sendikası, Devrimci Doğu Kültür Ocakları, Ülkü Ocakları, Komünizmle Mücadele Derneği, Milli Nizam Partisi ve Türkiye İşçi Partisi gibi kurumları kapatmıştır. Cumhuriyet ve Akşam gazetelerine de 10 gün süreli yayın yasağı getirmiştir. Anayasa'nın "*Temel Hak ve Ödevler*" i düzenleyen bölümünde daraltıcı yönde değişikliklere gitmiştir. Bütün bunlara ek olarak 9 Mart Cuntası'nın başı sayılan Emekli Tümgeneral Celil Gürkan, Emekli Kurmay Albay Talat Turhan ve gazetecilerden İlhan Selçuk ile Uğur Mumcu'nun ve öğretim üyelerinden Mümtaz Soy-sal'ın da aralarında bulunduğu bir grup gazeteci ve bürokrat tutuklanmıştır. Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C), sıkıyönetim kararına İsrail Başkonsolosu Efraim Elrom'u kaçırmakla cevap vermiştir. Devlet Başkanı ve Başbakan Yardımcısı Sadi Koçaş, Elrom serbest bırakılmadığı takdirde eylemci örgütlerle ilişkili herkesin tutuklanacağını ve idam cezasını içinde taşıyan ve geriye yürüyen kanunlar çıkarılacağını duyurmuştur. Koçaş'ın bu açıklamasından sonra 23 Mayıs 1971 günü Balyoz Harekâtı başlamıştır. Harekât sonunda Elrom'u kaçıran Mahir Çayan ve arkadaşları yakalanmışlardır ve 16 Ağustos 1971'de İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'nde yargılanmaları başlamıştır. Ancak Çayan ve arkadaşları, yargılanmalar sürerken 30 Kasım 1971'de Maltepe Askeri Cezaevinden firar etmişlerdir. Çayan ve arkadaşlarının firarı ve ekonomideki olumsuz gelişmeler, Birinci Erim Hükümeti'nin sonunu hazırlamıştır. Bu çerçevede 3 Aralık 1971'de Atilla Karaosmanoğlu, Sadi Koçaş, Mehmet Özgüneş, Atilla Sav, Hamdi Ömeroğlu, Özer Derbil, Şinasi Orel, Ayhan Çilingiroğlu, Osman Olcay, Selahattin Bağbüroğlu ve Türkân Akyol'dan oluşan on bir bakan istifa etmiştir. İstifa eden isimler, köklü reformların gerçekleştirilmemiş olduğunu, aydınların küstürüldüğünü ve bunalım devam ettiğini belirtmişlerdir. Bu koşullarda Başbakan Nihat Erim de Cumhurbaşkanı'na istifasını sunmuştur.⁶⁷⁶

⁶⁷⁶ Aydın, Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul 2015, s.

12 Mart Muhtırası'ndan çok kısa süre sonra ilan olunan sıkıyönetim, muhtıraya demokratik bir düzenin başlayacağı savıyla destek veren kesimlerde büyük bir hayal kırıklığına neden olmuştur. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, partisinin grup toplantısında “*son günlerin, sanki dalgınlıkla yapılmış izlenimini veren, salgın haldeki genel tutuklamaları süratle gerçek hududuna ve tabii yoluna çevirmeliyiz.*” diyerek öğretmenler ve öğretim üyeleri aleyhinde her cesaret kıracak davranışın bir an önce son bulmasını istemiştir.⁶⁷⁷

Cumhuriyet Gazetesi'nden Nadir Nadi ise, Demirel iktidarının “*Atatürk ilkelere ve 27 Mayıs Anayasasına ters düştüğü için gündün güne*” ortalığın karıştığını, yurtda düzenin kalmadığını ve banka soygunlarının, adam kaçırmaların süregeldiğini belirterek bunları önlemenin yolunun sıkıyönetim olmadığını söylemiştir. Atatürkçü ve ilerici bir hükümetin balyoz korkutmacasına gerek duymadan anarşik hareketlere çözüm bulması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁷⁸ İlhan Selçuk ise “*Demirelsiz Demirel rejimini cart-curtla yönetmeye*” kalkan⁶⁷⁹ Erim Hükümeti'nin “*Profesör Duverger'yi ya da bir başkasını çağırıp*” bize kanun yap diyerek Tanzimat kafasını 1971'ylına geri getirdiğini yazmıştır.⁶⁸⁰

Bunun yanında 12 Mart Muhtırası'nı takip eden süreçte problemlerin mevcut hukuk çerçevesinde çözülemeyeceğine kanaat getirilmesi, konuyu bu çerçevede anlayan kurumları AP ile özdeş bir noktaya getirmiştir. AP'nin 1971 öncesinden önerdiği anayasal değişikliklerin belirli ölçüde gerçekleştirilmesi ve AP'nin istediği fiili durumun işlerlik kazanması 12 Mart Muhtırası'nın sahipleriyle AP'yi aynı eksene yerleştirmiştir.⁶⁸¹ Örneğin Atatürk Enstitüsü Bilim Kurulu Üyesi ve AP Elazığ Senatörü Celâl Ertuğ, 1971 Türkiye'sinin anarşi dönemini geride bırakarak Türkiye'nin gerçeklerine uygun çözümler gösteren prensiplerin ifadesi olan Atatürk düşüncesine dönmenin aşamasına ulaştığını yazmıştır. Atatürk'ün artık bir hayal ve bir törenler mabudu olmaktan çıkarak Türkiye'nin ufuklarına ışıklar saçacağını belirtmiştir⁶⁸² AP'nin yanı sıra MGP de 12 Mart'ı takip eden süreçteki uygulamaları Atatürkçülük

223, 224, 228, 229, 230, 232.

⁶⁷⁷ Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, İsmet Paşa'nın Son Yılları**, s. 239.

⁶⁷⁸ Nadir Nadi, “*Yerimiz Neresi*”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.

⁶⁷⁹ İlhan Selçuk, “*İsa, Musa ve cart curt üstüne*”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.

⁶⁸⁰ İlhan Selçuk, “*Hoş geldin Tanzimat kafası*”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971.

⁶⁸¹ Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, s.168.

⁶⁸² Celâl Ertuğ, “*Atatürk düşüncesi ve 12 Mart Hareketi*”, **Milliyet**, 20 Haziran 1971.

adına benimsemiştir. MGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, “*hükümetin tavizlerden uzak bir tutumla Atatürkçü ve milliyetçi bir çizgide kaldığı müddetçe Atatürk milliyetçilerinin desteğine sahip*” olacağını ifade etmiştir.⁶⁸³

1971 muhtırası 1905 sonrasında hiçbir kesintiye uğramadan süregelen ordu-aydın ittifakını parçalayan ilk darbe olmuştur. Buna göre 27 Mayıs 1960 darbesi ordu-aydın ve bürokrasi ittifakının (Tarihsel Blok) hiçbir parçalanma yaşanmadan gerçekleştirdiği bir darbe olması nedeniyle dönemin ruhuna uygun olarak aydınların sol eğilimlerinden izler taşıyan “*Sol Kemalizmi*” kurmuştur. Ancak 12 Mart 1971 Muhtırası ise, ordu-aydın ittifakını bölmüş yerine sağ- ordu ittifakını getirmiştir. Statik bir Kemalizm tanımı ortaya koymuştur. Ordu, bu yeni dönemde kendi benimsediği Kemalizm anlayışı dışında Kemalizm’e yeni bir boyut ve içerik kazandırmak isteyen Marksizmle bütünleşen aydın kesimi tamamıyla dışarı itmiş ve Kemalizmi sola karşı bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Bir Kemalizm anlayışının diğerine direnmesini ve geliştirilmesini amaçlamıştır.⁶⁸⁴

⁶⁸³ **Milliyet**, 24 Nisan 1971.

⁶⁸⁴ Hasan Bülent Kahraman “*Türk Solu’nun Çıkılmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi*”, **Doğu Batı, Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Yıl: 15, Sayı: 59 Kasım, Aralık, Ocak 2011-12, s. 43, 53.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KEMALİZM’İN SİYASAL, KÜLTÜREL VE SOSYO EKONOMİK ÖNERMELERİNİN TÜRK DÜŞÜNÇESİNDE KAZANDIĞI ANLAMLAR 1960-1971

A. Kemalizm’in Siyasal ve Kültürel Önermelerine Dair

1. Bir Tarihsel Portre Olarak Mustafa Kemal Atatürk ve Kemalizm

27 Mayıs 1960’da gerçekleşen ordu müdahalesiyle birlikte başlayan süreçte Kemalizm veya dönemin yaygın ifadesiyle Atatürk ve Atatürkçülük kavramları yeni bir atılımla daha geniş bir açıdan görülmeye ve gösterilmeye çalışılmıştır.⁶⁸⁵ Bu çerçevede ortaya koyulan literatüre baktığımızda öne çıkan tartışmaların üç ana nokta üzerinde yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Bu tartışmalardan birincisi Mustafa Kemal Atatürk’ün tarihsel ağırlığının niteliğine dair olmuştur. İkincisi, Mustafa Kemal Atatürk’ün veya Kemalizm’in tarihsel sürekliliği mi yoksa bir değişikliği mi ifade ettiğine ilişkin gerçekleşmiştir. Üçüncüsü ise, Kemalizm’in, 1960’lar Türkiye’sinin siyasal arenasında nasıl algılandığına, sağ ve sol polarizasyondan hangisini temsil ettiği üzerine yaşanmıştır. Bu üç ana başlık çerçevesinde yaşanan tartışmaların ana özelliğiye benzer politik akımları temsil eden aydınların farklı değerlendirmelerde farklı politik akımları temsil eden aydınların da benzer değerlendirmelerde bulunması olmuştur.

1960’ların Türk düşüncesinde Mustafa Kemal Atatürk’e dair anlatıda egemen olan unsur Max Weber’in karizmatik lider kavramını⁶⁸⁶ hatırlatırcasına, onun bir büyük katarsis içinde çırpınan bir milletin duygularını sezinleyen ve onların özlemle-

⁶⁸⁵ Sami N Özerdim, “Atatürk –Kurtuluş Savaşı –Devrim ”, *Varlık*, No: 650, 15 Temmuz 1965, s. 15.

⁶⁸⁶ Max Weber, kültürel değişmelerin bir sonucu olarak meşruluğunu kaybetmiş olan toplumsal yapıyı değiştiren kişiye karizmatik lider diyor. Weber’e göre, karizma, lideri öteki insanlardan ayıran niteliklerin bütünüdür. Bu nitelikler, başka insanların lidere atfettikleri insanüstü ya da doğüstü güçlerin toplamından oluşur. Emre Kongar için, Mustafa Kemal Atatürk’ün yaptıkları da Weber’in modeli bakımından çok ilginç sonuçlar verir. Mustafa Kemal de, meşruluğunu kaybetmiş bir toplumsal yapıyı yeni değerleri ile dönüştüren kişi olarak ortaya çıkar. Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, 14.Baskı, İstanbul, 2011, s. 130, 132.

rine yanıt veren eşsiz bir ulusal kahraman olduğudur. Buna göre Mustafa Kemal Atatürk mitolojik nüanslarla bezenmiş bir anlatı da, bir ulus yaratıcısı ve tartışmasız bir moral önder olarak öne çıkarılmıştır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Türk milletinin kurtarıcısı ve onun neyi isteyip neyi istemediğini kendi vicdanının fevranlarında anlayan bir kahraman olarak tasvir ettiği Mustafa Kemal Atatürk'ü aynı zaman da kutsi bir imge olarak da betimlemiştir.⁶⁸⁷

“Bu Türk Milletinin burcudur. Batan geminin içinde son duasını mırıldanan kazazede gibi kendi kendime, durmadan onun adını tekrar ediyordum: Mustafa Kemal, Mustafa Kemal, Mustafa Kemal. Ve batan bir gemide son duasını mırıldanan kazazede gibi yüreğimde derin bir emniyet, derin bir sukûnet hâsil oluyordu. İşte, ben, ona doğru, bu ruh hali içinde, kendi kaderimi, kendi elimle bir ayna gibi tutarak böylece yürüdüm. ... Bununla beraber, onun yüzünü henüz görmemişim. Onun sesini henüz işitmemişim. ... Fakat arada bir, onun imzasını bir vatani beyannamenin altında görmek, herkesle beraber benim için de büyük bir coşkunluk kaynağı oluyordu. Bu beyannameleri birer kutsal bir muska gibi katlayıp koynumuza sokuyorduk ve bunların her bir satırında, her bir kelimesinde bir ayrı hikmetin bir ayrı hakikatin sırrını keşfediyorduk.”

Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi Nadir Nadi de, Mustafa Kemal Atatürk'e dair anlatısında teolojik bir üslup benimsemiştir. Onunla üç defa karşı karşıya geldiğini ve bu karşılaşmaların birinde, Tanrı karşısında sınava çekilen bir öğrenci hissi yaşadığını ifade eden Nadi, Mustafa Kemal'i kişiliğiyle şüphe götürmez bir üstünlüğe sahip bir önder olarak tasvir etmiştir. Onun haliyle, tavriyle ve sözleriyle büyük davaların anahtarlarını taşıyan bir önderin tılsımlı, ferahlatıcı ve sürükleyici havasını çevresine yaydığını vurgulamıştır. Onun bakışlarından çevresindeki insanlara güven verici bir güç geçtiğini ifade etmiştir.⁶⁸⁸

Mustafa Kemal'i mistik ifadelerle yücelten bu anlatıyı Hasan Âli Yücel'le sürdürmek mümkündür. Yücel de, onu geçmişle geleceği birbirine bağlayan, bir imparatorluk enkazı altında kalan Türk milletinin kendini keşfetmesini sağlayan, ona yaşama şuurunu aşılaman ve onu aydınlığa taşıyacak yola ışık tutan eşsiz ve eşsiz olduğu kadar da olağanüstü bir önder olarak nitelemiştir.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Yakup Karaosmanoğlu, **Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 24, 25, 26.

⁶⁸⁸ Nadir Nadi, “*Üç Karşılaşma*”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1962.

⁶⁸⁹ Hasan Âli Yücel, “*Sevgili Atatürk*”, **Dünya**, 10 Kasım, 1960.

“ Uzaktan çok uzaktan, ölümlü dirim arasındaki mesafeden daha da uzaktan gelen bir ses ve sonra aydınlığı tarih ölçüsünde kısa süren bir parıltı. O, sensin, Atatürk! ... Bu gök gürültüsü, yıkılan Osmanlı İmparatorluğunun çöküşündendi. Fakat sen Türk varlığının geçmişiyile geleceğinin birbirine çarpmasından şimşek oldun. Bizi aydınlattın, Atatürk... O'nun bulduğu hakikat neydi? Ne olacak? Bizdik Türktü... O bize ne öğretti? O bize her şeyden önce yaşamayı öğretti. Hayat, hakikatlerin ilkidir... Hangi yolu gösterdi? O'nun gösterdiği akıl yoludur. Müsbet bilim dediği budur. Hakiki mürşit gördüğü bilim, aklın eseridir. Bizi ona çağırdı.”

Falih Rıfki Atay için de Atatürk'ün üstünlüğü ve eşsizliği her türlü tartışmanın üzerindedir. Çankaya'yı aradan yıllar geçmesine rağmen bir türlü gözlerinden kaybedemediğini ve kimi zamanlarda ondan başka hiçbir şey göremediğini ifade eden Atay, Atatürk'ün ardından uzun yıllar nice kimseler “*ben olmasaydım*” anlamına gelen benzer sözler söylediklerini belirtmiştir. Ancak meselenin Atatürk'ün olmasında veya olmamasında saklı olduğunu ifade etmiştir. 1914'te Osmanlı Devleti'nde söz sahibi Enver yerine Atatürk olsaydı ve 1919'da da Samsun'a Mustafa Kemal'in yerine Enver geçseydi Türk tarihinin seyri başka türlü olacağını vurgulamıştır. Büyük fırsatların ölümlü şahıslara bir toplumun kaderini iyiye ya da kötüye doğru değiştirmek imkânını sunduklarını dile getirmiştir.⁶⁹⁰

Falih Rıfki Atay'a göre oldukça farklı bir cephede konumlanan ilk kuşak Kemalistlerden Şevket Süreyya Aydemir'in, 1959 yılında yayımladığı “*Suyu Arayan Adam*” adlı yapıtında da Atatürk'ün eşsizliğine vurgu yapılmıştır. Aydemir, Mustafa Kemal'i Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en kritik dönemlerinde ve ardından toplumun devrimci bir biçimde yeniden inşası sürecinde iç mücadelelerle, hesaplaşmalarla ve ayrışmalarla baş başa bırakılan ancak bu yalnızlığını Türk milletiyle bütünleşerek aşan insan-üstü aşkın bir değer olarak tasvir etmiştir.⁶⁹¹

“ Kendisini harplere, mücadelelere ve hele harp cephesindeki düşmandan daha çok yoran, kalbini daha çok kanatan isyanlara, ihanetlere, suikastlara rağmen ve bütün bunları unutarak, halkın emrine vermişti. Cephelerde kazanılan zaferler, saltanatın yıkılışı, cumhuriyetin ilanı, yeni devletin kuruluşu, kadınların çarşafını atışı, şapka giyilişi v.s. Bu davalarda millet ayaklanmış ve O'nun daima unuttuğu ve affettiği o büyük bozgunculuklara rağmen onun arkasında yer almıştı. Bu cephesiyle, O gittikçe sevilen, gittikçe kuvvetlenen bir şefi. Bir bayrak adam, efsaneleşmeye başlayan insan-üstü bir varlıktı.”

⁶⁹⁰ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969, s.8

⁶⁹¹ Şevket Süreyya Aydemir, **Suyu Arayan Adam**, Öz Yayınları, Ankara, 1959, s. 487.

Kemalizm'in merkezindeki aydınların yanı sıra Kemalizm'e daha mesafeli duran milliyetçi ve mukaddesatçı kesimlerin bir bölümü de Mustafa Kemal Atatürk'ü Türk mitolojisindeki coşkun ifadelerle tasvir etmiştir. Türk Yurdu'nun, Peyami Safa'nın 11 Kasım 1938'de Cumhuriyet Gazetesi'nde yayımlanan "Atatürkümüz" adlı makalesini sayfalarına taşıması bu noktada verilebilecek güzel bir örnektir. Peyami Safa için Mustafa Kemal, Türk milletini kuşatan ve O'nun yaşama hamlesini yaratan büyük bir katalist olarak nitelemiştir:⁶⁹²

" Türk'e ait her şeyin içinde O vardı: O'nun gölgesi meydanları dolduruyor. O'nun karaltısı dağbaşlarını tutuyor, O'nun bakışı en uzak dalgaların ucuna, en geniş ovaların sonuna, içimiz kadar kapalı ve kuytu köşe bucaklara uzanıyordu. Kımıldayan, fırlayan, sıçrayan her şeyde O'nun şimşeginden bir çizgi vardı. Her ev, her gün kendi aile reisinden bir haber bekler gibi O'ndan bir işaret almaya alışmıştı. Kara haberden sonra, hem de nasıl, her şey birden bire söndü; nasıl, nasıl... Sanki O'nsuz dağlar karardı. O'nsuz dallar kurudu, O'nsuz mesafe bomboş kaldı... O'nsuz varlıkta yokluğa sarkan bir şey var."

Şevket Süreyya Aydemir'in, 1963 yılında yayımlamaya başladığı "Tek Adam" adlı araştırmasıysa, Mustafa Kemal'i tarihi yeni baştan biçimlendiren, üstün yetenekli ve eşsiz bir önder olarak betimleyen bu alegori içinde en kapsamlı olanıdır. Aydemir, söz konusu yapıtında, Halide Edip Adıvar'ın "İnanıyorum ki, tarihin dramatik ve ani değişimleri, çok zaman dinamik fertlerin eseridir"⁶⁹³ en üst düzeyde somutlaştırmaya dönük bir anlatı içinde olmuştur. Aydemir, Mustafa Kemal'i, ilhamlardan değil vesikalardan hareket ederek ve onların ışığında ele almaya çalıştığını⁶⁹⁴ belirttiği incelemesinde bireyselci bir tarih anlatısını benimsemiştir. Aydemir, Mustafa Kemal'i içinden çıktığı toplumun ürünü olmakla birlikte o toplumun kaderine doğrudan doğruya nüfuz eden ve onun üzerinde belirleyici olan tarihi bir önder olarak betimlemiştir.⁶⁹⁵ Aydemir'e göre, tarihi şahsiyet yalnız kendi devrinden bir şeyler almaz tarihin akışına da müdahale etmiş, onu değiştirmiş, şekillendirmiştir. Tarihin akışına peygamberler, filozoflar, kahramanlar, inkılâpçılar gibi ruhundan, fikrinden, kanından izler vermiştir. Mustafa Kemal Atatürk de, tıpkı bu örnekler de olduğu gibi hem büyük bir insan hem bir ıslahatçı hem de bir inkılâpçı olarak eşsiz bir önder olarak ortaya çıkmıştır.⁶⁹⁶ Onunla Türk milleti arasında mutlak

⁶⁹² Peyami Safa, "Atatürkümüz", **Türk Yurdu**, Cilt: 6, No:11, Kasım 1967, s. 2.

⁶⁹³ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1964, s. 239.

⁶⁹⁴ Seyfettin Turhan, "Kitaplar Arasında" **Meydan**, 9 Şubat, 1965, S: 4, s. 15.

⁶⁹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: I, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s. 1, 2.

⁶⁹⁶ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: 3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1965, s. 475, 476.

bir simbiyoz bulunmuştur. Onsuz bir Türk milletinin düşünülemediği ve varlık kazanamayacağı aşikârdır. O, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda yarattığı koşullarla kendi kaderiyle birlikte bir ulusun da kaderini örmüştür.⁶⁹⁷

“ Yollar vardır, meçhulün önümüze serdiği çizgilerdir. Bu yollarda yolcu, talihin tezgâhında kendi kaderini dokur. Mustafa Kemal'in, Samsun'da başlayıp Erzurum'a, Sivas'a çıkan ve sonra Ankara'ya, İzmir'e ulaşan yolculuğu da, böyle bir yolculuktu. Bu yollarda o talihiyle boğuştu. Kaderini dokudu ve onun kaderi, bizimde kaderimiz oldu.”

Şevket Süreyya Aydemir'in “*Tek Adam*” kavramsallaştırmasının, 1960 sonrası Mustafa Kemal Atatürk'e dair yapılan çözümlerle hâkim bir söylem olduğunu öne sürmek yanıltıcı olmayacaktır. Örneğin Aydemir'deki “*Tek Adam*” tanımı, Tarık Zafer Tunaya'da “*Beklenen İnsan*” vurgusuyla karşımıza çıkmıştır. Tunaya da, Mustafa Kemal'i, milletinin ruhunu ve kabiliyetlerini sezgileriyle hissetmiş ve bunları anlamlandırabilmiş dâhiyane bir yaratıcı olarak betimlemiştir. O'nun, realpolitigi çok iyi izleyebilen ve Türk milletiyle yaşadığı etkileşim sayesinde toplumsal ivmeyi istenilen noktaya kanalize edebilen başlı başına bir unsur olduğunu vurgulamaya çalışmıştır.⁶⁹⁸

“ Tarihimizde, zamanlardır beklenene büyük adam tipinin ana hatları da bunlardı: Toplumu ve kendisini harekete geçiren şartları ehliyetle hesaplayan, toplumun dinamiklerini başarı ile yönetebilen lider, Atatürk, kolektif vicdanın özlemlerini sosyal ve siyasal alanlarda manalandırabilmiştir. Atatürk, geçmişle gelecek arasında geçişi başarı ile temsil edebilmiştir. O'na «Büyük» sıfatını vermemiz bu tarihi davranışının anlamıdır. Yıldırım hızı ile değişen olaylar ve gelişen akımlar ortasında, O her sözü ve tutumu ile her zaman devrimci ve realist kalmasını bilmiştir. Atatürkcülüğün temel çizgileri de bu suretle ortaya çıkar.”

Ahmet Hamdi Tanpınar da Mustafa Kemal Atatürk'e dair değerlendirmelerinde “*Tek Adam*” yaklaşımını benimsemiştir. Tanpınar'ın düşüncelerinde, Mustafa Kemal Atatürk, her şeyden önce tarihsel bir kurtarıcı olarak öne çıkmıştır. O, dehasının mucizesiyle bütün milli hayatı yoğurup diriltiren bir önder olmuştur. Tanpınar için, Atatürk, milletin içinden yetişerek milletin yaşama iradesini kendi nefsinde yaratıcı bir kudret haline getirmiş ve merkezi bir yıldızdan dağılan aydınlıklar gibi onu tam zamanında etrafına dağıtmıştır. Milletinin ıstırabını şahsi bir tecrübe ve talih gibi yaşamıştır. Bunun için Mustafa Kemal bir kahraman olmuştur. Yaşadığı bu tecrübe-

⁶⁹⁷ Aydemir, **Tek Adam**, Cilt:2, s. 12.

⁶⁹⁸ Tarık Zafer Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkcülük**, Baha Matbaası, İstanbul, 1964, s. 2, 3.

yi, dehasıyla bir kurtuluşa çevirdiği için de eşsizleşmiştir. Zira Atatürk, hadiseleri sezinlemekteki ve onları anlatmaktaki kudretiyle ve büyük realite duygusu sayesinde hadiseleri tasarlamadaki ve gerçekleştirmedeki isabetiyle ve nihayetinde de şahsi cazibesıyla, Türk milletine, kendi imkânlarını gerçekleştirmesi için müstakil ve hür bir ülke bahşetmiştir. Anafartalar'dan Dumlupınar'a kadar bir yıldız kervanı gibi bir birini izleyen zaferlerden sonra yurda yeni bir hayatın kapılarını açmıştır. Düşman süngülerinden kurtardığı milletini, yarı ölü inançların ve eskimiş kıymetlerin istibdadından da kurtarmıştır.⁶⁹⁹

Doğan Avcıoğlu'nun düşüncelerinde de, Türk Kurtuluş Savaşı'nı ve onu izleyen devrimci sürecini meydana getiren dinamik Mustafa Kemal Atatürk'te tecelli etmiştir. Avcıoğlu'na göre, milliyetçi aydın kadro vatanı düşmandan kurtarmak görüşünde birleşmekle birlikte vatanın nasıl kurtulacağı konusunda bir programa dahi sahip değildir. Rauf Bey ve Refet Paşa gibi liderler kurtuluşu Amerikan mandasında ararken, Kazım Karabekir, Heyet-i Temsiliye'nin, Sivas'tan ileriye geçmesini istememiştir. Daha sonraları, Atatürk'ün sadık bir yardımcısı olan Fevzi Çakmak da milli harekete karşı olmuştur. Konya'da bulunan XII Kolordu Kumandanı Albay Fahrettin Altay ise, ordunun İstanbul'a itaatini sağlamakla görevli bulunan Yusuf İzzet Paşa'ya bağlılığını bildirmiştir.⁷⁰⁰ Bu olumsuzluklara ek olarak, milli direniş hareketleri bütünsellikten uzak parçalı bir yapı arz etmiştir. Türkiye genelinde toplanmak istenen Sivas Kongresi, büyük zorluklarla çok az sayıda temsilciyle toplanabilmiştir ve Erzurum Kongresi'nin öncü isimlerinin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Güney illeri Sivas Kongresi'nde bulunmamıştır. Tükenmiş bir halk, Fransızlara, İngilizlere ve İtalyanlara karşı tepkisiz kalmıştır. Ödemiş ve Tire Yunanlılardan kurtulmak için İtalyan işgalini aramışlardır. Balıkesir ileri gelenleri Amerikan mandasını istemişlerdir ve her yeri Amerikan bayraklarıyla donatmışlardır.⁷⁰¹

Doğan Avcıoğlu, yukarıda da görüldüğü gibi uzun süren bir savaş döneminin, kitlelerde yarattığı parçalanmışlığa, karamsarlığa ve çöküntü haline dokunmuştur. Ona göre, bu şartlar altında Türk milleti tarihinin sonuna doğru sürüklenmekte ve onun bilincine her gün ölümcül darbeler indirilmektedir. İşte, Mustafa Kemal Ata-

⁶⁹⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **Atatürk'ü Anarken**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1960, s. 1-7.

⁷⁰⁰ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: I, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1971, s. 209, 210.

⁷⁰¹ Doğan Avcıoğlu, **Milli Kurtuluş Tarihi**, Cilt: III, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 907,908.

türk, lineer bir biçimde ilerleyen bu tarihsel gerçeklikte şiddetli bir kırılma yaratan eşsiz ve üstün yetenekli bir önder olarak ortaya çıkmıştır.⁷⁰²

“ Her şeyden önce bir noktayı hatırlatmak gerekir: Kurtuluş Savaşı kazanılmasaydı, Türk milleti tarihten silinme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Anadolu’yu da Balkanlar’daki gibi bir âkıbet beklemekteydi. Gladstone’un <Türkleri dünya yüzünden kaldırmak > amacı, gerçekleşmek üzereydi. Rum ve Ermeniler aracılığı ile yürütülen emperyalist komplo Anadolu’nun Türklüğünden habersiz bırakılan 8- 10 milyonluk nüfusunu yozlaştırma, eritme ve yok etme yolundaydı. Bugün bir Türk milleti olarak varsak, bunu, herkesin tam bir şaşkınlık içinde bulunduğu bir ortamda, milli kuvvetleri sabırla toplayıp seferber eden Atatürk’ün liderlik gücüne geniş ölçüde borçluyuz. Atatürk her şeyden önce Türk milletinin yaratıcısıdır.”

Niyazi Berkes de, yakın dönem Türk tarihinin Mustafa Kemal Atatürk’ün devrimci dokunuşlarıyla şekillendiğini savunmuştur. Ona göre, Mustafa Kemal olmasaydı Osmanlı İmparatorluğunun ve Mustafa Kemal’in yanı başındakilerin görüşleri üstün gelecek ve Sevr Antlaşması çok küçük değişikliklerle kabul olunarak eski rejim varlığını sürdürmeye devam edecekti. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’yi ortaçağ kalıntısı bir rejimden çekip çıkararak onu bir ulus devlet sisteminde yeniden inşa etmiştir. Onun bu başarısı, Kemalizm’e devrimci niteliğini de kazandırmıştır.⁷⁰³

Bu değerlendirmelere son bir örnek olarak Yaşar Nabi de anılmalıdır. O da, tarihte bireyin rolünü mutlaklaştıran “*Tek Adam*” söylemini içtenlikle benimsemiştir. Nabi’nin de düşüncelerin de yaşananlar, kolektif bir yaratıcılığın neticesi olmaktan ziyade üstün bir yeteneğin tarihi biçimlendirmesidir. Nabi’ye göre, Mustafa Kemal Atatürk hem Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın hem de daha sonra Türk milletinin yaşamını bütün yönleriyle dönüştüren devrimci sürecin başlı başına kurgulayıcısı ve uygulayıcısı olmuştur.⁷⁰⁴

“ Kurtuluş yolunu, Türk ulusuna, Atatürk açmıştır. Önce ülkemizi sömürge-leri arasına sokmaya kalkışan emperyalizme karşı kazandığı eşsiz zaferleriyle, sonra da, böyle bir sömürgeleşmeyi önlemek için, ulusunu ortaçağlık uykusundan silkip ayağa kaldırmak üzere giriştiği, zamanına göre akılları durduracak kadar cesur devrimleriyle.”

⁷⁰² Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, Cilt: I, s. 224, 225.

⁷⁰³ Niyazi Berkes, **200 yıldır neden bocalıyoruz?**, Yön Yayınları, İstanbul, 1965, s. 76.

⁷⁰⁴ Yaşar Nabi, **Tek Yol Atatürk Yolu**, Varlık Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 1967, s. 3.

Burada, Mustafa Kemal Atatürk'ün, yakın dönem Türk tarihini tayin eden yegâne olgu olduğuna dair yapılan bu değerlendirmeleri abartılı bulan görüşlere de bakılmalıdır. Bu kapsamda siyasal arenada çok farklı yerlerde bulunan Emin Türk Eliçin'in ve Samed Ağaoğlu'nun yazdıkları verilebilecek dikkate değer örneklerdir. Emin Türk Eliçin'in "*Kemalist Devrim İdeolojisi*" adlı çalışmasındaki yaklaşımı, İdris Küçükömer'in, Sait Halim Paşa'ya referansla dile getirdiği "*Sultan Hamid dünyaya gelmemiş olsaydı yine kendi çağdaşları bir Sultan Hamid'in meydana gelmesine sebebiyet vereceklerdi*" mantalitesiyle⁷⁰⁵ örtüşür niteliktedir. Eliçin, öncelikle, tarihte, toplumların iki türlü oluş ve oluşum yasasına tabii olduğunu vurgulamıştır. Birincisinin insanın kişisel ya da ortaklaşa istencine bağlı olan ona seçme şansı tanıyan yasalar olduğunu ifade etmiştir. İkincisinin ise, insanoğlunun istemesine, iradesine bağlı olmadan egemen olan zorunlu yasalar olduğunu belirtmiştir. En güçlü önderlerin de en büyük devrimcilerin de olaylara şu ya da bu biçimde müdahil olsalar da onları etkileseler de zorunlu yasaları ortadan kaldıramadıklarını ve bu yasaların dışına çıkmadıklarını belirtmiştir. Önderin büyüklüğünün yalnızca bu yasaları hissetmesinden ve onların gerektirdiği yolda ilerlemesinden doğduğunu belirterek bu formülasyondan hareketle şu saptamayı yapmıştır:⁷⁰⁶

"Haydi, varsayalım ki, Enver'in yerinde gerçekten Mustafa Kemal vardı. O zaman tarihin hükmü değişir, Osmanlı devleti ve dolayısıyla Türk ulusu daha o zamandan kurtulur muydu? Buna <evet> demek Berkes için sakınılmaz bir mantık sonuçlamasıdır. Ta baştanberi bizim koyduğumuz mantık ilkesine göre ise cevabı ancak hayır olabilir. Enver'in yerinde Mustafa Kemal olsaydı-olamazdı ya- olayların akışında belki bir üslup farkı olur, ama sonuçlar hep aynı kalırdı. Buna karşılık, Mustafa Kemal harcanmış ve az sonra kurtuluş savaşına girecek olan Türk ulusu onun gibi bir önderden yoksun kalmış olurdu!"

Samed Ağaoğlu ise "*Tek Adam*" söylemine dönük eleştirisini, Eliçin'den biraz daha farklı bir yaklaşım temelinde ele almıştır. O, Türk siyasal modernleşmesini ana hatlarıyla değerlendirirken, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı kolektif bir eylem olarak görmüştür. Buna göre, Milli Mücadele, Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçmeden önce ülkenin birçok yerinde gelişen ciddi halk ayaklanmalarıyla başlamıştır.⁷⁰⁷ Bu nedenle bir halk hareketi niteliği kazanan Milli Mücadele'nin yalnızca Mustafa Kemal'le

⁷⁰⁵ İdris Küçükömer, **Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s.9.

⁷⁰⁶ Emin Türk Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 119, 120, 216, 217.

⁷⁰⁷ Samed Ağaoğlu, "*Bir Kitabın Düşündürdükleri*", **Meydan**, No: 48, 14 Aralık 1965, s. 13.

anlamlandırılması doğru bir yaklaşım değildir. Milli Mücadele, Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bir araya gelmesiyle ortaya çıkan, hepsinin ortak bir ürünü olan ve hepsinin üzerinde yerini alan ortak aklın yarattığı sinerjiye dayalıdır.⁷⁰⁸ Dolayısıyla “*ben tek değilim binlerceyim, gerektiğinde binlerce Mustafa Kemal vardır*” diyen Atatürk’ü; “*tek adam diye kavrama*” tarihsel akışın yanlış değerlendirmesidir. Kazım Karabekir’in, Ali Fuat Cebesoy’un ve Refet Bele gibi isimlerin Milli Mücadele’ye katkılarının görmezden gelinmesidir.⁷⁰⁹

1960’lı yılların Cumhuriyet değişikliklerine dönük yaklaşımındaki egemen düşünce, yaşananları tarihsel gelişimin bir neticesi olarak değerlendirilmek yerine olumlu bir geleceğin başlangıcı olarak kabul etmiştir.⁷¹⁰ Örneğin Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal Atatürk’ü bir milat olarak ele almıştır. Bu noktada Aydemir’in değerlendirmeleri, İsmet İnönü’nün, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki “*ıslahat ve kurtuluş teşebbüslerinin, yanlış temelde ve Türk milletinden başka bir bünye üzerinde*” çabaladığını ve bu teşebbüslerin “*Türk milletinin kurtuluş davasıyla münasebatlar*” olmadığını vurgulayan düşünsel çizgisiyle⁷¹¹ bire bir örtüşür bir nitelik sergilemiştir. Aydemir’e göre, Osmanlı İmparatorluğu, Tanzimat Fermanı’ndan itibaren Batı’ya yönelik hareketleri içinde bulunmakla birlikte, bu hareketler milli nitelikten yoksun hareketler olarak kalmıştır. Bu sebeptir ki Atatürk Türkiye’inde yaşananlar hiçbir açıdan Tanzimat döneminin bir devamı olmamıştır.⁷¹²

Aydemir’in incelemesinde, Mustafa Kemal Atatürk modernleşmesi ile Osmanlı modernleşmesi arasındaki bu nitelik farkının yanı sıra öne çıkan bir diğer nokta da Osmanlı İmparatorluğu’ndaki modernleşme çabalarından farklı olarak Atatürk devriminin köktenci, cesur ve ilkleri içinde taşıyan bir değişim hamlesi olmasıdır. Zira Osmanlı İmparatorluğu’nun düşün dünyasında anlamsal bir karşılığı dahi bulunmayan kavramlar ve olayların seyri içinde belirli belirsiz bir varlık dahi göstermeyen olgular, Mustafa Kemal Atatürk tarafından realize edilmiştir.⁷¹³

⁷⁰⁸ Samed Ağaoğlu, “*Demokrasi Tarihimizin Ana Hatları*”, **Meydan**, No: 44, 16 Kasım 1965, s. 5.

⁷⁰⁹ Ağaoğlu, “*Bir Kitabın Düşündürdükleri*”, s. 13.

⁷¹⁰ Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2009, s. 103, 104.

⁷¹¹ İsmet İnönü, bu konuşmasını Ankara Halkevi’nde gerçekleşen “*Türk İnkılâbı üzerinde umumî görüşler*” konulu konferansta yapmıştır. **Cumhuriyet**, 21 Mart 1934.

⁷¹² Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: III, s. 257, 258.

⁷¹³ **a.g.e.**, s.177.

“ Gazi bu inkılâba doğru kısmen de olsa yönelirken, onun itici kuvveti acaba neydi? Gazi'nin inançları ve mantığı, önceden işlenmiş, benimsenmiş bir doktrin sistemine mi dayanıyordu? Gazi'nin etrafında Laisizmin ilkelerini ve laik bir devletin hukuk dayanaklarını kavramış, hazmetmiş ve bu inkılâba hem bilinç, hem de bilinçli bir heyecan yahut antuzyazmla bağlı mücahit bir inanmışlar kadrosu var mıydı? Bu suallerin kesin cevaplarını vermek zordur. Sanıyoruz ki bu konu, Gazi Mustafa Kemal'in fikir ve kişilik özelliklerini, gelişmelerini ayrıca ele alacak özel araştırmalarla işlenmelidir. Ama şu kadarı söylenebilir ki Gazi'den önce Türkiye'de laik devlet yolunda sistemli ve teşkilatlı aydınlar mücadelesi olmamıştır. Türkiye'de Laisizmin, daha önce bir doktrin savaşı yapılmamıştır.”

Şevket Süreyya Aydemir gibi Bedia Akarsu da, Osmanlı İmparatorluğu'nun son evrelerindeki reformcu hareketlerin Cumhuriyet değişimleri üzerinde kalıcı bir etkisi olduğu düşüncesine karşı çıkmıştır. O da, Mustafa Kemal Atatürk'ü bir başlangıç noktası olarak ele almış ve Tanzimat döneminin veya daha genel olarak Osmanlı reformizminin, Atatürk devrimi ya da Cumhuriyet dönemi üzerinde hiçbir belirleyiciliği olmadığını vurgulamıştır.⁷¹⁴

“ Atatürk Devrimi Tanzimattan beri yapılan reformların kesin bir sonuca bağlanması mıdır? Tanzimattan itibaren girişilen reform hareketleri sözcüğün anlamından da anlaşılacağı gibi sadece bir “ıslahat” hareketidir... Oysa Atatürk hiçbir ıslahat hareketine girişmemiş, doğrudan doğruya köklü bir devrim yapmıştır. O eski kurumları kökünden temizleyip yepyeni bir sistem getirmiştir... Gerçi Atatürk Devrimlerinin her biri üzerinde bir takım düşüncelere Tanzimat dönemi düşünürlerinde rastlamıyor değiliz. Ama bir takım düşüncelerin daha önce var olması Atatürk devrimlerinin bunların sonucu olduğunu göstermeye yetecek nitelikte değildir.”

Osmanlı modernleşmesine dönük bu reddiyeci tutum Falih Rıfkı Atay için de geçerlidir. Atay'a göre, ne Tanzimat ne de Meşrutiyet dönemleri, kurtulmanın yolunun, din ve dünya işlerini birbirinden ayrılması, geleneksel medreselerin yerine Batılı ölçütlerde eğitim veren üniversitelerin kurulması olduğunu tahayyül edememişlerdir. Düşünce hürriyetinin şartlarını hazırlayamamışlardır. Dinselliğin belirleyiciliği süregelmiştir. Namık Kemal, İslamiyet dururken Batı'dan kanun alınmaz görüşünü savunmuştur. 1908 hareketi de Tanzimat şartlarından hiç birisini değiştirmemiştir. Kültür medreselerin kontrolü altındadır. Ziya Gökalp, bilim dili terimlerinin Arap köklerinden arındırılarak Türk köklerinin kabul edilmesini ileri sürmeğe cesaret dahi edememiştir.⁷¹⁵

⁷¹⁴ Bedia Akarsu, **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s. 33,34.

⁷¹⁵ Falih Rıfkı Atay, **Atatürkçülük Nedir?**, Ak Yayınları, İstanbul, 1966, s. 13, 15.

Kemalizm'i olabildiğince genişletip geliştiren ve ondan sosyal-kültürel tüm alanları kapsayan Pan-Kemalist bir felsefe, bir dünya görüşü çıkaran Niyazi Berkes de⁷¹⁶ yakın dönem Türkiye'nin siyasal ve toplumsal yapısındaki dönüşümün hikâyesini anlatırken -Tek Adam algısıyla örtüşür bir biçimde- Osmanlı reformizminin Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte bambaşka bir boyuta geçtiğini vurgulamıştır. Örneğin, 1964 yılında "*The Development of Secularism in Turkey*" adıyla yayımladığı ve 1973 yılında da "*Türkiye'de Çağdaşlaşma*" adıyla Türkçesini hazırladığı çalışmasına göre, Türkiye'nin çağdaşlaşma serüveni, Mustafa Kemal Atatürk'ün, tarihsel gelişmelerin sonuçlarının açtığı yollardan hangilerinin daha ileriye taşınabileceğini sezmesiyle ve toplumu o yola yönlendiren büyüleyici gücüyle devrimsel bir nitelik kazanmıştır. Onun idaresi altından ilerleyen modernleşme süreci ilk defa geleneksel İslam-Osmanlı temeline değil bağımsızlık ilkesine ve ulus egemenliğine dayanmıştır.⁷¹⁷

Yine Berkes açısından, Ziya Gökalp'ın "*Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak*" formülüyle yeni bir açı kazanan Türkiye'nin çağdaşlaşma süreci- buna Osmanlı İmparatorluğu'nun akıbeti hakkında yaşanan tartışmaların ulaşabileceği nihai aşama da diyebiliriz-⁷¹⁸ maddi- manevi uygarlık veya medeniyet- hars ayırımına bağlanmıştır. İşte Mustafa Kemal Atatürk, maddi- manevi uygarlık veya medeniyet- hars ayırımı gibi formüllerin sınırlayıcı etkisini ortadan kaldırarak Cumhuriyet değişimlerine devrimci niteliğini kazandırmıştır.⁷¹⁹ Bu nedenle olsa gerek Berkes'e göre, Atatürk'le veya bir diğer ifadeyle Kemalizm'le birlikte, Meşrutiyet dönemi düşün hayatının en önemli düşünürlerinden olan ve Türk toplumunun en derin problemlerine çözüm yolları arayan Ziya Gökalp'ın düşünceleri – ki onun çerçevesini çizdiği ulus kavramı Atatürk tarafından realize edilse de - ömrünü tamamlamıştır.⁷²⁰

Kemalizm'i, aşağı yukarı iki yüz yıllık bir tarihsel sürece yayılan modernleşme çabalarında önemli bir değişim aşaması olarak ele alan Berkes, "*İki Yüz Yıldır Neden Bocalıyoruz*" adlı çalışmasında, bu teorisini daha da belirginleştirmiştir. Berkes'e göre, Osmanlı İmparatorluğundaki İslamcılık, Turancılık ve Osmanlıcılık gibi

⁷¹⁶ Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, s. 134.

⁷¹⁷ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 522,523.

⁷¹⁸ a.g.e., s.422.

⁷¹⁹ a.g.e., s.524.

⁷²⁰ Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayıncılık, İstanbul, 1965, s. 103, 106.

reformist çabaların hepsi toplumun ekonomik kalkınması ve uygarlık değişmesi adına hiçbir anlam ifade etmeyen hayali fikirlerden örülü düşünceler olmuştur. Namık Kemal dâhi önerdiği çözüm yollarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun şanlı günlerine geri döneceğini düşünmüştür.

Bununlar birlikte ilk defa II. Meşrutiyet döneminde “ *içtimai bir inkılâp* ” olmadıkça devrimin bir hükümet darbesi olmaktan ileriye gidemeyeceği görüşü doğmuş; ancak bahsedilen toplumsal devrimden anlaşılan husus eski yapının, Batı'dan alınacak banka, dretnot ve makine gibi maddelerle bulunduğu yerden daha yükseğe kaldırılmasıyla sınırlı kalmıştır. Hiç kimse, bu maddeleri ortaya çıkaran ekonomik faktörlerle ilgili olmamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun geri kalmışlığının temel nedeninin ekonomik yapıdan kaynaklı olduğunu düşünememiştir. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk, bu ideolojik boşluk içinde, durumu objektif açıdan görür ve kendi dönemindeki şartlar içinde belirli bir sonuca ulaşmıştır. Türkiye'nin gelişmemiş toplum olarak tanımlanan toplumlar gibi hem geri hem de bozuk bir temel üzerinde durduğunu öne sürmüştür. Bu durum değişmedikçe elde edilen bağımsızlık bir gün yeniden yitirileceğini vurgulamıştır. Bu nedenle asıl yapılması gerekli iş toplumsal dokunun veya yapının yeni baştan kurulması olduğunu bunun da ön koşulunun ekonomik bağımsızlığın ve kalkınmanın sağlanması olduğunu belirtmiştir.⁷²¹

Necati Akder ise, Cumhuriyet değişikliklerini bir milat olarak ele almaya çalışırken İttihat Terakki Partisi ile onun ideologu Ziya Gökalp ve Mustafa Kemal Atatürk arasındaki farklılıklardan hareket etmiştir. Akder için, İmparatorluğun Birinci Dünya Savaşı'na girmesinde en büyük payı olan İttihat ve Terakki Partisi, milliyetçilik düşüncesinde mefkûre ile mevhumeyi bir birine karıştırarak milliyetçiliği Turancılığa bağlamış ve onun peşinde koşmuştur. Köksüzleşmiş saltanat kurumunu hakanlık müessesesi adıyla kutsamaya devam etmiştir. Dini, halifelik makamını besleyen bir olgu olmaktan kurtaramayarak laik bir zihniyete ulaşamamıştır. Din adına, İslam birliğinin peşinde koşmuştur. Bütün bu yönleriyle İttihat ve Terakki, ilericilikle gericiliğin garip bir karışımıdır ve bu politik çizgi Ziya Gökalp'de “*Türk Milletindenim, İslam Ümmetindenim, Batı Medeniyetindenim*” formülasyonla anlamını bulmuştur. İşte Mustafa Kemal Atatürk, bu siyaseti hak ve hakikat mefhumlarını gerçeklik olgusuna bağlayamayan bir siyaset olarak değerlendirmiş ve bu nedenle İttihat ve Te-

⁷²¹ Berkes, **200 yıldır neden bocalıyoruz?** , s.78, 82.

rakki çevresini ve bu çevrenin âlimi olarak nitelenen Gökalp'i benimsememiştir. O, milli ülkünün, yaşanan gerçekliğe, hayati zaruretlere timsal olduğu ölçüde hakikat kazanacağına inanmıştır. Turancılığın bir hakikat ya da hak ülküsü olmadığını düşünmüştür. Milli siyaseti, Misak-ı Milli sınırları içinde, kendi kuvvetine dayanan ve boş hayaller peşinde sürüklenmeyen bir siyaset olarak tarif etmiştir. İnkılâp hamlelerini, İttihat ve Terakki yönetimine ve onun düşüncesine bir tepki olarak geliştirmiştir.⁷²²

Tabii Senatör Kadri Kaplan için de Kemalist Devrim'in, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformcu çabalarla bir ünsiyetinin bulunmadığı ve Kemalizm'in silüetinin Kurtuluş Savaşı'nın tarihinde belirginleştiği aşikârdır. Kaplan'a göre "*Cumhuriyet öncesinden, daha da garibi Tanzimat öncesinden medet uman çatlak sesler*" yükseldiği bir dönemde Kemalizm'in teorik temelleri Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın ve devrimler döneminin yapısında aranmalıdır. Çünkü Kemalizm'in veya Türk devriminin prensipleri Kurtuluş Savaşı'nın özünde, içinde ve sonundadır. Kemalist devrimin köklerinin gün ışığına çıkarılması ve bir sistem haline getirilmesi ancak böyle bir yaklaşımla mümkündür.⁷²³

Görüldüğü gibi Türk aydınının bir bölümü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reformcu çabaların Kemalist Devrim üzerinde belirleyici bir işleve sahip olmamasını benimseyici bir yaklaşım içinde olmuştur. Bunu yanında milliyetçi- mukaddesatçı geleneğin bir bölümü söz konusu bu tarihsel kırılmayı olağanüstü olumsuz bir durum olarak ele almıştır. Örneğin Osman Yüksel Serdengeçti için, Atatürk, Ziya Gökalp ve arkadaşlarının Türk Yurdu dergisini çıkardıkları ve Türkçülük düşüncesini kalıba döktükleri bir ortamda yetişmesine rağmen daha sonra hem o hem de onun çevresindekiler Gökalp'in düşüncelerini değiştirerek uygulamada çok hatalı adımlar atmışlardır. Örneğin, Gökalp'in "*dilde Türkçülük*" prensibinin "*lugata bakmadan anladığımız bütün kelimeler Türkçedir*" anlayışı terk edilmiş ve din yoluyla gelen ve Türk diliyle özdeşleşen bütün kelimeler Türkçeden çıkarılmıştır. Bunların yerine, başı

⁷²² Necati Akder, "*Gökalp'in Tarih Anlayışı Açısından Atatürk İnkılâbı ve Değerlendirme Buhranı*", **Türk Kültürü**, No: 13, Kasım 1963, s. 14, 15, 20.

⁷²³ Kadri Kaplan, "*Atatürkçülüğün Fikir Temeli ve Niteliği* ", **Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971, s. 16.

Türkçe sonu Fransızca, olan ve bu niteliğiyle adeta Yunan mitolojisindeki tuhaf yaratıklara benzeyen kelimeler koyulmuştur.⁷²⁴

Osman Turan'ın tahlilleri de Serdengeçti'nin tahlillerinden farksızdır. Turan'a göre, 1960'ların Türkiye'sinde “*devrimci zümre*” demokrasi ve manevi inkişaf bakımından engel teşkil etmesine rağmen bunlar durumun sorumlusu değil kurbanlarıdır. Sorumluların saptanabilmesi için daha seviyeli ve eski bir nesle bakmak zarureti vardır. Bu eski nesle mensup birçok fikir ve kalem sahibi şahsiyet Ziya Gökalp okuluna ve o zaman içinde milliyetçi ülküye dâhil olmakla birlikte yanlış bir inkılâp anlayışıyla, bu fikir ve mefkûreden ayrılmışlar ve Türk milletinin bekasına ve hayatiyetine temel teşkil eden manevi kıymetlerimizi feda etmişlerdir. Avrupalaşacağız görüş ve propagandasına kapılarak bugünkü yeni neslin içinde bulunduğu bir fikir yoksunluğunu hazırlamışlardır.⁷²⁵

Bütün bu görüşlere mukabil Türk aydınının bir bölümü ise, geçmişe yönelmiş ve Osmanlı reformizmini olabildiğince önemsemiştir. Kemalizm'in, kendiden önceki tarihten belirgin nüanslarla ayrıldığını kabul etmekle birlikte bir anda oluşmadığını ve tarihten izler taşıdığını düşünmüştür. Örneğin Tarık Zafer Tunaya'ya göre, İki yüz yıllık bir sürece yayılan hürriyet savaşlarının en olgun meyvesi olan II. Meşrutiyet dönemi, her şeyden önce Türk toplumuna, devletin kendi ürünü ve insan yapısı olduğuna inanan ve vatandaş olarak tanımlanan birey tipini hediye etmiştir. Bir başka ifadeyle “*Tabaai şahâne Vatandaşlığa*” yükselmiştir.⁷²⁶ Böylelikle Türkiye tarihinde karşılaşılan en geniş ve en anarşik hürriyet atmosferine girilmiştir. Bu atmosferde dağınık olan aydınlar bir araya gelerek çeşitli yayın organlarında birleşmişler ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmaması için çareler araştırmışlardır. Böylece yine Osmanlı tarihinde ilk defa “*siyasi fikir cereyanları*” ortaya çıkmıştır. Garpcılık akımı, İslamcılık akımı, Türkçülük akımı, İlmî İçtima akımı ve Sosyalizm akımı gibi gruplar Batılılaşma problemiyle en geniş bir biçimde ilgilenmişlerdir. Ancak ortaya koydukları çözüm yolları birbiriyle kaynaşmayan, yapma ve iğreti formüller olarak kalmıştır. Türkiye tarihi için hürriyetçi ve laik bir devlet formülünden uzak kalmışlardır. Çalışmalar, açıklamalar belirli sınırların dışına çıkamamıştır. Eksik, tereddütlü, telif-

⁷²⁴ Osman Yüksel Serdengeçti, “*Atatürkçü Kim*”, **Yeni İstanbul**, 12 Mayıs 1967.

⁷²⁵ Osman Turan, “*Milli Mefkûre ve “Devirici” Zihniyet*”, **Türk Yurdu**, No: 283, Yıl: 50, s. 4.

⁷²⁶ Tunaya, **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, s.18.

çi ve muhafazakâr kalmıştır. Ancak buna rağmen bütün bu çalışmalar yeni bir devletin kurulması için “*laboratuvar tecrübeleridir*”. Bu süreç boyunca en acı tecrübeler içinde yetişen isimler TBMM’de toplanmışlar ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunu bu tecrübelerin ışığı altında düşünmüşlerdir. Yaşadıkları deneyimlerin sonunda Batılılaşmanın bir kül olduğunu kabul etmişlerdir.⁷²⁷

Tarik Zafer Tunaya gibi üniversiteyi temsiline öne çıkan Halil İnalçık da Kemalizm’in temel parametreleri için Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönem tarihinin önemli olduğunu düşünmüştür. İnalçık’a göre, Cumhuriyet kavramı ilk defa III. Selim döneminde görülmüştür. Ancak bu kavram, ilk başlarda “*Hıristiyan tebaayı isyana teşvik eden bir fikir*” olarak kabul edilmiştir. Ancak, Mustafa Reşit Paşa’nın sadaretiyle birlikte kendisini pratikte göstermeye başlamıştır. Reşit Paşa, halkı idareye ortak edebilmek için 1840’da teşkil edilen Vilayet Meclislerine halk arasından seçilmiş üyelerin katılmasını sağlamıştır. Daha sonra 1845 yılında da gerçekleştirilecek ıslahatları görüşmek üzere eyaletlerin ileri gelenlerinden oluşan bir meclis toplamıştır. Böylelikle tarihimizde “*ilk defa halkı temsil eden bir meclis hükümet merkezinde*” toplanmıştır. Daha sonrasında Yeni Osmanlı’lardan Namık Kemal, 1868’den itibaren Hürriyet Gazetesinde “*Hâkimiyet-i Ahâli’nin, Kanun-ı Esâsî’nin ve bir Meclis-i Şûrâ-yı Ümmet yani parlamentonun*” savunusunu yapmıştır. Ona göre “*Hukûk-i ahâli adl-i ilâhi gibi ezeldir.*” Onu Padişaha veremez. “*Her ümmette hakk-ı hâkimiyet umûmundur.*” Namık Kemal’den sonra meşrutiyet için yapılan çalışmalarda da ve Abdülhamit’in istibdat yönetimine karşı gerçekleştirilen mücadeleler sırasında da cumhuriyet fikrine kadar ilerleyenler görülmüştür. Bu ilerleyenlerden birisi de genç bir subay olan Mustafa Kemal’dir. O 1906’da Selanik’te, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti’nin kuruluşu için düzenlenen toplantıda “*Kahhâr bir istibdâda karşı ancak ihtilal ile cevap vermek ve köhneleşmiş olan çürük idareyi yıkmak, milleti hâkim kılmak hülûsa vatani kurtarmak için sizi vazifeye davet ediyorum.*” demiştir.⁷²⁸ Bu tespitlerinden hareketle İnalçık, Atatürk devrimlerini büyük bir tarihi ve sosyal hareketin bir safhası olarak kabul etmiştir. Ancak Atatürkçülüğün modernleşme hamlesine getirdiği yenilikle, anlama ve radikalizmle XIX. yüzyıldan itibaren görülen modernleşme

⁷²⁷ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası, İstanbul, 1960, s. 76, 98,99.

⁷²⁸ Halil İnalçık, “*Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Gelişmesi*”, **Türk Kültürü**, Yıl: III, No: 25, Kasım 1964, s. 10-12.

hareketlerinden farklılaştığını ifade etmiştir. Bu radikal farklılaşmanın üç yerde net bir biçimde görüldüğünü söylemiştir. Bunlardan birincisinin, Osmanlılık düşüncesinin tamamıyla reddedilmesi, ikincisinin, halifelik kurumunun açık ve kesin bir biçimde yok sayılması ve üçüncüsünün ise, kültür ve medeniyet ayrımının ortadan kaldırılması olduğunu vurgulamıştır.⁷²⁹

Osmanlı reformizminin Cumhuriyet değişimleri üzerinde önemli ve olumlu bir işlevi olduğuna dönük savunu Samed Ağaoğlu'nda daha da belirginleşmiştir. Ağaoğlu'na göre, Şevket Süreyya Aydemir'in, inkılapların ve bu kapsamda da laik devlet prensibinin hem uygulama hem de düşünce açısından Atatürk'ten önce kaynaklarının bulunmadığını iddia etmesi tarih karşısında haksız ve insafsız bir hükmün ifadesi olmuştur. Aydemir'in, bu yaklaşımı akıllara, Mustafa Kemal ortaya çıkmaydı bu gelişmeler olmayacak mıydı sorusunu getirmiştir. Oysaki Mustafa Kemal, Tanzimat döneminden Cumhuriyet'e kadar bazen sistemli bazen dağınık bir biçimde izlenen Batılılaşma hareketinin en önemli uygulayıcısı olmuştur. O, olayların içinden çıkan bir şahsiyet olarak sosyal değişmelerin başı değil bir devir olarak sonu olmuştur.⁷³⁰

Kemal Karpat'ın da Kemalizm'e bakış açısı Samed Ağaoğlu ile paralellik taşımıştır. Karpat'a göre, Atatürk'ün düşünceleri ve bunları gerçekleştirmek için hayata geçirdiği devrimlerin çok büyük bir kısmı tarihimizin ve sosyal yapımızın kaçınılmaz bir sonucudur. O'nun devrimleri bir dâhinin âni ilhamından çıkmış ve zorla topluma kabul ettirilmiş kararlar değildir. Bunlar, daha Tanzimat döneminden itibaren ve hatta bu dönemden daha önce başlamış siyasası ve sosyal gelişmelerin bir sonucudur. Mustafa Kemal, yüz elli yıllık ve hatta üç yüz senelik bir gelişmenin siyasası ve sosyal sentezini yeni bir felsefe ve yeni bir toplum olarak ifade etmiş, şekillendirmiştir. Bugün her şeyi kişinin dehasına bağlayanlar, tarihi ve toplumu inkâr edenler doğu düşüncesinde olduğu gibi, Atatürk'ün toplumla ve tarihle olan ilgisini bir kenara bırakarak ona bir diktatör gibi bakanlardır.⁷³¹

⁷²⁹ Halil İnalçık, "Atatürk Devrimleri", **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul, 1964, s. 66-69.

⁷³⁰ Samed Ağaoğlu, "Bir Kitabın Düşündürdükleri ", **Meydan**, No: 49, 21 Aralık 1965, s. 13.

⁷³¹ Kemal Karpat, "Atatürk ve Sosyal Devrim", **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul 1964, s. 106.

Bu konuda son olarak Ercümen Kuran'ın da düşüncelerine bakılmalıdır. O'na göre, Ziya Gökalp, Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasal ve toplumsal inkılâplarının düşünsel temellerini atan en önemli aydınlardan birisi olarak öne çıkmıştır. Örneğin Ziya Gökalp'ın, toplumun sosyal, ekonomik ve kültürel meselelerinin incelenmesinde bilimi temel alan yaklaşımı, Mustafa Kemal Atatürk'te “ *Hayatta en hakiki mürşit ilimdir* ” sözüyle ifadesini bulmuştur. Bunun yanında Gökalp, milleti “ *lisanen müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan harsî bir zümre*” olarak tanımlarken Cumhuriyet Halk Partisi'nin Üçüncü Büyük Kurultayı da, milleti “ *dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai*” bir heyet olarak tanımlamıştır. Gökalp'ın, şeyhülislamın görev ve yetkilerinin yalnızca din işleriyle ilgili sınırlandırılmasını istemesi gibi Atatürk de, Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurmuş ve hilafeti ilga ederek dini siyasal alanın dışında bırakmıştır. Gökalp, sosyal sınıflar arasında bir ayırımın öne çıkarılması yerine meslek grupları arasında bir dayanışmanın yaratılmasını formüle eden “ *tesanütçülük*” düşüncesini benimserken Mustafa Kemal Atatürk de, iktisadi alanda, özel sermayeyi destekleyici ılımlı bir devletçilik anlayışını benimsemiş ve sosyal planda da Türkiye'nin toplumsal yapısının sınıf eksenli bir ayrıma dayanmadığına inanmıştır.⁷³²

Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasal bir önder olarak tarihsel ağırlığının niteliğine ve inkılâpları ile Osmanlı İmparatorluğu'ndaki reform hareketleri arasındaki etkileşime dair yaşanan bu tartışmaların yanında, 1960'ların Türk düşüncesinde ön plana çıkan bir diğer konuda da, Kemalizm ile sağ ve sol politik kuramlar arasında kurulmaya çalışılan pozitif ilişkidir. Bu çerçevedeki tartışmalar ise, üç düşünce platformu oluşturur.

Bu platformlardan birincisi Kemalizm'i, 1960'ların anti Batıcı yaklaşımıyla örtüşür bir biçimde sosyal demokrat bir duruş veya doktriner sosyalizm için bir intikal safhası olarak değerlendirmiştir. Birinci kavramsallaştırma için verilebilecek ilk örnek Bülent Ecevit'tir. O, Kurtuluş Savaşı'yla başlayan ve Cumhuriyetle devam eden Türk Devrimi'ni sol bir hareket olarak değerlendirmekle birlikte⁷³³ Kemalizm ile sosyalizm arasında bir mesafe olduğunu gündeme getirmiştir. Ecevit, her şeyden önce Kemalizm'in Mustafa Kemal Atatürk'ün de “ *doktrin istemem, donar kalırız, biz*

⁷³² Ercümen Kuran, “ *Atatürk ve Ziya Gökalp*”, **Kemalizm**, No: 27, Haziran 1963, s. 1, 24.

⁷³³ Bülent Ecevit, **Ortanın Solu**, Kim Yayınları, İstanbul, 1966, s. 28.

yürüyüş halindeyiz.” İfadeleriyle vurguladığı gibi bütün doktrinleştirme çabalarına rağmen bir doktrin olmadığını savunmuştur. Kemalizm’in gerçekten bir doktrin kalıbı içinde dondurulmuş olsaydı dinamizmini ve değişik şartlara uyarlanabilme niteliğini yitirebileceğini ifade etmiştir. Ancak buna rağmen Atatürk’ün “sınıfsız toplum” ülküsünü bir sınıf savaşı yoluyla ulaşılabilecek doktriner bir sosyalizm olarak değerlendirenler bulunduğunu söylemiştir. Atatürk’ü “ilericilik” adı altında İkinci Dünya Savaşı öncesinin, şimdi geçerliliğini yitirmiş doktriner ifadelerinden hareketle anlamlandırma hevesine kapılanlar görüldüğünü belirtmiştir. Bütün bu çabaların Mustafa Kemal Atatürk’ü, kendi önyargıları nedeniyle yeterince iyi anlayamayanlarca sergilendiğini ifade etmiştir. Atatürk’ün Türk toplumunda Batı’daki gibi sınıf ayrılıkları görülmediğini, aristokrasi ile köleliğe dayalı bir sınıf ayrımının olmadığını, sınıf çatışmasını yaratacak koşulların bulunmadığını ve bu nedenle sosyalizmin Türk toplumunun yapısını açıklayamayan bir sistematik olduğunu açıkça tespit ettiğini vurgulamıştır. Onun “sınıfsız toplum” ilkesini savunurken, hızlı ekonomik kalkınma karşısında tarihimizden gelen bir geleneği koruyabilmeyi amaçladığının altını çizmiştir. Halkçılık ve devletçilik ilkelerinin her şeyden önce bu amacı elde etmeye dönük araçlar olduğunu iddia etmiştir.⁷³⁴

Bülent Ecevit gibi Ceyhun Atuf Kansu da Kemalizm’i sosyalist olmamakla birlikte içinde var olduğu politik ortamın niteliğinden hareketle sol ideallerden esinlenen veya onları temsil eden bir siyasal gelenek olarak tanımlamıştır. Ona göre, Birinci Büyük Millet Meclis’inde, İkinci Grubu temsil edenlerin karşısındaki, Birinci Grubun düşünsel ve eylemsel eforunda sol siyasal geleneğin yansımaları görülmektedir.⁷³⁵

“ Birinci Grup Mustafa Kemal’in, İkinci Grup genel olarak saltanatçı- hilafetçilerin örgütüydü. İkinci grubun temel çizgisi tutucu-gelenekçi bir dünya görüşünden geçmekteydi. Bunlar Kurtuluş Savaşı’nın sağcılarıydılar. Birinci Grup Misak-ı Milli ilkesi çerçevesinde yeni ve ileri düşüncelere yönelik devrimci ve değişmeci bir akımı topluyordu. Bunlar Kurtuluş Savaşı’nın solcularıydılar. Ulusçu ve solcuydular. Burada sol terimini elbette, sosyalist terimden daha geniş anlamda kullanıyoruz. Birinci Grup sosyalist bir grup değildi, ama solda bir gruptu. Neye göre? Söz gelişi, İkinci Gruba göre. Tarihsel bir eylem açıklar bunu: Birinci Grubun eylemi Cumhuriyetle sonuçlandı. Cumhuriyetçi eylem elbette ki saltanatçı- hilafetçi eyleme göre sol bir ey-

⁷³⁴ Bülent Ecevit, “Atatürk ve Doktrin”, **Forum**, No: 208, 1 Aralık 1962, s. 14,15.

⁷³⁵ Ceyhun Atuf Kansu, “Toplumcu Aşamada Mustafa Kemal”, **Varlık**, No: 705, 1 Kasım 1967, s. 6.

lemdi. Kurtuluş Savaşı'nın siyasal terimleri arasında rastladığımız Halk Devleti terimi, sol bir terimdi.”

İlhan Selçuk da Kemalizm bizatihi sol içerikli felsefi bir düşünce ve siyasal bir tavır olduğu inancındadır. O'na göre, Kemalizm'in prensiplerinin ve uygulamalarının tamamı sol tandanslıdır. Cumhuriyetin ilanı saltanat rejimine göre solda, Arap harfleri yerine Latin harflerinin kabul edilmesi solda, milliyetçilik ümmetçiliğe göre solda, devletçilik özel teşebbüse nazaran solda, laiklik din devleti karşısında solda, halkçılık mutlu azınlığa ve devrimcilik muhafazakârlığa karşı solda. O halde “*Atatürk su katılmamış bir solcu*”dur.⁷³⁶

Yukarıda görüldüğü gibi Bülent Ecevit, Kemalizm ile sosyalizm arasında bir ilişki kurulmasının imkânsızlığı üzerinde dururken, 1960'lı yılların Türkiye'sinde, daha önceki Kemalizm anlayışına pek benzemeyen bir Kemalizm yorumu oluşmaya başlamıştır. Yine aynı dönemler de buna paralel olarak bir sosyalizm anlayışı da oluşmuştur. Sadece yasal sebeplerle değil bunun dışındaki sebeplerle de bu iki zihniyetin sentezinin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. Yani Atatürk inkılâpçılığının ya da devrimciliğinin Marksizm'e dönüştürülme süreci başlamıştır.⁷³⁷ Bu sürecin iki ana kurumu ise, Yön dergisi ile Türkiye İşçi Partisi olmuştur.

Bu noktada ilk önce, Yön çevresinden Şevket Süreyya Aydemir'in değerlendirmelerine bakılabilir. Aydemir, her şeyden önce, Kemalizm'in doktriner bir nitelik taşımadığını öne süren tezleri sorgulamıştır. O, doktrinleri tasarlayanların hayatın içinden gelen ve hayatın içinde yoğrulmuş hareketli varlıklar olduğunu öne sürmüştür. Bundan dolayı, doktrinlerin ilk haliyle, iddia edildiği gibi dogmatik değil yaşayan dinamik unsurlar olduğunu ifade etmiştir. Ancak, ne var ki, belirli bir zaman sonra “*kelime oyuncularının ellerinde*” dogmatik bir niteliğe bürünme talihsizliğiyle karşı karşıya kaldıklarını belirterek Kemalizm de bu talihsizliğe uğrayan bir doktrin olduğunu savunmuştur.⁷³⁸

⁷³⁶ İlhan Selçuk, “*İllüzyon, mahal ve sol üstüne*” **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1966.

⁷³⁷ Kurtuluş Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasının Bunahımı**, İletişim Yayınları, 2.Baskı, İstanbul, 2002, s. 177, 178.

⁷³⁸ Şevket Süreyya Aydemir, “*Fikir Atatürkçülüğü ve Kelime Atatürkçülüğü*”, **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962, s. 9.

“ Evet, bugün Türkiyede bir fikir ve bir kelime Atatürkçülüğü var. Kelime Atatürkçülüğü, Atatürk ilkelerinden tamamıyla sökülmiş, onların izah ve idraki zahmetine girişmeyen sorumsuz insanların Atatürkçülüğüdür. Onlar, Atatürk’ün sadece adını bayrak yapıp ortalıkta dolaştırırlar. Ama Atatürk’ün fikir temelleri, Atatürkçülüğün doktrin konuları, hulasa adına Atatürkçülük dediğimiz çağdaş ve dinamik hareketin fikir sistem ve realizasyon prensipleri onları ilgilendirmez ve yarar. Çünkü bu hareketin izahı, bu prensiplerin devşirilmesi ve nihayet Atatürk’ün rüyası olan ileri, üstün, imtiyazsız ve sınıfsız bir Türkiye’nin yaratılması gayreti, onların takatini ve ufkunu aşar.”

Aydemir, Kemalizm’in yaratıcı potansiyelini görmezden gelen bu yaklaşımlara mukabil, diğer doktrinlerde olduğu gibi Kemalizm doktrini de, siyasal, ekonomik ve sosyal alanlar da yeni yasalara veya farklı mekanizmalara hayat verebilecek bir dinamizme sahip olduğunu vurgulamıştır. Kemalist ekonomi politiğin temel enstrümanı olan devletçilik iktisadiyatının yeni baştan daha kapsamlı bir biçimde kurgulanması ve böylelikle hem Kemalizm ile Sosyalizm’in bir birine düğümlenmesi hem de Türkiye’nin temel problemlerine etkin çözümler sunabileceğinin altını çizmiştir.⁷³⁹

“ Atatürk doktrinleri, yani fikir Atatürkçülüğü, dünyanın bugünkü şartlarına ve ihtiyaçlarına göre, çağdaş hareketlerden geri kalmamak ve çağın gelişme hızına yetişmek için bize birçok hareket unsurları verir. Atatürk ilkeleri içinde ve milletin hayatını ekonomik, sosyal ve demokratik her cepheden kapsayacak yeni bir Türk devletçiliği yahut bize hâs Türk sosyalizmi ise, bizi çağdaş gelişme hızına yetiştirecek büyük yoldur... Türk sosyalizmi olarak vasıflandırdığımız yeni devletçilik cereyanına gelince bunun memleketimize hâs meslek ve metodun, memlekette teessüs ve inkişafına hizmet edecek kuvvetli bir sistem olabileceğine inanıyorum. Bu sistemin esası, elbetteki yalnız sanayi ve ekonomiyi değil, milli hayatın her cephesini, Atatürk’ün çeşitli demeçlerinde yer alan ilkeleri ile düzenlemekten başka bir şey değildir. Plan, dinamizm ve bütün unsurları ile tam bir ideoloji. İşte bu Türk sosyalizmdir.”

Aydemir, bir başka yazısında ise, Kemalist kimyanın sosyalist renkler taşıdığına dair görüşlerini daha da belirginleştirmiştir. Kemalizm’in siyasal, ekonomik ve kültürel uygulamalarından her birinin ardı ardına sosyalizme açıldığını göstermeye çalışmıştır. Aydemir’e göre, her şeyden önce, Türk Sosyalizmi’nin kökleri Milli Kurtuluş hareketinin içinden gelmiştir. O, Mustafa Kemal’in anladığı manada bir vatan anlamına sahip olmuştur. Saldırganlığa ve istilacılığa karşı çıkmıştır. Milli bir dış politik tavır sergilemiştir. Mustafa Kemal’in anladığı manada bir millet anlayışını savunmuştur. Kültür, Dil ve Tarih konularında bilimsel bir milliyetçiliği benimsemiş-

⁷³⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü”, *Yön*, No: 7, 31 Ocak 1962, s.7.

tır. Devlet ve din işlerinin kesin olarak ayrılabilmesi için laikliği benimsemiştir. Karma ekonomiyi reddetmeyen; ancak istismarcılığı reddeden bir devletçiliğe dayanmıştır. Milli bir ekonomi ve hayatın bütün kollarını kapsayan bir plancılığı esas almıştır. İktisadi birikimi halk için halka beraber kullanan sosyal adaleti gözetmiştir.⁷⁴⁰

Yakup Kadri Karaosmanoğlu da Şevket Süreyya Aydemir ile benzer bir düşünce içinde olmuştur. O da, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*doktrin istemem donar kalırız, biz yürüyüş halindeyiz*” ifadelerine rağmen onun vefatının ardından doktrinleştirildiğini ve sadece resmi bir şahsiyet olarak ön plana çıkarıldığını ve gerçek anlamda Kemalist ilkelerin tanımı yapılamadığını vurgulamıştır.⁷⁴¹ Bu nedendir ki, Kemalizm'in bugün düzenli bir tefsire ihtiyacı olduğunu belirtmiştir.⁷⁴² Bu tefsirin sosyalizmle uyumlu bir biçimde yapılmasının veya Kemalist ilkelerin bir “*Türk sosyalizmi*” ya da “*milli bir sosyalizm*” olarak tanımlanmasının mümkün olduğunun altını çizmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerinin sosyalist bir töz taşıdığını savunmuştur. Onun “*sınıfsız toplum düzeni*” ile zadedânlığa ortadan kaldırmayı ve yerine bir halk demokrasisi kurmayı amaçlarken bir anlamda sosyalizmin idealarını gerçekleştirmeye çalıştığını savunmuştur.⁷⁴³

Kemalizm ile sosyalizm arasında pozitif bir korelasyon mevcudiyetine inana veya bu korelasyonun yaratılmasının Kemalizm'in geleceği adına zaruri olduğunu düşünen bir diğer isim de Muzaffer Karan'dır. O'nun tespitleri, 1960'lı yılların Türkiye'sinde Kemalizm'in idealleri bir defa daha, siyasal ve örgütsel kanalları köylere kadar yayılan gericilerin ve memleketi bölgelere ayıran komünistlerin tehdidi altında olduğunu vurgulamıştır. Kemalizm'in kara ve kızıl tehlikenin ellerinde soysuzlaşma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ifade etmiştir. Milliyetçiliğin ırkçıların elinde bir istismar vasıtası olduğunu, laikliğin gerici unsuların elinde dinsizlik şeklinde tanımlandığını ve cumhuriyetçiliğin baki kalan bu kubbede hoş bir sedadan başka bir şeyi ifade etmediğini saptamıştır. Kemalizm'in bu cenderen çıkabilmesi için onun hayat

⁷⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, “*Türk Sosyalizmi'nin İlkeleri*”, **Yön**, No: 56, 9 Ocak 1963, s. 8.

⁷⁴¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu konuşmasını, Doğan Avcıoğlu'nun *Yön* Dergisi'nde yönettiği, “*Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?*” konulu açık oturumda yapmıştır. Doğan Avcıoğlu, “*Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?*” **Yön**, No: 47, 7 Kasım 1962, s. 12.

⁷⁴² Yakup Kadri Karaosmanoğlu “*Kemalizm Kendi Tefsirini Bekliyor*”, **Meydan**, No: 43, 9 Kasım 1965, s. 10.

⁷⁴³ Avcıoğlu, “*Atatürk'ün Özlediği Türkiye'yi Kurabildik mi?*”, s. 12.

verdiği Türk Sosyalizminin hâkim unsur haline getirilmesinin zaruri olduğunu savunmuştur:⁷⁴⁴

“ KEMALİZM’in altı oku TÜRK SOSYALİZMİ’nin temel taşıdır. Yurdumuzun ekonomik ve mâlî kaynakları, bütün imkân ve kabiliyetimiz, kültürel durumumuz, çalışma gücümüz, ferdi istek ve temayüllerimiz, gelenek ve göreneklerimiz ve bunlar gibi bir sürü faktörleri ortaya koyup mezcederek bünyemize en uygun yapıcı, ıslahatçı TÜRK SOSYALİZMİ yaratmak zordur. KARA-KIZIL TEHLİKE, yâni Faşizm ve benzeri ideolojiler, Komünizm belâsı, ancak böyle bir sosyalizmle önenebilir. Esasen, KEMALİZM’in ifade ettiği mana budur.”

Yön çevresinden son olarak Doğan Avcıoğlu’nun da yazılarına değinilmelidir. Avcıoğlu’na göre her şeyden önce Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın seyri içinde sol düşünce bariz bir biçimde görülmüştür. Ona göre, kalpak ile fesin kavgası olan Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda sol düşünceyle bütünleşen milliyetçi aydınlar birinci Millet Meclisi’nde toplumsal bir devrim programını kabul ettirmek amacıyla “*Halk Zümresi*” adlı bir grup kurmuşlardır. Hareketin öncülerinden Yunus Nâdi, amaçlarını “*Batı emperyalizminin yıkılmasını istemek*” ve bu yıkılmaya ellerinden geldiği kadar yardım etmek ve Doğu’yu, başkalarının zevklerine ve keyiflerine hizmet etmekten sonuza kadar kurtarmak olarak açıklamıştır. 13 Eylül 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa’nın imzasıyla meclise sunulan hükümet programı da Nâdi’nin açıkladığı bu amaçlar doğrultusunda hazırlanan Halk Zümresi Programıyla oldukça benzer nitelikler taşımıştır. Örneğin “*Halkçılık Programı*” adı verilen hükümet programına göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin öncelikli amacı, milletin bağımsızlığına ve yaşamına suikast eden kapitalist ve emperyalist düşmanların saldırılarına karşı savunmanın sağlanması, halkın bağımsızlığının ve yaşamının kurtarılması, sefalet nedenlerinin kaldırılması, refah ve mutluluğunu sağlamasını amaçlamıştır. Bu program, her ne kadar tam anlamıyla uygulanamasa da gerçek bir halk iktidarının sağlanması için anti emperyalist ve anti kapitalist bir devrimi amaçlamıştır.⁷⁴⁵

Doğan Avcıoğlu, Ulusal Kurtuluş Savaşı ile sol arasında kurduğu bu anlam bitişmesini, “*Kaynağa Dönüş*”, başlıklı makalesinde bir adım daha ileri taşıyarak söz konusu mücadeleyi sosyalizm ile yan yana getirmiştir. Avcıoğlu’na göre, Kuvayı Milliye ruhu ve bu ruhu temsil edenler orta sınıfa mensup kesimlerden oluşmuştur.

⁷⁴⁴ Muzaffer Karan, “*Kemalizm ve Türk Sosyalizmi*”, *Yön*, No: 39, 12 Eylül 1962, s. 6.

⁷⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, *Milli Kurtuluş Tarihi*, Cilt:2, Tekin Yayinevi, 2. Baskı, İstanbul, 1976, s. 473-478.

Büyük Millet Meclisi'nde, subaylar, memurlar, küçük kasaba tacirleri ve çeşitli din adamları bulunmuştur. Büyük ticaret ve sanayi kesimi temsil eden hiç kimse yer almamıştır. Bu mutlu azınlık, işgal kuvvetleriyle ve sarayla işbirliği halinde İstanbul'da yaşamıştır. Bu nedenle başta Atatürk olmak üzere meclisi oluşturan vekiller, kurtuluşu halkçılıkta görmüşlerdir. Meclis, 21 Ekim 1920 tarihinde yayımladığı beyannamede “*Emperyalist devletlerin, devlet ve millet hayatımıza açıkça kastetmeleri karşısında*” meclisin en haklı müdafaa için toplandığını vurgulamasının ardından “*toprak, maarif, adliye, maliye... diğer meselelerde içtimai uhuvvet ve teavünü*” hâkim kılmaya çalışacağını ifade etmiştir. Bunun yanın da Mustafa Kemal, halkçılığı, sosyal düzeni emeğin hukukuna dayandıran bir meslek olarak tanımlamış ve birçok konuşmasında, Kurtuluş Savaşı'nın halkçı bir karakterde olduğu vurgulamıştır. Ziya Gökalp içinse, Kurtuluş Savaşı günlerinde halkçılık “*eşitliğe aykırı ne kadar kurum varsa, hepsini ortadan kaldırmaya çalışan*” bir ülkü olarak tarif edilmiştir. Bütün bunlar, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın sosyalist dokusunu yaratmıştır.⁷⁴⁶

Doğan Avcıoğlu'na göre, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki sosyalist tandanslı bu önermeler savaşın ardından Kemalizm olarak tanımlanan devrim pratiği tarafından realize edilmeye çalışılmıştır. Ancak, Kemalist devrim, 1945 yılıyla birlikte kendisini daha net bir biçimde göstermeye başlayan anti Kemalist bir dalgakırana çarpmış ve Türkiye'nin siyasal, ekonomik ve sosyal yapısı üzerindeki etkisini hızla kaybetmiştir.⁷⁴⁷

“ Kemalist tez kısaca şudur: Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla çağdaş uygarlığa ulaşmak. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, bağımsız kalkınma olanağı elde edilince, Atatürk çağdaş uygarlığa ulaşmanın, Tanzimat yıllarındaki gibi, Batı uydusu olmakla değil, içerden devrimlerle, ortaçağ kurumları tasfiye edilerek, bir düzen değişikliğinin gerçekleşmesiyle sağlanacağını görmüştür. Saltanat ve Hilafetin kaldırılması, akla ve bilime dayanan laik düşüncenin bütün kurumlara egemen kılınması, yeni bir düzen kurma yolunda girişilen üst yapı devrimleridir. Atatürk üst yapı devrimleriyle yetinmeyip devlet eliyle sanayileşme ve bir toprak reformuyla düzen değişikliğini temel indirmeye yönelmiştir. Ne var ki 1945 yılına kadar süren toprak reformunu gerçekle-

⁷⁴⁶ Doğan Avcıoğlu, “*Kaynağa Dönüş*” **Yön**, No: 47, 7 Kasım, 1962, s. 3. ; Doğan Avcıoğlu, Türkiye Büyük Millet Meclisi Beyannamesinin 21 Ekim 1920'de yayımlandığını belirtmesine rağmen söz konusu beyanname 18 Kasım 1920 günü yayımlanmıştır. Buna göre, Anayasa özel komisyon rapörtörü Burdur Milletvekili İsmail Suphi Soysalhoğlu'nun anlatısına göre, Türkiye Büyük Millet Meclisi, hükümet programı namı altında meclise sunulan programın maksat ve meslek mevaddının ancak Büyük Millet Meclisinin vasil olacağı amaçları gösterdiği için, bunun bir beyanat şeklinde neşrine karar vermiş ve söz konusu beyannameyi 18 Kasım 1920'de ilan etmiştir. İsmail Arar, **Atatürk'ün Halkçılık Programı**, Baha Matbaası, 1963, s.13, 14.

⁷⁴⁷ “*Devrim Bildirisi*”, **Devrim**, No: 1, 21 Ekim 1969, s. 2.

tirme çabaları toprak ağalarının ve müttefiklerinin mukavemetiyle bir türlü başarıya ulaştırılamamıştır. İlk adımlarını atan devletçilik 1945'ten sonra denjene edilmiştir. Böylece Kemalist devrim, yarıda kalmıştır.”

Avcıoğlu bu gelişmelerin neticesinde, Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal alanlarda bir çıkmaza sürüklendiğini savunmuştur. Türkiye'nin bu çıkmazdan kurtulabilmesinin ve Atatürk'ün işaret ettiği çağdaş uygarlık seviyesine hızla ulaşabilmesinin yolunu iktisadi kalkınmanın sağlanmasında görmüştür. Bunun için de “*Batıda şu iş şöyledir, Batı şöyle kalkınmıştır. Bizde öyle yapmalıyız*” anlayışının terk edilerek Batı'lı ülkelerden farklı bir iktisadi yöntemin izlenmesi zorunlu olduğunu savunmuştur.⁷⁴⁸ Söz konusu bu yöntemin toprak ağalarının ekonomik ve politik gücü kırarak, köylünün kurtuluşunu sağlayacak, toprak reformunu gerçekleştirecek, Türkiye'yi uluslararası kapitalizmin uydusu olmaktan çıkaracak, halkçı ve devletçi öğelere dayanan kapitalist olmayan kalkınma modeli olması gerektiğini ifade etmiştir. Sosyalizme geçişin intikal safhasını meydana getiren bu modelin, Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük bir sezişle bulduğu halkçılık ve devletçilik ilkelerinin uygulanmasından başka bir şey olmadığını bu nedenle Aydemir'in, ilkel bir kapitalizmden ileri bir sosyalizme atlamak için intikal safhası olarak değerlendirdiği Türk Sosyalizmi'ni, Atatürkçü bir hüviyetle anlamlandırmasının yerinde bir saptama olduğunu ifade etmiştir.⁷⁴⁹

Doğan Avcıoğlu, yukarıdaki tezini, Mümtaz Soysal, Sadun Aren, Bahri Savcı ve Enver Ziya Karal ile gerçekleştirdiği açık oturumda da masaya getirmiştir. Söz konusu oturumda Avcıoğlu, Mustafa Kemal Atatürk'ün, devletçilik bahis konusu olduğunda sosyalizm kavramını kullanmak istediğini; ancak daha sonra bu kavramdan vazgeçtiğini belirtmiştir. Bunun üzerine, Enver Ziya Karal, bunun nedenini, Atatürk döneminde sosyalizmin milli bir nitelik kazanmamış olmasına bağlamıştır. Karal'a göre, Atatürk, kendi dönemi içinde, enternasyonal bir sosyalizmin daha ön planda olması nedeniyle yanlış anlamalara yol açmamak için ve şuurlu bir işçi külesinin de bulunmaması sebebiyle devletçilik kavramını benimsemiştir. Atatürk'ün, düşüncelerindeki devletçilik, halkçılıkla doğrudan doğruya bağlantılı bir kavram olarak nitelenmiştir. Atatürk, halkın ihtiyaçlarını karşılamak, halkı korumak, halk için daima bir şeyler yapmak nedeniyle devletçiliğe gitmiştir. Karal bu değerlendirmele-

⁷⁴⁸ Doğan Avcıoğlu, “*Kalkınma Programı*”, **Yön**, No: 12, 7 Mart 1962, s.9.

⁷⁴⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Sosyalizmden Önce Atatürkçülük*”, **Yön**, No: 69, 10 Nisan 1963, s. 12.

rinin sonunda Atatürk'ün şartların uygun olması halinde sosyalizmin dışında bir başka bir kavramı tercih etmeyeceğini açık olduğunu savunmuştur.⁷⁵⁰

Türkiye İşçi Partisi de Kemalizm'i sosyalizme uyarlarken Yöncülerle benzer bir yaklaşım içinde olmakla birlikte kimi noktalarda onlardan ayrılmıştır. Örneğin Mehmet Ali Aybar, Avcıoğlu'na nazaran, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın tabandan tavana doğru gelişen halkçı bir hareket olduğu daha belirgin tonlarda vurgulamıştır.⁷⁵¹ Aybar'a göre, Kurtuluş Savaşı, halkın savaşı olmuştur. Düşmana karşı ilk direnişi halk cepheleri ortaya koymuştur. Düzenli orduda bir halk ordusu olarak gelişmiştir. Yediden yetmiş bütün bir halk askerle yan yana savaşmıştır. Sivil halk nerede biter? Asker nerede başlar? Bu sınırlar adeta kaybolmuş, belirsizleşmiştir.⁷⁵²

Bunun yanında Avcıoğlu gibi Aybar da, Kemalizm'i yarım kalmış, tamamlanamamış bir devrimin ifadesi olarak değerlendirmekle ve Kemalist devrimin tamamlanabilmesi için sosyalist bir kalkınma modelinin izlenmesini şart koşmakla birlikte Avcıoğlu'ndan farklı olarak Kemalist devrimin aksamaya başladığı tarihi Mustafa Kemal Atatürk döneminden başlatmıştır. Bu kapsamda Aybar için, kurtuluş mücadelesinin yöneticileri en başından itibaren siyasal amaçların ilerisinde, ekonomik sosyal ve kültürel açılardan toplumun temel dinamiklerini değiştirmek üzere hareket etmişlerdir. Bu bağlamda Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, bir yandan ana yurdu düşman işgalinden kurtarıırken diğer yandan da yeni devletin bir halk devleti olduğunu ve bu yönüyle köklü dönüşümleri girişeceğini belirtmiştir.⁷⁵³ Atatürk de yönetici kuvvet olarak emekçi halkı kabul eden sosyal yardımlaşmayı gözetken, kapitalizm ile emperyalizme karşı kararlı bir duruşu olan çağdaş uygarlığa yönelmiş, laik, demokratik, barışçı bir toplum düzeninin kurulmasını amaçlamıştır. O, bu amaç için Kurtuluş Savaşı günlerinde "*kapitalist olmayan bir gelişme yolu*" çizmiştir. Ancak daha sonra, öncü kadrolarla halk arasında savaş yılları boyunca var olan dayanışma ve işbirliği sona ermiştir. Halk, köyüne, tezgâhına ve işine dönmüştür. Böylece idareci kadro boşlukta kalır ve bunun neticesinde 1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kong-

⁷⁵⁰ "Yön'ün Sosyalizm Konusunda Açık Oturumu", **Yön**, No: 7, 31 Ocak 1962, s. 11.

⁷⁵¹ Doğan Avcıoğlu, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, Yunan işgali karşısında, İzmir, Aydın ve Manisa'na halkın pasif kaldığını yazar ve kurtuluş mücadelesini daha çok subayların mücadelesi olarak niteler. Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni, Dün, Bugün, Yarın**, Cilt: I, s. 188, 206.

⁷⁵² Mehmet Ali Aybar, "*Kurtuluş Savaşı'ndan Yarına*", **Öncü**, 10 Kasım 1962, s. 1.

⁷⁵³ Mehmet Ali Aybar, "*Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün*", **Sosyal Adalet**, No: 6, 23 Nisan 1963, s. 3.

resi'nde Türkiye'nin özel teşebbüs yoluyla kalkınacağını kabul etmiş yani Türkiye'yi kapitalizme bağlamıştır. Feodalizmle ve kapitalizmle mücadele edecek sosyalist bir gelişme modelini terk edilmiştir. Bu nedenle, Türkiye, zaferden 43 yıl sonra Atatürk'ün, Kurtuluş Savaşı'nın seyri içinde çizdiği “*kapitalist olmayan gelişme yoluna*” yeniden bağlanabilmek için ikinci bir Kurtuluş Savaşı vermek zorunda kalmıştır.⁷⁵⁴

1960 sonrasının siyaset bilimi ve sosyoloji çalışmalarını etkileyen Behice Boran da⁷⁵⁵ Mehmet Ali Aybar ile aynı noktaya yoğunlaşmıştır. Boran'ın da yazılarını, Kemalizm'in içerden eleştirisi olarak da değerlendirmek mümkündür. Boran'a göre, Milli Kurtuluş Savaşı, iki yönlü bir savaş olarak gelişmiştir. Dışa dönük yönüyle, Türklerin anavatanını haritadan silmek isteyen Batı'lı kapitalist ülkelere ve onların kontrol ettiği Yunanistan'a karşı verilen anti emperyalist bir mücadele olmuştur. İçer dönük yönüyle de, küçük burjuvazinin gerçekleştirdiği bir ihtilâl hareketi olmuştur. Milli Kurtuluş Savaşı'nın bu her iki yönünde de, halk önemli bir faktör olarak öne çıkmıştır. Çünkü halk kitleleri olmadan hiçbir ülkede ne kurtuluş savaşı yapılabilmiş ne de bir ihtilâl hareketi yaşanabilmiştir. Bizde de küçük burjuvazi, mücadelesini halkla omuz omuza ondan esinlenerek ve etkilenecek yürütmüştür. Ancak, Milli Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, halk kitleleri ülkenin geleceğini tayin etmede önemli bir unsur olmaktan çıkmıştır. Bir kurtuluş savaşına veya bir ihtilâle öncülük eden küçük burjuvazinin, daha sonra, emekçi kitlelerin hak ve çıkarlarını kapsayan görüşlerini ve amaçlarını daraltarak burjuvazi sınıfının ideolojisine çekilmesi gibi bizdeki yönetici kadro da, yeni Türk devletinin dizginlerini tek başına elinde tutan egemen bir unsur haline gelmiştir. Bu egemen sınıf, hem halkın devlet yönetiminde etkin olamaması hem de Meşrutiyet ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında bir adım daha ilerleyen Türk burjuvazisi ve toprak ağalarına dayanması nedeniyle 19. Yüzyıldan itibaren olduğu gibi kapitalist kalkınma yolunu izlemeye devam etmiştir. Böylece, 1923-1945 döneminde işçi ve yoksul köylü sınıflar ile diğer emekçi kesimler politik hayatında dışında kalmıştır. Milli Kurtuluş Savaşı yıllarında oldukça canlı olan işçi hareketleri 1925'ten sonra kesilmiştir. Böylelikle, Kurtuluş Savaşı yıllarında ve hemen sonrasında da yönetici kadronun, emperyalizme ve merkezîyetçi derebeylik niteliğindeki Osmanlı devleti yönetimine ve geleneksel toplum düzenine karşı mücadelesinde ideolo-

⁷⁵⁴ Mehmet Ali Aybar, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler 1945-1967**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 251, 263, 328, 505, 506.

⁷⁵⁵ Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, s. 147.

jik noktayı ifade eden devrimcilik, halkçılık, laiklik, devletçilik ilkeleri gerçek anlamlarıyla irdelenip, işlenip sosyalizme ulaşacak bir ideolojik altyapı oluşturması engellenmiştir.⁷⁵⁶

Buraya kadar öne sürülen bu görüşlere mukabil Kemalizm'i yorumlamaya çalışan bir ikinci düşünce platformuysa, Sağ Kemalizm'i kurmaya çalışmış veya temsil etmiştir. Burada DP-AP çizgisinin oluşturduğu merkez sağ geleneğin düşünceleri önem kazanmıştır. Türk solu gibi söz konusu çevre de tezini ekonomik temel üzerine inşa etmiştir. Örneğin Celal Bayar, Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın sonunda yeni bir devletin temellerini atarken sosyalizm Avrupa ülkelerinde sistemleştirilmiş bir fikir olarak bulunduğunu ve Sovyetler Birliği'nde de tatbik edildiğini ifade etmiştir. Atatürk'ün, bunları çok yakından izlediğini ve bildiğini vurgulamıştır. Onun bu fikirlerde Türk Milleti için bir ümit görseydi 1923'te sosyalist bir cumhuriyet kurabileceğini ve bunu kurması için de hiçbir engel olmadığı belirtmiştir. Oysaki Atatürk'ün amacının Türkiye'yi anti emperyalist ve milliyetçi bir Batı ülkesi haline getirmek olduğunu yazmıştır. Bütün devrimlerin tek hedefinin bu olduğunu söylemiştir. Atatürk devrimlerinin Batı sistemine zaman kaybetmeden yaklaşabilmek için siyasal, sosyal ve kültürel yapıyı dönüştüren önemli adımlar atmamakla birlikte asıl olarak toplumsal yapının değişmesinde en büyük etken olarak kabul ettiği iktisat politikaları üzerinden Batı'ya bağlanmaya çalıştığını beyan etmiştir. Ekonomi de özel mülkiyeti kabul eden Batı'nın ekonomik görüşünü hızla benimsediğini dile getirmiştir. Atatürkçülüğün bu niteliğinin veya bir başka deyişle baskın yönünün, onu sosyalizmden ve komünizmden kalın çizgilerle ayırdığını vurgulamıştır.⁷⁵⁷

Celal Bayar'ın yanı sıra Aydın Yalçın da Kemalizm'in, sol, sosyalist ve komünist olmadığını kanıtlamaya çalışırken ekonomik olandan hareket etmiştir. Yalçın'a göre, Atatürk'ün ne olduğunu anlatan solcular, Onu, Batılı milletlere karşı bayrak açan, Türkiye'yi yabancı kapitalistlerin ve yerli kompradorların sömürsünden kurtaran bir önder olarak betimlemişlerdir. Fidel Castro, Nâsır ve Nukrumah profilinde bir lider olarak ele almışlardır. Kuvayı Milliye'yi, Marksist tasnif içinde tıpkı Mao'nun Halk Ordusu gibi değerlendirmişlerdir. Türk sosyalistlerinin gözünde,

⁷⁵⁶ Behice Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Gün Yayınları, İstanbul, 1968, s. 17-21.

⁷⁵⁷ Celal Bayar, **Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz**, Kervan Yayınları, İstanbul, 1978, s. 15, 94, 95, 96.

Lenin, Rusya için neyi ifade ediyorsa Atatürk de, Türkiye için aynı şeyi ifade etmiştir. Oysaki Atatürk'ün, Milli Mücadele içinde ve sonrasında yapmış olduğu konuşmalar ve attığı adımlar söz konusu bu tezlerin geçerliliğini ortadan kaldırmıştır. O, Milli Mücadele'nin devam ettiği bir dönemde ülke içindeki komünist akımlara karşı kararlı bir mücadele içinde olmuştur. Sonrasındaysa, Batı'yla yakınlaşan ve dostluğa dayalı bir politikayı merkeze almıştır. Bu politikanın somutlaştığı alan ekonomi olmuştur. Bu kapsamda Atatürk, ekonomide yabancı sermayeyi teşvik etmiştir. Türklerin de Batılılar gibi ticaret ve endüstri alanlarından özel müteşebbisler olarak öne çıkmasını istemiştir. Türk ekonomisinin hür teşebbüse ve mülkiyet sistemine dayalı olarak gelişmesini hedeflemiştir. Bu nedenle Atatürkçülük, solu veya sosyalizmi temsil ettiği iddialarının tam aksine sola ve sosyalizme karşı çıkanların dayanacağı tek unsur olmuştur.⁷⁵⁸

Merkez sağın bu yaklaşımın yanın da sağın milliyetçi-mukaddesatçı uçları Atatürkçülüğü milliyetçilik ideolojisinden hareketle sola ve sosyalizme kapatmışlardır. Örneğin Mümtaz Turhan açısından, 1960'ların Türkiye'sinde sözde fikir adamları, inkılâpçılığa istediği anlamları yükleyerek onu, bir kültürün meydana gelmesinde birinci derecede rol oynayan dil, din, edebiyat, örf ve adetler aleyhinde bir vasıta olarak kullanmaya çalışmışlardır. Atatürk'ün inkılâpçı yönünün sağcı bir düşünceyle birleşmesinin imkânsız olduğunu ve her inkılâp gibi Atatürk inkılâbının da solda olması gerektiğini öne sürmüşlerdir. Oysaki Atatürk inkılâpları için, temel mesele çağdaş medeniyetin ölçülerinde millet olma ve milli bir kültüre kavuşma meselesi olmuştur. Bu nokta Mustafa Kemal Atatürk'ün bütün konuşmalarında ve davranışlarında açık bir şekilde görülmüştür. O, modern ve milli bir kültüre kavuşma konusundaki öneminden dolayı da milliyetçiliği temel bir umde haline getirmiştir. Turhan, sıraladığı bu nedenlerden dolayı Atatürk ilkelerinden milliyetçilik çıkarılırsa Atatürk'ün getirdiği sistemin direği alınmış bir çadır gibi yıkılacağını belirtmiştir. Zira modern bir millet olamayan ve mili bir kültür var edemeyen toplumlarda diğer umdelerin gerçekleşmesinin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Milliyetçiliği nebatın yetişmesi için zaruri olan toprak gibi kabul etmiştir.⁷⁵⁹

⁷⁵⁸ Aydın Yalçın, "Yeni Atatürk'çülük", **Meydan**, No: 132, 23 Temmuz 1967, s. 6.

⁷⁵⁹ Mümtaz Turhan, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Sosyal, Sosyal ve Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, İstanbul, 1965, s. 16,18, 39,42.

İbrahim Kafesoğlu için de, Mustafa Kemal Atatürk, halkçı, inkılâpçı ve laik olmadan önce milliyetçi bir önder olmuştur. Türk devletinin prensiplerinin tamamı güneş etrafındaki gezegenler gibi milliyetçilik prensibinin çevresinde yerini almıştır. Hür vatandaşlık görüşüne dayanan halkçılık milliyetçiliğe giden en önemli yol olmuştur. Laiklik milli iradenin hâkim kılınmasının bir aracı olarak milliyetçiliği desteklemiştir. Devletçilik ülkeyi iktisadi yönden kalkındırarak, inkılâpçılık milli birliği yeni değerlerle donatarak ve cumhuriyetçilik idareyi bizzat millete vererek milliyetçilikle buluşmuştur. Görüldüğü gibi Atatürk, Türk Devleti’ni milliyetçilik temeli üzerine kurar ve yaşatmıştır. Bu nedenle Büyük Kurtarıcının Marksist olduğunu yazmak, Milli Mücadele’nin komşu ülkede cereyan eden komünist hareketin Anadolu’da devamı olduğunu ifade etmek gerçekçi nitelikten uzak kalmıştır. Söz konusu süreci amacına ulaşamamış “*Anadolu İhtilali*” olarak ele almak, Halkçılığı proletercilik, İnkılâpçılığı deviricilik, Laisizmi dinsizlik ve Devletçiliği sosyalistlik olarak yorumlamak ve ihtilali tamamlamak üzere bir ikinci kurtuluş savaşının gerektiğini söylemek “*ufukları kaplayan safsata*” bulutları olarak bir değer ifade etmekten uzak kalmıştır.⁷⁶⁰

Kemalizm’in sağ ve sol politik gruplardan hangisini temsil ettiğine dair bu tartışmanın üçüncü platformu ise Kemalizm’i, Şükrü Kaya’nın “*Kemalizm, sağ veya sol formüllerin dar çerçevesi altına alınamaz*”⁷⁶¹ tezini hatırlatırcasına, sağ-sol ikileminin dışında değerlendirmiştir. Örneğin Kemalizm’in Atatürk’ün önderliği altında Türkiye’nin siyasal ve toplumsal yapısını değiştiren Türk devriminin ideolojisi olduğunu⁷⁶² savunan Suna Kili’ye göre, siyasal hayatımızdaki bütün politik gruplar kendisini Kemalizm’le ilişkilendirebilmiştir. Bu durum ise Kemalizm’in, Mustafa Kemal Atatürk’ün döneminde yeterli derecede sistemleştirilmemiş olmasından kaynaklanmıştır. Ancak bunun yanında devrimlerin niteliği ile amacı ve Atatürk’ün cumhurbaşkanlığı dönemindeki faaliyetleri Kemalist doktrin hakkında bizlere belirli sonuçlara ulaşma imkânı vermiş ve Türkiye’de hangi grupların Kemalizm’in gerçek anlamda takipçisi olduğunun hangisinin olmadığını saptanmasına yardım etmiştir. Kili’ye göre, Kemalizm yalnızca fikir ve ideallerden meydana gelen bir doktrin değil

⁷⁶⁰ İbrahim Kafesoğlu, “*Atatürk ve Türk Devleti*”, **Türk Kültürü**, No: 61, Yıl: VI, Kasım 1967, s.11, 8.

⁷⁶¹ **Ulus**, 25 Mayıs 1935.

⁷⁶² Suna Kili, **Kemalizm**, Robert College, İstanbul, 1969, s. 2.

aynı zamanda bir hareket program olmuştur. İdealizm ve realizm unsurlarını kapsayan bir doktrini ifade etmiştir. Onun prensiplerinden bazıları örneğin “bağımsızlık” ve “halkın kayıtsız şartsız egemenliği” gibi kavramlar ilk defa 1919-1922 yılları arasındaki Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda gözlemlenmiş olsa da Kemalizm esas gelişimi Cumhuriyet Halk Partisi’nin kurultaylarında ortaya koymuştur. Buna göre Cumhuriyetçilik, milli egemenlik şiarının en iyi temsil eden ve uygulayan bir rejimin adı olarak kabul edilmiştir. Milliyetçilik, ırkçı olmayan bir anlayışa dayanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’nin bağımsızlığını korumayı amaçlamış ve cumhuriyetin gelişimini hedeflemiştir. Halkçılık, sınıf üstünlüğüne ve ayırımına karşı çıkmıştır. Hiç bir sınıfın ve ailenin diğerinin üzerinde olmasına izin vermemiştir. Devletçilik, devletin, yalnızca özel teşebbüsün yeterli olmadığı alanlarda ve kamu menfaatine ait olan sahalarda devletin ekonomik faaliyetler içinde olmasını amaçlamıştır. Laiklik, sadece devlet ve din işlerinin birbirinden ayrı tutulmasının değil açık bir toplumunda yaratılmasının ifadesi olmuştur. Devrimcilik, Türkiye’yi modern demokratik bir toplum olarak kurmanın yanında aynı zamanda daima bu yönde gelişimini temin etmiştir. Kemalizm’i, bir statüko doktrin olmaktan çıkarmıştır. Zamanla gelişme niteliğine sahip dinamik bir doktrin haline getirmiştir. Onu Türkiye’nin bağımsızlığı ve çağdaşlığı ön koşulunun korunması şartıyla değişen olgular karşısında yeni tavırlar takınmaya açmıştır. Böylelikle Kemalizm, aşırı sağ ve aşırı sol bir doktrin olmamıştır. Komünizme olduğu kadar Faşizme de kapalı kalmıştır.⁷⁶³

Belirli bir kültürün veya grubun içinden olaylara bakan ve bu nedenle bu kültürün ve grubun bariyerlerini aşamayan ve varsayımlardan ileriye gidemeyen sistematik ideoloji⁷⁶⁴ tanımlarından farklı bir ideoloji tanımına sahip olan İsmet Giritli de Kemalizm’i bir ideoloji olarak tanımlamıştır. Giritliye göre, Türkiye’yi sağcı veya solcu bir çembere almak isteyenler Kemalizm’in bir ideoloji olmadığını tarihsel bir olay olduğunu söylerler. Oysa Kemalizm’in ne sosyalist ne de kapitalist bir ideoloji olmadığı ne kadar doğruysa kendi başına ayrı bir ideolojiyi meydana getirdiği de o kadar doğrudur. Bu ideolojinin liberalist ve Marksist ideolojiler gibi totaliter ve dogmatik olmadığı da bir gerçektir.⁷⁶⁵ Giritli için, Kemalizm, bu ideolojik bağımsızlığını her türlü metafizik, teolojik ve dogmatik dünya görüşüne karşı bir ilim anlayı-

⁷⁶³ Suna Kili, “Kemalizm”, **Kemalizm**, No: 63, Yıl: 6, Ekim 1967, s. 7, 8.

⁷⁶⁴ Şerif Mardin, **İdeoloji**, İletişim Yayınları, 15. Baskı, İstanbul, 2012, s. 71.

⁷⁶⁵ İsmet Giritli, “Kemalizm”, **Kemalizm**, No: 101, Yıl: 9, Aralık 1970, s. 14.

şını öne çıkaran pozitivizmle ve onun analitik metoduyla kurduğu ilişki sayesinde kazanır. Çünkü toplumsal olayları analitik akıl ile ele almanın önemli bir sonucu, tarihsel olguları insan iradesiyle açıklayan idealizmin ve maddedeki tezatla açıklayan diyalektik materyalizmin ve bunu toplumlara uygulayan tarihsel materyalizmin kesin olarak reddedilmesidir. Bu sebeple diyalektik akla dayanan Marksizm ile Kemalizm'in yan yana getirilmesi imkânsızdır. Ben Marksist bir Kemalist'im demek veya Kemalist devrime Marksist metotla ulaşacağını söylemek gerçekli değildir.⁷⁶⁶

İsmet Giritli açısından Kemalizm'in sağ ve sol dikatominin dışında ele alınması veya değerlendirilmesi onun Batılılaşmacı doğası gereği de bir zorunluluktur. Giritli'ye göre, Batı dünyası temelde kapitalist bir sosyo-politik sistemi uzun süre benimsemiş olmasına rağmen Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünist ve anarşist akımlarında etkisiyle eşitlik ve özgürlük prensiplerini soyut kavramlar olmaktan çıkarmış ve bunları somutlaştırarak sosyal devlet kavramına ulaşmıştır. Böylelikle 1960'ların dünyasında komünist, kapitalist ve Batılı olmak üzere üç toplum tipi ve büyük çoğunluğu üçüncü dünyayı teşkil eden uluslar vardır. İşte Kemalizm de bir çağdaşlaşma akımı olarak Türk toplumunu Batılı toplumlar seviyesine getirmeyi amaç edinmesi nedeniyle onun siyasal rejimi, yalnızca Batı'nın ulaştığı son noktayı gösteren “*sosyal demokrasi*” olabilir. Buna rağmen, Kemalizm'in tarih içindeki yerinin doğru kavranamaması nedeniyle, 1960'lar Türkiye'sinde aşırı sol, devrimin ancak proleterya ihtilali ile gerçekleşeceğini öne sürer ve aşırı sağ ise gücünü yitirmiş kapitalist bir sömürü düzenini savunur.⁷⁶⁷

Falih Rıfki Atay ve Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da, Batılılaşmacı bir söylem üzerinden Kemalizm'i sağ ve sol ideolojilere kapatmışlardır. Örneğin Falih Rıfki Atay, 1960'lar Türkiye'sinde kritik olan noktanın, Kemalist ideolojinin büyük bir tahribatla karşı karşıya bulunması olduğunu belirtmiştir. Kemalizm'in kendine özgü temellerinin sağ ve sol düşünce akımlarının ortasında sarsıldığını ifade etmiştir. Kemalizmin komünistler ile muhafazakârların silahı ve siperi haline getirildiğini ifade etmiştir.⁷⁶⁸ Aşırı solun bir Bolşevik diktacılığı aşırı sağ ise bir Nâsır haydutluğunu Kemalizm adına savunduğunu oysaki Kemalizm'in Türkiye'yi aydını, tüccarı, sana-

⁷⁶⁶ İsmet Giritli, “*Kemalizm*”, **Kemalizm**, No: 103, Yıl: 9, Şubat 1971, s. 8,9.

⁷⁶⁷ İsmet Giritli, “*Kemalizm*”, **Kemalizm**, No: 101, Yıl: 9, Aralık 1970, s. 10-12. ; İsmet Giritli, **Kemalizm**, Birlik Matbaası, İstanbul, 1970, s. 7, 10.

⁷⁶⁸ Atay, **Atatürkçülük Nedir**, s.7.

yticisi, çiftçisi ve işçisiyle Batı medeniyeti topluluklarının seviyesine taşımayı amaçladığı savunmuştur.⁷⁶⁹ Bu nedendir ki ırkçılığında Bolşevizm'in de Kemalizm'in düşmanı olduğunu ileri sürmüştür.⁷⁷⁰

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da, Atatürk'ün ölümünden sonra Kemalizm'in ana çizgilerinin kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünmüştür. Velidedeoğlu'na göre, Atatürkçülük, bir bölümü muhafazakâr, bir kısmı cahil ve bir kısmı da menfaatçi politikacıların ve kalemlerin hedefi olurken diğer yandan da Atatürkçülüğü, bir balmumu sananlar, Atatürkçülüğü kendi ideolojileri doğrultusunda bir kalıba sokmaya çalışmışlardır. Böylelikle, belirli bir ideolojik çevrenin sınırlarını aşamayan bir Atatürkçülük yorumu ortaya çıkmıştır. Oysaki Kemalizm, faşizmin ve komünizm dışında milliyetçilik ile Batılılaşmayı mezcedebilmiş bir felsefe olmuştur.⁷⁷¹

“ Gerçek Atatürkçü, Batıcıdır, Eski Yunandan beri gelişen ve insanı, fikir, sanat, siyaset ve iktisat bakımından hür insan yapan Batı kültürüne yönelmiştir. Gerçek Atatürkçü ırkçılık ve faşizm gibi denenmiş ve birçok milletlerin felaketine sebep olmuş sapık ideolojilere düşmandır. Gerçek Atatürkçü, milletimizi yalnız fikir köleliğine değil, siyasi ve iktisadi köleliğe de götürmeğe hizmet eden komünizme düşmandır. Gerçek Atatürkçü, milliyetçidir. Bu milliyetçilik Türk milletinin, ırk ve mezhep farkı gözetilmeden, topyekûn, fikirce, iktisatça yükselmesi amacını güden bir milliyetçiliktir. Gerçek Atatürkçü, dinamiktir. Atatürk devrimlerini, Batıcılık yönünde, ileriye daima ileriye, aydınlığa ve medeniyete doğru götürmeğe çalışan adamdır ve bu vasfı ile de statükoculuğa, korkaklığa düşmandır.”

Buraya kadar yapılan değerlendirmelerin yanında Niyazi Berkes konuya daha farklı bir açıdan yaklaşmıştır. İsmet Giritli'nin yukarıdaki iddialarına mukabil Berkes, Kemalizm'in hem bir ideoloji olmadığını ve hem de sağ ve sol politik akımlardan bağımsız olduğunu vurgulamıştır. O, Kemalizm'in bir ideoloji değil yalnızca tarihsel bir olay ve olay hakkındaki bir görüş olduğunu öne sürmüştür. İki yüz yıla yayılan bir modernleşme akımının doğru yola yönelmesi ve onu bulması olduğunu belirtmiştir. Bir çağdaşlaşma çıkışı açmış bir olayın o dönemin ideolojik eğilimleriyle buluşması kadar doğal bir şey olmamakla birlikte Kemalizm'in döneminin ideolojilerinin üzerinde onlardan farklı bir şey olduğunu ifade etmiştir. Onun temsil ettiği şeyin bir burjuva ideolojisi veya bir sosyalizm olmadığını vurgulamıştır. Batı'nın hiçbir burjuva ideolojisinin Kemalizm'i benimseyemeyeceğini ifade etmiştir. Her sosyalist

⁷⁶⁹ Falih Rıfkı Atay, “*Ne daha Sağ Ne daha solu*”, **Dünya**, 11 Ocak 1963.

⁷⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, “*Sağlı Solları Anarşi*”, **Dünya**, 14 Ağustos 1962.

⁷⁷¹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, “*Gerçek Atatürkçülük Nedir?*”, **Kemalizm**, No: 7, Şubat 1963, s. 8.

ideolojinin de Kemalizmde kendinden farklı taraflar bulabileceğini söylemiştir. Bir dönem Serbest Fırka'nın, Kemalizm'i, liberalizm temelinde izah etmeye çalışırken Cumhuriyet Halk Partisi'nin de çöküş yıllarında onu faşizme benzetmek istediğini iddia etmiştir. 1960'larda da Kemalizm'i sosyalizmle benzetenler ya da sosyalizm olduğunu ve sınıfsız bir toplum düzenini amaçladığını söyleyenlerin olduğunu ancak bunların Kemalizm'in kendisi olmadığını belirtmiştir. Kemalizm'in bilinen ideolojilere göre yorumlanması arzusu olduğunu öne sürerek Kemalizm'in milli bir sosyalizm olduğu iddialarının da onun milli bir liberalizm olduğu iddiaları kadar anlamsız olduğunu savunmuştur.⁷⁷²

Dünyada politik ve sosyo ekonomik tartışmaların liberalizm ve Marksizm üzerinden geliştiği 1960'lı yıllarda Kemalizm üzerine yaptığı değerlendirmelerle Yön çevresinin ilgisini üzerinde toplayan Maurice Duverger de⁷⁷³ tespitlerinde, Kemalizm'i, liberal ve Marksist ideolojilerden farklılaştırmıştır. Kemalizm'in, Liberalist ve özellikle Marksist projelere farklı sebeplerle itiraz eden yarı gelişmiş ülkeler için bir üçüncü yol vaat ettiğini düşünmüştür.⁷⁷⁴

“ İkinci Dünya Savaşı'na kadar Mustafa Kemal'in eseri sadece Türkiye hudutları çerçevesi içinde ölçülmekte, arkaik bir memleketin modern bir devlet olma yolundaki değişme gayreti hayranlıkla karşılanmaktaydı. Fakat 1945'ten beri, Mustafa Kemal'in eseri, bir örnek kıymetini kazanmıştır. Artık < Kemalizm> Türk tarihinin bir safhası değildir. < Kemalizm> şimdi bir siyasi sistem tipidir. Bu sistem komünizm gibi veya Batı demokrasisi gibi kesin ve belirli çizgili bir şema ile tarif edilememesine rağmen çok önemli bir siyasi sistemdir. Zira Moskovanın ve Pekinin nüfuz ve yörüngesinde olmayan pek çok Üçüncü Blok devleti, direkt veya indirekt olarak Kemalizm'den ilham almaktadır.”

2. Kemalizm'in Siyasal Teorisinin Pratiğe Yansımalarına Dair Yorumlar

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından hazırlanan 1961 Anayasası, 1921 ve 1924 Anayasalarından farklı olarak egemenliğin kullanımını, bir tek organa değil birden

⁷⁷² Berkes, **200 yıldır neden bocalıyoruz?** , s. 84,85.

⁷⁷³ Maurice Duverger, bir Fransız entelektüeldir. Hiçbir yabancı akademisyenden onun çalışmaları ölçüsünde Türkçeye çeviri yapılmamıştır. Düşünceleri Türkiye'de çok fazlasıyla etkili olmuştur. O, “*Politikaya Giriş*” isimli yapıtında, Sovyetler Birliği'ni, ekonomik sorunlarını çözümlenmiş ancak özgürlük meselesini, siyasal liberalleşmeyi başaramamış bir ülke olarak niteler. Ekonomik sorunları hallettiği ölçüde siyasal özgürlüklerin zamanla gelişeceğini savunur. Duverger'in, bu düşüncesi, Kemalist yaklaşımlara sempatik gelmiş ve hatta Kemalizm'e uyarlanmıştır. Kayalı, **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, s. 181-183.

⁷⁷⁴ Maurice Duverger, “*Kemalizm Nedir?*”, **Yön**, No: 53, 19 Aralık 1962, s.16.

fazla organa ait bir yetki ve görev saymıştır. Böylelikle Türkiye Büyük Millet Meclisi, artık egemenlik hakkını millet adına kullanan tek bir organ değil, o organlardan yalnızca birini, yasama organını meydana getirmiştir. Diğer organlarsa yürütme ve yargı olmuştur.⁷⁷⁵ 1961 Anayasasının egemenliğin kullanım biçimine dönük getirdiği bu yorum, Türk siyasetindeki iki farklı eğilim arasında “*bila kaydü şart hâkimiyeti milliye*” teorisinin hangi esaslar çerçevesinde uygulanması gerektiğine dair önemli bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir.

Söz konusu bu tartışmada öncelikle “*bila kaydü şart hâkimiyeti milliye*” söylemi üzerinden Kemalizm’e veya daha doğru bir ifadeyle Mustafa Kemal Atatürk’e bağlanan merkez sağ siyasal geleneğin yaklaşımına bakılabilir. Türk Sağ’ının nezdinde Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın anlam yükü veya en önemli niteliği emperyalizme karşı gerçekleştirdiği bağımsızlık mücadelesinin yanında siyasal rejimde yarattığı yapısal dönüşüm olmuştur. Hâkimiyet-i milliye vurgusu temelinde egemenliği kayıtsız ve şartsız bir biçimde millette aktaran bu dönüşüm merkez sağ siyaset için, Türk milletinin varlık temelini meydana getiren kutsiyet yüklü bir değeri ifade etmiştir. Muhtemelen Turhan Dilligil’in kaleme aldığı Adalet gazetesindeki başyazı Türk sağının söz konusu yaklaşımını şu şekilde yansıtmıştır :⁷⁷⁶

“ Türk milleti, Mondros mütarekesini takip eden karanlık, ıstıraplı iç ve dış mücadelelerle geçen fırtınalı bir devreden sonra yaşama gücünü ve kaderini bugün kendi hür idaresi ile tayin etmiştir. Siyasi tarihimiz bu mutlu günü 23 Nisan 1920 Cuma olarak şerefli sayfalarına kaydetmiştir. Öz vatanında istilacı düşmanlarla ölüm, kalım savaşı yapan Türk milleti, vatanın dört bir bucağından yolladığı, imanlı, heyecanlı, Kuvayı milliye ruhu ile dolup taşan temsilcileri vasıtasıyla kendi kutsal iradesini o gün ilan etmiştir... 23 Nisan, işte bu sebeple milli hâkimiyetin bayram olarak kabul edildiği gün olmuştur...23 Nisan milli iradenin her şeyin üstünde tutulduğunun tarih kütüğüne tescilidir. Bunun manasını, heyecanını derinden duyan büyük Ata, günün önemini belirtmiş, tarihimizdeki müstesna yerini işaret etmiştir. Türk milletinin var olma davasının başlangıcı 23 Nisan’dır.”

Türk sağının, hâkimiyet-i milliye prensibine yüklediği bu kutsi anlamın temel nedeni veya nirengi noktası sağın, CHP’nin muasır medeniyete ulaşma yolundaki prensipler ve pratikler manzumesine karşı sergilediği muhalif tavrını, millet ve milli

⁷⁷⁵ Tanör, **Osmanlı- Türk anayasal gelişmeleri**, s. 394.

⁷⁷⁶ “23 Nisan”, **Adalet**, 23 Nisan 1966.

irade gibi kavramlara referansla kurmasından ileri gelmiştir.⁷⁷⁷ Bu nedenledir ki, Türk siyasetinin sağ kadroları için, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Milli Mücadele'nin seyri içinde belirginleşen hâkimiyet-i milliye prensibinden hareketle bir yönetim biçimi olarak seçtiği cumhuriyet, Kemalist ilkeler içinde en mutlak, en sürekli ve en yüksek bir değeri ifade etmiştir. Türk sağ açısından cumhuriyet, Türkiye'nin siyasal ve sosyo-ekonomik yapısının temeli, olmazsa olmaz veya bu yapıyı biçimlendiren bir ön koşul olmuştur:⁷⁷⁸

“Milli Mücadele ile birlikte vatan topraklarının dağlarında, derelerinde, ovalarında bahar meltemi gibi tatlı tatlı esen hürriyet, istiklal ve milliyet rüzgârları Türk milletinin iliklerine işlemiştir. Şuur ve idraki, eski çürümüş ve devrini tamamlamış idarenin tasfiyesini ona kaçınılmaz bir hedef olarak gösteriyordu. Cumhuriyet ateşinin parlaması için kuvvetli bir nefese ihtiyaç vardı. İşte Atatürk, Türk milletinin muhtaç olduğu nefes oldu. Onun üfleyip yaktığı Cumhuriyet ateşi kırk üç yıldır yanmaktadır ve ebediyen yanmaya devam edecektir. Milletimizin sosyal ve siyasal yapısına temel olarak seçilen bu rejim milli bir abide halinde genç Türkiye'nin değişmez sembolü ve Atatürk'ün altına imzasını attığı kutsal bir eserdir.”

Türk siyasetinin merkez sağ geleneği, yukarıdaki iki alıntıda da görüldüğü gibi tartışmasız ve aşkın bir güç olarak öne çıkardığı hâkimiyet-i milliye olgusunun ne şekilde hâkim kılınacağını konusundaysa, kuvvetler birliği ve meclis üstünlüğü formülasyonu temelinde egemenliğin bölünmezliği ilkesini savunmuştur. Millet iradesinin yani egemenliğinin ayrı kurumlara tevdi edilmesine mesafeli durmuştur. Burada söz konusu siyasi geleneğin, Erzurum Mebusu Hüseyin Avni'nin “*meclisin vazifesi takyit kabul etmez o herşeye mutlak olarak hâkimdir*” yaklaşımından⁷⁷⁹ veya Rauf Bey'in, meclisin “*hâkimiyet-i milliyeyi hiçbir kayıt ve şarta tabii olmaksızın*” tatbik etmesi gerektiğine dair değerlendirmesinden⁷⁸⁰ farklı bir yaklaşım içinde bulunmadığını öne sürmek yanıltıcı olmayacaktır. Örneğin, Celal Bayar'a göre, bütün kudretin kaynağı olan hâkimiyet-i milliye⁷⁸¹ Mustafa Kemal Atatürk'ün “*en büyük eserimdir.*” dediği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde tecelli etmiştir. Bu sebeplerdir

⁷⁷⁷ Adalet Partisi'nin öne çıkardığı en önemli söylem, askeri/sivil bürokratik zümre karşısında Türk milletinin haklarının savunulmasıdır. Örneğin, Süleyman Demirel, kendisini “*Millet uğruna daracığına gitmeyi bile göze almış bir*” lider olarak tanımlar. **Adalet**, 28 Eylül 1965.

⁷⁷⁸ “*Cumhuriyet 43 Yaşında*”, **Adalet**, 29 Ekim 1966.

⁷⁷⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri**, Devre 1, Cilt: VII, Birleşim 132, s.328.

⁷⁸⁰ Atatürk, **Nutuk**, Cilt: II, s.1096.

⁷⁸¹ “*Celal Bayar Anlatıyor*”, **Adalet**, 29 Ekim 1966.

ki Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın en önemli merhalesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması olmuştur.⁷⁸²

Bu düşüncelerini “*Atatürk metodolojisi ve günümüz*” adlı çalışmasında daha sistemli bir hale getiren Celal Bayar'a göre, Atatürk düşüncesinde öne çıkan unsurlardan birisi de “*Güçlü Devlet*” kavramına olan inançtır. Bu inancın bir neticesi olarak Mustafa Kemal Atatürk, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasını, seçim sisteminin çoğunluk esasına dayanmasını ve millete ait olan egemenliğin yalnız ve yalnızca meclis tarafından kullanılmasını savunur. Bayar için, bunlar demokratik cumhuriyet rejiminin idealleridir ve bu zamana kadar hiçbir Batı ülkesinde uygulanmamıştır. Çünkü onların sınıflı yapısı bu idealleri uygulamayı güçleştirmektedir. Oysaki bizde sınıf yoktur, bir sınıfın çıkarları yoktur, farklı sınıflarının çıkarlarının dengelenmesi yoktur. Yalnızca millet vardır ve bu milletin kendi içinden çıkardığı insanlarca temsil edilen bir devlet vardır. Yani hâkimiyetin tek sahibi millettir. Ancak, buna rağmen 1960 Anayasasıyla birlikte millet hâkimiyetine meşruiyeti şüpheli bir biçimde yeni ortaklar getirilerek özenti bir Anayasal düzenin kurulması Atatürk düşüncesinin dışına çıkılmasıdır. Toplumsal yapımızın göz ardı edilmesidir. Millet egemenliğini barajla daraltılması ve Atatürk tarafından 1924 Anayasasında politika dışında tutulmuş bürokrasinin devlet ortaklığına çağırılmasıdır. Bütün bunlar affedilmesi güç yanılmalardır.⁷⁸³

Milli egemenliği temsil edecek tek yetkili makamın Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğuna dönük bu vurgu aynı zamanda ulusal egemenliğin yalnızca adil ve eşit oy ilkesine göre yapılacak serbest seçimlerin sonunda gerçekleşeceği inancını da yaratmıştır. Örneğin, Aydın Yalçın'a göre, kökleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal modernleşme çabalarına kadar uzanan milli iradenin hâkim kılınmasına yönelik uğraşı ancak ve ancak DP'nin iktidarıyla gerçek anlamda tecelli etmiş veya somutluk kazanmıştır.⁷⁸⁴

⁷⁸² Celal Bayar, “*Nur İçinde Yat*”, **Adalet**, 10 Kasım 1969.

⁷⁸³ Celal Bayar, **Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz**, s. 58-60.

⁷⁸⁴ Aydın Yalçın, “*Cumhuriyetimiz*”, **Öncü**, 29 Ekim 1961.

“ Cumhuriyet idaresi, XIX. Asrın başından beri dünyayı saran Fransız ihtilali fikirlerinin Türkiye’deki yankılarından başka bir şey değildir. Tanzimat, 1 ve 2 inci Meşrutiyet tecrübelerinden sonra, milli hâkimiyet esasına dayanan bir devlet kurma fikri, 1923 yılı 29 Ekiminde çok daha esaslı bir şekilde Türk topraklarına kök salmıştır. Çünkü bu tarihte Türk halkı altı asırdır kendisini idare etmiş olan saltanat idaresini bir kenara bırakmıştır... Halkın kendi kendini idaresi istikametinde atılmış olan bu mühim adım, demokrasi dediğimiz, milli iradeye dayanan devlet fikrinin gerçekleşmesinde, en mühim merhale olmuştur. 1950 yılı 14 Mayısında Türk milleti, kendi arasında teşkilatlanarak... Milli iradeyi tam bir gerçekleştiren ikinci mühim adımı atmıştır.”

Merkez sağ için, milli iradenin serbest seçimlerin sonunda çoğunluğu elde eden siyasi partinin şahsında tecelli etmesi– yukarıda Bayar’ında belirttiği gibi- Mustafa Kemal Atatürk’ün düşüncelerinin de ihya edilmesidir. Bu kapsamda Aydın Yalçın’a göre, Atatürkçülük veya Kemalizm, liberal bir düşünce akımının, bir aydınlanma felsefesinin, bir Batılılaşma hamlesinin ve dogmatizmden uzak hür düşüncenin ifadesidir. Atatürkçülüğü temsil ettiğini söyleyen; ancak onu her gün değişen toplumsal ve siyasal koşullardan tecrit edenler bilmedirler ki, Demokrat Parti kadroları, Fransız devriminin yürütücü kudretini temsil eden milli hâkimiyet ve halk iradesini kurmak için ileri çıkmışlardır. Dolayısıyla ki, “1946’da başlayan Demokrat Parti hareketi, bizzat Atatürk’ün eseridir ve onun devrimlerinin tabii bir sonucudur.”⁷⁸⁵ Aydın Yalçın’a göre, Atatürk’ün devrimini tamamlayan Demokrat Parti’nin bu misyonu, 1960’dan sonra Türkiye’nin en ilerici siyasi teşekkül olan Adalet Partisine intikal eder. Çünkü AP de, tıpkı DP gibi demokratik hayat tarzının temeli olan çoğunluk hâkimiyeti prensibine bağlılığı savunur. Tek adam için tek oy prensibi üzerine kurulmuş olan Parlatentonun üstünlüğünü ilan eder.⁷⁸⁶

27 Mayıs 1960’ın ideolojik çerçevesini biçimlendirmeye çalışan kesimler de öncelikle Mustafa Kemal Atatürk’ün, hâkimiyet-i milliyeye ilkesiyle yola çıktığını ve nihayetinde de ulusu siyasal meşruluğun temeline yerleştiren bir yönetim biçimini gerçekleştirmeyi amaçladığını düşünmüşlerdir. Söz konusu çevrelerin bu konuda geliştirdikleri öncelikli söylem, Kurtuluş Savaşı’nın emperyalizme karşı bağımsızlığı amaç edinmekle birlikte ulusal egemenlik kavramına dayanan yeni bir rejimin de

⁷⁸⁵ Aydın Yalçın, “Gerçek Atatürkçülük”, **Öncü**, 10 Kasım 1961.

⁷⁸⁶ Aydın Yalçın, “AP’nin Kimliği”, **Milliyet**, 24 Kasım 1966.

kurulmasını amaçladığı olmuştur.⁷⁸⁷ Örneğin, Sabahattin Selek için, 1919 -1922 yılları arasında yaşananlar, ulusal bağımsızlık mücadelesi olmasının yanında, aynı zamanda da siyasal rejimin dönüştürülmesine odaklı bir ihtilal sürecini ifade etmiştir.⁷⁸⁸ Söz konusu bu sürecin sonunda meşruti idare yerine cumhuriyet idaresini ve teokratik bir düzen yerine de laik bir düzeni esas alan yeni bir devlet biçimi ortaya çıkmıştır.⁷⁸⁹

Buradaki değerlendirmenin bir benzerini Suat Sinanoğlu'nun "*Türk İnkılâbının üniversal değeri*" başlıklı makalesinde de görmek mümkündür. Söz konusu çalışmaya göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün, Anadolu'ya geçmesiyle birlikte halife-sultanın şahsında tecessüs eden bir yönetim sistemi, iktisadi ve toplumsal temelleriyle birlikte tamamen yıkılırken "*bila kaydü şart hâkimiyeti milliye*" ilkesi temelinde siyasal bir yenilenme de hayat bulmuştur. Bu nedendir ki 19 Mayıs 1919'dan sonra yaşananlar siyasal rejimin dönüştüren bir ihtilal niteliği arz etmiştir.⁷⁹⁰

Yukarıdaki iki alıntıda da görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün tarihsel ağırlığı altında belirginlik kazanan hâkimiyet- i milliye olgusuyla ulaşılmak istenen asıl amaç halkın siyasal katılımını esas alan Batılı özde çok partili bir hayata geçilmesi olmuştur. Toplumsal şartların zorlaması nedeniyle bu amaç ertelense de ondan teorik olarak hiçbir zaman vazgeçilmemiştir. Örneğin İsmet İnönü'ye göre, Atatürk sağ olsaydı 1950'de demokratik rejime geçer miydi? sorusunun cevabı, samimi bir biçimde "*evet*" olmalıdır. Çünkü Atatürk, devlet idaresinde, istiklalci, cumhuriyetçi ve demokratik rejimci olmuştur. Demokratik bir rejimi herkesten önce kabul etmiş, inanmış ve uygulamıştır. O, Türk milletine fiilen, millet iradesini, iktidarı ve muhalefetiyle birlikte en zor şartlar altında dahi Millet Meclisi vasıtasıyla yürütmek gerektiğini öğretmiştir. Laik devlet idaresine geçilmesini, Latin harflerinin kabul edilmesini, kadın ve erkek eşitliğinin sağlanmasını çetin bir muhalefeti olan Büyük Millet Meclisi-

⁷⁸⁷ Mustafa Kemal Atatürk'ü, geleneksel saltanat ve hilafet düzenine karşı başkaldıran bir önder olarak betimleyen yaygın bir literatürün bulunmasına rağmen farklı yorumlara da değinmek gereklidir. Örneğin, Enver Behnan Şapolyo'ya göre, Anadolu'daki milli hareket ne idare edenlere karşıdır ne de bir rejim değişikliğini hedeflemektedir. Atatürk, hiçbir idareye ve zümreye karşı bir ihtilal girişiminde bulunmamıştır. Enver Behnan Şapolyo, "*Atatürk ihtilâlcisi mi inkılâpçı mı?*", **Kemalizm**, No: 9, Nisan 1963, s. 21.

⁷⁸⁸ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali- Milli Mücadele 1**, Güneş Matbaacılık, 2.Baskı, İstanbul 1965, s. 5.

⁷⁸⁹ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali- Milli Mücadele II**, Güneş Matbaacılık, 2.Baskı, İstanbul 1965, s. 404.

⁷⁹⁰ Suat Sinanoğlu, "*Türk İnkılâbının üniversal değeri*", **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1963.

si'nin çalışmalarıyla vücuda getirmiştir. Muhalefeti bir devirde tasfiye ettiği doğru da olsa da muhalefetsiz bir meclis olamayacağı düşüncesi Atatürk'te o kadar samimiyetlidir ki, 1930'da Serbest Fırka denemesiyle, muhalefetin en çetinine izin vermiştir. Atatürk, cumhuriyetin ve milli hâkimiyetin, gerçek anlamıyla, iktidar ve muhalefet partilerinin birlikteliğinde kurulacağına yürekten inanmıştır.⁷⁹¹

İsmet İnönü'nün değerlendirmelerinin bir benzerini Bülent Ecevit'te de görürüz. Ecevit de Kemalizm'e dönük değerlendirmesinde Atatürk ile demokrasi kavramı arasındaki özdeşlik yaratmıştır. Ecevit'e göre, Atatürk, Türk tarihinin en ileri demokrasisini Kurtuluş Savaşı içinde başlatmıştır. Atatürk, kendi iradesini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde beliren millet iradesine bağlamıştır. Meclis, Başkomutanı bile kıyasıya eleştirir denetlemiştir. Zafer böylesine demokratik bir atmosfer içinde kazanılmıştır. Atatürk, savaş sonrasında ise demokrasiye, ancak o ortamı hazırlayabilmek ve demokrasiyi bütün yönleriyle kurabilmek için ara vermiştir.⁷⁹² Bu süreçte gerçekleştirilen devrimlerin özü, bizi özgürlüğe alıştırmak, kafalarımızı özgür düşünceye açmak ve demokrasiye hazırlamak olmuştur. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kuruluşu ve Cumhuriyetin ilan edilmesi demokrasi yolunda atılmış ileri adımlar olmuştur. Halkçılık ve egemenliğin kayıtsız şartsız Türk ulusunda olduğu ilkeleri, Atatürk'ün demokrasiye yönelişinin açık belirtilerini meydana getirmiştir. Laiklik, toplumun kimseyi kendi inanç ve düşüncelerinden ayrılmağa zorlamaksızın, başkalarının düşünce ve inançlarına saygılı olmaya alıştırılması anlamında ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle, laiklik, demokrasinin temeli olan toleransın, eski geleneklerimiz arasında bulunan ancak sonradan yitirilen toleransın, Türk toplumuna yeniden yerleştirilmesini ifade etmiştir. Bütün bunlar, Atatürk devrimi ile demokrasi arasında bağdaşmazlık şöyle dursun Atatürk devrimiyle demokrasinin birbirinden ayrılamaz bir bütün olduğunu göstermiştir.⁷⁹³

Bahri Savcı'ya göre de, kesin olarak ifade edilebilir ki Atatürk, partiler rekabetine dayanan ileri bir siyasi rejime geçme hususunda kararlı olmuştur. Atatürk, sosyal reformları meydana getiren devrim hareketleri henüz çok yeni ve çok nazik

⁷⁹¹ **Ulus**, 11 Kasım 1962.

⁷⁹² 1960 sonrası aydınlarının savunduğu temel tez, demokrasinin işlerlik kazanması için demokratik özgürlüklerin kısıtlanmasıdır. Kayalı, **Ordu ve Siyaset**, s.105. Bu saptamanın, yukarıda da görüldüğü gibi, Bülent Ecevit için de geçerli olduğunu söylemek mümkündür.

⁷⁹³ Bülent Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayınevi, s. 50-52, 57,58.

bir safhada iken çok partili bir siyasi hayata geçme teşebbüsünde bulunmuştur. Fakat bu teşebbüsünde olayların itişisi ile istemeyerek ve en yakın zamanda bu teşebbüsünü yenileme kararıyla vazgeçmek zorunda kalmıştır.⁷⁹⁴

27 Mayıs'la bütünleşen çevre, buraya kadar yapılan değerlendirmelerde görüldüğü üzere DP-AP çizgisiyle benzer bir söyleme sahip olmakla birlikte bu noktadan sonra kuvvetler ayrılığını temel alan formülüyle hâkimiyet- i milliye ilkesinin anayasal kurumlar arasında dağıtılmasına ve yasal sınırlamalara tabii olmasına dönük ısrarlı vurgusuyla merkez sağ gelenekten kalın çizgilerle ayrılmıştır. Örneğin Bülent Ecevit, Atatürk devriminin ileri taşınması ve altyapı devrimciliği ile buluşturulması için 27 Mayıs 1960'ın ardından hazırlanan Anayasayı idealize etmiştir.⁷⁹⁵

Bahri Savcı içinse, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi parti rekabetine dayanan tek dereceli seçim sistemiyle birlikte halkın muhafazacı eğilimleri siyaset sahnesinde hâkim unsur haline gelmiştir. Bu noktadan sonra Türkiye'nin siyasal yapısı, eski mutlakiyet geleneğine ve onun kontrolsüz siyasi iktidar anlayışına yeniden bağlanmıştır. Böylesi bir manzaranın ortaya çıkmasının temel nedeniyse “*halk egemenliği*” olgusunun siyasi ve hukuki teminat kurumlarından yoksun olmasıdır.⁷⁹⁶ Oysaki bir rejim değişikliğinin de ötesinde “*milli halk unsurlu*” yeni bir devleti var eden Mustafa Kemalci bir siyasal anlayış, egemenlik halktan çıkmasına, halktan gelmesine ve halka ait olmasına rağmen onun icrası hukuk devleti kurallarıyla ve evrensel insan haklarıyla sınırlandırılmasını savunmuştur.⁷⁹⁷

1961 Anayasası'nın kuvvetler ayrılığı temelinde egemenlik anlayışını farklı organlar arasında dağıtmasını Mustafa Kemal Atatürk'ün arzuladığı siyasal sistemin kemale ermesi şeklinde değerlendirilmesi konusunda Mümtaz Soysal'ın “*Dinamik Anayasa Anlayışı*” başlığını taşıyan yapıtına da bakılmalıdır. Soysal'ın bakış açısına

⁷⁹⁴ Bahri Savcı, “*Atatürk'te Çok Parti Sistemi*”, **Atatürkçülük Nedir**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965, s. 181, 182.

⁷⁹⁵ Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, s. 50,51.

⁷⁹⁶ Bahri Savcı, “*Demokrasilerimizi Durduran Sebepler*”, **Cumhuriyet**, 8 Kasım 1962. ; Savcı, bir diğer makalesinde ise Türkiye'de mutlakiyetçi eğilimin Cumhuriyetin en başından itibaren var olduğunu ve DP'nin bu geleneği devam ettirdiğini söyler. Savcı'ya göre, Mustafa Kemal Atatürk, siyasi iktidarı, sınır-kontrol-müeyyide üçlüsü temelinde halka dayanan demokratik devlet esprisinden hareket etmesine rağmen CHP mutlakiyete düşmekten kurtulamaz. Daha sonra iktidara gelen DP de, demokratik bir siyasal iktidarın kurulması için önemli bir şans elde etmekle birlikte sonunda İttihat ve Terakki de olduğu gibi mutlakiyetçi bir anlayışa saplanır. Bahri Savcı, “*Siyasal Oluşmızdan Öğrendiklerimiz*”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1964.

⁷⁹⁷ Bahri Savcı, “*Mustafa Kemalciğin Siyasal Anlamı*”, **Kemalizm**, No: 11, Haziran 1963, s. 17,19.

göre, 1921 ve 1924 Anayasalarının varlık kazandığı süreçte, belirli bir parti hayatının bulunmaması nedeniyle meclis egemenliği ilkesinin birden çok partili bir düzende yaratabileceği sorunlar gözden uzak tutulmuştur. Parlamento içindeki güçlerin neler olduğunu ya da neler olabileceğini hesaplamadan soyut bir kavram olarak “*parlamento egemenliği*” ve “*parlamento üstünlüğü*” gibi vurgular öne çıkarılmıştır. Bu yaklaşımın bir sonucu olarak da, çok partili hayata geçildikten sonra, milli irade kavramıyla meclis üstünlüğü arasındaki özdeşlik parlamentodaki çoğunlukla milli irade arasında bir özdeşliğe evrilmiş ve çoğunluğun sınırsız egemenliği yönünde bir anlayışın yerleşmesine ortam hazırlanmıştır. Parlamento üstünlüğünün, her hangi bir kısıtlamaya tabii olmadan doğrudan doğruya çoğunluk egemenliğine dönüştüğü bu manzara, klasik demokrasilerin önce yasama organının devlet yapısı içindeki üstünlüğü sağlamak ondan sonra da bu organın yetkilerini kısıtlamak yönündeki evrensel gelişimine ve azınlığın korunması ilkesine aykırı bir gidişi temsil etmiştir. İşte 27 Mayıs 1960, bu aykırılığı ortadan kaldırmayı amaçlamıştır.⁷⁹⁸

Buradaki yaklaşımın bir benzerini İsmet Giritli'nin değerlendirmelerinde de görmek mümkündür. Giritli'nin bakış açısına göre de, yaşanan problemlerin temel nedeni, milli iradeyi temsil yetkisine tek başına sahip olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin her şeyin üzerinde mutlak bir güç olarak kabul edilmesidir. Giritli için, 1924 Anayasası Meclis Hükümeti Sistemine dayanması ve yasama organının hukuki denetimden yoksun olması nedeniyle çoğunluğun herşeye muktedir olduğu düşüncesini doğurmuştur. Siyasi partilerin çalışmalarının engellendiği, adalet kurumları üzerinde ağır baskı mekanizmalarının kurulduğu ve halk oyunun yanlış yollara sevk edildiği bu süreçte “*demokratik gelişme esas yolundan sapmıştır.*” İşte bu siyasi yapının ıslahı için gerçekleşen 27 Mayıs 1960, anti demokratik tutumlar karşısında gerekli teminat müesseslerinden yoksun olan 1924 Anayasası'nın yerine yeni bir anayasanın yapılmasına imkân sağlamıştır.⁷⁹⁹

Buraya kadar olan bölümde görüldüğü üzere, iki anlayış, hâkimiyet- i milliye ilkesinin ve parlamenter demokrasinin uygulanmasına dair çoğunluk ve çoğulculuk ayırımına dayalı farklı formülasyonlar geliştirmelerine rağmen Kemalizm'in demok-

⁷⁹⁸ Mümtaz Soysal, **Dinamik Anayasa Anlayışı, Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969, s. 14,15.

⁷⁹⁹ İsmet Giritli, “1924 Anayasası”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1961.

ratik bir siyasal sistemi amaçladığı noktasında buluşmuşlardır. Ancak öne sürülen bu düşüncelerin yanında 27 Mayıs'la bütünleşen bir diğer aydın grubu da, Batı demokrasisine benzeyen bir siyasal modelin Kemalist önermeleri gerçekleştirmesi bir yana o önermelerinin tam tersi sonuçlar doğuracağını vurgulamışlardır.

Türkiye'nin sosyo-ekonomik şartlarından dolayı genel oyla belirlenen kurumlara karşı duyulan bir güvensizlik vurgusunun öne çıktığı bu kuram çerçevesinde verilebilecek ilk örneğin Doğan Avcıoğlu olduğu tahmin edilmelidir. Avcıoğlu'nun konuya yaklaşımına, Onun Ulusal Kurtuluş Savaşı'na dönük değerlendirmelerinden hareketle bakılabilir. Orgeneral Faruk Gürler'in, okumayan subayı eksik görürüm dediği Avcıoğlu'nun, "*Türkiye'nin Düzeni*" adlı yapıtına⁸⁰⁰ göre, Kurtuluş Savaşı'nın hemen öncesinde, Anadolu köylüsü; toprak ağaları, derebeyleri ve aşiret reisleri gibi egemen sınıflara sığınmış, onların peşinden gitmiştir. Vatanı kurtarma çabasındaki milliyetçi aydınlara ve subaylara karşı bir güvensizlik duymuştur. Aynı şekilde Anadolu köylüsünün dayandığı derebeyleri ve aşiret reisleri gibi bu egemen unsurlar da büyük devletlere karşı bir mukavemet sergilemekten uzak kalmış ve onların himayesine girmeye razı olmuştur. Örneğin İtalyanların işgal ettiği bölgelerde eşraf hiç bir şikâyette bulunmamıştır. Akhisar'ın "*bütün terzi dükkânları, geniş Yunan bayrakları dikmekle*" meşgul olmuştur. Aydın eşrafı, direnmeyi teşvik eden subaylara karşı tepki göstermiştir. Urfa, Antep ve Maraş'ta bir hareketlilik görülmemiştir. Eşraf, ancak Rum ve Ermeni tehdidin iyice belirmesi karşısında, vali, kaymakam gibi idare amirlerinin ve subayların yönlendirmesiyle harekete geçmiştir. Bu bağlamdan Ulusal Kurtuluş Savaşı bir anlamda subayların savaşı olmuştur.⁸⁰¹

Doğan Avcıoğlu için, Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki hâkim bu sosyo-ekonomik yapı zaferden sonra da mevcudiyetini muhafaza etmiştir. 1923'ten hemen sonra Cumhuriyet Türkiye'sinde toprak ağalarının, tefecilerin ve kompradorların egemenliğine son verecek tedbirler yetersiz kalmıştır. Bunun yanında izlenen milli kalkınma modeli toplumdaki bu tutucu kesimleri daha da güçlendirmiştir.⁸⁰² İşte bu sosyo-ekonomik şartlar altında uygulanmaya başlanan genel oya dayalı çok partili sistem komprador ve eşraf kesiminin egemenliğine hizmet etmiştir. Seçmenler, ege-

⁸⁰⁰ Mehmet Ali Birand, Can Dündar, Bülent Çaplı, **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Kitabevi, 5. Basım, Ankara, 2000, s. 196.

⁸⁰¹ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: I, s. 188, 191, 193, 199, 206.

⁸⁰² Doğan Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni**, Cilt: 2, Bilgi Yayınevi, 5. Basım, Ankara, 1971, s. 676.

men kesimlerin ideolojik ve ekonomik baskısından, aşiret, mezhep ve ırk bağlarının tutucu etkisinden kurtulamadıkları için çok partili sistem Batı'daki örneklerinden bambaşka sonuçlar vermiştir. Yönetimde etkisi sıfır olan ufak ölçekli hissedarlar sayesinde anonim şirketlerin, kapitalist bir diktatörlüğe dönüşmesi gibi yarı feodal bir sosyal yapı içinde uygulanan Batılı politik sistemle de, eşraf ve ağalar siyasal hayatın hâkim unsuru haline gelmiştir.⁸⁰³ Böylelikle, sadece politik özgürlük değil, aynı zamanda bir toplumsal ilerleme aracı olarak kabul edilen genel oya dayalı çok partili yaşam feodal kalıntıların temizlenmesinde geciktirici bir rol oynamıştır. Milli irade kavramını mutlu bir azınlığın iradesine dönmüş ve Kemalizm'i tasfiye etmiştir.⁸⁰⁴

Doğan Avcıoğlu, bu değerlendirmelerinden hareketle Mustafa Kemal'in başlattığı ulusal kurtuluş devriminin tamamlanabilmesinin şartını “*idare-i maslahatçılıktan*” kesin bir biçimde kaçınarak⁸⁰⁵ 1960'ların Türkiye'sinde varlığını göstermeye başlayan işçi sınıfına, topraksız, ya da az topraklı köylülere ve tefeci sömürsü altındaki küçük üreticilere dayalı devrimci bir düzen değişikliğine bağlamıştır. Bu düzen değişikliğinin öncü gücünü de subaylar olarak saptamıştır. Bu saptamasını güçlendirmek için Atatürk'ün, Türk ulusunu ne zaman yükselmek isterse önünde daima öncü olarak kendi kahraman çocuklarından meydana gelen ordusunu görecektir cümlesinin altını çizmiştir.⁸⁰⁶

Doğan Avcıoğlu gibi Uğur Mumcu da Türk parlamento tarihinin Batı'daki örneklerden farklı olarak aşağıdan yukarıya değil yukarıdan aşağıya doğru geliştiğine dikkat çekmiştir. Mumcuya göre, Türkiye'nin anayasal gelişmelerinde göz ardı edilen nokta, parlamentarizmin, Batı'nın sınıfsal yapısına uygun ve XIX. yüzyıl İngiltere'sinin siyasal gelişmelerinin ortaya çıkardığı bir yönetim biçimi olduğudur. Bu sebeptendir ki Tanzimat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde, Batı'ya özgü kurumların benimsenmesine dönük girişimler hiçbir zaman istenilen sonucu vermemiş ve aksayan niteliğini daima korumuştur. Tıpkı kalp naklinde olduğu gibi vücut bu yeni ve yabancı organa karşı direnç göstermiştir. Örneğin, Şuray-ı Devlet kurulmuş, ancak bir müddet sonra etkisini kaybetmiştir. Meşrutiyet devri, İttihatçılar ile İtilafçı-

⁸⁰³ Doğan Avcıoğlu, “*Parlamentoculuk*”, **Yön**, No: 158, 8 Nisan 1966, s. 3.

⁸⁰⁴ “*Devrim Bildirisi*”, **Devrim**, No: 1, 21 Ekim 1969, s. 2.

⁸⁰⁵ Avcıoğlu, **Türkiye'nin Düzeni, Dün**, Cilt: 2, s. 718, 743.

⁸⁰⁶ Doğan Avcıoğlu, **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi, 2. Basım, Ankara, 1971, s. 10, 18, 19.

ların kan davasıyla geçmiştir. 1950-1960 arası hiçbir önemli yenilik getirmeden bir ihtilal ile sonuçlanmıştır. Benzer toplumsal koşullar benzer sonuçları doğurmuştur. Toplumsal yapı değişmeden her parlamenter hareket bir önceki parlamenter hareketin özelliklerini yansıtmıştır. Dolayısıyla ki Türkiye'nin mevcut şartlarında çok partili bir hayatı idealize etmek bir “*anayasa ve demokrasi romantizmidir.*” Oysaki Kemalizm, parlamentarizmden bağımsız tek parti yönetimine bağlı devrimci bir düzen olarak öne çıkmıştır. Bu devrimci düzende sanayileşme aşamasının en hızlı sürede tamamlanması ve böylelikle demokrasiyi oluşturacak üretim gücünün sağlanması ve toplumsal sınıfların bu düzende kendi ekonomik koşullarıyla uyumlu bir öz kazanması amaçlanmıştır. Bu noktada Mumcu, Türkiye'nin böyle bir düzene yeniden dönebilmesinin yolunu, mevcut siyasi partilerin dışında asker- sivil aydınların oluşturdukları milliyetçi-devrimci kadroların çalışmasına bağlamıştır.⁸⁰⁷

Milli Demokratik Devrim çevresi için de, Türkiye'de başından itibaren var olan karşı devrimci eğilim çok partili yaşama geçişle birlikte önemli bir ivme kazanır ve söz konusu bu süreç ancak kısmen de olsa asker-sivil aydın zümrenin kudretiyle durdurulabilir. Bu bağlamda Mihri Belli'ye göre, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkiye'de kurulan sistem, asker-sivil aydın zümrenin egemenliği altında milli bir burjuva yaratmayı ve feodal kurumları ortadan kaldırarak milli demokratik devrimi gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ancak sonrasında büyük toprak sahipleri ve işbirlikçi sermaye, asker-sivil aydın zümreden iktidarı ele geçirerek karşı-devrim nitelikli bir düzen değişikliği yaratmıştır. Bu karşı devrimci eğilim, ilk defa CHP'nin toprak reformu yapılmamasına dair büyük toprak sahipleriyle uzlaştığı ve Doğu'daki isyanlara katılmayan feodal unsurlarla işbirliği yaptığı 1930'lu yıllarda görülmüştür. 1942 yılında da önemli bir mesafe almıştır. Zira Şükrü Saraçoğlu hükümetinin kurulduğu bu tarihte birlikte serbest ticaret politikasına, enflasyona ve kötü vergilendirme politikasına başvurulmuştur. Halk açısından olumsuz sonuçlar doğuran bu politika neticesinde ortaya çıkan “*hacığa*” takımı köylü tipi, zenginleşen vurguncu ve mütegalibe, müttefiklerin zaferi kazanmasıyla birlikte uygulamaya konulan Batı tipi demokrasiyle siyasetin belirleyici unsuru haline gelmiştir. CHP, siyasal ve toplumsal yapıdaki bu değişimin bir sonucu olarak DP ile irticaa taviz verme ve emperyalizme bağlanma yarışına girmiştir. Bu anti Kemalist nitelikli karşı devrimci süreç, 1950 tarihinde de

⁸⁰⁷ Uğur Mumcu, “*Gerici Parlamentoculuk*”, **Devrim**, No: 20, 3 Mart 1970, s. 2.

Demokrat Parti'nin iktidarıyla perçinlenmiştir. Bir başka deyişle, Türk tarihinin 1950'den 1960'a uzanan en karanlık yılları başlamıştır. 27 Mayıs 1960'da Atatürkçü asker-sivil aydın zümrenin müdahalesi, bu kötü gidişatı kısmen durdurulabilmiştir.⁸⁰⁸

Mustafa Akdağ da, liberal ekonomik bir düzenin ideolojisi olan çok partili demokrasi ile Kemalist devrimin bir arada anılmasının yanılığ olduğunu savunmuştur. Akdağ, 1815'te Napoleon Savaşları galiplerinin, Fransa'nın yönetimini yeniden krallığa çevirirken savaşların yarattığı sıkıntıları ve burada ortaya çıkan hoşnutsuzlukları Fransız devriminin aleyhinde kullandıklarını ve bu nedenle devrimcilerin seçimleri kaybettiklerini belirterek bu durumun Türkiye tarihinde de tekerrürü ettiğini vurgulamıştır. Zira 1945'in dört büyükleri, Hitler sonrası dünyayı şekillendirirken endüstrisi zayıf, kapitalden yoksun ülkeleri liberal ekonomik düzene çekerek sömürücü sermayeleri için pazar yapmak amacıyla geri kalmış ülkelere çok partili demokratik yaşama geçmeleri için baskı yapmışlardır. Aynı baskıları Türkiye üzerinde de yaparak Mustafa Kemal Atatürk'ün, kurtuluş savaşıyla ve devrim hareketleriyle ülkeden sökü� attığı Batı emperyalizmine yeniden uygun bir zemin hazırlamayı amaçlamışlardır. Sonuç amaçladıkları gibi de olmuştur. 1945'ten sonra çok partili yaşama geçilmesiyle birlikte din sömürücüleri ve vaktiyle devrimlere karşı gelen bazı nüfuzlu aileler, 27 yıllık hoşnutsuzluğu kullanarak devletin siyasal düzeneğini Atatürkçü ve devrimci niteliğinden soyutlamışlardır.⁸⁰⁹

Türk aydını, Batılı politik kurumlar ile Kemalizm arasında kurduğu bu negatif korelasyonda yalnız kalmamıştır. Fransız Siyaset Bilimci Maurice Duverger de, Batı'ya özgü politik sistemlerin gelişme halindeki ülkelerde işlemeyeceğine dair tezleriyle öne çıkarmıştır. O, politik rejimler ile tekno-ekonomik gelişmişlik düzeyi arasında güçlü bir bağ bulunduğunu ifade etmiştir. Batı tipi çoğulcu demokrasinin yüksek bir sanayi düzeyine uygun olduğunu belirtmiştir. Hür halklar zengin halklardır söyleminin oldukça incitici de olsa temel bir gerçeğe işaret ettiğini dile getirmiştir. Halkın büyük bir yoksulluk çektiği ülkeler de çok partili sistemi uygulamanın imkânsız olduğunu savunmuştur. Söz konusu ülkelerde çoğulcu demokratik yönetimlerin feodal rejimleri yıkmadığı gibi daha da güçlendirdiğini ve onları maskeleyerek daha da dirençli hale getirdiğini savunmuştur. Az gelişmiş ülkelerde egemen olan bu

⁸⁰⁸ Mihri Belli, **Yazılar 1965-1970**, Sol Yayınları, Ankara, 1970, s. 88, 89, 99, 101-105.

⁸⁰⁹ Mustafa Akdağ, "*Atatürk Devrimleri ve II. Restorasyon*", **Forum**, No: 327, 15 Kasım 1967, s.7.

siyasal ve toplumsal yapının değiştirilmesinin ordunun politik bir güç olarak öne çıkmasına bağlı olduğunu iddia etmiştir. Bu ülkeler de askeri okulların yükselme yolu açtığı düşük gelirli ya da küçük burjuva ailelere mensup gençlerin büyük feodallerin egemenliğindeki bir iktidar karşısında halk kesimlerinden yana tavır alabildiklerini ve gerçekleştirdikleri darbelerle halk kesimlerinin ve küçük burjuvazinin yararına feodalleri iktidardan uzaklaştırdıklarını savunmuştur. Bu kapsamda Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye'sini Nâsır'ın Mısır'ını ve Güney Amerika'daki askeri hareketleri örnek göstermiştir.⁸¹⁰

3. Mustafa Kemal Atatürk ve Milliyetçilik Özdeşliği Üzerine Görüşler

Milliyetçilik ideolojisine dair yapılan analizlerde onun ilerici ya da gerici nitelikte olabileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda milliyetçilik, toplumu üretim biçimi açısından bir üst aşamaya taşımayı amaçlıyorsa ve o toplumun dünya içindeki diğer toplumlarla birlikte eşit bir seviyede bulunmasını hedefliyorsa ilerici olarak değerlendirilmiştir. Ancak milliyetçilik, bir toplumu içinde bulunduğu üretim aşamasında tutuyorsa ve diğer toplumlarla ilişkilerinde o toplumlardan daha üstün bir ırk olduğu düşüncesinden hareket ediyorsa gerici olarak kabul edilmiştir.⁸¹¹ Milliyetçilik ideolojisini ilerici ve gerici olmak üzere iki farklı nitelikle ele alan bu yaklaşım, 27 Mayıs'la bütünleşen kesimlerin, Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliğine dönük değerlendirmelerinde hareket noktası olmuştur.

Bu kapsamda ilk anda Mümtaz Soysal'ın yazdıklarına bakılabilir. Soysal, “*Anayasaya Giriş*” adlı yapıtında Fransız Devrimi'nin, Fransız ulusunu dışarıya karşı bağımsız bir siyasal düzen içinde egemenliğin taşıyıcısı haline getiren ve bu yönüyle de ilerici bir damarı temsil eden milliyetçilik anlayışı ile Kemalizm'in milliyetçilik anlayışı arasında bir birliktelik yaratmıştır. Soysal'a göre, Fransız Devrimi ve Napoleon Savaşları esnasında şekillenen ulusçuluk akımı; toplumun ırk, dil ve din birliği-

⁸¹⁰ Maurice Duverger, “*Kalkınma Açısından Parlamentoculuk*”, **Devrim**, No: 7, 2 Aralık 1969, s. 2. ; Devrim gazetesi, Duverger'in görüşlerinin yanında Pierre Lalumière, André Demichel, Jacques Lambert ve Barrington Moore gibi isimlerinde görüşlerine yer verir. Bu isimlerinde işlediği ortak tez şudur: Parlamenter rejim yüksek sanayileşme düzeyine uygundur; bu rejim halkın büyük çoğunluğu okuma yazma bilmeyen ve yoksulluk çeken az gelişmiş ülkelerde benzer sonuçları vermez. Atılgan, **Yön- Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasından Geleneksel Aydınlar**, s. 295.

⁸¹¹ Kongar, **Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk**, s. 317.

nin ötesinde özellikle inanç ve bilinç birliğine dayanmasının, her şeyden önce yabancı egemenliğine karşı direnmesinin ve kendi kaderini kendisinin tayin etmesinin bir ifadesi olmuştur. Bir başka deyişle Fransız devrimiyle birlikte şekillenen ulusçuluk anlayışı, ulus olarak tanımlanan topluluğun yönetiminde bulunan ve bütün kudretlerini tanrısal kaynaktan alan hükümdarın, kendi ulusunun kaderi hakkında her hangi bir karar verme yetkisini ortadan kaldırmıştır. Ulusun kendi kaderini yalnızca kendi seçtiği parlamentolar ve onlara dayanan hükümetler aracılığıyla belirleyeceğini kabul etmiştir. İşte 19. Yüzyılın ilk yarısına kadar Avrupa’da hâkim olan söz konusu bu ulusçuluk anlayışı, Türkiye’nin Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda da kendisini göstermiştir.⁸¹²

Yavuz Abadan’ın bakış açısına göre de, Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçilik ideolojisine otoriter bir yönetimi kurumsallaştıran değil yeni toplumun siyasal yapısını demokratik temelde biçimlendiren ilerici bir anlam kazandırmıştır. Atatürk’ün Ulusal Kurtuluş Savaşı’ndaki çıkış noktası milliyetçilik olmuştur. Buna göre Atatürk, 21-22 Haziran 1919 tarihli Amasya Beyannamesi’nde “*Milletin istiklalini yine milletinin azim ve kararının kurtaracağını*” ve bunun için de her türlü tesir ve murakabeden azade bir heyeti milliyenin kurulması lüzumunu hiçbir tereddüde yer bırakmayacak açıklıkla ortaya koymuştur. Bunun yanında gerek Erzurum ve Sivas Kongreleri’nde gerekse de Misak-ı Milli Beyannamesi’nde millet iradesine dönük vurgusuyla devlet işlerinde keyfi ve şahsi hareketlerin meşruluk kazanmasına karşı her an hassasiyet içinde bulunduğunu kanıtlamıştır. Abadan için, Kemalist milliyetçiliğin iç siyasetteki bu demokratik tavrı dış politikada da devam etmiştir. Bu çerçevede Atatürk, Türk devletinin kuruluşunda o devirde hâkim olan sağ ve sol akımların etkisinde kalmayarak orta yol izlemiştir. Yeni milli devletin temel ilkelerini saldırgan ve ırkçı milliyetçi anlayışlardan ve davranışlardan ayırmıştır. Böylelikle “*kayıtsız şartsız milli hâkimiyet rejiminin*” anahtar ilkesini dış politika konusunda uluslararası bir değer haline getirmiştir.⁸¹³

1960’ların düşüncesinde Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliğinin demokratik niteliğinin yanında antiemperyalist bir töze de sahip olduğu vurgulanmaya çalışılmış-

⁸¹² Soysal, **Anayasaya Giriş**, s. 226.

⁸¹³ Yavuz Abadan, “*Fikir ve Aksiyon- Milliyetçilik-Orta Yol- Varlık ve Yokluk*”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1963.

tır. Örneğin İlhan Selçuk'a göre, Avrupa'da ortaya çıkan burjuvazi, aristokrasinin egemenliğini sarsarak iktisadi güçlere sahip oldukça ve ülke içinde konumu sağlamlaştırdıkça milliyetçilik ideolojisinin öncülüğünde kendi ülkesinin sınırları dışında da çıkarlarının peşine düşmüştür. Böylelikle az gelişmiş ülkelerin Batı kapitalizmi için sermaye birikimi sağlayan niteliği ortaya çıkmıştır.⁸¹⁴ Bu sömürgeciliğin karşısında ise Kuzey Afrika'nın, Yakın ve Orta Doğu'nun ve az gelişmiş bütün Asya ülkelerinin kendilerine özgü milliyetçilik anlayışları oluşmaya başlamıştır. Bir başka ifadeyle bu milliyetçilik anlayışlarının çıkış noktası veya dokusu, Batı'nın emperyalist politikalarına karşı durmak şeklinde tezahür etmiştir. İşte Atatürk İhtilali, bu zincirin ilk halkasını ve en büyük destanını meydana getirmiştir. Ulusal Mücadeleyi sürdüren Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Anayasa lâyihasının "*Maksat ve Meslek*" bölümünde, halkın hayat ve istiklalini "*emperyalizmin ve kapitalizmin tahakküm ve zulmünden*" kurtarmayı yegâne gaye olarak saptamıştır. Temel dayanağı özgürlük içinde yaşayan bir Türk halkı olan Atatürk ihtilali veya Cumhuriyet hükümeti de zaferden sonra da bu gayeye sadık kalmıştır. Bu bağlamda Yabancı şirketler millileştirilmiş, kapitülasyonlar kaldırılmış ve Düyun-ı Umumiye ülkeden çıkartılmıştır.⁸¹⁵

Ceyhun Atuf Kansu açısından ise, Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliğinin halkçı ve tam bağımsızlıkçı perspektifi ona çağdaş bir nitelik kazandırmıştır. Kansu'ya göre, Türk ulusçuluğuna dair araştırmalar ve çalışmalar, Anadolu'da kendi içine kapanmış halkla birlikte değil de Fransız devriminin etkisindeki aydınların düşüncelerinde yeşermeye başlamıştır. Ancak bu çalışmalar zaman içinde halka doğru bir yöneliş göstermiştir. Türk ulusçuluğunun halka doğru bu yönelişi, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda daha da derinleşmiştir. Bir başka ifadeyle, Kurtuluş Savaşıyla birlikte gerçekçi ve çağdaş bir halk ulusçuluğuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda Mustafa Kemal, Türk Ulusunu zavallı ve emekçi bir halk olarak tanımlarken aynı zamanda Türk ulusçuluğunun dayanacağı birimin halk olması gerektiğini de işaret etmiştir. Köklerini halk olgusuna dayadığı bu ulusçuluğa, halkı içinde yüzdüğü gerilikten, yoksulluktan ve bunlara neden olan Batı sömürgeciliğinin etkilerinden kurtarma misyonunu da yüklemiştir. Böylelikle, Türk ulusçuluğunun yapısını tarihsel bir oligarşiye, bir ırk düşüne ve bir üst yapı birimine değil var olan bir birime yaslamıştır. Gizemli bir

⁸¹⁴ İlhan Selçuk, "*Milliyetçiliğin Temelleri*", *Yön*, No: 96, 29 Ocak 1965, s. 3.

⁸¹⁵ İlhan Selçuk, "*Bizim Milliyetçiliğimiz*", *Yön*, No: 3, 3 Ocak 1962, s. 7.

ulusçuluk yerine doğrudan doğruya Türk halkını temel alan gerçek bir ulusçuluk kurmuştur.⁸¹⁶

1960'ların siyasal düşününe göre, Mustafa Kemal milliyetçiliğinin ilerici niteliğinin belirginleştiği bir diğer nokta da Atatürk'ün, milliyetçiliği romantik bir yorumlamayla değil rasyonalist bir anlatıyla izah etmesi ve muhafazakâr milliyetçilikler de olduğu gibi içe kapanmanın değil evrensel olanla buluşmanın bir aracı olarak görmesi olmuştur. Cavit Orhan Tütengil'e göre, Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı, yaygın milliyetçilik anlayışlarından farklı olarak laiklikle iç içe geçen ve din faktörünü devre dışı bırakan, çağdaş ve gelecek olana dönük bir milliyetçilik olmuştur. Atatürk, bir yandan Türk milletinin medeni hüviyetini, mazisini ve insanlık değerlerini ortaya koyarken diğer yandan da Türk milletinin çağdaş medeniyet ailesi içindeki yerini almasını amaçlamıştır. Bunu için de, öncelikle Türk alfabesi kabul edilmiş ve sonra da Arapça ve Farsça dersler müfredattan kaldırılmıştır. Türk aydınlanmasının ilk belirtisi olan bu adımların ardından Türk milletinin tarihte medeni bir millet olduğunu hatırlatacak tarih çalışmalarına hız verilmiştir. Böylelikle Türk Tarih ve Türk Dil Kurumları aydınlanma serüvenimiz içindeki yerini almıştır. Söz konusu bu iki kurum, Türk ulusunun tarihine ve diline dair karanlıklar içinde kaybolmuş enginlerini ortaya koyarken aynı zamanda da bütün dünya kültürleri için kutsal bir ödevi yerine getirmiştir. Bütün bu nedenlerden dolayıdır ki Atatürk milliyetçiliği, realist ve rasyonalist bir niteliğe sahip ve bunu yanında irredentismi reddeden bir “*kültür Milliyetçiliği*” olarak öne çıkmıştır.⁸¹⁷

Adnan Cemgil de, Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliğinin irredentismi reddeden bir nitelik taşıdığı düşüncesini içtenlikle benimsemiştir. Cemgil'e göre, Mustafa Kemal Atatürk, Birinci Dünya Savaşı yıllarında İttihatçıların körü körüne saplandıkları Alman emperyalizminin amaçlarını Panturanizm söylemiyle maskeleydiklerini ve bu “*dumanlı maceraların*” Türk milleti için ne büyük felaketlere sebep olduğunu çok iyi görmüştür. Bu nedendir ki Atatürk, büyük Nutku'nda “*turancılık mäsalları*” Türk milletinin ülküsü gibi göstermeye çalışanları mahkûm etmiştir. Milli-

⁸¹⁶ Ceyhun Atuf Kansu, **Atatürkçü Olmak**, Varlık Yayınları, Ankara, 1966, s. 88, 89.

⁸¹⁷ Cavit Orhan Tütengil, “*Atatürk'ün Milliyetçilik Anlayışı*”, **Kemalizm**, No: 102, Ocak 1971, s. 15.

yetçilik ideolojisini, Türk milletinin kurtuluş ve yükseliş davasında ham hayallere yer vermeden gerçek bir bilim objektifliğiyle ele almış ve şöyle formüle etmiştir:⁸¹⁸

“ Milli siyaset dediğim zaman kastettiğim mâna ve medlûl şudur. Hududu millimiz dâhilinde her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakiki saadet ve umranına çalışmak... Aletilâk tul-i emmeler peşinde milleti işgal ve izhar etmemek.”

Türk sağı ise, Atatürk milliyetçiliği gibi bir kavramsallaştırma yerine Mustafa Kemal Atatürk'ün büyük bir Türk milliyetçisi olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Örneğin Fethi Tevetoğlu'na göre, Mustafa Kemal Atatürk koyu bir Türk milliyetçiliğini simgelemiştir. Türk milliyetçiliğini şahsında temsil ve inkılâplarında tatbik etmiştir. O, siyasette ve diplomaside olduğu kadar ekonomi, eğitim ve sanat alanlarında kendisine öncü olarak Türk milliyetçiliğini seçmiştir. Atatürk'teki bu milliyetçi düşünce iki kaynaktan beslenmiştir. Bunlardan birincisi Türk milletinin şeref dolu tarihi, Türk soyunun milli hasletleri, gelenek ve görenekleri olmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçiliğini besleyen kaynaklardan ikincisi ise Ziya Gökalp'in eserleri olmuştur. Gökalp'in “*Türkçülüğün Esasları*” isimli çalışmasındaki düşünceler, Atatürk'ün milliyetçiliği yorumlamasına, dil, tarih ve diğer alanlarındaki inkılâplarına temel teşkil etmiştir. Bunun yanında Gökalp tarafından, Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği ile hazırlanan “*Doğru Yol*” adlı broşür ve yine Gökalp'in ölümünden kısa bir süre önce yayımlanan “*Yeni Türkiye'nin Hedefleri*” başlıklı makaleleri, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının önemli kaynaklarını meydana getirmiştir.⁸¹⁹

İbrahim Kafesoğlu'na göre de, Mustafa Kemal Atatürk'ün, milliyetçiliğe bakışı ve değerlendirmesi Ziya Gökalp'in düşüncelerinden izler taşımıştır. Kafesoğlu'na göre, milli benliğe dönüşün mihrakını oluşturan Türkçülük akımı, II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Ancak her şeyden önce bir kültür hareketi olması nedeniyle Türkçülük akımının siyasi ve hukuki cepheleri eksik kalmıştır. İşte “*Ziya Gökalp mektebinin müstesna şahsiyeti*” Mustafa Kemal Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın sonrasında milli sınırlar içine çekilmiş yeni Türk devletinde bütün anlamını yitirmiş bir imparatorluk sistemini temsil eden saltanat kurumu ile ümmetçilik sistemini temsil eden hilafet kurumlarını ilga ederek Türkçülük akımının siyasi ve hukuki boyutunu tamamlamıştır. Bir başka deyişle Atatürk, milletin isteği doğrultusunda yürütmeyi

⁸¹⁸ Adnan Cemgil, “*Atatürk ve Milliyetçilik*”, **Öncü**, 10 Kasım 1962.

⁸¹⁹ Fethi Tevetoğlu, “*Milliyetçi Atatürk*”, **Türk Kültürü**, Sayı: 37, Yıl: IV, Kasım 1965, s. 55, 57, 58.

tesis edebilmek ve yeni Türk devletini milliyetçi temeller üzerine kurabilmek için söz konusu bu iki müesseseyi ilga ederek yerine “*Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.*” ilkesini getirmiştir. Türk toplumunu hem siyasi hem de hukuki yönden gerçek anlamda milliyetçi bir görünüme kavuşturmuştur. Türk milliyetçiliğine gerçek hüviyetini kazandırmıştır.⁸²⁰

Bu bölümde son olarak Mustafa Kemal Atatürk milliyetçiliği ile Turancılık siyaseti arasında bir paradoks bulunmadığını ima ve iddia eden yaklaşımlara da bakılmalıdır. Örneğin Mehmet Ateş’e göre “*Necip Türk Milletine ve nesl-i âtiye tavsiyem şudur ki, sinesinde yetiştirerek başına geçireceği adamların vicdanındaki, kanındaki cevheri aslîyi tahlil etmekten bir an feragat etmesin.*” cümlesinde de görüldüğü gibi Mustafa Kemal Atatürk, koyu bir Türk milliyetçiliğinin ifadesidir. Atatürk, bütün Türk dünyasını topyekûn bir kül olarak ele almıştır. Atatürk’ün milliyetçilik algısı, bütün Türklerin bir kökten geldiğini savunmuştur. Aynı kültüre ve harsa malik olduklarını kabul etmiştir. Ortak bir vatandan doğdukları düşüncesini benimsemiştir. Türkler arasındaki kan bağına vurgu yapmıştır. Türkiye Türklüğünün büyük Türk dünyasının yalnızca bir parçasını meydana getirdiğini kabul etmiştir.⁸²¹

Hikmet Tanyu açısından ise, Mustafa Kemal Atatürk, milliyetçiliğe bütün Türklük âlemini kuşatan ve mümkün olsa bütün Türkleri bir devlet olarak birleştirmeyi arzulayan bir anlam yüklemiştir. Atatürk’ün “*milli siyaset dediğim zaman, kast ettiğim mana ve medûl şudur: hududu milliyemiz dâhilinde her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafazai mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakikî saadet ve umranına çalışmak... Alelilâk türlü emeller peşinde milleti işgal ve ızzar etmemek... Medenî cihanda medenî ve insanî muameleye ve müteakabil dostluğa intizar etmektir.*” ifadeleri konjonktürel ifadeler olmuştur. Atatürk, bu ifadelerle öncelikle emperyalist politikaları kastetmiştir. Ancak bunun yanında Turancılık ta kastedilmiş olsa Turancılık ve Türk birliği siyasetinin politik şartlar nedeniyle devlet siyaseti olarak ve devlet başkanı sıfatıyla ele alınmasına karşı çıkmıştır. Çünkü Atatürk, Sovyetler Birliği karşısında sorumsuz bir idealist olarak hareket etmek istemiştir. Ancak Atatürk, bu tavrını milli bir ülkü şeklinde değil bir siyaset olarak vazetmiştir.

⁸²⁰ İbrahim Kafesoğlu, “*Devlet Siyasetimizde Milliyetçilik*”, **Türk Kültürü**, No: 39, Yıl: IV, Ocak 1966, s. 211, 212.

⁸²¹ Mehmet Ateşoğlu, “*Atatürk’ün Türkçülüğü*”, **Türk Yurdu**, No: 219, Kasım 1960, s. 40.

Çünkü Mustafa Kemal, Türk birliği ülküsünü Türklere yasaklamamıştır. Bu konuda kanuni müeyyideler getirmemiştir. Aksine onun dönemiyle başlayıp 1944 yılına kadar gelen süreçte inkılâp ve biyoloji ders kitaplarında Türk ırkına ve kan birliğine en büyük beşeri değer tanınmıştır.⁸²²

4. Laiklik Prensi ve Milliyetçi- Muhafazakâr Geleneğin Laiklik Eleştirisi

1940'lı yıllardaki gibi 1960'lı yıllarda da Doğu'nun kültür birikimini önemsemeyen ve cumhuriyet değişikliklerinin özünü laiklik bağlamında savunan yaklaşımlar dönemin Türk düşüncesi içinde oldukça etkili olmuştur.⁸²³ Bu çerçevede de 1960'ların Türkiye'sinde 27 Mayıs'ın taşıyıcısı aydın grupları, Kemalizm'i, özü itibariyle Osmanlı İmparatorluğunda dinin egemenliği altında şekillenen siyasal ve sosyal düzene ait gelenekleri ve kurumları ilga ederek onların yerine profan bir siyasal ve sosyal yapıyı gerçekleştirmeyi amaçlayan felsefi bir düşünce ve siyasal bir tavır olarak ele almışlardır. Bu sebeptendir ki söz konusu çevrelerin bir bölümü, Yunancada, ruhbandan olmayan anlamında kullanılan Laos'tan, Latince, dine ilişkin olmayan anlamına gelen Laiucus'dan ve Fransızca da din ve ruhban dışılığı ifade eden Laïque kavramlarından türeyen Laïcité, yani Türkçedeki karşılığı ile Laiklik olgusunu⁸²⁴ Kemalizm'in künhü kabul etmişlerdir. Laikliği, yalnızca din ve devlet kurumları arasında ayrılığı gerçekleştiren siyasal ve hukuksal bir araç değil aynı zamanda da kültürel dönüşümü de gerçekleştiren bir araç olarak değerlendirmişlerdir. Kemalizm'in ülküsünü hem gerçekleştirecek hem de koruyacak ve daha ilerilere taşıyacak olan "*fikri hür, vicdani hür, irfanı hür*" nesilleri⁸²⁵ var eden alternatifsiz bir değer olarak anlamlandırmışlardır.

Bu kapsamda öncelikle Bahri Savcı'ya bakılabilir. Savcı'ya göre, din, Osmanlı toplumunda devlet hayatını düzenleyen, kişilerin aile, meslek ve toplum hayatı içindeki öznel davranışlarını belirleyen ve insanlık ve ahlak gibi değerlerle özdeşlik arz eden bir kurum olmuştur. Din, bu niteliği ile Osmanlı toplumunda yüzyıllarca uygulana gelen bir kurum olarak devam etmiştir. Ancak din, yüzyıllar boyu süren bu

⁸²² Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk Milliyetçiliği*, Orkun Yayınları, Ankara, 1961, s. 85,86.

⁸²³ Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri*, s.103,104.

⁸²⁴ Tanör, *Kurtuluş Kuruluş*, s. 259.

⁸²⁵ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Cilt: II, s. 179.

uygulamaların neticesinde kendi öz değerlerinden soyutlanarak hurafeleşmiştir. O, önüne geçilmez bir kuvvet haline gelmiş ve salt bir güce dönüşmüştür. Böylelikle birey artık istediği gibi düşünmek ve yaşamak özgürlüğünü yitirmiştir. Akla, aklın prensiplerine, gözleme ve deneye dayalı bilginin egemenliğine son verilmiştir. Hem siyasal ve hem de toplumsal hayat soysuzlaşmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, bu tarihsel gerçeklik nedeniyle toplumsal ilerlemenin dayanağını laiklikte görmüş, toplumu onunla yoğurmuş ve devletin yapısını laikliği temel alarak şekillendirmiştir. Bu kapsamda onun devrimlerinin özü, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki siyasal ve toplumsal yapıya taban tabana zıt bir biçimde saltanatsız-hilafetsiz, ulusal iradeli laik bir halk devletinin ve laik bir toplumun kurulması ve kişi, aile ve meslek ilişkileri ile siyasi ilişkiler de toplumsal eşitliğinin sağlanması olmuştur. Onun devrimleri, duygu ve vicdanların boş inançlardan kurtarılmasını amaçlamıştır. Bilimsel araştırmaların ve verilen topluma egemen kılınmasını hedeflemiştir. Siyasal ve toplumsal hayatın bütün yönleriyle beşerileştirilmesine çalışmıştır.⁸²⁶

Nihat Erim'in yazdıkları da Bahri Savcı'nın yazdıklarıyla örtüşmüştür. Erim açısından da, Mustafa Kemal Atatürk'ün düşüncelerinde ve eylemlerinde hâkim olan nokta, aklın ve bilimin değiştirici ve yaratıcı kudretine duyulan inanç olmuştur. Buna göre Erim, dünya işlerini ve devlet yönetimlerini, dinsel dogmalardan ve papalığın egemenliğinden kurtaran ve akıldan başka yol gösterici tanımayan toplumların hızla ilerlediklerini yazmıştır. Oysa diğer Müslüman ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de insanlar arasındaki ilişkilerin ve devletin işleyişine ait kuralların dinsel dogmaların çemberi için de tutulduğunu savunmuştur. Bilgisiz din adamlarının, yanlış uygulamalarıyla aklın karşısına dogmatik düşüncelerle çıktıklarını öne sürmüştür. Bu geleneğin yüzyıllar boyunca çok güçlü bir biçimde yerleştiğini ve ona karşı gelmenin imkânsız hale geldiğini ifade etmeye çalışmıştır. Atatürk'e kadar hiçbir düşünürün ve devlet adamının bu gidişin karşısına çıkıp açıkça doğru yolu gösteremediğini söylemiştir. Üçüncü Selim, İkinci Mahmut, Meşrutiyet dönemlerinin, bu hastalığın üzerine cesaretle yürüyemediklerini yalnızca Atatürk'ün bu durumu açığa vurduğunu ve kesin bir davranışla düğümü kestiğini belirtmiştir. Atatürk'ün Türkiye'ye, aklın üstünlüğü ve aklın hükümlerliliği temel ilkesini getirdiğini ve yerleştirdiğini yazmıştır. Ata-

⁸²⁶ Bahri Savcı, "Atatürk Laikliğinin Gerçek Amacı ve Anlamı", *Türk Dili*, No: 158, 1 Kasım 1964, s. 68-70, 74.

türk'ün eserinin yüceliğinin, akıldan başka hiçbir ölçü hiçbir kural tanımamasında ve her şeyin değerini akla uygunluğu ile vermesinde saklı olduğunu dile getirmiştir. Bu anlamda, devrimlerden değil devrimden bahsetmenin daha doğru bir yaklaşım olacağını vurgulamıştır. Bu çerçevede aklın hükümranlığını, aklın üstünlüğünü ve aklın yol göstericiliğini kabul eden bir tek devrim olduğunu savunmuştur. Batı tipi toplumlar yörüngesine dâhil olunmasının, Latin harflerinin kabul edilmesinin, cumhuriyet rejiminin kurulmasının ve Medeni Kanun'un kabul edilmesinin nedenini, aklın toplumun esenliğini ve yükselişini bu yolda göstermesine bağlamıştır.⁸²⁷

Türk devriminin laiklik prensibi üzerine yükseldiğini vurgulayan bir diğer isim de Çetin Özek'tir. O, Mustafa Kemal Atatürk'ün uygarlık düzeyiyle toplumda yaygın olan dinsel dünya görüşü arasında kesin bir ilişki gördüğünü ve uygarlıkta geri kalışın temel nedenini gerçek kurallarından saptırılmış dinci bir dünya görüşüne bağladığını ifade etmiştir. Atatürk'ün, dinci bir dünya görüşünden akılcı bir dünya görüşüne geçilmesini uygarlık alanındaki değişimin ön koşulu kabul ettiğini belirtmiştir. Özek, bu değişikliğin de ancak ve ancak laiklikleşmek yoluyla mümkün olabileceğini savunmuştur. Ancak laik yapı içinde, dinin emredici ve hukuki açıdan uyulması zorunlu bir bütün olmaktan çıkacağını ve böylece değişimlere karşı direnme gücünü kaybedeceğini ifade etmiştir. Böylelikle topluma yeni bir dünya görüşü kazandırılabilceğini vurgulamıştır. Anti emperyalist ve tam bağımsız çağdaş bir Türkiye'nin yaratılmasının araçları olan halkçılık, ulusçuluk ve devrimcilik gibi bir takım prensiplerin uygulanmasının önünün açılacağını savunmuştur. Bu prensiplerin, İslamiyet'in temel dünya görüşü ve kuralları ile çelişme halinde olduğunu ve bu prensiplerin, kendilerinden beklenen işlevi gerçekleştirebilmesi için teokratik yapıya mutlak olarak son verilmesi ve siyasi, hukuki ve toplumsal yapının laikleştirilmesi gerektiğini öne sürmüştür.⁸²⁸

Taner Timur'un da konuya yaklaşımın da buraya kadar öne sürülen değerlendirmelerdeki anlayış hâkim olmakla birlikte onun meseleye farklı bir açı da kazandırdığını söylemek mümkündür. Timur'a göre, Atatürk'ün veya Kemalizm'in fikir sisteminin temelinde “*pozitivist bir espri*” hâkim olmuştur. Ancak bu durum, doğru-

⁸²⁷ Nihat Erim, “*Devrimler değil, devrim*”, **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1963.

⁸²⁸ Çetin Özek, **100 Soruda Türkiye’de Gericici Akımlar**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1968, s. 135,136.

dan doğruya Auguste Comte'dan veya bir başka pozitivist düşünürden etkilenmeye değil ilim kavramına duyulan inanca dayanmıştır. Atatürk, Batı medeniyetini “*sebebi hayat ve sebebi kuvvet*” olan ilme dayandığı için benimsemiştir. İşte bu “*pozitivist espri*” bir taraftan Kemalizm'i Batı taklitçiliğinden kurtarmış diğer taraftan da laik bir idarenin ve laik bir eğitimin de temellerini atmıştır.⁸²⁹ Ancak bunun yanında laiklik olgusuna Batı'dakinden farklı bir işlev de yüklemiştir. Zira Timur'a göre, Batı'da laiklik kilise-devlet mücadelesinde, devletin cismani otoritesini kilise aleyhine genişleterek gelişmiştir. İsa'nın “*benim krallığım bu dünyada değildir*” veya “*Sezarın hakkını Sezar'a Allahın hakkını da Allaha verin*” tarzındaki sözleri Batı'daki laiklik mücadelesinin temelini teşkil etmiştir. Oysaki Türk Devrimi'nde laiklik daha farklı bir anlam kazanmıştır. Buna göre, “*pozitivist espri*”nin etkisinde bulunan Kemalizm, sufiliğin farklı biçimlerini ifade eden tarikatlardan oluşan popüler İslam'ın temelini sarsarken Osmanlı İmparatorluğu'nda Sünni-Hanefi mezhebinin ifade ettiği resmi düzeydeki İslamı, pozitivist bir yoruma tabii tutarak onu hurafelerden arındırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede din, Diyanet İşleri Başkanlığının kurulmasıyla devlete bağlanarak bir kamu görevi halinde örgütlenmiştir.⁸³⁰

Milliyetçi-mukaddesatçı geleneğin önde gelen ideologlarından Ali Fuad Başgil, Taner Timur'un vurguladığı söz konusu noktadan hareketle Kemalizm'in, laiklik olgusunu ne derecede içselleştirdiğini tartışmaya açmıştır. Başgil'e göre, Latince, Laïucu aslından alınan ve Fransızca bir kavram olan Laiklik, ilk ve asli manasıyla zahit ve papaz sıfatı taşımayan Hıristiyanlar için kullanılmıştır. Ancak daha sonra anlamı genişletilerek, fikir, müessese, hukuk ve ahlâka da laik denilmeye başlamıştır. Böylelikle laik hukuk denildiği zaman prensiplerini dinden almayan hukuk veya laik devlet denildiği zaman dini esas ve akidelere dayanmayan devlet anlamı ortaya çıkmış ve bu anlam ilk defa Fransız İhtilali'nin sonunda kullanılmıştır. Fransız ihtilaliyle ortaya çıkan bu laik devleti sistemine taban tabana zıt iki farklı devlet sistemi daha ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi, dine bağlı devlet sistemi olmuştur. Bu sistemde cemiyet içindeki bütün hayat ve toplumsal ilişkiler doğrudan doğruya veya uzak yakın hep dini kanunlara bağlanmıştır. Bütün hayat dini bir nizam içinde devam etmiş-

⁸²⁹ Taner Timur, **Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968, s. 113-117.

⁸³⁰ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946**, Doğan Yayınları, Ankara, 1971, s. 144.146.148.

tır. Laik devlet olgusuyla bağdaşmayan bir diğer devlet sistemindeyse din devlete bağlanmıştır. Buradaysa, laiklik taklit edilerek dini kaide ve kanunlar devlet hayatından çıkarılsa da ve devlet ile din birbirinden ayrılrsa da bu ayrılmanın hukuki sonucu olarak dini kurumların devlete karşı özerk bir şekil alması lazım gelirken bunlar tamamıyla siyasetin kontrolüne girmiştir. Bu devlet sistemi de en az dine bağlı devlet sistemi kadar tehlike arz etmiştir. İşte Türkiye’de de uzun yıllar dine bağlı devlet sistemi hâkim olduktan sonra İkinci Büyük Millet Meclisi’nin 2 Mart 1924 tarihinde kabul ettiği Şer’iye Vekâletini ilga eden ve yerine Diyanet İşleri Başkanlığını getiren 429 sayılı kanunla dinin devletin denetiminde olduğu sisteme geçilmiştir. Çünkü 429 sayılı kanunun birinci maddesiyle devlet dinin vesayetinden kurtarılmakla birlikte buna mukabil dini kurumlara ve itikat işlerine hareket serbestliğini verilmemiş ve böylelikle laiklik yolunun yarısında durulmuştur.⁸³¹

Bunun yanında Ali Fuat Başgil için, bir ikinci önemli kanun 430 sayılı “*Tevhidi Tedrisat Kanunu*” dur. Bu kanunla birlikte çeşitli vekâletlere bağlı olarak çalışan öğretim kurumlarını Maarif Vekâleti’ne bağlanmıştır. Bu kurumlar Şer’iye ve Evkaf Vekâletine bağlı medreseler ile Milli Müdafaa Vekâleti’ne bağlı askeri okullardır. Bunlardan askeri okullar, Maarif Vekâleti’ne devir olunurken dini eğitim yapan müesseseler kapatılmış ve yerlerine kapatılanlar düzeyinde eğitim yapan müesseseler kurulmadan Darülfünun’da, felsefeci veya sosyolog yetiştirebilen ancak yüksek diyanet mütehassısı yetiştiremeyen bir İlâhiyat Fakültesi kurulmuştur. Böyle bir uygulama “*manevi sefalet*” veya “*ruh perişanlığı*”, yaratmış ve Türkiye gibi çoğunluğu çiftçi ve işçi olan ve yarısından fazlası okuma yazma bilmeyen bir ülkede komünizm için uygun bir zemin hazırlamıştır.⁸³²

Hilmi Ziya Ülken’in yaklaşımının da Ali Fuat Başgil’in yaklaşımından farklı olduğu söylenemez. Onun da, Kemalizm’in laiklik algısına mesafeli durduğunu söylemek yanıltıcı olmaz. Ülken, inancın tam anlamıyla hür olabilmesi için çeşitli gerekçelerle baskı altına alınmaması gerektiğini yazmıştır. Dünya işlerinin de kendi gerçeklerine doğru gelişebilmesi için bilimsel anlayışa uygun objektif bir görüşle düzenlemesi gerektiğini belirtmiştir. Bunun gerçek anlamıyla bir laikliğin ifadesi

⁸³¹ Ali Fuad Başgil, **Din ve Lâiklik**, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık, İstanbul, 1962, s. 147, 148, 162, 165, 184-189.

⁸³² **a.g.e.**, s.192, 194, 200.

olduğunu savunmuştur. Laiklik karşıtlığının ise, dinî işlerin dünya işlerini dünya işlerinin de dinî işleri egemenliği altına alma isteğinden doğduğunu belirtmiştir. Böylelikle, dünya düzenini yalnızca din kanunlarına bağlayan teokrazi ve dini inançları siyasal iradenin kontrolüne veren totalitarizm ortaya çıktığını savunmuştur. Her iki sistemin de, birbirinin zıddı da olsa aynı sonuçları verdiğini belirtmiştir. Birisinin, dünyanın hürlüğünü, diğerinin ise, siyaset baskısıyla dinin hürlüğünü ortadan kaldırdığını ifade etmiştir. Dinin hükmüne bağlanan siyasetin, dünya gerçeklerinin evrimine uygun esnekliği kanunlarına verme niteliğini kaybettiğini siyasetin hükmü altındaki dinin de, inancın saflığını ve derinliğini yitirdiğini yazmıştır.⁸³³

Osman Turan'ın yazılarına göreyse, Türkiye'de laiklik, her şeyden önce dinî, içtimaî ve hayatî şart ve zaruretler nedeniyle ortaya çıkmamış yabancı bir ideolojidir. Bu sebeple devlet, din ve devlet işlerinin ayrılması lüzum ve iddiasıyla kabul ettiği laiklik kanunundan sonra da din işleriyle alakasını kesmemiş aksine dinî kurumları hükümet kadrosu içinde bırakmıştır. Ancak bununla birlikte dini kurumlara eski önemini ve itibarını da vermemiştir. Laikliğe, Avrupalılaşmak düşüncesine engel sayılabilecek taassubu ortadan kaldırmak adına din aleyhtarı bir istikamet vermiştir. Oysaki din eğitimi, Fransa ve Amerika gibi lâik ülkelerde resmi okulların dışında devam etmiştir. Aileler, kilise kurumunun maddî ve manevî kudreti ve birçok dini cemiyetin sayesinde çocuklarına dini eğitimi verebilme imkânını korumuşlardır. Türkiye'deyse, okullardan din eğitimi kaldırılmıştır. Vakıfların, diyanet kurumunun veya özel bir cemiyetin idaresine verilmeyen din eğitimi ferdi teşebbüslerin elinden alınmıştır.⁸³⁴ İşte "*ilericilik*" ve "*devrimcilik*" iddialarıyla uygulanan bu politikalar neticesinde de milli kültür ve şuur, dil, tarih, edebiyat, milli hatıra ve değerler öyle bir tahribata uğratılmıştır ki Türkiye'nin milli varlığı sarsıntı içine girmiştir. Kültürel, ahlâkî, mefkûrevî, siyasi ve iktisadi bunalımla karşılaşmıştır. Komünizmde bu manevî bunalımın bir neticesi olarak tehlikeli boyutlara ulaşmıştır.⁸³⁵ Yeni kuşakları "*dini tahsil ve terbiyeden*" mahrum bırakan ve manevî değerler üzerinde sarsıntılar meydana getiren bu politikalar neticesinde çok kuvvetli bir toplumsal yapıya sahip

⁸³³ Hilmi Ziya Ülken, "*Lâiklik ve Din Eğitimi*", **Öncü**, 18 Ocak 1961.

⁸³⁴ Osman Turan, **Türkiyede manevî buhran din ve lâiklik**, Şark Matbaası, Ankara, 1964, s. 64, 73,74.

⁸³⁵ Osman Turan, "*Türkiye'de komünizm manevî sukutun eseridir*", **Yeni İstanbul**, 16 Mayıs 1966

Türkiye, Avrupa milletlerine nazaran komünizm karşısında daha dayanıksız bir duruma düşmüştür.⁸³⁶

B. Kemalizm'in Sosyo Ekonomik Önergelerine Dair

1. Türk Solu'nun Altyapı Devrimleri Üzerinden Kemalizm Eleştirisi

1960'lı yılların Türkiye'sinde siyaset bilimciler ve iktisatçılar etkili olmuştur. Siyaset bilimciler ve iktisatçılar toplumun değişiminin maddi ölçütleri olduğunu vurgulamışlardır.⁸³⁷ Bu noktadan da hareketle de Kemalist devrimin ekonomik ve sosyal boyutunu tartışmışlardır. Ekonomiye temel ölçüt olarak kabul eden bu tartışmalar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun 1934 yılında yayımladığı “Ankara” adlı romanındaki Türk devriminin başarısızlığına dair çizdiği panoramanın bir tekrarı olmuştur ve bu panoramayı yaratan nedenlere odaklanmıştır. Buna göre romanın önemli kişilerinden biri olan idealist ve muhalif yazar Neşet Sabit, inkılâbın, hiçbir zaman hayatın dış şekillerini değiştirmek veya bir konfora ulaşmak manasında ele alınmaması gerektiğini söylemiştir. İçimizde yeni bir hayat hamlesiyle çatlayan şeyin, yeni bir şekle vücut verdiğini, yeni bir kabuk bağladığını fakat bu noktada artık inkılâptan bahsedilemeyeceğini söylemiştir. Burada bir çeşit yaşamın kalıplanışının var olduğuna değinmiştir. Türk İnkılâbının böyle bir safhaya gelmediğini, baloların, otellerin, Yenişehir'deki evlerin hep bir hayat kalıbı olduğunu ama bizim kendi inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar olmadığını ifade etmiştir. Eğer bizim inkılâbımızın ateşinde dökülmüş kalıplar olsaydı “*memleketteki hayat şartlarının yalnız küçük bir ekalliyet lehine değil bütün millet için değişmiş*” olmasının lazım geleceğini savunmuştur. Oysaki Ankara'nın Tacettin sokağında milli mücadelenin kazanılmasından 1934 yılına kadar değişen hiçbir şeyin olmadığını, milli mücadelenin şartlarının hâlâ devam ettiğini öne sürmüştür. Henüz hiçbir evin elektriğinin ve suyunun olmadığını ve zavallı Ankara halkının “*muhasaraya uğramış bir şehirde gibi yarı ıslak çeşme ve kuyuların başında birbirleriyle*” kavga ettiğini yazmıştır.⁸³⁸

⁸³⁶ Osman Turan, *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları*, Hilal Yayınları, İstanbul, 1967, s. 2.

⁸³⁷ Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, s. 182,183.

⁸³⁸ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, 2005, s. 123,137.

1960'lı yıllarda Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun bu tespitleriyle eş değer tespitler yoğun bir biçimde gündeme gelmiştir. Bu çerçevede ortaya çıkan metinlerde iki eğilim görülmüştür. Bu iki eğilim Kemalizm'in, altyapı devrimlerini gerçekleştiremediği noktasında bir zihniyet benzerliği içinde olmuştur. Ancak birinci eğilim, Kemalizm'in altyapı devrimlerini gerçekleştirememesini Kemalist iradenin dışındaki nedenlere bağlamıştır. İkinci eğilimin ise meselenin doğrudan doğruya Kemalizm'in kendisinden kaynaklı olduğunu öne sürmüş ve keskin bir Kemalizm eleştirisi ortaya koymuştur.

Birinci eğilime ilk olarak Bülent Ecevit örnek verilebilir. Ecevit, Cumhuriyetin ilk döneminde yapılmış olan devrimlerin, halk yönetimine geçilmesi, laikliğin kabul edilmesi, ulus devletin kurulması, Latin alfabesinin benimsenmesi ve giyimkuşamanın düzenlenmesi gibi Türkiye'yi yeni atılımlara hazırlayacak ve eskimiş geleneklerin bağından kurtaracak üstyapı devrimleri olduğunu yazmıştır. O dönemde, o dönemin koşullarına uygun olarak yapılması olanağı bulunan ve altyapı devrimlerine geçilmeden önce yapılması gereken devrimler olduğunu belirtmiştir. Fakat ön yargısız bakılırsa görülür ki, genellikle bu devrimlerin, halkın ezilmesini, sömürülmesini durduracak devrimler olmadığını vurgulamıştır. Halkı daha çok refaha, daha çok ekonomik özgürlüğe, sosyal adalete ve imkân eşitliğine kavuşturucu devrimler olmadığını ifade etmiştir. Bir insanın başına fes yerine şapka takmakla, giyim kuşamı veya yazı değiştirmekle, kadınları peçeden çıkarmakla ve laikliği kabul etmekle toplumda birçok şey değiştiğini ama Türk halkının yoksulluktan, sömürüden kurtulamadığını yazmıştır.⁸³⁹

Kaldı ki Ecevit için, altyapıyı dönüştüren devrimler tamamlanmadan üstyapı devrimlerinin de yaşaması mümkün değildir. Ecevit, 44 yıl önce, yasal düzende, aile düzeninde ve kadın haklarında büyük devrimler yapılmasına ve çok kadınla evliliğine son verilmesine rağmen Doğu Anadolu'nun birçok yerinde çok kadınla evliliğin olağan olduğunu ifade etmiştir. Şapka devriminin yapılmasına, şeyhlik, seyitlik gibi unvan ve sıfatların yasaklanmasına rağmen Doğu Anadolu'da hâlâ şeyhlerin, seyitlerin bulunduğunu söylemiştir. Bütün bunların nedeninin, bu devrimlere gerçeklik kazandıracak ve bu devrimlere hayat verecek bir sosyal ve ekonomik yapı değişikliğinin gerçekleştirilememesi olduğunu dile getirmiştir. Bugünkü toprak düzeniyle, bu-

⁸³⁹ Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, s. 63, 64, 65, 66, 68, 69.

günkü gelir dağılımıyla bu bölgelerdeki halkın kaderinin belirli kişilere bağlı kalmaya devam ettiğini savunmuştur. Atatürk'ün ifadesiyle “*imtiyazsız, sınıfsız bir kütle*” olduğumuzu belirtmemize rağmen sosyal ve ekonomik yapıya dayalı imtiyazlı bir durumun süregeldiğini öne sürmüştür.⁸⁴⁰

Ecevit'e göre, Cumhuriyetin ilk döneminde yapılan devrimlerin çoğunun üst-yapı devrimleri olduğunu söylemek, Atatürk'e yönelmiş bir eleştiri de değildir. Zira o dönemki koşullar içinde daha başka türünün yapılması belki mümkün de değildir. Çünkü yeni rejimin yaslanmak zorunda olduğu güçlü çevreler, hiç olmazsa bir süre için yaslanmak zorunda olduğu güçlü çevreler, her türlü alt yapı devrimlerine kesin olarak karşı çıkmışlardır. Bu duruma ek olarak, o yılların Türkiye'sinde, ekonomik ve sosyal sorunları derinliğine çözecek, bu alanda devlet yöneticilerine tatmin edici raporlar sunabilecek yeterli bir iktisatçı kadro da mevcut olmamıştır.⁸⁴¹

Muhtemelen Bülent Ecevit tarafından kaleme alınan ve Ulus gazetesinin 10 Kasım 1969 tarihli nüshasında yayımlanan “*Atatürk'ü yeniden değerlendirmek*” başlığını taşıyan makaleye göre de, Atatürk, Türk ulusunun en çetin günlerinde ortaya çıkan bir önder olmuştur. Kurtuluş savaşı onun komutasında kazanılmıştır, Türk yurdu onun sayesinde sömürge olmaktan kurtulmuş, Cumhuriyet onun eliyle kurulmuştur. O yüzyılların kötü mirasını reddetmiş çağdaş uygarlığın üstyapı kurumları onun aracılığı ile Türkiye'ye getirilmiştir. Ama bütün bunlar gerçekleştirilirken ekonomik ve toplumsal altyapı yeterince değiştirilmemiş, halkın yararına köklü değişiklikler yapılmamıştır. Çünkü Atatürk'ün çevresindeki kadro, köklü bir altyapı değişikliği için yeterli olamamıştır. Atatürk'ün halkçılığına rağmen, çevresindeki kadro, halkı güdülen bir koyun sürüsü gibi görmüştür. Atatürk'ün devrimciliğine rağmen geleneksel feodal düzenden yararlanan kitle, altyapı değişikliklerini engellemiştir. Aydın- bürokrat ve eşraf ikilisinin tutumu da gerçek anlamda halkçı ve devrimci bir yönelime izin vermemiştir.⁸⁴²

Bülent Ecevit gibi Doğan Avcıoğlu da hem Kemalizm'in altyapı devrimlerinde başarısız olduğunu hem de bu başarısızlığın nedeninin bir sistem tıkanıklığından kaynaklandığını şöyle ifade etmiştir, Kemalizm, herşeyden önce, Tanzimat'la birlikte

⁸⁴⁰ a.g.e., s. 20, 21, 22.

⁸⁴¹ a.g.e., s. 62, 63.

⁸⁴² “*Atatürk'ü yeniden değerlendirmek*”, **Ulus**, 10 Kasım 1969.

başlayan sömürgeleşme sürecine karşı milliyetçi bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu tepki, Namık Kemal'in, Türkiye Avrupa gibi üstün bir konuma nasıl gelebilir sorusuna cevap arama biçiminde kendini göstermiştir. Namık Kemal'ler ve Ziya Gökalp'ler, bu soruyu yanıtlamaya çalışmışlardır. Namık Kemal, şariat düzeninden ayrılmadan Avrupa'nın demiryolu ve buhar makinelerinin alınmasını savunmuştur. Ziya Gökalp, harsa bağlı kalarak medeniyetin ithal edilmesini istemiştir. Fakat emperyalizmin egemenliği altında medeniyetin nasıl ithal edileceğinin hiç kimse farkında olmamıştır. İşte ilk defa Mustafa Kemal, bağımsızlık olmadan medeniyete kavuşmanın mümkün olmadığını görmüş ve *"tam bağımsızlık ilkesini ortaya"* atmıştır. O, bağımsızlığın kazanılmasının ardından da, alt ve üst yapıda feodal olan bir sistem üzerine sanayii aşılabilir *"uyarılığa giden yol, içeride düzen değişikliğini gerektirir"* düşüncesini öne çıkarmıştır. Böylelikle Kemalizm *"bağımsızlık içinde, devrim yoluyla düzen değişikliğini gerçekleştirme ve kısa sürede çağdaş uygarlığa ulaşmak"* şeklinde bir tez olarak tarihteki yerini almıştır. Ancak Kurtuluş Savaşının devrimci kadrosu, kendisini feodal unsurlar ile işbirliğine zorlayan şartlar nedeniyle üst yapıda esaslı değişiklikler yapmakla birlikte devrimleri alt yapıya indirememiş ve feodalizmi bütünüyle tasfiye edecek toprak reformu gibi devrimleri başaramamıştır.⁸⁴³

Çetin Altan'a göre de altyapı devrimlerindeki bu başarısızlığın nedeni Kemalist kadroların iradesi dışında gelişen faktörler olmuştur. Altan, Atatürk'ün sosyal görüşlerinin halkçılığa, emekçiliğe ve aşamalı bir biçimde gelişecek bir devletçilikle topyekûn bir kalkınmaya dayandığını belirtmiştir. Ancak İktisadi devrimlerin medeni devrimler gibi ol denilince olan cinsten devrimler olmadığını öne sürmüştür. Çarşafı çıkarmanın ve şapkayı takmanın, köylüleri belirli merkezler etrafında bir araya toplayarak ilmi ve makineli ziraate yönlendirmekten daha kolay olduğunu ifade etmiştir. En azından böyle bir medenileşme hamlesinin ihtisasa değil sadece iradeye dayalı olduğunu yazmıştır. Fakat iktisadi devrimlerin büyük bir ihtisaslaşma ve geniş bir kadro gerektirdiğini belirtmiştir. Oysaki Türkiye'nin o tarihte böyle bir kalkınmayı gerçekleştirecek kadrodan mahkûm olduğunu söylemiştir. Bu hususun Atatürk'ü düşündürmüş olduğunu belirterek bir gün Cevat Dursunoğlu'na, *"Tarih bizden iyi niyetli, vatansever insanlardı, fakat iktisat bilmiyorlardı diye bahsedecek"* sözleriyle içindeki kaygıyı anlattığını aktarmıştır. İşaret edilen bu sebeplerden dolayı, Ata-

⁸⁴³ Doğan Avcıoğlu, *"Kemalizm'i İyi Anlamak Gerek..."*, **Devrim**, No: 4, 11 Kasım 1969, s. 1, 7.

türk'ün, halkçı ve emekçi bir görüş üzerine yeni devlet inşa etmeye çalışırken bunun nasıl tatbik edileceği konusunda bir boşlukla karşılaştığını ve bu boşluğun onun ölümünün ardından halkçı ve emekçi bir istikametten dönülmesini kolaylaştırdığını vurgulamıştır.⁸⁴⁴

Benzer bir değerlendirmeyi Bahri Savcı'da da görmek mümkündür. Savcı'ya göre, Atatürk, sosyo ekonomik modernizasyonun yolunu açmış bir önder olmuştur. İktisadi yapının rasyonalize edilmesine çalışmıştır. Yani toprak rejiminin düzenlenmesini ve halk kitlelerine geniş imkânlar sunacak koşulların yaratılmasını hedeflemiştir. Fakat imparatorluğun dağılması ve cumhuriyetin kurulması için verilen savaşlarda kırılan entelijansiyadan artan bir avuç aydın, bu sosyo ekonomik modernizasyon için düşünce, deney ve ustalık seviyesinden yoksun kalmıştır. Bu sebeple Atatürk modernizasyonun sosyo ekonomik halkası, gereken kadroyu bulamamış ve netice de gelişmemiştir. Bu nosyonsuzluğun bir sonucu olarak karşımıza şu tablo çıkmıştır: nüfus artışı, ekime elverişli toprakların verimini kaybedişi, ziraat ve hayvancılığın ilerleyememesi, köklü bir sanayinin gelişmemesi, işsizliğin, eğitimsizliğin, genel fakirliğin artması ve toplumun tekrar metafizik bir uykuya yatması.⁸⁴⁵

Yıldız Sertel de, altyapı devrimlerindeki başarısızlığın üstyapı devrimlerinin de başarısını sınırladığını düşünmüştür. Sertel'e göre, eğitim alanında ilerici bir savaş yapılırken sosyo ekonomik yapıda köklü değişimler gerçekleştirilememiştir. Köy zenginleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde oldukça önemli bir güç oldukları için köy yığınlarının toprak davası çözümlenememiştir. Kemalistler, feodal dönemden kalma aşâr vergisini kaldırmalarına rağmen gelir vergisi, yol vergisi ve arazi vergisi gibi yeni vergiler koymak zorunda kalmışlardır. Bunun yanında uygulanan "*devlet kapitalizmi*" nedeniyle büyük toprak sahipleri ve burjuvazi korunmuştur. Böylece köylü ve işçi yığınlarının yaşam seviyesinde her hangi bir iyileşme olmadığı gibi bu yaşam seviyesi daha da kötüleşmiştir. Neticede sosyal sorunlarına ve problemlerine toplumsal yapı içinde çözüm bulamayan köylü ve işçi yığınları da "*insan üstü güçlerden medet ummağa devam*" etmiştir.⁸⁴⁶

⁸⁴⁴ Altan, *atatürk'ün sosyal görüşleri*, s. 39, 40.

⁸⁴⁵ Bahri Savcı, "*İnkârlar-Düzenleme-Demokrasi-Nosyon Yetersizliği*", *Cumhuriyet*, 14 Kasım 1963.

⁸⁴⁶ Yıldız Sertel, "*Kemalist Devrim ve Laiklik? Din sorunu nasıl çözülür?*", *Devrim*, No: 68, 2 Şubat 1971, s. 7.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler çerçevesinde literatüre “*Gardrop Atatürkçüleri*” kavramını kazandıran İlhan Selçuk’un da üzerinde durulmalıdır. Selçuk da altyapı devrimlerindeki başarısızlığının nedenini Kemalizm’in dışında aramıştır. Kemalizm’in altyapı devrimlerine yönelik eğilimini görmezden gelen ve yalnızca şekilde kalan değişikliklere odaklanan “*Gardrop Atatürkçüleri*” nin Kemalist devrimi asli amacından uzaklaştırdıklarını ve hiç kimsenin gardrop Atatürkçüleri kadar Atatürkçülüğe zarar vermediğini savunmuştur. Hiç kimsenin gardrop Atatürkçüleri kadar devrimleri eritmediğini ve hiç kimsenin gardrop Atatürkçüleri kadar Türkiye’nin çağdaş medeniyet seviyesine erişmek uğraşısını baltalamadığını dile getirmiştir. Gardrop Atatürkçüsünün mazlum milletlerinin emperyalizme başkaldırısını eleştiren kişi olduğunu, şapka da giyse çarşafa karşı da olsa ve yeni yazıya taraftar da görünse Atatürkçü olmadığını ve devrim hareketlerini gardrop değişikliği sanan bir zavallı olduğunu dile getirmiştir. Gardrop Atatürkçüsünün Batılılaşma anlayışının kompradorların Batılılaşma anlayışlarına uygun olduğunu batılılaşmayı, caz ile dans etmekten, açık saçık elbise giymekten, şapkanın türüsünü takmaktan, Batı’nın muhafazakâr akımını temsil eden eserlerin tiyatrolarını izlemekten ve renkli kostümleriyle opera salonlarını kordiplomatlarla ve Levantenlerle doldurmaktan ibaret sandığını öne sürmüştür. Atatürk’ün yaptığı devrimlerin yanında görüldüğünü; ama Atatürkçülüğün devletçilik, devrimcilik ve halkçılık ilkelerinin getirdiği köklü reformlara karşı çıktığını iddia etmiştir. Gardrop Atatürkçüsünün gerçek Atatürkçülere ve Atatürkçülüğün devrimcilik, devletçilik ve halkçılık gibi temel ilkelerine düşman olduğunu belirtmiştir. Gardrop Atatürkçüsü yüzünden devrimlerin halka mal edilemediğini ve Atatürkçülük anlayışının “*fakir halk tabakaları karşısında iktisadi muhtevadan yoksun bir anlamsızlık içinde*” kaldığını yazmıştır.⁸⁴⁷

Birinci eğilim olarak nitelediğimiz bütün bu değerlendirmelere mukabil bir diğer eğilim ise alt yapı devrimlerinin gerçekleşmemesinin nedenini Kemalizm’in içinde veya bir diğer ifadeyle Mustafa Kemal’in kendisinde aramıştır. Kemalizm’le sosyalizm arasındaki makas bu noktada açılmaya başlamıştır. Bu çerçevede Emin Türk Eliçin’in yazdıkları önem kazanmıştır. Eliçin, Milli Mücadeleyi başarıya ulaştıran kadronun hızlı bir batılılaşma eğiliminden hoşlanmakla birlikte uygarlığın pahalı olduğunun ve onun çalışarak hak edileceğinin farkında olduğunu belirtmiştir. Musta-

⁸⁴⁷ İlhan Selçuk “*Gardrop Atatürkçüleri*”, **Yön**, No: 180, 9 Eylül 1966, s. 5.

fa Kemal Atatürk'ün dil ve tarih kongreleri kadar olmasa da ziraat ve sanayi kongreleri topladığını ve onlarla yakından ilgilendiğini vurgulamıştır. Atatürk'ün “*Bizi yutmak isteyen kapitalizmden milleti mahvetmek isteyen emperyalizmden*” hayır gelmeyeceğine inandığını, ziraatımızı ve sanayimizi Batı'dan yardım dilenmeden “*kendi kaynaklarımıza ve halkımızın çalışkanlığın güvenerek*” ilettilmesini savunduğunu ve 63 milyon Sterlin tutarındaki bir yabancı sermayeyi temsil eden dış ve iç ticaret sektörünün, bankaların, demiryollarının, endüstrilerin ve madenler millileştirilmesini amaçladığını ifade etmiştir. Ancak Eliçin, o dönemde bunların gerçekleşmesinin hiçte kolay olmadığını çünkü Türkiye'nin hem milli sermayeden yoksun hem de uzman-sız ve bilgisiz olduğunu savunmuştur. Herkesin, milli iktisadın önemini vurguladığını ve bolca edebiyatını yaptığını ama ekonomin ne demek olduğunu kimsenin bilmediğini belirterek bu nedenle “*Mustafa Kemal'in sezgiye dayanan yön ve yol gösterici sözleri(nin) hep havada*” kaldığını belirtmiştir.⁸⁴⁸

Eliçin, bütün bunların neticesinde 1929 büyük ekonomik buhranı gelip kapıya dayandığında 6 yaşını dolduran Cumhuriyet çocuğunun, 1 yaşındaki bebekten gürbüz olmadığını yazmıştır. Her girişimin temel itici gücü olan sermayenin, yani kazanç ve tasarruf sağlayan bir milli ticaret sisteminden elde edilecek birikimin sağlanamadığını belirtmiştir. Ticaret dengesi bozulduğunu, bütçelerin açık kaldığını ve kamu sektörünün bilimsel kurallara uygun bir biçimde işletilemediğini savunmuştur. Türkiye'nin gerçekten bir çıkmaz içine sürüklendiğini değil kalkınmak günlük geçimini sağlayacak durumda bile olmadığını ifade etmiştir. Atatürk devrimlerinin “*geniş halk yığınlarının geçim düzeyinde en küçük bir düzelme ve yükselme*” sağlayamadığını ve temelden bozuk sosyal yapıda hiçbir değişiklik yapamadığını ifade etmiştir. Böyle bir değişikliği isteyen de olmadığını, bir toprak reformunun sözünün bile edilmediğini ve ne kalkınmanın ne de gerçek sosyal ilerlemenin düşünülmediğini dile getirmiştir.⁸⁴⁹

Emin Türk Eliçin, Şevket Süreyya Aydemir'in saptamaları üzerinden, eleştirilerine daha yüksek bir tonda devam etmiştir. Aydemir, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın gayret ve coşkusunun, baştanbaşa bir düzenlemeye ve yeniden kuruluş hamlesine çevrilmesi gerektiğini, içerde ülkenin siyasal rejiminin milli egemenliğe yaslanması

⁸⁴⁸ Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, s. 265.

⁸⁴⁹ **a.g.e.**, s. 270, 271, 274, 275, 276, 282

lazım geldiğini ve dışarıda ise kayıtsız şartsız bağımsızlığın ve ileri düzey bir devlet düzeni sağlanmasının gerektiğini söylemiştir. Anayasanın bu konuda bazı yeni organlar getirmesinin gerekliliğine işaret etmiştir. Ancak 1924 Anayasa'sının yapısının, klasik batı demokrasisinin ilkelerini aktaran liberal bir sistem getirdiğini ve hiçbir inkılâp vaat etmediğini yazmıştır. Milli yapıyı kalkındırıcı ve kalkınmayı hızlandıran prensipler ve organlar getirmediğini savunmuştur. Anayasa'nın yapısının, Türkiye'yi yarı sömürgelik döneminin geriliğinden kurtarmak için hiçbir itici unsura sahip olmadığını öne sürmüştür. Mustafa Kemal olmasaydı bu anayasanın gölgesinde yeni Türkiye'nin kısırlaşıp gideceğini belirtmiştir.⁸⁵⁰

Emin Türk Eliçin, Aydemir'in bu iddialarına vermiş olduğu cevapta ise, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş anayasası, Tanzimat'tan itibaren süregelen batıya yönelişi yasalaştırmaktan başka bir şey yapmadıysa, eğer ilerisi için bir köstek olacaktıysa ve yeni bir Tanzimat rejimi getirdiyse, Atatürk'ün buna neden göz yumduğunu ve yasayı neden onayladığını sormuştur. Atatürk'ün o dönemde bir yarı-Tanrı gücüne sahip olduğunu, yenedünya şartlarını sezinlediğini ve bildiğini belirterek Atatürk'ün o halde neden devrimci çıkışlarını yaptığında anayasa ile çelişkiye düştüğünü görüp onu değiştirmedini sormuştur. Artık Atatürk'ü bulunamayacağı ve bulunmadığı yerlerde arandıktan temelli vazgeçilmesinin gerektiğini ve düşünce adamı olarak kendi kafamızda düştüğümüz çelişmelerin Atatürk'e mal edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Atatürk'ün tarihin kendisine çizdiği yolda başarıyla ilerleyip ulaşabileceği yere ulaşmış bir önder olduğunu vurgulamıştır.⁸⁵¹

Bütün bu görüşlere mukabil bir başka yaklaşım ise üst yapı devrimlerinin ikincil devrimler olarak algılanmasını, toplumsal yapı üzerindeki etkilerinin fazla önemsenmemesini veya Kemalizm'in yalnızca üstyapıya odaklandığının vurgulanmasını eleştirmiştir. Hilmi Yavuz'a göre, Bülent Ecevit "*Atatürk ve Devrimcilik*" adlı yapıtında, üst yapı devrimlerini "*Türkiye'yi yeni atılımlara hazırlayabilmek için gerekli*" bir koşul olarak görmüş ve yazı devrimiyle Türkiye'de önemi azımsanmayacak bir kültür devriminin başladığını vurgulamıştır. Ancak bunun yanında şapka devriminin ekonomik ve sosyal bakımdan köylüye ne getirdiğini de sormuştur. Bu durum, Ecevit'in, alt yapı devrimleriyle öngörülen amaçlar ile üst yapı devrimleriyle

⁸⁵⁰ Aydemir, **Tek Adam**, Cilt: 3. s. 183, 184.

⁸⁵¹ Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, s. 280, 281.

öngörülen amaçları birbirine karıştırmasının güzel bir örneğini teşkil etmiştir. Ecevit'in, üst yapı devrimlerinden yalnızca alt yapı devrimlerinin gerçekleştirileceği değişiklikleri beklemesi, onun “*Atatürk devrimlerinin tarihsel işlevini iyice kavramadığını ortaya*” koymuştur. Oysaki üst yapı devrimleri, devletin laikleştirilmesi yönündeki çabaları asırlarca din kültürünün egemenliği altında yaşamış olan Türk halkının bilincinde temellendirmek amacını taşımıştır. Bir başka ifadeyle üst yapı devrimleri temelde bir tek devrime, laiklik devrimine dayanmıştır. Şapka devrimi, dil devrimi ve yazı devrimi ise, donmuş ve kendini yenileme olanağını kaybetmiş bir kültürün tasfiye edileceğini halkın bilincine yerleştirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında kültürün laikleşmesi için de gerekli ortamı sağlamıştır. Yani üst yapı devrimleri, laiklik kavramını toplumsal yapının çeşitli kesimlerinde yürürlüğe koymayı amaçlamıştır. Şapka devrimini, dil devrimini ve yazı devrimini, laikliğin birer görüntüsü değil de soyut ve birbirinden bağımsız devrimler olarak kabul etmek Bülent Ecevit'i, sözü edilen yanılgılara götürmüştür.⁸⁵²

Hilmi Yavuz'un Kemalizm'i daha çok bir kültür devrimi olarak ele alan yaklaşımının bir benzerini Emin Özdemir'de de görmek mümkündür. O, Atatürkçülüğe Marksist terimlerin bağlamı içinde yakalaşan kimi aydınların Atatürk devrimini bir burjuva devrimi olarak değerlendirdiklerini ve ekonomik bir görüşe dayanmadığı için devrimin toplumsal yapıyı değiştirmedeğini ve halk tarafından benimsenmediğini öne sürdüklerini yazmıştır. Atatürkçülüğe burjuva devrimi damgası vurarak devrimi alt yapı ve üstyapı ilişkileri açısından eleştirdiklerini ifade etmiştir. Atatürk'ün toplumun ekonomik yapısını ve üretim ilişkilerini değiştirecek atılımlara yönelmediği şeklinde yalınkat iddiaları savunduklarını ve bu yargıların tamamının Atatürkçülüğün özüne gölge düşüren ters bir bakış açısının içinden hareket ettiğini belirtmiştir. Atatürkçülüğü altyapı üstyapı açısından eleştirmenin yanlış bir düşünce sistematiği olduğunu ve devrimin iç mantığını besleyen ana düşünceye ters gitmek olduğunu öne sürmüştür. Devrimin yönünü çizen ana düşüncenin “*yeni bir devlet kurmak, yeni bir kültür yaratmak*” ülküsü olduğunu vurgulamıştır. Osmanlılığın her türlü kalıntısından arınmış ulusal bir kültür ve çağdaş bir devlet kurma ülküsünü ifade ettiğini belirtmiştir. Atatürk devriminin Osmanlı devlet ve kültür değerini değiştirme eylemi olarak ele alınması gerektiğini iddia etmiştir. Özdemir, bu noktada “*Kültür, tümüyle bir*

⁸⁵² Hilmi Yavuz, “*Atatürk'ün Üst Yapı Devrimleri*”, **Varlık**, No: 758, Kasım 1970, s. 4.

üstyapı, yoksa bir altyapı kurumu mudur ” sorusunu sorarak kültürün, “bilgiyi, inancı, sanatı, ahlâkı, töreleri ve bağlı bulunduğu toplumun üyesi olmak itibariyle kişinin kazandığı alışkanlıkları ve öbür hünerlerin tümünü kapsayan çok çapraşık bir” bütün olduğunu ifade etmiştir. Bu bütünün içinde altyapıyı oluşturan üretim ilişkileriyle, bu ilişkilerin dışında bulunan tüm toplumsal değerlerin de bulunduğunu söylemiştir. Dilin kültürün ayrılmaz bir parçası olduğunu ve altyapıda yapılacak bir değişimden etkilenmeyen bir niteliğe sahip olduğunu yazmıştır. Bu nedenle toplumun tümüyle değiştirilmesi için öncelikle kültürel dokusunun değiştirilmesinin zorunlu olduğunu belirtmiştir. Bunun tek başına ne bir altyapı ne de üstyapı işi olmadığını bunların tamamını içeren bir kültür değiştirme meselesi olduğunu savunmuştur. Atatürk devrimini üst yapı devrimleri sayanların ve onu ters bir yorum süzgecine tabii tutanların asıl yanılığının burada yattığını ifade etmiştir. Toplumda egemen kültürün değiştirilmesini Marksist anlamda altyapı ve üstyapı olgularıyla açıklayan bir yaklaşımın Batı’da çoktan modası geçmiş bir ölçü olduğunu savunmuştur.⁸⁵³

2. Halkçılık Prensibini Yeni Baştan Anlamlandırma Çabaları

1960’larda geleneksel çağdaşlaşmacı bir eğilimle Türkiye’nin yakın geçmişini değerlendiren bir grup aydınının hem Ulusal Kurtuluş Savaşı’nda hem de Cumhuriyet’in ilanından sonra, siyasal ve toplumsal olanın dönüştürülmesi hususunda en üst düzeyde belirleyici bir nitelik arz eden Halkçılık prensibine yaklaşımı, CHP’nin 1935 tarihli programındaki halkçılık tanımıyla birebir örtüşür nitelikte olmuştur.⁸⁵⁴ Örneğin Tahsin Banguoğlu, Atatürk’ün sosyal düşüncelerinin halkçılık ilkesi içinde aranması gerektiğini belirtmiştir. Bu sosyal düşüncelerin, sosyalizm gibi bir sınıfın

⁸⁵³ Emin Özdemir “Atatürk’çülüğün Eleştirisi”, **Varlık**, No: 758, Kasım 1970, s. 5.

⁸⁵⁴ CHP’nin 1935 tarihli programı halkçılığı şöyle tanımlar: “ irade ve egemenlik kaynağı ulustur. Bu irade ve egemenliğin, devletin yurttaşa, yurttaşın devlete karşı olan ödev ve yükümlülüklerini tamamilere yerine getirmek için kullanılması partinin başlıca prensiplerindendir. Kanun karşısında salt bir eşitlik kabul eden ve hiç bir ferde, hiç bir aileye, hiçbir klase, hiç bir cemaate ayrıcalık tanımayan yurddaşları, halktan ve halkçı olarak kabul ederiz. Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı klaslardan karşıt değil, fakat, ferdiğ ve sosyal hayat için iş bölümü bakımından türlü hizmetlere ayrılmış bir sosyete saymak esas prensiplerimizdendir; çiftçiler, küçük zanaat sahipleri, esnaf ve işçilerle, özgür ertik sahipleri, endüstrieller, tecimeler ve işyarlar Türk ulusal kuramının başlıca çalışan örgenleridir. Bunların her birinin çalışması öbürünün ve kamunun hayatı ve genliğı için zorağıdır. Partimizin bu prensiplerle amaçladığı gaye klas kavgaları yerine sosyal düzenlik ve dayanışma elde etmek ve asığlar arasında, birbirlerine karşıt olmayacak surette, uyum kurmaktır...” **C.H.P. Programı**, Ulus Matbaası, Ankara, 1935, s. 8, 9.

haklarını savunmadan doğmuş iktisadi formüller şeklinde tasavvur edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Atatürk'te halkçılığın, milliyetçiliğin ve millet sevgisinin doğal sonucu olduğunu vurgulamıştır. Aynı millettten olmak haysiyetinin bir icabı olduğunu söylemiştir. Halkçılığın aynı zamanda halk idaresinin de bir gereği olduğunu savunmuştur. Bu idarenin, halkçılığı bir duygu meselesinin ötesinde bir zaruret haline getirdiğini, yani halkçılığın o idareden beklenen faydaları yaşatacak bir ülkü olduğunu söylemiştir. Böylesi bir idarede insan haklarının kendiliğinden gerçekleşeceğini ve sosyal güvenlik kendiliğinden sağlanacağını dile getirmiştir. Böyle bir idarenin, sanayileşememiş olan ve burjuva sınıfları bulunmayan bir toplumda kolaylıkla uygulanabileceğini belirtmiştir. Batı'da yaşanan sınıf kavgalarının yolundan geçmeden sosyal adaletin tesis edilebileceğini ve refah toplumunu kurulabileceğini öne sürmüştür. Zaten Batı'nın sınıf kavgalarına sürüklenen milletleri ibret gözüyle izleyen Atatürk'ün milli birliği sağlamak ve korumak için imtiyazsız ve sınıfsız bir millet olduğumuzu ısrarla vurguladığını ve halk adı verilen kitleyi, Türkiye'deki tek sınıf olarak kabul ettiğini belirtmiştir. Bu nedenle kurduğu partiye, Halk Partisi adını verdiğini, aydını halkla buluşturmak için Halk Evlerini kurduğunu, dilde ve sanatta var olan halka doğru akımını desteklediğini, ağa, paşa ve efendi gibi sınıf ayrımına dayalı unvanları kaldırdığını ve sosyal adalete doğru adımlar attığını belirtmiştir.⁸⁵⁵

Tahsin Banguoğlu gibi Ercümen Kuran da, halkçılığın sınıf çatışmalarını önleyici niteliğinin altını çizer. Kuran'a göre, Mustafa Kemal Atatürk, 13 Ağustos 1923'te TBMM'nin ikinci dönemini açarken "*Yeni Türkiye Devleti bir halk devletidir, halkın devletidir*" demiştir. Bu cümle oldukça muğlak ve çeşitli anlamalara çekmeye müsait olduğu için Atatürk, "*halk devleti*" tabirinden neyi kastettiğini yine aynı meclisin beşinci dönem üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada şüpheye yer bırakmayacak bir şekilde izah etmiştir. Buna göre Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihli konuşmasındaki "*elimizdeki programın ruhu, bizi yalnız bir kısım vatandaşla alakalı kalmaktan meneder. Biz, bütün Türk milletinin hadimiyiz.*" ifadeleriyle halk kelimesini, millet mânasında ele almış ve sınıf mefhumunu kabul etmemiştir. Sınıf mücadelesi gibi bir yaklaşıma karşı çıkmıştır. İşçi sınıfı ya da burjuva sınıfı gibi kavramları reddetmiştir. Türk milletini bir bütün olarak değerlendirmiştir. Bu sebeple kesin ola-

⁸⁵⁵ Tahsin Banguoğlu, "*Atatürk'ün Halkçılığı*", *Dünya*, 9 Ekim 1965.

rak iddia edilebilir ki Türkiye’de sınıf mücadelesini gündeme taşımayı Atatürkçülük olarak nitelenmek gerçekten uzak bir yaklaşım olmuştur.⁸⁵⁶

Bu iki değerlendirme gibi Şerif Mardin de, halkçılık prensibinin sınıf mücadelesini reddeden niteliğine olumlu bir açıdan yaklaşmıştır. Ancak Mardin’in, Tahsin Banguoğlu ile Ercümen Kuran’dan ayrıldığı nokta halkçılık prensibinin solcu bir renk taşıdığına tamı tamına inanmış olmasıdır. Ona göre, halktan yana olduklarını söyleyenler, sert bir modernleşme yoluyla Rusya’da üç milyon insanı öldürmüşlerdir. Buharin’ini, Tomski’yi ve Trotski’yi tenkitlerinden dolayı ortadan kaldırmışlardır. Her vatandaşı bir diğer vatandaşın casusu olarak kullanmışlardır. İtalya’da muhalifleri hintyağı kürlerine tabii tutmuşlardır. Oysaki Mustafa Kemal Atatürk, böylesi bir modernleşme baremini nefretle reddetmiştir. CHP’nin kullandığı ideoloji, siyasi dil ve sosyal düşünce, Fransa’daki III. Cumhuriyetin bir yandan siyasal ve sosyal problemler için halka gitmeyi zorunlu gören fakat aynı zamanda da modernleşmenin gereklerini saklı tutan eğilimiyle oldukça iyi uyumuştur. Bu yönüyle Cumhuriyet Halk Partisi modernleştirme hamlelerine devam ederken halkçılığın (solculuğun) hürriyetçi köklerini kaybetmemiştir. Bu solculuğu (halkçılık), geniş halk tabakaları için eşit imkânlar yaratmanın aracı olarak kabul etmiştir. Halkın, siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel hayata katılma imkânının birinci basamağı olan Köy Enstitüleri bu durumun somut bir kanıtı olmuştur. Cumhuriyet, burada, vatandaşın, dar çerçevenin boğucu geleneksel çerçevesinden çıkarılmasını, ona daha geniş ufuklar sunulmasını ve toplumsal hayatın önemli kesitlerine iştirak etmesini amaçlamıştır. Bu değerlendirmelerinin yanında Mardin, halkçılığın toplumu bir bütün olarak kabul eden bu niteliğini solidarizmden aldığını düşünmüştür. Ona göre, CHP’nin siyasi terminolojisi ve fikri yapısı, toplumu oluşturan vatandaşların birbirlerine muhtaç oldukları noktasından hareket eden, liberalizmin tanıdığı kadar bireye hareket serbestliği tanımayan ve bu yönüyle de sol nitelik kazanan solidarizmin etkisi altında kalmıştır.⁸⁵⁷

Mevcut çalışmanın bir önceki bölümünde de vurgulanmaya çalışıldığı gibi Bülent Ecevit de halkçılığı sınıf savaşını reddeden bir olgu olarak ele almıştır. Ece-

⁸⁵⁶ Ercümen Kuran, “Atatürk’ün Demokrasi ve Halkçılık Anlayışı”, **Kemalizm**, No: 56, Yıl: 5, Mart 1967, s. 17.

⁸⁵⁷ Şerif Mardin, “Osmanlılar, CHP ve ortanın solu...”, **Milliyet**, 26 Eylül 1966.

vit, Mustafa Kemal Atatürk'ün “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle*” den bahsederken, Türk toplumunun Batı ve Doğu toplumlarındaki gibi sınıf farklılıklarına dayanmadığını, tarihimizde aristokrasiye bağlı bir sınıflaşmanın olmadığını ve ekonomik farklılıkların bir sınıf ayrılığı bilincini ortaya çıkaracak veya bir sınıf çatışmasını yaratacak nitelik taşımadığını vurgulamaya çalıştığını savunmuştur. Atatürk'ün, gerek sosyal ve gerek hukuki alanda eşitlik ve adalet duygusunun toplumsal yapımıza işlediğine inandığını ifade etmiştir. Ecevit, buradan hareketle Türk toplumu için asıl meselenin, tarihimizden gelen bu sınıfsız toplum yapısının hızlı ekonomik gelişme ve sanayileşme döneminde de korunması olduğunu yazmıştır. Türk toplumunun bu geleneksel yapısını sanayileşme sırasında koruyacak tedbirlerin alınması gerektiğini öne sürmüştür. Halkçılık prensibinin herşeyden önce, bu tedbirlerin bir anahtarı olduğunu ifade etmiştir. Bu anahtarın, Atatürk'ü bir doktrin hücreğine hapsetmek için değil ekonomik ilerleme ve sanayileşme hamlelerimizin her yeni evresinde karşılaşılabileceğimiz şartlarda hiçbir doktrine bağlanmaksızın Atatürk'ün “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle*” ülküsüne bağlı kalmak için kullanılması gerektiğini belirtmiştir.⁸⁵⁸

Buraya kadarki düşüncelere mukabil bir başka değerlendirme de halkçılık prensine sınıfsal açıdan yaklaşmıştır. Bu kapsamda İhsan Akay, Küçük Larousse sözlüğünün, halk kavramını bir şehrin veya bir ülkenin en kalabalık, en yoksul ve kültürden en az pay almış bir kitlesi olarak tanımladığını belirtmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün de halk ve halkçılık sözlerini insanların tümü veya ulusun bütünü anlamında kullanmadığını eğer öyle olsaydı ulusçuluk prensibinin dışında halkçılık prensibine gerek duymayacağını ifade etmiştir. Atatürk'ün halk ve halkçılık derken, ulusu meydana getiren insanların bir bölümünü nitelediğini savunmuştur. Bu bir bölümün ise, köy ağaları, varlıklı insanlar veya yüksek dereceli bürokratlar olmadığını, “*ülkenin en kalabalık, en yoksul, kültürden en az pay almış insanlarını*” olduğunu belirtmiştir. Atatürk'ün halk kavramından memlekette aydınlar ve memurların dışında en kalabalık, en yoksul ve kültürden en az pay alan, yani halkın dörtte üçünü oluşturan ve bel kemiğini meydana getiren köylüleri, işçileri kastettiğini belirtmiştir.⁸⁵⁹

⁸⁵⁸ Bülent Ecevit, “*Atatürk ve Doktrin*” , **Atatürkçülük Nedir?** , Varlık Yayınları, İstanbul, 1965, s.178, 179.

⁸⁵⁹ İhsan Akay, “*Halk ve Halkçılık*” , **Varlık**, No: 648, 15 Haziran 1965, s. 3.

İhsan Akay'ın bu abartılı tahlilinin yanında halkçılığı, sınıfsal bir kavram olarak ele alan bir diğer kesim ise, halkçılık prensibinin tarihini, Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki evreye ayırmış ve onun “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle*” vurgusunu tartışmaya açmıştır. Bu tartışma, Kemalist devrimin altyapı devrimciliğindeki başarısızlığını öne süren görüşlerin bir devamı şeklinde olmuştur. Örneğin Mümtaz Soysal'a göre, Mustafa Kemal, Milli Mücadele yıllarında ve hemen sonrasında halk kelimesini sıklıkla kullanmıştır. Ancak Mustafa Kemal'deki halk olgusu Fransız ihtilalcilerinin zihnindeki gibi çok müphem ve çok geniş bir “*halk*” kavramını karşılamıştır. Buna göre Paris'in meşhur “*vatandaş*” deyimiyile “*halk*” kavramı bazı noktalarda birbiriyle kaynaşmıştır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'na önderlik edenler, saray ve saray çevresine mensup olmayan herkesi halk olarak tanımlamıştır. Böylece halk kavramı, toplumun daha çok alt tabakalarını, yani yaşayışlarını günlük emekleriyle sürdürenleri kapsamaktan uzak kalmıştır. Tek parti rejiminin de dayanak noktalarından biri bu çok müphem ve çok geniş halk anlayışı olmuştur. 1931'de yayımlanan ve devrimin yorumunu veren “*Tarih*” adlı eserin IV. cildine bakan bir kimse “*« halk içinde çatışan iktisadi menfaatler bulunmadığına göre, bu menfaatleri temsil edecek çeşitli partilere de ihtiyaç yoktur »*” şeklinde bir izahla karşılaşacaktır. Tabii ki böyle bir anlayış “*Türk toplumun bünyesini kökünden değiştirecek reformlara gidilmesine imkân vermemiştir.*” Neticede Atatürk hareketi siyasal ve toplumun dış görünüşleri bakımından devrimci bir hareket olmuş; fakat toplumun bünyesini dönüştürme bakımından muhafazakâr kalmıştır. Bu nedenle denilebilir ki, Fransız Devrimi'nin, Türk Devrim'i üzerindeki etkisi toplumsal bünyenin dönüştürülmesi konusunda çok fazla yenilik getirememiştir.⁸⁶⁰

Doğan Avcıoğlu da “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle*” söyleminin halkçılık prensibini asli amacından uzaklaştırdığını düşünmüştür. Ona göre, Kuvayı Milliyeciler, kurtuluşu halkçılıkta görmüşlerdir. Bu dönemde halkçılık, kapitalizme, ağa ve eşraf idaresine karşı olmak ve çalışan sınıfların doğrudan doğruya iktidarı ele alması demek olmuştur. Hükümet halk hükümetidir. Dönem halk dönemidir. Hedef halkçılıktır. Ancak halkçılık ilkesi, tatbikatta çok çabuk dejenere olmuştur. Buna göre kapitalizm'in baskısından ve sömürsünden halkı kurtaracaklarını ilan eden devrimci kadro, 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde özel teşebbüsçülüğü benimsemiştir.

⁸⁶⁰ Mümtaz Soysal, “*Devrimcinin halkçılığı*”, *Yön*, No: 47, 7 Kasım 1962, s. 4.

1924 Anayasası, bedeli peşin ödenmeden hiçbir kamulaştırmanın yapılamayacağı maddesini getirerek toprak ağasının ve mütegalibenin iktisadi ve siyasi nüfuzunu kırarak ve köylüyü gerçek anlamda milletin efendisi yapacak toprak reformunu ortadan kaldırmıştır. Kurtuluş Savaşı'nda saray ve işgal kuvvetleriyle işbirliği içindeki büyük iş çevreleri, 1924'te Ankara Palas'ı istila etmiştir. Halkı küçümseyen Babîâlî bürokratları, kadro yetersizliği nedeniyle Ankara'ya hâkim olmuştur. Halkçılık politikasını gerçekleştirmek için kurulan CHP daha yolun başında kasabalardaki ve köylerdeki ağaların denetimine girmiştir. Avcıoğlu için böyle bir neticeyle karşılaşılmasının nedeni “« *bizde sınıf yoktur* » gibi bilime aykırı bir düşünceden hareket ” edilmesi olmuştur. Toplumda menfaatleri çatışan sınıfların var olduğu gerçeğinin anlaşılmasını olmuştur. Batı'daki anlamıyla olmasa da yine de üretim araçlarını elinde bulunduran ve bu şekilde emekçi halkı sömüren sınıfların görülememesi olmuştur. Bu sebeptendir ki, Kurtuluş Savaşı'nın halkçı fikirleri havada kalmıştır. Halk, eşraf ve bürokrasi hâkimiyetinden kurtarılmamıştır. Avcıoğlu, buraya kadar yapmış olduğu saptamalardan hareketle 1960'ların Türkiye'sinde kurtuluş yolunun 1919 yılında olduğu gibi halkçılıktan geçtiğini yazmıştır. Bu nedenle “*Gerçek Atatürkçüler(in), geçmiş hatalardan ders alarak sistemli ve metodlu bir «Halkçılık programı » etrafında toplanmak*” zorunda olduklarını ifade etmiştir.⁸⁶¹

Emin Türk Eliçin de Doğan Avcıoğlu gibi, halkçılık prensibinin “*imtiyazsız, sınıfsız kaynaşmış bir kütle*” vurgusunu eleştirmiştir. Eliçin'e göre, Mustafa Kemal'in, yapılacak anayasaya esas olmak üzere 13 Eylül 1920'de sunduğu halkçılık programı, Kurtuluş Savaşı'nın en bunalımlı günlerinde halk ve halkçılık anlayışını öncelemiştir ve bu anlayışın yeni Türkiye'nin temel yasası olmasını öngörmüştür. Program, Türkiye'deki hükümetin bir halk hükümeti olduğunu, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait bulunduğunu ve idare usulünün halkın mukadderatını kendi elinde tutmasına dayandığının belirtmiştir. Halkın emperyalizmin ve kapitalizmin tahakkümünden kurtarılacağına altı çizmiştir. Halkın maruz kaldığı sefaletin giderilerek refah ve saadetin temin edilmesini umde saydığını ifade etmiştir. Ancak CHP 1931 yılına gelindiğinde programında halkçılığı oldukça muğlak ve bütüncü anlayışla tanımlamıştır. Bunun neticesinde parti kısa süre içinde “*halkın zorbalarına, açikgözle-*

⁸⁶¹ Doğan Avcıoğlu, “*Kaynağa Dönüş*”, **Yön**, Sayı: 47, 7 Kasım 1962, s. 3.

*rine, iktisadi bakımdan güçlülerine yani gerçekten halktan olmayanlara” teslim edilirken “devrime ve devrimciliğe giden bütün yollar” da kapanmıştır.*⁸⁶²

Behice Boran’ın ise konuya yaklaşımı biraz daha farklı olmuştur. Boran, Kemalistlerin, sosyal sınıfları reddetmediğini ve hatta politikalarını belirli bir sınıf lehine şekillendirdiklerini düşünmüştür. Boran bu düşünceleri şöyle izah etmiştir, savaşlardan büsbütün yoksullaşarak çıkan Türkiye’de kapitalist toplumlardaki gibi olmasa da zengin tüccarlar, toprak ağaları ve daha ikinci planda sanayici sınıflar vardı. Bu dönemdeki can alıcı nokta güdülecek devlet politikasında hangi sınıfların ağırlık kazanacağı ve bunun bir sonucu olarak da devlet politikasının öncelikle ve özellikle hangi sınıflara hizmet edeceğiydi. Boran’a göre, bu sorunun cevabı devletin, tarımla uğraşan köylülere ve işçilere dönük yaklaşımında saklıydı. Örneğin, devlet toprak dağıtımı ile bir kısım köylüleri toprak sahibi yapmıştı ve topraksız köylüleri topraklandırmanın önemi üzerinde durmuştu; ancak, 1924 Anayasa’sı ile toprak mülkiyetini daha da sağlamlaştırarak büyük toprak mülkiyetini sınırlandırıp fazlasını topraksızlara dağıtmanın yolunu kapatmıştı. Bu durum büyük toprak sahiplerinin işine yaramıştı. Topraksız köylülerin karşı karşıya kaldığı bu olumsuz tablo işçiler içinde geçerli olmuştu. 1923-1945 döneminde köylü sınıfı gibi işçi sınıfı da politik hayatın dışına itilmişti. Milli Kurtuluş Savaşı’nın oldukça canlı olan işçi hareketleri 1925’ten sonra canlılığını yitirmişti. İrticaa karşı geçirilen Takrir-i Sükûn Kanunu “*irticaa kadar, hatta ondan daha fazla sol siyasi hareketleri, işçi hareketlerini*” bastırmak için kullanılmıştı.⁸⁶³

3. Bir Kalkınma Modeli Olarak “Yeni Devletçilik” Tartışmaları

1961 Anayasasına giren ve bir hayli tartışmalara neden olan “*sosyal devlet*” ilkesi, “*soysal güvenlik*” le ilgili olan hükümleri içermesinin yanında sosyal adalet içinde hızlı kalkınma yönlerini gösteren hükümler de içermiştir. Bu bakımdan özellikle 41. madde, hayli anlamlı bir denge kurmuştur. “*İktisadi ve sosyal hayatın düzeni*” başlığın taşıyan bu madde, bir yandan ekonomik ve sosyal yaşamın “*adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağ-*

⁸⁶² Eliçin, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, s. 306, 307, 310, 311.

⁸⁶³ Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, s. 24, 29, 30.

lanması amacına göre ” düzenleneceğini belirtmiştir. Diğer yandan da devlete “*iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma plânları yapmak*” ödevi vermiştir. Anayasa, devletçiliği kolaylaştıran ve özel yatırımların toplum yararına yöneltmesini isteyen bu tutumuyla, liberal eğilimli bir kalkınma politikasından çok güdümcü eğilimde olan politikalara imkân hazırlamıştır.⁸⁶⁴

Kemalist ilkeleri sosyalist bir açıyla yorumlamaya çalışan aydın gruplarının bir bölümü, devletçilik prensibini 1961 Anayasa’sının bu yaklaşımıyla aynı doğrultuda anlamlandırmıştır. Bu noktada söz konusu çevre, hem 1923-1929 döneminin, iktisat politikalarını ve resmi iktisat görüşlerini hem de 1930-1939 döneminin “*korumacı-devletçi sanayileşme*” olarak adlandırılan politikalarını eleştirmiştir.⁸⁶⁵ Örneğin İhsan Akay’a göre, Yeni Türk Devleti’nin iktisat politikası “*iktisat alanında devletin görevi özel sermaye çabalarının sona erdiği yerde başlar.*” prensibini benimseyen İzmir İktisat Kongresi’nde atılmıştır. Kongrenin ardından iş dünyasının kapıları özel sermayeye ardına kadar açılmıştır. Bunun yanında devletin iktisadi çabalarının da artırılmasından vazgeçilmemiştir. Ancak bu “*karma iktisadi sistem*” dileğine karşın “*ilk ereği kendi kazancını artırmak olan özel sermaye, yapacağı yatırımlarla ulusal iktisada kazanç katacaktır.*” gibi saf bir inançla özel teşebbüs öncelenmiştir. Bu kapsamda özel teşebbüsü iktisadi çabalara özendirerek bir takım tedbirler alınmıştır. 1927 yılında, 1913 de çıkarılan “*Sanayi Teşvik Kanunu*” ile aynı adı taşıyan yeni bir kanun çıkarılmıştır. Bunun yanında özel sermayeyi desteklemek üzere 1924 de “*İş Bankası*” ve 1925 de “*Sanayi ve Maden Bankası*” kurulmuştur. Böylelikle “*Yeni Türkiye’nin iktisat politikası, daha işin başlangıcında çürük bir*” temel üzerine oturmuştur. Zaten büyük tasarılar için gerekli olan iç kaynakların azlığı ve

⁸⁶⁴ Soysal, **Anayasaya Giriş**, s. 259.

⁸⁶⁵ Korkut Boratav’a göre, 1923-1929 dönemi “*Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa*” dönemidir. Bu dönem kendinden öncesiyle bir kopuş yaşamamıştır. Aksine 1923-1929 dönemi, iktisat politikaları ve resmi iktisat görüşleri açısından 1908-1922 dönemi ile şaşılacak bir süreklilik içindedir. Bu süreklilik, Meşrutiyet sonrasında “*milli iktisat*” görüşü olarak nitelenen ve savaş yıllarında kısmen uygulanan iktisadi tezlerin 1923 sonrasında da büyük oranda egemen olmasında görülür. “*Korumacı- Devletçi Sanayileşme*” olarak tanımlanan 1929-1939 dönemiye, dünya ekonomisi büyük bir buhran içine sürüklenirken Türkiye ekonomisi dışı kapanarak ve devlet eliyle milli sanayileşme denemesine girer. Korkut Boratav, “*İktisat Tarihi (1908-1980)*”, **Çağdaş Türkiye, 1908-1980**, (Haz. Sina Akşin), Cilt: IV, 10.Baskı, Cem Yayınları, İstanbul, 2008, s.310,311, 321, 322. ; Boratav’ın bu konudaki görüşleri için ayrıca bkz. Boratav, Korkut; **Türkiye’de Devletçilik (1923-1950)**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1962.

büyük masrafları karşılayacak sermaye birikimlerinin ve mali kurumların yetersizliği nedeniyle özel teşebbüsten beklenen verim de elde edilememiştir. Çürük temele dayalı bu yapı, 1929-30 bunalımında paldır küldür yıkılmıştır. Bunun üzerine Atatürk Türkiye'si 1930 yılında “*güdümlü bir iktisat politikasına*” yani devletçiliğe yönelmiştir.⁸⁶⁶ Ancak Batı uygarlığından ayrılmaksızın Batılı toplumlar seviyesine ulaşma ereği güden Türkiye, 1923 -30 dönemindeki liberal politikaların uyuşturucu etkisiyle ciddi kayıplar yaşamıştır. Peki, bu sorumsuz adımların başarısızlığından Atatürk sorumlu tutulmalı mıdır? Akay, bu soruya hayır cevabını vermiştir. Önderin kendi başına fişkırın bir artezyen kuyusu olmadığını savunmuştur. Koşulları ve dinamikleri yetersiz bir toplumun büyük bir önder çıkaramayacağını ifade etmiştir. Ortada suç değil yetersizlik ve bilgisizliğin olduğunu söylemiştir. “*Güdümlü bir iktisadın zorunluluğunu Atatürk'e bıkmadan usanmadan anlatacak ülkücü iktisatçılar olsaydı Türkiye'de, gerçekçi Önder(in)1930'da yöneldiği devletçiliğe 1923 de yönelmekte tereddüt*” etmeyeceğini savunmuştur.⁸⁶⁷

İhsan Akay eleştirilerini “*Açık Ekonomi Koşullarında Yeniden İnşa*” dönemiyle sınırlandırırken Fethi Naci, Sabahattin Selek'e referansla, “*Korumacı- Devletçi Sanayileşme*” dönemini de eleştirmiştir. Naci'ye göre, devletçilik düşüncesi, Anadolu İhtilâli'nin felsefesinde kuvvetli bir unsur olarak bulunmuştur. İhtilâl, antiemperyalist olduğu kadar antikapitalist olduğunu da her fırsatta açıklamıştır. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış nutkunda “*kamu yararını ilgilendiren kurumları ve teşebbüsleri devletleştireceğiz*” demek suretiyle devletçi bir görüşü benimsediğini açıkça göstermiştir. “*Fakat zaferden sonra ihtilâl, kendi felsefesine bu noktada ihanet*” etmiştir. 17 Şubat 1923'te toplanan Türkiye İktisat Kongresi, “*milli kapitalist ekonomiyi*” benimsemiştir. Gazi Mustafa Kemal, kongreyi açış konuşmasında “*devletçilikten tek kelimeyle bile söz*” etmemiştir. Devletçiliğin yeniden benimsenmesi için 1931 yılına kadar beklemek gerekmiştir. Büyük bir hızla sosyal reformların gerçekleştiği bu sekiz senelik dönem, ekonomik faaliyetler bakımından başarısızlıkla geçmiştir. Nihayet 10 Mayıs 1931'de toplanan CHP Kurultayı, Devletçilik ilkesini programa almıştır. Ancak Kurultay'ın kabul ettiği dev-

⁸⁶⁶ İhsan Akay, “*Atatürk'ün Devletçiliği*”, **Varlık**, No: 657, 1 Kasım 1965, s. 8.

⁸⁶⁷ İhsan Akay, **Atatürkçülüğün İlkeleri**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964, s. 91, 92.

letçilik tanımı, Mustafa Kemal Paşa'nın 1922 yılındaki devletçilik tanımından daha da geri bir tanım olmuştur.⁸⁶⁸

Doğan Avcıoğlu da hem 1923-1929 hem de 1930-1939 dönemlerini köktenci bir biçimde eleştirmiştir. Avcıoğlu'na göre, Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın ilk yıllarında “ « *halk devrindeyiz, halk hükümetiyiz, halkçılık yapacağız* »” demiştir. 1921 Aralık ayında halkçılığı “ « *Sosyal nizamı emeğin haklarına dayandırmak isteyen sosyal meslek* »” şeklinde tanımlamıştır ve ardından da “ « *milletçe bizi mahvetmek isteyen emperyalizme karşı ve bizi yutmak isteyen kapitalizme karşı savaşaacağız* »” demiştir. 1922 Martı'nda da Tanzimat'ın açtığı serbest ticaret döneminin yani liberalizmin “*gelişmeye elverişli sanayimizi*” yok ettiğini ifade etmiştir. Ziya Gökalp de, sosyalizmle eş anlamlı kullanabileceğimiz bir halkçılık tanımı yapmıştır. Mülkiyetin kamu yararına sınırlandırılmasını istemiştir. Hatta Celal Bayar da, Tanzimat'la birlikte Türkiye'ye gelen Avrupa kapitalizminin iktisadi yapımızda yarattığı “*müessif*” neticelere değindikten sonra devlet sosyalizminin faydalı örneklerinin altını çizmiştir. Devlet sosyalizmini içtenlikle savunmuştur. Görüldüğü gibi fikirler ve olaylar devrimci kadroyu, “*halkçı ve halktan yana*” devletçiliğe doğru itmiştir. Ancak buna rağmen devrimci kadro daha işin başında “ *Batıdan kopya edilmiş saf bir liberalizm*” yönelmiştir. Atatürk, bir taraftan emeğin hakkını savunurken ve “ « *bizi mahvetmek isteyen emperyalizm ve kapitalizme karşıyız* »” derken öbür taraftan da “ « *memleketimizde milyonerlerin hatta milyarderlerin yetişmesine çalışacağız* »” demiştir. Bu doğrultuda toplanan İzmir İktisat Kongresi'ne Milli Türk Ticaret birliğinin ve toprak ağalarının liberal görüşleri damgasını vurmuştur. Kongrenin sonunda “*özel faaliyet inisiyatifinin son bulduğu noktada Devletin görevleri başlar.*” şeklinde liberal bir formül kabul edilmiştir. Böylelikle devletin iktisadi hayata doğrudan doğruya müdahalesi, Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalma ve yabancıların elindeki işletme ve inhisarların devralınmasından ve demiryolu döşenmesinden ibaret kalmıştır. Bunun yanında devlet işletmelerinin birçoğu özel teşebbüse devredilmiş ve hatta demiryollarının yapımında özel şirketlerden faydalanılması amaç kabul edilmiştir. Özel teşebbüsü geliştirmek maksadıyla İş Bankası kurulmuş ve 1927 de “ *Sanayi Teşvik Kanunu*” kabul edilmiştir. Ancak “*devlet parasıyla özel teşebbüsçülük yapma*

⁸⁶⁸ Fethi Naci, **100 Soruda Atatürk'ün Temel Görüşleri**, gerçek yayınevi, İstanbul, 1968, s. 64, 65, 70.

politikası” devrimci kadrolarda hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu hayal kırıklığının ve zaruretlerin sonunda Devletçilik politikasına geçilmiştir. Fakat buna rağmen “*devletçilik hiçbir zaman sınıf tezatlarını gidererek kalkınmanın sosyal adalet içinde ve hızla yürütülmesini gerçekleştirecek bir iktisadi ve sosyal sistem olarak ortaya*” konulmamıştır. Yetkililer devletçiliği sürekli özel teşebbüsün yetersizliğinin ortaya çıkardığı bir zaruret olarak savunmuşlardır. Hatta en ileri devletçiler de “*kamu yararının gerektirdiği işlerin devlet tarafından yapılması tezini ileri*” sürseler de “*nihai gayenin özel teşebbüsçülük olduğunu belirtmekten*” de geri durmamışlardır.⁸⁶⁹

Türkiye İşçi Partisi’nin temsil ettiği aydın geleneğini de, Yöncü aydınlardan farklı düşünmemiştir. Örneğin Behice Boran için de, devletçilik anlayışında iki unsurun hâkim olmuştur. Bunlardan birincisinde devlet umumi menfaatler açısından zorunluluk ve fayda gördüğü işleri fertlere bırakmamış, kendisi yapmıştır. İkincisindeyse devlet, yalnızca fertlerin yapmak istemediği veya yapamadığı işleri yapmıştır. CHP’nin devletçiliği bu iki görüş arasında gidip gelmiştir. Ama önemli olan her iki durumda da, “*ferdi mesai ve faaliyetin esas alınması*” prensibini kabul etmiş ve devletin özel teşebbüs yerine kaim olmasını vurgulamıştır. Bu nedenle devletçilik, sanayide, ticarete ve tarımda varlıklı sınıfların çıkarlarına hizmet etmiştir. 1930’dan sonra ise devlet sanayi işletmeleri kurmaya başlamıştır. Sanılabilir ki devletin sanayiye el atması özel teşebbüsün gelişmesini önler. Oysaki tam tersi yaşanmıştır. Örneğin tekstil sanayisindeki özel girişim devlet işletmeciliğinin kanatları altında büyümüştür. Devlet hem sermaye birikimini daha hızlı sağlamak hem de pahalıya ürettiği için tekstil ürünlerinin fiyatını yüksek tutmuştur. Bunun yanında İktisadi Devlet Teşekkülleri “*bürokratik burjuvazi*”yi destekleme ve büyütme aracı haline gelmiştir. Böylelikle devletçilik politikası halk çoğunluğunun hizmetinde ve denetiminde bir devletçilik şeklinde değil bir devlet kapitalizmi biçiminde tezahür etmiştir.⁸⁷⁰

Yön çevresi, ortaya konulan bütün bu değerlendirmelerden hareketle devletçilik umdesinin restore edilmesini ve yeni bir devletçilik anlayışının yaratılmasını sa-

⁸⁶⁹ Doğan Avcıoğlu, “*Devletçilik nasıl dejenere oldu?*”, **Yön**, No: 47, 7 Kasım 1962, s. 6, 7.

⁸⁷⁰ Boran, **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, s. 27, 28. ; Mehmet Ali Aybar da, “*Türkiye Sosyalizmi*” başlıklı makalesinde, Türkiye’deki özel teşebbüsün komprador nitelikte olması nedeniyle özel teşebbüsün yalnızca kapkaç işlerine, dış ticarete lükse ve konut inşaatı gibi işlere ve montaj sanayine yöneleceğini belirterek hızlı sanayileşmenin özel teşebbüs olmaksızın yalnızca devlet eliyle gerçekleşeceğini vurgular. Devlet İktisadi Teşebbüsleri’nin özel teşebbüsü besleyen niteliğinin değişmesi gerektiğini ifade eder. Aybar, **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler 1945-1967**, s. 650, 665.

vunmuştur. Bu çerçevede Yön'ün ilk sayısında yayımlanan “*Aydınların Ortak Bildirisi*” nde “*yeni devletçilik*” söylemi hâkim söylem olmuştur. Bildiri, günün “*gerçeklerine uygun yeni bir devletçilik*” anlayışının Türkiye için zaruri olduğunu söylemiştir. Özel teşebbüsün mutlaka verimli devlet teşebbüsünün de mutlaka verimsiz olduğu düşüncesinin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Verimli çalışma imkânlarının sağlanması için İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde bazı sanayi kollarının devletleştirildiği belirtmiştir. Bazı devlet işletmelerinin verimsiz olmasının nedeninin devletçilik değil yeter derecede devletçi olunmaması ve devletçiliğin sistemli bir şekilde uygulanmaması olduğunu iddia etmiştir. Şuurlu bir devlet müdahalesi anlamına gelen “*yeni devletçilik*”, anlayışıyla, milli gelirdeki artışların önemli bir bölümünün kalkınma için elzem olan tasarruflara ayrılacağını beyan etmiştir. Vergi sisteminde verimin artırılacağını, boş duran iş gücünü istihsale yönlendirileceğini ve kalkınmanın nimetlerinin ve külfetlerinin topluma eşit olarak dağıtılacağını söylemiştir. Demokratik rejimin sadece bir şekilden ibaret kalmasını önleyip demokrasinin kitlelerce içselleştirilmesini sağlayacağını vaat etmiştir.⁸⁷¹

Doğan Avcıoğlu da, devletçiliğin halkçılık ekseninde yeniden kurulmasına dönük düşünceleriyle öne çıkmıştır. “*Devletçiliğin önündeki en büyük engel iktisadi olmaktan çok siyasi*dir” şeklindeki bir anlayışı benimseyen Avcıoğlu, olayların zorla kabul ettirdiği ve bilimsel temele oturmayan devletçilik politikası nedeniyle 1960’ların Türkiye’inde “*topluların kalkınma görüşünden mahrum, özel çıkarlar için kullanılan anarşik bir*” devletçilik anlayışının mevcut olduğunu söylemiştir. Bu durumun aşılması için de öncelikle devletçiliğe inanmış bir ortamın ve siyasi kadronun yaratılmasının zaruriliğine dikkatleri çekmiştir. Devletçiliğin özel çıkar yerine halkın çıkarını gözetir hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur. Halkçı bir idare olmadan devletçilikten beklenen faydaların sağlanamayacağını ifade etmiştir. Bu nedenle devletin özel çıkarın elinden kurtarılması gerektiğini ve özel çıkarın parasal gücünü kullanarak devleti ele geçirmesinin önlenmesinin lazım geldiğini öne sürmüştür. Özel çıkarın siyasi nüfuzunun kırmak için de banka, sigorta ve dış ticaret gibi alanların devletleştirilmesini savunmuştur. İç ticaretin fırsatçıların elinden kurtarılması gerektiğini belirtmiştir. Ağaların siyasi gücünü kıracak bir toprak reformunun yapılmasını önermiştir. Kapsamlı bir kooperatifçilik hareketine girişilmelisini istemiştir. Eğitim

⁸⁷¹ “*Aydınların Ortak Bildirisi*”, *Yön*, No: 1, 20 Aralık 1961, s. 13.

kurumlarında fakir çocukların toplum hayatında en üst yere gelmelerinin önü açılması savunmuştur. Bütün bunların yanında devletçiliğin bir kalkınma görüşüne oturması gerektiğine değinmiştir. Bunun içinde iktisadi hayatın baştan aşağı, akılcı bir kalkınma doktrinine dayalı olarak planlanması gerektiğini ifade etmiştir. Sosyalizm'in "*halkçı ve akılcı bir kalkınma doktrini olarak devletçilik ve planlama için*" en elverişli ortamı yarattığı vurgulamıştır.⁸⁷²

Sadun Aren için de 1960'ların Türkiye'sinde devletçi politikalar hayatiyetini sürdürmektedir ve bir restorasyona gerek duymaktadır. Aren'e göre, Türkiye, Tanzimat'tan itibaren bir Batılılaşma hareketinin ve Cumhuriyet'ten itibaren de kalkınma hamlelerinin bir neticesi olarak hızlı bir kalkınmanın eşiğine gelmiş bulunmaktadır. Ekonominin temel unsurları geleceğe ümitle ve güvenle bakmaya sevk edici niteliktedir. Gerçekten, bir defa, tabiat hasis değildir. Toprakların büyüklüğü, verim kabiliyeti ve iklim şartları birçok ileri ülkenin şartlarından daha elverişlidir. İkinci olarak, yol, baraj ve liman gibi alt yapı ve sanayi tesisleri yeterli olmamakla birlikte ileri bir hamle yapabilmek için destek olacak ölçüdedir. Bütün mesele Türkiye'nin bu temel kuvvetini, memlekete işlerini toplum yararına, yani sosyal adalet esasına göre yürütecek toplumcu kalkınma felsefesi temelinde harekete geçirmektir. İşte devletçilik, bu toplumcu felsefenin bir parçası ve onun bir icra vasıtası olması itibarıyla önemlidir. Devletçilik, milletin adalet hislerini örselemeden, sermaye biriktirmenin, sanayileşmenin ve kalkınmanın vasıtasıdır. İleri bir devletçilik kalkınmanın esas bir prensibi olarak alınmadıkça Türkiye'nin aşırı sağcı veya aşırı solcu bir diktatörlüğe kayması kaçınılmazdır. Bu sebeple Devletçiliğin toplumcu felsefe içindeki fonksiyonu göz ardı edilmemelidir. Bu çerçevede devlet işletmeciliği özel işletmeciliğe göre daha az verimlide olsa toplum felsefesinin bir gereği olarak devletçilik tercih edilmelidir. Ancak bu tercih yapılırken de devletçiliğe yeni bir can ve dinamizm kazandırmalıdır.⁸⁷³

Şevket Süreyya Aydemir için de Türkiye'nin yeni bir devletçi politikaya ihtiyacı olduğu mutlaktır. Buna göre Aydemir, 1960'ların Türkiye'sinde eski devletçilik yeterli gelmediğini savunmuştur. Atatürk'ün mevcut devletçiliği "*imtiyazsız sınıfsız bir millet yaratmak için ele*" almasına rağmen başarılı olamadığını ifade etmiştir.

⁸⁷² Doğan Avcıoğlu, "*Devletçilik*", **Yön**, No: 26, 13 Haziran 1962, s.7.

⁸⁷³ Sadun Aren, "*Devletçilik ve ötesi*", **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962, s. 15.

Devletçiliğin yalnızca iktisadi bir devlet işletmeciliği şeklinde kaldığını belirtmiştir. Ancak birçok engellemeye rağmen de önemli işler de başardığını savunmuştur. 1960'ların Türkiye'sinde devletin, A dan Z ye kadar Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal yapısını tanzim etmesinin zorunlu hale geldiğini belirtmiştir. Devletçiliğin milliyetçi ve Atatürkçü bir nizam olarak her sahayı kuşatması gerektiğini vurgulamıştır. Devletçiliğin sadece iktisadi bir devlet işletmeciliği değil “*özel teşebbüse yer vermekle beraber milli hayatın her sahasını içine alan bir sosyal nizam*” olması gerektiğini savunmuştur. Çağın gelişmelerinin bunu emrettiğini belirterek bu düzeni Türk sosyalizmi olarak nitelemiştir.⁸⁷⁴

Bütün bu görüşlerden başka bir görüş ise, CHP'nin 1935 tarihli programındaki devletçilik tanımında geçen “*özel kanav ve çalışma esas olmakla birlikte*” cümlesini⁸⁷⁵ ve Mustafa Kemal Atatürk'ün devletçilik prensibinin anti sosyalist niteliğinin altını çizen söylevini⁸⁷⁶ 1960'lı yılların Türkiye'sine tamı tamına aktarmıştır. “*Mutedil Devletçilik*” kavramsallaştırmasını hararetle benimsemiştir. Örneğin “*Devletçilik denen şeyin doğumunda hazır*” bulduklarını diyen Falih Rıfkı Atay, devletçilik prensibinin tarihsel şartların bir gereği olarak devlet-özel teşebbüs birlikteliğine göre hayat bulduğunu, sağ ve sol politik akımların dışında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmüştür. Devletçiliği sistemleştirilmiş bir teori olarak değil “*zaruret-i eşya eser-i*” olarak tanımlayan Atay, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın hemen sonrasında, Türk milletinin maddi olanaklara sahip olmadığını belirtmiştir. Bunun yanında imtiyazlı yabancı şirketlerin tasfiye edilmesi ve kapitülasyonların kaldırılması nedeniyle de dışarıdan da her hangi bir gelir gelmediğini ifade etmiştir. Memlekette yapılacak yeni şeylerin bu şartlar altında yapılacağını savunmuştur. Bu nedenle bir yandan demiryollarının devletçe döşendiğinin altını çizerek Anadolu'yu kalkındırmak için özel sektör ve yabancı sermayenin gidemediği yere devletçe gidildiğini belirtmiştir. Diğer yanda da özel sektörün de alabildiğince teşvik edildiğinin ifade ederek Atatürk dev-

⁸⁷⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “*artık devletçilik yetmez*”, *Yön*, No: 39, 12 Eylül 1962, s. 14.

⁸⁷⁵ **C.H.P. Programı**, Ulus Matbaası, Ankara, 1936, s. 8.

⁸⁷⁶ Atatürk, Afet İnan'a hazırlattığı “*Vatandaş İçin Medeni Bilgiler*”, isimli çalışmada bizim uygulanmasını muvafık gördüğümüz devletçilik prensibi bütün üretim araçlarını fertlerden alarak ulusu büsbütün başka esaslar temelinde tanzim etmek amacını takip eden, ferdi ve hususi teşebbüse imkân tanımayan “*sosyalizm prensibine müstenit Kollektivizm, Komünizm gibi bir sistem değildir.*” demektedir. İnan, **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, s. 59

rinde, Bafra-Çarşamba demiryolu yapımının özel sektöre bırakıldığını ve yeni şartlarda gelecek olan yabancı sermayeye kapıların açıldığını söylemiştir.⁸⁷⁷

Tahsin Banguoğlu da Falih Rıfki Atay ile benzer bir değerlendirme yapmıştır. Banguoğlu tespitlerinde Milli Mücadele şartlarında ve hemen sonrasında Türkiye’de iç sermaye bulunmadığını ve dış sermayenin ise emperyalist emeller beslediğini belirtmiştir. Bu şartlar altında demiryollarının tamamlanması, madenlerin işletilmesi ve fabrikaların kurulması için mutlaka bir iktisat politikasının yaratılmasının zaruriliğine dikkatleri çekmiştir. Atatürk’ün bu şartlar içinde devlet destekli bir kalkınmanın benimsenmesinden başka yol olmadığını görerek işe başladığını yazmıştır. Bu hamlenin kısa zamanda başarı ile tamamlanarak Türkiye’nin en temel ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlandığını dile getirmiştir. Atatürk devletçiliğinin işte böyle bir devletçilik olduğunu, bir iktisadi doktrin uygulaması değil Türkiye’nin ihtiyaçlarından doğmuş Türkiye’ye has bir sistem olduğunu ve belirli bir zamanla ve şartla sınırlandırıldığını söylemiştir.⁸⁷⁸

Tahsin Banguoğlu ile Falih Rıfki Atay’dan oldukça farklı bir yerde durmakla birlikte Mümtaz Turhan’ının da devletçilik konusundaki tahlilleri söz konusu iki ismin yazdıklarıyla örtüşmüştür. Turhan’a göre, devletçilik bahsinde yapılan münakaşalar esas olarak devletçiliğin mahiyeti ve şekillerine dair olmuştur. Bir başka ifadeyle münakaşanın esas noktasını, geri kalmış bir ülkenin hızla ve emniyetle ilerlemesi için devletçiliğin demokratik bir düzen içinde kalması mı yoksa Marksist prensiplere göre şekillenmesi mi gereklidir? sorusu meydana getirmiştir. Türkiye’deki solcular, bu soruya tamamıyla Marksist istikamette bir devletçilik olduğu şeklinde cevap vermişlerdir. Oysaki Atatürk’ün meşhur ve malum beyanlarında görüldüğü üzere, devletçilik kadar hiçbir ilkenin komünizme karşı bir tutum olduğu açıkça belirtilmemiştir. Diğer ilkeleri şöyle ya da böyle komünizmle tefsir etmek mümkün olsa da devletçiliğin sosyalizm çerçevesinde tefsir edilmesi mümkün olmamıştır. Atatürk devletçiliği, bütünüyle “*demokrasi ve hürriyet rejimi içinde kalan ve mühim vasfı ve hususiyeti iktisadi sahada rehberlik olan bir*” devletçilik olmuştur. Atatürk devletçiliği, memleketin sanayileşme hamlesinde özel teşebbüsün gerçekleştiremeyeceği her tür-

⁸⁷⁷ Falih Rıfki Atay, “Devletçilik Üzerine”, **Dünya**, 10 Ağustos 1965.

⁸⁷⁸ Tahsin Banguoğlu, “Atatürk’ün Devletçiliği”, **Dünya**, 20 Eylül 1965.

den faaliyetleri üzerine alan, sanayide yeni tesisler kuran ve diğer sahalardaki teşebbüslere de rehberlik eden bir devletçiliği ifade etmiştir.⁸⁷⁹

Aydın Yalçın da, devletçilik prensibinin karma bir ekonomik modeli ön gören niteliğini içtenlikle benimsemiştir. O, “*izan ve anlayışını yitirmeyen bir tek kimsenin bile*” devletin iktisadi hayattan tamamıyla çekilmesini istemeyeceğini yazmıştır. Devletin; bütçe politikası, devlet harcamaları ve yeni vergiler kanalıyla, ülke ekonomisinde hayati bir rol oynadığını ve oynamaya da devam edeceğinin inkâr edilemeyeceğini belirtmiştir. Özel teşebbüsün muhtaç olduğu birçok hizmetin ancak devletçilik sayesinde temin edileceğinin aşikârlığını vurgulamıştır. Yollar, limanlar, sulama tesisleri, enerji kurumları, sağlık ve eğitim gibi sahalarda devletin etkinliğinin artırılmasının lazım olduğunu savunmuştur. Diğer taraftan kömür, çimento, şeker ve demir-çelik gibi istihsal sahalarda devlet faaliyetinin devam etmesinin bir emri vaki olduğunu öne sürmüştür. Özel teşebbüsün sermaye kaynakları, bilgi ve teknik imkânları nedeniyle atılmaya cesaret edemediği bazı yeni sanayi kollarının bir zamanlar Japon’ların yaptığı gibi milli ekonomiye kazandırılmasını istemiş ve bu sahalarda devlet işletmeciliğinin kurulması düşüncesini savunmuştur. Devletçilik prensibinin tartışma konusu olamayacağını dile getirmiştir. Sosyalizme karşı cephe alanlarında böyle bir devletçilikten muarız olması için bir sebep olmadığını her fırsatta tekrarlamıştır.⁸⁸⁰

Bu çerçevede yapabilecek son referans Osman Turan’ın görüşleridir. Turan da, Kemalizm-Sol ekseni gibi; ancak ondan farklı bir temelde, 1930-1939 döneminin “*korumacı-devletçi sanayileşme*” olarak adlandırılan güdümlü devletçilik politikalarını hedef almıştır. Turan’a göre, CHP, devletçiliği özel sermaye yetersizliği ile müdafaa etmiştir. Kapitülasyonlar döneminin korkusuyla da yabancı sermayeye kapıları kapatmıştır. Küçük sanayi ve ticaret faaliyetlerine el koymuş ve memleketi iktisadi bir durguluğa sürüklemiştir. Bu durum Türkiye’de, devlet kapısından ve iptidai ziraattan başka bir iş alanının kalmamasına ve eğitimin amacının devlet memuru olmakla özdeşleşmense neden olmuştur. Daha sonrasında da halkın devletin kulu haline gel-

⁸⁷⁹ Turhan, **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Sosyal, Sosyal ve Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, s. 54.

⁸⁸⁰ Aydın Yalçın, “*Devletçilik*”, **Öncü**, 31 Ocak 1962.

miş bir memur kadrosuyla kolayca idare olunacağı ve iktidarın bu şekilde muhafaza edileceği felsefesinin yerleşmesine sebebiyet vermiştir.⁸⁸¹

4. Kemalizm'in Devingen Niteliği Devrimcilik

Kemalizm'in devrimcilik umdesi ikili bir anlama sahip olmuştur. Birinci anlamda “*devrimcilik*” mevcut sistemin, yani gerçekleştirilmiş bulunan cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nin korunmasını ifade etmiştir. Bu anlamıyla Türk Devrimi'nin geriye dönüşünü engelleyici bir koruma işlevi yapmıştır. İkinci anlamda “*devrimcilik*” ise, Türk Devriminin temel prensipleri yönünde ileri götürülmesini ifade etmiştir. Bir başka deyişle yalnız mevcudun ve gerçekleştirilenlerin korunmasıyla yetinilmemesi Türk Devriminin çağdaş gelişmelere ve zamanın gereklerine göre daha ileriye taşınmasını amaçlamıştır.⁸⁸² 1960 sonrasında Kemalizm'in prensiplerini toplumun siyasal, ekonomik ve sosyal yapısını yeni baştan biçimlendiren bir manifesto olarak yeniden değerlendirmeyi amaçlayan veya Kemalizm'in prensiplerine bir dinamizm kazandırma iddiasıyla hareket eden kesimler, devrimcilik olgusunu daha çok ikinci anlamıyla ele almışlardır.

Söz konusu çevre için yukarıdaki halkçılık ve devlet tartışmalarında da görüldüğü gibi Kemalist devrim tamamlanmamış bir süreci ifade etmiştir. Örneğin Devrim gazetesinin ilk sayısında yayımlanan bildiriye göre, Atatürk, çağdaş uygarlığa ulaşmanın Tanzimat yıllarındaki gibi Batı uydusu olmakla değil ortaçağ kurumlarını tasfiye eden bir düzen değişikliği ile mümkün olacağını görmüştür. Saltanat ve hilafetin kaldırılması, akla ve bilime dayanan laik düşüncenin egemen kılınması, yeni bir düzen kurulması yolunda girişilen üst yapı devrimlerini meydana getirmiştir. Ancak Atatürk üst yapı devrimleriyle yetinmeyip devlet eliyle sanayileşme ve bir toprak reformuyla düzen değişikliğini tabana yaymaya yönelmiştir. Fakat 1945 yılına kadar süren toprak reformu çabaları, toprak ağalarını mukavemeti nedeniyle başarılammıştır. Yine 1945 yılından sonra devletçilik prensibi dejenere edilmiştir. Bu nedenle Kemalist devrim tamamlanamadan yarıda kalmıştır.⁸⁸³

⁸⁸¹ Osman Turan, “*Yabancı Sermaye Düşmanlığı ve Kısır Devletçilik*”, *Yeni İstanbul*, 24 Nisan 1966.

⁸⁸² Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk*, s. 321.

⁸⁸³ “*Devrim Bildirisi*”, *Devrim*, 21 Ekim 1969, No: 1, s. 2.

İşte yarıda kalan Kemalist devrimi tamamlamayı ve alt yapı devrimleriyle toplumsal yapının temelini indirmeyi amaçlayan aydın grupları, devrimcilik umdesini “*yeni dileklere yeni konaklara*” yürümenin bir vasıtası olarak anlamlandırmışlardır. Bu vurgunun sahibi olan Atilla İlhan, Mustafa Kemal’in, insanların “...*devlet hayatında, fikir hayatında, iktisad hayatında yapabileceği şeylerin muhassalası*” demek olan medeniyet olgusuna derin bir inanç taşıdığını öne sürmüştür. Mustafa Kemal’in, bu medeniyete katılmanın ve burada sürekliliği sağlamanın ya da bir başka ifadeyle “*Toplumsal hayatta, tutumsal hayatta, bilim ve fen alanında başarı*” kazanmanın yolunu ise sürekli yenileşmede gördüğünü belirtmiştir. Mustafa Kemal’in “*medeniyetin buluşları, fennin harikaları, evreni değişmeden değişmeye uğratarken yüzyıllık köhne zihniyetlerle, geçmiş severlikte var olmakta devam*” etmenin mümkün olmadığına inandığını ifade etmiştir. Mustafa Kemal’in bu düşüncelerinde onun devrimciliğinin en temel noktalarından birisinin saklı olduğunun altını çizmiştir. Atatürk’ün düşüncelerinde toplumsal ve tarihsel gelişmelerin toplumu dönüştürdüğünü ve toplumun koşulları dönüştükçe de eski koşullara göre yerleşmiş kuralların değiştirilmesinin zorunlu olduğuna dair bir inancın var olduğunu belirtmiştir. Bu inancın, zaman içinde en iyiye, en doğruya, en haklıya yürüyen ve koşullara göre değişen etkin ve bilimsel verilere uygun bir devrimcilik anlayışını yarattığını savunmuştur.⁸⁸⁴

Şevket Süreyya Aydemir için de, devrim olgusu ya da onun ifadesiyle inkılâp olgusu, tarihin gelişimi yönünde sürekli bir ilerlemeyi ifade etmiştir. Aydemir, öncelikle ihtilâlin inkılâp demek olmadığını belirtmiştir. İnkılâpçının da bir ihtilâlcisi olmadığını dile getirmiştir. İhtilâlin geçici bir siyasi müdahale olduğunu inkılâbın ise, toplumun varlığına temel olan siyasî, ruhî, hukukî ve ekonomik prensiplerin ve sistemin uzunca bir süreç içinde cebir ve müdahalelerle, sıçramalarla değiştirilmesi demek olduğunu ifade etmiştir. Topluma temel teşkil eden doktrinlerin yerine, yeni doktrinlerin gelmesi demek olduğunu, inkılâbın, bir sosyal kalite değişimini veya Bir keyfiyetten bir başka keyfiyete geçişi ifade ettiğini savunmuştur. İnkılâbın, toplumun keyfiyetinin bir takım köklü sıçramalarla ve müdahalelerle değiştirilmesi olduğunu vurgulamıştır. İnkılâpçının ise, bu sıçramalara ve müdahalelere bir takım doktrin ve fikir yoluyla önderlik yapan insan ve onun etrafında toplanan savaştı kadro olduğunu

⁸⁸⁴ Atilla İlhan, “*Mustafa Kemal’in Devrimcilik Tutumu Üzerine*”, **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965, s. 71, 72.

ifade etmiştir. Türk toplumunun da bir önderin ve öncü bir kadronun müdahaleleriyle yeni doktrinler temelinde bir keyfiyet ve kalite değişikliği yaşadığını vurgulamıştır. Türk toplumunun siyasî, ruhî, hukukî ve ekonomik prensiplerinin, yani sosyal yapısının temellerinin ve organlarının köklü bir biçimde değiştiğini dile getirmiştir. Müdahalelerle ve sıçramalarla eski toplumsal yapının tasfiye edildiğini belirtmiştir. Bu değişikliklerin monarşik, teokratik, yarı sömürge ve doğu medeniyete bağlı gayri milli statik bir Türkiye yerine halkçı, laik, bağımsız, dinamik ve milli bir Türkiye'yi kurduğunu savunmuştur. Atatürk İnkılâbının bu olduğunun altını çizmiştir. Ancak Atatürk İnkılâbının tamamlanmamış olduğunu da belirtmiştir.⁸⁸⁵ İnkılâpların yalnızca başladığını ama inkılâbın bitişi diye bir şeyin olmadığını ifade etmiştir. İnkılâpların bir hayat hamlesi gibi olduğunu, şahlandığını, durulduğunu; ama yine de devam ettiğini belirtmiştir. Atatürk İnkılâbının da başladığını, katastroflarını ve sıçramalarını yaptığını ve bazı tezleri çözdüğünü, anti tezlerle çarpıştığını ve bazı sentezlere ulaştığını belirtmiştir. Bu devingenliğin böyle devam edeceğini iddia etmiştir. Atatürk İnkılâbının; müdahaleler, cebirler ve zorlarla çoğunluğun iradesini azınlığın iradesine bağlayan baş döndürücü akışını tamamladığını ancak bitmediğini tekâmülcü bir gelişmenin içine girdiğini öne sürmüştür. Atatürk İnkılâbının, bir fikir ve bir gaye gibi sürekli gelişeceği vurgulamıştır.⁸⁸⁶

Şevket Süreyya Aydemir'in, tekâmülcü bir gelişme vurgusu Bülent Ecevit de "*Sürekli Devrimcilik*" kavramıyla karşımıza çıkar. Ecevit'e göre, Atatürk devrimciliği iki yönlü gelişmiştir. Bir yönüyle, Atatürk devrimciliği, Atatürk'ün sağlığında yapmış olduğu devrimleri kapsamıştır. Yönetim biçiminde, hukuk düzeninde yapılan devrimler, laiklik devrimi, kadın hakları devrimi, yazı devrimi, belirli kişilere tanınan ayrıcalıkları kaldıran devrimler, bu kapsamdaki devrimler olmuştur. Bunların hepsinin üzerinde de siyasal ve ekonomik bağımsızlığı kuran kurtuluş devrimleri yerini

⁸⁸⁵ Şevket Süreyya Aydemir'le aynı kuşaktan gelen Falih Rıfki Atay'a göre Atatürk İnkılâbı kesinlikle tamamlanmıştır. Bu çerçevede, Atay'a göre, Türk İnkılâbı, 3 Mart 1924'te başlar. 1924 Nisan'ında Şer'îye mahkemeleri kaldırılmıştır ve öğretim birliği gibi adalet birliği de sağlanmıştır. 1925 Ağustos'unda şapka giyilmiş ve aynı yılın Kasım ayında tekeller kapatılmıştır. Kabul olunan medeni kanun ile yeni cemiyetin temelleri atılmıştır. Nihayet 1928'de Anayasa tâdilleri ile Türkiye Cumhuriyet'i tam manasıyla laikleşmiştir ve aynı yıl Latin alfabesi de kabul edilerek inkılâp eseri tamamlanmıştır. "*Demek ki inkılâp devri, eğer Cumhuriyet ilânını başlangıç alırsak 29 Ekim 1923'ten 3 Kasım 1928'e kadar beş yıl bir ay sürmüştür.*" Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969, s. 392

⁸⁸⁶ Şevket Süreyya Aydemir, "*Atatürk Devrimi*", **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul, 1964, s. 35, 36, 38, 39.

almıştır. Bunlar Atatürk devrimciliğinin somut yönlerini meydana getirmiştir. Öte yandan Atatürk, Türk toplumunun evrim yoluyla değil, devrimci hamlelerle ilerlemesini ön görmüştür. Buna göre Atatürk devrimciliği, Atatürk zamanında yapılan somut devrimlerle sınırlı kalmamış sürekli bir devrimciliği ifade etmiştir. Bu da Atatürk devrimciliğinin soyut yönünü meydana getirmiştir. Ecevit, bu saptamalarından hareketle bireyin Atatürk devrimciliğini soyut ve somut yönleriyle benimserse gerçek anlamda Atatürk devrimcisi olacağını ifade etmiştir. Çünkü Atatürk'ün her türlü tutuculuğa karşı sürekli devrimcilik isteyen bir önder olduğunu savunmuştur. 10 Kasım 1938'den sonra yaşasaydı “*ben yapacağım devrimleri yaptım bitirdim; Türk toplumu için artık başka devrim gerekmez*” demeyeceğini belirtmiştir. Atatürk'ün sanayileşmenin ve gelişmenin bu kadar hız kazandığı bir çağda, o güne kadar yapılmış devrimlere yenilerini eklemek isteyeceğini ve sürekli devrimciliği zorunlu göreceğini vurgulamıştır.⁸⁸⁷

Sadun Aren de Kemalizm konusundaki saptamalarında devrimcilik umdesini sürekli yenileşmenin bir dinamiği olarak öne çıkarmıştır. Aren, “*devrimciliği sadece devrimleri savunmak şeklinde*” anlamının “*çok basit ve manidar olmayan bir*” tutum olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de devrimlere karşı yönelmiş ciddi bir muhalefet mevcut olmadığını, hiçbir ciddi siyasi veya fikri oluşumun, saltanatı, hilafeti ya da Arap harflerini geri getirmeyi düşünmediğini vurgulamıştır. Türkiye’nin böyle bir şeyi kabul etmeyecek kadar mesafe almış aldığını ifade etmiştir. Bu şartlar içinde devrimciliği sadece devrimlerin koruyuculuğu şeklinde anlamının gereksiz ve faydasız bir kavram yaratmak olduğunu savunmuştur. Devrimciliğin ilk ve en önemli niteliğinin “*bugünkü durumla yetinmemek ve Türk toplumunu Batı’nın ileri toplumları seviyesine çıkarabilmek için devamlı olarak çaba*” sarf etmek demek olduğunu vurgulamıştır. Devrimcinin, Türkiye’nin hızla kalkınmasını isteyen ve bunun içinde mücadeleye eden kimse olduğunu yazmıştır. Devrimcinin, memleketin kalkınması için gerekli olan köklü reformları ve bünyevi değişiklikleri yapmaktan çekinmeyen ve kararlı olan kimse olduğunu belirtmiştir.⁸⁸⁸

Bahri Savcı’nın yaklaşımı da buraya kadar yapılan değerlendirmelerden farklı değildir. Savcıya göre, Mustafa Kemal Atatürk, Türkiye’nin kurtuluşu için öncü ve

⁸⁸⁷ Ecevit, **Atatürk ve Devrimcilik**, s. 17, 18, 19.

⁸⁸⁸ Sadun Aren, “*Devrimcilik nedir*”, **Yön**, No: 48, 14 Kasım 1962, s.6.

ön fikirler kabul etmiştir. Bu fikirler İslamcı kamu hukukuna ait bütün siyasal müesseslerden arınmış laik bir halk devleti ve onun cumhuriyeti olmuştur. Mustafa Kemal, bütün siyasi mekanizmayı buna göre baştan sona değiştirmiştir. Bu tam anlamıyla bir reformu ifade etmiştir. Ancak Atatürk, bununla da yetinmemiştir. Laik halk devleti şeklinin devam edebilmesi için toplumunda aile ilişkilerinden meslek ilişkilerine kadar baştan aşağı laisize edilmesini, halkın bir şahsiyet kazanmasını ve Cumhuriyet'in gereklerine uygun olarak yetişmesini ön görmüştür. İşte bu sebeple Mustafa Kemal, laik bir toplumun yaratılması, gerçek üretici olan köylü ve esnaflardan oluşan halk toplumunun yararına iktisadi kalkınmanın sağlanması ve sandıksal demokrasiyi kendi gerçeği içinde kavrayacak eğitimli bir toplumun yaratılması için adımlar atmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın eşliğindeki milletler arası problemler, Amerikan ve Fransız ihtilallerinden itibaren Batı toplumunu olgunlaştıran bilinçli ve kültürlü bir entelijansiya yokluğu Atatürk'ün ölümünden sonra Türk devrimini bocalamalar içine sokmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın da sıkıntıları Türk toplumunun yukarıdaki ilkeler doğrultusunda dönüştürülmesini durdurmuştur. Bu sebepten dolayı Atatürk'ten itibaren de reform zorunluluğu devam etmiştir. Mustafa Kemal Atatürk, zaten bu noktayı gördüğü için ileri nesillerin kendi reformlarını yapmaları için "*devrimcilik ilkesini ileri sürmüştü.*"⁸⁸⁹ Savcı, böylesi bir davranış içinde bulunmayı Kemalist olmanın zorunlu bir gereği saymıştır. 1960'ların Türkiye'sinde ezilmiş halk kitlelerinde yana yeni yönelimler içinde olanlara karşı çıkan bir davranışın ve mevcut siyasal, ekonomik ve sosyal bünyenin korunması kaygısıyla benimsenen statükocu tutumun Kemalizm'le bir araya gelmesi mümkün olmadığını vurgulamıştır. Türkiye'nin politik, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde bir müdahaleyi gerekli görmeyenlerin Mustafa Kemal entelijansiyasının ve hareketinin içinde olamayacaklarını söylemiştir. Ekonomiyi yerli ve yabancı sermaye baskısıyla emperyalizmin pazarı haline getirme girişimleri karşısında Atatürk radikalizminin yeni yollara ve yeni yönlere doğru inkişaf ettirilmesini işini de ancak ve ancak sosyalizme taraf olanların gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir.⁸⁹⁰

⁸⁸⁹ Bahri Savcı, "*Reform Sorunu*", **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1966.

⁸⁹⁰ Bahri Savcı, "*Statükocu Kemalizm Olamaz*" **Forum**, No: 314, 1 Mayıs 1967, s. 8.

Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki bir konferansta söz alan dönemin genç akademisyeni Mümtaz Soysal da Kemalist prensiplerin yeniden anlamlandırılmasının devrimcilik prensibinin bir gereği olduğunu düşünmüştür. Bu çerçevede Soysal, 1960'ların Türkiye'sinde Atatürkçülüğün büyük hedefi olan kalkınmış bir Türkiye'ye sistemli, planlı ve akılcı bir kalkınmayla ulaşılabileceğini izah etmiştir. Böylesine bir kalkınma hamlesinin de temel aracının mevcut devletçilik anlayışından daha ileri bir devletçilik anlayışı olduğunu söylemiştir. Yalnızca özel teşebbüsün yapamadıklarını üzerine alan bir devletçilik anlayışı yerine, vatandaşlara iktisadi bir güç kazandıracak, iktisadi yaşamı tamamıyla belirli alanlara kanalize edecek ve hızla büyümeyi sağlayacak yatırımlar için geniş tasarruf hamlelerini gerçekleştirecek bir devletçilik anlayışının gereğine işaret etmiştir. Devletçiliği Atatürk'ün bıraktığı şekilde kabullenmenin ve felsefi temelini ancak o sınırlar içinde tutmanın Atatürkçülüğün devingenliğini, dinamizmini ve devrimciliğini inkâr etmek olduğunu vurgulamıştır.⁸⁹¹

⁸⁹¹ Öncü, 25 Kasım 1961.

SONUÇ

KEMALİZM'İN TÜRK SİYASAL HAYATI İLE DÜŞÜNCESİ ÜZERİNDEKİ BELİRLEYİCİLİĞİNE VE GEÇİRDİĞİ EVRELERE DAİR GENEL BİR DEĞERLENDİRME

Kemalizm, sistemli ve mutlaklaştırılmış öneriler sunma niteliğinde bir ideoloji olmadığı için her dönemde farklı politik akımların içinde tezahür edebilme özelliğine sahip siyasal bir hareket ve siyasal bir düşünce akımı olmuştur. Bir ulus devlet yaratma ve toplumu bu yönde modernleştirme misyonu sayesinde hem asker/ sivil bürokrasinin hem de asker/ sivil bürokrasiye tepki duyan farklı politik çevrelerin kurucu referansını meydana getirmiştir. Asker/ sivil bürokrasinin siyasal sisteme her müdahalesinin ardından Kemalizme referansla yeni bir sistem inşa edilmiş ve bu yeni sistem içinde birbirinden farklı ve birbiriyle çatışan Kemalizm yorumları şekillenmiş, gelişmiş ve kurumsallaşmıştır.

Bu bağlamda 14 Mayıs 1950 Genel Seçimleri'yle başlayan Demokrat Parti iktidarı, kendisini Kemalizm'e bir tepki iktidarı olarak tanımlamamaya aksine Kemalizm'in ideallerini tahakkuk ettiren bir hareket olarak sunmaya özen göstermiş ve gerek Kemalizm'le gerekse de Mustafa Kemal Atatürk ve onun vazettiği prensiplerle ciddi bir çatışma yaşamaktan sürekli kaçınmıştır. Ancak Demokrat Parti iktidarının demokratik bir yönetimin gereklerini yerine getirmemesi üzerine daha fazla demokrasi talebinde bulunan kitleler de mücadelelerini Kemalizm'le anlamlandırmaya çalışmıştır. Bu çerçevede 27 Mayıs 1960 günü gerçekleşen darbe Kemalizm ile demokratik yönetim arasında bir özdeşlik yaratarak ya da bir başka ifadeyle Kemalizm'i parlamenter ve çoğulcu demokrasinin nüanslarıyla bir araya getirerek müdahalenin arkasında yatan sebepleri Demokrat Parti iktidarının demokratik yönetim dışına yönelmesi ve böylelikle Kemalizm'e aykırı bir gidiş içine düşmesi olarak göstermiştir. Kemalizm'in 1930'lardan itibaren siyasal sistemi ve toplumsal yapıyı tayin edici sürekliliğini devam ettirmeyi tarihsel bir misyon olarak benimsemiştir.

Ancak 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenlerin tamamının Kemalizm ile demokratik parlamenter sistem arasında mutlak bir birlikteliğin varlığına inandıkları-

nı söylemek mümkün değildir. 27 Mayıs 1960 darbesini gerçekleştirenler, Demokrat Parti iktidarının Kemalizm’le çeliştiği hususunda mutabık olmakla birlikte Kemalizm’in geleceği adına nasıl bir siyasal sistemin benimsenmesi gerektiği hususunda üzerinde uzlaştıkları fikri bir platforma sahip olmamışlardır. MBK içinde radikaller veya 14’ler olarak tanımlanan bir grup subay, askeri yönetimin bir müddet daha devam etmesini ve apolitik bir siyasal sistemin kurulmasını, Kemalist devrimin ilerlemesi adına hayati derecede önemli görmüş ve benimsemiştir.

MBK, sürgit bir askeri idarenin kurulup kurulmaması noktasında keskin ayrışmalar yaşadığı günlerde, TSK’dan çeşitli rütbelerde 5000 subayı emekliye sevk ederken üniversiteden de 147 öğretim üyesini ihraç etmiştir. Bütün bu gelişmeler, 27 Mayıs’ı gerçekleştirenler ile 27 Mayıs’ı benimseyen CHP ve bürokrasi/ aydın geleneği arasındaki makası açmıştır. CHP ve bürokrasi/ aydın geleneği, yönetime muhalefetini, Kemalizm’in özü itibariyle tabandan tavana doğru gelişen demokratik bir hareket olduğunu çeşitli tonlarda ifade ederek ortaya koymuştur. Bu çerçevede 14’lerin MBK’dan tasfiyesini, Kemalizm’in öz niteliğinin korunması ve ileriye taşınması adına olumlu karşılamıştır.

27 Mayıs 1960’a eklenilen Cumhuriyet Halk Partisi ve aydın, olağan demokratik yönetime geçişte engelleyici hareketler karşısında özgürlükçü bir tavır sergilese de bu tavrın sınırlı olduğu görülmelidir. Aydın, 1961 Anayasası’nı demokrasiye ters bir tutumdan kalkarak benimsemiştir. Ona göre, anayasanın en önemli niteliği, parlamentoyu milli egemenliğin tecelli ettiği tek yetkili organ olmaktan çıkararak ve parlamentonun mutlak gücünü sınırlandıran ve onu kontrol altına alan yasal bir mekanizma kurması olmuştur. Çoğulcu anlayışta bir parlamenter düzeni inşa etmesi olmuştur. Aydın, anayasanın bu niteliğinin, kendisinin benimsediği Kemalizm tanımları dışında bir Kemalizm’in varlık kazanmasına ve ona dayalı bir siyasal sistemin kurulmasına izin vermeyeceğini düşünmüştür. O, bu noktayı olağanüstü bir biçimde önemsemesi nedeniyle olsa gerek bir diğer aydın topluluğunun Kemalist umdelerin anayasada bütünüyle yerini alması meselesinde takındığı ısrarcı tutuma mukabil anayasanın Kemalist umdeleri birebir yansıtıp yansıtmaması hususunda Ortodoks bir tutum içine girmemiştir.

Milli Birlik Komitesi, yeni bir anayasa hazırlamak amacıyla oluşturulan Kurucu Meclis'in çalışmaya başlamasından sonra siyasi parti faaliyetlerine izin vermiştir. Bu çerçevede Demokrat Parti tabanını temsil etmeyi amaçlayan iki yeni parti kurulmuştur: Adalet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi. Her iki parti, merkezin muasır medeniyete ulaşma yolundaki prensipler manzumesine muhalif ve çevrede kalmış kitleyi merkez bloğa taşımaya dönük bir siyaset izlemiştir. Bu siyasal stratejiye engel olacağını ön gördüğü için 1961 Anayasası'nın, egemenliğin kullanımını birden fazla organa dağıtmasına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin egemenlik hakkını millet adına tek başına kullanma vasfını ortadan kaldırmasına şiddetle karşı çıkmıştır. Çoğunlukçu bir anlayışla parlamentoyu herşeyin üzerinde aşkın bir güç olarak öne çıkarmış ve parlamentonun mutlak üstünlüğünü demokrasinin vazgeçilmez şartı kabul etmiştir. Bu stratejinin meşrulaştırması adına Kemalizm'e veya dönemin yaygın tanımıyla Atatürkçülüğe referans yapmıştır. Bu çerçevede herşeyden önce "*Hâkimiyet Kayıtsız Şartsız Milletindir*" prensibini kendi mücadelesinin amentüsü haline getirmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin, Mustafa Kemal Atatürk'ün en büyük eseri olduğu algısını her türlü tartışmanın üzerinde tutmuştur. Cumhuriyetçilik umdesini, en mutlak, en sürekli ve en yüksek bir değer olarak kabul etmiştir.

1961 Anayasa'sının sosyalizmi çağrıştıran kavramlara yer vermesi ve getirdiği görece özgürlük ortamı, sosyalist düşüncenin politik arenada iki farklı grup tarafından temsil edilmesine imkân tanımıştır. Bu iki grup: Yön dergisi çevresi ve Türkiye İşçi Partisi'dir. Her iki oluşumda, kendi sosyalist programlarını Kemalizm'e referansla kurmuşlardır. Kemalizm'i sosyalizme açılan bir geçit olarak görmüşler ve farklı bir Kemalizm yorumu ortaya koymuşlardır. Maurice Duverger'in ekonomik yapıyı önceleyen, yani maddi ölçütlerin siyasal ve sosyal yapı üzerinde belirleyici olduğunu vurgulayan düşünceleri, söz konusu politik çevre üzerinde olağanüstü derecede etkili olmuştur. Özellikle Yön çevresi, Duverger'in yaptığı değerlendirmelerin etkisinde hem bir Kemalizm eleştirisi ortaya koymuş hem onu sosyalizmle bütünleştirmiştir. Buna göre söz konusu politik çevre, alt yapı devrimlerinin temeli olan halkçılık, devletçilik ve devrimcilik prensiplerinin Atatürk döneminden itibaren belirli kesimlerin çıkarını gözetecek bir biçimde ve toplumun yararına aykırı olarak uygulandığını belirtmiştir. Böylelikle Kemalist devrimin egemenliğin halka aktarılması ve laikliğin kabul edilmesi gibi üst yapıyla ilgili olan dönüşümlerinin ya toplum çıkarına

aykırı sonuçlar verdiğini ya da toplumca benimsenmediğini vurgulamıştır. Kemalizm'i yarıda kalmış bir devrim süreci olarak betimlemiştir. Kemalist devrimin; halkçılık, devletçilik ve devrimcilik prensiplerinin dejenerasyona uğramadan uygulanmasıyla altyapı da yaşanacak köklü bir değişimin sonunda tamamlanacağına inanmıştır. Bu aşamada biçimlenecek olan yeni siyasal ve toplumsal düzeni Türk Sosyalizm'i olarak tanımlamıştır.

27 Mayıs'tan sonra yapılan ilk genel seçimlerde Demokrat Parti'nin mirasçısı konumunda olan Adalet Partisi'nin elde ettiği başarı ve ardından kurulan CHP-AP koalisyonu döneminde - özellikle Yassıada hükümlülerinin affı konusunda - yaşanan bir dizi gelişme, 27 Mayıs 1960 darbesini meşrulaştıran blokta şiddetli bir kırılma yaratmıştır. CHP ve onunla bütünleşen bir grup aydın, 27 Mayıs'ın ardından, Kemalizm ile çoğulcu parlamenter demokrasi ve ulusal egemenlik gibi kavramlar arasında kurduğu birlikteliği daha yüksek bir tonda ifade etmiştir. Atatürk inkılâplarının kapalı bir rejim içinde değil aksine demokratik bir rejimin çatısı altında varlığını sürdürebileceğinin altını çizmiştir. Atatürk İnkılâplarının, en geniş hürriyet rejiminde de başarıyla müdafaa edilebileceğini belirtmiştir. Halkın demokrasiye alıştırılması tarzındaki bir söylemin, Kemalizm'i çürüteceğini vurgulamıştır. CHP'li ve partisiz, özellikle de Yön çevresine mensup bir diğer aydın bölüğü ise, 15 Ekim 1961 seçimlerinden sonra yaşananların, Atatürk ilkeleriyle çok partili hayat arasındaki çelişmeyi daha bir belirginleştirdiğini düşünmüştür. Kemalist bir iktidarın seçimler yoluyla gerçekleşmeyeceğine olan inancını tazelenmiştir. Demokratik yönetimin koşullarının hazırlanması için temel hak ve özgürlüklerin belirli bir süre sınırlandırılması gibi tarihsel bir düşünceden hareketle ordunun egemenliğinde siyasal bir modeli öngörmüştür. Kara Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir, bu öngörüü gerçekleştirmek üzere 21/ 22 Şubat 1962 tarihinde başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur.

Askeri müdahale teşebbüsleri ve sivil siyaset dışındaki çözüm arayışları, CHP - CKMP ve YTP koalisyonu döneminde de devam etmiştir. CHP içinde yaşananlar, böyle bir arayışa sebep olan gelişmelerin başında gelmiştir. CHP'de bir grup muhalif, parti yönetimini Atatürk ilkelerini terk etmekle ve Atatürk devrimlerine rötuş yapmakla itham etmiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Falih Rıfki Atay gibi ilk kuşak Kemalist'ler, CHP yönetiminin seçimlerde oy kazanabilmek için Atatürk devrimlerinden tavizler verdiği ve içinde bulunduğu koalisyonların devamı adına Atatürk dev-

rimlerini uyuşturduğu gerekçesiyle partiden ayrılmıştır. CHP yönetimi ise, kendilerini Kemalizm'e aykırı bir yöne savrulmakla eleştiren Nihat Erim, Kasım Gülek, Avni Doğan ve Turgut Göle gibi isimleri ihraç istemiyle haysiyet divanına vermiştir. Bu gelişmelerin yanında Celal Bayar'ın meşruten tahliyesi, CHP'nin Atatürkçü bir çizgiden uzaklaştığı şeklindeki eleştirileri daha da yoğunlaştırmıştır. Talat Aydemir, muhtemelen bu gelişmeleri, CHP'nin AP ile Kemalizm karşıtlığında buluşması olarak değerlendirmiştir. Kemalizm'in dramatik bir noktaya doğru sürüklenişi olarak yorumlamıştır. Bu sürüklenişi durdurmak için de 20 / 21 Mayıs 1963'de bir defa daha başarısız bir darbe girişiminde bulunmuştur.

1964 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin Kıbrıs konusunda Türkiye karşı takındığı tavır nedeniyle anti Amerikancı duyguların yükselmesi ve solun Türkiye'nin problemlerini çözmede önemli bir politika olduğu algısının daha yaygın bir biçimde kabul görmesi, Türk siyasetinin yapısını biçimlendirici gelişmelerdir. Türk siyaseti, bu iki gelişmenin etkisinde sağ ve sol olmak üzere iki kampa ayrılmıştır. CHP, bu atmosfer içinde kendini sola açarak izlediği politik çizgiyi Ortanın Solu olarak tanımlamıştır. CHP'nin, halkçılık ve devletçilik umdelerini kabul ettiği günden itibaren Ortanın Solu'nda olduğunu vurgulamıştır. Kemalist bir parti olmanın Ortanın Solu'nda olmayı gerektirdiğine dönük bir algıyı siyasal ve toplumsal zemine yerleştirmeye çalışmıştır. CHP dışındaki sol ise, Kemalizm'i anti emperyalist bir duruşla özdeşleştirmiştir. Buna göre, Kemalist devrimin tarihsel nedeninin ve hedefinin emperyalizm karşısında tam bağımsız bir Türkiye olduğunu ancak; Atatürk'ün ölümüyle birlikte bu amaçtan uzaklaşıldığını savunmuştur. Türkiye'nin temel sorununun, tam bağımsız bir ülke haline gelebilmesi olduğunu vurgulamıştır. Bunun içinde Türkiye'nin Atlantik sisteminden çıkmasını ve bu sisteme karşı kurtuluş savaşları veren uluslardan yana bir politika izlemesini zorunlu görmüştür. Başta AP ve CKMP olmak üzere Türk sağı ise, esen bu sol rüzgârların Türkiye'yi sosyal çatışmalara, anarşizme sürüklediğini, Atatürkçü düşünce sisteminin sol akımlara karşı etkin bir mücadeleyi öğütlediğini ve Atatürk Türkiye'sinde olduğu gibi bugün de Türkiye'nin Batı'yla yakın ilişkiler içinde olması gerektiğini kurumsal bir söylem olarak benimsemiştir. Bir başka ifadeyle Atatürkçülüğü soğuk savaş terminolojisinin kavramlarıyla yorumlamıştır.

CHP - TİP ve Yön çevresi, 1965 Genel Seçimleri'nden sonra, AP'yi, laiklik karşıtı ve dolayısıyla da Kemalizm'e karşı bir parti olarak nitelendirmiştir. Onu rejime karşı bir tehdit olarak görmüştür. AP'nin, vicdan hürriyetini sistemli bir biçimde baskı altına aldığını ve Kemalist devrimi baltalayıcı bir tutum içinde olduğunu vurgulamıştır. Din olgusunu, Türkiye'yi ekonomik ve siyasal açıdan bağımsızlığa taşımayı amaçlayan Kemalist kitlelerin karşısına bir bariyer olarak çıkardığını savunmuştur. Nurculuk hareketiyle iç içe olduğunu gündemde tutmuştur. Laiklik karşıtı bu tutum ve davranışların, komünizmle mücadele gerekçesiyle perdelendiğini iddia etmiştir. AP'nin hazırladığı “*Af Kanunu Tasarısı*” na, irticanın affedileceği öne sürerek şiddetle karşı çıkmıştır. Bu nokta da özellikle CHP dışında ki sol, CHP'den farklı olarak AP'ye demokratik rejim kuralları dışında uyarılarda bulunmuştur. Örneğin Aybar'a göre, AP'nin izlediğin yolun hayırsız bir adada sonuçlanması ihtimal dışı değildir.

CHP - TİP ve Yön çevresi, Asker/ bürokrat çekirdekle de düalist bir ilişki içinde olmuştur. Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in, Türk gençliğine Bursa Nutku'nu öğütlediği konuşmasına sahip çıkmıştır. Ancak, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın, bütün siyasi partilere eşit mesafede olduğunu belirten açıklamasını Atatürk'ün Serbest Fırka olayındaki tutumunu hatırlatarak eleştirmiştir. Cumhurbaşkanı'nın, 27 Mayıs kazanımlarının ve laiklik ilkesinin tehdit altında olduğu bir dönemde tarafsız olamayacağını vurgulamıştır. Bunun yanında Genelkurmay Başkanı Cemal Tural'ın “*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*” bildirisini TSK'yı Atatürkçü kitleyle karşı karşıya getirmeyi amaçlayan bir metin olarak okumuştur.

Yukarıda belirtildiği gibi Kemalist nitelikteki bir askeri darbe tezi, CHP'nin, AP ile Kemalizm karşıtlığında buluştuğunu iddia etse de AP Genel Başkanı Ragıp Gümüşpala'nın vefatının ardından Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanlığına seçilmesi, farklı tezleri de gündeme getirmiştir. Başta Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel olmak üzere 27 Mayısçıların bir bölümü, Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanlığına seçilmesini, partinin milliyetçi-mukaddesatçı radikalizmden uzaklaşacağını ve Kemalizm ile daha sağlıklı bir ilişki kuracağını somut bir kanıtı olarak değerlendirmiştir. Süleyman Demirel'in AP Genel Başkanı olmasından sonraki gelişmeler, bu kanıyı kısmen doğrular mahiyettedir.

Buna göre AP, 1965 Genel Seçimleri sonrasında, başta CHP olmak üzere muhalefet bloğu ile yaşadığı laiklik tartışmalarında, doğrudan doğruya Atatürkçülüğün modernist özünü değil otoriter bir biçimde uygulanan Atatürkçü pratiği eleştirmiştir. Laikliğin din aleyhtarlığı olmadığına ve din hürriyetinin en önemli hürriyetlerden biri olduğuna inanan AP yönetimi, muhalefet partisinin, inançlı kesimleri rejim karşıtı veya rejime yönelmiş bir tehdit olarak gördüğünü ve bu durumun toplumda duygusal kırılmalara ve tepkilere neden olduğunu vurgulamıştır. Dini/ geleneksel değerlere bağlı olarak yaşayan büyük çoğunlun Atatürk devrimlerini özümlediğini ve siyasi rejimi değiştirmek gibi bir amaç içinde olmadığını savunmuştur. 1960'ların Türkiye'sinde bir Derviş Vahdeti'nin çıkmayacağını iddia etmiştir. Bu sebeple laiklik konusunun ve din tartışmalarının gündemden çıkarılması gerektiği belirtmiştir. Bunun yanında muhalefetin, komünizmle mücadele gerekçesiyle Kemalist gençliğinin baskı altına alındığına dönük şikâyetlerinin gerçekçi olmadığını ve anarşist faaliyetlerin perdelenmesi amacıyla Atatürk'ün bir paravan gibi kullanıldığını vurgulamıştır.

AP, başta CHP olmak üzere muhalefet bloğuna karşı geliştirdiği bu repertuarını somutlaştıracak adımlar da atmıştır. Buna göre Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in rahatsızlanması üzerine yerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamıştır. Yassıada hükümlülerine dönük hazırlanan Af Kanunu'nda, anayasanın laikliğe karşı işlenen suçları düzenleyen 163. maddesini af kapsamı dışında bırakmıştır. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cemal Tural'ın “*Yıkıcı Faaliyetlerle Mücadele*” bildirisini, samimiyetle desteklemiştir. TSK'nın yüksek komuta kademesinin yanı sıra 1961 Anayasa'sının sosyalizme kapalı olduğunu ifade eden Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la da olumlu bir ilişki kurmuştur. Osman Yüksel Serdengeçti ve Osman Turan gibi milliyetçi- mukaddesatçı uçları partiden tasfiye etmiştir. AP, bu uygulamalarıyla hem CHP yönetimini Kemalist bir biçimde eleştiren muhalif CHP'lilerle yakınlaşmış hem de bürokratik bir nitelik kazanmaya başlamıştır.

CHP, AP'deki bu değişimin tersine bir çizgide ilerlemiştir. CHP yönetimi, 1967 yılıyla birlikte muhalif kesimin, CHP'nin geleneksel Atatürkçü çizgiden saptığı eleştirisi ile sürdürdüğü parti içi iktidar mücadelesini kaybederek partiden ayrılmasından sonra Kemalizm eleştirisi eşliğinde Ortanın Solu politikasında derinleşmiş-

Laiklik konusuna, Yargıtay Başkanı İmran Öktem'in cenaze töreninde yaşananlar karşısında sergilediği tepkiyi dışarıda tutarsak daha ılımlı bir perspektiften yaklaşmış ve hatta 1969 seçimleri öncesinde din ya da laiklik gibi konulardan uzak durulmasını ve sosyo ekonomik meselelerin ön plana alınmasını isteyen bir genelge yayımlamıştır. Kemalizm'in, içinde bulunduğu tarihsel koşullar nedeniyle halkın sömürülmesini durduracak alt yapı devrimlerini başaramadığından ve bu nedenle Türkiye'de keskin sınıf ayrılıklarına dayalı bir toplum yapısının oluştuğundan bahsetmeye başlamıştır. Hayatlarını toprak ağalarına bağlayan topraksız köylülerin sorunlarına dokunmaya çalışmıştır. Üreticilerin ürünlerinin değerini alamadıklarını belirtmiştir. Bu problemlerin aşılabilmesi için, Kemalist devrimciliğinin kaçınılmaz bir gereği olarak düzen değişikliğinin zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Siyasal bir rejim olarak cumhuriyete geçilmesi, politik ve toplumsal düzenin temeli olarak laikliğin benimsenmesi ve medeni kanunun kabul edilmesi gibi üst yapı devrimlerinin geleceğini bu düzen değişikliğine bağlamıştır.

CHP ve ona bağlı aydın geleneği, Kemalizm'e yeni bir bakış denemesi içinde olduğu bu süreçte, demokratik rejim üzerinde olumsuz etkiler yaratma potansiyeline sahip gelişmelere daha somut tepki veren bir tutum içinde olmuştur. Kemalist devrimin demokratik bir rejim içinde yaşabileceğine dönük inancını tekrarlayan parti yönetimi, öğrenci hareketlerine, halktan uzaklaşmalara neden olacağı ve demokratik rejim dışında arayışları tetikleyeceği için mesafeli durmuştur. Deniz Harp Okulu Subay Taburu'nun yayımladığı bildiriye tasvip etmemiştir ve siyasi kuruluşların Atatürk devriminin koruyuculuğu görevini başarıyla yerine getirdiğini vurgulamıştır. Eski DP'lilere siyasi haklarının iade edilmesini ön gören anayasa değişikliğini, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'dan ve TSK'nın yüksek komuta kademesinden gelen tepkilere rağmen desteklemiştir. Atatürk'ün ve İnönü'nün, Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ihanet edenleri, devrimin, birkaç kişinin haklarının iadesiyle yıkılmayacak kadar kökleştiği düşüncesiyle affetmesini kendi tavrının Kemalist dayanağı olarak göstermiştir.

CHP dışındaki sol, CHP ve ona bağlı aydın geleneğinden farklı olarak, Kemalizm'in savunulması ve topluma egemen kılınması noktasında ordunun ilerici bir işleve sahip olduğuna yönelik geleneksel düşüncesini sürdürmüştür. Deniz Harp Okulu Subay Taburu'nun yayımladığı bildiriye, Mustafa Kemal Atatürk'e yönelen saldırılar karşısında reflekslerini kaybetmiş bir topluma, anlamlı bir ders olarak de-

gerlendirmiştir. Eski DP'lilere siyasi haklarının iade edilmesini ön gören anayasa değişikliğine karşı çıkmıştır. TSK'nın, söz konusu anayasa değişikliği karşısında tutumunun Cumhuriyetin ve Atatürk devrimlerinin korunmasında en büyük teminatın ordu olduğu gerçeğini bir defa daha kanıtladığına inanmıştır.

Adalet Partisi, CHP'nin düzen değişikliği talepleri karşısında, mevcut çerçevenin korunmasına yönelmiştir. AP yönetimi, Türkiye'nin mevcut düzeninin Atatürk'ün kurduğu düzen olduğunu ve bu düzenin değiştirilmesini talep edenlerin Atatürkçü olamayacaklarını vurgulamıştır. Düzen değişikliği talebinin, ister aşırı soldan isterse de Ortanın Solu'ndan gelsin, her iki durumda da, Atatürk ilkelerine karşıtlığı simgelediğini belirtmiştir. CHP'nin Atatürkçü kimliğini kaybettiğini ifade etmiştir. CHP dışındaki solun parlamentoda temsil edilmesini önlemeye yönelik olarak Milli Bakiye sistemini kaldıran yeni bir seçim kanununun meclisten geçmesini sağlamıştır. Eski DP'lilere siyasi haklarının iade edilmesini ön gören anayasa değişikliğini Cumhuriyet Senatosu'nda durdurmuştur. 1969 yılında Atatürkü merkeze alan ve Atatürkçü düşünce sisteminin sola taban tabana zıt olduğunu vurgulayan bir seçim kampanyası kurgulamıştır. Bütün bu olgular, AP'yi, Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'la ve TSK'daki yüksek komuta kademesiyle yan yana getirmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi'nde yaşanan parti içi mücadeleden yenilgiyle ayrılan muhaliflerce 1967 yılında kurulan Güven Partisi de hem düzen değişikliğinden ziyade mevcut düzenin korunması gerektiğine inanmış hem de sağ ve sol dikotominin dışında sahil bir Atatürkçülük tarifi ortaya koymaya çalışmıştır. Bu bağlamda parti yönetimi, Atatürkçülüğü sosyalizmi de liberalizmi de açıkça reddeden bir düşünce sistemi olarak kabul etmiştir. Sınıf çatışmasını temel alan bir siyasetin, aşırı solu aşırı solun da, aşırı sağ beslendiğini belirterek Atatürkçülüğün bütün bu akımların panzehiri olduğunu savunmuştur. Türk solunun yeni bir Atatürkçülük yaratma çabalarını ve Türk muhafazakârlığının mukaddesatçı yorumlarını hedef alan bütün yıkıcı hamleleri içtenlikle benimsemiştir. Bu yönüyle TSK'nın yüksek komuta kademesiyle aynı zeminde buluşmuştur.

Türk siyaseti, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri'nden sonraki detanta, partilerin iç iktidar mücadelesini ve rejim tartışmalarını en üst düzeyde yaşamaya başlamıştır. Buna göre, Adalet Partisi seçimlerden başarıyla çıkmasına ve bir defa daha siyasal

iktidarı ele geçirmesine rağmen bir hayli tartışmalı geçen parti içi iktidar mücadelesinin sonunda bölünmüştür. Süleyman Demirel, bu süreçte, başbakanlığını korumakla birlikte parti içi muhalefete ek olarak siyasal şiddetin yükselmesi ve ekonomide yaşanan olumsuz gelişmeler nedeniyle Türkiye'nin yönetebilirliği noktasında ciddi bir güç kaybına uğramıştır.

CHP, 12 Ekim 1969 Genel Seçimleri'nden sonra, daha önceki seçim sonuçlarında olduğu gibi bir defa daha Kemalizm eksenli bir tartışmaya odaklanmıştır. Kemal Satır ve Nihat Erim'in öncülüğünde bir grup CHP'li, Genel Sekreter Bülent Ecevit'i, CHP'nin Kemalist mazisini reddetmekle ve Atatürk'ün üst yapı devrimlerini önemsememekle itham etmiştir. Bülent Ecevit ise, Atatürk'ü bir tanrı olarak görmenin ve Atatürk devrimlerinin statik bir anlayışla yorumlamanın yanlış olduğunu belirtmiştir. CHP'lilerin, Atatürk'ün başaramadığı alt yapı devrimlerini başaracağını vurgulamıştır. Bu başarının yolunun da iddia edildiği gibi bir tek parti rejiminden değil 1946 ruhundan geçtiğini ifade etmiştir.

Doğan Avcıoğlu ve çevresi ise, rejim tartışmalarına daha da yoğunlaşmıştır. Türk siyasetinin, ekonomisinin ve toplumunun bir iflasın eşiğine geldiğini ve Kemalist devrimin bir kriz haliyle karşı karşıya bulunduğunu ve bunların nedeninin 1946 ruhu veya "*cici demokrasi*" olduğunu vurgulamıştır. 1946 ruhunun, toprak reformuna ve Kemalist devrime bir tepki olduğunu ve Türkiye'yi emperyalizme bağladığını savunmuştur. Bülent Ecevit'i bu iki gerçeği görememekle eleştirmiştir. Türkiye'nin sorunlarının Kemalist devrim rotasında çözülebilmesinin yolunu mevcut rejimin dışında görmüştür. Bu doğrultuda emekli ve muvazzaf askerlerle bağlantı kurar ve köktenci bir darbenin gereklerini yerine getirebilmek için "*Devrim Genel Kurulu*" adını verdiği bir kurul oluşturmuştur. TSK içindeki bu hazırlıklarla aynı dönemde 69 Deniz Subayının yayımladığı bildiri, devrim kanununun mevcut kanunların üstünde olduğunu belirterek ordunun Mustafa Kemal'in izinde olduğunu vurgulamıştır.

Gerek Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay gerekse de TSK'nın yüksek komuta kademesi ise, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur hariç, yaşanan siyasal ve sosyo ekonomik bunalımın mevcut parlamenter düzen içinde aşılması gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda bir taraftan Cumhurbaşkanı Sunay, AP iktidarına desteğini sürdürürken diğer taraftan da Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 69

Deniz Subayının bildirisini karşısında TSK'nın en alt rütbeden en üst rütbeye kadar bütün personeliyle politik oluşumların ve aşırı akımların dışında olduğunu belirtmiştir. 1971 yılı için yayımladığı yeni yıl mesajında ise TSK'nın “*demokratik rejime ve Anayasa'ya bütün varlığı ile bağlı*” olduğunu ifade etmiştir. Ancak daha köktenci bir müdahale hazırlığının ortaya çıkması ve kamusal düzenin hızla kötüleşmesi üzerine Genelkurmay Başkanı Orgeneral Memduh Tağmaç'ın başkanlığında toplanan “*Genişletilmiş Komutanlar Konseyi*” daha ılımlı bir müdahaleye karar vermiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası, Türk siyasetinin farklı politik kutuplarınca içtenlikle benimsemiştir. Muhtıranın kamuoyuna açıklanmasından kısa bir süre sonra hükümetten çekilen Adalet Partisi, muhtırayı anayasaya ve hukuka aykırı bir hamle olarak değerlendirmesine rağmen bütünüyle olumsuz bir tavır takınmamıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, ilk anda tüm dikkatinin demokratik rejimin normal işlemesi üzerine olduğunu belirterek muhtıraya karşı menfi bir tutum takınmakla birlikte daha sonra müdahaleyi destekleyici bir tutum içine girmiştir. CHP dışındaki solun Türkiye İşçi Partisi kanadı da muhtırayı olumlu bir perspektiften değerlendirmiştir. Behice Boran, müdahalenin daha demokratik bir idareye geçişmesine imkân tanıyacağını düşünmüştür. Türkiye İşçi Partisi dışındaki sol çevreler ise, muhtırayı ordunun anti Kemalist gidişi frenlemesi olarak değerlendirmişlerdir ve 12 Mart'ın parlamenter rejim dışında daha radikal bir çözüm getireceğine samimi bir biçimde inanmışlardır. Ancak bu inançları gerçekleşmediği oranda da 12 Mart'ı köktenci bir eleştiriye tabii tutmuşlardır. Mevcut parlamenter sistemin ve bu sistemin içinde varlık kazanan Nihat Erim Kabinesi'nin Atatürkçü bir anlayışla hareket etmesinin imkânsız olduğunu ısrarla vurgulamışlardır.

12 Mart Muhtırası sonraki günlerde de solun beklentilerinin aksi istikamette gelişir. Bu bağlamda 12 Mart veya bir başka ifadeyle I. Erim Hükümeti, sol politik ve toplumsal muhalefetin bastırılması için radikal kararların alınmasını zorunlu görmüştür. Bu durum Türk sağının 12 Mart'a daha yatkın bir tavır içine girmesini sağlamıştır. Örneğin Adalet Parti'li bir senatör 12 Mart'la birlikte terör dönemin geride kaldığını ve yeniden Atatürk düşüncesine dönüldüğünü ifade ederken Milliyetçi Güven Partisi ise, Atatürk milliyetçisi bir parti olarak milliyetçi bir çizgiyi takip ettiği sürece Nihat Erim hükümetini destekleyeceğini belirtmiştir. Böylelikle ordu-aydın ve bürokrasi birlikteliği ile gerçekleşen 27 Mayıs 1960 darbesi, gerçekleştiği dönemin

koşullarına uygun olarak Kemalizm'in sol yorumları için uygun bir zemin hazırlarken yaklaşık bir on yıl sonra gerçekleşen 12 Mart 1971 Muhtırası ise, Kemalizm'le sol arasında bir anlam bitişmesi yaratan aydın gruplarını tamamen tasfiye etmiştir ve Kemalizm'i anti sosyalist bir düşünce sistemi olarak anlamlandıran politik gruplarla bütünleşmiştir.

KAYNAKÇA

RESMİ YAYINLAR

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi

Kanunlar Dergisi

Millet Meclisi Tutanak Dergisi

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Adalet Partisi Programı, Orijinal Matbaa, Ankara, 1961.

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Doğu Matbaacılık ve Ticaret Limited Şirketi Matbaası, Ankara, 1965.

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1969.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, 1923.

Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongre Zabıtları, Türkiye Büyük Millet Meclisi Matbaası, Ankara, 1927.

Cumhuriyet Halk Fırkası Nizamnamesi, Ankara, 1927.

C.H.F. Nizamnamesi ve Programı, T.B.M.M. Matbaası, Ankara 1931.

C.H.P Dördüncü Büyük Kurultayı Görüşmeleri Tutulgası 9-16 Mayıs 1935, Ulus Basımevi, Ankara, 1935.

C.H.P. Programı, Ulus basımevi, Ankara 1935.

Cumhuriyet Halk Partisi Söz Veriyor, Güzel Sanatlar Matbaası, Ankara, 1965.

CHP nin Düzen Değişikliği Programı, Ulus Basımevi, Ankara, 1969.

Güven Partisi Programı, 1967.

Güven Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1969.

Yeni Türkiye Partisi Tüzüğü ve Programı, 1967.

Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü, Ankara, 1961.

Türkiye İşçi Partisi Programı, Karınca Matbaası, İstanbul, 1964.

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirgesi, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1965.

Türkiye İşçi Partisi Seçim Bildirisi, Çınar Matbaası, İstanbul, 1969.

SÜRELİ YAYINLAR

Adalet

Akşam

Akis

Cumhuriyet

Devrim

Dünya

Forum

Kemalizm

Milliyet

Öncü

Sosyal Adalet

Tercüman

Türk Dili

Türk Kültürü

Türk Yurdu

Ulus

Varlık

Yeni İstanbul

Yön

KİTAPLAR

Abadan, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1966.

Abadan, Yavuz **Türk İnkılâbı Tarihi Notları**, Son Havadis Matbaası, Ankara, 1956.

Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay; **Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971**, Bilgi Yayınevi., 1976.

Ahmad, Feroz; **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları., 4.basım, İstanbul, 2010.

Ahmad, Feroz; **İttihat ve Terakki 1908-1914**, (Çev. Nuran Yavuz), Kaynak Yayınları., 7. Basım, İstanbul, 2007.

Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, (Çev. Yavuz Alogan), Kaynak Yayınları., 8. Basım, İstanbul, 2009.

Akarsu, Bedia; **Atatürk Devrimi ve Yorumları**, Türk Dil Kurumu Yayınları., Ankara, 1969.

Akay, İhsan; **Atatürkçülüğün İlkeleri**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1964.

Akşin, Sina; **Jön Türkler ve İttihat ve Terakki**, İmge Kitabevi., 5. Baskı, Ankara, 2009.

Altan, Çetin; **Atatürk’ün Sosyal Görüşleri**, Dönem yayınları., İstanbul, 1965.

Arar, İsmail, **Atatürk’ün Halkçılık Programı**, Baha Matbaası, 1963.

Arcayürek, Cüneyt; **Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960 1965**, Bilgi Yayınevi., Ankara, 1984.

Armaoğlu, Fahir; **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınları., 17. Baskı, İstanbul, 2010.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, (Cilt I), Türk Tarih Kurumu., 9.Baskı Ankara. 2012.

Atatürk, Mustafa Kemal; **Nutuk**, (Cilt: II), Türk Tarih Kurumu., 9.Baskı, Ankara, 2012.

Atatürk'ün Bütün Eserleri, (Cilt: 8), Kaynak Yayınları., İstanbul, 2002.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Cilt: I), Atatürk Araştırma Merkezi., 5.Baskı, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Cilt: II), Atatürk Araştırma Merkezi., 5.Baskı, Ankara, 2006.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, (Cilt: III), Atatürk Araştırma Merkezi., 5.Baskı, Ankara, 2006.

Atay, Falih Rıfki; **Atatürkçülük Nedir?** , Ak Yayınları., İstanbul, 1966.

Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1969.

Atılgan, Gökhan; **Yön- Devrim Hareketi Kemalizm ile Marksizm Arasından Geleneksel Aydınlar**, Yordam Kitap., İstanbul, 2008.

Avcıoğlu, Doğan; **Devrim Üzerine**, Bilgi Yayınevi., 2. Baskı, Ankara, 1971.

Avcıoğlu, Doğan; **Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e**, (Cilt: I), Tekin Yayınevi., İstanbul 1977.

Avcıoğlu, Doğan; **Milli Kurtuluş Tarihi**, (Cilt:2), Tekin Yayınevi., 2. Baskı, İstanbul, 1976

Avcıoğlu, Doğan; **Milli Kurtuluş Tarihi**, (Cilt: 3), Tekin Yayınevi., 3.Baskı, İstanbul, 1978.

Avcıoğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni**, (Cilt: I), Bilgi Yayınevi., 5.Baskı, Ankara, 1971.

Avcıoğlu, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni**, (Cilt: 2), Bilgi Yayınevi., 5.Baskı, Ankara, 1971.

Aybar, Mehmet Ali; **Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm, Seçmeler 1945-1967**, Gerçek Yayınevi., İstanbul, 1968.

Aydemir, Şevket Süreyya; **İhtilâlın Mantığı ve 27 Mayıs İhtilâli**, Remzi Kitabevi., 7.Basım, İstanbul, 2000.

Aydemir, Süreyya Şevket; **İkinci Adam**, (Cilt: 3), Remzi Kitapevi., İstanbul, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya; **İnkılâp ve Kadro**, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi., Ankara, 1932.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Menderes'in Dramı**, Remzi Kitabevi., 16.Basım, İstanbul, 2015.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Suyu Arayan Adam**, Remzi Kitabevi., İstanbul, 1965

Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, (Cilt: I), Remzi Kitabevi., İstanbul, 1963.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, (Cilt: 2), Remzi Kitabevi., İstanbul, 1964.

Aydemir, Şevket Süreyya; **Tek Adam**, (Cilt: 3), Remzi Kitabevi., İstanbul, 1965.

Aydemir, Talat; **Hatıratım**, Yapık Kredi Yayınları, İstanbul 2010.

Aydın, Suavi; Taşkın, Yüksel; **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İletişim Yayınları, 3.Baskı., İstanbul 2015

Aykut, Şeref; **Kamâlizm**, Muallim Ahmet Halit Kitapevi., İstanbul, 1936.

Baban, Cihad; **Politika Galerisi**, Remzi Kitapevi., İstanbul, 1971.

Başgil, Ali Fuad; **Din ve Lâiklik**, Sönmez Neşriyat ve Matbaacılık., İstanbul, 1962.

Batur, Muhsin; **Anılar ve Görüşler**, Milliyet Yayınları., 1985.

Belli, Mihri; **Yazılar 1965-1970**, Sol Yayınları., Ankara, 1970.

Berkes, Niyazi; **200 yıldır neden bocalıyoruz?**, Yön Yayınları., İstanbul, 1965.

Berkes, Niyazi; **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler**, Yön Yayıncılık., İstanbul, 1965.

Berkes, Niyazi; **Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimleri**, Kaynak Yayınları., İstanbul, 2007.

Berkes, Niyazi; **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.

Bila, Hikmet; **CHP Tarihi**, Doruk Matbaacılık., Ankara.

Birand, Mehmet; Çaplı, Bülent; DüNDAR, Can; **12 Mart İhtilalin Pençesinde Demokrasi**, İmge Yayınevi., 5. Baskı, Ankara, 2000.

Borak, Sadi; **Atatürk'ün Resmi Yayınlarına Girmemiş Söylev Demeç Yazışma ve Söyleşileri**, Kaynak Yayınları., 2. Baskı, Ankara, 2007.

- Boran, Behice; **Türkiye ve Sosyalizm Sorunları**, Gün Yayınları., İstanbul, 1968.
- Boratav, Korkut; **Türkiye’de Devletçilik (1923-1950)**, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1962.
- Bozkurt, Mahmut Esat; **Atatürk İhtilali**, Burhaneddin Matbaası., İstanbul, 1940.
- Celal Bayar, **Atatürk’ün Metodolojisi ve Günümüz**, Kervan Yayınları., İstanbul, 1978.
- Eroğul, Cem; **Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi**, İmge Kitapevi., 4.Baskı, Ankara, 2003.
- Çavdar, Tefvik; **Türkiye’nin Demokrasi Tarihi**, İmge Kitabevi., 5.Baskı, Ankara, 2013.
- Çeçen, Anıl; **100 Soruda Kemalizm Başlangıçtan Günümüze**, Kilit Yayınları., 9. Baskı, Ankara, 2012.
- Çiller, Selâhaddin; **Atatürk için diyorlar ki**, Varlık Yayınları., İstanbul 1981.
- Demirel, Tanel; **Adalet Partisi İdeoloji ve Politika**, İletişim Yayınları., İstanbul, 2004
- Demirel, Tanel; **Türkiye’nin Uzun On Yılı Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., İstanbul, 2011.
- Ecevit, Bülent; **Atatürk ve Devrimcilik**, Tekin Yayınevi.
- Ecevit, Bülent; **Bu Düzen Değişmelidir**, Ekin Yayınevi., Ankara,1968.
- Ecevit, Bülent; **Ortanın Solu**, Kim Yayınları., İstanbul, 1966.
- Eliçin, Emin Türk; **Kemalist Devrim İdeolojisi**, Ant Yayınları., İstanbul, 1970.
- Ellison, Grace M; **Kuva-i Millîye Ankarası**, (Çev. İbrahim S. Turek), Milliyet Yayınları., İstanbul 1973.
- Engelhardt; **Tanzimat ve Türkiye**, Kaknüs Yayınları., (Çev. Ali Reşad) İstanbul, 1999.
- Engin, M.Saffet; **Kemalizm İnkılâbının Prensipleri**, (Cilt: I), Cumhuriyet Matbaası., İstanbul, 1938.

- Erdemir, Sabahat; **Milli Birliğe Doğru I**, Türk Devrim Ocakları Yayınları., Ankara, 1961.
- Eroğlu, Hamza; **Gerçek Yönüyle Atatürkçülük**, Kardeş Matbaası, Ankara., 1965.
- Ertan, Temuçin Faik; **Kadrocular ve Kadro Hareketi, (Görüşler, Yorumlar, Değerlendirmeler)**, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları., Ankara, 1994.
- Etem, Sadri; **Türk İnkılâbının Karakteri**, Maarif Yayınları., Ankara, 1933.
- Giritli, İsmet; **Kemalizm**, Birlik Matbaası., İstanbul, 1970.
- Faik, Bedii; **İhtilalciler Arasında Bir Gazeteci**, Dünya Yayınları., İstanbul, 1967.
- Gözübüyük, Şeref; **Açıklamalı Türk Anayasaları**, Turhan Kitabevi., 5.Baskı, Ankara, 2005.
- Hale, William; **Türkiye’de Ordu ve Siyaset**, Alfa Yayınları., 1.Basım, İstanbul, 2014.
- İnan, Afet; **M. Kemal Atatürk’ten Yazdıklarım**, Cumhuriyet Yayınları., İstanbul, 1998.
- İnan, Afet; **Vatandaş İçin Medeni Bilgiler**, (Cilt: I), Devlet Matbaası., Ankara, 1931
- İnan, Arı; **Mustafa Kemal Atatürk’ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Türk Tarih Kurumu., 2. Basım, Ankara, 1996.
- İpekçi, Abdi; **Liderler diyor ki**, Ant Yayınları., İstanbul, 1969.
- Kansu, Ceyhun Atuf; **Atatürkçü Olmak**, Varlık Yayınları., Ankara, 1966.
- Kansu, Mazhar Müfit; **Erzurum’dan Ölümüne Kadar Atatürk’le Beraber**, (Cilt: I), Türk Tarih Kurumu., 5.Baskı, Ankara, 2009.
- Karal, Enver Ziya; **Atatürk ve Devrim**, ODTÜ Yayıncılık., 2. Baskı, Ankara, 2003.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; **Ankara**, İletişim Yayınları., 22. Baskı, İstanbul, 2005.
- Karaosmanoğlu, Yakup; **Atatürk**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.
- Karpat, Kemal; **Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller**, Timaş Yayınları., İstanbul, 2010.

Kayalı, Kurtuluş; **Ordu ve Siyaset 27 Mayıs-12 Mart 1961**, İletişim Yayınları., 4. Baskı, İstanbul, 2009.

Kayalı, Kurtuluş; **Türk Düşünce Dünyasında Yol İzleri**, İletişim Yayınları., 3. Baskı, İstanbul, 2009.

Kayalı, Kurtuluş; **Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı**, İletişim Yayınları., 2.Baskı, İstanbul 2002

Kili, Suna; **1960-1975 Dönemlerinde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları., İstanbul, 1976.

Kili, Suna; **Atatürk Devrimi, Bir Çağdaşlaşma Modeli**, Türkiye İş Bankası Yayınları., 11.Baskı, İstanbul, 2008.

Kili, Suna; **Kemalism**, Robert College, İstanbul, 1969.

Kili, Suna; Gözübüyük, A.Şeref; **Türk Anayasa Metinleri Senedi İttifaktan Günümüze**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları., Ankara, 1985.

Kongar, Emre; **Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk**, Remzi Kitabevi., 14.Baskı, İstanbul, 2011.

Küçükömer İdris; **Düzenin Yabancılaşması, Batılılaşma**, Ant Yayınları., İstanbul, 1969.

Landau, Jacob M; **Türkiye’de Aşırı Akımlar**, (Çev. Erdinç Baykal), Turhan Kitabevi., 1. Baskı, Ankara, 1978.

Lewis, Bernard; **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Yayınları., 9. Baskı, Ankara, 2007.

Madanoğlu Cuntası, Boğaziçi Yayınları., İstanbul, 1973.

Mardin, Şeref; **İdeoloji**, İletişim Yayınları., 15. Baskı, İstanbul, 2012.

Mardin, Şerif; **Türk Modernleşmesi**, İletişim Yayınları., 19. Baskı, İstanbul, 2009.

Mardin, Şerif; **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İletişim Yayınları, 17. Baskı, İstanbul, 2010.

Mardin, Şerif; **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları., 11. Baskı, İstanbul, 2013.

Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm, (Cilt: 2), İletişim Yayınları., İstanbul, 2001.

Mumcu, Ahmet; **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları., 3. Baskı, Ankara, 1974.

Mustafa Kemal Atatürk’ün Karlsbat Hatıraları, (Haz. Afet İnan), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1991.

Nabi, Yaşar; **Tek Yol Atatürk Yolu**, Varlık Yayınları., 2.Baskı, İstanbul, 1967

Naci, Fethi; **100 Soruda Atatürk’ün Temel Görüşleri**, Gerçek Yayınevi., İstanbul, 1968.

Özek, Çetin; **100 Soruda Türkiye’de Gerici Akımlar**, Gerçek Yayınevi., İstanbul, 1968.

Peker, Recep; **İnkılâp Dersleri**, Ulus Basımevi., Ankara, 1936.

Perinçek, Doğu; **Kemalist Devrim -5 Kemalizm’in Felsefesi ve Kaynakları**, Kaynak Yayınları., Ankara, 2008.

Ramsour, Ernest Edmondson; **Genç Türkler ve İttihat Terakki**, (Çev. Hacasan Yüncü) Etkin Yayınevi., 3. Baskı, İstanbul, 2013.

Sargın, Nihat; **Tip’li Yıllar Anılar Belgeler**, (Cilt I), Felis Yayınları., İstanbul, 2001.

Selek, Sabahattin; **Anadolu İhtilali- Milli Mücadele 1**, Güneş Matbaacılık, 2. Baskı, İstanbul 1965.

Selek, Sabahattin; **Anadolu İhtilali- Milli Mücadele II**, Güneş Matbaacılık, 2. Baskı, İstanbul 1965.

Seyhan, Dündar; **Gölgedeki Adam**, Hür Dağıtım., Ankara, 1966.

Shaw, Stanford J. - Ezel Kuran; **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, .(Çev Mehmet Harmancı) ,(Cilt 1), 2.Baskı, Eren Yayınları., İstanbul, 2006.

Soysal, Mümtaz; **Anayasaya Giriş**, İmge Kitabevi., 3.Baskı, Ankara, 2011.

Soysal, Mümtaz; **Dinamik Anayasa Anlayışı, Anayasa Dialektiği Üzerine Bir Deneme**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1969.

- Tanör, Bülent; **Kurtuluş Kuruluş**, Cumhuriyet Kitapları., 10. Baskı, İstanbul, 2010.
- Tanör, Bülent; **Osmanlı-Türk anayasal gelişmeleri**, Yapı Kredi Yayınları. 24.Baskı, İstanbul, 2014.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi; **Atatürk'ü Anarken**, Milli Eğitim Basımevi., Ankara, 1960.
- Tanyu, Hikmet; **Atatürk ve Türk Milliyetçiliği**, Orkun Yayınları., Ankara, 1961.
- Tarih IV, Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)**, Kaynak Yayınları., 5.Baskı, İstanbul, 2014.
- Tekinalp, Munis; **Kemalizm**, Cumhuriyet Gazetesi Matbaası., İstanbul 1936.
- Timur, Taner; **Türk Devrimi ve Sonrası 1919-1946**, Doğan Yayınları., Ankara, 1971.
- Timur, Taner; **Türk Devrimi, Tarihi Anlamı ve Felsefi Temeli**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları., Ankara, 1968
- Toker, Metin; **İnönü'nün Son Başbakanlığı 1961-1965**, Bilgi Yayınevi., 2.Baskı, Ankara, 1992.
- Toker, Metin; **İsmet Paşa'nın Son Yılları 1965-1973**, Bilgi Yayınevi., Ankara, 1993.
- Toker, Metin; **İsmet Paşayla 10 Yıl**, (Cilt: 3), Akis Yayınları., İstanbul, 1967.
- Toker, Metin; **Yarı Silahlı, Yarı Külahlı Bir Ara Rejim 1960-1961**, Bilgi Yayınevi., 2. Baskı, Ankara, 1991.
- Toprak, Zafer; **Türkiye'de Popülizm (1908-1923)**, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.
- Tunaya, Tarık Zafer; **Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük**, Baha Matbaası., İstanbul, 1964
- Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)**, 3.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., İstanbul, 2009.
- Tunaya; Tarık Zafer **Türkiye'nin Siyasal Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, Yedigün Matbaası., İstanbul, 1960.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, 2.Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları., İstanbul, 2010.

Tunaya; Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**,(Cilt 3),Hürriyet Vakfı Yayınları., İstanbul, 1989.

Tuncer, Erol; **Osmanlıdan Günümüze Seçimler**, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı., Ankara, 2002.

Turan, İlhan(Haz.); **İsmet İnönü, Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşileri, 1965-1967**, TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu., Ankara, 2004.

Turan, Osman; **Türkiye'de Komünizmin Kaynakları**, Hilal Yayınları., İstanbul, 1967.

Turan, Osman; **Türkiyede manevi buhran din ve lâiklik**, Şark Matbaası., Ankara, 1964.

Turan, Şerafettin; **İsmet İnönü, Yaşamı Dönemi ve Kişiliği**, Bilgi Yayınevi., 2.Baskı, Ankara, 2003.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi**, (Cilt: III/ 2), Bilgi Yayınevi., 2. Baskı, Ankara, 2005.

Turan, Şerafettin; **Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980)**, Bilgi Yayınevi., 1. Basım, Ankara, 2002.

Turhan, Mümtaz; **Atatürk İlkeleri ve Kalkınma Sosyal, Sosyal ve Psikoloji Bakımından Bir Tetkik**, İstanbul, 1965.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri, Cilt: II, Başbakanlık Yayınevi., Ankara 1978.

Uçarol, Rıfat; **Siyasi Tarih**, Filiz Kitabevi., 3. Baskı, İstanbul, 1985.

MAKALELER

“23 Nisan”, **Adalet**, 23 Nisan 1966.

“Atatürk, Devrimcilik ve Ecevit ”, **Devrim**, No: 38, 7 Temmuz 1970.

“Atatürk Yargılanıyor ”; **Yön**, No: 189, 11 Kasım 1966.

“Atatürk’ü yeniden değerlendirmek ”; **Ulus**, 10 Kasım 1969.

“Aydınların Ortak Bildirisi ”; **Yön**, No:1; 13 Haziran 1962.

“Banguoğlu ile Bir Görüşme ”, **Dünya**, 21 Kasım 1965.

“Banguoğlu ile Bir Görüşme III ”, **Dünya**, 23 Kasım 1965.

“CHP, affin karşısında ”, **Adalet**, 7 Şubat 1966.

“Celal Bayar Anlatıyor ”, **Adalet**, 29 Ekim 1966.

“Cumhuriyet 43 Yaşında”, **Adalet**, 29 Ekim 1966.

“Cumhuriyet suikastçılara ”, **Ulus**, 24 Şubat 1966.

“Devrim Bildirisi”, **Devrim**, No: 1, 21 Ekim 1969.

“İrticadan Bahsedenenler ”, **Yeni İstanbul**, 18 Şubat 1966.

“ İşte, 1963 Yılı ”, **Akis**, sayı: 494, Cilt:28, Yıl: 10, 14 Aralık 1963.

“ Kemalizm’e Karşı Oy ”, **Milliyet**, 27 Ekim 1961.

“Kızıkların Çöküşü ”, **Adalet**, 18 Mart 1966.

“Milletin Büyük Dersi ”, **Adalet**, 14 Ekim 1965.

“ Moskof Kompradorları”, **Adalet**, 13 Nisan 1966.

“ Yön’ün Sosyalizm Konusunda Açık Oturumu”, **Yön**, No: 7, 31 Ocak 1962.

Abadan, Yavuz; “Fikir ve Aksiyon- Milliyetçilik-Orta Yol- Varlık ve Yokluk”, **Cumhuriyet**, 12 Kasım 1963.

Ağaoğlu, Samed; “Bir Kitabın Düşündürdükleri”, **Meydan**, No: 49, 21 Aralık 1965.

Ağaoğlu, Samed; “Bir Kitabın Düşündürdükleri”, **Meydan**, No: 48, 14 Aralık 1965.

Ağaoğlu, Samed; “Demokrasi Tarihimizin Ana Hatları”, **Meydan**, No: 44, 16 Kasım 1965.

Akarlı, Engin; “II. Abdülhamid”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Akay, İhsan; “Atatürk’ün Devletçiliği”, **Varlık**, No: 657, 1 Kasım 1965.

Akay, İhsan; “Halk ve Halkçılık”, **Varlık**, No: 648, 15 Haziran 1965.

Akdağ, Mustafa; “Atatürk Devrimleri ve II. Restorasyon”, **Forum**, No: 327, 15 Kasım 1967.

Akder, Necati; “Gökalp’in Tarih Anlayışı Açısından Atatürk İnkılâbı ve Değerlendirme Buhranı”, **Türk Kültürü**, No: 13, Kasım 1963.

Akşin, Sina; “Siyasal Tarih (1789-1908)” **Osmanlı Devleti 1600-1908**, (Haz. Sina Akşin), 8. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul 2005.

Akşin, Sina; “Türk Ulusçuluğu”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt:7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Alkan, Mehmet Öznur; “Darpsız, Darbesiz Demokrasi...”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 273, Eylül 2016.

Alpar, Hayri; “İleri ülkücülük bu mudur? ”, **Dünya**, 20 Ekim 1964.

Altan, Çetin; “31 Mart, Menemen ve nihayet Ankara ”, **Milliyet**, 24 Şubat 1964.

Altan, Çetin; “Atatürk ”, **Milliyet**, 10 Kasım 1961.

Altan, Çetin; “Bugün Canım Yazı Yazmak İstiyor ”, **Milliyet**, 28 Mayıs 1960.

Altan, Çetin; “Bulduğumuz İsmet Paşa ”, **Milliyet**, 17 Nisan 1964.

Altan, Çetin; “İngiliz Dergisindeki İnceleme ”, **Milliyet**, 28 Ekim 1961.

Altan, Çetin; “Ve Şahmerdan güm diye indi sonunda ”, **Akşam**, 14 Mart 1971.

Altan, Çetin; “Yargıtay Başkanı İmran Öktem ”, **Akşam**, 8 Eylül 1966.

Aren, Sadun; “Devletçilik ve ötesi ”, **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962.

Aren, Sadun; “Devrimcilik nedir ”, **Yön**, No: 48, 14 Kasım 1962.

Arıkan, Baha “Halifeliğin kalkması ve ötesi ”, **Cumhuriyet**, 20 Ekim 1966.

Arıkan, Baha; “Halk Fırkası ”, **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1966.

- Arıkan, Baha; “ *Mustafa Kemal’in Partisi Nerede Olmak Zorundadır* ”, **Cumhuriyet**, 18 Ekim 1966.
- Aşkın, Muzaffer ; “ *İki Türü Milliyetçilik* ”, **Öncü**, 16 Nisan 1961.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Acı Gerçekler Üzerine*”, **Dünya**, 13 Ekim 1965.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Başlangıçta Bir Tutum Hatası* ”, **Dünya**, 27 Haziran 1961.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Bir mânevi Anarşi İçindeyiz* ”, **Dünya**, 12 Şubat 1962.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Birde Ona Uygun Kafa!* ”, **Dünya**, 18 Nisan 1961.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Devletçilik Üzerine* ”, **Dünya**, 10 Ağustos 1965.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *İki Uçurum Ortasında* ”, **Dünya**, 22 Mart 1966.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Milliyetçilik Deyimi Üzerine* ”, **Dünya**, 6 Nisan 1961.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Ne daha Sağ Ne daha sol* ”, **Dünya**, 11 Ocak 1963.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Ordu Vazife Başında* ”, **Dünya**, 28 Mayıs 1960.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Sağ Sol Tuzakları* ”, **Dünya**, 26 Aralık 1964.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Sağ Kol Kışkırtıcıları* ”, **Dünya**, 3 Aralık 1966.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Sağlı Solları Anarşi*”, **Dünya**, 14 Ağustos 1962.
- Atay, Falih Rıfkı; “ *Sayın Sunay’la bir konuşma*”, **Dünya**, 29 Mart 1966.
- Ateş, Toktamış; “ *Atatürkçülük Bir ideoloji midir?*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Ateşoğlu, Mehmet; “ *Atatürk’ün Türkçülüğü* ”, **Türk Yurdu**, No: 219, Kasım 1960.
- Attilâ İlhan, “ *Kemalizm: Müdafaa-ı Hukuk Doktrini* ”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Avcıoğlu, Doğan; “ *Atatürk’ün Dış İşleri Bakanı Anlatıyor* ”, **Yön**, No: 83, 30 Ekim 1964.
- Avcıoğlu, Doğan; “ *Atatürk’ün Özlediği Türkiye’yi Kurabildik mi?* ” **Yön**, No: 47, 7 Kasım 1962.
- Avcıoğlu, Doğan; “ *Cici Demokrasi Üzerine* ”, **Devrim**, No: 26, 14 Nisan 1970.

- Avcioğlu, Doğan; “ *Devrimci Ordu Gucü* ”, **Devrim**, No: 35, 16 Haziran 1970.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Devletçilik* ”, **Yön**, No: 26, 13 Haziran 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Devletçilik nasıl dejenere oldu?* ”, **Yön**, No: 47, 7 Kasım 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Ecevit'in Atatürkçülüğü* ”, **Devrim**, No:8, 9 Aralık 1969.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Gidiş Nereye* ”, **Devrim**, No:3, 4 Kasım 1969.
- Avcioğlu, Doğan; “ *İflasın Eşiğinde* ”, **Devrim**, No: 31, 14 Mayıs 1970.
- Avcioğlu, Doğan; “ *İnönü'nün konuşmaları* ”, **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Kalkınma Programı*”, **Yön**, No: 12, 7 Mart 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “*Kaynağa Dönüş*” **Yön**, No: 47, 7 Kasım, 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Kemalizm'i İyi Anlamak Gerek...* ”, **Devrim**, No: 4, 11 Kasım 1969.
- Avcioğlu Doğan; , “*Sosyalizmden Önce Atatürkçülük*”, **Yön**, No: 69, 10 Nisan 1963.
- Avcioğlu, Doğan; “*Parlamentoculuk*”, **Yön**, No: 158, 8 Nisan 1966.
- Avcioğlu, Doğan; “*Rejim Buhranı*”, **Yön**, No: 10, 21 Şubat, 1962.
- Avcioğlu, Doğan; “ *Teşhis ve Tedavi* ”, **Devrim**, No: 73, 16 Mart 1971.
- Aybar, Mehmet Ali; “*Kurtuluş Savaşı'ndan Yarına*”, **Öncü**, 10 Kasım 1962.
- Aybar, Mehmet Ali; “*Ulusal Kurtuluşların Başladığı Gün*”, **Sosyal Adalet**, No: 6, 23 Nisan 1963.
- Aydemir, Şevket Süreyya; “ *artık devletçilik yetmez* ”, **Yön**, No: 39, 12 Eylül 1962
- Aydemir, Şevket Süreyya; “*Atatürk Devrimi*”, **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul, 1964.
- Aydemir, Şevket Süreyya; “*Fikir Atatürkçülüğü ve Kelime Atatürkçülüğü*”, **Yön**, No: 6, 24 Ocak 1962.
- Aydemir, Şevket Süreyya; “*Türk Sosyalizmi'nin İlkeleri*”, **Yön**, No: 56, 9 Ocak 1963.

- Aydemir, Şevket Süreyya; “*Türk Sosyalizmi ve Fikir Atatürkçülüğü*”, **Yön**, No: 7, 31 Ocak 1962.
- Baban, Cihad; “*Atatürk’ün Ruhu*”, **Ulus**, 28 Mayıs 1960.
- Baban, Cihad; “*Kurultay öncesi durumun tahlili*”, **Ulus**, 25 Nisan 1967.
- Baban, Cihad; “*Oy Avcılığının Bilediği Balta*”, **Ulus**, 10 Nisan 1966.
- Banguoğlu, Tahsin; “*Atatürk’ün Devletçiliği*”, **Dünya**, 20 Eylül 1965.
- Banguoğlu, Tahsin; “*Atatürk’ün Halkçılığı*”, **Dünya**, 9 Ekim 1965.
- Bayar, Celal; “*Nur İçinde Yat*”, **Adalet**, 10 Kasım 1969.
- Bora Tanıl - Taşkın, Yüksel; “*Sağ Kemalizm*”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Boratav, Korkut; “*İktisat Tarihi (1908-1980)*”, **Çağdaş Türkiye, 1908-1980**, (Haz. Sina Akşin), 10. Basım, Cem Yayınları, İstanbul, 2008.
- Boratav, Korkut; “*Türkiye’de Devletçilik*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Cemgil, Adnan; “*Atatürk ve Milliyetçilik*”, **Öncü**, 10 Kasım 1962.
- Dönmezer, Sulhi; “*Atatürk İnkılâpları ve Sosyal Değişme*”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Duverger, Maurice; “*Kalkınma Açısından Parlamentoculuk*”, **Devrim**, No: 7, 2 Aralık 1969.
- Duverger, Maurice; “*Kemalizm Nedir?*”, **Yön**, No: 53, 19 Aralık 1962.
- Ecevit, Bülent; “*Atatürk ve Doktrin*”, **Forum**, No: 208, 1 Aralık 1962.
- Ecevit, Bülent; “*Birliğe Karşı Birlik*”, **Ulus**, 26 Temmuz 1961.
- Ecevit, Bülent; “*Dönüşü Olmayan Yol*”, **Ulus**, 3 Kasım 1961.
- Ecevit, Bülent; “*Devrimlerle Demokrasinin Düşmanı Birdir*”, **Ulus**, 16 Temmuz, 1960.
- Ecevit, Bülent; “*Kişi Haddini Bilmek Gerek*”, **Ulus**, 28 Mayıs 1968.
- Ecevit, Bülent; “*Maskeliler*”, **Milliyet**, 19 Temmuz 1965.

- Ekinci, Fikret; “ *ve Bornova Savcısı* ”, **Ulus**, 7 Ekim 1966.
- Ekinci, Fikret; “ *Yargıtayın sesi, Cumhuriyetin sesidir* ”, **Ulus**, 8 Eylül 1966.
- Eren, Ahmet Cevat; “ *Selim III.*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt: 10, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997
- Ergüder, Özcan; “ *Cumhuriyet’in Bekçisi Çoktur* ”, **Ulus**,5 Kasım 1968.
- Erim, Nihat; “ *Devrimler değil, devrim* ”, **Cumhuriyet**, 7 Kasım 1963.
- Erim, Nihat; “ *Ortanın solu ve CHP* ”, **Milliyet**, 4 Eylül 1965.
- Eroğlu, Hamza; “ *Atatürk ve Cumhuriyet*”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.
- Eroğul, Cem; “ *Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Der. İrvin C.Schick, E. Ahmet Tonak) Belge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006.
- Ertan, Temuçin Faik; “ *Ahmet Cevat Emre ve Kemalizm’de Öncü Bir Dergi: Muhit* ”, **Kebikeç**, Yıl: 2, Sayı: 5, 1997.
- Ertan, Temuçin Faik; “ *Atatürk İlkeleri* ”, **Başlangıçtan Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, (Ed.Temuçin Faik Ertan), Siyasal Kitabevi, Ankara, 2011.
- Ertuğ, Celâl; “ *Atatürk düşüncesi ve 12 Mart Hareketi* ”, **Milliyet**, 20 Haziran 1971.
- Evliyaoğlu, Gökhan; “ *Atatürk’ü Kurtarmak* ”, **Yeni İstanbul**, 11 Ocak 1962.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit; “ *CHP KURULTAYI* ”, **Yön**, No: 81, 16 Ekim 1964.
- Faik, Bedii; “ *Devrimler Bitmedi ki!* ”, **Dünya**, 19 Ocak 1962.
- Faik, Bedii; “ *Hangi gençlik?* ”, **Dünya**, 26 Ocak 1967.
- Faik, Bedii; “ *Hazin itiraflar* ”, **Dünya**, 15 Aralık 1963.
- Fernau, Fernand-Wilhelm; “ *İkinci Türkiye Cumhuriyetinde Sosyal Akımlar* ”, **Milliyet**, 19 Ocak 1963.
- Fuad, Fatin; “ *Bambaşka bir acı* ”, **Adalet**, 10 Kasım 1966.
- Fuad, Fatin; “ *Kaos, asıl işte bu* ”. **Adalet**, 8 Şubat 1966.
- Giritli, İsmet; “ *1924 Anayasası* ”, **Cumhuriyet**, 20 Nisan 1961.

- Giritli, İsmet; “*Anayasa ve Milliyetçilik*”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1961.
- Giritli, İsmet; “*Kemalizm*”, **Kemalizm**, No: 101, Aralık 1970.
- Giritli, İsmet; “*Kemalizm*”, **Kemalizm**, No: 103, Şubat 1971.
- Giritli, İsmet; “*Kemalist İdeoloji ve nitelikleri*”, **Türkiye İş Bankası Uluslararası Atatürk Sempozyumu (17-22 Mayıs 1981)**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1984.
- Güresin, Ecvet; “*Nasıl Mücadele bu?*”, **Cumhuriyet**, 22 Mart 1966.
- Güresin, Ecvet; “*Sürpriz değil*”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1968.
- Güresin, Ecvet; “*Yaratılan Çatışmalar*”, **Cumhuriyet**, 11 Nisan 1966.
- Hikmet Özdemir, “*Siyasal Tarih (1960-1980)* ” **Çağdaş Türkiye, 1908-1980**, (Haz. Sina Akşin), Cilt: 4, Cem Yayınları, İstanbul, 2008.
- Hotham, David; “*İkinci Kırat Ne Yapacak*”, **Milliyet**, 5 Ocak 1966.
- İlhan, Atillâ; “*Mustafa Kemal’in Devrimcilik Tutumu Üzerine*”, **Atatürkçülük Nedir?**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965.
- İnalcık, Halil; “*Atatürk Devrimleri*”, **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul, 1964.
- İnalcık, Halil; “*Tanzimat Nedir?*” **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012.
- İnalcık, Halil; “*Tanzimat’ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri*” **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012.
- İnalcık, Halil; “*Türkiye’de Cumhuriyet Fikrinin Gelişmesi*”, **Türk Kültürü**, No: 25, Yıl: III, Kasım 1964.
- Irmak, Yakut; “*Çağdaş Atatürkçülük*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Sempozyumu Bildirileri (10- 14 Aralık 1973, İstanbul)**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975.
- İpekçi, Abdi; “*AP’de Gericilere Direniş*”, **Milliyet**, 15 Temmuz 1966.

- İpekçi, Abdi; “ *AP’nin başına açılan dert...*”, **Milliyet**, 3 Kasım 1968.
- İpekçi, Abdi; “ *Demirel’in seçilmesinin taşıdığı anlam* ”, **Milliyet**, 30 Kasım 1964.
- İpekçi, Abdi; “ *İhtiyacımız ve Ümidimiz* ”, **Milliyet**, 29 Mart 1966.
- İpekçi, Abdi; “ *SAAT 12 ye GELMEDEN* ”, **Milliyet**, 10 Mayıs 1966.
- İpekçi, Abdi; “ *Son Olay Üzerine* ”, **Milliyet**, 10 Nisan 1966.
- İpekçi, Abdi; “ *Son olayların aydınlattığı bir gerçek* ”, **Milliyet**, 30 Mart 1963.
- İpekçi, Abdi; “ *Sona Eren Buhran ve Alınan Yaralar* ”, **Milliyet**, 22 Mayıs 1969.
- İpekçi, Abdi; “ *Sunay ve AP* ”, **Milliyet**, 30 Mart 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Atatürk’ü Sömürenler* ”, **Tercüman**, 6 Ekim 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Atatürk ve Lenin* ”, **Tercüman**, 22 Kasım 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Bir Çocuk* ”, **Tercüman**, 14 Mart 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Bir Yargıtay Başkanı* ”, **Tercüman**, 10 Eylül 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Milliyetçilik ve Anayasa* ”, **Tercüman**, 1 Nisan 1961.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Ne oluyor yine?* ”, **Tercüman**, 11 Nisan 1966.
- Kabaklı, Ahmet; “ *Sunay’a İhtar* ”, **Tercüman**, 18 Mayıs 1966.
- Kafesoğlu, İbrahim; “ *Atatürk ve Türk Devleti*”, **Türk Kültürü**, No: 61, Yıl: VI, Kasım 1967.
- Kafesoğlu, İbrahim; “ *Devlet Siyasetimizde Milliyetçilik* ”, **Türk Kültürü**, No: 39, Yıl: IV, Ocak 1966.
- Kahraman Hasan Bülent; “ *Türk Solu’nun Çıkmaz Sokağı: Kemalizm (Ordu) İlişkisi* ”, **Doğu Batı, Türk Sosyalizminin Eleştirisi**, Sayı: 59, Kasım-Aralık-Ocak 2011-12.
- Kansu, Ceyhun Atuf; “ *Toplumcu Aşamada Mustafa Kemal*”, **Varlık**, No: 705, 1 Kasım 1967.
- Kaplan, Kadri; “ *Atatürkçülüğün Fikir Temeli ve Niteliği* ”, **Atatürkçü Düşünce Üzerine Denemeler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1971, s. 16.

Karal, Enver Ziya; “*Mahmud II*” , **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:7, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1997.

Karal, Enver Ziya; “*Tanzimattan evvel garphlaşma hareketleri*” **Tanzimat I**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1999.

Karan, Muzaffer; “*Kemalizm ve Türk Sosyalizmi*”, **Yön**, No: 39, 12 Eylül 1962.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “*Atatürk Çağı*”, **Ulus**, 5 Temmuz 1960.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “*Atatürk’ün İdeolojisi*”, **Milliyet**, 13 Kasım 1970.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “*Atatürk’ün Yolu*”, **Ulus**, 28 Ekim 1960.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “*İnönü’nün şaşırtıcı sözleri*”, **Dünya**, 11 Aralık 1962.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri; “*Kemalizm Kendi Tefsirini Bekliyor*”, **Meydan**, No: 43, 9 Kasım 1965.

Karpat, Kemal; “*Atatürk ve Sosyal Devrim*”, **Çeşitli Cepheleriyle Atatürk**, Robert Koleji Yayınları, İstanbul 1964.

Karpat, Kemal; “*C.H.P ve Devrimler*”, **Öncü**, 28 Aralık 1960.

Karpat, Kemal; “*İkinci Cumhuriyet mi Atatürk Cumhuriyeti mi?*”, **Cumhuriyet**, 27 Temmuz 1960.

Kaymaz, Nejat; “*Türk Kurtuluş Savaşının Tarihsel Konumu ve Niteliği*” **Bellekten**, Cilt: XL, Sayı: 160, Ekim, 1976.

Kemal, Mehmet; “*C.H.P’nin son kozu*”, **Yön**, No: 81, 16 Ekim 1964.

Kılıçbay, Mehmet Ali; “*Osmanlı Batışması*”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.

Kırca, Coşkun; “*Seçimden Sonraki Türkiye ve Partiler*”, **Milliyet**, 14 Ekim 1965.

Kili, Suna; “*Kemalizm*”, **Kemalizm**, No: 63, Yıl: 6, Ekim 1967.

Kili Suna; “*Tarih Açısından Kemalizmin Özü ve Oluşumu*”, **Atatürk Devrimleri I. Milletlerarası Simpozyumu Bildirileri (10- 14 Aralık 1973, İstanbul)**, Sermet Matbaası, İstanbul, 1975.

Kocatürk, Utkan; “Atatürkçülük ve Atatürk İlkeleri”, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı I**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004.

Kuran, Ercümen; “Atatürk’ün Demokrasi ve Halkçılık Anlayışı”, **Kemalizm**, No: 56, Mart 1967.

Kuran, Ercümen ; “Atatürk ve Ziya Gökalp”, **Kemalizm**, No: 11, Haziran 1963.

Levend, Ağâh Sırrı; “Demokrasi Yolunda”, **Ulus**, 29 Ocak 1962.

Mazici Nurşen; “27 Mayıs, Kemalizmin Restorasyonu mu?” **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Mumcu, Uğur; “Gerici Parlamentoculuk”, **Devrim**, No: 20, 3 Mart 1970.

Mumcu, Uğur; “Nihad Erim Allah Kerim”, **Devrim**, No:75, 30 Mart 1971.

Mümtaz Soysal, Fazıl Sağlam, “Türkiye’de Anayasalar”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.

Naci, Fethi; “Bağımsızlık Bilincine Doğru”, **Yön**, No: 83, 30 Ekim 1964.

Naci, Fethi; “İleri Türkiye’ye giden yol”, **Yön**, No: 82, 23 Ekim 1964.

Nadi, Nadir; “Aşırıdan Aşırıya,” **Cumhuriyet**, 1 Aralık 1966.

Nadi, Nadir ; “Başarılar dilerken”, **Cumhuriyet**, 29 Mart 1966.

Nadi, Nadir; “Devrimci Ordunun Sesi”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

Nadi, Nadir ;“Fikir ve Yumruk”, **Cumhuriyet**, 3 Kasım 1968.

Nadi, Nadir; “Hodri Meydan”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1969.

Nadi, Nadir; “Kazanan Yine Atatürk”, **Cumhuriyet**, 16 Kasım 1960.

Nadi, Nadir; “Kısr Çember”, **Cumhuriyet**, 9 Nisan 1966.

Nadi, Nadir; “Milliyetçilik Üzerine”, **Cumhuriyet**, 7 Nisan 1961.

Nadi, Nadir; “Nasıl Tarafsız”, **Cumhuriyet**, 15 Mayıs 1966.

Nadi, Nadir; “Onsuz Olmaz”, **Cumhuriyet**, 22 Ekim 1961.

Nadi, Nadir; “Son Şans da Kaçarsa” **Cumhuriyet**, 4 Nisan 1971.

Nadi, Nadir; “Üç Karşılaşma”, **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1962.

Nadi, Nadir; “*Yerimiz Neresi*”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.

Nurbaki, “*Ortanın Solu*”, **Ulus**, 24 Kasım 1965.

Ongunsu, Ahmet Hamit; “*Abdülhamid II*”, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt:1, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Özdemir Emin; “*Atatürk’çülüğün Eleştirisi*”, **Varlık**, No: 758, Kasım 1970.

Özerdim, Sami N.; “*Atatürk –Kurtuluş Savaşı –Devrim*”, **Varlık**, No: 650, 15 Temmuz 1965.

Perlman, M; “*Bir Memleket, Bir Millet, Bir Devrim*”, **Milliyet**, 21 Haziran 1961.

Safa, Peyami; “*Atatürküümüz*”, **Türk Yurdu**, Cilt: 6, No:11, Kasım 1967.

Savcı, Bahri; “*Atatürk’te Çok Parti Sistemi*”, **Atatürkçülük Nedir**, Varlık Yayınları, İstanbul, 1965.

Savcı, Bahri; “*Atatürk Laikliğinin Gerçek Amacı ve Anlamı*”, **Türk Dili**, No: 158, 1 Kasım 1964.

Savcı, Bahri; “*İnkârlar-Düzenleme-Demokrasi-Nosyon Yetersizliği*”, **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1963.

Savcı Bahri; “*Kurtuluş Yolu*”, **Milliyet**, 7 Aralık 1965

Savcı, Bahri ; “*Muhtıranın Anatomisi* ”, **Cumhuriyet**, 13 Mart 1971.

Savcı, Bahri; “*Mustafa Kemalçiliğın Siyasal Anlamı*”, **Kemalizm**, No: 11, Haziran 1963.

Savcı, Bahri; “*Reform Sorunu*”, **Cumhuriyet**, 19 Ocak 1966.

Savcı, Bahri; “*Siyasal Oluşmamızdan Öğrendiklerimiz*”, **Cumhuriyet**, 26 Haziran 1964.

Savcı, Bahri; “*Statükocu Kemalizm Olamaz* ” **Forum**, No: 314, 1 Mayıs 1967.

Selçuk, İlhan; “*12 Mart Muhtırası*”, **Cumhuriyet**, 14 Mart 1971.

Selçuk, İlhan; “*Bizim Milliyetçiliğımız*”, **Yön**, No: 3, 3 Ocak 1962.

Selçuk, İlhan; “*Buyrun Cenaze Namazına* ”, **Cumhuriyet**, 5 Mayıs 1969.

Selçuk İlhan; “*Gardrop Atatürkçüleri*”, **Yön**, No: 180, 9 Eylül 1966.

- Selçuk, İlhan; “*Güzel bir davranış*”, **Cumhuriyet**, 30 Kasım 1965.
- Selçuk, İlhan; “*Harbiye Konuştu* ”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1968.
- Selçuk, İlhan; “*Hoş geldin Tanzimat kafası* ”, **Cumhuriyet**, 27 Nisan 1971.
- Selçuk, İlhan; “*İllüzyon, mahal ve sol üstüne*” **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1966.
- Selçuk, İlhan; “*İsa, Musa ve cart curt üstüne* ”, **Cumhuriyet**, 28 Nisan 1971.
- Selçuk, İlhan; “*Milliyetçiliğin Temelleri*”, **Yön**, No: 96, 29 Ocak 1965.
- Selçuk, İlhan; “*Niçin mahkûm olduk?* ”, **Cumhuriyet**, 21 Haziran 1964.
- Selçuk, İlhan; “*Kıbrıs Bakışlar* ”, **Cumhuriyet**, 1 Mayıs 1964.
- Selçuk, İlhan; “*Yasalara Saygı* ”, **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1966.
- Serdengeçti, Osman Yüksel; “*Atatürkçü Kim*”, **Yeni İstanbul**, 12 Mayıs 1967.
- Serdengeçti, Osman Yüksel; “*Vur Abalya,*” **Yeni İstanbul**, 17 Nisan 1966.
- Sertel, Yıldız; “*Kemalist Devrim ve Laiklik? Din sorunu nasıl çözülür?* ”, **Devrim**, No: 68, 2 Şubat 1971.
- Sina Akşin, “*Jön Türkler* ” **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Sinanoğlu, Suat ; “*Türk İnkılâbının üniversal değeri*”, **Cumhuriyet**, 4 Kasım 1963.
- Somel, Selçuk Akşin; “*Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Osmanlı Eğitim Düzeninde Dönüşümler*”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, (Haz. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu), Türkiye İş Bankası, 2.Baskı, İstanbul, 2012.
- Soysal, Mümtaz; “*Devrimcinin halkçılığı* ”, **Yön**, No: 47, 7 Kasım 1962.
- Soysal, Mümtaz; “*Komprador Dinciliği* ”, **Yön**, No:149, 4 Şubat 1966.
- Şapolyo, Enver Behnan; “*Atatürk ihtilâlcî mi inkılâpçı mı?* ”, **Kemalizm**, No: 9, Nisan 1963
- Tekeli, Şirin; “*Cumhuriyet Döneminde Seçimler*”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 7, İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- Tevetoğlu, Fethi; “*Milliyetçi Atatürk* ”, **Türk Kültürü**, Sayı: 37, Yıl: IV, Kasım 1965.

- Timur, Taner; “*Osmanlı Mirası*”, **Geçiş Sürecinde Türkiye**, (Haz. İrvin C. Schick, E. Ahmet Tonak), Belge Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2006.
- Tunay, Tarık Zafer; “*Atatürkçülük*” , **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, Cilt: 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983.
- Tunaya, Tarık Zafer; “*İşçiler, Kıbrıs, Seçim, Petrol* ”, **Milliyet**, 1 Ocak 1966.
- Turan, Osman; “*Türkiye’de komünizm manevî sukutun eserdir*”, **Yeni İstanbul**, 16 Mayıs 1966.
- Turan, Osman; “*Milli Mefkûre ve “ Devirici” Zihniyet*”, **Türk Yurdu**, No: 283,
- Turan, Osman “*Yabancı Sermaye Düşmanlığı ve Kısır Devletçilik* ”, **Yeni İstanbul**, 24 Nisan 1966.
- Turhan, Seyfettin; “*Kitaplar Arasında*” **Meydan**, No:4, 9 Şubat, 1965.
- Tütengil, Cavit Orhan; “*Atatürk’ün Milliyetçilik Anlayışı*”, **Kemalizm**, No: 102, Ocak 1971.
- Ulman, Haluk; “*Sağlıklı Gelişmeler* ”, **Milliyet**, 4 Ocak 1970.
- Ülken, Hilmi Ziya; “*Lâiklik ve Din Eğitimi*”, **Öncü**, 18 Ocak 1961.
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet; “*Gerçek Atatürkçülük Nedir?* ” , No: 7, **Kemalizm**, Şubat 1963
- Yalçın, Aydın; “*AP’nin Kimliği* ”, **Milliyet**, 24 Kasım 1966.
- Yalçın, Aydın; “*Atatürk ve Demokrasi* ”, **Öncü**, 12 Kasım 1960.
- Yalçın, Aydın; “*Bizde Komünizm Tehlikesi* ”, **Öncü**, 25 Mayıs 1961.
- Yalçın, Aydın; “*Cumhuriyetimiz* ”, **Öncü**, 29 Ekim 1961.
- Yalçın, Aydın; “*Devletçilik* ”, **Öncü**, 31 Ocak 1962.
- Yalçın, Aydın; “*Gerçek Atatürkçülük* ”, **Öncü**, 10 Kasım 1961.
- Yalçın, Aydın; “*Neyin Seçimi Yapıldı* ” , **Milliyet**, 15 Ekim 1965.
- Yalçın, Aydın “*Yeni Atatürk’çülük*”, **Meydan**, No: 132, 23 Temmuz 1967.
- Yavuz, Hilmi; “*Atatürk’ün Üst Yapı Devrimleri* ”, **Varlık**, No: 758, Kasım 1970.

Yeğin, Mesut; “*Kemalizm ve Hegemonya* ”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce** **Kemalizm**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

Yücel, Hasan Âli; “*İstiklâl Savaşını Sonu*”, **Cumhuriyet**, 30 Ağustos 1960.

Yücel, Hasan Âli; “*Sevgili Atatürk*”, **Dünya**, 10 Kasım, 1960.

WEB SİTELERİ

http://www.yeniasya.com.tr/nurullah-dag/bir-bayram-mesaji_347311.

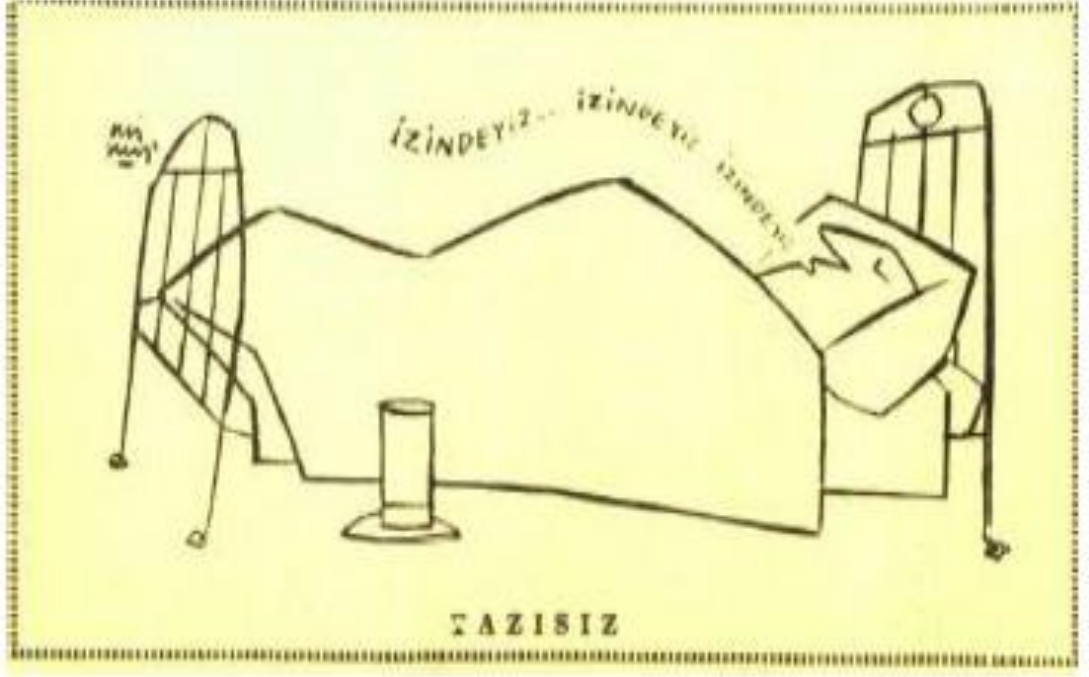

EKLER

Ek-1. Milliyet 11 Kasım 1963

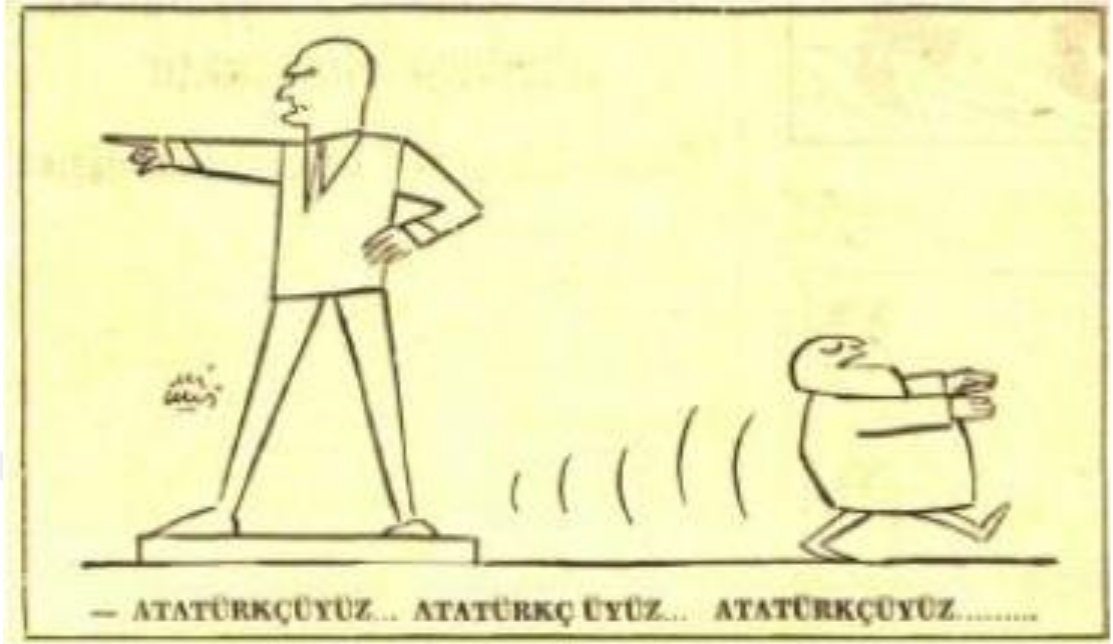
Ek-2. Cumhuriyet 11 Kasım 1964

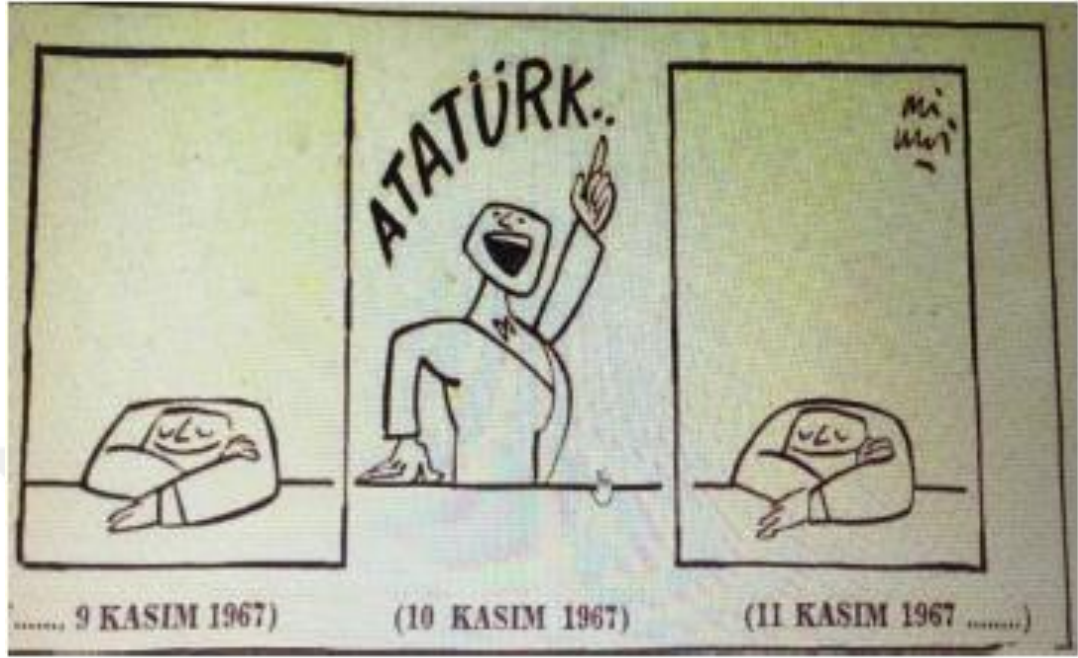
Ek-3. Cumhuriyet 10 Kasım 1966

Ek-4. Cumhuriyet 11 Kasım 1966

Ek-5. Cumhuriyet 10 Kasım 1967

Ek-6. Cumhuriyet 11 Kasım 1968

